ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ

ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 44

Одеса

2020

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, професор.
Велькі Януш – доктор економічних наук, професор.
Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.
Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор.
Дзіеканські Павел – доктор економічних наук, професор.
Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, професор.
Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.
Стеблянко Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор.
Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор.
Пілеліене Ліна – доктор економіки, професор маркетингу.
Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

**Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»
включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук
(Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)**

Галузь науки: економічні.
Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;
242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

**Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення вченої ради
Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій
протокол (від 29 червня 2020 року протокол № 6)**

ISSN (Online): 2519-2868

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут
економіки та інновацій», 2020

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ВПЛИВ НЕТРАДИЦІЙНОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ФРС НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК США

THE FED's UNCONVENTIONAL MONETARY POLICY INFLUENCE ON US ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 339.9;339.7
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-1

Алексеєвська Г.С.
аспірантка кафедри
світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Alekseievska Halyna
Odesa I.I. Mechnikov National University

Сьогодні постає питання про ефективність застосування нетрадиційних методів монетарною політики при подоланні криз і можливість їх використання в майбутньому. У статті представлено дослідження впливу нетрадиційних методів монетарного регулювання федеральної резервної системи на економічний розвиток США в кризових умовах. За допомогою регресійного аналізу досліджується вплив нетрадиційної монетарної політики ФРС насамперед на фінансові показники США. В моделі нетрадиційна монетарна політика представлена об'ємом балансу ФРС і монетарної бази. Результати демонструють: що збільшення об'єму активів ФРС і монетарної бази призвело до зниження дохідності довгострокових державних облігацій США; позитивний вплив на фондові індекси і кредитні спреди; інфляція у 2% в короткостроковому періоді була досягнута але стабільність не простежується. Загалом підтверджено ефективність нетрадиційної монетарної політики.

Ключові слова: *нетрадиційна монетарна політика, кількісне пом'якшення, баланс ФРС, дохідність державних облігацій, інфляція.*

Сегодня стоит вопрос об эффективности применения нетрадиционных методов монетарной политики при преодолении кризисов и возможность их использования в будущем. В статье представлено исследование влияния нетрадиционных методов монетарного регулирования федеральной резервной системы на экономическое развитие США в кризисных условиях. С помощью регрессионного анализа исследуется влияние нетрадиционной монетарной политики ФРС в первую очередь на финансовые показатели США. В модели нетрадиционная монетарная политика представлена объемом баланса ФРС и монетарной базы. Результаты показывают: что увеличение объема активов ФРС и монетарной базы привело к снижению доходности долгосрочных государственных облигаций США; положительное влияние на фондовые индексы и кредитные спреды; инфляция в 2% была достигнута, но стабильность не прослеживается. В целом была подтверждена эффективность нетрадиционной монетарной политики.

Ключевые слова: *нетрадиционная монетарная политика, количественное смягчение, баланс ФРС, доходность государственных облигаций, инфляция.*

In 2008, economies around the world survived the financial crisis. The crisis was caused by a housing boom, favorable lending conditions that allowed many people to borrow money, as well as rising interest rates, as a result of which several subprime borrowers defaulted in the United States, and the crisis spread to consumers and businesses. The article presents study of the influence federal reserve system unconventional monetary policy on the United States economic development in crisis conditions. The article examined theoretical and empirical results evaluating the effectiveness of unconventional monetary policy. They emphasize that non-traditional measures are more important than traditional for improve the financial and economic situations. And today we have question about of effectiveness these methods for overcoming crises and the possibility of their use in the future. The stages of application and types of unconventional monetary policy of the Federal Reserve System were also considered. In particular, the three stages of large-scale purchases, what's called quantitative easing, and twist operations were characterized. Using regression analysis, we study the impact of the Federal Reserve System's unconventional monetary policy on United States financial indicators. In the model, unconventional monetary policy is represented by the volume of the balance of the Fed and the monetary base. The results showed that an increase in the Fed's assets and monetary base reduces the yield on long-term United States government bonds. Unconventional monetary policy also had a positive effect on stock indices and credit spreads. The results demonstrate the effectiveness of the Fed's unconventional monetary policy, but the effect of achieving the inflation target of 2% is short-term and insignificant and this requires adjustment of the monetary policy. In general, we have proved the effectiveness of unconventional monetary policy, but the application of these methods also has a number of risks. In particular, an increase Fed's balance sheet may lead to higher inflation expectations and inflation may rise more than the target.
Key words: *unconventional monetary policy, quantitative easing, Fed balance sheet, government bond yields, inflation.*

Постановка проблеми. Остання фінансова міжнародна криза продемонструвала невідповідність існуючих традиційних монетарних інструментів вимогам та викликам сучасного розвитку міжнародних економічних відносин. Також наслідки кризи змусили центральні банки розвинених країн приймати безпрецедентні монетарні міри для їх подолання, які в свою чергу мають різноманітний вплив на економічний розвиток країн. У зв'язку з чим дослідження основних напрямків модернізації інструментів монетарної політки набуває особливої актуальності з наукової та практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бауер М. Д. і Рудебуш Г.Д. (2015) в своїй роботі оцінювали можливі шляхи розвитку монетарної політики під час Великої рецесії і її наслідків. Використовуючи дані США, автори оцінили шляхи розвитку для майбутніх короткострокових ставок, беручи до уваги асиметричний розподіл їх ймовірностей в діапазоні горизонтів прогнозування, і оцінюючи відповідні дати про скасування

грошово-кредитної політики нульових відсоткових ставок [1]. Контонікас А. Костакис А. (2013), Ву Т. (2014), Куттнер К. Н (2018) в своїх роботах вивчали вплив нетрадиційної монетарної політики ФРС на відсоткові ставки. Чен Х., Курдія В., Фереро А. (2012), Енген Е. М., Рейфшнайдер Д. Л. Лаубач Т., (2015) досліджували вплив кількісного пом'якшення на макроекономічні показники в США. Іное А., Россі Б. (2019), Орду-Аккая Б. М., Сойтас У. (2020) аналізували вплив нетрадиційної монетарної політики на фінансові ринки США.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення нетрадиційних мір монетарної політики Федеральної резервної системи і аналіз їх впливу на економіку Сполучених штатів Америки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки економіка почала занепадати в умовах світової фінансової кризи восени 2007 року, Федеральна резервна система США спочатку відреагувала звичайним чином, знизивши свою короткострокову процентну ставка.

Починаючи з 2007 року цільовий показник по федеральних фондах був знижений з 5,25% до діапазону від 0% до 0,25% в грудні 2008 року, що економісти називають нульовою нижньою межею.

За історичними мірками, ставки були незвично низькими протягом незвично довгого часу, щоб пом'якшити наслідки фінансової кризи 2007-2009 років. Однак до кінця 2008 року короткострокова ставка була практично нульовою, а економіка і фінансова система все ще перебували в кризовому стані.

Як видно на графіку 2, до 2008 року простежується динаміка росту ВВП, а в 2009 році ріст ВВП досяг найнижчої точки за досліджуваний період і прийняв значення – 0,6% у другому кварталі донного року. Також негативні значення можна зауважити і у перших кварталах 2015 и 2016 років. В інші роки темпи росту ВВП Сполучених Штатів Америки мали позитивне значення.

Щоб відновити ліквідність і стабільність на фінансових ринках. ФРС у відповідь на кризові явища зробила ряд безпрецедентних дій, які можна розділити на три категорії.

До першої категорії належали дії, пов'язані зі ставкою федеральних фондів. ФРС знизила процентні ставки з 5,25% у вересні 2007 року до нульової нижньої межі в грудні 2008 року вперше, щоб стимулювати економічну активність. Основна проблема, з якою ФРС зіткнулася при нульовій нижній межі, полягала в тому, що традиційна грошово-кредитна політика не могла забезпечити подальше стимулювання. І ФРС згодом зробила ряд заяв, які називаються «попереднє керівництво», для підтримки низьких процентних ставок в майбутньому. Оскільки довгострокові ставки сьогодні залежать від ринкових поглядів на майбутні короткострокові ставки, надійні обіцянки ФРС зберегти короткострокові ставки на низькому рівні в майбутньому можуть потенційно знизити довгострокові ставки сьогодні [12].

Друга категорія включала дії, які надавали пряму допомогу фінансовому сектору в якості кредитора останньої інстанції. ФРС надавала позики з дисконтним вікном під час кризи, але вона також створила ряд екстрених заходів, які не були схожі на ті, що ФРС робила раніше. Для досягнення своєї мети регулятор запустив низку тимчасових кредитних програм. Перший механізм був введений в грудні 2007 року, і ще кілька були додані після загострення кризи у вересні 2008 року. Завдяки цим механізмам ФРС надала ліквідність небанківським фірмам вперше з часів Великої депресії. В цих мір учасники фінансового ринку отримали

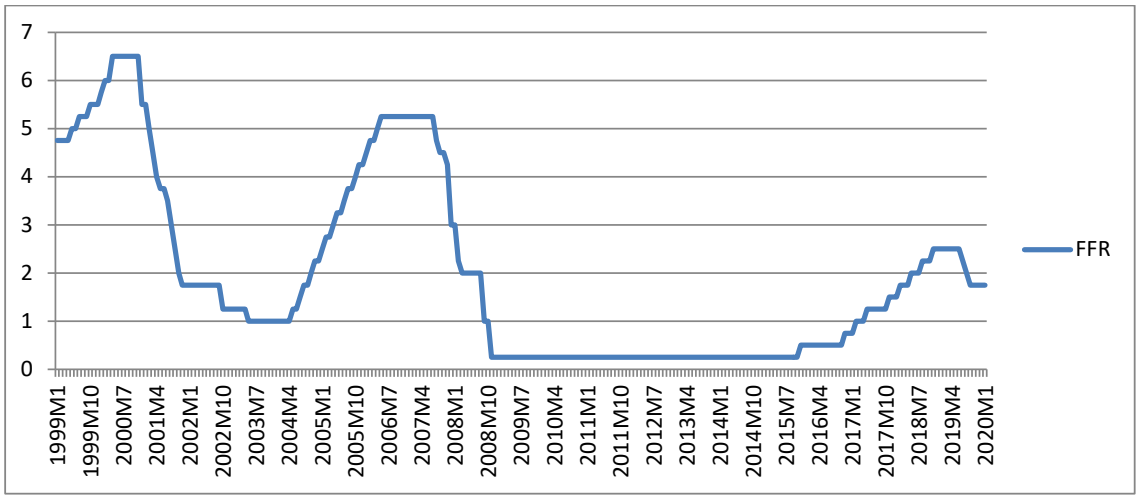

Рис. 1. Відсоткова ставка по федеральним фондам Федеральної резервної системи січень 1999 – січень 2020 рр.

Джерело: [10]

кредитування в розмірі 16 трильйонів доларів [13]. По мірі того як стан фінансового сектору ставав більш стабільним, відбувалося поступове згортання екстрених програм.

Третя категорія мір, FOMC схвалив серію великомасштабних покупок активів (LSAP) довгострокових цінних паперів. Кількісне пом'якшення ФРС представляється як набір з чотирьох програм: три Великомасштабні покупки активів (LSAP), широко відомі як QE1, QE2 і QE3; і Програма продовження терміну погашення (MEP), також відома як «Операція Твіст» [14].

Кількісне пом'якшення в Сполучених Штатах почалося в кінці листопада 2008 року (QE1), коли Федеральна резервна система почала купувати цінні папери з іпотечним покриттям на 600 мільярдів доларів. Спочатку воно було обмежено придбанням боргу в 100 мільярдів доларів, підприємств «Fannie Mae», «Freddie Mac» і «Ginnie Mae», плюс 500 мільярдів доларів у вигляді іпотечних цінних паперів (MBS) [2]. Таким чином, ФРС сподівалася надати деяку підтримку ринку житла, який в той час страждав від наслідків кризи субстандартного іпотечного кредитування.

В прес-релізах від 16 грудня 2008 р, 30 грудня 2008 року і 28 січня 2009 року, Федеральна резервна система оголосила про своє бажання і можливості надати додатковий стимул, якщо цього вимагатимуть економічні умови. Зокрема, ФРС повідомила, що готова купувати великі суми агентського боргу, MBS і довгострокові казначейські зобов'язання, якщо ці міри будуть особливо ефективними. 23 лютого 2009 року FOMC розкрив свій план більш докладно, забезпечуючи прозорість щодо рівня додаткових покупок і складу цінних паперів [15 с. 10]. Подальші покупки були зупинені, тому що економіка почала поліпшуватися. Був помітний ріст ВВП з другого кварталу 2010 року (див рис. 2). Але помітивши тривожну дезінфляційну тенденцію (див. рис. 3), коли показник інфляції був меньше1%, ФРС оголосила 10 серпня 2010 року, що вона збереже свої активи на постійному рівні, реінвестуючи свої основні платежі в розмірі від 250 до 300 млрд. доларів агентських богів в довгострокові казначейські зобов'язаннях [15 с. 11]. В результаті розмір балансу ФРС зменшився (див рис. 4), тому що комітет з відкритих ринків більше не робив додаткових покупок і не реінвестував в MBS і агентські борги.

У листопаді 2010 року ФРС оголосила другий раунд кількісного пом'якшення (QE2) купивши казначейські цінні папери на 600 млрд доларів до кінця другого кварталу 2011 року, коли і було завершено цю програму. В цілому, закупівлі QE2 складалися з цінних паперів з термінами погашення в основному від 2,5 до 10 років.

Після завершення другого раунду кількісного пом'якшення, фондові індекси в кінці літа 2011 року різко впали, що демонструє стурбованість інвесторів і волатильність ринку, а економічне зростання залишалося млявим (див рис. 2), була стурбованість щодо можливої чергової рецесії. Для подолання цих негативних настроїв ФРС оприлюднила «Операцію Твіст» 21 вересня 2011 року, намагаючись знизити довгострокові ставки. Ця програма в кінцевому підсумку склала 667 млрд. доларів. При реалізації програми продовження термінів погашення, на відміну від великих покупок активів, баланс ФРС не розширився, а змінився його склад з короткострокових на довгострокові зобов'язання.

Вище зазначені програми ФРС дали свої певні плоди, але головна ціль у 2% інфляції все ще не була досягнута. І ФРС вирішує що необхідне подальше пом'якшення монетарної політики і 13 вересня 2012 року був оголошений третій раунд кількісного пом'якшення (QE3), в результаті

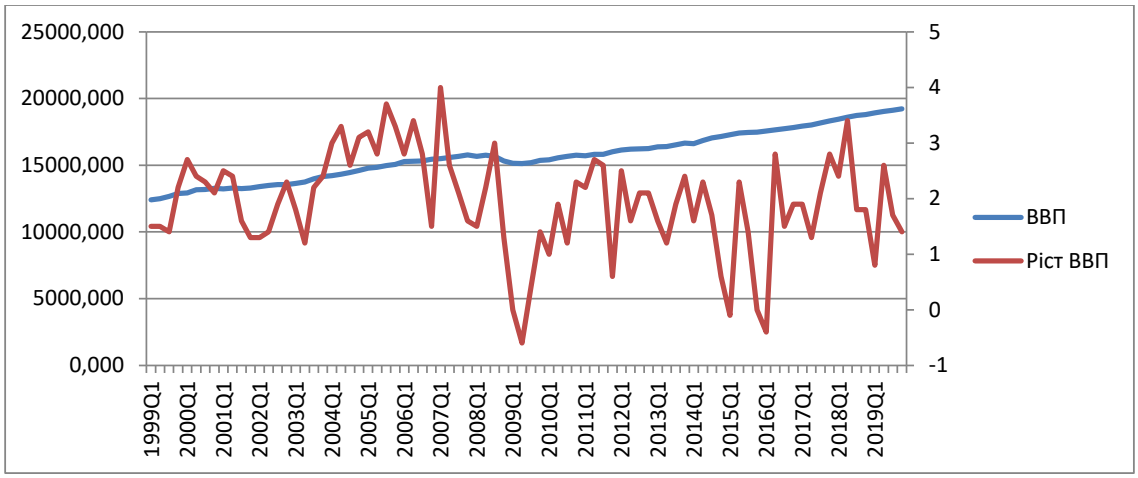

Рис. 2. Динаміка ВВП США (млн. дол. США) та динаміка росту ВВП (% по відношенню до попереднього року) 1999-2019 роки.

Джерело: [11]

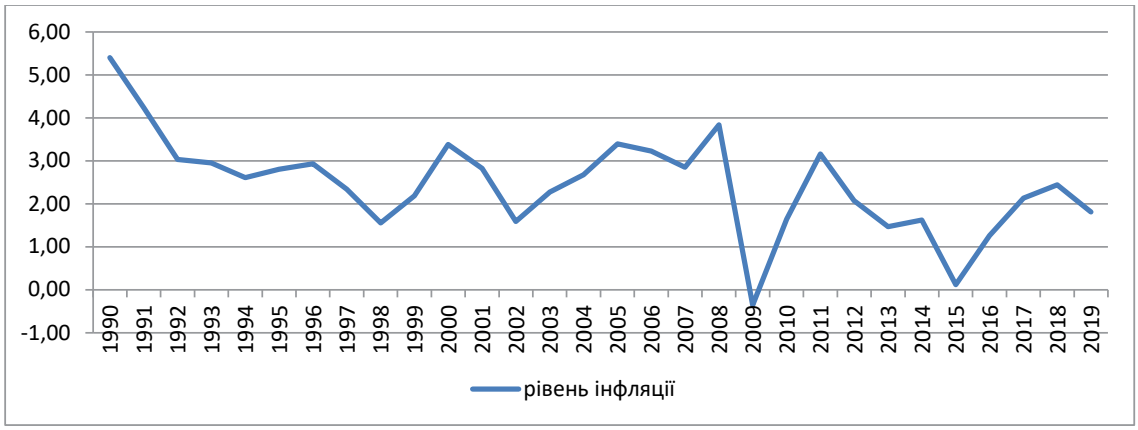

Рис. 3. Рівень інфляції в США 1990-2019 рр. (%)

Джерело: [16]

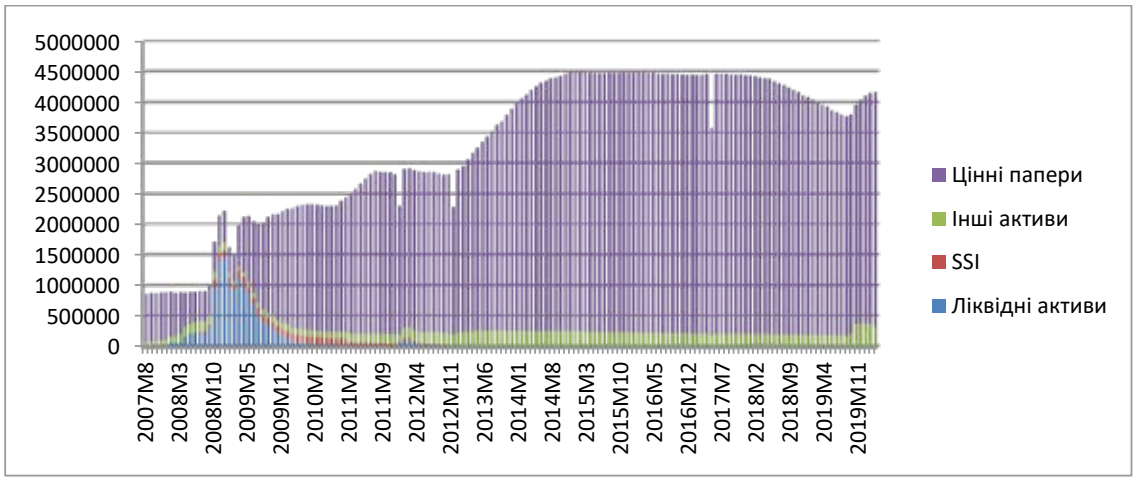

Рис. 4. Активи які знаходяться на балансі ФРС та загальний його рівень серпень 2007 – лютий 2020 років (SSI – Support for Specific Institutions – Підтримка конкретних установ)

Джерело: [13]

даної програми загальна сума щомісячних покупок досягла 85 млрд. доларів. Крім того ФРС оголосила, що, ймовірно, буде тримати ставку по федеральних фондах на рівні, близькому до нуля, як мінімум до 2015 року.

Покупки активів завершилися в жовтні 2014 року і в кінцевому підсумку привели до п'ятикратного збільшення балансу ФРС з 900 млрд. доларів до 4,5 трлн., а ФРС володіла більше 20 відсотків всіх іпотечних цінних паперів і боргових зобов'язань казначейства.

Після звершення операцій з покупки активів, настав час нормалізації монетарної політики, який почався в грудні 2015 року. Починаючи з грудня 2015 року ФРС почала підвищувати процентні ставки і використовувати угоди про зворотний викуп (зворотне РЕПО) – один з видів тимчасових операцій на відкритому ринку.

Після завершення QE ФРС підтримувала баланс на колишньому рівні до вересня 2017 року, коли вона почала дуже поступово зменшувати його до більш нормального розміру, поступово скорочувався обсяг цінних паперів Федеральної резервної системи за рахунок зменшення його реінвестування основних платежів, отриманих від цінних паперів. Але зі скороченням росту ВВП і рівня інфляції ФРС у серпні 2019 року припинила скорочення балансу, його розмір склав 3,8 трильйона доларів. Проте, MBS які залишилися на балансі будуть поступово замінюватися казначейськими цінними паперами в міру їх погашення. Хоча ФРС заявила, що має намір в кінцевому підсумку припинити володіння MBS, при таких темпах ФРС все одно матиме значні авуари MBS до 2025 року, згідно з її прогнозами [13]. Але у відповідь на потрясіння на ринку репо у вересні 2019 року ФРС почала втручатися в ринок репо і знову почала розширювати свій баланс з жовтня 2019 року.

Дослідження впливу нетрадиційної монетарної політики Федеральної резервної системи на фінансові показники США виконується із застосуванням моделей векторної авторегресії. За допомогою

цього типу моделей можна виявити нетрадиційні шоки монетарної політики, які використовуються для оцінки причинно-наслідкового зв'язку між нетрадиційними заходами монетарної політики і відповідними макроекономічними змінними.

Моделі мають такий загальний вигляд:

$$FI_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} FI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i}\, logAssetsCB_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$logAssetsCB_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} logAssetsCB_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i} FI_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

Моделі 1 і 2 описують залежність між фінансовими показниками і об'ємом балансу центрального банку (*AssetsCB*) .

$$FI_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} FI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i}\, logMonetary\, Base_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

$$logMonetary\, Base_t = a_1 + \\ + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} logMonetary\, Base_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i} FI_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (4)$$

Моделі 3 і 4 описують залежність між фінансовими показниками і об'ємом монетарної бази (*Monetary Base*) .

$$FI_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} FI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i}\, CBrate_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$CBrate_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} CBrate_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i} FI_{t-i}\, \varepsilon_{1t} \quad (6)$$

Моделі 5 і 6 описують залежність між фінансовими показниками і відсотковою ставкою центрального банку $(CBrate)$.

В усіх вищезазначених моделях: FI – це фінансові показники країни, зокрема Y10 – дохідність довгострокових державних облігацій; DOW JONES і S&P 5 – фондові індекси; CPI – інфляція; USD/EUR – обмінний курс; CDS5Y і CDS10Y- кредитні дефолтні свопи 5 і 10 років в національній валюті. ε – параметр білого шуму; α – константа; β, γ – оцінені коефіцієнти, p – обраний порядок відставання. Моделі оцінюються наступним чином: оцінюється необмежена VAR, перевіряється причинність Грейнджера, і будуються імпульсні реакції змінних. Оптимальна кількість довжини лагу була обрана з урахуванням критеріїв AIC та SIC. Період вибірки січень 2008 – лютий 2020 років.

В моделях використовуються щомісячні статистичні дані Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва і розвитку, а також статичних базах даний Вільного Університету Берліна.

Вплив нетрадиційної монетарної політики федеральної резервної системи на фінансові показники США будо досліджено за допомогою регресійних моделей, результати яких представлені в таблиці 1.

Збільшення об'єму активів ФРС призвело до зниження дохідності довгострокових державних облігацій США, подібний вплив має і збільшення грошової бази. Щодо впливу нетрадиційної монетарної політики на фондові показники, можна відзначити те, що в першою реакцією є їх падіння а згодом спостерігається тенденція до росту. Індекс споживчих цін на зміну в об'ємі активів реагує спочатку падінням показнику, а далі відбувається ріст. Зниження ставки по федеральним фондам призводить до зниження інфляції в довгостроковій перспективі, данні показники мають прямий

Таблиця 1

Результаті тесту Гренджера відповідно до моделей 1-6 щодо нетрадиційної монетарної політики ФРС період з січня 2008 року по лютий 2020 року.

Індикатори	Лагові значення		
	AssetsCB	Monetary Base	CBrate
USY10	23,86 (0,00)[a]	11,47 (0,04)[b]	11,90 (0,01)[a]
DOW JONES	18,60 (0,00)[a]	15,5 (0,01)[a]	21,21 (0,00)[a]
S&P 500	10,92 (0,00)[a]	4,45 (0,03)[b]	12,98 (0,02)[b]
CPI	28,14 (0,00)[a]	10,41 (0,06)[c]	17,20 (0,00)[a]
USD/EUR	25,81 (0,00)[a]	10,75 (0,05)[b]	16,10 (0,01)[a]
USCDS5Y$	69,63 (0,00)[a]	59,56 (0,00)[a]	26,74 (0,00)[a]
USCDS10Y$	56,05 (0,00)[a]	43,21 (0,00)[a]	23,89 (0,00)[a]

Примітка: В таблиці представлений односторонній зв'язок фінансових змінних зі змінними які демонструють нетрадиційні міри (повні результати моделей представлені в додатку Б. таблиця Б.6). Числа в дужках поруч зі статистикою Вальда є P-значеннями: a, b, c представляють рівні значущості 1%, 5% і 10% відповідно.

Джерело: розраховано автором

тип залежності. Також нетрадиційна монетарна політики призводить до обезцінення національної валюти.

Кредитні спреди загалом на монетарні шоки спочатку реагують збільшенням показників а потім відбувається їх скорочення. А на зміни в ставці федеральних фондів реагують навпаки, спочатку скорочення, а потім ріст. Скорочення кредитних спредів говорить про зниження ризиків для інвесторі, що є гарним показником для економіки, і виходячи з аналізу, можна сказати що нетрадиційна і традиційна монетарні політики доповнюють одна одну.

Виходячи з цих результатів аналізу, збільшення балансу ФРС, грошової бази, викликане нетрадиційними заходами в економіці США, дійсно робить позитивний вплив на досліджувані показники.

Але в 2020 року світ охопила епідемія коронавірусу (COVID-19), яка призвела нових шоків, і кризових явищ в економіці. І в Марті 2020 року з огляду на нову кризу, визнану епідеміологічною ситуацією в світі, ФРС оголосила про нову програму кількісного пом'якшення в розмірі $ 700 млрд, де на $ 500 млрд. передбачається викупити казначейські папери уряду США і на $ 200 млрд. інші цінні папери.

Також було прийнято ряд програм подібних до програм кредитування які проводились в 2008-2010 роках. Зокрема 17 березня 2020 року Рада Федеральної резервної системи створив кредитну лінію первинного дилера (PDCF), Фонд фінансування комерційних паперів (CPFF) і Фонд ліквідності взаємного фонду грошового ринку (MMLF) для підтримки кредитних потреб американських фірм домогосподарств [17]. І вже ці програми призвели до значного збільшення балансу ФРС.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті нетрадиційних мір монетарної політики ФРС, були знижені основні відсоткові ставки в США, фінансові показники покращились, відновилося правильне функціонування ринків. Зміни об'єму балансу ФРС, об'єму грошової бази і ставка по федеральним фондам згідно результатам моделі впливають, на дохідність довгострокових ставок, на показники фондового ринку, індекси DOW JONES і S&P 500, індекс споживчих цін, обмінний курс і кредитні спреди.

За період проведення операцій кількісного пом'якшення було куплено трильйони доларів державних облігацій і цінних паперів з іпотечним покриттям. У період з 2008 по 2015 рік баланс ФРС і його активи виросли з 900 до 4,5 трлн доларів. І зараз об'єм балансу ФРС майже в двічі більше. І в деякій мірі це викликає занепокоєння, бо це може стати причиною перегріву економіки і майбутніх криз. Зокрема існує ризик зниження довіри до долара і до здатності ФРС ефективно виходити зі своїх програм, що може призведе до підвищення інфляційних очікувань і це в свою чергу прискорить ріст інфляцію, і вона виросте більше цільового показника.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bauer M. D., Rudebusch G. D. Monetary Policy Expectations at the Zero Lower Bound. *Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper*. 2015. № 2013-18. P. 1-45.

2. Kuttner K. N. Outside the Box: Unconventional Monetary Policy in the Great Recession and Beyond. *Journal of Economic Perspectives.* 2018. Vol. 32. № 4. P. 121-146. DOI: https://doi.org/10.1257/jep.32.4.121

3. Chen H., Cúrdia V., Ferrero A. The macroeconomic effects of large-scale asset purchase programmes. *The Economic Journal*. 2012. Vol. 122. № 564. P. 289-315.

4. Wu T. Unconventional Monetary Policy and Long-Term Interest Rates. *IMF Working Paper*. 2014. №/14/189. P. 1-49.

5. Engen E.M., Laubach T., Reifschneider D. L. The Macroeconomic Effects of the Federal Reserve's Unconventional Monetary Policies. *Finance and Economics.*

6. Ordu-Akkaya B. M., Soytas U. Unconventional monetary policy and financialization of commodities *The North American Journal of Economics and Finance*. 2020. № 51. DOI: https://doi.org/10.1016/j.najef.2018.12.014

7. Inoue A., Rossi B. The effects of conventional and unconventional monetary policy on exchange rates. *Journal of International Economics*. 2019. № 118. P. 419–447. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2019.01.015

8. Kontonikas A. Kostakis A. On monetary policy and stock market anomalies. *Journal of Business Finance Account*. 2013. Vol. 40 № 7/8. P. 1009–1042.

9. Якубовський С. О. Алексеєвська Г. С. Нетрадиційні методи монетарної політики: теоретичні аспекти та практика застосування в ЄС та США *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. – 2017. – Т. 16, вип. 3. – С. 32-40.

10. Thomson Reuters DataStream. EIKON (дата звернення: 20.02.2020) URL: https://infobase.thomsonreuters.com

11. Офіційний сайт Світового банку (дата звернення: 30.05.2020) URL: https://www.worldbank.org/

12. Labonte M. Monetary Policy and the Federal Reserve: Current Policy and Conditions. *Congressional Research Service*. 2020. P. 2-27.

13. Офіційний сайт Федеральної резевної системи (дата звернення: 03.05.2020) URL: https://www.federalreserve.gov/

14. Alekseievska H. S. Impact of the European Central Bank Monetary Policy on the Financial Indicators of the Bulgaria, Croatia, Romania and Ukraine *Acta Universitatis Danubius. Œconomica*. 2020. Vol. 16. № 2. URL http://journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/6545

15. Rubino M. Q. The effects of quantitative easing in the United States: Implications for future central bank policy makers. *Senior Honors Projects 2010-current*. 2015. P. 1-62.

16. FRED Statistics (дата звернення: 30.05.2020) URL: https://fred.stlouisfed.org/

17. Periodic Report: Update on Outstanding Lending Facilities Authorized by the Board under Section 13(3) of the Federal Reserve Act May 23, 2020 (дата звернення: 4.06.2020) URL: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/pdcf-cpff-mmlf-5-24-20.pdf

REFERENCES:

1. Bauer M. D., Rudebusch G. D. (2015) Monetary Policy Expectations at the Zero Lower Bound. *Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper* № 2013-18. P. 1-45.

2. Kuttner K. N. (2018) Outside the Box: Unconventional Monetary Policy in the Great Recession and Beyond. *Journal of Economic Perspectives.* Vol. 32. № 4. P. 121-146. DOI:https://doi.org/10.1257/jep.32.4.121

3. Chen H., Cúrdia V., Ferrero A. (2012) The macroeconomic effects of large-scale asset purchase programmes. *The Economic Journal*. Vol. 122 № 564. P. 289-315.

4. Wu T. (2014) Unconventional Monetary Policy and Long-Term Interest Rates. *IMF Working Paper*. №/14/189. P. 1-49.

5. Engen E.M., Laubach T., Reifschneider D. L. (2015) The Macroeconomic Effects of the Federal Reserve's Unconventional Monetary Policies. *Finance and Economics* DOI: 10.17016/FEDS.2015.005

6. Ordu-Akkaya B. M., Soytas U. (2020) Unconventional monetary policy and financialization of commodities *The North American Journal of Economics and Finance*. № 51. DOI: https://doi.org/10.1016/j.najef.2018.12.014

7. Inoue A., Rossi B. (2019) The effects of conventional and unconventional monetary policy on exchange rates. *Journal of International Economics*. № 118. P. 419–447. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2019.01.015

8. Kontonikas A. Kostakis A. (2013) On monetary policy and stock market anomalies. *Journal of Business Finance Account*. Vol. 40 № 7/8. P. 1009–1042.

9. Yakubovskiy, S. Alekseievska H. S. (2017) Netradycijni metody monetarnoji polityky: teoretychni aspekty ta praktyka zastosuvannja v EU ta USA [Unconventional monetary policy methods: theoretical aspects and application practice in the EU and USA] *Rynkova ekonomika: suchasna teorija i praktyka upravlinnja*. Vol. 16. № 3. P. 32-40.

10. Thomson Reuters DataStream. EIKON (accessed 20 February 2020) URL: https://infobase.thomsonreuters.com

11. Офіційний сайт Світового банку (accessed 30 May 2020) URL: https://www.worldbank.org/

12. Labonte M. (2020) Monetary Policy and the Federal Reserve: Current Policy and Conditions. *Congressional Research Service*. P. 2-27.

13. Офіційний сайт Федеральної резевної системи (accessed 15 May 2020) URL: https://www.federalreserve.gov/

14. Alekseievska H. S. (2020) Impact of the European Central Bank Monetary Policy on the Financial Indicators of the Bulgaria, Croatia, Romania and Ukraine *Acta Universitatis Danubius. Œconomica*. Vol. 16. № 2. URL http://journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/6545

15. Rubino M. Q. (2015) The effects of quantitative easing in the United States: Implications for future central bank policy makers. *Senior Honors Projects 2010-current*. P. 1-62.

16. FRED Statistics (accessed 30 May 2020) URL: https://fred.stlouisfed.org/

17. Periodic Report: Update on Outstanding Lending Facilities Authorized by the Board under Section 13(3) of the Federal Reserve Act May 23, 2020 (accessed 4 June 2020) URL: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/pdcf-cpff-mmlf-5-24-20.pdf

ВПЛИВ КОРПОРАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

THE INFLUENCE OF CORPORATIONS ON THE FORMATION OF STATE FOREIGN ECONOMIC POLICY: A COMPARATIVE ANALYSIS

УДК 339.976-047.44
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-2

Новікова Л.В.
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Чернишова Л.О.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Novikova Lyudmyla
V.N. Karazin Kharkiv National University
Chernyshova Larysa
V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті визначено загальний рівень економічної безпеки держав та ймовірність впливу зовнішніх акторів на зовнішньоекономічну політику США, Німеччини, Індії. Проаналізовано діяльність основних торговельних партнерів держав та структуру державного експорту/імпорту. Розглянуто основні показники діяльності найбільших корпорацій з аналізованих країн, такі як кількість співробітників, розмір активів, географія присутності, розмір виручки за кордоном, з метою виявлення слабких сторін та визначення можливості впливу на них зовнішніх гравців. Виокремлено напрями дії корпорацій, що забезпечують зростання їхньої державної ролі. Обґрунтовано здатність корпорацій створювати механізми захисту акціонерів у різних країнах, використовувати національні закони приймаючих країн для захисту прав своїх філій, створювати передумови для подальшого ослаблення національного суверенітету. Оцінено вплив дії міжнародних режимів на поступове залучення корпорацій до процесу вирішення зовнішньоекономічних та глобальних питань.
Ключові слова: *корпорація, держава, зовнішньоекономічна політика, зов-нішні актори, міжнародні відносини, міжнародне співробітництво.*

В статье определен общий уровень экономической безопасности государств и вероятность влияния внешних акторов на внешнеэкономическую политику США, Германии, Индии. Проанализирована деятельность основных торговых партнеров государств и структура государственного экспорта/импорта. Рассмотрены основные показатели деятельности крупнейших корпораций из анализируемых стран, такие как количество сотрудников, размер активов, география присутствия, размер выручки за рубежом, с целью выявления слабых сторон и определения возможности влияния на них внешних игроков. Выделены направления действия корпораций, обеспечивающие рост их государственной роли. Определена способность корпораций создавать механизмы защиты акционеров в разных странах, использовать национальные законы принимающих стран для защиты прав своих филиалов, создавать предпосылки для дальнейшего ослабления национального суверенитета. Оценено влияние действия международных режимов на постепенное вовлечение корпораций в процесс решения внешнеэкономических и глобальных вопросов.
Ключевые слова: *корпорация, государство, внешнеэкономическая политика, внешние акторы, международные отношения, международное сотрудничество.*

The article identifies the general level of economic security of states and the prob-ability of influence of external actors on the foreign economic policy of the United States, Germany and India. The activity of the main trade partners of the states and the structure of state export and import are analyzed. It is determined in which countries there is the greatest import and export dependence and what is the role of the largest corporations in international trade. The ways of influence of external players on corporations are allocated, namely: mergers and acquisitions, or acquisition of shares in the share capital; impact on the debt burden and revenue of the corporation, on its viability and efficiency. The main indicators of the largest corporations from the analyzed countries are considered, namely: number of employees, size of assets, geography of presence, size of revenue abroad, in order to identify weaknesses and the possibility of influence of external players. It is determined that American corporations significantly outperform competitors from other countries, respectively, in terms of "economic factors of power" the ability to influence international policy in US corporations is higher than in others. The directions of action of corporations that ensure the growth of their state role are singled out, namely: displacing or supplementing the actions of the government in providing international assistance on the basis of charitable programs; participation on a voluntary basis in the establishment and development of international standards in addressing global environmental issues, as well as in addressing certain social issues and human rights; development of decision-making management processes used by states as ready-made tools, including in the formation of domestic and international policy. The ability of corporations to create mechanisms for the protection of shareholders in different countries, to use the national laws of host countries to protect the rights of their branches, to create conditions for further weakening of national sovereignty. The impact of international regimes on the gradual involvement of corporations in the process of resolving foreign economic and global issues is assessed. It is noted that within the regimes, the state, if it occupies a dominant or equal position, can achieve the most favorable conditions and preferences for its corporations in the international arena.
Key words: *corporation, state, foreign economic policy, foreign actors, interna-tional relations, international cooperation.*

Постановка проблеми. Взаємозалежність міжнародної політики та економіки в останні десятиліття істотно зростає, створюючи нові виклики та можливості для учасників міжнародних відносин. Стрімкий інноваційно-технологічний розвиток міжнародної економіки створює нові механізми та форми взаємодії гравців у світовій політиці. У міжнародній системі корпорації часто мають рівні, а іноді й більші, порівняно з деякими державами, фінансово-технологічні можливості. Така ситуація породжує проблему зниження значущості держави як головного актора в міжнародній політиці. У зв'язку з цим перед державами постає завдання зберегти контроль над міжнародною політичною активністю в умовах зростання економічної потужності корпорацій, забезпечити гармонізацію національних інтересів з розвитком міжнародної системи. Це зумовлює необхідність розгляду ролі й місця корпорацій у здійсненні міжнародного співробітництва, а також аналізу їхньої взаємодії з державами та впливу на зовнішньоекономічну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок міжнародної політики та економіки досліджується багатьма вченими: С. Краснером, Т. Мораном, Д. Джарвісом, Й. Галтунгом,

Р. Кохейном, Дж. Найом, П. Волпином, С. Россі, Д. Рондінеллі [6; 7]. Питання економічної дипломатії та її ролі в реалізації зовнішньоекономічної політики розкриваються у фундаментальних працях І. Іванова, В. Щетиніна, А. Лихачова, Л. Капіци, Т. Зонової, С. Ткаченко. Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень визначених питань, а також вагомий внесок вчених, увага здебільшого приділяється вивченню економічної дипломатії та її ефективності, при цьому залишаються не досить дослідженими особливості взаємодії корпорацій із державами та їхній вплив на зовнішньоекономічну політику.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльний аналіз впливу корпорацій на формування зовнішньоекономічної політики держав на прикладі Сполучених Штатів Америки (США), Німеччини та Індії та визначення їхнього місця у світовій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та реалізація ефективної державної зовнішньоекономічної політики здійснюється на основі науково обґрунтованої системи збору, аналізу та використання інформації про стан країни в світі. Для визначення місця, ролі та значення держави у світовій економіці наведемо основні макроекономічні показники розвитку таких країн як Індія, США, Німеччина.

Вибір цих країн зумовлено тим, що США фактично є найбільшою економікою світу, Німеччина є найбільшою економікою Європейського Союзу та входить у першу п'ятірку економік світу. На території США та Німеччини перебувають головні офіси і штаб-квартири найбільших транснаціональних корпорацій світу. Найбільша кількість великих корпорацій є резидентами США, Німеччини. Індія є країною, що представляє азійський регіон, має високі темпи розвитку та є значущим актором світової політики.

На основі макроекономічних показників визначимо загальний рівень економічної безпеки держав та ймовірність впливу зовнішніх акторів на окремі сфери національної економіки та політики держав.

Як видно з таблиці 1, рівень розвитку економіки США істотно вищий за рівень інших розглянутих країн. За рівнем загальної зовнішньої заборгованості низьке боргове навантаження має Індія, високе навантаження – Німеччина та США. При цьому міжнародні резерви найбільшої економіки становлять всього 0,1% від ВВП, у Німеччині цей показник – 5,5% у Індії – 16% [2].

Міжнародна інвестиційна позиція країн вимагає більш детального розгляду. Вона враховується Центральним Банком як накопичені активи країни за кордоном та складається з інвестицій експортерів, капіталу та резервів.

З одного боку, накопичені іноземні активи свідчать про високу активність та присутність держави й національного бізнесу в інших країнах, а з

Таблиця 1

Основні показники економічної безпеки держав у 2017 р.

Показник	Країна		
	Індія	Німеччина	США
Населення, млн чол.	1339	82,8	325,7
Працездатне населення, млн чол.	521,9	45,9	160,4
ВВП, млрд дол.	2 611	3 685	19 391
ВВП на душу населення, дол.	1 792	42 721	57 831
Частка країни в світовій економіці,%	2,3	4,5	24,3
Експорт товарів і послуг, млрд дол.	489	1 743	2 351
Частка експорту в ВВП, %	19	47	12
Імпорт товарів і послуг, млрд дол.	562	1 467	2 903
Частка імпорту в ВВП, %	21	40	15
Сальдо зовнішньої торгівлі, млрд дол.	-72	275	-552
Загальний зовнішній борг, млрд дол.	483	5 326	19 200
Загальний зовнішній борг, % від ВВП	19	144	101
Сукупний державний борг, % від ВВП	10	101	52
Зовнішній корпоративний борг (борг нефінансових організацій), % від ВВП	8	45	45
Прямі накопичені інвестиції всередині країни, млрд дол.	377	1 653	4 080
Прямі накопичені інвестиції за кордоном, млрд дол.	155	2 298	5 711
Міжнародні резерви, включаючи золото, млрд дол.	410	200	123
Сукупна ринкова вартість публічних компаній, млрд дол.	1 516	1 716	25 070
Сукупний обсяг іноземних активів, млрд дол.	606	9 443	27 651
Сукупні зобов'язання (іноземні активи всередині країни), млрд дол.	997	7 441	35 398

Джерело: складено авторами на основі [2]

іншого боку, це вимагає належних заходів захисту, оскільки, наприклад, у разі війни міжнародні активи держави можуть бути примусово вилучені або конфісковані.

Індія має низький рівень іноземних активів і зобов'язань. США мають найбільші накопичені іноземні активи, при цьому сума вкладів іноземних інвесторів в економіку країни майже в 2 рази перевищує її рівень ВВП. Німеччина має в своєму розпорядженні за кордоном активи, які за вартістю більш ніж у 2 рази перевищують ВВП країни, при цьому в самій державі розміщені іноземні активи на приблизно рівнозначну суму. Сукупні зобов'язання США вищі в 7 разів, ніж у Німеччині. Загалом жодна з розглянутих країн не має істотних «перекосів» щодо «Міжнародної інвестиційної позиції».

Наступними важливими критеріями аналізу впливу зовнішніх акторів на окремі сфери національної економіки та політики держав є діяльність основних торговельних партнерів та структура державного експорту/імпорту. На підставі даних таблиці 2 проаналізуємо, в яких із країн є найбільша імпортна та експортна залежність і яка роль найбільших корпорацій країн, що досліджуються, у двосторонній торгівлі.

Як видно з таблиці, Індія в торгівлі з Китаєм має дисбаланс, що становить 10% від усього індійського імпорту. Істотна частка індійського експорту припадає на США, що створює додаткові передумови для збільшення впливу на зовнішню політику Індії з боку Америки. У Німеччині структура торгових партнерів і обсяги експорту/імпорту збалансовані та диверсифіковані. США, як і Індія, має дисбаланс у торгівлі з Китаєм, що становить 10% від загального обсягу імпорту країни. Крім того, 34% всього американського експорту припадає на Канаду та Мексику. Але такий обсяг експорту не є для країни потенційним викликом, оскільки обидві держави практично повністю залежні від торгівлі зі США. Частка від усього щорічного обсягу експорту Канади та Мексики, яка припадає на США, становить 76% і 80% відповідно. Частка товарів і послуг зі США в обсязі імпорту цих країн становить практично 50%.

Зіставляючи отримані дані із сальдо зовнішньої торгівлі кожної з країн, можна зробити висновки, що для Індії, суттєвим є скорочення торговельного дисбалансу з Китаєм і нарощення експорту в інші країни з метою диверсифікації експортних поставок у Сполучені Штати. Для США зовнішньоекономічним викликом є істотне негативне сальдо зовнішньої торгівлі, причому в основному за рахунок торгівлі з Китаєм.

Розглянемо основні параметри та показники десяти найбільших корпорацій кожної з аналізованих країн. Головним критерієм відбору є обсяг виручки в млрд дол., отриманий корпораціями за 2017 рік [5; 8]. У таблицях 3 та 4 наведена кількість корпорацій з кожної країни, які входять у рейтинги найбі-льших корпорацій світу.

Як видно з таблиць, серед 100 найбільших корпорацій світу 8% є німецькими та 33% – американськими. У рейтингу 500 найбільших корпорацій частка американських знижується до 27%, німецьких – до 5%, в рейтингу 2000 найбільших корпорацій частка індійських зростає до 2%. Важливим є той факт, що американські корпорації істотно перевершують за потужністю конкурентів з інших країн, відповідно, можна припустити, що з погляду «економічних чинників влади» можливості впливу на міжнародну політику у корпорацій США вищі, ніж у інших.

У зв'язку з цим виникає два питання: наскільки найбільші корпорації конкретної держави можуть

Таблиця 2

Основні торгові партнери Індії, Німеччини, США у 2017 році

Країна	Основні країни-імпортери	Частка від загального обсягу імпорту, %	Основні країни експорту	Частка від загального обсягу експорту, %
Індія	Китай	16,3	США	15,6
	США	5,5	ОАЕ	10,2
	ОАЕ	5,2	Гонконг	4,9
	Сауд. Аравія	4,8	Китай	4,3
Німеччина	Нідерланди	13,8	США	8,8
	Китай	7,0	Франція	8,2
	Франція	6,6	Китай	6,8
	Бельгія	5,9	Нідерланди	6,7
	Італія	5,4	Великобританія	6,6
США	Китай	21,6	Канада	18,3
	Мексика	13,4	Мексика	15,7
	Канада	12,8	Китай	8,4
	Японія	5,8	Японія	4,4
	Німеччина	5,0		

Джерело: складено авторами на основі [2]

Таблиця 3

Найбільші корпорації країн за рейтингом «Forbes 2017»

Країна	Кількість корпорацій в «Forbes 50»	Кількість корпорацій в «Forbes 100»	Кількість корпорацій в «Forbes 500»	Кількість корпорацій в «Forbes 2000»
Індія	0	1	10	58
Німеччина	4	8	22	53
США	17	30	162	568

Джерело: складено авторами на основі [8]

Таблиця 4

Найбільші корпорації країн за рейтингом «Fortune 2017»

Країна	Кількість корпорацій, що входять у рейтинг «Fortune Global 50»	Кількість корпорацій, що входять у рейтинг «Fortune Global 100»	Кількість корпорацій, що входять в рейтинг «Fortune Global 500»
Індія	0	0	7
Німеччина	3	8	31
США	21	37	124

Джерело: складено авторами на основі [5]

впливати на формування зовнішньоекономічної політики та чи істотно впливають на такі корпорації зовнішні гравці, тим самим побічно впливаючи на реалізацію державної зовнішньоекономічної політики.

Для відповіді на зазначені питання проаналізуємо основні економічні показ-ники корпорацій із кожної країни. Так, усі 10 найбільших американських корпорацій мають річну виручку понад 100 млрд дол., тоді як в Німеччині таких корпорацій 4, а в Індії – 0. При цьому 5 корпорацій зі США, 2 з Німеччини мають річний чистий прибуток більше 10 млрд дол. Істотно відрізняється сфера діяльності корпорацій. У США найбільшими є фармацевтичні, інвестиційні корпорації та ритейлери, в Німеччині – корпорації автомобільної промисловості та індустріального машинобудування [6, с. 18].

Зовнішні гравці під час впливу на корпорації можуть використовувати різні способи, а саме:

– на рівні акціонерів – вплив за рахунок злиття та поглинань або придбання часток в акціонерному капіталі;

– на рівні грошових потоків – вплив на боргове навантаження та виручку корпорації;

– на рівні активів – вплив різними способами на життєдіяльність та працездатність корпорації [7, с. 283].

Щоб визначити ймовірні слабкі місця представлених корпорацій, розглянемо кількість їхніх співробітників, розміри активів, географію присутності, розміри виручки за кордоном.

У материнських країнах виокремлені корпорації є найбільшими платниками податків та роботодавцями. Доцільно розглянути показник трудової зайнятості, тобто який відсоток населення країни ці корпорації забезпечують робочими місцями. Цей показник є важливим під час оцінки ймовірності соціальних хвилювань у разі масових скорочень або страйків працівників. Так, німецька корпорація Volkswagen забезпечує робочими місцями приблизно 1% працездатного населення країни, Bosh – 0,7% [3; 4]. У сукупності близько 6% робочих місць в Німеччині надають 10 найбільших німецьких корпорацій. У США в 10 найбільших корпораціях країни працює всього 2,5% працездатного населення. В Індії цей показник зовсім несуттєвий, зважаючи на велику кількість населення, понад 80% якого працює на малих підприємствах. Таким чином, у всіх країнах, крім Індії, чисельність зайнятих співробітників у корпораціях є значною, що визначає один із важелів впливу бізнесу на владу.

Важливим показником під час оцінки економічної впливовості корпорацій також є розмір і структура активів. У деяких компаній активи досягають значної частки в економіці країни. Так, оцінка активів німецької корпорації Allianz становить близько 30% від ВВП держави, а сукупні активи 10 найбільших корпорацій приблизно дорівнюють 70% ВВП Німеччини, у США – 13%, в Індії – 34%. Тобто в Німеччині власні найбільші корпорації є системоутворюючими. Зовнішній або внутрішній вплив на ці корпорації, ймовірно, може приводити до суттєвих змін національної економіки та політики. З огляду на це, особливо актуальним стає питання про частки зарубіжних активів кожної з компаній. Слід зазначити, що під час аналізу закордонних активів розглянутих корпорацій встановлено, що їхній розмір несуттєвий і в разі їх втрати або експропріації на загальну діяльність корпорації це здійснить негативний, але не критичний вплив.

Наступними важливими показниками є географія присутності та обсяг виручки від продажів послуг і товарів за кордоном. Чим більша кількість країн присутності, тим менш вразливою є корпорація під час впливу на неї зовнішніх акторів. Обсяг

зарубіжної виручки одночасно є викликом і можливістю. Виклик полягає в необхідності прийняття заходів диверсифікації, якщо значний обсяг виручки надходить лише з однієї або декількох країн. Можливість полягає в тому, що збільшення числа зарубіжних партнерів позитивно впливає на розвиток компанії за рахунок збільшення обсягів продажів.

Половина з 10 найбільших американських корпорацій отримують близько 50% своєї виручки з-за кордону, при цьому практично всі корпорації ведуть свою діяльність в більш ніж 25 країнах. Слід зазначити, що жодна з розглянутих країн або корпорацій не здатна істотно вплинути на окрему американську корпорацію економічними заходами. Вплив можливий лише в межах діючих міжнародних режимів. Проте слід зазначити, що США здебільшого ведуть політику укладення двосторонніх державних торговельних угод у форматі угоди «корпорація – конкретна держава», зводячи до мінімуму обговорення питань інвестицій та торгівлі в межах багатосторонніх форматів [1].

Практично всі німецькі корпорації понад 80% своєї щорічної виручки отримують з-за кордону, при цьому велика частина коштів надходить з країн Європейського Союзу. З огляду на той факт, що Німеччина є однією з провідних країн-локомотивів розвитку цього об'єднання, виручку з ЄС умовно можна прирівняти до внутрішньої виручки. При цьому більше половини з 10 найбільших німецьких корпорацій здійснюють свою діяльність у понад 50 країнах.

Практично всі найбільші індійські корпорації генерують свою виручку всередині країни, а частка зарубіжної виручки становить всього 10–20% для кожної з корпорацій. Є також незначна залежність корпорацій, які в основному є нафтопереробними, від імпорту енергоносіїв. Три з десяти досліджуваних індійських корпорацій отримують 80% виручки з-за кордону, при цьому кожна з них здійснює торгівлю більш ніж з 30 країнами.

Отже, у кожній країні існує своя специфіка діяльності корпорації. При цьому в контексті аналізу рівня впливу зовнішніх гравців загалом на корпорації можна визначити їхній достатній рівень імунітету, за винятком кількох німецьких корпорацій.

Згідно з сучасними науковими дослідженнями, у глобальній економіці кор-порації, неурядові міжнародні організації та інші недержавні інституції досягли більшої влади та впливу на міжнародній арені, в тому числі за рахунок національного законодавства. Здатність корпорацій створювати механізми захисту акціонерів в різних країнах, використовувати національні закони приймаючих країн для захисту прав своїх філій створює передумови для подальшого ослаблення національного суверенітету. Державна роль корпорацій зростає за рахунок трьох основних напрямів їхньої діяльності:

1. Корпорації витісняють або доповнюють дії уряду в питаннях надання міжнародної допомоги на основі програм благодійності;

2. Корпорації на добровільних засадах беруть участь у встановленні та розвитку міжнародних стандартів при вирішенні глобальних екологічних проблем, а також у вирішенні деяких соціальних питань та прав людини;

3. Корпорації відіграють ключову роль у розробленні процесів управління прийняттям рішень, які використовуються державами в якості готових інструментів, у тому числі під час формування внутрішньої та міжнародної політики [6, с. 15].

Поступове залучення корпорацій до вирішення деяких глобальних питань можливе завдяки дії міжнародних режимів. Саме в межах режимів спостерігається розроблення та еволюція правил, принципів і норм взаємодії. У межах багатосторонніх майданчиків держава, якщо вона займає домінуючу або рівноправну позицію, може досягти максимально вигідних умов і преференцій для своїх корпорацій на міжнародній арені. У сфері зовнішньоекономічної політики важливою є кількість міжнародних торговельних угод, в яких бере участь країна (таблиця 5).

Як видно з таблиці, США беруть участь у найменшій кількості багатосторонніх торговельних угод, при цьому займають в них домінуючу позицію. В межах СОТ економічна дипломатія США бере участь у величезній кількості торговельних спорів у якості позивача та відповідача. Зовсім інша стратегія у Німеччини, яка бере участь у максимальній кількості двосторонніх і багатосторонніх торговельних угодах, при цьому практично не веде торгових спорів, використовує методи м'якої дипломатії. Аналогічні показники Індії знаходяться на середньому рівні, підтверджуючи факт

Таблиця 5

Участь Індії, Німеччини, США в торговельних угодах [1; 2]

Країна	Кількість багатосторонніх торговельних угод	Кількість двосторонніх торговельних угод	Кількість торговельних спорів (як заявник)	Кількість торговельних спорів (як відповіда)
США	3	12	123	151
Німеччина	16	47	0	2
Індія	10	10	24	25

проведення неяскраво вираженої зовнішньоекономічної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, відзначимо складність та багатофакторність проблематики взаємодії корпорацій та держав.

По-перше, держави, що розглядалися, мають комплексні довгострокові цілі, які важко зіставляються з однотипними та короткостроковими цілями своїх корпорацій. У цьому контексті корпорації дійсно представляються як інструмент державної зовнішньої політики. Водночас економічна потужність корпорацій створює додаткове поле можливостей для проведення більш глобальної державної зовнішньоекономічної політики. На прикладі США та Німеччини ми бачимо, що пропорційно рівню економічної могутності корпорацій державами визначені більш масштабні та глобальні цілі. У зв'язку з цим виникає припущення, що однією з головних державних цілей має бути підвищення економічної потужності своїх корпорацій.

По-друге, корпорації схильні як до внутрішнього, з боку своєї держави і суспільства, так і до зовнішнього впливу. При цьому сама корпорація здатна значно впливати на свою державу, особливо за допомогою асоціацій, а також впливати на зовнішніх акторів.

По-третє, високий рівень втрати демократизації власності корпорації може впливати на політику держави; водночас низький рівень не завжди вказує на те, що економічні еліти контролюють більшість чинників влади у своїй дер-жаві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Замість НАФТА: США і Канада домовилися про новий торговельну угоду. *Regnum*. 2018. 01 жовт. URL: https://regnum.ru/news/2491801.html (дата звернення: 04.06.2020).

2. Рейтинги стран и регионов. URL: https://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info?fbclid=IwAR0dALgBGRKoXLcMXMVtWTl5SUJXUrhdX8dxCZzo9tL_l8Zu6XysgPjNntg (дата звернення: 03.06.2020).

3. Що добре для Volkswagen погано для Німеччини? Дзеркало Тижня. 2015. 02 жовт. URL: https://dt.ua/internal/scho-pogano-dlya-volkswagen-pogano-dlya-nimechchini-.html (дата звернення: 05.06.2020).

4. Bosch Annual Report 2017. Bosch. URL: https://assets.bosch.com/media/global/bosch_group/our_figures/pdf/bosch-annual-report–2017.pdf (Last accessed: 01.06.2020).

5. Fortune Global 500 2017. Fortune. URL: http://fortune.com/global500/list/filtered?non-us-cos-yn=true (Last accessed: 01.06.2020).

6. Rondinelli D. Transnational corporations: international citizens or new sovereigns? *Journal: Business strategy review*. 2003. Vol. 14 №. 4. P. 13-21.

7. Rossi S., Volpin P. Cross-country determinants of mergers and acquisitions. *Journal of Financial Economics*. 2004. Vol. 74. №. 2. P. 277-304.

8. The World's Largest Public Companies. Ranking 2018. Forbes. URL: https://www.forbes.com/global2000/list/24/#header:country (Last accessed: 02.04.2020).

REFERENCES:

1. Regnum. (2018) Zamist NAFTA: SShA i Kanada domovylysia pro novyi torhovelnu uhodu [Instead of NAFTA: The United States and Canada have agreed on a new trade agreement] Available at: https://regnum.ru/news/2491801.html (accessed 04 June 2020).

2. Reitynhy stran y rehyonov [Ratings of countries and regions] Available at: https://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info?fbclid=IwAR0dALgBGRKoXLcMXMVtWTl5SUJXUrhdX8dxCZzo9tL_l8Zu6XysgPjNntg (accessed 03 June 2020).

3. Dzerkalo Tyzhnia. (2015) Shcho dobre dlia Volkswagen pohano dlia Nimechchyny? [What is good for Volkswagen is bad for Germany?] Available at: https://dt.ua/internal/scho-pogano-dlya-volkswagen-pogano-dlya-nimechchini-.html (accessed 05 June 2020).

4. Bosch. (2017) Bosch Annual Report 2017. Available at: https: //assets.bosch.com/media/global/bosch_group/our_figures/pdf/bosch-annual-report–2017.pdf (accessed 01 June 2020).

5. Fortune. (2017) Fortune Global 500 2017. Available at: http://fortune.com/global500/list/filtered?non-us-cos-yn=true (accessed 01 June 2020).

6. Rondinelli D. (2003) Transnational corporations: international citizens or new sovereigns? *Business strategy review*, vol. 14, no. 4, pp. 13-21.

7. Rossi S., Volpin P. (2004) Cross-country determinants of mergers and acquisitions. *Journal of Financial Economics,* vol. 74, no. 2, pp. 277-304.

8. Forbes. (2018) The World's Largest Public Companies. Ranking 2018. Available at: https://www.forbes.com/global2000/list/24/#header:country (accessed 02 June 2020).

АСИМЕТРІЇ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ДИСБАЛАНСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT ASYMMETRIES IN THE CONTEXT OF COUNTRIES' INNOVATIVE DEVELOPMENT IMBALANCES

УДК 330.368:330.322
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-3

Темербек А.О.
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Temerbek Alisa
Vasyl' Stus Donetsk National University

У роботі відзначено, що суспільство перебуває на етапі переосмислення якісного та кількісного впливу різноманітних факторів на економічне зростання в умовах трансформаційних викликів нового постіндустріального етапу розвитку світової економіки. Наголошено, що науково-технологічний розвиток є провідним фактором економічного зростання та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Незважаючи на достатній рівень інноваційного розвитку більшості країн світу, поглиблюється розрив у рівні економічного розвитку та доходах населення. За підсумками проведеного дослідження зроблено висновок, що рівень інноваційного розвитку країни та технологічного оснащення промисловості створює можливості для покращення рівня життя людства та детермінує рівень економічного розвитку країни. Проте ці процеси відбуваються в умовах сформованої глобальної нерівності та лише поглиблюють технологічні та економічні розриви між регіонами світу.

Ключові слова: *економічний розвиток, технологія, технологічний та інноваційний розвиток, глобальні дисбаланси, асиметрії.*

В работе отмечено, что общество находится на этапе переосмысления качественного и количественного влияния различных факторов на экономический рост в условиях трансформационных вызовов нового постиндустриального этапа развития мировой экономики. Отмечено, что научно-технологическое развитие является ведущим фактором экономического роста и обеспечения высокого уровня конкурентоспособности. Несмотря на достаточный уровень технологического развития большинства стран мира, углубляется разрыв в уровне экономического развития и доходов населения. По итогам проведенного исследования сделан вывод, что уровень инновационного развития страны и технологической оснащенности промышленности создает возможности для улучшения уровня жизни человечества и детерминирует уровень экономического развития страны. Однако эти процессы происходят в условиях сложившегося глобального неравенства и только усугубляют технологические и экономические разрывы между регионами мира.

Ключевые слова: *экономическое развитие, технология, технологическое и инновационное развитие, глобальные дисбалансы, асимметрии.*

The analysis of global economic development asymmetries in the conditions of global innovative development imbalances is carried out in the paper. In particular, the fundamental determinants of economic growth were identified, that include capital, technical and technological determinants, socio-subjective determinants and synergetic determinants. It is noted that the society has the transformational challenges of the new post-industrial stage of the world economy and now is at the stage of rethinking the qualitative and quantitative impact of these factors on the economic growth. It is emphasized that scientific and technological development is the leading factor in economic growth and ensuring a high level of competitiveness. However, the possibility of introducing the latest technologies and access to other resources is uneven for all world's countries and directly depends on the country's existing technological development level. The impetus for further development is given to those countries that already have a sufficient level of innovation in the economy. Current benefits of technological change are not equally distributed in all regions of the world unlike it was in the past. Economically developed countries create more opportunities for the introduction and use of new technologies. For economic feasibility reasons, developed countries transfer industrial production to developing countries, that slows down the level of industrial automation of developed countries, leads to the re-equipment of industrial facilities in developing countries and indirectly affects the overall level of economic development and socio-economic status. Despite the most countries' sufficient level of technological development, the gap in the economic development level and income is widening. According to the results of the study, it was concluded that the country's innovative development level and industry's technological equipment create opportunities to improve the living standards of mankind and determine the level of country's economic development of the. However, these processes take place in the conditions of the formed global inequality and only deepen technological and economic gaps between the regions of the world.

Key words: *economic development, technology, technological and innovative development, global imbalances, asymmetries.*

Постановка проблеми. Економічний розвиток формується за рахунок впливу національних та глобальних факторів, які є багатоаспектними, різноманітними та іноді суперечливим, що значною мірою зумовлюється особливостями різних граней процесу розвитку. Визначення детермінант економічного зростання у сучасній економічній науці має дати відповіді на виклики, що постають перед суспільством у межах формування нової технологічної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання глобального економічного розвитку, його детермінант та асиметрій займає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як А. Філіпенко, Д. Лук'яненко, В. Габовіч, Р. Нуреєв, С. Енке, Я. Столярчук та інші. Провідними вітчизняними вченими, що вивчають інноваційний розвиток країни, можна назвати О. Амошу, Ю. Бажала, В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, К. Новицького, А. Чухна та інших учених-економістів. Проте досі недостатньо дослідженим є питання асиметрій глобального економічного розвитку в контексті дисбалансів інноваційного розвитку країн.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення та оцінка асиметрій глобального економічного розвитку в контексті дисбалансів інноваційного розвитку країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є велика кількість факторів і детермінант економічного зростання, ті чи інші з яких

є актуальними впродовж певного періоду часу. Фундаментальними детермінантами економічного зростання є: капітал, техніко-технологічні детермінанти, соціально-суб'єктні детермінанти та синергетичні детермінанти. Нині відбувається новий етап переосмислення якісного та кількісного впливу цих факторів на економічне зростання окремих країн та світової економіки загалом на основі превалювання нового постіндустріального етапу розвитку світової економіки.

Новий економічний порядок формує нову парадигму економічного розвитку країн і набуває ознак глобальності, що також приводить до трансформації поняття «розвиток». Це питання висвітлювалось у великій кількості праць вітчизняних і зарубіжних фахівців. Аналіз наукових досліджень дав змогу визначити два підходи до визначення сутності розвитку: філософський та економічний. Системні трансформації змінюють традиційне розуміння терміну «розвиток», особливо в контексті глобальності, оскільки розвиток глобальних економічних процесів вже не відповідає лінійному тренду і важко піддається прогнозуванню [1]. На думку А. Філіпенка, чинні підходи до економічного розвитку слід згрупувати таким чином [2, с. 37]:

1) науковці першої течії вважають, що результатом економічного розвитку є покращення добробуту населення, підвищення якості життя та задоволення потреб членів суспільства. Наприклад, польський науковець Л. Бальцерович під економічним розвитком розуміє процес, що сприяє систематичному підвищенню продуктивності праці, зростанню кількості зайнятого населення, та виокремлює такі детермінанти темпів розвитку [3]: базовий початковий рівень розвитку; людський капітал, під яким слід розуміти рівень освіченості; внутрішні умови господарювання; зовнішні умови господарювання;

2) представники другої течії розглядають загальні закономірності розвитку та висловлюють думку, що він має циклічний характер та пов'язаний із процесами еволюції та прогресу (Д. Лук'яненко, В. Габовіч), наприклад польський науковець В. Габовіч синонімує такі поняття, як «економічний розвиток», «піднесення експансії», «прогрес», «зростання». Водночас світова практика показує, що не завжди розвиток супроводжується прогресом, тому може мати й регресивний характер [1];

3) такі вчені, як Р. Нуреєв, С. Енке, розглядають розвиток як комплексний та багатовимірний процес;

4) представники історико-філософського підходу (Б. Шаванс, В. Бранський), акцентують увагу на тому, що розвиток є закономірним та багатофакторним процесом чергуванням порядку й хаосу в контексті соціальної синергетики.

Глобальний економічний розвиток є нелінійним процесом, що розгортається у часі та просторі, охоплює країни незалежно від рівня їхнього економічного розвитку та ступеня залучення до глобальних економічних процесів, що формується під впливом як внутрішніх чинників, так і зовнішніх, а також цивілізаційних факторів. Саме останні починають усе більше впливати на глобальний економічний розвиток. А. Філіпенко виокремлює чотири групи чинників впливу: початковий рівень розвитку країн; стан людського капіталу; економічний устрій держави; екзогенні умови розвитку [2, с. 94–95].

Під час дослідження асиметрій глобального економічного розвитку слід зазначити, що вони виступають об'єктивними характеристиками світових процесів, взаємодоповнюючими одна одну, адже сам розвиток є суперечливим за змістом та наслідками процесом. Український науковець Я. Столярчук [4] ґрунтовно дослідила тенденції глобального економічного розвитку та підтримує ідею формування глобальної моделі економічного розвитку та водночас вказує на існування асиметрій, котрі проявляються у відсутності структурної рівноваги глобальної економічної системи, непропорційному розвитку підсистем і елементів світового господарства через об'єктивно існуючі суперечності між ними [5].

Глобальний економічний, соціально-політичний і культурний розвиток суспільства починаючи з останньої чверті XX в. і донині відбувається під безперервно зростаючим впливом глобалізації. Її економічна складова частина пов'язана насамперед із джерелами, факторами і формами господарського поступу. Йдеться про інвестиції та технології, робочу силу, інтелектуальні і фінансові ресурси, менеджмент, маркетинг тощо. Формами прояву цих процесів є:

– збільшення обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізація і дерегуляція руху капіталу;

– безпрецедентна досі диверсифікація світових фінансових ринків і ринків технологій;

– відчутне підвищення ролі ТНК у світових господарських процесах;

– посилення глобальної конкуренції;

– зародження систем глобального, стратегічного менеджменту;

– зростання значення інформаційних і комунікаційних технологій в економічному розвитку.

Сучасний період характеризується глибокими трансформаціями, змінами у геоцивілізаційному просторі на фоні занепаду індустріальної світової цивілізації в першій чверті XXI століття і паралельного формування засад інтегральної цивілізації в авангардних країнах у другій чверті століття. Індустріальна цивілізація супроводжується локальними та глобальними військовими конфліктами, економічними війнами, переділом світового

панування та деструктивними реформами. Ці процеси призводять до невизначеності світової динаміки, загострюються міжцивілізаційні, міждержавні та соціальні протиріччя, що породжують нерівномірність глобального економічного розвитку [1].

Загальновідомо, що визначальним фактором економічного зростання та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності країни є її науково-технологічний розвиток, який сприяє структурним трансформаціям практично в усіх сферах життєдіяльності людини. Уся історія розвитку людства нерозривно пов'язана з прогресом технологій, і кожен новий рівень соціально-економічного розвитку базується на становленні нового технологічного способу господарювання. Під час розгортання наукових і технічних революцій кардинально змінюється характер життєдіяльності людини, різко посилюються наслідки її впливу на соціо-еколого-економічний розвиток усієї цивілізації.

У другій половині XX ст. у світі розгорнувся новий етап науково-технічної революції, так званої інформаційної, в епіцентрі якої перебували США, СРСР, Японія, Франція, Італія та деякі інші країни Західної Європи, а також Канада. І якщо перша науково-технічна революція, наукова база якої була створена на початку XX ст. у результаті наукового прориву в природознавстві та теоретичній фізиці такими країнами, як Німеччина, Франція, Великобританія та США, привела до якісно нових перетворень у промисловості, то сучасна – здійснила переворот практично в усіх галузях не тільки матеріального виробництва і сфери послуг, але й у сфері інтелектуальної праці людини. Період науково-технічної революції другої половини XX ст. характеризувався становленням атомної енергетики, поступовою автоматизацією виробництва та постійним зростанням його енергомісткості, створенням та швидким удосконаленням електронно-обчислювальної техніки, початком освоєння космічного простору, зародженням генної інженерії [6].

Так, якщо в 1950-х роках у більшості капіталістичних країн спостерігалося формування досить сприятливих умов для економічного зростання, яке здійснювалося в основному за рахунок екстенсивного використання природних та інтелектуальних ресурсів, то вже з початку 1960-х рр. темпи економічного зростання значно сповільнилися і виникла необхідність в інтенсифікації виробництва через упровадження в усі сфери економіки останніх досягнень НТП, зокрема нових ресурсо-, праце- та енергоощадних, екологічно чистих та безвідходних технологій (рис. 1).

Вирівнювання темпів економічного зростання за регіонами світу серед розвинених країн та країн, що розвиваються, свідчить про економічну глобалізацію, розповсюдження промислового способу виробництва на всі країни світу, зниження промислових можливостей розвинених країн та прискорення темпів економічного зростання в країнах, що розвиваються.

Згідно з оцінками експертів ОЕСР, у середині XX ст. темпи економічного зростання провідних країн світу визначалися прогресом нових технологій на 38%, а вже наприкінці цього століття – на 65% [8]. Тож нині дедалі очевиднішим стає той факт, що економічна міць і прогрес кожної країни зумовлені насамперед інтенсивністю запровадження нових технологій та досягнень НТР.

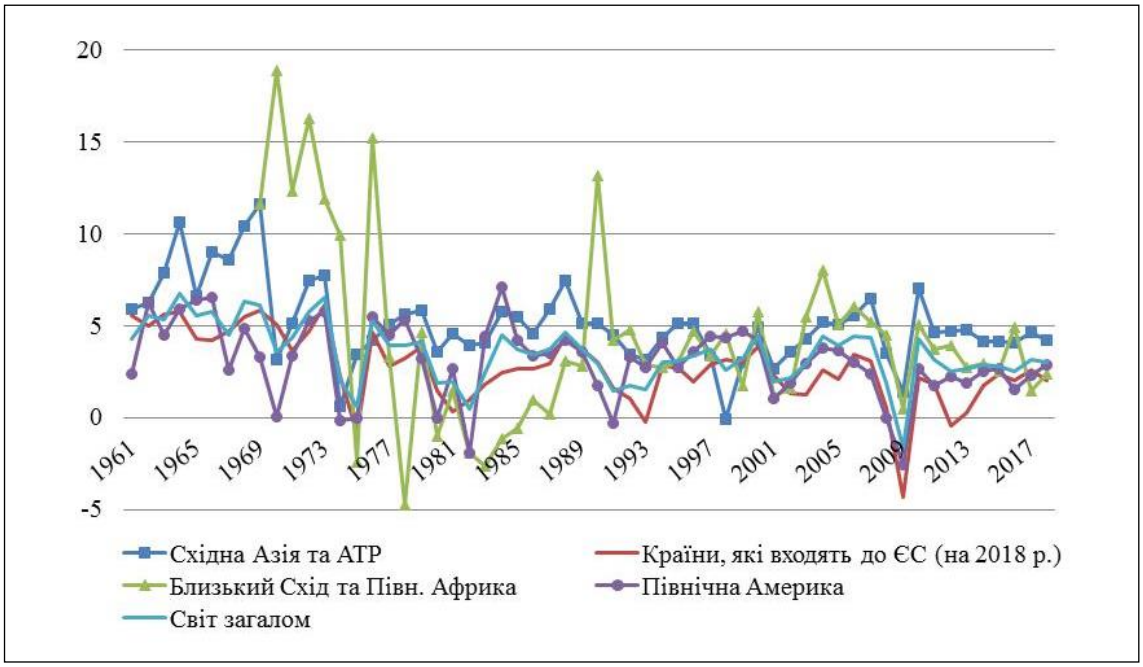

Рис. 1. Темпи приросту ВВП за регіонами світу (у % до попереднього року), 1961–2018 рр. [7]

У сучасних умовах розвитку глобального ринкового середовища можливість упровадження новітніх технологій і доступ до інших ресурсів не є рівномірними. Наприклад, понад 60% населення Землі не може інтегруватися до цифрової економіки, оскільки досі не має доступу до мережі Інтернет [9] (рис. 2).

На відміну від упровадження інновацій у минулому, теперішні вигоди від технологічних змін не є однаково розповсюдженими по всіх регіонах світу. Реальні доходи відстають від темпів приросту продуктивності виробництва, а регіональна соціально-економічна нерівність поглиблюється [10, с. 7].

Соціально-економічні та історичні передумови розвитку економічно розвинених суспільств формують більше можливостей для впровадження та використання новітніх технологій. Однак із розвитком механізмів координації та контролю над географічно розведеними ланцюгами виробництва процес автоматизації сповільнюється навіть у соціально-розвинених країнах [11]. Адже з'являється можливість наймати дешеву робочу силу на периферії з вищим рівнем експлуатації і нижчими стандартами захисту праці. Таке рішення пояснюється простою логікою капіталістичних відносин: мінімізація витрат задля максимізації прибутку. Власникам індустріальних підприємств у США чи Німеччині дешевше перенести виробничі потужності в бідні суспільства Африки та Азії, ніж технологічно переоснащувати виробництво вдома [12, с. 135]. Ці процеси приводять до перенаправлення торговельних потоків промислових товарів та налагодження нових промислових ланцюгів постачання, формування нових промислових центрів (рис. 3).

Незважаючи на те, що низка незахідних суспільств успішно дає собі раду з процесом індустріалізації, нерівність у доходах між країнами світу помітно поглиблюється з часів Промислової революції (друга половина 18-го століття). 1820 року дохід у західних суспільствах в 1,9 раза перевищував відповідний показник у незахідних країнах. За наступні 180 років Захід суттєво відірвався від решти світу: у 2000 році дохід на душу населення в західних суспільствах був вищим, ніж у незахідних, уже в 7,2 раза (рис. 4).

Це приводить до переобладнання промислових об'єктів у країнах, що розвиваються, та опосередковано впливає на загальний рівень розвитку економіки країни та її соціально-економічний статус. Більшою мірою це стосується країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Незважаючи на те, що країни, що розвиваються, отримали можливість упровадження сучасних технологій, швидкість розповсюдження технологій все ще нижча, ніж у країнах із розвиненою економікою, що приводить до нерівномірності розподілу ресурсів та дисбалансів у регіональному розвитку світу [10, с. 16].

Висновки з проведеного дослідження. Рівень інноваційного розвитку країни та технологічного оснащення промисловості створює можливості для покращення рівня життя людства та детермінує рівень економічного розвитку країни. Проте ці процеси відбуваються в умовах сформованої глобальної нерівності та лише поглиблюють технологічні та економічні розриви між регіонами світу.

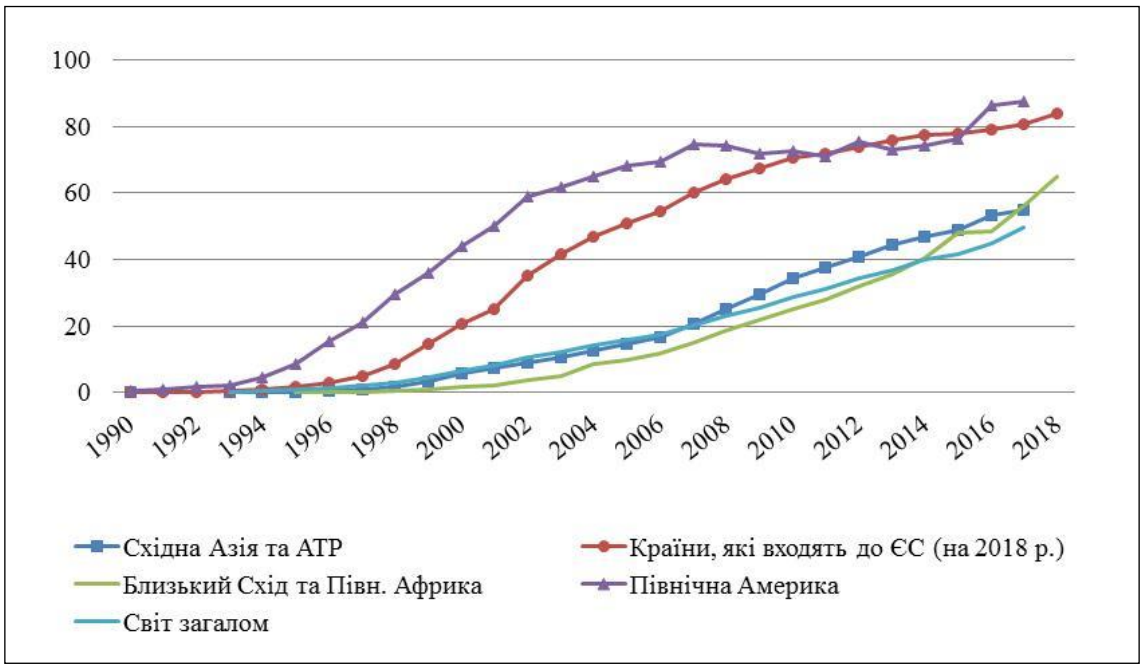

Рис. 2. Динаміка користувачів мережею Інтернет (% від населення), 1990–2018 рр. [7]

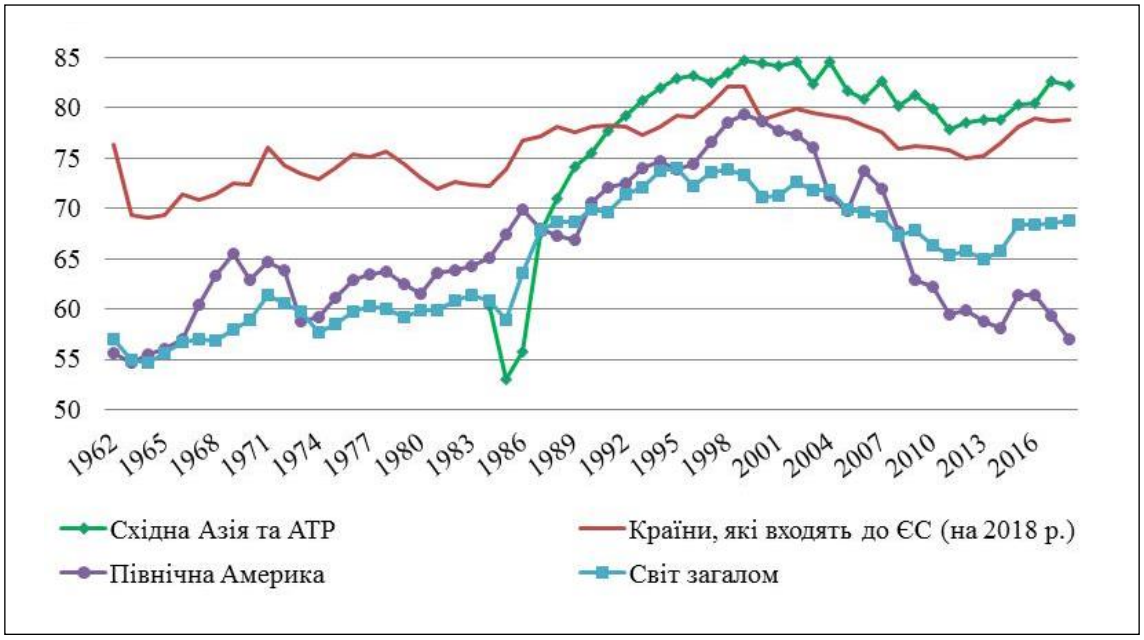

Рис. 3. Динаміка експорту промислової продукції (% від експорту товарів), 1962–2018 рр. [7]

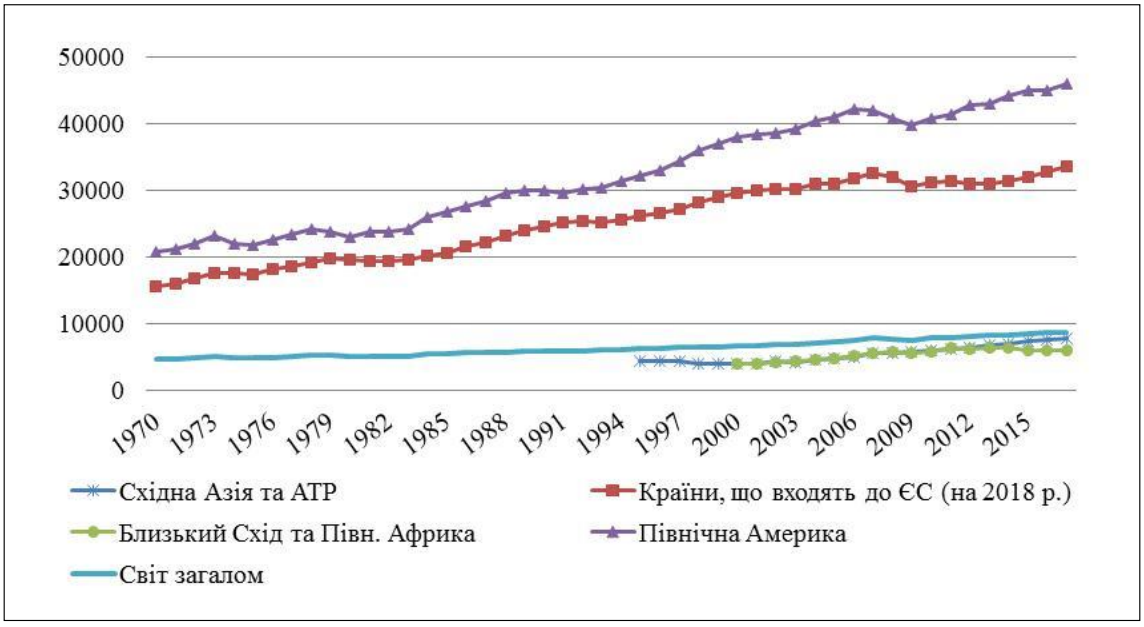

Рис. 4. Скорегований чистий національний дохід на душу населення (у цінах 2010 р., дол. США), 1970–2018 рр. [7]

Економічно розвинені країни є більш готовими до прийняття новітніх технологій, оскільки дорогу робочу силу доцільно замінити автоматизованими процесами; в цих регіонах традиційно більш розвинена галузь ІКТ, а розвинені соціальні гарантії працівникам передбачають механізми зниження негативного впливу автоматизації на рівень безробіття.

Сучасні технології у менеджменті створюють можливості для сегментації виробництва та географічного розведення різних його етапів. Крім того, ведеться активний аутсорсинг компаніями розвинених країн дешевої робочої сили серед бідніших країн, що розвиваються, для виконання тих завдань, які не рентабельно автоматизувати.

Наявна глобальна нерівність стимулюється місцевими адміністраціями країн, що розвиваються, з метою збереження дешевої робочої сили для залучення іноземних інвестицій і не сприяє економічному розвитку бідніших країн, покращує умови для експлуатації.

Використання можливостей, які надає технологічний розвиток, для акселерації виробничих процесів та поліпшення рівня життя представників із розвинених країн поглиблює наявну нерівність між країнами. Проте переорієнтація виробничої логіки глобальних компаній від принципу максимізації прибутку до орієнтації на задоволення людських потреб, економії робочого часу та звільнення працівників від ручної праці може стати новою парадигмою промислового розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Запухляк, В.З., Герман Л.Т. Асиметрії глобального економічного розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Том 18. № 3. С. 16–25.

2. Филипенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный подход. Москва, 2002. 260 с.

3. Бальцерович Л. Свобода і розвиток. Економія вільного ринку. Львов, 2000. 332 с.

4. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 302 с.

5. Столярчук, Я.М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис… дра екон. наук: 08.00.02. Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ, 2009. 34 с.

6. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / Д. Г. Лук'яненко та ін. ; за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.

7. World Bank Group. World development indicators. 2020. URL: https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators (дата звернення: 06.06.2020)

8. СЭВ: наука – производство – сотрудничество. Пути к технологическому сотрудничеству (тенденции 80-х годов) / отв. ред. Ю. С. Ширяев. Москва : Наука, 1990. 143 с.

9. World Bank Group. World Development Report: Digital Dividends. 2016. URL: https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016 (дата звернення: 06.06.2020)

10. Technology at work v2.0. *Oxford Martin School. University of Oxford.* 2016. URL: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf (дата звернення: 06.06.2020)

11. Мулявка В. Нові технології і глобальна нерівність. *Спільне*. 2016. URL: https://commons.com.ua/uk/novi-tehnologiyi-i-globalna-nerivnist/ (дата звернення: 06.06.2020)

12. Dyer-Witheford N. Cyber-Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex. Лондон : Pluto Press, 2015.

REFERENCES:

1. Zapukhliak V.Z., Herman L.T. (2014) Asymetrii hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [Asymmetries of global economic development]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]. Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», vol. 18, no. 3, pp. 16–25 (in Ukrainian)

2. Filipenko, A.S. (2002). Jekonomicheskoe razvitie: civilizacionnyj podhod [Economic development: a civilizational approach]. Moscow : Jekonomika. p. 260 (in Russian)

3. Baltserovych, L. (2000). Svoboda i rozvytok. Ekonomiia vilnoho rynku [Freedom and development. Free market economy]. Lviv : [b.v.] p. 332 (in Ukrainian)

4. Stoliarchuk, Ya.M. (2009). Hlobalni asymetrii ekonomichnoho rozvytku. [Global asymmetries of economic development]. Kyyiv : KNEU. p. 302 (in Ukrainian)

5. Stoliarchuk, Ya.M. (2009). Asymetriia hlobalnoho rozvytku: sotsialno-ekonomichnyi vymir [Asymmetry of global development: socio-economic dimension]. Kyyiv. 34 p.

6. Lukianenko D.H., Poruchnyk A.M., Kolot A.M., Stoliarchuk Ya.M. (2011) *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku* [Resources and models of global economic development]. K. : KNEU (in Ukrainian)

7. World Bank Group (2020) World development indicators. Available at: (https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators) (accessed 6 June 2020).

8. Shiryaev Yu.S. (1990) SEV: nauka – proizvodstvo – sotrudnichestvo. Puti k tekhnologicheskomu sotrudnichestvu (tendentsii 80-kh godov) [CMEA: science – production – cooperation. Ways to technological cooperation (trends of the 80s)]. M.: Nauka, 1990. p. 143. (in Russian)

9. World Bank Group (2016) World Development Report: Digital Dividends Available at: https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016 (accessed 6 June 2020)

10. Oxford Martin School. University of Oxford (2016). Technology at work v2.0 Available at: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf (accessed 6 June 2020)

11. Mulyavka V. (2016) Novi tekhnolohii i hlobalna nerivnist [New technologies and global inequality]. *Spilne* [Joint]. Available at: https://commons.com.ua/uk/novi-tehnologiyi-i-globalna-nerivnist/ (accessed 6 June 2020)

12. Dyer-Witheford, Nick (2015) Cyber-Proletariat. Global Labour in the Digital Vortex, London: Pluto Press

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

РЕЙТИНГУВАННЯ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ
LOGISTICS DEVELOPMENT RATING IN UKRAINE

УДК 338:656.078
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-4

Голубкова І.А.
д.е.н., доцент, професор кафедри «Економічна теорія та підприємництво на морському транспорті»
Національний університет «Одеська морська академія»
Бабаченко М.В.
к.е.н., доцент кафедри «Менеджмент та економіка морського транспорту»
Національний університет «Одеська морська академія»
Левинська Т.І.
старший викладач кафедри «Економічна теорія та підприємництво на морському транспорті»
Національний університет «Одеська морська академія»

Golubkova Iryna
National University "Odessa Maritime Academy"
Babachenko Maryna
National University "Odessa Maritime Academy"
Levinska Tetyana
National University "Odessa Maritime Academy"

Стаття присвячена дослідженню впливу оцінок рейтингів на стан та розвиток логістики. Нині немає універсальної методики, що могла би задовольнити усі вимоги. Тому кожна рейтингова компанія має свій авторський набір індикаторів, що входять до складу такого рейтингу. Нами пропонується удосконалити й використовувати модель, засновану на структуруванні рівня розвитку логістики (мікро-, мезо-, макро- та мегарівень) та класифікації за суб'єктами функціонування на кожному з таких рівнів (мікрорівень: міста, локальні логістичні компанії; мезорівень: регіон, мегаполіси, регіональні логістичні компанії; макрорівень: держава, національні оператори логістики; мегарівень: транснаціональні корпорації, об'єднання країн та наднаціональні інститути). Структурування аналізу доцільно проводити за трьома напрямами, а саме на базі Індексу ефективності логістики (LPI), міжнародних рейтингових агентств (включає так звану «трійку») та національних рейтингових агентств. Запропонований підхід дасть можливість проводити більш детальний та якісний аналіз, удосконалити наявні підходи до проведення процесу рейтингування та має практичне значення.
Ключові слова: *логістика, рівень розвитку логістики, суб'єктний рівень логістики, методика, рейтингове агентство, рейтингування.*

Статья посвящена исследованию влияния оценок рейтингов на состояние и развитие логистики. На сегодняшний день не существует универсальной методики, которая могла бы удовлетворить всем требованиям. Поэтому каждая рейтинговая компания имеет свой авторский набор индикаторов, входящих в состав такого рейтинга. Нами предлагается усовершенствовать и использовать модель, основанную на структурировании уровня развития логистики (микро-, мезо-, макро- и мегауровень) и классификации по субъектам функционирования на каждом из таких уровней (микроуровень: города, локальные логистические компании; мезоуровень: регион, мегаполисы, региональные логистические компании; макроуровень: государство, национальные операторы логистики; мегауровень: транснациональные корпорации, объединения стран и наднациональные институты). Структурирование анализа целесообразно проводить по трем направлениям, а именно на базе Индекса эффективности логистики (LPI), международных рейтинговых агентств (включая так называемую «тройку») и национальных рейтинговых агентств. Предложенный подход позволит проводить более детальный и качественный анализ, усовершенствовать существующие подходы к проведению процесса рейтингования и имеет практическое значение.
Ключевые слова: *логистика, уровень развития логистики, субъектный уровень логистики, методика, рейтинговое агентство, рейтингование.*

The article is devoted to the study of the impact of rating assessments on the state and development of logistics. At present there is no universal methodology that could meet all the requirements. Therefore, each rating company has its own set of indicators that are part of such a rating. The author's methodology should be based on existing national and international standards. We propose to improve and use a model based on structuring the level of logistics development (micro-, meso-, macro- and mega-levels) and classification by subjects of operation at each of these levels (micro-level: cities, local logistics companies; meso-level: region, big urban centers, regional logistics companies, macro level: state, national logistics operators, mega level: transnational corporations, associations of countries and supranational institutions). The analysis should be structured in three directions, namely on the basis of the Logistics Efficiency Index (LPI), international rating agencies (includes the so-called "trio" – Standard & Poor's, Moody's and Fitch Ratings) and national rating agencies. These examples showed the low level of Ukraine's rating not only at the level of creditworthiness, but also the Logistics Efficiency Index (66th place). Some cities have a sufficient level of investment activity and ensure the development of the city's logistics infrastructure (Kharkiv and Vinnytsia). At the same time, the credit ratings of Kyiv, Dnipro and Ivano-Frankivsk have been lowered and remain at a fairly low level, which certainly does not attract investors. The Logistics Efficiency Index is divided into the following groups of indicators: Customs, Infrastructure, International Supplies, Logistic competence, Tracking and Routing, Timeliness. Infrastructure is the worst among all indicators, which is a consequence of incompetence of the management, high level of corruption, money laundering and non-transparency of tenders. The rating evaluation is not final, as it may be changed, suspended or even revoked by the rating agency due to new data, misinformation or insufficient data. The proposed approach will provide an opportunity to conduct a more detailed and qualitative analysis, improve existing approaches to the rating process and is of practical importance.
Key words: *logistics, level of logistics development, subjective level of logistics, methodology, rating agency, rating.*

Постановка проблеми. Територія України розташована у центрі логістичного хабу, що дає змогу розвивати повітряний, морський, річковий, автомобільний, залізничний чи комбінований підходи транспортної доставки товарів. На жаль, проблема забезпечення адекватного державного, регіонального, локального управління й розвитку цього виду діяльності перебуває на неналежному рівні. Інфраструктура потребує суттєвих державних, муніципальних та приватних капітальних вкладень (інвестицій) у її ремонт та розбудову. З метою визначення досягнень у цій площині проводиться процес рейтингування, що відображає досягнення країни, підприємства, заснований на використанні великої кількості показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку логістичної системи в Україні розглядаються з позицій аналізу окремих її складників та комплексного підходу. Серед вітчизняних дослідників можна виділити доробок О. Максимова, Г.В. Темченко та О.М. Бондарчук [1], які комплексно дослідили досягнення України у світовій системі логістики з використанням Індексу ефективності логістики (LPI). О. Гороховський [2], провівши порівняння LPI між Україно, Польщею та Росією, зазначив, що, маючи приблизно однакові стартові умови після розпаду СРСР, українські еліти нічого не зробили, щоб покращити стан інфраструктури та логістики, а навпаки – погіршили їх.

Ю.Є. Петруня та Т.О. Пасічник Т.О. [3] додають, що комплексний аналіз рейтингу країни має базуватися на включенні такого складника, як «Індустрія 4.0». Аналогічної думки дотримуються й О.П. Чукурна, В.С. Ніценко, М.В. Михайлова, Р.Д. Одиноков [4].

М.Ю. Григорак [5] розробила структуру багаторівневої системи сегментування ринку логістичних послуг, яку можливо застосовувати для аналізу та рейтингування, що ділиться на мікро-, мезо-, макро- та мегарівень. Тобто зі зростанням масштабів функціонування, наприклад, на рівні логістичної компанії відбувається перехід на більш високий рівень, що приведе до додавання усе нових та нових показників до оцінки роботи такої компанії.

Незважаючи на вагомий внесок у розвиток цього питання вищезазначених та інших науковців, актуальною залишається його більш глибока деталізація та проробляння.

Постановка завдання. Метою роботи є структурування логістичних рівнів розвитку з класифікацією за суб'єктами ринку для процесу рейтингування за якістю логістики.

Виклад основного матеріалу. Пропонується проводити дослідження з використанням такої методики (рис. 1).

Наведена класифікація дає змогу простежити логістичний розвиток за його рівнями та суб'єктами. На найвищому рівні (мегарівні) функціонують транснаціональні корпорації (Cargill, Bunge, Amazon, ExxonMobil, Walmart, Caterpillar, Chevron, ZAMMLER, Ekol, Raben, FM Logistic тощо), об'єднання країн та наднаціональні інститути (ЄС, Ліга арабських держав, Асоціація держав Південно-Східної Азії, Африканський Союз тощо).

На макрорівні оперують окремі держави (Україна, США, Канада, Іспанія, Китай тощо) та національні оператори логістики (Державна продовольчо-зернова корпорація України, Kernel, Нова Пошта, Fozzy, АТВ, «Велика кишеня», «Нібулон» тощо).

На мезорівні зосереджені регіони (Київський, Закарпатський, Миколаївський, Одеський тощо), мегаполіси (Токіо, Сан-Паулу, Сеул, Київ, Нью-Йорк, Москва тощо) та регіональні логістичні компанії («Таврія В»).

Мікрорівень охоплює функціонування міст (Миколаїв, Чорноморськ, Овідіополь, Херсон тощо) та локальних логістичних компаній.

Для цілей нашої роботи проведемо аналіз рівнів розвитку логістики з класифікацію за рівнями рейтингів (табл. 1). Структурування аналізу пропонується проводити за трьома напрямами: з використанням індексу LPI, національними та міжнародними рейтинговими агентствами.

Розглянемо напрями аналізу більш детально.

За результатами операційного року проводиться підбиття підсумків та формування Індексу ефективності логістики (LPI). Це середньозважена оцінка за шістьма ключовими параметрами, такими як [6]:

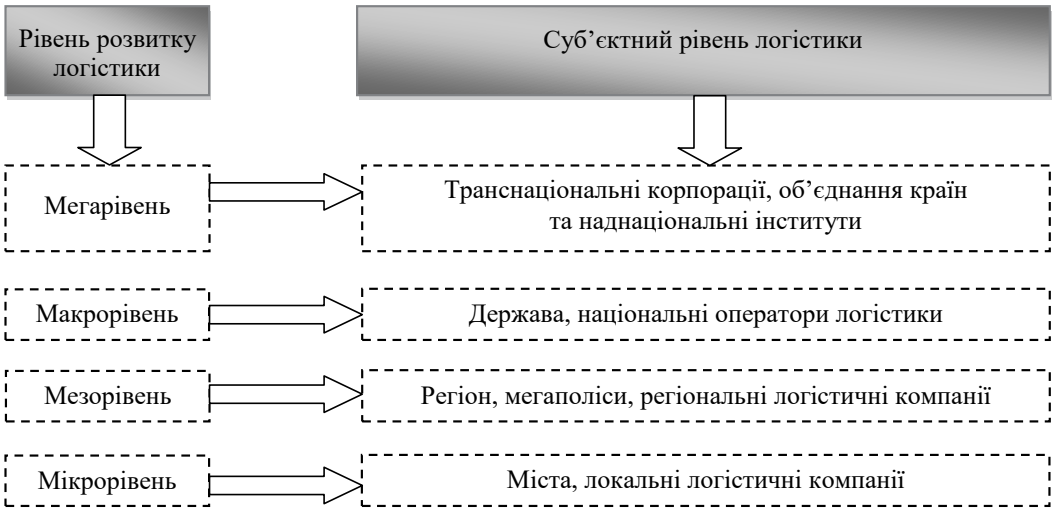

Рис. 1. Структурування рівнів логістики

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Рівні рейтингу для аналізу рівня розвитку логістики

Рівень розвитку логістики	Рівень рейтингу		
	LPI	Національні рейтингові агентства	Міжнародні рейтингові агентства
Мегарівень:			
транснаціональні корпорації			+
об'єднання країн та наднаціональні інститути			+
Макрорівень:			
держава	+		+
національні оператори логістики		+	+
Мезорівень:			
регіон		+	
мегаполіс		+	
регіональні логістичні компанії		+	
Мікрорівень:			
місто		+	+
локальні логістичні компанії		+	

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Індекс ефективності логістики України

Рік	Рейтинг	Кількість балів	Митниця	Інфраструктура	Міжнародні поставки	Логістична компетентність	Відстеження та маршрутизація	Своєчасність
2018	66	2,83	2,49	2,22	2,83	2,84	3,11	3,42
2016	80	2,74	2,30	2,49	2,59	2,55	2,96	3,51
2014	61	2,98	2,69	2,65	2,95	2,84	3,20	3,51
2012	66	2,85	2,41	2,69	2,72	2,85	3,15	3,31
2010	102	2,57	2,02	2,44	2,79	2,59	2,49	3,06
2007	73	2,55	2,22	2,35	2,53	2,41	2,53	3,31

Джерело: побудовано за [7]

1) митниця – ефективність процесу оформлення (швидкість, простота і передбачуваність формальностей) органами прикордонного контролю, включаючи митницю;

2) інфраструктура – якість торгової і транспортної інфраструктури (наприклад, порти, залізниці, дороги, інформаційні технології);

3) міжнародні поставки – легкість організації поставок за конкурентоспроможними цінами;

4) логістична компетентність – компетентність і якість логістичних послуг (наприклад, транспортних операторів, митних брокерів);

5) відстеження та маршрутизація – здатність прокладати маршрути і відстежувати вантажі;

6) своєчасність – своєчасність відвантаження в напрямку призначення в запланований або очікуваний час доставки.

За цим узагальненим індикатором Україна перебувала на 66 місці у світі (табл. 2).

Найкращий результат Україна показала у 2014 р. з рівнем 2,98 бала, найгірший – у 2010 р. – 102 місце й 2,57 бала. Серед усіх субіндикаторів своєчасність є найкращим, а інфраструктура – найнижчим, що пов'язано з високим рівнем корупції та низьким рівнем прозорості функціонування Міністерства інфраструктури України.

Аналізуючи LPI Німеччини та України, зазначимо, що у Німеччини сумарний індекс вищий майже у 1,48 раза, за рахунок зростання субіндексів митниці – у 1,64 раза, інфраструктури – 1,97, міжнародних поставок – 1,36, логістичної компетентності – 1,52, відстеження та маршрутизації – 1,36 та своєчасності – у 1,28 раза.

Міжнародні рейтингові агентства формують так звану «трійку», до яких входять Standard & Poor's, Moody's та Fitch Ratings. Вони надають послуги з присвоєння рейтингу на рівні окремих суб'єктів господарювання, окремих міст та держав. За проведення аналізу отримувач повинен сплатити визначену суму винагороди. Так, Fitch Ratings підвищило довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) українського агрохолдингу «Кернел» в іноземній і національній валюті з рівня «B +» до «BB-», прогноз «стабільний». Рейтинг підтримується вертикальною інтеграцією «Кернел» (від сировини до логістичної інфраструктури), що забезпечує більш

високу рентабельність порівняно з міжнародними аналогами [8].

Наприкінці вересня 2019 р. агентство Moody's понизило кредитний рейтинг державних облігацій України з рівня B3 до Caa1. Довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України в іноземній і національній валюті тепер має рівень «B–». Попередня оцінка Standard & Poor's була на одну позначку вище – «B» [9]. Standard & Poor's також надало рейтинги обласним центрам (Київ, Дніпро, Івано-Франківськ), що були знижені з B до B-. При цьому прогноз за цими містами погіршений зі «стабільного» на «негативний» [10]. Зрозуміло, що пониження рівнів рейтингів безпосередньо впливає на можливість залучити нові інвестиції, вести капітальні вкладення у ремонт та розбудову інфраструктури та логістичної системи країни.

Національні рейтингові агентства функціонують у межах однієї країни і можуть надавати послуги як окремим містам, так й окремим національним та локальним компаніям. Так, національне рейтингове агентство IBI-Rating підтвердило Вінниці рейтинг інвестиційної привабливості міста на рівні invA+. Аналогічно високий рейтинг й у м. Харків – на рівні invAA. Також міста мають добру логістику, значну кількість різнопрофільних навчальних закладів та розвинену обслуговуючу, комунальну і соціальну інфраструктуру [11; 12].

В окремий випадок потрібно вивести проведення рейтингу окремими великими національними монопольними корпораціями, до яких належить і АТ «Укрзалізниця» (УЗ). Після рейтингування, проведеного у другому півріччі 2018 р., керівництво «УЗ» склало перелік збиткових вантажних станцій, до якого ввійшла 301 станція. Нині Антимонопольний комітет України досліджує висновки цього рейтинг-аналізу на правомірність. Поки за підсумками роботи в другому півріччі 2019 р. зусиллями «УЗ» з переліку малодіяльних буде виведено 53 станції [13]. На офіційному сайті компанії зазначено, що буде проводитися рейтингування для введення заявок на перевезення зернових вантажів маршрутами та повагонними відправками [14].

Рейтингова оцінка не є остаточним результатом, оскільки вона може бути змінена, призупинена чи навіть відкликана рейтинговим агентством із причин появи нових даних, дезінформації чи недостатності таких даних.

Кожне рейтингове агентство має свою власну авторську методику розрахунку рейтингу об'єкта дослідження. Методика має опиратися на наявні національні та міжнародні стандарти.

Підвищення рівня рейтингу має передбачати покращення більшості показників, використаних для такого аналізу, і логістичного складника зокрема.

Висновки з проведеного дослідження. Процес рейтингування вважається важливим складником аналізу стану та розвитку інфраструктури ринку та логістики. Зазначений аналіз може проводитися з використанням запропонованої методики, що включає структурування за рівнями розвитку логістики (мікро-, мезо-, макро- та мегарівень) та суб'єктним рівнем (міжнародний, національний, регіональний та локальний). Класифікація рівнів рейтингів передбачає поділ на Індекс ефективності логістики (LPI), міжнародні рейтингові агентства (включає так звану велику трійку) та національні рейтингові агентства. Перший індекс складається The World Bank і стосується окремих держав із використанням великої кількості показників. Міжнародні рейтингові агентства складають та надають аналіз і рейтинги за відповідну винагороду країнам, містам, операторам логістики. Їхні дані вважаються більш незалежними та якісними, оскільки не містять основ маніпуляції. Національні рейтингові агентства пропонують аналогічний спектр робіт, але в межах однієї держави.

Таким чином, сформований підхід до проведення поетапного процесу рейтингування може в подальшому бути використаний для удосконалення методики та практичного втілення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Максимова О.С., Темченко Г.В., Бондарчук О.М. Дослідження сутності, місця та ролі логістичної системи україни у світі. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 33. С. 96–102. https://doi.org/10.32843/infrastruct33-14.

2. Гороховський О. За окремими показниками індексу Світового банку «Розвиток міжнародної логістики» Україна за останні чотири роки погіршила своє становище на 5–48 позицій. URL: https://www.bez-brehni.info/factcheck/za-okremymy-pokaznykamy-indeksu-svitovoho-banku-rozvytok-mizhnarodnoi-lohistyky-ukraina-za-ostanni-chotyry-roky-pohirshyla-svoie-stanovyshche-na-5-48-pozytsiy/. (дата звернення: 18.05.2020).

3. Петруня Ю.Є., Пасічник Т.О. Вплив новітніх технологій на логістику та управління ланцюгами поставок. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 130–139.

4. Чукурна, О.П., Ніценко, В.С., Михайлова, М.В., & Одиноков, Р.Д. (2018). Удосконалення системи складської логістики в контексті технологій «Індустрії 4.0». Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр., 1 (27), 220–232.

5. Григорак М.Ю. Інтелектуалізація ринку логістичних послуг: концепція, методологія, компетентність: монографія / М.Ю. Григорак. К.: Сік Груп Україна, 2017. 513 с.

6. The World Bank. Logistics Performance Index. URL: https://lpi.worldbank.org/. (дата звернення: 19.05.2020).

7. The World Bank. LPI: Global Rankings 2018. URL: https://lpi.worldbank.org/international/global/2018. (дата звернення: 19.05.2020).

8. Fitch підвищило рейтинг «Кернел» до «BB-». URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/616098.html. (дата звернення: 25.05.2020).

9. Агентство Standard & Poor's знизило кредитний рейтинг України. URL: https://ipress.ua/news/agentstvo_standard__poors_znyzylo_kredytnyy_reytyng_ukrainy_32116.html. (дата звернення: 25.05.2020).

10. Агентство Standard & Poor's знизило рейтинги одразу кількох українських міст. URL: https://ipress.ua/news/agentstvo_standard__poors_znyzylo_reytyngy_odrazu_kilkoh_ukrainskyh_mist_32357.html. (дата звернення: 25.05.2020).

11. Качор, А. Вінниця підтвердила інвестиційний рейтинг міста на рівні invA+. URL: https://vezha.ua/vinnytsya-pidtverdyla-investytsijnyj-rejtyng-mista-na-rivni-inva/. (дата звернення: 26.05.2020).

12. Агентство "IBI-Rating" підтвердило рейтинг інвестиційної привабливості Харкова. URL: https://www.city.kharkov.ua/uk/news/agentstvo-ibi-rating-pidtverdilo-reyting-investitsiynoi-privablivosti-kharkova-43298.html. (дата звернення: 26.05.2020).

13. Диващук, О. Шляхи подолання: Чи виправдані інвестиції в логістику. URL: https://business.ua/business/9246-chi-vipravdani-investitsiji-v-logistiku. (дата звернення: 27.05.2020).

14. Зернові перевезення. АТ «Укрзалізниця». URL: http://uz-cargo.com/grain-transportation.html. (дата звернення: 28.05.2020).

REFERENCES:

1. Maksymova O., Temchenko H., Bondarchuk O. (2019). Doslidzhennia sutnosti, mistsia ta roli lohistychnoi systemy ukrainy u sviti [Study of the essence, place, and role of the logistics system of Ukraine in the world]. *Infrastruktura rinku*, no. 33, pp. 96–102. https://doi.org/10.32843/infrastruct33-14.

2. Gorokhovsky O. Za okremymy pokaznykamy indeksu Svitovoho banku "Rozvytok mizhnarodnoi lohistyky" Ukraina za ostanni chotyry roky pohirshyla svoie stanovyshche na 5–48 pozytsii [According to some indicators of the World Bank's "International Logistics Development" index, Ukraine has worsened its position by 5–48 positions over the past four years]. Available at: https://www.bez-brehni.info/factcheck/za-okremymy-pokaznykamy-indeksu-svitovoho-banku-rozvytok-mizhnarodnoi-lohistyky-ukraina-za-ostanni-chotyry-roky-pohirshyla-svoie-stanovysna-5-48-pozytsiy/. (accessed 18 May 2020).

3. Petrunya Yu.Ye., Pasichnyk T.O. (2018). Vplyv novitnikh tekhnolohii na lohistyku ta upravlinnia lantsiuhamy postavok [Impact of modern technologies on logistics and supply chain management]. *Marketing and Innovation Management*, no. 1, pp. 130–139.

4. Chukurna, O., Nitsenko, V., Mykhailova, M., Odinokov, R. (2018). Udoskonalennia systemy skladskoi lohistyky v konteksti tekhnolohii "Industrii 4.0" [Improvement of warehouse logistics system in the context of "industry 4.0" technologies]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, no. 1 (27), pp. 220–232.

5. Hryhorak M.Iu. *Intelektualizatsiia rynku lohistychnykh posluh: kontseptsiia, metodolohiia, kompetentnist [Intellectualization of the market of logistics services: concept, methodology, competence].* K.: Sik Hrup Ukraina, 2017. 513 s.

6. The World Bank. Logistics Performance Index. URL: https://lpi.worldbank.org/. (accessed 19 May 2020).

7. The World Bank. LPI: Global Rankings 2018. URL: https://lpi.worldbank.org/international/global/2018. (accessed 19 May 2020).

8. Fitch pidvyshchylo reitynh "Kernel" do "BB-" [Fitch upgrades Kernel to BB-]. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/616098.html. (accessed 25 May 2020).

9. Ahentstvo Standard & Poors znyzylo kredytnyi reitynh Ukrainy [Standard & Poor's downgraded Ukraine's credit rating]. URL: https://ipress.ua/news/agentstvo_standard__poors_znyzylo_kredytnyy_reytyng_ukrainy_32116.html. (accessed 25 May 2020).

10. Ahentstvo Standard & Poors znyzylo reitynhy odrazu kilkokh ukrainskykh mist [Standard & Poor's downgraded several Ukrainian cities]. URL: https://ipress.ua/news/agentstvo_standard__poors_znyzylo_reytyngy_odrazu_kilkoh_ukrainskyh_mist_32357.html. (accessed 25 May 2020).

11. Kachor, A. Vinnytsia pidtverdyla investytsiinyi reitynh mista na rivni invA+ [Vinnytsia confirmed the city's investment rating at the level of invA +]. URL: https://vezha.ua/vinnytsya-pidtverdyla-investytsijnyj-rejtyng-mista-na-rivni-inva/. (accessed 26 May 2020).

12. Ahentstvo "IBI-Rating" pidtverdylo reitynh investytsiinoi pryvablyvosti Kharkova [IBI-Rating Agency has confirmed the rating of investment attractiveness of Kharkiv]. URL: https://www.city.kharkov.ua/uk/news/agentstvo-ibi-rating-pidtverdilo-reyting-investitsiynoi-privablivosti-kharkova-43298.html. (accessed 26 May 2020).

13. Dyvashchuk, O. Shliakhy podolannia: Chy vypravdani investytsii v lohistyku [Ways to overcome: Is investment in logistics justified]. URL: https://business.ua/business/9246-chi-vipravdani-investitsiji-v-logistiku. (accessed 27 May 2020).

14. Zernovi perevezennia. AT "Ukrzaliznytsia" [Grain transportation. JSC Ukrzaliznytsia]. URL: http://uz-cargo.com/grain-transportation.html. (accessed 28 May 2020).

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ
IMPROVING THE QUALITY OF GOVERNANCE IN THE SOCIAL SPHERE

УДК 338.2+35+658.6
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-5

Івашко Л.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та інновацій
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова
Бондар А.В.
економіст
ТОВ «Шоу Корпорація»

Ivashko Larysa
Odessa I.I. Mechnikov National University
Bondar Anastasiia
LTD “Show Corporation”

Метою написання роботи є дослідження особливостей функціонування центрів надання адміністративних послуг, які визначають якість надання послуг у соціальній сфері в Україні. Для цього проводиться аналіз можливостей отримання таких послуг громадянами у ЦНАП, зокрема і на сайтах центрів великих міст України, з їх оцінкою організаційного та соціального-економічного ефекту від упровадження управлінських рішень. У статті виконано порівняльну характеристику надання послуг до і після появи ЦНАП. Приділено увагу якості надання послуг центрів у деяких регіонах України, а також мірі їх електронізації. Проведено дослідження сайтів ЦНАП великих міст України щодо кількості послуг, можливості оплати послуг на сайті, шляхів авторизації, наявності версій для людей з вадами зору та мобільних версій тощо. Визначено, що управлінський ефект від їх упровадження проявляється за допомогою економічної, соціальної та організаційної складових.

Ключові слова: *державне управління, центри надання адміністративних послуг та сайти цих центрів, соціально-економічна, організаційна ефективність від якості управління.*

Целью написания работы является исследование особенностей функционирования центров предоставления административных услуг, которые определяют качество оказания услуг в социальной сфере в Украине. Для этого проводится анализ возможностей получения таких услуг в ЦНАП, в т. ч. и на сайтах центров крупных городов Украины, с их оценкой организационного и социального-экономического эффекта от внедрения управленческих решений. В статье выполнена сравнительная характеристика предоставления услуг до и после появления ЦНАП. Уделено внимание качеству предоставления услуг центров в некоторых регионах Украины, а также степени их электронизации. Проведено исследование сайтов ЦНАП крупных городов Украины по количеству услуг, наличию версии для слабовидящих и мобильных версий и т.д. Определено, что управленческий эффект от их внедрения проявляется с помощью экономической, социальной и организационной составляющих.

Ключевые слова: *государственное управление, центры предоставления административных услуг и их сайты, социально-экономическая и организационная эффективность от качества управления.*

The purpose of this paper is to study the peculiarities of the functioning of administrative service centers, which determine the quality of social services in Ukraine. To this end, an analysis of the possibilities of obtaining such services by citizens in the CNAP, including on the websites of the centers of large cities of Ukraine, with their assessment of the organizational and socio-economic effect of the implementation of management decisions The article describes the process of occurrence and the main aspects of the functioning of the centers and their sites. Attention is paid to the ways and possibilities of obtaining administrative services in the CPAS of some cities of Ukraine. The dynamics of the appearance of the centers is investigated. A comparative description of the provision of administrative services before and after the appearance of the centers has been performed. Brandbooks and recommendations for creating a CPAS, as well as the degree to which these recommendations are applied, are considered. A study of the centers on the state bodies that created them was conducted. Attention is paid to the quality of the provision of CPAS services in some regions of Ukraine according to criteria such as: accessibility, arrangement, citizen awareness of services, quality of service in the centers, as well as the degree of their electronicization. A study of the the center’s sites of large cities of Ukraine was conducted with respect to design, language for the provision of services, the number of services, the possibility of paying for services on the site, authorization paths, the availability and variety of contact information, the availability of versions for the visually and hearing impaired, as well as mobile versions, etc. The paper identifies the most effective CNAP sites for service management. An analysis was made of the performance of the CPAS, cost of services, staff structure. The causes of the functioning of the centers are indicated. It is determined that the managerial effect of their implementation is manifested with the help of such components as economic, social and organizational.

Key words: *public administration, centers for the provision of administrative services and their sites, social economics, organizational effectiveness from the quality of management.*

Постановка проблеми: система надання адміністративних послуг у соціальній сфері наразі знаходиться на етапі реформування. Цілі розвитку нашої держави передбачають створення надійних інституцій і організацій для забезпечення якісного надання адміністративних послуг з метою отримання соціально-економічного ефекту від упровадження цієї системи. Це є неодмінною умовою формування соціально орієнтованого ринку надання адміністративних послуг та неухильного зростання добробуту громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Проблемі дослідження соціально-економічних ефектів від упровадження електронного уряду приділена увага у працях багатьох науковців. Ця проблема досить широка, тому значна кількість наукових публікацій присвячена розгляду її окремих аспектів. Їй приділяють увагу такі вчені, як: О.В. Красильникова [1], К.М. Балашова [2], О.В. Риженко [3], Б.П. Носкова, О.О. Шашкін [4], О.Д. Єрмаков, В.М. Лексин [5] та багато інших вчених. Дослідниками пропонуються методи і підходи для визначення соціально-економічної ефективності реалізації концепції електронного уряду. Нині відсутній узагальнений аналіз можливостей отримання послуг громадянами у ЦНАПах та їх оформлення на сайтах центрів. Це обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Визначити особливості сучасного стану центрів надання адміністративних послуг в Україні, провести дослідження основних переваг та недоліків від їх упровадження для громадян України, провести аналіз можливостей отримання адміністративних послуг українцями у ЦНАП та на їхніх сайтах, а також організаційної, соціальної, економічної ефективності від їх упровадження, тобто якості управлінських рішень у соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу. Надання адміністративних послуг займає ключове місце у системі засобів забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів приватних осіб, тобто у соціальній сфері, на що неодноразово звертали увагу провідні вітчизняні вчені у галузі адміністративного права [6].

Сфера послуг сьогодні – це одна з найперспективніших галузей економіки, яка до того ж швидко розвивається. Вона охоплює торгівлю і транспорт, фінанси і страхування, комунальне господарство, освітні та медичні установи тощо. Практично всі організації тією або іншою мірою надають послуги. Проте протягом багатьох років інституту послуг не приділяли достатньої уваги [7].

У середньому кожен громадянин щонайменше 20 разів звертається до органів виконавчою влади для отримання адміністративних послуг.

В Україні питання надання та регламентації адміністративних послуг вперше набуло державного рівня після видання Указу Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». Ця реформа орієнтована на формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей. Тобто система повинна бути орієнтована саме на споживачів цих послуг.

Формування сучасної системи надання адміністративних послуг в Україні розпочалося у 2005 році [7]. Сфера адміністративних послуг зазвичай реформувалась у межах реформування законів інших сфер функціонування держави. Тому доцільніше було створити окремий закон, який би звів воєдино всі напрацювання та норми функціонування у сфері надання адміністративних послуг. Концепцію проекту Закону України «Про адміністративні послуги» було схвалено 17 червня 2009 року № 682-р. Але лише 6 вересня 2012 року Верховній Раді України вдалось остаточно ухвалити Закон України «Про адміністративні послуги» № 5203-VI [7].

Одним з вагомих положень цього закону є закріплення офіційного статусу центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) як організаційної форми надання адміністративних послуг, за якої в одному приміщенні можна отримати максимально можливу кількість таких послуг. ЦНАП створюються та діють відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги».

Перший ЦНАП з'явився у 2008 році у Вінниці. З того часу кількість нових ЦНАПів збільшувалася зростаючими темпами (рис. 1). Пік припав на 2014-2015 роки (рис. 1).

Тоді у ЦНАП відкрилася можливість надавати популярні серед населення послуги, такі як паспортні, реєстрація нерухомості, бізнесу, реєстрація місця проживання, землі. З 2015-го року були ухвалені кілька революційних законів, які передали низку важливих повноважень органам самоврядування. А станом на 01.01.2020 в Україні налічується уже 796 ЦНАПів [8].

Поява ЦНАПів – важливий крок у розвитку системи надання адміністративних послуг та електронного урядування. Основною метою діяльності Центрів є подолання застарілих стереотипів діяльності державного сектору і формування нового інтелектуального продукту у сфері надання адміністративних послуг. Концепція ЦНАПів спрямована на вирішення цілої низки проблем щодо отримання адміністративних послуг громадянами від органів виконавчої влади (табл. 1).

Значне спрощення процедури отримання документів та забезпечення високого рівня сервісу обслуговування громадян за рахунок чітко регламентованих державою строків і процедур та прагнення у своїй діяльності дотримуватися високих стандартів надання адміністративних послуг передбачено запровадженням ЦНАПів.

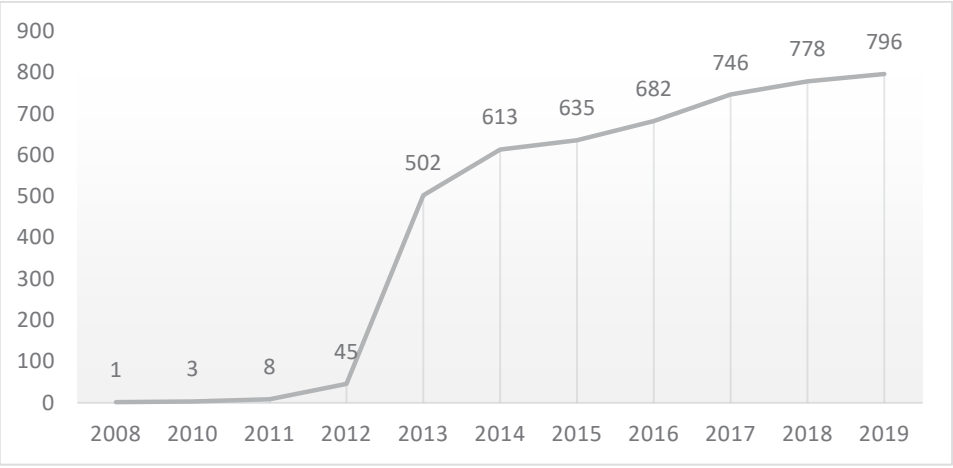

Рис. 1. Динаміка появи ЦНАПів

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

Основна ідея запровадження ЦНАПів – це створення центрів, де будуть надаватись адміністративні послуги. Додатково можуть надаватися послуги, які мають високий споживчий попит для більшості громадян. Найбільшу кількість послуг наразі надає Луцький ЦНАП – 439 послуг.

У даний час система надання адміністративних послуг знаходиться на етапі реформування та поширення. Новостворені та існуючі ЦНАПи стикаються з низкою проблем та нових випробувань. Так 440 із існуючих ЦНАП –це Центри при районних державних адміністраціях (рис. 2). За

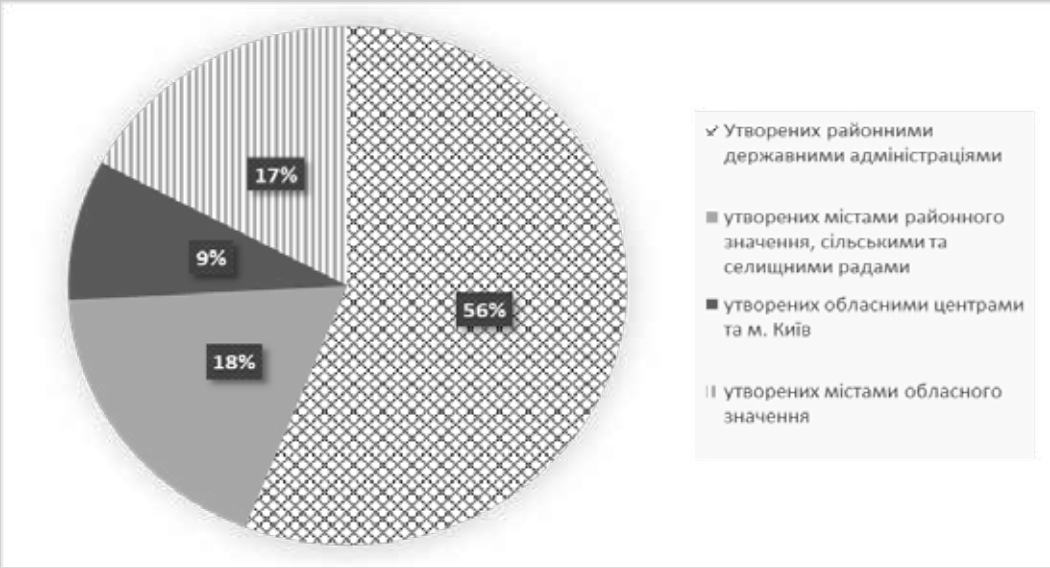

Рис. 2. Частка ЦНАПів у розрізі держаних органів, що їх створили

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

Таблиця 1

Порівняльна характеристика надання адміністративних послуг до та після появи ЦНАПів

Адміністративні послуги до появи ЦНАПів	Адміністративні послуги у ЦНАПах
Незручні приміщення з коридорно-кабінетною системою	Зручне територіальне розташування та логістика
Відсутність зон очікування	Окреме приміщення фронт-офісу та бек-офісу, можливість масштабування фронт офісів та єдиний бек-офіс для забезпечення контролю кожного процесу
Черги	Відкритий простір у зоні обслуговування
Чіткий графік прийому, незручний для громадян	Комфортні зони для очікування та обслуговування, зокрема для осіб з обмеженими можливостями
Відсутність належного технічного забезпечення (оргтехніка)	Система керування чергою та он-лайн запис
Відсутні веб-сайти, на яких розміщена інформація про порядок надання відповідних адміністративних послуг	Універсальне обслуговування фахівцями високого рівня
Відсутність програмного забезпечення	Зручний графік роботи без перерв та вихідних
Неможливість надання додаткових послуг на платній основі	Можливість надання додаткових послуг на платній основі
Мінімальна заробітна плата та великі навантаження, які призводять до корупційної складової	Належна заробітна плата, відсутність черг та акумулювання коштів дозолить подолати корупційну складову
	Окремий веб-сайт або веб-сторінка із зазначенням необхідної інформації щодо адміністративних послуг: • графік роботи • перелік адміністративних послуг • перелік необхідних документів • строки надання послуг • реквізити для зручної оплати державного мита та адміністративних послуг • он-лайн консультування через сайт

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

даними фахівців лише 5-10% із них – належні за інфраструктурою та за переліком послуг [13]. Але таким ЦНАПам навіть за переліком послуг важко бути конкурентними, тому що в них немає багатьох повноважень, які належать органам місцевого самоврядування, наприклад, тієї ж самої реєстрації місця проживання.

Існують нормативні акти, брендбуки та рекомендації, які розширено описують всі етапи створення ЦНАПів, вимоги до організації їх роботи, всі процеси від вибору необхідного приміщення (з переліком параметрів) та розташування об'єктів до формування кадрової та піар системи центру [9; 12; 16]. Зокрема, «Сучасний Центр Адмінпослуг. Рекомендації на 20 жовтня 2017», «ЦНАПи: брендбук», «П'ять шляхів реформування ЦНАПів» та інше.

Не всі ЦНАПи дотримуються вищезазначених Рекомендацій. Тому для якіснішого аналізу стану центрів було розроблено декілька систем моніторингу, таких як: система моніторингу «КАІ», система моніторингу «Проміс», система «Вулик» (розроблена Міністерством фінансів України та українським е-сервісом державних послуг «Дія») і система моніторингу через анкетування клієнтів. Відповідно до однієї з систем, яка передбачає опитування відвідувачів центрів через анкетування, було проаналізовано послуги ЦНАПів у розрізі регіонів. Розглянемо результати аналізу таких 4 регіонів: Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Харківської областей та м. Києва (табл. 2).

Середній показник за групою критеріїв щодо доступності (місцезнаходження, транспортна доступність, графік прийому та вартість послуг): 86,8%. Найменше середнє значення цього показника – у Києві: 83,5%, а найбільше – на Харківщині: 89,7%.

Середній результат щодо внутрішнього облаштування реєстраційних органів є найгіршим показником (64,1%) порівняно із оцінками доступності, інформування та обслуговування в органі. Для осіб із особливими потребами – умови відсутні або незадовільні у переважній більшості органів.

Комфортні умови і насамперед місця для очікування й заповнення документів відсутні в органах реєстрації бізнесу та громадських об'єднань. Щодо можливості оплати послуг в самому приміщенні – такі умови значною мірою відсутні.

Загальна задоволеність по регіонах і містах щодо інформування в органах Мін'юсту висока і складає 86,4%. До того ж всі параметри на загальноукраїнському рівні оцінено не нижче 80% [13].

Дослідження по всіх містах і регіонах підтвердило високу оцінку (93,8%) консультування і професійного обслуговування, старанності роботи, доброзичливого й привітного ставлення до відвідувачів без переваги чи дискримінації щодо будь-кого з них.

Прикметно, що задоволеність обслуговуванням залежить і від часу очікування у черзі. У Києві чверті відвідувачів довелось чекати понад годину в управліннях юстиції та в органах реєстрації бізнесу. В органах Дніпропетровщини, Львівщини й Одещини (окрім реєстрації нерухомості) – чекати фактично не довелось за винятком відділів реєстрації нерухомого майна Павлограда — 46% осіб чекали понад годину, Одещини — від 28% до 74%, Харкова — 33,5%.

З урахуванням задоволеності (сума відповідей «цілком так» і «скоріше так») за 21-м критерієм анкети та 4-ма їх групами (доступність, зручність умов, інформативність, якість обслуговування) – респонденти найменше задоволені реєстраційними органами у Києві, а найбільш задоволені на Дніпропетровщині. Реєстраційні органи Києва здобули найнижчі середні оцінки по всіх чотирьох групах критеріїв: доступності послуг, якості обслуговування, зручності умов та інформування у приміщенні. Зокрема, київські органи Мін'юсту здобули найнижчі оцінки за 14-ма критеріями з 21-го в анкеті. А за 4-ма критеріями (транспортне сполучення, зручність оплати послуг, однакове ставлення персоналу

Таблиця 2

Аналіз якості послуг ЦНАП у розрізі різних регіонів

	Критерії якості послуг	Загальний показник рівня задоволеності критерієм якості послуг у різних регіонах				
		м. Київ	Дніпропетровська область	Львівська область	Одеська область	Харківська область
1	Фізична та фінансова доступність адміністративних послуг	83,5%	83,9%	86,0%	88,4%	89,7%
2	Зручність та комфортність перебування у приміщенні	53,7%	70,3%	64,8%	61,1%	65,0%
3	Повнота та ясність інформації	77,4%	91,1%	84,3%	83,6%	90,1%
4	Якість обслуговування працівниками	90,5%	97,2%	90,7%	93,8%	94,9%
Середнє значення		76,3%	85,6%	81,5%	81,7%	84,9%

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

до всіх, професіоналізм та компетентність персоналу) найнижче оцінено органи реєстрації у Львівському регіоні.

За оцінками зручності умов та якості інформування київські реєстраційні органи оцінено суттєво гірше від регіональних – відставання в кожному випадку становить від 6% до 17% порівняно з кожним із регіонів. За оцінками зручності, інформативності, обслуговування – найкращими є органи Дніпропетровщини [11].

Основна частина респондентів повністю або загалом задоволена якістю роботи органу реєстрації – 85%. Суттєвих розбіжностей у показниках міри загального задоволення якістю роботи органів реєстрації у різних регіонах немає: мінімальний показник частки позитивних відповідей становить 80,2% (м. Київ), максимальний – 86,2% (Дніпропетровська область). Аналіз відповідей на це питання у розрізі вікової ознаки показав, що чим старша вікова категорія клієнтів, тим частка негативних відповідей вища.

Переважна більшість відвідувачів (77,1%) вирішили своє питання в органі. Вчасно отримали послугу 95 – 98% осіб. У той же час 13% опитаних звертались до органу реєстрації щодо одного і того ж питання – 3 або 4 рази. Менше половини – 48,7% респондентів цілком задоволені якістю обслуговування, інші ж відвідувачі мали певні питання або претензії до роботи органів. Прикметно, що найнижча задоволеність – серед киян, а найвища – серед мешканців Дніпропетровщини.

Не менш важливим показником діяльності ЦНАПів є їх електронізація (рис. 3).

Так наразі лише 11% центрів надають можливість попереднього електронного запису (тобто запису через сайти даних центрів), трохи більше 19% -можливість переглянути та потрапити в електрону чергу. Так само, як і онлайн-консультування, це економить час клієнтів та робить продуктивішою роботу центрів [12].

Лише 34% центрів ведуть електронний документооборот, що є однією з обов'язкових вимог функціонування будь-якого ЦНАПу. Отримання послуг в електронному вигляді можливе лише у 27% ЦНАПів.

Ще більш складна ситуація щодо функціонування сайтів ЦНАПів. Для аналізу сайтів були вибрані такі критерії: мова, кількість послуг, можливість оплати послуг на сайті, контактні дані, дані про час роботи, оформлення сайту, можливість залишати відгуки на сайті, наявність опитувань і карт ЦНАПів населеного пункту, лічильник відвідуваності, наявність персонального кабінету і шляхи авторизації, наявність перевірки стану сервісу без реєстрації та авторизації, версія для людей з вадами зору та слуху, а також мобільний додаток [13].

Авторами було проаналізовано п'ятнадцять веб-сайтів ЦНАПів великих міст України, таких як: Одеса, Львів, Київ, Харків, Дніпро, Вінниця, Миколаїв, Суми, Житомир, Запоріжжя, Тернопіль, Чернівці, Рівне, Хмельницький та Івано-Франківськ.

У результаті дослідження центрів за критерієм «мова» з'ясувалося, що основною мовою сайту була українська, лише 2 платформи представлені 2 мовами (українською і російською) і 1 – трьома. Критерій «Запропоновані послуги» має 3 складові: можливість замовити послугу онлайн, перелік необхідних документів та кількість послуг, представлених на сайті ЦНАП. На 9 із 15 сайтів є можливість замовити ці послуги онлайн. Інші ж лише надають інформацію про надані послуги, а самі послуги можна замовити лише відвідавши ЦНАП даного міста. До того ж, на 34% проаналізованих сайтів не представлено перелік необхідних документів для отримання певної послуги та інформацію про ці послуги. Але не варто забувати, що згідно з чинним законодавством, дана інформація є обов'язковою для цих сайтів. Для якіснішого аналізу спектру послуг було прийнято рішення ранжувати ці сайти за кількістю послуг. Так 40,3%

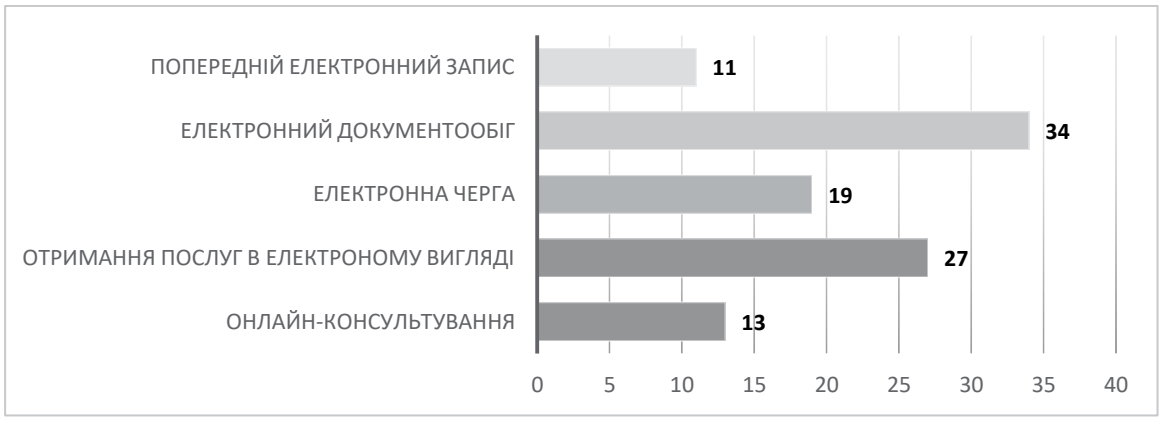

Рис. 3. Електронізація ЦНАПів (станом на 1.04.2019)

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

проаналізованих сайтів надають широкий спектр послуг і 33% – відносно вузький спектр послуг.

«Можливість оплатити послуги на сайті» надають лише 4 сайти або 26,7% від проаналізованих.

При дослідженні критерію «контактні дані» отримано такі результати: на 80% сайтах представлена електронна пошта для зв'язку з центром, 100% ЦНАП використовують телефон як спосіб зв'язку з клієнтами, лише 13,3% сайтів мають послугу онлайн-чат. На понад 53% сайтів немає рубрики «Питання / відповідь», яка значно спрощує взаємодію користувача і сайту і розвантажує кол-центр від вирішення технічних питань. До того ж, на 4 сайтах відсутня інформації щодо кол-центрів і гарячих ліній. Тому у випадку виникнення технічних питань клієнти будуть завалювати питаннями приймальні та секретарів.

Критерій «час роботи центру» є обов'язковим для кожного сайту, але лише 33,3% сайтів надають цю інформацію для користувачів. Це – грубе порушення Рекомендацій.

Критерій «Кольорова гама» сайтів має такі показники: 20% сайтів мають кольорову гаму, яка заслуговує оцінки 5 з 5 можливих балів, 13% – 4 бали, 34% – 3 бали і 33% – 2 бали.

«Читабельність шрифту» на всіх сайтах цілком задовільна: 47% центрів отримало 5 балів (з 5 можливих), 20% – 4 бали, 20% – 3 бали, 13% – 2 бали. За критерієм «зручність пошуку інформації» отримано такі результати: 27% центрів було оцінено на 5 балів (з 5 можливих), 13% – на 4 бали, 13% – на 3 бали, 20% – на 2 бали і 27% – на 1 бал. 93% сайтів центрів надають можливість перейти на головну сторінку, натиснувши на логотип сайту у верхній частині сторінки і 33% – можливість залишити відгук про сайт.

На деяких сайтах ЦНАПів представлені додаткові функції. Наприклад, 13% сайтів надають своїм користувачам можливість брати участь у опитуваннях, що проводяться місцевою владою для скорочення дистанції між населенням і державою. Надають інформацію про розміщення ЦНАП своїх міст 34% сайтів, деякі з них – у наочному вигляді. А на Одеському та Дніпровському сайтах є лічильник відвідувачів, кількості наданих послуг та оброблених заявок за день. 60% з проаналізованих сайтів дають можливість перевірити статус замовленої послуги без реєстрації та авторизації.

На 40% сайтів є призначений для користувача особистий кабінет. Сайти системи ЦНАП, зазвичай, використовують такі способи авторизації: GovID, ЕЦП (електронний цифровий підпис), BankID, MobileID або ж більш звичні логін і пароль. Усі ці способи авторизації доступні на сайті Одеського ЦНАП. Для входу в особистий кабінет Львівського ЦНАП можна використовувати GovID, ЕЦП, BankID або логін і пароль, а на Івано-Франківському ЦНАП – MobileID, BankID або логін і пароль. На сайтах ЦНАП інших міст вхід проходить лише через логін і пароль.

У Львівського та Івано-Франківського ЦНАПів розроблені мобільні додатки, які можливо вільно встановити на свій гаджет.

Деякі сайти мають розроблені спеціальні адаптовані версії для людей з обмеженими можливостями. Тож сайти Львівського, Київського та Миколаївського ЦНАП адаптовані до потреб людей з порушенням зору, а Львівський сайт – ще й для людей з порушенням слуху.

Таблиця 3

Рейтинг ЦНАП деяких міст України за результатами аналізу

Місце	ЦНАП	Всього набраних балів	Відсоток відповідності сайту до зазначених критеріїв
1	ЦНАП Львів	41	89,13%
2	ЦНАП Одеса	38	82,61%
3	ЦНАП Харків	36	78,26%
4	ЦНАП Івано-Франківськ	33	71,74%
5	ЦНАП Київ	27	58,70%
6	ЦНАП Миколаїв	27	58,70%
7	ЦНАП Тернопіль	26	56,52%
8	ЦНАП Суми	25	54,35%
9	ЦНАП Рівне	21	45,65%
10	ЦНАП Дніпро	20	43,48%
11	ЦНАП Хмельницький	17	36,96%
12	ЦНАП Житомир	16	34,78%
13	ЦНАП Вінниця	14	30,43%
14	ЦНАП Чернівці	13	28,26%
15	ЦНАП Запоріжжя	9	19,57%
Максимальна кількість балів		46	100%

Джерело: розроблено авторами на основі дослідження сайтів ЦНАП зазначених міст

Рейтинг сайтів (табл. 3) сформовано за системою накопичення балів, де кожна відповідь «так» при аналізі вважається як 1 бал, кожна відповідь «ні» – як 0 балів.

Очолюють рейтинг кращих сайтів ЦНАП України сайти Львова, Одеси, Харкова та Івано-Франківська (табл. 3). Київ і Миколаїв ділять між собою 5-е і 6-е місце з однаковою кількістю балів. Менше всього балів набрав ЦНАП Запоріжжя. На сайті надана лише загальна інформація, що характеризує відділення ЦНАП м. Запорожжя. Кольорова гама і читабельність тексту не відповідають вимогам. Сайт функціонує також без можливості пошуку інформації та за відсутності особистого кабінету. Із способів контактної інформації доступний лише номер телефону.

Навіть при наявних проблемах, функціонування ЦНАП уможливлює отримання низки економічних, організаційних та соціальних вигод для всіх учасників процесу реалізації адміністративних послуг.

Передбачено розміщення ЦНАП в одному приміщенні, де надаються найпопулярніші види послуг. Також можливе створення територіального підрозділу та/або віддаленого робочого місця адміністратора, якщо перевищення протяжності населеного пункту 5 кілометрів до ЦНАП. У тих громадах, до складу яких входить багато населених пунктів із малою кількістю населення, адміністративні послуги надаються у спеціально обладнаному для цього транспортному засобі. Майже 90% відвідувачів, а це приблизно 4088 звернень щомісячно, відвідують ЦНАП у населеному пункті, де проживають. Це сукупно економить щонайменше 686 тис. грн коштів населення. Значній частині респондентів, які користуються громадським транспортом (88,4%), зручніше діставатися до органу реєстрації [12].

Найгірше добиратися транспортом до відділів реєстрації речових прав на нерухоме майно, реєстрації бізнесу у Кривому Розі. На Одещині – проблеми із транспортним сполученням з відділом реєстрації речових прав на нерухоме майно Одеси. У Києві важко діставатись до Святошинського РАЦС (57,7% цілком задоволені, при загальній оцінці повної задоволеності у 71%) [12].

У більшості інших органів задоволеність за цим критерієм – досить висока. Максимальна оцінка – орган РАЦС Павлограда, органи Червонограда, Южного [7].

Значна кількість відвідувачів ЦНАПів, а саме 77,1% або 3501 щомісячно, вирішують своє питання після першого звернення до ЦНАПів (рис. 4)

Значна кількість споживачів послуг не отримала послуг у відділах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: на Львівщині (Львів – 31,2%, Дрогобич – 28,2%, Стрий – 41%, Червоноград — 75%), Одещині (Одеса – 36,9%, Ізмаїл – 74,7%, Чорноморськ – 36,8%) та у м. Харків (65,5%) [13].

Майже 4404 відвідувачі щомісячно (96,98%) вчасно отримали послугу, за якою звернулися до ЦНАП.

Вартість послуг ЦНАП розрахована та єдина для всіх центрів. Більшість відвідувачів уважать вартість прийнятною. Найбільше вартість послуг задовольняє мешканців столиці. Найбільше невдоволених вартістю послуг на Дніпропетровщині.

Найдешевша послуга – це реєстрація та зняття з реєстрації місця проживання/перебування. Її вартість у 2020 році складає 13,60 грн, а найдорожча послуга – Державна реєстрація іншого (відмінного від права власності) речового права на нерухоме майно у строк 2 години і коштує вона 5260 грн [14].

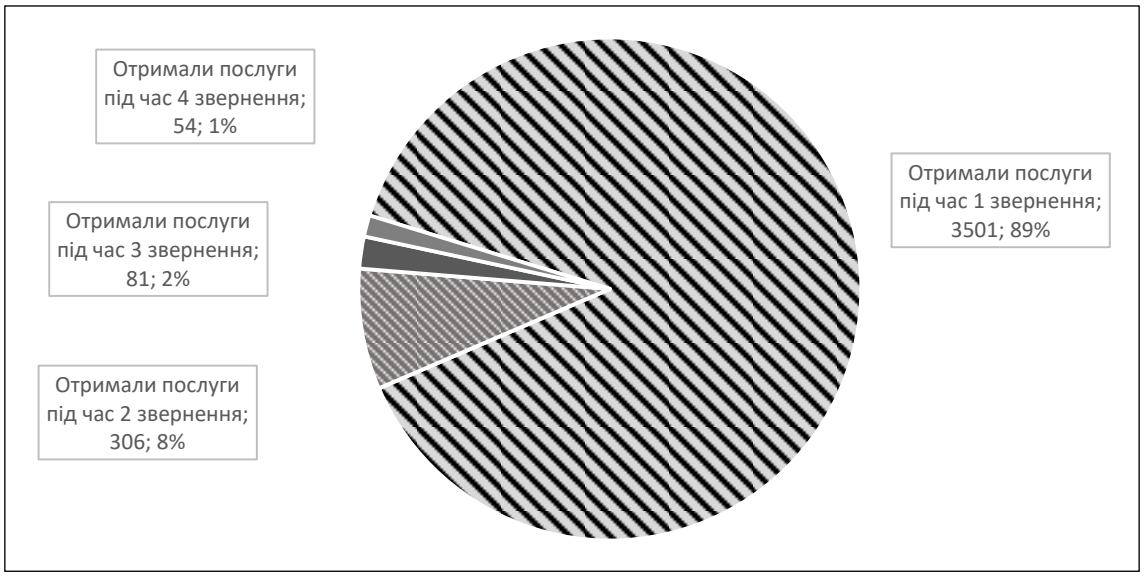

Рис. 4. Аналіз ефективності роботи ЦНАПів

Джерело: розроблено авторами на основі [12]

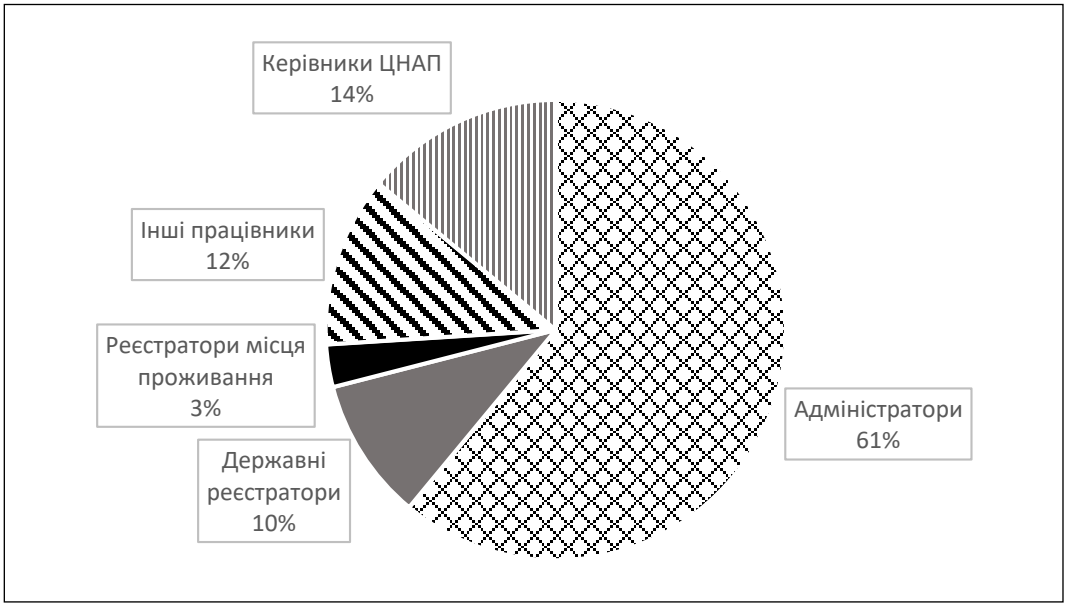

Рис. 5. Структура персоналу ЦНАП

Джерело: розроблено авторами на основі [15]

Структуру персоналу ЦНАП представлено на рисунку 5.

Для державних органів відкриття ЦНАПів обумовлюється, по-перше, зменшенням кадрового навантаження (рис. 5). Кількість залучених співробітників напряму залежить від типу та розміру громад. Наразі у ЦНАПах працюють 5811 осіб та ще 1141 працівник залучені з інших служб, які надають послуги у ЦНАПах [15].

Утворення ЦНАП передбачає однозначне покращення умов праці і для персоналу:

– розмежування персоналу, що працює з відвідувачами, і того, який працює з паперами та поштою і дзвінками;

– упорядкованість роботи персоналу ЦНАП;

– облаштованість умов праці;

– електронний документообіг;

– позитивне сприйняття роботи органу влади громадянами, які особисто бачать обсяги роботи службовців.

Але на практиці центри зустрічаються з проблемою «кадрового голоду». Бракує кваліфікованого персоналу, людей з необхідною освітою, які можуть працювати у сфері адмінпослуг, коли потрібно працювати у різних реєстрах та із законодавством. Ці суб'єктивні чинники: фактор першої особи, фактор «досвідчених» працівників, і, взагалі брак персоналу – це, насправді, найважливіші чинники для створення успішного ЦНАП.

Основні причини всіх виявлених проблем щодо функціонування ЦНАП можна розділити на такі підгрупи:

– відсутність матеріальних стимулів для підвищення якості та розширення асортименту послуг у співробітників самих ЦНАП.

– усілякий опір при передачі ЦНАП права на обслуговування громадян та суб'єктів господарської діяльності з боку тих державних і муніципальних структур, які раніше здійснювали таке обслуговування самостійно. Такий опір пояснюється тим, що співробітники цих структур елементарно бояться подальших за такою передачею об'єктивних штатних скорочень. Крім того, завдяки такій передачі ЦНАПам частини робіт, співробітники зазнаних вище структур можуть позбутися додаткових доходів внаслідок застосування механізмів низової корупції [16].

Тобто економічний ефект від упровадження нових цифрових технологій управління у ЦНАП проявляється в економії часових, людських та матеріальних ресурсів: підвищенні результативності діяльності, кількості та якості послуг, інформаційної прозорості процесів; підвищенні якості та доступності державних послуг за рахунок їх персоналізації та уніфікації інтерфейсів міжвідомчої інформаційної взаємодії; скороченні часу на обслуговування за рахунок створення додаткових нових робочих місць та введення електронної черги; мінімізації черг суб'єктів звернення в адміністративних органах; скороченні термінів надання державних послуг та виконання державних функцій за рахунок упровадження єдиних вимог до управління даними тощо (стандартизації) (таблиці 1 – 3, рисунки 1 – 5).

Соціальний та організаційний ефекти проявляються таким чином: підвищенням міри задоволеності громадян якістю надання адміністративних послуг; визначенням чіткого переліку адміністративних послуг; забезпеченням упорядкування процедури отримання адміністративних послуг; підвищенням довіри громадян до державних органів,

що надають адміністративні послуги; підвищенням зручності отримання державних послуг для громадян завдяки зниженню кількості документів особистого зберігання за рахунок спрощення доступу до державних даних, які юридично значущі та ін; налагодженням прозорих і партнерських стосунків у співпраці учасників центру надання адміністративних послуг, адміністративних органів та суб'єктів звернень; формуванням у суспільстві позитивного іміджу влади; забезпеченням законності, юридичної визначеності та прозорості в системі надання адміністративних послуг; запобіганням корупційним явищам; відкритістю, прозорістю та зрозумілістю процедур з надання адміністративних послуг тощо (таблиці 1 – 3, рисунки 1 – 5).

Таким чином, підвищується і якість управління адміністративними послугами.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, створення та функціонування ЦНАП – це важливий крок у розвитку системи надання адміністративних і, особливо, соціальних послуг в Україні. Поява ЦНАПів має позитивний як економічний, так і соціальний та організаційний ефект. Модель центрів наближена до ідеального уявлення процесу надання адміністративних послуг. Нормативна база та система рекомендацій регулюють майже всі аспекти утворення та функціонування центрів. Але на практиці існує ряд проблем щодо функціонування ЦНАП. Тому для підвищення якості управління ЦНАП необхідне розв'язання низки задач і проблем. Наприклад, проблеми, які насамперед пов'язані з недотриманням вимог та нормативної бази та потребують детального опрацювання. Проблеми функціонування ЦНАП не зникнуть, доки держава не розробить систему адміністративних покарань для даних організацій. Також необхідною умовою якості надання електронних адміністративних послуг є досягнення високого рівня інформатизації для усіх категорій громадян у всіх регіонах нашої держави.

У роботі визначено найефективніші сайти ЦНАП щодо управління наданням послуг.

Управлінський ефект від упровадження центрів проявляється у поліпшенні фактичних показників функціонування при розповсюдженні ефективних методів і цифрових технологій управління.

Отже, якість управління у соціальній сфері залежить від комплексного застосування процедур рішень, які приймаються, а також від їх практичного упровадження в життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Красильникова Е.В. Экономические издержки и результаты реализации концепции электронного правительства в России. *Вестник ПАГС*. 2010. № 4. С. 18 – 27.

2. Балашов К.М. Оценка эффективности электронного правительства. Вопросы государственного и муципального управления. 2011. № 2. С. 205-220.

3. Риженко О.В. Экономическая выгода от развития сферы открытых данных за несколько лет может вырасти до 1,4 млрд. URL: https://www.ukrinform.ru/rubric-polytics/2689335-aleksandr-ryzenko-glava-gosagentstva-po-voprosam-epravitelstva.html (дата звернення: 12.04.2020).

4. Носков Б.П., Шашкин А.А. Система комплексной оценки эффективности деятельности многофункциональных центров предоставления государственных и муниципальных услуг (опыт Ростовской области). *Региональная экономика: теория и практика*. 2013. № 32 (311). С. 28-34.

5. Ермаков О.Д., Кабышев С.В., Козюк М.М. и другие. Институт Муниципальных услуг в России: современное состояние и направление развитие. 2014. 400 с.

6. Центр надання адміністративних послуг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Центр_надання_адміністративних_послуг. (дата звернення: 20.04.2020).

7. Білоус В.Т., Буханевич О.М. Деякі питання становлення інституту адміністративних послуг в Україні на підзаконному рівні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 23-28.

8. Розвиток мережі ЦНАП за І півріччя 2019 року. URL: https://cnap.in.ua/monitoring-1-half-of-2019/. (дата звернення: 20.04.2020).

9. Діяльність Центрів Надання Адміністративних Послуг в умовах децентралізації: досвід, аналіз, методичні рекомендації: посібник. URL: https://cnap.in.ua/wp-content/uploads/2018/04/TSNAPs_manual-printed_final_2018.pdf. (дата звернення: 25.04.2020).

10. Реквізити та вартість платних адміністративних послуг станом на 01 січня 2020 року. URL: https://ormr.gov.ua/rekviziti_ta_vartist_platnikh_poslug/. (дата звернення: 25.04.2020).

11. Підсумки роботи Центру надання адміністративних послуг у м. Бердянськ за І півріччя 2019 року. URL: https://bmr.gov.ua/index.php?id=800000125&tx_news_pi1%5Bnews%5D=13819&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=b8481f0dddb5f1316cbcf564e759802f. (дата звернення: 04.05.2020).

12. Сучасний Центр Адмінпослуг. Рекомендації на 20 жовтня 2017. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/upload.pdf. (дата звернення: 17.05.2020).

13. Аналітичний звіт. Результати оцінювання якості надання адміністративних послуг і впровадження рекомендацій щодо покращення діяльності ЦНАП у містах-партнерах Проекту Проміс. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Final_Zvit-2019_IL.pdf. (дата звернення: 17.05.2020).

14. Проблеми функціонування ЦНАПів як складової частини інформаційного суспільства. URL: https://www.prostir.ua/?blogs=problemy-funktsionuvannya-tsentriv-nadannya-administratyvnyh-posluh-yak-skladovoji-chastyny-informatsijnoho-suspilstva (дата звернення: 25.04.2020).

15. Центри надання адмінпослуг: проблеми якості їх сервісу для громадян і бізнесу. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsentry-nadannya-

adminposlug-problemy-yakosti-yih-servisu-dlya-gromadyan-i-biznesu/. (дата звернення: 17.05.2020).

16. П'ять стратегічних напрямків реформи адмінпослуг мають рухатись збалансовано. URL: https://decentralization.gov.ua/news/11380. (дата звернення: 25.04.2020).

REFERENCES:

1. Krasil'nikova, E.V. (2010). Jekonomicheskie izderzhki i rezul'taty realizacii koncepcii jelektronnogo pravitel'stva v Rossii. [Economic costs and results of the implementation of the concept of e-government in Russia]. *Vestnik PAGS, vol. 4, pp. 18 – 27* [in Russian].

2. Balashov, K.M. (2011). Ocenka jeffektivnosti jelektronnogo pravitel'stva. [Evaluation of the effectiveness of electronic government]. *Voprosy gosudarstvennogo i mucipal'nogo upravlenija, vol. 2, pp. 205 – 220* [in Russian].

3. Rizhenko, O.V. (2014). Jekonomicheskaja vygoda ot razvitija sfery otkrytyh dannyh za neskol'ko let mozhet vyrasti do 1,4 mlrd. [The economic benefits of developing open data in the next few years could grow to 1.4 billion]. Retrieved from https://www.ukrinform.ru/rubric-polytics/2689335-aleksandr-ryzenko-glava-gos-agentstva-po-voprosam-epravitelstva.html [in Russian] (accessed 12 April 2020).

4. Noskov, B.P. & Shashkin, A.A. (2013). Sistema kompleksnoj ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti mnogofunkcional'nyh centrov predostavlenija gosudarstvennyh i municipal'nyh uslug (opyt Rostovskoj oblasti). [The system of a comprehensive assessment of the performance of multifunctional centers for the provision of state and municipal services (experience of the Rostov region)]. *Regional'na jekonomika: teorija i praktika, vol. 32, pp. 28 – 34* [in Russian].

5. Ermakov, O.D., Kabyshev, S.V., Kozjuk, M.M. and other. (2014). Institut Municipal'nyh uslug v Rossii: sovremennoe sostojanie i napravlenie razvitie. [Institute of Municipal Services in Russia: current status and development direction] [in Russian].

6. Centr nadannja administratyvnykh poslugh [Center for administrative services]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Centr_nadannja_administratyvnykh_poslugh. [in Ukrainian] (accessed 20 April 2020).

7. Belous, V.T. & Bukhanevich, A.M. (2016). Deiaki pytannia stanovlennia instytutu administratyvnykh posluh v Ukraini na pidzakonnomu rivni [Some questions formation of the institute of administrative services in Ukraine bylaw level]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika»*, *vol. 837, pp. 23–28* [in Ukrainian].

8. Rozvytok merezhi CNAP za I pivrichchja 2019 roku [Development of the CPAS network for the first half of 2019]. Retrieved from https://cnap.in.ua/monitoring-1-half-of-2019/. [in Ukrainian] (accessed 20 April 2020).

9. Dijaljnistj Centriv Nadannja Administratyvnykh Poslugh v umovakh decentralizaciji: dosvid, analiz, metodychni rekomendaciji: posibnyk. [Activities of Centers for Provision of Administrative Services in the conditions of decentralization: experience, analysis, methodical recommendations: manual]. Retrieved from: https://cnap.in.ua/wp-content/uploads/2018/04/TSNAPs_manual-printed_final_2018.pdf. [in Ukrainian] (accessed 25 April 2020).

10. Rekvizyty ta vartistj platnykh administratyvnykh poslugh stanom na 01 sichnja 2020 roku [Details and cost of paid administrative services as of January 1, 2020]. Retrieved from https://ormr.gov.ua/rekviziti_ta_vartist_platnikh_poslug/. [in Ukrainian] (accessed 25 April 2020).

11. Pidsumky roboty Centru nadannja administratyvnykh poslugh u m. Berdjansjk za I pivrichchja 2019 roku [Results of the Center for Administrative Services in Berdyansk for the first half of 2019]. Retrieved from https://bmr.gov.ua/index.php?id=800000125&tx_news_pi1%5Bnews%5D=13819&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=b8481f0dddb5f1316cbcf564e759802f [in Ukrainian] (accessed 04 May 2020).

12. Suchasnyj Centr Adminposlugh. Rekomendaciji na 20 zhovtnja 2017 [Modern Center of Administrative Services. Recommendations for October 20, 2017]. Retrieved from http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/upload.pdf. [in Ukrainian] (accessed 17 May 2020).

13. Analitychnyj zvit. Rezuljtaty ocinjuvannja jakosti nadannja administratyvnykh poslugh i vprovadzhennja rekomendacij shhodo pokrashhennja dijaljnosti CNAP u mistakh-partnerakh Proektu Promis [Analytical report. Results of the evaluation of the quality of administrative services and implementation of recommendations for improving the activities of the CPAS in the partner cities of the Promise Project]. Retrieved from http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Final_Zvit-2019_IL.pdf. [in Ukrainian] (accessed 17 May 2020).

14. Problemy funkcionuvannja CNAP jak skladovoji chastyny informacijnogho suspiljstva [Problems of functioning of CPAS as a component of information society]. Retrieved from https://www.prostir.ua/?blogs=problemy-funktsionuvannya-tsentriv-nadannya-administratyvnyh-posluh-yak-skladovoji-chastyny-informatsijnoho-suspilstva. [in Ukrainian] (accessed 25 April 2020).

15. Centry nadannja adminposlugh: problemy jakosti jikh servisu dlja ghromadjan i biznesu [Administrative service centers: problems of quality of their service for citizens and business]. Retrieved from https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsentry-nadannya-adminposlug-problemy-yakosti-yih-servisu-dlya-gromadyan-i-biznesu/. [in Ukrainian] (accessed 17 May 2020).

16. P'jatj strateghichnykh naprjamkiv reformy adminposlugh majutj rukhatysj zbalansovano [The five strategic directions of administrative service reform should move in a balanced way]. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/news/11380. [in Ukrainian] (accessed 25 April 2020).

ПАРТНЕРСТВО ПРИВАТНОГО ТА ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРІВ У ЖКГ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN HOUSING AND UTILITIES ECONOMY AS THE TOOL OF THE ECONOMY MODERNIZATION

УДК 332.8:711.8 (477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-6

Клєвцєвич Н.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
права та управління бізнесом
Одеський національний економічний
університет

Klievtsievych Nataliya
Odessa National Economic University

Стаття присвячена розгляду інституту державно-приватного партнерства як одного з можливих шляхів виходу ЖКГ із кризового стану. Автором визначена залежність подальшого розвитку галузі від залучення інвестиційних можливостей недержавних установ. Надано рекомендації щодо розвитку відносин у межах державно-приватного партнерства як напряму активізації інвестиційних процесів у галузі. У роботі проведено порівняльний аналіз основних моделей функціонування ЖКГ і сфери водопостачання: англійської, американської, французької та німецької. Доведено, що більш привабливою для України є німецька модель. Вона передбачає створення у сфері ЖКГ підприємства акціонерної форми власності, але за умови, що контрольний пакет акцій буде належати муніципалітету. Але з урахуванням недостатньої розвиненості вітчизняного фондового ринку та інвестиційної привабливості ЖКГ запропоновано одночасно використати французький досвід.

Ключові слова: *житлово-комунальне господарство, державно-приватне партнерство, економічна криза, державна політика.*

Статья посвящена рассмотрению института публично-частного партнерства как одного из возможных путей выхода ЖКХ из кризисного состояния. Автором определена зависимость дальнейшего развития отрасли от привлечения инвестиционных возможностей негосударственных учреждений. Даны рекомендации по развитию взаимоотношений в рамках государственно-частного партнерства. В работе проведен сравнительный анализ основных моделей функционирования ЖКХ и сферы водоснабжения: английской, американской, французской и немецкой. Доказано, что более привлекательной для Украины является немецкая модель. Она предусматривает создание в сфере ЖКХ предприятия акционерной формы собственности, но при условии, что контрольный пакет акций будет принадлежать муниципалитету. Но с учетом недостаточной развитости отечественного фондового рынка и инвестиционной привлекательности ЖКХ предложено одновременно использовать французский опыт.

Ключевые слова: *жилищно-коммунальное хозяйство, государственно-частное партнерство, экономический кризис, государственная политика.*

The article observes the institute of state and private partnership as of possible ways of municipal facility output from crisis. The article represents the topical problems of housing and communal services sector. It analyses the present situation, exposes the correlation and mutual influence of housing enterprises on other parts of socio-economic infrastructure of regions, and defines the tendencies of further development. Article proposes the variants of solution of abovementioned problems. Author considers that branch development directly devepends from attracting to realization of branch's investment opportunities private establishments, which would be able to involve additional sources of budget financing. In the article the analysis of the modern state of bringing private capital in the house and utilities economy of Ukraine, there is a short description of factors of success and failures of partnership of public and private sector. Public and private partnership is examined as an economic instrument of decision of existent problems a deficit of money resources under the world economic crisis. In work the comparative analysis of the basic models of functioning housing and municipal services, in particular is carried out: English, American, French and German. Is proved, that more attractive for Ukraine is German model. It provides creation in housing and municipal services of the enterprise of a joint-stock pattern of ownership, but under condition of, which the control package of the actions (shares) will be belongs to municipality. But in view of a insufficient level of development of the domestic share market and investment appeal housing and municipal services, it is offered simultaneously to use the French experience of effective management and concession. The expediency of use of the contracts concession is proved during the coordination of interests of the state, private business and consumers housing and municipal services. Is shown, that the efficiency of this form of mutual relation essentially depends on state bodies, which carry out regulation of the tariffs on services, level of maintenance of guarantees performance of conditions of the contract in case of changes of a political situation in the country etc.

Key words: *a housing and utilities infrastructure, public and private partnership, an economic crisis, public policy.*

Постановка проблеми. Результати реформи ЖКГ показали відсутність позитивних змін у функціонуванні житлово-комунального господарства. На жаль, сьогодні ні дотації з бюджету для малозабезпечених верств населення, ні повне погашення боргів з оплати послуг цієї сфери не в змозі змінити її технічну і технологічну відсталість. До значного погіршення технічного стану основних фондів сфери ЖКГ, підвищення рівня аварійності на її об'єктах привели відсутність інвестиції в галузь та обігових коштів підприємств. Брак фінансових засобів для модернізації застарілого обладнання та зношених основних фондів можна виправити шляхом залучення в галузь позабюджетних коштів із наступним використанням їх для реконструкції та модернізації об'єктів комунальної інфраструктури. Найбільш дієвим, на нашу думку, засобом вирішення вище зазначених проблем є залучення у галузь ЖКГ приватного капіталу. Визначення відповідного шляху розвитку партнерських відносин між державою та бізнесом потребує узагальнення світового досвіду реалізації проектів ДПП, переймання досвіду ефективних механізмів взаємодії та основних принципів співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми державно-приватного партнерства присвячено чимало робіт українських та зарубіжних учених. Теоретичні та прикладні аспекти щодо розбудови ефективних і результативних відносин державного та приватного секторів у контексті вирішення суспільно важливих проблем в Україні знайшли відображення в

публікаціях О.І. Кария, К.В. Процака, А.О. Мавриної [1]. Розглядають науковці можливості та перепони на шляху запровадження партнерських відносин в окремих секторах та галузях економіки, зокрема О. Вавричук [2] торкається галузі житлово-комунального господарства України. Механізм державно-приватного партнерства продовжує посідати провідне місце у наукових дослідженнях зарубіжних вчених, які попри його світове визнання торкаються проблеми доцільності його реалізації. Зокрема, про це йдеться у робах В.Г. Варнавського, А.В. Клименко [3]. Водночас, на наш погляд, не досить уваги в Україні приділяється дослідженню можливостей ДПП інструменту економічного розвитку регіонів нашої держави.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів та практичного застосування інституту державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці традиційна державна форма власності на об'єкти ЖКГ поступово втрачає свою пріоритетність. У сучасних умовах все більшою стає кількість фірм, які діють на базі змішаної форми власності або експлуатуються приватними фірмами. Щодо нашої країни, то і в Україні в умовах відсутності інвестицій у галузь та гострої обмеженості обігових коштів комунальних підприємств необхідним є звернення до приватного капіталу для того, щоб підвищити ефективність господарювання таких підприємств, тобто запустити та активізувати використання механізмів державно-приватного партнерства.

Найбільш загальне визначення цього поняття дав В.Г. Варнавський: «Государственно-частное партнерство – это институциональный и организационный альянс между государством и бизнесом в целях реализации общественно значимых проектов и программ в широком спектре отраслей промышленности и НИОКР, вплоть до сферы услуг» [4, с. 81]. ДПП трактують і як систему співробітництва приватного сектору, підприємств та організацій бізнесу з державними установами, які спрямовані на досягнення загальних економічних цілей, на вирішення актуальних соціально-економічних завдань. [5]. Використання ДПП є своєрідним симбіозом державних та приватних компетенцій, які, з одного боку, дають змогу уряду держави вирішувати наявні проблеми з фінансуванням інфраструктурних об'єктів і соціальних програм, з іншого – дає можливість приватному бізнесу вкладати кошти та отримати прибуток [4, с. 41–45].

В Україні організаційно-правові засади взаємодії державних та приватних партнерів визначені у головному законодавчому акті держави – Законі України «Про державно-приватне партнерство». Аналіз цього Закону виявив, що ним передбачено можливість укладання договорів не тільки державою (Кабінетом Міністрів України та уповноваженими ним центральними чи місцевими органами виконавчої влади або суб'єктами господарювання, що діють на основі державної форми власності), а й органами місцевого самоврядування та/або територіальною громадою. При цьому органи місцевого самоврядування зможуть самостійно вирішувати питання щодо визначення переліку об'єктів комунальної власності, щодо яких доцільно використовувати можливі форми партнерства з приватним партнером, а також умови проведення конкурсів.

Основними формами такого партнерства є контракти, договори, угоди про взаємодію держави та приватних структур у тих чи інших галузях та сферах для здійснення важливих загальнодержавних проектів.

Одна із сторін державно-приватного партнерства – комерційна структура, підприємство, яке діє на основі приватного капіталу. Інша сторона – держава в обличчі регіональних органів державної влади.

Сьогодні більшість об'єктів житлово-комунального господарства знаходяться в державній власності. Для виконання деяких видів робіт залучаються і приватні структури, але цей процес проходить дуже повільно і ускладняється багатьма чинниками. Партнерство стає необхідним унаслідок неможливості повного приватного фінансування потреб цієї галузі в результаті лімітованої фінансової прибутковості або великого ступеня ризику, які є характерними для деяких об'єктів комунального господарства.

Водночас приватні інвестори не завжди беруть до уваги соціальну значущість проекту, тобто соціальних чинників, які неможливо включити у фінансову прибутковість. Державні ж структури повинні з цим рахуватися, тому можуть взятися за реалізацію проекту більшої соціальної значущості, навіть якщо його фінансова прибутковість обмежена.

За оцінками більшості спеціалістів з цього питання, для того, щоб забезпечити необхідні умови для залучення приватного бізнесу до комунальної сфери, необхідним є:

– створення ринкових відносин у сфері управління об'єктами ЖКГ;

– проведення детальної оцінки системи управління житлово-комунальним комплексом;

– законодавче формування єдиного порядку тарифного регулювання;

– фінансове оздоровлення підприємств галузі.

Ключову роль в ініціюванні проектів ДПП, на нашу думку, повинна відігравати держава (в особі органів місцевого самоврядування як колективних представників інтересів територіальної громади), оскільки на органи влади, з одного боку, покладено зобов'язання забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток територіальної

громади, ефективне використання наявних ресурсів, а з іншого боку, як слушно відзначають науковці, саме вони «здатні коректно формалізувати «дорожню карту» реалізації проектів ДПП» з урахуванням таких чинників, як наявний потенціал, ресурсні та законодавчі обмеження регіону, галузеві пріоритети, територіальна диференціація за рівнем розвитку, територіальне розміщення виробничих потужностей та ін. З метою забезпечення збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем, на нашу думку, проекти ДПП необхідно ініціювати під час стратегічного, територіального та галузевого планування. Ці проекти мають виступати складником проектного забезпечення довгострокових планів і програм соціально-економічного розвитку територіальних громад, регіонів, держави, галузевих стратегій. Розроблення проектів ДПП на цьому етапі не лише дасть змогу суттєво підвищити ефективність реалізації планів та програм соціально-економічного розвитку територіальних систем, але й сприятиме впорядкуванню взаємодії органів місцевого самоврядування та приватних компаній. Але для цього необхідно вдосконалити інституціональні умови, а також упровадити відповідні процедури та інструменти механізму управління проектами ДПП у практику діяльності органів місцевого самоврядування. Виходячи з цього, необхідним є застосування методології проектного управління під час залучення приватних партнерів до управління об'єктами державної та комунальної форми власності.

Але у сучасних умовах України взаємодія між владою, бізнесом та менеджментом не сприяє успішній реалізації проектів, оскільки характеризується такими особливостями: влада формує законодавче, політичне та економічне оточення проекту, надає різноманітні дозволи та здійснює контроль за ходом виконання проекту, проте не налаштована на своєчасне прийняття необхідних рішень; бізнес є джерелом та рушійною силою проекту, але найчастіше він зацікавлений не у самому проекті, а у його результаті (особливо у фінансовій вигоді), при цьому намагається отримати результат будь-якою ціною, навіть із порушенням правил; менеджмент забезпечує професійне управління проектом та найчастіше зацікавлений у процесах реалізації проекту та не відповідає за його фінансовий результат [1, с. 35–44].

Підприємці відзначають такі перешкоди створенню, існуванню та розвитку бізнесу, які породжуються владою, як [2]: витрати відкриття нової справи; витрати, пов'язані з проведенням перевірок контрольно-наглядовими органами; правова безвідповідальність чиновників; побори під виглядом «соціальної відповідальності»; виділення земельних ділянок та нежитлових приміщень, умови оренди, орендна плата, умови викупу орендованої нерухомості; проблема кредитування (особливо – малого бізнесу); збереження значної частки бізнесу в «тіньовому» секторі; проблема кадрів (низька правова грамотність дрібних підприємців, дефіцит кваліфікованих кадрів для середнього та великого бізнесу); низька консолідованість бізнесу у відстоюванні спільних інтересів.

Незважаючи на зазначене, вважаємо, що впровадження методології проектного управління для вирішення наявних проблем ЖКГ, особливо під час застосування різноманітних форм управління із залученням приватного сектору, не лише дасть змогу суттєво підвищити ефективність реалізації планів, але і сприятиме впорядкуванню взаємодії органів місцевого самоврядування та приватних компаній.

Виходячи з викладеного, необхідність застосування методології проектного управління під час залучення до місцевого розвитку територіальних громад, приватних партнерів не викликає ніяких сумнівів.

Це потребує забезпечення відповідного рівня знань у службовців виконавчих органів місцевого самоврядування та у самих приватних операторів, які братимуть участь у розробленні та управлінні подібними проектами. З цієї позиції в Україні проблеми відсутні, оскільки на цей час налагоджена ефективна система отримання знань з управління проектами та сертифікації як індивідуальних менеджерів, так і організацій загалом.

Сертифікацію виконує Українська асоціація управління проектами відповідно до розроблених Міжнародною асоціацією управління проектами «Основ професійних знань та системи оцінки компетентності проектних менеджерів» (National Competence Baseline, NCB UA Version 3.0 2006).

Складність проектів у межах такого партнерства зростатиме від форми до форми: договори на виконання робіт – контракти на управління підприємством – оренда – концесія. Насамперед це стосується цілей, строків виконання та змісту проектів; різними будуть і етапи життєвих циклів проектів.

Зарубіжний досвід свідчить про наявність таких основних моделей управління комунальними службами: англосаксонської, французької, німецької. Англосаксонська модель заснована на принципах введення конкуренції усюди, де можливо, розробленні чітких короткотермінових контрактів та створенні контролюючих органів, які стежать за виконанням цих угод. Такої політики англійці додержувалися під час здійснення приватизації служб водо-, електро- та газопостачання, транспорту, вивезення сміття. На відміну від цього, у Франції спеціалізований орган регулювання відсутній, натомість основна роль віддається місцевій владі, яка наділена широкими повноваженнями та співпрацює із приватними та змішаними підприємствами. Характерним у

Франції є те, що місцева влада незначно втручається у роботу комунальних служб, дотримуючись принципу довіри. У Німеччині також вагома роль належить місцевим органам, які укладають контракти із муніципальними підприємствами [6].

На наш погляд, у сучасних умовах для нашої держави найбільш прийнятна французька модель. Таке наше бачення пов'язане з тим, що німецька модель, наприклад, не дає того обсягу інвестицій, який необхідний сьогодні комунальній сфері, оскільки зорієнтована передусім на бюджетні кошти і на високий рівень бюджетної забезпеченості. При цьому сучасний стан цієї життєзабезпечуючої галузі економіки нашої держави характеризується як «аварійний», а коштів бюджету не вистачає навіть на здійснення ремонтних робіт, а не те щоб проводити масштабні капіталовкладення, які б дали змогу модернізувати об'єкти комунальної інфраструктури. У нашій державі такий варіант поки що неможливий. Що ж стосується англійської моделі, то і вона, на нашу думку, не прийнятна сьогодні для комунальної сфери України. У разі приватизації істотно знижуються можливості держави контролювати діяльність таких підприємств, оскільки не відпрацьовані критерії такого контролю. Інституціонально Україна ще не готова до приватизації таких об'єктів, за таких умов це може призвести до зловживань із боку приватних підприємців. Така система вимагає дуже розвиненого правового середовища і культури відносин між інтересами державного та приватного секторів. У нас такі відносини поки що не сформувалися, як не сформовано і чітке законодавче забезпечення цих процесів. Крім того, в державі сьогодні відчувається нестача приватних операторів, які, з одного боку, мали б необхідні кошти для придбання подібних об'єктів у приватну власність, а з іншого – мали б необхідну кваліфікацію та досвід роботи в цій сфері. Французька модель більш прийнятна для сучасної України, оскільки муніципалітет, мінімізуючи свої витрати на утримання та модернізацію об'єктів комунальної інфраструктури, не позбавляється їх назавжди, а інвестор протягом терміну дії партнерства з державним сектором зацікавлений в його розвитку і підтримці в належному стані, оскільки, якщо таке не буде здійснено, це не дозволить йому окупити витрати та отримати прибуток.

Для того, щоб державно-приватне партнерство могло бути реалізоване на рівні ЖКГ нашої держави, необхідним є формування низки інституціональних умов та змін, пов'язаних перш за все зі створенням законодавчої платформи для реалізації подібних проектів. У їх числі варто відзначити таке:

1) деталізація та доповнення вимог, яким повинні відповідати оператори, що бажають увійти в відповідні галузі, зокрема щодо доказів його фінансової забезпеченості, доказів його можливості здійснення діяльності з експлуатації;

2) впровадження проектної форми реалізації намічених планів;

3) обґрунтування органів місцевого самоврядування вибору форми залучення приватного сектора;

4) впровадження ефективної системи контролю з боку органів місцевого самоврядування за виконанням приватними операторами поточних функцій та інвестиційних зобов'язань;

5) розроблення вимог до системи звітності приватного оператора;

6) залучення до прийняття рішень щодо передачі інфраструктурних об'єктів приватному сектору громадськості, а також визначення періодичності та видів громадського контролю;

7) розроблення і впровадження механізму визначення відповідальності представників приватного сектору за спричинення своїми діями або бездіяльністю збитків майну територіальних громад, і навпаки, визначення у зв'язку з цим прийнятного для обох сторін механізму повернення вкладених коштів тощо.

Необхідне створення регіональних інститутів державно-приватного партнерства і зниження, таким чином, рівня прийняття рішень за регіональними програмами до рівня органів державної регіональної влади під контролем центральних органів. Як показує практика, саме регіони генерують основний попит на державно-приватне партнерство. «Добудова» регіонального та муніципального інститутів державно-приватного партнерства може сприяти зростанню його ефективності.

Необхідне розширення можливих форм взаємодії держави і приватного партнера в частині надання держгарантій для інвесторів, тобто без прямої фінансової участі, а також відстроченої компенсації витрат інвестора на будівництво об'єктів інфраструктури, надання інвестору податкових пільг, земельних ділянок, субсидування частини процентної ставки за кредитами, передача в оренду або експлуатацію державного рухомого і нерухомого майна тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Можемо зробити висновки, що одного лише розуміння тих колосальних можливостей у вирішенні проблем галузі, які закладені в державно-приватному партнерстві, не досить. Держава повинна створити необхідні умови для ведення бізнесу, розвитку конкурентного середовища, а також завершити формування нормативно-правової бази, яка б забезпечила прихід та ефективну роботу приватних підприємств в ЖКГ. Зважаючи на вищесказане, на нашу думку, для поліпшення ситуації, яка склалася на сьогодні у ЖКГ, необхідно проводити активну роботу в напрямі залучення приватного сектору в цю сферу. Це дасть можливість за рахунок його коштів зробити

технічне переозброєння підприємств ЖКГ, запровадити інноваційну модель їх розвитку, сформувати та встановити економічно доцільні тарифи, підвищити якість житлово-комунальних послуг при економічно доцільному рівні витрат.

Для залучення приватного сектору у сферу життєзабезпечуючих систем необхідно розробити та привести в дію відповідні інвестиційні проекти. Вони зможуть бути використані під час підготовки регіональних програм реконструкції та модернізації таких підприємств. Важливу роль під час підготовки цих програм повинна відігравати держава. Необхідно розуміти, що спрямування коштів на вирішення цих питань не тільки забезпечить економію ресурсів, але і значно скоротить бюджетні дотації найбіднішим верствам населення. Тобто у вирішенні зазначених проблем має бути задіяний комплексний підхід, який передбачає застосування як ринкових механізмів, які дозволяють розвивати конкуренцію і на базі цього підвищувати якість послуг, які надаються, та знижувати ціни, так і методів державного регулювання, використовуючи економічні та правові регулятори. Тому для того, щоб підприємства житлово-комунального господарства були прибутковими за цих умов, на наш погляд, необхідно, з одного боку, проводити роботу, яка б дала змогу зменшити складники собівартості під час введення енерго- та матеріалозберігальних технологій, впровадити нову техніку, здійснити модернізацію виробництва, розвивати науково-технічну діяльність підприємств, що сприятиме їх переходу на інноваційний шлях розвитку, а з іншого – підвищити тариф для цієї категорії споживачів. Все це може бути реалізоване під час упровадження в процес управління галуззю ринкових методів, можливість здійснення цього бачимо саме в залученні приватного сектору в житлово-комунальне господарство за різними формами можливого входження в цю сферу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карий О.І., Процак К.В., Маврина А.О. Проекти державно приватного партнерства: ключові проблеми практичної реалізації. *Економічний аналіз*. 2015. Том 20. С. 35–44.

2. Вавричук О.С. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування житлово-комунального господарства*. Комунальне господарство міст.* 2010. Вип. 96. С. 284–288.

3. Варнавский В.Г., Клименко А.В и др. Государственно-частное партнерство: теория и практика М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 287 с.

4. Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. № 9. С. 41–50.

5. Михеев В.А.: Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов. *Персональная страница Михеева В.А* URL: http://www.c-society.ru/wind.php?ID=291211&soch=1 (дата звернення: 01.06.2020).

6. Запатріна І.В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 4. С. 62–86.

REFERENCES:

1. Kariy O.I., Protsak K.V., Mavrina A.O. (2015) Proekty derzhavno pryvatnoho partnerstva: kliuchovi problemy praktychnoi realizatsii [Projects of public-private partnership: key problems of practical implementation]. Economic analysis, Vol. 20. pp. 35–44.

2. Vavrichuk O.S. (2010) Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm finansuvannia zhytlovo-komunalnohoho spodarstva. Komunalne hospodarstvo mist [Public- partnership as a private mechanism of financing financial and communal services]. Municipal utilities. Vol. 96. pp. 284–288.

3. Varnavsky VG, Klimenko A.V. et al.(2010) Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: teoryia y praktyka [Public-Private Partnership: theory and practice]. M.: Ed. house of state. University of Higher School of Economics.

4. Varnavsky V.G.(2018) Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: nekotorie voprosi teoryy y praktyky. [Public-private partnership: some issues of theory and practice]. World economy and international relations. Vol. 9. pp. 41–50.

5. Mikheev V.A.: (2020) Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v realyzatsyy pryorytetnikh natsyonalnikh proektov. [Public-private partnership in the implementation of priority national projects] Personal page of V. Mikheev. URL: http://www.c-society.ru/wind.php?ID=291211&soch=1 (accessed 1 June 2020).

6. Zapatrina I.V. (2010) Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturnykh proektiv i nadannia publichnykh posluh [Public-private partnership in Ukraine: perspectives of usage for implementation of infrastructural projects and providing public services]. Economy and forecasting. Vol. 4. pp. 62–86.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЕВООБРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ

ASSESSMENT OF WOODWORKING EFFICIENCY FUNCTIONING IN WESTERN REGION

УДК 338.45
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-7

Коваль Л.П.
к.е.н., доцент,
науковий співробітник відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної академії наук України»

Koval Liudmyla
State Institution
"Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine"

У статті здійснено аналітичну оцінку показників ефективності виробництва та реалізації деревообробної продукції в Західному регіоні. Визначено найбільш економічно вигідні види економічної діяльності в секторі деревообробного виробництва. Здійснено аналіз частки прибуткових та збиткових підприємств у розрізі видів діяльності. Розраховано та проаналізовано показники продуктивності праці, рентабельності операційної діяльності та фондовіддачі. Визначено основні чинники впливу на формування показників ефективності діяльності в кожній із досліджуваних областей. Проведена оцінка ефективності в деревообробній промисловості показали, що при достатній сировинній забезпеченості в областях Західного регіону формується кардинально різний рівень ефективності використання наявних матеріальних, людських та фінансових ресурсів. На основі проведеного аналізу показників ефективності діяльності окреслено сильні та слабкі сторони деревообробної промисловості областей Західного регіону.

Ключові слова: *деревообробна промисловість, ефективність діяльності, продуктивність праці, фондовіддача, рентабельність операційної діяльності.*

В статье проведена аналитическая оценка показателей эффективности производства и реализации деревообрабатывающей продукции в Западном регионе. Определены наиболее экономически выгодные виды экономической деятельности в секторе деревообрабатывающего производства. Осуществлен анализ прибыльных и убыточных предприятий в разрезе видов деятельности. Рассчитаны и проанализированы показатели производительности труда, рентабельности операционной деятельности и фондоотдачи. Определены основные факторы влияния на формирование показателей эффективности деятельности в каждой из исследуемых областей. Проведена оценка эффективности в деревообрабатывающей промышленности показали, что при достаточной сырьевой обеспеченности в областях Западного региона формируется кардинально разный уровень эффективности использования имеющихся материальных, человеческих и финансовых ресурсов. На основе проведенного анализа показателей эффективности деятельности обозначены сильные и слабые стороны деревообрабатывающей промышленности областей Западного региона.

Ключевые слова: *деревообрабатывающая промышленность, эффективность деятельности, производительность труда, фондоотдача, рентабельность операционной деятельности.*

The analytical estimation of woodworking production and sale efficiency indicators in the Western region is carried out. The most economically profitable types of economic activity in the woodworking sector are determined. The indicators of productivity, operational activity profitability and return on assets are calculated and analyzed. According to the financial results analysis, the most economically advantageous is the production of plywood, veneers, wooden panels and panels. It is established that the highest productivity is in the production of plywood, wooden slabs and panels, veneer in the Volyn and Lviv regions. The analysis showed the following pattern: in areas with high productivity, there is a clear difference between the work productivity in different areas of woodworking, while in regions with low performance, this difference is not significant. As was researched, the wood industry in the Western region is characterized by rather high operating profitability level, while the level of return on assets in the wood processing industry is generally much lower than in paper and printing. The positive tendency of return on assets growth in the sectors of wood processing and production of paper in all studied areas was revealed. The assessment of woodworking industry efficiency has shown that with sufficient supplies of raw materials in the regions, a fundamentally different efficiency level of available material, human and financial resources using is formed. The detailed analysis allowed to establish both the weaknesses of the areas of wood industry leaders, as well as the strengths of the areas in which the wood industry does not have a significant impact on the industry development in the region. The strong part of most regions (Lviv, Rivne, Volyn, Ivano-Frankivsk, Transcarpathian) is a rich raw material potential, the use of which determines the dominant position in the wood products production and sale. Thus, the strong side of woodworking industry leaders (Volyn, Lviv) is the high level of labor productivity and operating profitability. However, the existing economic potential of the regions is weakened by negative trends in the dynamics of the same indicators in the sectors of wood processing and production of wood products. Among the weaknesses of the regions should also be noted insufficient development of the pulp and paper industry, which produces products with high added value and could become a powerful engine for improving the structure of the woodworking industry.

Key words: *woodworking industry, activity efficiency, labor productivity, capital productivity, operational activity profitability.*

Постановка проблеми. Деревообробна промисловість є складною багатокомпонентною системою, ефективність якої визначається оптимальним використанням лісових, трудових і матеріально-технічних ресурсів. Значній частці українських деревообробних підприємств притаманні збитковість (у 2017 році 1/4 деревообробних підприємств були збитковими), дефіцит фінансових ресурсів, низький рівень ефективності використання оборотного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження перспектив розвитку деревообробної промисловості займаються науковці Л. В. Дейнеко, О. М. Кушніренко, [1], П. М. Купчак [2], О.О. Пінчевська [3]. Оскільки сектор деревообробки є динамічним, то існує об'єктивна необхідність безперервного аналізу тенденцій його розвитку з метою визначення проблемних місць та можливих перспектив подальшого зростання. З огляду на це, аналітичні праці, присвячені питанням деревообробки, мають важливе значення для формування стратегічних засад розвитку цього сектору промисловості.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналітичній оцінці показників ефективності виробництва та реалізації деревообробної продукції в Західному регіоні для обґрунтування сильних та слабких сторін розвитку деревообробної промисловості в різних областях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показав аналіз частки прибуткових та збиткових підприємств у розрізі видів діяльності, найбільш економічно вигідним є виробництво фанери, шпону, дерев'яних плит і панелей. У цьому секторі деревообробної промисловості питома вага збиткових підприємств була найменшою і у 2017 році не перевищувала 10% в усіх областях Західного регіону. Попри те, збитковість незначної частки підприємств, що займаються виробництвом фанери, шпону, дерев'яних плит і панелей, мала суттєвий вплив на формування сальдо фінансового результату до оподаткування.

Найбільш виражений вплив збитковості частини підприємств, що виробляють фанеру, шпон дерев'яні плити і панелі, спостерігається у Волинській області, де щорічно, впродовж 2013-2017 років, сальдо фінансового результату до оподаткування було від'ємним. Причина такої ситуації зводиться до того, що основними виробниками цієї продукції є декілька великих підприємств (сім у 2013 році, одинадцять у 2017 році), які забезпечують основну частку реалізації деревообробної продукції в області (81,2% у 2017 році), а розмір їх активів сягає 90% активів сектора оброблення деревини (87,6% активів підприємств сектора у 2017 році проти 85,6% у 2013 році, в тому числі вартість необоротних активів 92,6% проти 91,3% відповідно). Таким чином, збитковість трьох з семи підприємств у 2013 році призвела до від'ємного сальдо фінансового результату у виробництві фанери, шпону, дерев'яних плит і панелей в розмірі 16416,5 тис. грн., а збитки одного з 11-ти підприємств у 2017 році сформували сальдо фінансового результату у розмірі –180888,1 тис. грн. [2].

На відміну від Волинської, в Івано-Франківській області сектор обробки деревини демонструє позитивні фінансові результати з високою питомою вагою прибуткових підприємств. Серед негативних тенденцій падіння обсягів прибутку, одержуваного підприємствами, зайнятими виробництвом фанери, дерев'яних плит і панелей, шпону, про що свідчить суттєве (із +123 430,7 тис. грн. у 2015 році до +62 380,8 тис. грн. у 2017 році) зниження сальдо фінансового результату при практично незмінній частці прибуткових підприємств (93-94%) [4].

У Львівській області динаміка фінансових результатів в секторі оброблення деревини характеризується нестабільністю як позитивних, так і негативних тенденцій, тоді як виробництво паперу та паперових виробів області впродовж 2013-2017 років демонструвало динаміку стабільного зростання сальдо фінансового результату (з 63 312,5 тис. грн. у 2013 році до 285270,4 тис. грн. у 2017 році) при щорічно зростаючій частці прибуткових підприємств (69,6% у 2013 році, 64,8% у 2014 році, 75,7 % у 2015 році, 79,7 % у 2016 році, 83,3% у 2017 році) [5].

На відміну від деревообробної промисловості, де, як вже було зазначено, відсутні єдині тенденції зміни фінансових результатів у розрізі областей та видів діяльності, у сфері лісозаготівельної діяльності чітко прослідковується позитивна динаміка зростання сальдо фінансового результату до оподаткування в усіх областях Західного регіону, що свідчить про вищий рівень зрілості та прогнозованості розвитку цього сектору.

Оскільки для областей Західного регіону характерні певні специфічні особливості формування показників ефективності, то подальша поглиблена оцінка деревообробної промисловості здійснена з деталізацією цих показників у регіональному розрізі.

Продуктивність праці. Як показали проведені розрахунки, найвища продуктивність праці – у виробництві фанери, дерев'яних плит і панелей, шпону. Показник продуктивності праці у 2017 році складав 2695,5 тис. грн. у Волинській області, 2480,2 тис. грн. у Львівській області, тоді як у Івано-Франківській області – майже у 3 рази нижчий – 906,9 тис. грн., у Тернопільській області – майже у 14 разів менший – 194,8 тис. грн. Найнижчий рівень продуктивності праці у лісозаготівлі та первинній обробці деревини, причому в областях з високими показниками ефективності використання потенціалу він у декілька разів нижчий, аніж аналогічні показники в інших секторах деревообробної промисловості, тоді як у областях з низькими показниками ефективності різниця між секторами є незначною. До прикладу, рівень продуктивності праці у лісозаготівлі (код економічної діяльності 02.20) у Волинській області у 2017 році був у п'ять разів нижчим, ніж аналогічний показник в секторі оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка (код 16) та у 8,7 разів нижчим від рівня продуктивності праці у виробництві фанери, дерев'яних плит, панелей, шпону (код 16.21) (309,2 тис. грн. проти 1532,8 тис. грн. та 2695,5 тис. грн. відповідно). Аналогічно і у Львівській області: продуктивність праці у лісозаготівлі у 2017 році становила 229,0 тис. грн., що в 4,5 рази менше показника в секторі оброблення деревини (код 16) та у 8,5 рази менше продуктивності праці у виробництві фанери, дерев'яних плит, панелей і шпону (код 16.21) [2-6].

Оскільки обробка деревини є основним видом діяльності в деревообробній промисловості в Західному регіоні, то в подальшому дослідженні продуктивності праці акцент зроблено саме на

цьому секторі деревообробної промисловості. Аналіз динаміки продуктивності праці у доларовому еквіваленті в регіональному розрізі дав підстави виділити низку особливостей у тенденціях формування продуктивності праці за різними групами економічної діяльності (рис. 1).

Дані рис. 1 яскраво відображають наступну закономірність: в областях з високою продуктивністю праці є чітко виражена різниця між продуктивністю праці різних напрямів деревообробки, тоді як в регіонах з низькими показниками така різниця є несуттєвою. До прикладу, негативні тенденції у ефективності виробництва фанери, дерев'яних плит, панелей, шпону особливо чітко проявляються в областях із високими показниками продуктивності (Волинській та Львівській). Так, найдовший тренд спаду спостерігається у Львівській області упродовж 2013-2016 років, унаслідок чого рівень продуктивності праці у виробництві фанери, дерев'яних плит і панелей, шпону у 2016 році був у 2,1 рази нижчим, ніж у 2013-му. У 2017 році відбулось зростання цього показника на 22,8%, проте продуктивність праці в доларовому еквіваленті залишилась низькою і становила лише 57,8% рівня 2013 року.

Водночас, у секторі первинної обробки деревини темпи зниження продуктивності суттєво нижчі, а в деяких випадках – зовсім відсутні. Незначною мірою знизилась продуктивність праці в доларовому еквіваленті в лісозаготівельній діяльності (у Волинській області 3,24 в.п. в 2017 році, порівняно з 2013-м, у Львівській області – 4,86 в.п., в Івано-Франківській області – 4,77 в.п., у Тернопільській – 3,04 в.п. відповідно), а для лісопильного та стругального виробництва характерними були тенденції зростання в окремих областях: у Волинській області +7,99 в.п. в 2017 році в порівнянні з 2013 роком, у Львівській області +3,86 в.п. відповідно.

Рентабельність операційної діяльності. Деревообробна промисловість Західного регіону

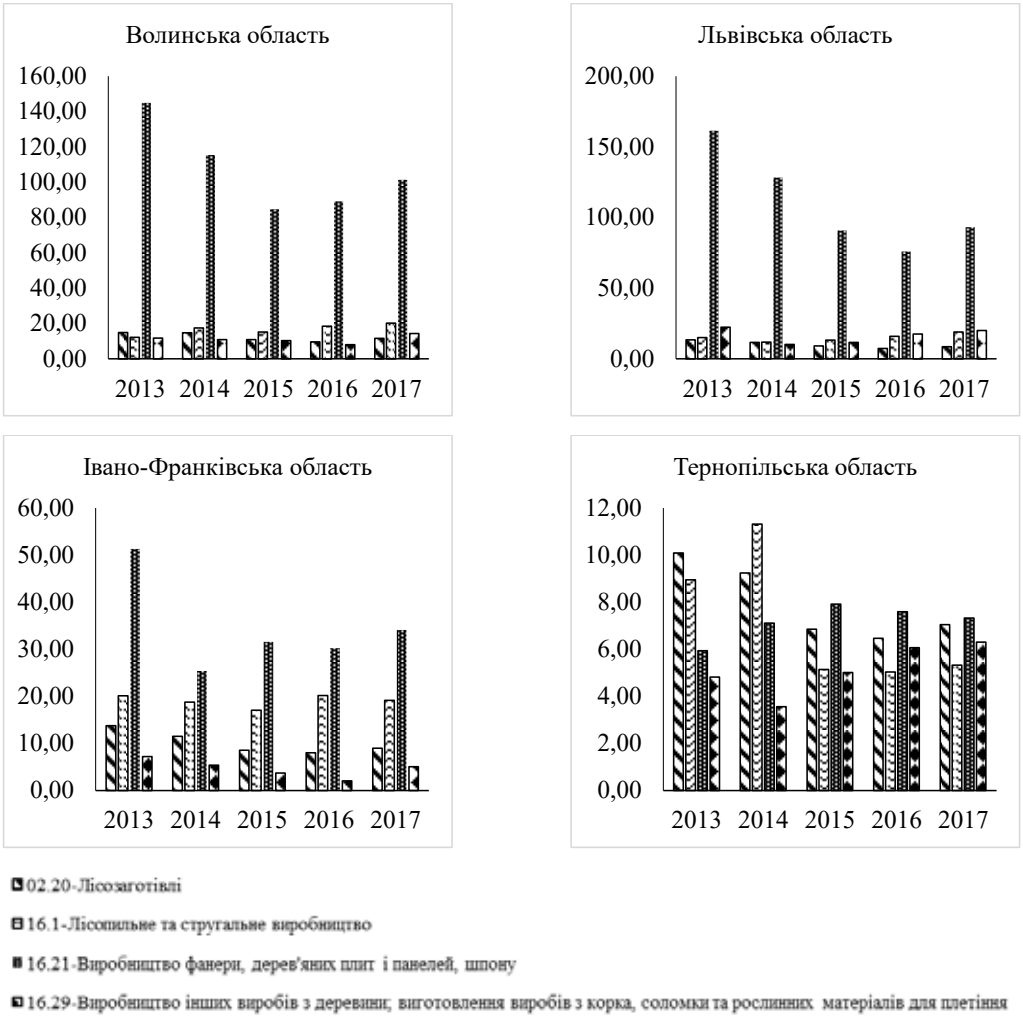

Рис. 1. Продуктивність праці за окремими групами економічної діяльності в секторі оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка в областях Західного регіону, дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних обласних управлінь статистики

характеризується досить високими показниками рівня операційної рентабельності. Найвищого рівня рентабельності (17,5%) було досягнуто в 2017 році у Львівській області у секторі оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини [1]. Задовільний рівень рентабельності у цьому секторі, що суттєво вищий, ніж аналогічні показники в інших сегментах деревообробної промисловості, спостерігається також у Волинській області (15,1% у 2017 році). Виробництво паперу та паперових виробів, а також поліграфічна діяльність, є найбільш прибутковими у Тернопільській області (12,0% та 15,0% у 2017 році). Негативні тенденції падіння рентабельності операційної діяльності намітились в Івано-Франківській та Закарпатській областях: якщо у 2015 році рівень рентабельності операційної діяльності в сегменті оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини в Івано-Франківській області був один із найвищих в Західному регіоні (14,0%), то в результаті щорічного зниження цей показник у 2017 році зменшився у 2,8 рази і складав 5,0%; аналогічно, рівень рентабельності виробництва паперу у 2017 році знизився в 3,2 рази (з 12,4% у 2016 році до 3,9% у 2017 році), а поліграфічна діяльність стала збитковою (-0,5% у 2017 році). В Закарпатській області, в якої показники рентабельності – найнижчі, після деякого покращення у 2015-2016 роках рівень рентабельності впав до мінімуму, а в поліграфічній діяльності набув від'ємного значення.

Як свідчать дані рис. 2, динаміка рівня операційної рентабельності в найбільш прибутковому секторі оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини, в основному повторює тенденції у виробництві фанери, дерев'яних плит і панелей, шпону, а саме: домінуючі позиції Львівської області (щорічно зростаючий рівень рентабельності та найбільший показник у Західному регіоні (20,8%) у 2016 році), високий показник у

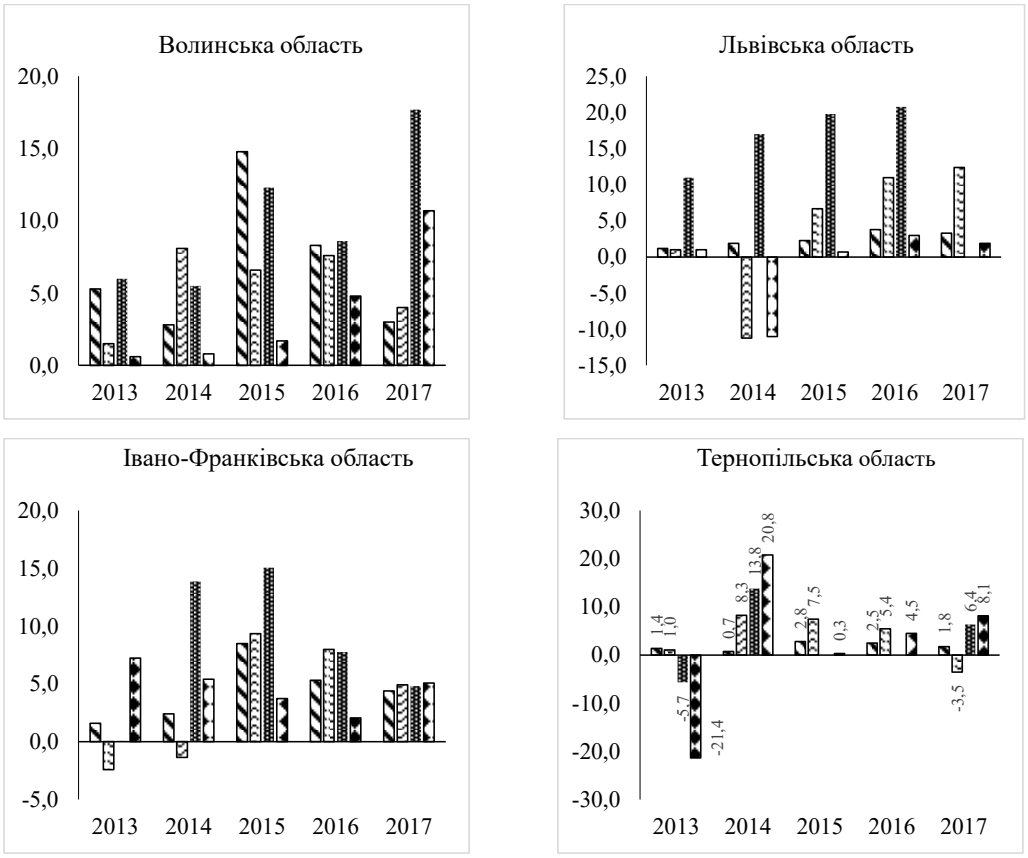

Рис. 2. Рентабельність операційної діяльності за окремими групами економічної діяльності в секторі оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка в областях Західного регіону, %

Джерело: побудовано автором на основі даних обласних управлінь статистики

Волинській області (17,7% у 2017 році), суттєве зниження цього показника в Івано-Франківській області (з 15,1% у 2015 році до 4,8% у 2017 році). Слід відмітити також якісні зміни у Волинській області, що проявились у стабільному щорічному зростанні рівня рентабельності у секторі вторинної деревообробки, а саме – виробництві інших виробів з деревини (з 0,6% у 2013 році до 10,7% у 2017 році). Серед негативних тенденцій в області значне падіння рівня рентабельності операційної діяльності в лісозаготівлі (з 14,8% у 2015 році до 3,0% у 2017 році) та лісопильному та стругальному виробництві (з 6,6% у 2015 році, до 4,0% у 2017 році).

Фондовіддача. На відміну від двох попередніх показників, рівень фондовіддачі у сфері обробки деревини, як правило, є суттєво нижчим, аніж у виробництві паперу та поліграфічній діяльності (рис. 3). Так, у Львівській області найвищого рівня фондовіддачі у цьому сегменті деревообробної промисловості було досягнуто у 2017 році (2,28 грн.), в той час як у виробництві паперу та паперових виробів він склав 3,18 грн., у поліграфічній діяльності – 5,98 грн.; у Волинській та Івано-Франківській областях – аналогічна ситуація (1,45 грн., 3,01 грн., 4,24 грн. та 2,72 грн., 2,79 грн. 3,05 грн. у 2017 році відповідно). Виняток становить Закарпатська область, в якій при найвищих

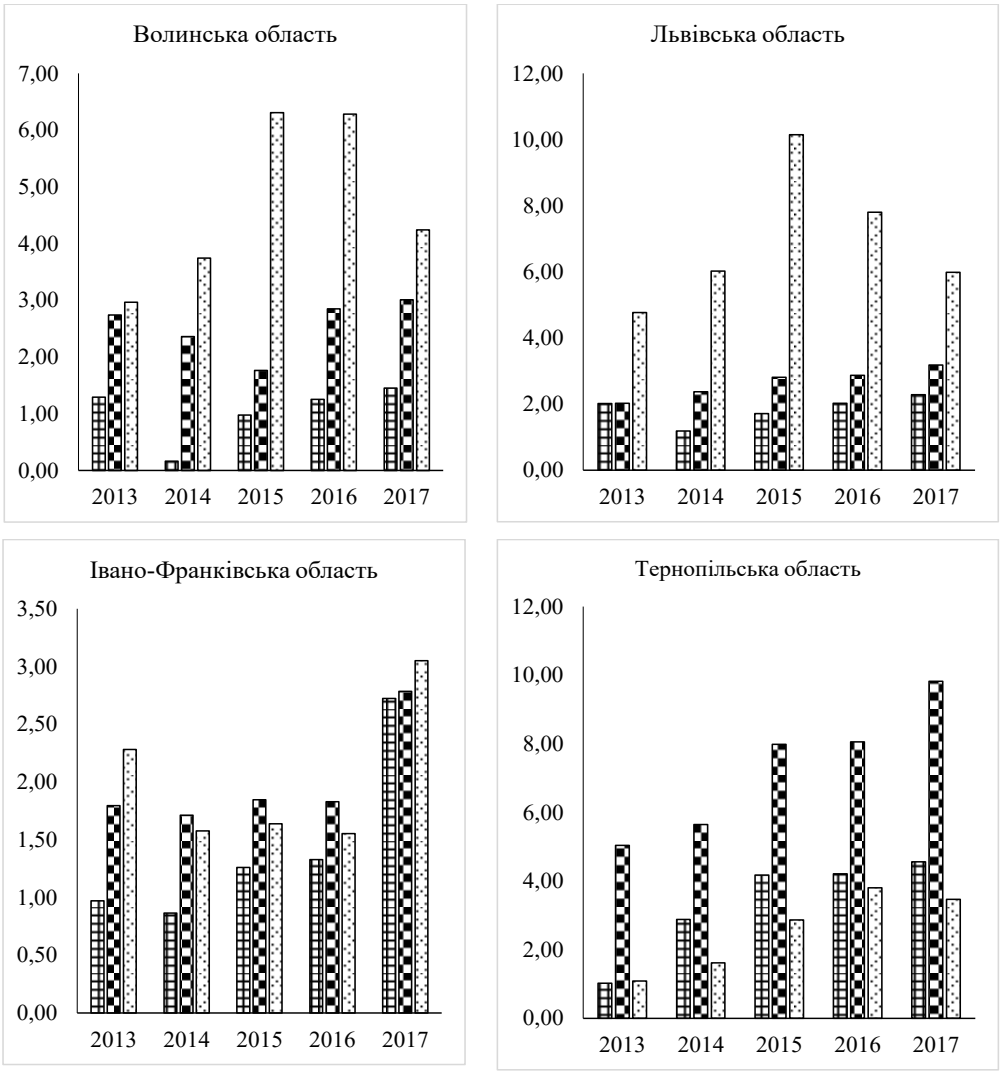

Рис. 3. Фондовіддача в деревообробній промисловості в областях Західного регіону, %

Джерело: побудовано автором на основі даних обласних управлінь статистики

в Західному регіоні показниках фондовіддачі у секторі обробки деревини та виробництва виробів з деревини (4,42 грн. у 2015 році, 5,41 грн. у 2016 році, 4,50 грн. у 2017 році), аналогічні показники у двох інших секторах були мізерними. У секторі виробництва паперу та паперових виробів виділяється Тернопільська область, де фондовіддача в три і більше разів перевищувала відповідні показники в інших областях.

Слід також відмітити позитивну тенденцію зростання фондовіддачі у секторах обробки деревини та виробництва паперу у всіх досліджуваних областях. Така тенденція була обумовлена перевищенням темпів зростання грошових надходжень від реалізації деревообробної продукції над темпами збільшення вартості основних засобів. З іншого боку, динаміка вартості необоротних активів вказує на незначні темпи зростання (а в окремих випадках зниження), які у більшості випадків несуттєво перевищують щорічний індекс інфляції, що свідчить про низьку активність деревообробних підприємств в оновленні основних засобів. З огляду на це, позитивні тенденції динаміки фондовіддачі не слід розглядати як відсутність проблеми низької ефективності використання основних засобів. Низькі темпи оновлення основних засобів обумовлені нестачею власних фінансових ресурсів та високою вартістю деревообробного обладнання, яке, як правило, імпортується.

Висновки з проведеного дослідження. Проведена оцінка ефективності в деревообробній промисловості показали, що при достатній сировинній забезпеченості в областях Західного регіону формується кардинально різний рівень ефективності використання наявних матеріальних, людських та фінансових ресурсів. Деталізований аналіз дав змогу встановити як слабкі сторони областей-лідерів деревообробної промисловості, так і сильні сторони областей, в яких деревообробна промисловість не має суттєвого впливу на розвиток промисловості регіону. Сильною стороною більшості областей Західного регіону (Львівської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Закарпатської) є багатий сировинний потенціал, використання якого обумовлює домінуючі позиції у виробництві та реалізації деревообробної продукції. Водночас проведена оцінка ефективності в деревообробній промисловості показала, що при достатній сировинній забезпеченості в областях формується кардинально різний рівень ефективності використання наявних матеріальних, людських та фінансових ресурсів. Так, сильною стороною областей-лідерів деревообробної промисловості (Волинської, Львівської) є високий рівень продуктивності праці та рентабельності операційної діяльності. Попри те, наявний економічний потенціал областей послаблюється негативними тенденціями у динаміці цих же показників у секторах обробки деревини та виробництва виробів з деревини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зарудна О. С., Кушніренко О. М., Дейнеко Л. В. Чи стане деревообробна промисловість України експортоорієнтованою галуззю? VoxUkraine. 2017. № 5 URL: https://voxukraine.org/2017/05/19/derevoobrobna-galuz-yak-zahishhati-ta-rozvivati (дата звернення: 12.05.2020).

2. Купчак П.М. Перспективи розвитку деревообробної промисловості в Україні. Ефективна економіка. 2014. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3556 (дата звернення: 12.05.2020).

3. Пінчевська О. О. Аналіз та тенденції розвитку світового ринку пилопродукції. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2014. № 147. – С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_147_7 (дата звернення: 12.05.2020).

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області. URL: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. URL: http://www.uz.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Івано-Франківській області. URL: http://www.ifstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

9. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. URL: http://www.te.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області. URL: http://www.cv.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.05.2020).

REFERENCES:

1. Zarudna O. S., Kushnirenko O. M., Dejneko L. V. (2017) Chy stane derevoobrobna promyslovistj Ukrajiny eksportoorijentovanoju ghaluzzju? [Will Ukraine's woodworking industry become an export-oriented industry?] VoxUkraine. Vol. 5 URL: https://voxukraine.org/2017/05/19/derevoobrobna-galuz-yak-zahishhati-ta-rozvivati (accessed 12 May 2020).

2. Kupchak P. M. (2014) Perspektyvy rozvytku derevoobrobnoji promyslovosti v Ukrajini. [The woodworking industry development prospects in Ukraine]. Efektyvna ekonomika. Vol. 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3556 (accessed 12 May 2020).

3. Pinchevsjka O. O. (2014) Analiz ta tendenciji rozvytku svitovogho rynku pyloprodukciji. [Analysis and development trends of the world sawmill market.] Visnyk Kharkivsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho univer-

sytetu siljsjkogho ghospodarstva imeni Petra Vasylenka. Vol. 147. pp. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_147_7 (accessed 12 May 2020).

4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

5. Official site of the Main Department of Statistics in Volyn region. Available at: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

6. Official site of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region. Available at: http://www.uz.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

7. Official site of the Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region. Available at: http://www.ifstat.gov.ua

8. Official site of the Main Department of Statistics in Lviv region. Available at: http://www.lv.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

9. Official site of the Main Department of Statistics in Ternopil region Available at: http://www.te.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

10. Official site of the Main Department of Statistics in Chernivtsi region Available at: http://www.cv.ukrstat.gov.ua (accessed 08 May 2020).

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНИХ ПРАСОК В УКРАЇНІ

STATE AND PROSPECTS OF ELECTRIC IRON MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 648.4(477)(045)
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-8

Тернова А.С.
к.т.н., доцент,
доцент кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
Григоренко І.В.
к.т.н., доцент,
доцент кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Ternova Alla
Hryhorenko Inna
Vinnitsia Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University

У статті проаналізовано стан та перспективи розвитку ринку електричних прасок в Україні. Встановлено, що електропраски з 2007 року в Україні не виробляються. Проаналізовано показники експорту та імпорту електричних прасок за 2014–2019 роки. Визначено, що у 2017 році у країни СНД було експортовано 90,4% прасок, у 2018 – 82,4%, а у 2019 – 73,7%. Названо основні країни-експортери у 2017–2019 роках: Республіка Молдова (частки за роками – 71,9; 64,3; 73,7%); Вірменія (18,5; 16,9; 10,6%); Грузія (4,2; 4,5; 3,0%); Словаччина (1,2; 13,1; 7,3%); Франція (1,5; 3,3%). Визначено, що найбільша кількість цих товарів впродовж усього періоду надходила з Китаю (46,4; 40,6 та 44,2% відповідно за роками); Франції – 20,0; 21,9; 22,8%; Індонезії – 16,6; 21,4; 15,4%; Італії – 10,3; 11,2; 11,1%; Німеччини – 3,0; 2,7; 3,7%. Названо найбільш популярні у 2019 році електричні праски у різних категоріях. Сформульовано основні шляхи для сталого розвитку виробництва електропобутових товарів загалом і електричних прасок зокрема.
Ключові слова: *електрична праска, ринок, виробництво, експорт, імпорт.*

В статье проанализированы состояние и перспективы развития рынка электрических утюгов в Украине. Установлено, что электроутюги с 2007 года в Украине не производятся. Проанализированы показатели экспорта и импорта электрических утюгов за 2014–2019 годы. Установлено, что в 2017 году в страны СНГ было экспортировано 90,4% утюгов, в 2018 – 82,4%, а в 2019 – 73,7%. Названы основные страны-экспортеры в 2017–2019 года: Республика Молдова (доли по годам – 71,9; 64,3; 73,7%); Армения (18,5; 16,9; 10,6%); Грузия (4,2; 4,5; 3,0%); Словакия (1,2; 13,1; 7,3%); Франция (1,5; 3,3%). Установлено, что наибольшее количество данных товаров на протяжении всего периода поступало из Китая (46,4; 40,6 и 44,2% соответственно по годам); Франции – 20,0; 21,9; 22,8%; Индонезии – 16,6; 21,4; 15,4%; Италии – 10,3; 11,2; 11,1%; Германии – 3,0; 2,7; 3,7%. Названы самые популярные в 2019 году электрические утюги в разных категориях. Сформулированы основные пути для устойчивого развития производства электробытовых товаров в целом и электрических утюгов в частности.
Ключевые слова: *электрический утюг, рынок, производство, экспорт, импорт.*

The state and prospects of development of the market of electric irons in Ukraine are analyzed. It has been established that electric irons have not been produced in Ukraine since 2007. According to official statistics, ironing machines and machines are included in the group «Washing machines and household clothes dryers». Production of goods of the group «Washing machines and machines for drying household clothes» from 2011 to 2018 increased by 28 thousand units, although the largest for this period it was in 2016 – 356 thousand units. In 2019, there was a decrease in production by 41 thousand units, or 12.0% compared to the previous year and by 13 thousand units, or 4.2% – compared to 2011. Exports by quantity (in kg) decreased in 2019 in weight in 1.74 times, in pieces – in 1.84, and in the amount – in 2.2 times in comparison with 2014 and accordingly increased by 18.9; 13.4 and 23.1% – compared to the previous year. Imports of these goods far exceed its exports. Imports by quantity (in kg) increased in 2019 by 6.7%, in pieces – by 7.8, and in total – by 38.8% compared to 2014 and by 13.2, respectively; 10.3 and 20.6% – compared to the previous year. In 2017, 90.4% of irons were exported to the CIS countries, in 2018 – 82.4, and in 2019 – 73.7%. The main exporting countries in 2017–2019 were the Republic of Moldova (shares by years – 71.9; 64.3; 73.7%) and Armenia (18.5; 16.9; 10.6%). Among other countries in 2017, exports were made to Georgia (4.2%), France (1.5%), Slovakia (1.2%); in 2018 – Georgia (4.5) and Slovakia (13.1%); in 2019 – to Georgia (3.0%), France (3.3%) and Slovakia (7.3%). As for imports, the largest amount of these goods during the whole period came from China (46.4; 40.6 and 44.2%, respectively, by year); France – 20.0; 21.9; 22.8%; Indonesia – 16.6; 21.4; 15.4%; Italy – 10.3; 11.2; 11.1%; Germany – 3.0; 2.7; 3.7%. In 2019, the most popular were electric irons of the following models: in the category «Best inexpensive irons for the home» – Tefal FV3925, Bosch TDA2325, Scarlett SC-SI30K15; in the category «The best powerful irons for the home» – Philips GC4880, Philips GC4510, Braun TS745A, Panasonic NI-W950; in the category «The best irons that do not require temperature control» – Philips GC4926, Bosch TDI 902836A; in the category «The best compact road irons» – Maxwell MW-3012, Philips GC 651, Rowenta DA1510; in the category «The best irons with steam generators» – Tefal GV8962, Philips GC 9222, Braun IS 5043H.
Key words: *electric iron, market, production, export, import.*

Постановка проблеми. За останні декілька років ринок електропобутових товарів в Україні, до яких належать електричні праски, виріс у 5 разів. Побутова техніка стала дешевшою і доступнішою для вітчизняного споживача. Підтримка та розвиток власного вітчизняного виробництва електропобутових товарів має стати головним завданням держави.

Із розвитком та поширенням глобалізаційних процесів, інформаційних технологій, технологізаційних тенденцій у світі відбуваються й відповідні зміни в умовах виробництва побутової техніки. Вдале пристосування до змін є запорукою успіху суб'єктів ринку та закріплення національної позиції на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринків різних груп непродовольчих товарів займались такі вітчизняні вчені, як: Л.В. Андрієвська [1]; С. Галько, Г. Михайлова, В. Осієвська [2]; Т. Глушкова, Л. Андрієвська, Н. Марчук [3]; Т.М. Коломієць, Л.В. Черняк [10]; Н.В. Мережко, А.С. Тернова, С.О. Сіренко [11] та ін.

Питанням розвитку ринку електропобутових товарів присвячені роботи О.М. Ярим-Агаєва [12], О.О. Шубіна, О.М. Азарян та ін. [17], Г.А. Ткаченко

[19], в яких звернено увагу на проблеми формування вітчизняного ринку побутової техніки загалом та тенденції його розвитку у створенні конкурентоспроможної продукції і реалізації її на світовому ринку.

Однак наявні результати досліджень ринку електричних прасок в Україні не досить розкриті та потребують постійного оновлення у зв'язку зі зміною умов життя, вподобань та вимог споживачів, які нині підвищуються.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз стану та перспектив розвитку ринку електричних прасок в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електропраски з 2007 року в Україні не виробляються. За офіційною статистикою, прилади і машини для прасування включені у групу «Машини пральні та машини для сушіння одягу побутові».

Дані про виробництво товарів цієї групи у 2011–2019 роках наведені у табл. 1.

З табл. 1 видно, що виробництво товарів групи «Машини пральні та машини для сушіння одягу побутові» з 2011 по 2018 рік зросло на 28 тис. шт., хоча найбільшим за цей період воно було у 2016 році – 356 тис. шт.

У 2019 році спостерігалося зменшення виробництва на 41 тис. шт., або 12,0%, порівняно із попереднім роком та на 13 тис. шт., або 4,2%, – порівняно із 2011 роком.

За УКТ ЗЕД прилади і машини для прасування включені до підпозиції 8451300000 «Прасувальні машини і преси (включаючи преси для термофіксації матеріалів».

Дані про експортно-імпортні операції товарів цієї підпозиції за 2014–2019 роки наведені в табл. 2.

Як видно з наведених даних, за 2014–2019 роки експорт прасувальних машин і пресів зріс у вазі у 2,1 раза. Основне зростання відбулося у 2015 році. З цього часу відбувся спад у 3,8 раза. У 2019 році було вивезено цих приладів у кількості 6338,8 кг, що становило 93,6% до 2018 року.

Кількісно (у штуках) обсяг експорту за 2014–2019 роки зріс у 2,1 раза. У 2019 році було вивезено 70 одиниць, що становило 122,8% до попереднього року.

Сумарно експорт прасувальних машин і пресів за вказаний період зріс на 20,7 тис. дол., або 65,9%. Найбільша сума експорту спостерігалась у 2015 році (90,7), найменша – у 2017 (10,8 тис. дол.). У 2019 році було вивезено цих приладів на суму 52,1 тис. дол.

Імпорт цієї продукції значно перевищує її експорт. Імпорт за кількістю (у кг) зріс у 2019 році порівняно із 2014 роком на 46,8%, у штуках – 72,4, а у сумі – на 31,2%.

За УКТ ЗЕД праски електричні включені до підпозиції 8516400000.

Дані про експортно-імпортні операції з прасками електричними за 2014–2019 роки наведені в табл. 3.

Наведені за 2014–2019 роки дані свідчать, що експорт електричних прасок зменшився у вазі в 1,74 раза, що може свідчити про зменшення ваги прасок.

Зростання на 5,6% відбулося у 2015 році порівняно із 2014, а у 2016 році спостерігався спад у

Таблиця 1

Дані про виробництво товарів групи «Машини пральні та машини для сушіння одягу побутові» у 2011–2019 роках, тис. шт.

Група товарів	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Машини пральні та машини для сушіння одягу побутові	313	297	225	220	270	356	328	341	300

Джерело: [16; 18]

Таблиця 2

Дані про експортно-імпортні операції товарів підпозиції 8451300000 «Прасувальні машини і преси (включаючи преси для термофіксації матеріалів» за 2014–2019 роки

Роки	Експорт			Імпорт		
	Кількість, кг	Кількість, штук	Вартість, тис. дол.	Кількість, кг	Кількість, штук	Вартість, тис. дол.
2014	3079,2	33,0	31,4	81796,6	1150,0	753,9
2015	24017,0	28,0	90,7	96061,7	821,0	813,3
2016	23225,7	97,0	46,9	146806,6	2052,0	1853,0
2017	12243,8	41,0	10,8	186929,3	2132,0	1731,4
2018	6773,9	57,0	63,9	154632,5	1985,0	1605,0
2019	6338,8	70,0	52,1	120143,6	1983,0	988,9

Джерело: [4–9]

4,2 раза порівняно із 2015. У 2019 році було вивезено цих приладів у кількості 48247,5 кг, що становило 118,9% до попереднього року.

Кількісно (у штуках) обсяг експорту за 2014–2019 роки зменшився в 1,84 раза. У 2019 році було вивезено 29620 одиниць, що становило 113,4% до попереднього року.

Сумарно експорт прасок за вказаний період зменшився на 1260,8 тис. дол., або у 2,2 раза. У 2019 році було вивезено цих приладів на суму 1055,1 тис. дол., що становило 123,1% до попереднього року.

Імпорт цих товарів значно перевищує їх експорт. Імпорт за кількістю (у кг) зріс у 2019 році на 6,7%, у штуках – на 7,8, а у сумі – на 38,8% порівняно із 2014 роком і відповідно на 13,2; 10,3 та 20,6% – порівняно із попереднім роком.

Оскільки праски в Україні не виробляються, можна стверджувати, що за цим товаром здійснюється реекспорт.

У 2017 році у країни СНД було експортовано 90,4% прасок, у 2018 – 82,4, а у 2019 – 73,7%. Основними країнами-експортерами у 2017–2019 роках були Республіка Молдова (частки за роками – 71,9; 64,3; 73,7%) та Вірменія (18,5; 16,9; 10,6%).

Серед Інших країн у 2017 році експорт здійснювався у Грузію (4,2%), Францію (1,5%), Словаччину (1,2%); у 2018 – Грузію (4,5) та Словаччину (13,1%); у 2019 році – у Грузію (3,0%), Францію (3,3%) та Словаччину (7,3%).

Структура експорту електричних прасок у 2019 року наведена на рис. 1.

Що стосується імпорту, то найбільша кількість цих товарів впродовж усього періоду надходила з Китаю (46,4; 40,6 та 44,2% відповідно за роками); Франції – 20,0; 21,9; 22,8%; Індонезії – 16,6; 21,4; 15,4%; Італії – 10,3; 11,2; 11,1%; Німеччини – 3,0; 2,7; 3,7%.

Структура імпорту електричних прасок у 2019 році наведена на рис. 2.

На українському ринку представлені такі типи електричних прасок: прості, парові і з парогенератором. Праски першого типу майже не випускаються, тому що на них практично немає попиту.

Праски з парогенератором коштують приблизно в п'ять разів дорожче звичайних парових прасок. Їх використання вигідне за більших обсягів роботи (ательє, салони, майстерні, пральні тощо).

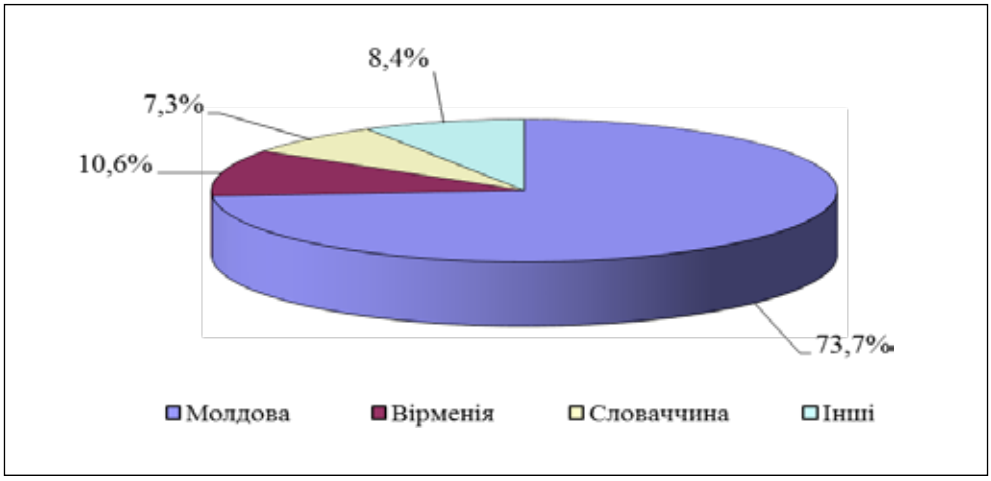

Рис. 1. Структура експорту прасок електричних у 2019 році за основними країнами

Джерело: розроблено авторами на основі [9]

Таблиця 3

Дані про експортно-імпортні операції з прасками електричними за 2014–2019 роки

Роки	Експорт			Імпорт		
	Кількість, кг	Кількість, штук	Вартість, тис. дол.	Кількість, кг	Кількість, штук	Вартість, тис. дол.
2014	83783,6	54596,0	2315,9	1398034,1	960451,0	13252,8
2015	88481,1	59270,0	2075,5	812804,6	547983,0	7927,5
2016	20875,4	13374,0	446,5	875344,2	624117,0	7891,3
2017	26976,5	17566,0	542,8	1164871,4	831326,0	12349,9
2018	40569,6	26110,0	856,8	1317294,1	938318,0	15258,9
2019	48247,5	29620,0	1055,1	1491789,5	1035432,0	18395,1

Джерело: [4–9]

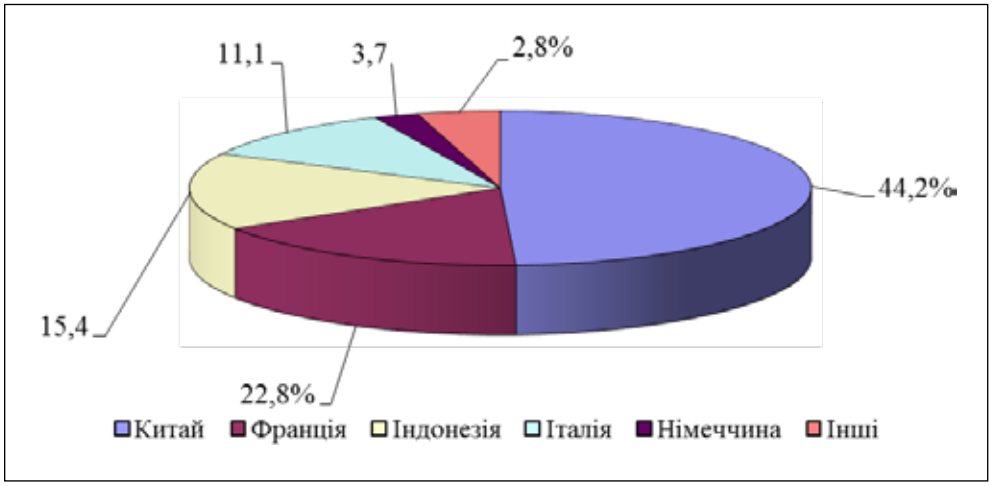

Рис. 2. Структура імпорту прасок електричних у 2019 році за основними країнами

Джерело: розробка авторами на основі [9]

Мета наукових досліджень з розроблення і створення підошви – знизити тертя в процесі прасування і захистити підошву від ушкоджень, які неминучі в процесі прасування речей з ґудзиками, кнопками й «блискавками». Крім того, підошва праски повинна рівномірно розподіляти тепло. Для покриття підошви праски виробники використовують різні матеріали: нержавіючу або хромовану сталь, алюміній або алюміній з антипригарним покриттям Teflon або Ceralon, металокераміку [14].

Праски з підошвою з нержавіючої сталі пропонують фірми Bosch, Siemens, Moulinex, Rowenta. Однак такі праски можуть виявитися трохи заважкими, нагрівання й остигання відбувається небагато довше, ніж у прасок з алюмінієвою підошвою. Rowenta виготовляє на своїх підошвах спеціальні поглиблення, під час попадання туди пари утворюється повітряна подушка, завдяки якій праска легше ковзає по тканині (підошва Inox). Інші фірми намагаються домогтися надміцності підошов. Braun, наприклад, обробляє нержавіючу сталь сапфіровим порошком (підошви «Saphir»), щоб підошви не боялися металевих ґудзиків і блискавок на одязі. Moulinex застосовує хромоване покриття, що підвищує антикорозійні якості підошви.

Алюміній для підошов використовують Philips, Rowenta, Moulinex. Праски з такою підошвою дуже швидко нагріваються й остигають (швидше, ніж зі сталевою), часто вони дешевші від моделей зі сталевими підошвами, але алюміній досить легко може ушкоджуватися [13].

Bosch, Tefal і Philips використовують керамічне покриття. Tefal застосовує металокерамічне покриття (підошва Supergliss Actif). Її достоїнства – праска легко ковзає по тканинах, не заминає тканину під час прасування, чиститься вологою ганчірочкою. Остання розробка Tefal – унікальний матеріал Durilium (серія Ultragliss Actif), що забезпечує неперевершену легкість ковзання, високу стійкість до подряпин і простоту очищення. Праски Tefal мають також закруглення задньої частини підошви, що дає змогу не заминати тканини під час руху праски назад [15].

У 2019 році найбільш популярними були електричні праски таких моделей: у категорії «Найкращі недорогі праски для дому» – Tefal FV3925, Bosch TDA2325, Scarlett SC-SI30K15; у категорії «Кращі потужні праски для дому» – Philips GC4880, Philips GC4510, Braun TS745A, Panasonic NI-W950; у категоріїі «Найкращі праски, що не потребують регулювання температури» – Philips GC4926, Bosch TDI 902836A; у категорії «Найкращі компактні дорожні праски» – Maxwell MW-3012, Philips GC 651, Rowenta DA1510; у категорії «Найкращі праски з парогенераторами» – Tefal GV8962, Philips GC 9222, Braun IS 5043H.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі проведеного дослідження встановлено, що для сталого розвитку виробництва електропобутових товарів загалом і електричних прасок зокрема необхідні такі основні шляхи, як:

– реалізація стратегії створення нових і розвиток наявних українських виробництв побутової техніки шляхом інноваційного типу розвитку;

– динамічний перехід до освоєння нових моделей техніки, ефективне використання нових матеріалів, комплектуючих виробів, устаткування та технологій;

– випуск конкурентоспроможної імпортозамінюючої продукції, яка відповідає вимогам споживчого ринку;

– впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій;

– збільшення обсягів випуску продукції;

– збільшення зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць;

– підвищення матеріального рівня забезпеченості працівників;

– забезпечення національних інтересів держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрієвська Л.В. Основні тенденції розвитку вітчизняного та світового ринку паперових виробів санітарно-гігієнічного призначення. *Товари і ринки*. 2010. № 1. С. 41–47.

2. Галько С., Михайлова Г., Осієвська В. Ринок постільних виробів: сегмент подушок. *Товари і ринки*. 2018. № 1 (25). С. 89–99.

3. Глушкова Т., Андрієвська Л., Марчук Н. Світовий ринок телевізійної техніки. *Товари і ринки*. 2018. № 4 (28). С. 7–19.

4. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2014 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/e_iovt/arh_iovt2014.htm (дата звернення: 30.04.2020).

5. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2015 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm (дата звернення: 30.04.2020).

6. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2016 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/zd/e_iovt/arh_iovt2016.htm (дата звернення: 30.04.2020).

7. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2017 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/zd/e_iovt/arh_iovt2017.htm (дата звернення: 30.04.2020).

8. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2018 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/zd/e_iovt/arh_iovt2018.htm (дата звернення: 30.04.2020).

9. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за 2019 рік. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/arh_iovt2019.htm (дата звернення: 30.04.2020).

10. Коломієць Т.М., Черняк Л.В. Вітчизняний ринок виробів санітарно-технічного призначення з кераміки. *Товари і ринки*. 2018. № 1 (25). С. 100–109.

11. Мережко Н.В, Тернова А.С., Сіренко С.О. Стан ринку кулькових ручок в Україні. Товари і ринки. 2017. № 2 (24). С. 96–103.

12. Письменний О.А., Ярим-Агаєв О.М. Прогнозування динаміки ринку крупної побутової техніки на прикладі ринку холодильників. *Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки.* Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. Випуск 4 (32). С. 137–147.

13. По горячим следам. URL: http://www.ivd.ru/document.xgi?id=4654. (дата звернення: 30.05.2020).

14. Подошвы утюгов: обзор и правила выбора. URL: http://zoom.cnews.ru/publication/item/13360 (дата звернення: 30.05.2020).

15. Преимущества и недостатки современных утюгов. URL: http://www.elitecomfort.ru/articles/preimushchestva-i-nedostatki-sovremennykh-utyugov/ (дата звернення: 30.05.2020).

16. Промислове виробництво у 2019 році. Експрес-випуск. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 30.05.2020).

17. Ринок непродовольчих товарів України: реалії та перспективи : монографія: в 3 т. / О.О. Шубін, О.М. Азарян та ін.; за наук. ред. О.О. Шубіна. Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. 564 с.

18. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Житомир : ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. 482 с.

19. Ткаченко Г.А. Особливості становлення ринку електропобутових товарів в Україні. *Товарознавство та інновації :* зб. наук. пр. Донецьк : ДонНУЕТ, 2013. Вип. 5. URL: http://tovin.donnuet.education/download/5_2013/r2-2013.pdf (дата звернення: 30.04.2020).

REFERENCES:

1. Andriievska L.V. (2010) Osnovni tendentsii rozvytku vitchyznianoho ta svitovoho rynku paperovykh vyrobiv sanitarno-hihiienichnoho pryznachennia [The main trends in the development of the domestic and world market of sanitary paper products]. Tovary i rynky. No. 1. Pp. 31–47.

2. Halko S., Mykhailova H., Osiievska V. (2018) Rynok postilnykh vyrobiv: sehment podushok. [Bedding market: segment of pillows]. Tovary i rynky. Vol. 1. No. 25. Pp. 89–99.

3. Hlushkova T., Andriievska L., Marchuk N. (2018) Svitovyi rynok televiziinoi tekhniky [World market of television equipment]. Tovary i rynky. Vol. 4. No. 28, Pp. 7–19.

4. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2014 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/e_iovt/arh_iovt2014.htm (accessed 30 April 2020).

5. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2015 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm (accessed 30 April 2020)

6. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2016 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/zd/e_iovt/arh_iovt2016.htm (accessed 30 April 2020).

7. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2017 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/zd/e_iovt/arh_iovt2017.htm (accessed 30 April 2020).

8. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2018 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/zd/e_iovt/arh_iovt2018.htm (accessed 30 April 2020).

9. Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za 2019 rik. Available at: URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/arh_iovt2019.htm (accessed 30 April 2020).

10. Kolomiiets T.M., Cherniak L.V. (2018) Vitchyznianyi rynok vyrobiv sanitarno-tekhnichnoho pryznachennia z keramiky. [Domestic market of sanitary ware for ceramics]. *Tovary i rynky*. Vol. 1. No. 25. Pp. 100–109.

11. Merezhko N.V, Ternova A.S., Sirenko S.O. (2017) Stan rynku kulkovykh ruchok v Ukraini. [The state of the ballpoint pen market in Ukraine]. *Tovary i rynky*. Vol. 2. No. 24. Pp. 96–103.

12. Pysmennyi O.A., Yarym-Ahaiev O.M. (2012) Prohnozuvannia dynamiky rynku krupnoi pobutovoi tekhniky na prykladi rynku kholodylnykiv. [Forecasting the dynamics of the market of large household appliances on the example of the refrigerator market]. Visnyk DonNUET. Ekonomichni nauky. Vol. 4. No. 32. Pp. 137–147.

13. Po horiachym sledam. URL: http://www.ivd.ru/document.xgi?id=4654. (accessed 30 May 2020).

14. Podoshvы utiuhov: obzor y pravyla vыbora. URL: http://zoom.cnews.ru/publication/item/13360 (accessed 30 May 2020).

15. Preymushchestva y nedostatky sovremennыkh utiuhov. URL: http://www.elitecomfort.ru/articles/pre-imushchestva-i-nedostatki-sovremennykh-utyugov/ (accessed 30 May 2020).

16. Promyslove vyrobnytstvo u 2019 rotsi. Ekspres-vypusk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed 30 May 2020).

17. Rynok neprodovolchykh tovariv Ukrainy: realii ta perspektyvy : monohrafiia (2010) [Ukrainian non-food market: realities and prospects]. Donetsk : DonNUET. (in Ukrainian)

18. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018]. Zhytomyr : TOV «BUK-DRUK». (in Ukrainian)

19. Tkachenko H.A. (2013) Osoblyvosti stanovlennia rynku elektropobutovykh tovariv v Ukraini [Features of the formation of the market of electrical household goods in Ukraine]. *Tovaroznavstvo ta innovatsii.* [Commodity science and innovation]. Vol. 5. URL: http://tovin.donnuet.education/download/5_2013/r2-2013.pdf (accessed 30 May 2020).

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

APPROACHES TOWARDS STUDYING THE EFFICIENCY OF CREATIVE INDUSTRIES

УДК 332.025
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-9

Щурко У.В.
к.е.н., докторант
Національний інститут
стратегічних досліджень

Shchurko Ulyana
National Institute for Strategic Studies

У статті проаналізовано становлення та розвиток терміна «креативні індустрії» та його сучасне розуміння. Подано відмінності розуміння та трактування термінів «культурні індустрії», «креативна економіка», «креативні індустрії». Розкрито сутнісні характеристики та сенси поняття «креативні індустрії», основні класифікаційні ознаки. Окреслено групи видів діяльності, що належать до «креативних індустрій» (що за загальноприйнятою міжнародною класифікацією нараховують 9 груп) та професій, які входять до цих груп. Проаналізовано чинники привабливості локації та регіону для міграції працівників креативних професій. На основі виокремлення характеристик креативності трьох типів (мистецької, наукової, економічної) аргументовано потребу їх взаємодії для підвищення економічної ефективності. Розроблено рекомендації зі стимулювання та підтримки розвитку креативних індустрій в Україні для зміцнення конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: *креативність, креативна економіка, креативний кластер, конкурентоспроможність, економічна ефективність.*

В статье проанализированы становление и развитие термина «креативная экономика» и его современное понимание. Поданы различия восприятия и трактовки терминов «культурные индустрии», «креативная экономика», «креативные индустрии». Раскрыты сущностные характеристики и смыслы понятия «креативная экономика», основные классификационные признаки. Определены группы видов деятельности, относящиеся к «креативным индустриям» (что по общепринятой международной классификации насчитывает 9 групп) и профессий, входящих в эти группы. Проанализированы факторы привлекательности локации и региона для миграции работников креативных профессий. На основе выделения характеристик креативности трех типов (художественной, научной, экономической) аргументирована необходимость их взаимодействия для повышения экономической эффективности. Разработаны рекомендации по стимулированию и поддержке развития креативных индустрий в Украине для укрепления конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: *креативность, креативная экономика, креативный кластер, конкурентоспособность, экономическая эффективность.*

The article analyzes the formation and development of the term "creative industries" and its modern understanding. Differences in understanding and interpretation of the terms "cultural industries", "creative economy", "creative industries" are given. The essential characteristics and meanings of the concept of "creative industries", the main classification features are revealed. Groups of activities belonging to the "creative industries" and professions that belong to these groups (international classification includes 9 of them) are outlined as (1) advertising and marketing, (2) architecture, (3) crafts, (4) design (subject, graphic, fashion), (5) movies, television, video, radio, photography, (6) IT, software, computer services, (7) publishing, (8) museums, galleries, libraries, (9) music, performing and visual arts. The factors of location and region attractiveness for migration of creative professions are analyzed. The creative class is characterized as a precondition for local employment growth, the particularly important role of creative human capital is emphasized, and the result of creativity is explained as the creation of novelty/new product (invention). The main priorities of subgroups of "creative migrant workers" are two: human climate (more important for the "symbolic" subgroup, with artistic profile) and business climate (more important for the "synthetic" subgroup, with economic profile). Based on the description of the characteristics of creativity of three types (artistic, scientific, economic), the need for their interaction to increase economic efficiency is argued. Since there is a tendency to "populate" certain areas by the creative class, there were three key incentives identified for the formation of creative clusters: (a) the agglomeration economy, (b) related activities and (c) a favorable institutional environment. There has been shown that clustering not only provides economic benefits, but also develops the educational process and helps generate innovations and new ideas. Recommendations for stimulating and supporting the development of creative industries in Ukraine to strengthen the competitiveness of the national economy have been offered.

Key words: *creativity, creative economy, creative cluster, competitiveness, economic efficiency.*

Постановка проблеми. Підтримання високого рівня конкурентоспроможності економіки вимагає від урядів країн швидкої реакції на виклики зовнішнього середовища та загалом на зміни на глобальному ринку. Карколомні зміни в геополітичних та соціоекономічних глобальних середовищах XXI ст. спонукають до пошуку інноваційного, нестандартного підходу до ведення бізнесу та управління економікою, у тому числі через інтеграцію різних секторів економіки та зміну пріоритетності напрямів. Такою найновішою тенденцією сучасного ринку Європи та світу загалом зараз є розвиток креативних індустрій.

Оскільки поняття креативних індустрій є досить новим в економічній науці, науковці послуговуються кількома визначеннями. Культурні та креативні індустрії – достатньо нові поняття в українській науковій літературі, тому найчастіше в обігу послуговуються визначеннями з іноземних джерел. Так, Кембриджський словник визначає креативні індустрії як «такі, що базуються на роботі, в якій важливі оригінальні ідеї, такі як мистецька праця чи робота в ЗМІ, під час розроблення комп'ютерного програмного забезпечення та ін.» [1]. Найбільш авторитетним у науковому середовищі є визначення ЮНЕСКО як «індустрії, метою яких є створення, виробництво і комерціалізація креативних сенсів, що є нематеріальними і культурними за своєю природою. Ці сенси найчастіше захищені правом інтелектуальної власності та можуть набирати форми продукту чи послуги» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Часто терміни «креативні» та «культурні» індустрії вживаються паралельно, хоча ЮНЕСКО їх визначення подає як «культурні та креативні індустрії»,

тобто сукупне поняття. Воно охоплює галузі, що поєднують створення, виробництво та комерціалізацію сенсів, які мають нематеріальний характер і належать до сфери культури. Будучи товаром чи послугою, вони, як правило, захищаються авторським правом і в економічній літературі називаються «галузями майбутнього» [3].

Дослідження креативних індустрій нерозривно пов'язане з вивченням інших дотичних понять, таких як «креативний клас», «креативний капітал» та «креативна економіка». Уперше креативний капітал виокремив Р. Кушинг зі структури соціального капіталу як такий, що є ключовим ресурсом для розвитку інноваційних галузей. Креативний капітал у його розумінні був елементом людського капіталу, який з'являється через вільний розвиток творчої ініціативи та можливості створювати інновації [4]. Термін «креативна економіка» закріпив у науковому обігу Дж. Гокінс у 2001 р. виходом книги «Креативна економіка», де описує нові економічні системи, в яких цінність не визначається традиційними ресурсами (земля, капітал, праця), а залежить від оригінальності та креативності [5]. На думку Т.В. Поснової, креативна економіка – це сукупність особливих соціально-економічних відносин, що виникають із приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання, в основі яких лежать ідеї, концепції, стратегії, що базуються на оригінальних, унікальних та нестандартних підходах та сприяють ефективному вирішенню соціально-економічних проблем шляхом застосування інтелектуально-креативних здібностей [6]. Ще донедавна термін «креативні індустрії» був новим для українського наукового поля, проте зараз цей сектор настільки динамічно та стрімко розвивається, що потребує особливої уваги та набуває актуальності.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз підходів до вивчення впливу креативних індустрій на економіку із застосуванням різноманітних методологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із середини 1980-х років нова економіка отримала особливу увагу через зростання доходів і зайнятості, важливим сегментом цієї економіки стали креативні індустрії. Відповідно до Департаменту культури, медіа і спорту (ДКМС) Великої Британії, це «види діяльності, походження яких пов'язане з індивідуальною креативністю, вміннями та талантом, які мають потенціал отримання прибутку та створення робочих місць через створення і вивчення інтелектуальної власності» [7]. У 2015 р. ДКМС визначив дев'ять підсекторів креативних індустрій: 1) реклама і маркетинг; 2) архітектура; 3) ремесла; 4) дизайн (предметний, графічний, мода); 5) фільми, телебачення, відео, радіо, фотографія; 6) IT, програмне забезпечення, комп'ютерні послуги; 7) видавнича справа; 8) музеї, галереї, бібліотеки; 9) музика, перформативне та візуальне мистецтво.

Багато урядів визнало розвиток креативних індустрій інструментами посилення локальних та регіональних економік. Загалом було вибрано дві основних стратегії промоції КІ: (1) розвиток креативних кластерів та (2) створення урбаністичних культурних вигід високої якості. Розвиток глобальних мереж також став ключовим джерелом зростання креативних індустрій.

Розвиваючи тему креативних індустрій, Департамент культури, медіа і спорту Великої Британії виокремив 30 професій, що до них належать, за Стандартизованою системою класифікації професій [8], присвоївши їм коди за цими дев'ятьма групами (табл. 1).

За Р. Флоридою [11, с. 8], «серцевиною» креативного класу є люди з науки, інженерії, архітектури, дизайну, освіти, мистецтва, музики і сфери розваг, чиєю економічною функцією є створення нових ідей, технологій, нового креативного контенту. Проте довкола цього осердя до креативного класу також належить велике коло професій, що виходять за перелік окреслених раніше: сюди також належать «креативні професіонали» з бізнесу, фінансів, охорони здоров'я, права та інших дотичних сфер. Автор уважає створення високої якості урбаністичних вигід мотиватором залучення в міста креативного класу, що, своєю чергою, привабить туди прихід і розвиток креативних індустрій, а ті стимулюватимуть економічне зростання місцевої економіки. Незважаючи на критику, такий підхід Р. Флориди стимулював численні локальні органи влади розглядати створення належних умов як панацею для приваблення в міста та регіони креативного класу, хоча різні групи в межах креативного класу відрізняються своїми потребами, запитами та місцями комфортного перебування.

Данські науковці пропонують розподілити «креативний клас» на три підгрупи за ознакою використання здобутих знань: (1) аналітична (основа – наука), (2) синтетична (основа – інженерна) та (3) символічна (основа – мистецтво) [13]. Кожна із цих підгруп відрізняється вибором локації для проживання та роботи, підприємницькими характеристиками та економічною поведінкою. Основними пріоритетами таких підгруп можна назвати два: людський клімат (важливіший для «символічної» підгрупи) та бізнес-клімат (важливіший для «синтетичної» підгрупи).

Оскільки спостерігається тенденція до «залюднення» креативним класом певних територій, дослідники виділяють три ключових стимули формування креативних кластерів: (а) економіка алгомерації, (б) суміжні види діяльності та (в) сприятливе інституційне середовище [13]. Об'єднання в кластери дає не лише економічні переваги, а й розвиває освітній процес і допомагає генерувати інновації та нові ідеї.

Переваги кластерування у вигляді трансферу знань і формування тісних взаємодій у мережах

Таблиця 1

Класифікація креативних індустрій та професій, що до них належать, згідно з підходом Великої Британії

	Вид креативних індустрій	Професії, що відповідають креативній індустрії
1	Архітектура	Архітектори, фахівці/службовці з містобудування, архітектори-технологи, технічні працівники у сфері архітектури та містобудування
2	Реклама і маркетинг	Директори з маркетингу та продажу, директори з реклами і зв'язків із громадськістю, PR-спеціалісти, креативні директори, менеджери з реклами, спеціалісти із суміжної маркетингової діяльності
3	Ремесла	Ковалі та зварювальники, ткалі та в'язальниці, склодуви та керамісти, декоратори та опоряджувальники, меблевики, різьбярі, інші кваліфіковані професії, не класифіковані деінде
4	Дизайн (предметний, графічний і фешн-)	Графічні та предметні (промислові) дизайнери, дизайнери одягу та ін.
5	Кіно, телебачення, відео, радіо, фотографія	Художники, продюсери та режисери, фотографи, оператори аудіовізуального і радіомовного обладнання
6	IT, програмне забезпечення та комп'ютерні послуги	Директори з IT та телекомунікацій, аналітики IT-бізнесу, архітектори і дизайнери систем, програмісти та розробники програмного забезпечення, фахівці з вебдизайну/розробки
7	Видавництво	Журналісти, редактори газет та періодичних видань та автори, письменники і перекладачі
8	Музеї, галереї, бібліотеки	Бібліотекарі, архівісти, куратори
9	Музика, перформативне та візуальне мистецтво	Художники, актори, ведучі, танцюристи, хореографи та музиканти

Джерело: складено за [9, с. 10; 10]

мають певні ускладнення залежно від виду діяльності. Природа підсекторів креативних індустрій є важливою для визначення можливості отримання вигоди від об'єднання в кластери. Наприклад, вивчення у Сінгапурі кластера візуальних мистецтв показало, що стосунки всередині кластера будувалися на суперництві та неприязні, а не на довірі та взаємній підтримці [14]. Поясненням може бути те, що візуальне мистецтво – досить індивідуалістичне, не розраховує на інші види для доповнення виробництва свого продукту та для нього авторське право має особливу вагу. Розглядаючи особливості різних видів креативних індустрій, можна зробити висновок про доцільність кластерування саме для цього кола професій.

Подібного висновку дійшли й науковці Санлі та ін. [15], розглядаючи такий сектор креативних індустрій, як послуги з дизайну (консультування): цей вид діяльності багато в чому залежить від інших – суміжних – видів, сфер, компаній, що не завжди локально розташовані в тому ж регіоні, і в поєднанні з відносно легким входом на ринок дизайнерських компаній ця сфера має високий рівень конкуренції і взаємодія з іншими компаніями насамперед відбувається на комерційній основі. Поєднання трьох типів креативності (мистецької, наукової та економічної) дає можливість знаходити відповіді на складні виклики сучасності, стимулювати нові ідеї та шукати нові ніші на ринку. Поєднання таких трьох типів створює підґрунтя розвитку локальної економіки. Характеристика креативності на основі мистецтва, науки та економіки і відповідних професій – на рис. 1.

Поєднання різних видів креативності даватиме різний результат залежно від сфери співдії та взаємодії в середовищі загалом (рис. 2). Рис. 2 відображає кілька варіантів поєднання – від А до Ж, де Ж представляє середовище поза креативним наповненням. Так, цікавим з економічного погляду є поєднання сфер у А, Б, Г. Найбільшим економічним ефектом наділено поєднання мистецької, наукової та економічної креативності в А.

Результати дослідження [16, с. 209–212] показали, що (1) жоден тип креативності сам по собі не спричиняє ефективний економічний розвиток, (2) чим вищим є рівень взаємодії між талантами різного типу, тим ефективнішим є економічний розвиток. Отже, кожен окремий вид креативності (мистецький, науковий, економічний) не є вагомою детермінантною локального економічного розвитку, а співдія двох або трьох видів дуже позитивно і суттєво впливає на динаміку зайнятості в досліджуваних регіонах (Італія, 2001–2011 рр.). Створення додаткової доданої вартості відбувається за приваблення суміші взаємодотичних талантів/здібностей, які під час своєї тісної взаємодії генерують проривні ідеї та стимулюють економічне зростання. Тому завданнями місцевих урядів має бути створення умов для приваблення та комфортної діяльності людей із різним типом креативності.

Останні дослідження все частіше підтверджують важливість креативності для економічного зростання та конкурентоспроможності міст, а міста, в яких концентруються фірми та зайняті у сфері креативних індустрій, є економічно більш успішними, ніж інші. Зважаючи на аргументи Р. Флориди щодо специфіки місця для успішного процвітання креативного класу, головними «магнітами» є «м'які» та «тверді» фактори. Незважаючи

Рис. 1. Поєднання різних видів креативності для створення синергетичного економічного ефекту

Джерело: складено за [16, с. 203–204]

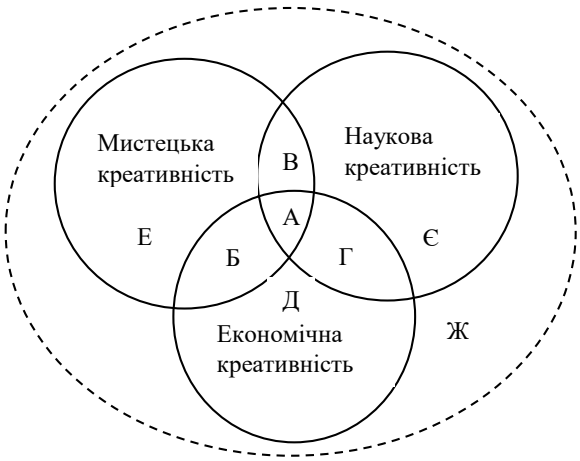

Рис. 2. Варіативність поєднання сфер взаємодії різних видів креативності в регіональному середовищі

Джерело: складено за [16, с. 205]

на важливість твердих факторів (наявність відповідних ресурсів: людського капіталу, офісного простору, рівня зарплати, доступності та ін.), «м'які» в сучасних умовах набувають усе більшої ваги (якість довкілля, функціонування ринку житла, життєздатне культурне середовище та ін.). Найважливішим із погляду приваблення для міста є не креативні компанії, а люди, які працюватимуть у цих компаніях. Водночас хибною є концепція, що місто з креативним класом стає панацеєю швидкого економічного прориву.

Дослідження креативного класу в 11 містах Європи, що охопило 2 300 респондентів [17], показало важливість вищої освіти та наявності університетів для приваблення у місцевість креативного класу.

Чинниками, що затримували представників «креативних індустрій» у певному місті, були насамперед елементи «персональної траєкторії» (54,8%): місце народження, проживання родини і наближеність до друзів, «тверді фактори» (36,1%) були не менш важливими (як-от можливості працевлаштування, розмір зарплати та міста, транспортне сполучення). Також достатньо важливими з огляду на «приваблення у регіон» для креативних працівників були такі «м'які фактори» (9,1%), як природня краса регіону, відкритість і толерантність мешканців, етнічне розмаїття та відношення до різних видів меншин. Таким чином, можна зробити висновок, що «м'які чинники» не є ключовими в привабленні креативних працівників до певного регіону, проте можуть відігравати важливу роль під час прийняття рішення про затримку в ньому на тривалий час.

Висновки з проведеного дослідження. Креативні індустрії як достатньо новий сектор економіки показали свою ефективність у сучасних умовах, особливо в країнах – лідерах глобальної економіки. Україні, яка потребує ефективної моделі розвитку та зміцнення конкурентоспроможності, варто акцентувати на підтримці та стимулюванні креативних індустрій, а дослідження, здійснені згідно з різноманітними підходами та методологіями вивчення різних аспектів функціонування креативної економіки, можуть слугувати основою для використання та адаптації в українських умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Creative industry. Cambridge Dictionary. URL : https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/creative-industry (дата звернення: 03.05.2020).

2. Creative Industries. UNESCO. URL : http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-industries/ (дата звернення: 04.05.2020).

3. Букацелі А.В. Креативне підприємництво як ресурс економіки. Ефективна економіка. 2018. № 6. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/153.pdf (дата звернення: 02.05.2020).

4. Cushing R. (2001) Creative capital, diversity and urban growth: unpublished manuscript. Austin (Texas).

5. Howkins J. (2013) The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. Penguin; 2nd ed. Edition. 267 p.

6. Поснова Т.В. Інноваційна та креативна економіка: діалектика взаємозв'язку. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7716 (дата звернення: 16.06.2020). DOI : 10.32702/2307-2105-2020.3.57.

7. Department for Culture, Media and Sport (DCMS) (2015), Creative industries economic estimates January 2015, London : DCMS. URL : https://www.gov.uk/government/statistics/creative-industries-economic-estimates-january-2015 (accessed 10 February 2019).

8. Nesta (2016). A closer look at Creatives: Using job adverts to identify the skill needs of creative talent.

9. Driving Creative Enterprise: Analysis of UK higher education and partnership potential for Wider Europe. A Report for the British Council. April 2018. IFF Research. 103 p.

10. Department for Digital, Culture, Media and Sports (2015) 'Creative Industries: Focus on Employment Report'.

11. Florida, R. (2012). The rise of the creative class: Revisited. New York : Basic Books.

12. Asheim, B., & Hansen, H.K. Knowledge bases, talents, and contexts: On the usefulness of the creative class approach in Sweden. Economic Geography. 2009. № 85(4). P. 425–442.

13. Gong, H., & Hassink, R. Exploring the clustering of creative industries. European Planning Studies. 2017. № 25(4). P. 583–600.

14. Kong, L. (2009). Beyond networks and relations: Towards rethinking creative cluster theory. In L. Kong, & J. O'Connor (Eds.), Creative Economies, Creative Cities: Asian-European Perspectives (pp. 61–76). London : Springer.

15. Sunley, P., Pinch, S., Reimer, S., & Macmillen, J. Innovation in a creative production system: The case of design. Journal of Economic Geography. 2008. № 8(5). P. 675–698.

16. Cerisola, Silvia. (2018). Creativity and local economic development: The role of synergy among different talents: Creativity: Synergy among different talents. Papers in Regional Science. 97.199.10.1111/pirs.12254.

17. Martin-Brelot, H., Grossetti, M., Eckert, D., Gritsai, O., Kovacs, Z. (2010). The Spatial Mobility of the 'Creative Class': A European Perspective. International Journal of Urban and Regional Research. 34. 854-870. 10.1111/j.1468-2427.2010.00960.x.

REFERENCES:

1. Creative industry. Cambridge Dictionary. Available at: https:// dictionary.cambridge.org/dictionary/english/creative-industry (accessed 03.05.2020)

2. Creative Industries. UNESCO. Available at: http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-industries/ (accessed 4 May.2020)

3. Bukatseli A. (2018). Creative enterprise as a resource of economy. Efektyvna ekonomika. [Online], vol. 6, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/153.pdf (accessed 2 May 2020) (in Ukrainian).

4. Cushing R. (2001) Creative capital, diversity and urban growth: unpublished manuscript. Austin (Texas).

5. Howkins J. (2013) The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. Penguin; 2nd ed. Edition. 267 p.

6. Posnova, T. (2020), Innovative and creative economy: the dialectics of communication, Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7716 (accessed 16 June 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.57 (in Ukrainian).

7. Department for Culture, Media and Sport (2015), Creative industries economic estimates, London. Available at: https://www.gov.uk/government/statistics/creative-industries-economic-estimates-january-2015 (accessed 10 February 2020).

8. Nesta (2016). A closer look at Creatives: Using job adverts to identify the skill needs of creative talent.

9. Driving Creative Enterprise: Analysis of UK higher education and partnership potential for Wider Europe. A Report for the British Council. (2018). IFF Research. 103 p.

10. Department for Digital, Culture, Media and Sports (2015) 'Creative Industries: Focus on Employment Report'.

11. Florida, R. (2012). The rise of the creative class: Revisited. New York: Basic Books.

12. Asheim, B., & Hansen, H. K. (2009). Knowledge bases, talents, and contexts: On the usefulness of the creative class approach in Sweden. Economic Geography, 85(4), 425–442.

13. Gong, H., & Hassink, R. (2017). Exploring the clustering of creative industries. European Planning Studies, 25(4), 583–600.

14. Kong, L. (2009). Beyond networks and relations: Towards rethinking creative cluster theory. In L. Kong, & J. O'Connor (Eds.), Creative Economies, Creative Cities: Asian-European Perspectives (pp. 61–76). London: Springer.

15. Sunley, P., Pinch, S., Reimer, S., & Macmillen, J. (2008). Innovation in a creative production system: The case of design. Journal of Economic Geography, 8(5), 675–698.

16. Cerisola, Silvia. (2018). Creativity and local economic development: The role of synergy among different talents: Creativity: Synergy among different talents. Papers in Regional Science. 97. 199. 10.1111/pirs.12254.

17. Martin-Brelot, H., Grossetti, M., Eckert, D., Gritsai, O., Kovacs, Z. (2010). The Spatial Mobility of the 'Creative Class': A European Perspective. International Journal of Urban and Regional Research. 34. 854-870. 10.1111/j.1468-2427.2010.00960.x.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF REGIONAL TARGET PROGRAMS AND ITS IMPORTANCE FOR ENSURING ECONOMIC SAFETY OF HOUSING ENTERPRISES SERVICES CONSUMERS

УДК 332.873
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-10

Ачкасов А.Є.
д.е.н., професор,
професор кафедри економіки
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова
Савенко К.С.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу
та економічного аналізу
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Achkasov Anatolij
O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv
Savenko Ksenija
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

У статті розглянуті сучасні проблеми та особливості формування регіональних цільових програм. Встановлено, що формування регіональних програм у сфері ЖКГ вимагає від органів місцевого самоврядування серйозної зміни системи цільового планування і підвищення якості розроблення регіональних програм, з урахуванням економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг. Розроблена методика, що дає змогу оцінити ефективність регіональних програм у галузі ЖКГ на всіх стадіях життєвого циклу: від формування до моніторингу реалізації. Для досягнення органами місцевого самоврядування стратегічних цілей, а також вирішення системних проблем під час реалізації регіональних програм у сфері ЖКГ необхідні нові механізми системного управління цими програмами. При цьому нові механізми повинні посилювати цілепокладання, комплексність, адаптивність, керованість і контрольованість та закріплювати відповідальність виконавців за неефективну реалізацію цільових програм.
Ключові слова: *регіональні цільові програми, підприємства ЖКГ, споживачі послуг, фінансово-економічна безпека споживачів, фінансування.*

В статье рассмотрены современные проблемы и особенности формирования региональных целевых программ. Установлено, что формирование региональных программ в сфере ЖКХ требует от органов местного самоуправления серьезного изменения системы целевого планирования и повышения качества разработки региональных программ с учетом экономической безопасности потребителей жилищно-коммунальных услуг. Разработана методика, позволяющая оценить эффективность региональных программ по отрасли ЖКХ на всех стадиях жизненного цикла: от формирования к мониторингу реализации. Для достижения органами местного самоуправления стратегических целей, а также решения системных проблем при реализации региональных программ в сфере ЖКХ необходимы новые механизмы системного управления этими программами. При этом новые механизмы должны усиливать целеполагание, комплексность, адаптивность, управляемость и контролируемость и закреплять ответственность исполнителей за неэф-фективную реализацию целевых программ.
Ключевые слова: *региональные целевые программы, предприятия ЖКХ, потребители услуг, финансово-экономическая безопасность потре-бителей, финансирование.*

The article considers modern problems and features of formation of regional target programs. The impact on the budget process, in terms of planning (execution) of expenditures on the functioning and development of housing and communal services changes to the Budget Code of Ukraine, which relate to the mandatory transition of local budgets to the program-target method of planning and execution of expenditures. It is established that the formation of regional (local) programs in the field of housing requires from local governments a serious change in the system of targeted planning and improve the quality of regional (local) programs, taking into account the economic security of consumers of housing and communal services. A methodology has been developed to assess the effectiveness of regional (local) programs in the field of housing at all stages of the life cycle: from formation to monitoring of implementation. This technique is used to assess the effectiveness of long-term targeted programs in the field of housing and communal services in Kharkiv for 2011–2017. The analysis of programs and the results of the evaluation confirmed the need for the formation of new mechanisms for the systematic management of regional (local) target programs. These mechanisms should provide for the strengthening of goal-setting and a comprehensive approach to regional (local) targeted programs and measures, taking into account the performance of budget programs, resources and economic security of consumers of housing and communal services. In order to achieve strategic goals by local self-government bodies, as well as to solve systemic problems in the implementa-tion of regional (local) programs in the field of housing and communal services, new mechanisms of systemic management of these programs are needed. At the same time, new mechanisms should strengthen goal-setting, complexity, adaptability, manageability and controllability. Finally, new mechanisms for managing regional (local) target programs should make executors responsible for the ineffective implementation of targeted programs.
Key words: *regional target programs, utilities, consumers of services, fi-nancial and economic security of consumers, financing.*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування та розвиток житлово-комунального господарства міста та надання його мешканцям-споживачам послуг галузі необхідної кількості та високого рівня якості послуг, тобто забезпечення їхньої економічної безпеки, неможливе без ефективної діяльності органів місцевого самоврядування у фінансово-бюджетній сфері. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання контролю за використанням бюджетних коштів та якість прийняття (виконання) рішень органами місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання складання, реалізації та оцінки ефективності виконання регіональних цільових програм

розглядаються як на законодавчому рівні [1; 3–7], так і в роботах учених-економістів [2], проте фокус досліджень спрямовується на реалізацію та оцінку програм із позиції наповнення бюджетів та напрямів використання коштів, складання звітів про їх використання. Недостатня увага приділяється оцінці ефективності використання фондів із позиції споживачів послуг, зокрема послуг житлово-комунальних підприємств, які водночас є і платниками податків, і споживачами послуг, тому є зацікавленими в ефективному використанні коштів регіональних цільових програм. Вирішенню цих питань і буде присвячена ця стаття.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз досвіду планування та оцінки ефективності виконання регіональних програм, спрямованих на функціонування та розвиток житлово-комунального господарства міста, та їх значення для забезпечення економічної безпеки споживачів на прикладі м. Харків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кожної територіально-адміністративної одиниці України сформувалася своя система бюджетування з урахуванням специфіки соціально-економічного розвитку регіону, бюджетних та ресурсних потенціалів, методів управління. Інструментом досягнення мети розвитку території є реалізація регіональних цільових програм.

Основним джерелом фінансування регіональних програм, спря-мованих на розвиток територій у різних сферах діяльності, поряд із державним бюджетом, коштів приватних інвесторів, міжнародних фінансових установ, коштів, одержуваних житлово-комунальними підприємствами за реалізацію своїх послуг і продукції юридичним та фізичним особам, є бюджет територіально-адміністративної одиниці країни. Порядок формування дохідної частини місцевих бюджетів та склад доходів, що зараховуються до місцевих бюджетів, визначений Бюджетним кодексом України [1]. Крім того, встановити взаємозв'язок між обсягами податків, що сплачуються на території, та рівнем бюджетних послуг, які отримує платник податку, при цьому будучи споживачем послуги, в нашому разі є головним завданням під час розподілу доходів за бюджетами місцевого самоврядування.

До структури доходів місцевих бюджетів включені передусім податки та збори, що стягуються за місцем проживання, і ця обставина не є випадковою. Організація державних фінансів збудована таким чином, що податки, які сплачуються місцевими жителями, використовуються лише для фінансу-вання суспільних послуг, що надаються цим жителям. Перелік податків міс-цевих бюджетів відповідає міжнародній практиці та демонструє чіткий взаємозв'язок між величиною, місцем сплати податку і рівнем послуг, що їх отримує за ці кошти платник податку, який водночас є і виборцем [2]. Тому місцеві жителі (одночасно платники податків та споживачі послуг ЖКГ) є зацікавленою стороною під час прийняття видаткових рішень органами місцевої влади і мають право моніторити їх, бо ці рішення здійснюються переважно коштом сплачуваних ними податків та впливають на рівень їхньої економічної безпеки.

У зв'язку із змінами у бюджетному законодавстві та запровадженням починаючи з 2017 року програмно-цільового методу планування та виконання місцевих бюджетів сучасна регіональна програма у фінансовому сенсі становить сукупність бюджетних програм різних розпорядників бюджетних коштів (виконавців бюджетних програм) [3].

Стосовно Звіту про виконання паспорта бюджетної програми місцевого бюджету, а саме аналізу стану виконання результативних показників, теж треба зазначити, що ця інформація важка для сприйняття цільової аудиторії (споживачів житлово-комунальних послуг). Крім того, аналіз стану виконання результативних показників полягає у визначенні відхилення між фактичними (досягнутими) та плановими (затвердженими паспортом) результативними показниками та поясненні причин таких розбіжностей за кожним результативним показником та загалом за бюджетною програмою (підпрограмою). А періодичність звітності про виконання паспорта бюджетної програми місцевого бюджету (один раз на рік) ускладнює процедуру моніторингу та керованість заходів з оптимізації бюджетних коштів регіональних програм.

Хоча програмно-цільове бюджетування і спрямоване на отримання результату від використання бюджетних коштів, звіти про їх виконання [4; 5] та здійснення оцінки ефективності бюджетних програм [6] дають лише суб'єктивне уявлення про ефективність виконання бюджетних коштів у розрізі конкретних розпорядників бюджетних коштів та дають змогу провести лише порівняльний аналіз виконання ними бюджетних програм. Проте на регіональному рівні необхідно комплексно оцінювати ефективність витрачання коштів на фінансування житлово-комунальної сфери, де індикатором є рівень економічної безпеки споживачів галузі. Виникає потреба в розробленні методики комплексної оцінки ефективності регіональних, спрямованих на функціонування та розвиток житлово-комунального господарства територіально-адміністративних одиниць.

Аналіз бюджетування регіональних місцевих програм у житлово-комунальній сфері м. Харкова проведено за період з 2011 по 2019 рік включно.

Найбільша питома вага 98–99% загального обсягу видатків бюджету міста Харкова, спрямованих на розвиток житло-комунального господарства з метою підвищення якості наданих галуззю послуг, спостерігається за «Програмою розвитку і реформування житлово-комунального господарства

м. Харкова на 2011–2020 рр.». Зазначена тенденція обсягів фінансування заходів за програмами зберігається протягом 2011–2019 рр. Ця програма розроблена з метою ефективного управління комунальною власністю у сфері житлово-комунального господарства, подальшого розвитку матеріально-технічної бази зазначеної сфери, якісного надання гарантованих послуг жителям міста Харкова.

У межах проведеного дослідження були проаналізовані дві найбільш значущі для споживача житлово-комунальних послуг місцеві програми за 2011–2019 рр. Для цих місцевих програм характерна наявність:

– розгорнутих описів об'єктів програм;

– формулювання проблем розвитку міста;

– кошторис витрат визначається окремо за кожним розпорядником бюджетних коштів на бюджетний період (один рік);

– тенденції до подовження;

– відсутність узагальненого звіту.

Під час аналізу виконання зазначених цільових програм за 2017 рік у період застосування програмно-цільового методу планування та виконання місцевих бюджетів характерні випадки невідповідності завдань цілям програми. При цьому не всі програмні цілі мають досить чіткі і конкретні формулювання значущості та необхідності програм для соціально-економічного розвитку регіону.

Аналізованим бюджетним програмам у складі регіональних характерні слабка ув'язка цілей, завдань, ресурсів і заходів, які забезпечують ефективне розв'язання системних проблем у житлово-комунальній галузі. Також є проблема слабкої вимірюваності результатів реалізації програмних заходів, пов'язана з вибором результативних показників. Особливої уваги потребують заходи, спрямовані на досягнення заявлених цілей. Так, часто запропоновані заходи надмірно деталізовані, іноді мають характер занадто загальний. Тому однією з практичних рекомендацій є необхідність виділення пріоритетних заходів, що чітко працюють на досягнення поставлених цілей і забезпечення їх повноцінним фінансуванням.

Особливе значення для моніторингу якості та повноти надання житлово-комунальних послуг та оцінки ефективності реалізації регіональних програм на житлово-комунальну сферу має система результативних показників. При цьому оптимальна система результативних показників бюджетних про-грам у житлово-комунальному господарстві нині відсутня [7].

На основі аналізу виконання регіональних програм у сфері ЖКГ можна зробити такі висновки:

– зміна структури видатків на ЖКГ сама по собі не здатна змінити процес розподілу видатків та зробити його більш ефективним;

– сучасна система оцінки регіональних програм зведена по суті до оцінки бюджетних програм, яка здійснює порівняльний аналіз аналогічних бюджетних програм. При цьому аналіз регіональних програм шляхом порівняння планових показників із фактичними не містить усієї необхідної інформації для споживачів житлово-комунальних послуг як цільової аудиторії щодо ефективності витрачання коштів місцевих бюджетів;

– звіти про виконання бюджетних програм функціонування та розвитку ЖКГ щодо їхньої результативності не узагальнюються не тільки у межах регіональної програми, а й за галуззю, що не дає змоги комплексно підходити до моніторингу та контролю за результатами діяльності галузі та приймати рішення щодо вдосконалення ситуації;

– на місцевому рівні відсутні методичні рекомендації щодо оперативної оцінки результативності місцевих програм;

– відсутня універсальна методика оцінки ефективності та результативності місцевих програм за галуззю.

Проведене дослідження зумовлює необхідність комплексного аналізу ефективності регіональних програм сфери ЖКХ і удосконалення показників їх оцінки. Така комплексна оцінка цільових програм необхідна на всіх стадіях життєвого циклу програми: від формування до моніторингу реалізації.

Запропонована автором методика оцінки ефективності регіональних програм передбачає комплексний підхід до оцінки бюджетних програм як окремо по кожній регіональній для моніторингу та оперативного керування, так і загалом по галузі під час визначення економічної безпеки споживачів послуг ЖКГ на всіх етапах їхнього життєвого циклу. Послідовність процедур оцінки ефективності реалізації регіональних цільових програм, спрямованих на забезпечення безперебійного функціонування ЖКГ міста та забезпечення якісними житлово-комунальними послугами його жителів, представлена оцінкою програм на етапі розроблення концепції, заходів та реалізації програми.

Оцінка ефективності реалізації регіональних програм складається з кількісної та якісної оцінки результативності бюджетних програм у її складі.

Кількісна оцінка базується на міжнародному досвіді оцінки ефективності та результативності реалізації цільових програм, що визнача-ється такими критеріями, як:

1) зосередження уваги на якості планування показників ефективності реалізації програми;

2) забезпечення фінансування програми;

3) забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг;

4) визначення ступеня виконання запланованих заходів;

5) забезпеченість запланованих заходів фінансуванням.

Якість планування показників ефективності реалізації програми відображає оцінку якості

планування результативних показників за бюджетними програмами у складі регіональної з погляду відповідності принципам про-грамно-цільового планування і з урахуванням ступеня їх досягнення в попередньому періоді.

Забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг передбачає забезпечення економічної ефективності програми для споживачів галузі ЖКГ. Цей критерій дає змогу оцінити досягнення заданих результатів із використанням найменшого обсягу коштів або досягнення найкращого результату з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів. Під час його розрахунку використовуються обсяги бюджетних коштів, плановані чи витрачені на реалізацію цілей регіональної програми.

Інтегральна оцінка досягнення планових значень показників кожної мети програми визначається з урахуванням вагових значень показників, що відображають внесок показника в досягнення мети.

Під час визначення ступеня виконання запланованих заходів оцінюється ефективність заходів програми з урахуванням співвідношення загального числа запланованих і реалізованих заходів.

Забезпеченість запланованих заходів фінансуванням. Цей критерій оцінює ефективність фінансування заходів програми та заснований на аналізі співвідношення загального числа запланованих заходів до числа заходів, що мали фінансування в межах програми.

Інтегральна оцінка показала високу результативність більш ніж 70% оцінюваних місцевих цільових програм м. Харкова, спрямованих на забезпечення споживачів житлово-комунальними послугами. Багато в чому це пов'язано зі специфікою системи програмно-цільового управління.

Оскільки головною метою усіх проаналізованих регіональних цільових програм у житлово-комунальній сфері міста є покращення умов проживання мешканців міста та покращення якості галузевих послуг, то кращих експертів з якості та повноти наданих послуг, ніж споживачі тих самих послуг, просто не існує.

Якісна оцінка ефективності цільових програм заснована на методі екс-пертних оцінок і являє собою електронне анкетування цільової аудиторії (споживачів житлово-комунальних послуг). Опитування було проведене у безкоштовний спосіб (що дуже актуально, бо відповідає сучасним тенденціям економії та раціонального використання бюджетних коштів) за допомогою GOOGLE-форми, посилання на яку було розміщено протягом двох тижнів на офіційному сайті Харківської міської ради. Цей електронний ресурс відправляє заповнені анкети на задану поштову скриню, крім того, дає змогу обробляти дані анкет та отримувати таблиці з результатами також абсолютно безкоштовно.

Для оцінки було вибрано 4 цільові програми, розроблені з метою покращення умов проживання, підвищення якості наданих галуззю послуг та забезпечення її безперебійного функціонування та сталого розвитку ЖКГ у м. Харкові. Крім того, в межах приведених напрямів надання житлово-комунальних послуг виділена система критеріїв, за якими оцінюється програма, а саме уточнюється кінцевий результат виконання програми, тобто те, що має отримати споживач. І його завдання як респондента-експерта у процесі анкетування скорочується до оцінки рівня якості та повноти наданої йому послуги.

Рейтинг цільових програм у сфері ЖКХ розраховується як сукупність отриманих інтегральних експертних оцінок за кожним напрямом з урахуванням вагового коефіцієнта його значущості.

На підставі проведеної якісної оцінки експертами-споживачами житлово-комунальних послуг відзначалися недоліки якості планування і прогнозування результативних показників. Це свідчить про те, що у місті Харкові, як і в більшості територіально-адміністративних одиниць країни, в силу відсутності чітких методичних рекомендацій недостатньою мірою вибудована система результативних показників для бюджетних програм по галузі ЖКГ, що дає змогу оцінювати ефективність окремих заходів, завдань і цілей загалом. Це знижує ефективність регіональних програм як цілісного механізму управління і розвитку житлово-комунальної сфери міста, ускладнює їх предметний і всебічний аналіз, а також оцінку і подальший контроль за реалізацією цільових місцевих програм.

Адаптація органів місцевого самоврядування до нових умов бюджетування та створення умов для сталого розвитку житлово-комунальної сфери територіально-адміністративної одиниці країни безпосередньо пов'язані з рівнем ресурсної забезпеченості розроблюваних місцевих програм, спрямованих на забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг в умовах формування програмного бюджету.

Розроблення чіткої і зрозумілої системи оцінки регіональних цільових програм галузі ЖКГ дасть змогу забезпечити більшу прозорість і відкритість бюджетування процесу виготовлення житлово-комунальної послуги.

Для досягнення органами місцевого самоврядування стратегічних цілей, а також вирішення системних проблем під час реалізації регіональних програм у сфері ЖКГ необхідні нові механізми системного управління цими програмами. При цьому нові механізми повинні посилювати цілепокладання, комплексність, адаптивність, керованість і контрольованість.

Система управління реалізацією галузевих програм, у нашому разі житлово-комунальних, передбачає:

1) формування координуючого центру в органах виконавчої влади або покладання повноважень на одну з діючих структур, можливо, одного із безпосередніх виконавців програми – розпорядника бюджетних коштів;

2) включення спеціальних підпрограм із моніторингу і контролю за ефективністю реалізації до складу основних програм;

3) відпрацювання механізмів взаємодії всіх учасників програми, у тому числі споживачів житлово-комунальних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Формування методики оцінки ефективності реалізації регіональних програм, що відповідає цілям сталого розвитку житлово-комунальної сфери територіально-адміністративної одиниці країни та її об'єктивного моніторингу, є найважливішим завданням по-будови ефективної системи управління і контролю за витрачанням бюджет-них коштів, спрямованих на сферу ЖКХ, особливо з переходом на програмно-цільовий метод планування та виконання видатків місцевих бюджетів. При цьому під реалізацією стратегій і програм розуміється досягнення ключових цілей та результативних показників, а також вирішення поставлених завдань. Для досягнення довгострокових цілей безперебійного функціонування та сталого розвитку, а головне – забезпечення споживача послугами належної якості та повноти надання у сучасному кризовому стані галузі необхідна методика оцінки ефективності регіональних (місцевих) цільових програм. Така методика дасть змогу підвищити економічність, продуктивність і результативність стратегій розвитку регіонів і цільових програм, створити резерви для підвищення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг і буде сприяти підвищенню її рівня.

Дотепер комплексної методики оцінки ефективності реалізації цільових програм у сфері житлово-комунального господарства не існувало. А наявні методики спрямовані на оцінку тільки їхньої результативності шляхом порівняння фактичних і планових показників без урахування економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг. Запропонована автором методика оцінки ефективності дасть змогу визначити ефективність досягнення стратегічних цілей міста, результативність використання бюджетних коштів, ресурсну забезпеченість та рівень забезпечення економічної безпеки споживачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України : офіц. текст : станом на 18.04.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 20.05.2020).

2. Зубенко В.В. та ін. Сучасна бюджетна система: правила та процедури : Навчальний посібник. Київ : ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», 2017. 184 с.

3. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 р. № 538-р. : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80 (дата звернення: 21.05.2020).

4. Правила складання паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів та звітів про їх виконання : Наказ Міністерства фінансів від 30.09.2016 р. № 860. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-14 (дата звернення: 22.05.2020).

5. Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів від 26.08.2014 р. № 836. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1103-14 (дата звернення: 24.05.2020).

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм : Наказ Міністерства фінансів від 17.05.2011 р. № 608. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0608201-11 (дата звернення: 22.05.2020).

7. Про затвердження Примірного переліку результативних показників бюджетних програм для місцевих бюджетів за видатками, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів : Наказ Міністерства фінансів України від 27.07.2011 № 945. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=358818&cat_id=355989 (дата звернення: 24.05.2020).

REFERENCES:

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]: ofits. tekst stanom na 18.04.2020 [official text on 18 April 2020]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 20 May 2020).

2. Zubenko V.V. (2017) Suchasna biudzhetna systema: pravyla ta protsedury [Modern Budget System: Rules and Procedures]. K. : IBSED. (in Ukrainian).

3. Pro skhvalennia Kontseptsii zastosuvannia prohramno-tsilovoho metodu v biudzhetnomu protsesi [On Approval of the Concept of Application of the Program-target Method in the Budget Process] (2020) Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] no. 538-p. : Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80 (accessed 21 May 2020).

4. Pravyla skladannia pasportiv biudzhetnykh prohram mistsevykh biudzhetiv ta zvitiv pro yikh vykonannia [Rules for Compiling Passports of Budget Programs of Local Budgets and Reports on Their Implementation] (2016) Nakaz Ministerstva finansiv [Order of the Ministry of Finance] no. 860. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-14 (accessed 22 May 2020).

5. Pro deiaki pytannia zaprovadzhennia prohramno-tsilovoho metodu skladannia ta vykonannia mistsevykh biudzhetiv [On Some Issues of Introduction of the Program-target Method of Drawing up and Execution of Local Budgets] (2014) Nakaz Ministerstva finansiv [Order of the Ministry of Finance] no. 836. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1103-14 (accessed 24 May 2020).

6. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo zdiisnennia otsinky efektyvnosti biudzhetnykh

prohram [On Approval of Methodical Recommendations for Evaluating the Effectiveness of Budget Programs] (2011) Nakaz Ministerstva finansiv [Order of the Ministry of Finance] no. 608. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1103-14 https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0608201-11 (accessed 22 May 2020).

7. Pro zatverdzhennia Prymirnoho pereliku rezultatyvnykh pokaznykiv biudzhetnykh prohram dlia mistsevykh biudzhetiv za vydatkamy, shcho ne vrakhovuiutsia pry vyznachenni obsiahu mizhbiudzhetnykh transfertiv [About the Statement of the Indicative List of Effective Indicators of Budgetary Programs for Local Budgets on the Expenses which are not Considered at Definition of Volume of Interbudgetary Transfers] (2011) Nakaz Ministerstva finansiv [Order of the Ministry of Finance] no. 945. Available at: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=358818&cat_id=355989 (accessed 24 May 2020).

GEOECONOMICS OF CONSTRUCTION: DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL PROGRAM OF PREPARATION OF MASTERS[1]

ГЕОЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА: НАПРЯМИ РОЗРОБКИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ

UDC 334.021:658:69.009
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-11

Wen Mingming
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor
School of Management,
Guangdong Ocean University, China
Velychko Volodymyr
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer at Department
of Entrepreneurship and Business
Administration
O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv
Grytskov Evgen
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at Department
of Entrepreneurship and Business
Administration
O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

It is established that the construction sector is important for the territorial development of coastal regions, which ensures the functioning of other sectors and affect the level of life of the population. The decision making system to form a system of knowledge, combining economy of construction enterprises and directions of application of geoinformation systems and technologies, are defined and proposed. The concept of geoeconomics of construction. The proposed stages of application of geoinformation systems and technologies to characterize the economic indicators of construction enterprises. The algorithm of formation and application of the geodatabase of the system of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction companies. It is established that an educational program of training of masters in geoeconomics construction combines specialty geographic information systems and construction economics, allows to prepare professionals for the development of the construction sector.

Key words: *geoeconomics of construction, geographic information systems, construction economics, educational masters programs.*

Установлено, что строительный сектор является важным для территориального развития приморских регионов, который обеспечивает функционирование других сфер и влияет на уровень жизнедеятельности населения. Определено, что в системе принятия решений предложено сформировать систему знаний, объединяющая экономику строительных предприятий и направления применения геоинформационных систем и технологий. Обосновано понятие геоэкономики строительства. Предложены этапы применения геоинформационных систем и технологий для характеристики экономических показателей функционирования строительных предприятий. Разработан алгоритм формирования и применения баз геоданных системы экономических показателей функционирования и развития строительного сектора и строительных предприятий. Установлено, что образовательная программа подготовки магистров по геоэкономики строительства объединяет специальность геоинформационные системы и экономику строительства, позволяет подготовить специалистов для развития строительного сектора.

Ключевые слова: *геоэкономика строительства, геоинформационные системы, экономика строительства, образовательная программа подготовки магистров.*

Встановлено, що будівельний сектор є важливим для територіального розвитку приморських регіонів, який забезпечує функціонування інших сфер та впливає на рівень життєдіяльності населення. Визначено, що у системі прийняття рішень запропоновано сформувати систему знань, що об'єднує економіку будівельних підприємств та напрями застосування геоінформаційних систем і технологій. У цьому контексті виникає необхідність розробки освітньої програми щодо підготовки магістрів з геоекономіки будівництва. Метою дослідження є визначення напрямів розробки та реалізації освітньої магістерської програми з геоекономіки будівництва. У рамках дослідження вирішені наступні завдання: формування та обґрунтування елементів освітньої магістерської програми з геоекономіки будівництва; визначення практичних аспектів реалізації освітньої магістерської програми з геоекономіки будівництва. Обґрунтоване поняття геоекономіки будівництва, яке представляє собою систему економічних відносин стейкхолдерів на державному, регіональному, місцевому рівнях та рівні суб'єктів господарювання у будівельному секторі, що формуються на основі економічних показників, методів і моделей з використанням геоінформаційних систем і технологій, що дозволяє перманентно відстежувати зміни в економічній системі, прогнозувати і приймати обґрунтовані управлінські рішення, з огляду на просторові характеристики на будівельних підприємствах. Запропоновані етапи застосування геоінформаційних систем і технологій для характеристики економічних показників функціонування будівельних підприємств. Розроблено алгоритм формування та застосування баз геоданих системи економічних показників функціонування та розвитку будівельного сектору й будівельних підприємств. Встановлено, що освітня програма підготовки магістрів з геоекономіки будівництва об'єднує напрям підготовки геоінформаційні системи та економіку будівництва, що дозволяє підготовити спеціалістів для розвитку будівельного сектору, будівельних підприємств, враховуючи напрями та особливості застосування сучасного геоінформаційного інструментарію, просторового забезпечення для зростання ефективності прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: *геоекономіка будівництва, геоінформаційні системи, економіка будівництва, освітня програма підготовки магістрів.*

Problem Statement. The construction sector is important for the territorial development of coastal regions. It ensures the functioning of other areas and affects the living standards of the population. Current trends in the development of the construction sector indicate a slowdown in key performance indicators. This negatively affects the development of regions and the state and indicates the need to change the trajectory of the construction sector through the use of geographic information systems and technologies to form a quantitative and spatial basis for management decisions. In addition, of particular importance is the formation and use of economic decisions, the definition of relevant indicators. In the decision-making system, it is proposed to form a system of knowledge that combines the economy of construction companies and the application of geographic information systems and technologies. In this context, there is a need to develop an educational program for the preparation of masters in geoeconomics of construction. Thus, the research topic is relevant and timely.

Literature Review. The scientists V. Velychko [1; 2], E. Hrytskov [1; 2; 4], O. Kvasnitska [3], K. Mamonov [4; 10], T. Momot [5], S. Pokropivnyi [6], T. Pushkar [7] and others.

[1] This article (monograph) is supported by the project of Enhancing School With Innovation of Guangdong Ocean University's (230420023) and by the program for scientific research start-up funds of Guangdong Ocean University

Directions and features of the use of geographic information systems and technologies are presented in the developments [8–13].

Along with this, the issues of defining and applying the geoeconomics of construction based on the development of the modern educational system remain unresolved.

Materials and methods. The study uses general scientific (systematization, comparison, dialectical development of systems, methodologies of legal and information and analytical support of construction geoeconomics) and special (analytical, methods of expert analysis, geoinformation analysis, mathematical modeling) methods.

Research Objective. The purpose of the study is to determine the directions of development and implementation of an educational master's program in geoeconomics of construction.

The study solves the following tasks: formation and substantiation of elements of the educational master's program in geoeconomics of construction; determination of practical aspects of realization of the educational master's program on geoeconomics of construction.

Key Results. Summarizing the existing theoretical and methodological issues in the proposed definition of geoeconomics construction, which is a system of economic relations of stakeholders at the state, regional, local levels and the level of business entities in the construction sector, which are based on economic indicators, methods and models using geographic information systems and technologies, allowing to permanently monitor changes in the economic system, to predict and make informed management decisions, taking into account the spatial characteristics of construction enterprises.

For the implementation of geoeconomics, the construction of the applied GIS tools that includes a set of interrelated stages is proposed:

1. The formation of information and analytical support in relation to the status and functioning of the construction sector in general and construction enterprises in particular.

2. The creation of a spatial support for the construction companies, given the peculiarities of their functioning.

3. Application of geoinformation systems and technologies to characterize the economic indicators of construction enterprises.

4. Construction of the geoinformational maps of economic indicators of construction enterprises.

5. Monitoring of changes in economic indicators of construction enterprises.

6. Interpretation of the results.

The formation of information and analytical support in relation to the status and functioning of the construction sector is based on the relevant indicators:

– index of volume of production and sales of construction products;

– index of capital investment;

– total area of residential buildings.

Development of information-analytical support in relation to the status and functioning of construction companies is carried out by applying the indicators of their financial status, level of formation and use of fixed and current assets, sources of financing, the development index is an integral indicator of the formation and use of corporate social responsibility, the level of stakeholders in relations and others.

Formation of the spatial support of construction companies is carried out using the existing cartographic support, given the characteristics of functioning of business entities in construction.

Application of geoinformation systems and technologies to characterize the economic indicators of construction enterprises includes the following steps:

– the formation of instrumental support use of geographic information systems and technologies in the software package ArcGIS;

– the use of software modules ArcCatalog (development and working with a geodatabase of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction companies); ArcMap (display of vector data set of the evaluation indicators of functioning and development of the construction sector and construction companies); ArcScene (development and modeling presentation layers of the system of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction companies);

– development of algorithm of formation and application of the geodatabase of the system of economic indicators of functioning and development of the construction industry and construction enterprises (Figure 1).

In accordance with the developed algorithm of formation and application of geodatabases, it is determined that at the first stage data are formed and applied on the basis of information and analytical support of indicators on the functioning and development of the construction sector and construction companies. At the next stage, the formation of geodata economic indicators is carried out, taking into account the spatial features of the functioning and development of the construction sector and construction companies using the procedural block ArcCatalog.

If the conditions correspond to the procedures of a certain block ArcCatalog (Yes), then geodatabases are formed in GIS tooling and systematization of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction companies, development of shapefile basis for geoinformation modeling, linking economic indicators by regions and construction companies, formation of spatial information on economic indicators of functioning of construction sector and construction enterprises. If (No), the improvement and replenishment of the geodatabase

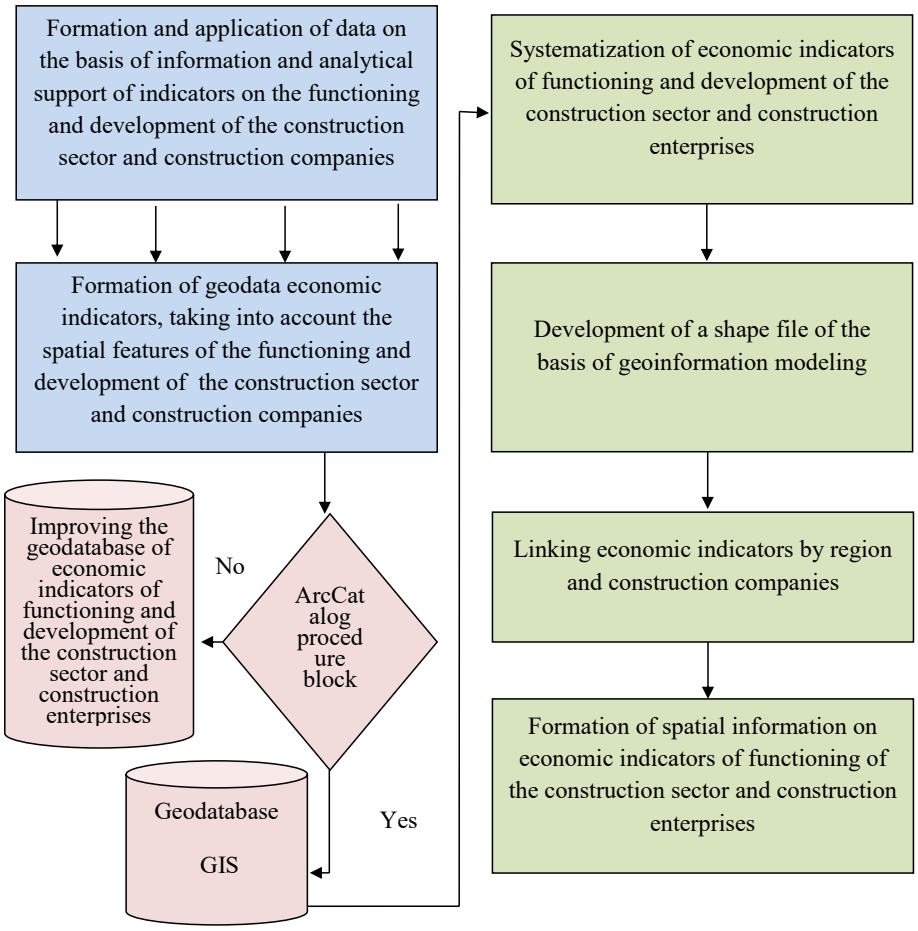

Figure 1. Algorithm of formation and application of geodatabases of the system of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction enterprises

of economic indicators of functioning and development of the construction sector and construction enterprises is carried out.

To implement the direction of geoeconomics of construction, there is a need to train masters in the new direction. This master's degree program combines geographic information systems and construction economics, which allows to train specialists for the development of the construction sector, construction companies, taking into account the areas and features of modern geographic information tools, spatial support to increase management decision-making.

In the framework of the presented master's program, the goals and objectives of the geoeconomics of construction are highlighted. The main objectives of the study the geoeconomics are:

– obtaining additional specific theoretical knowledge and skills, their use, the development of special computational and graphical complexes of geographic information systems used in the economy of the construction sector and construction enterprises;

– collecting raw materials for later use in course design, implementation and master's scientific works;

– study of project documentation, acquisition of reading skills of working drawings and obtaining the necessary practical knowledge on engineering, in the course of the works, master of design and further engineering work in the specialty;

– familiarization with the principles of design and estimate documentation;

– familiarization with the methods of preparation of materials for testing;

– familiarization with advanced methods of labor, mechanization, new efficient materials, products and structures;

– identification of areas and features of the economy of the construction sector and construction enterprises;

– formation of information and analytical support for assessing the efficiency and effectiveness of construction economics;

– formation of spatial protection on the basis of application of geoinformation systems;

– spatial modeling of economic facilities construction;

– formation of multilevel system of indicators applied in construction economics;

– economic and mathematical modeling of economic indicators of construction;

– formation of mechanisms of functioning and development of the economy of construction.

The main tasks are:

– application of theoretical knowledge obtained at the university directly in practical work, consolidation and expansion of knowledge in the field of calculation and design, technology, organization, management and economics of construction;

– practical use of elements of geoinformation complexes in the implementation of course projects and master's theses;

– participation in the preparation of geoinformation support for decision-making in the field of construction economics;

– application of the results of geoinformation modeling to ensure the growth of economic indicators;

– formation of a system of monitoring geoinformation maps for making sound management decisions at the objects of the construction economy.

In the process of studying the master's program in geoeconomics of construction there are used: methods and models of economic and mathematical modeling, quantitative and qualitative methods, forecasting, geoinformation analysis and modeling, systematization and generalization.

Within the framework of the master's program there are used: specialized software in the construction sector in the development of design estimates, geographic information systems, information systems for determining the indicators of construction economics, economic and mathematical modeling and forecasting, neural networks.

The modules of the educational master's program in geoeconomics of construction are offered:

1. The main directions and principles of formation and use of geographic information systems.

2. Features of formation and use of geographic information systems on objects of construction economy.

3. Theoretical and methodological provisions for determining the economics of construction.

4. Formation of a system of indicators used in the field of construction economics.

5. Economic and mathematical modeling of indicators used in the field of construction economics.

6. Directions and features of construction of geoinformation monitoring maps of indicators of construction economy.

7. Development and implementation of tools to ensure the development of the construction economy on the basis of existing geoinformation support.

As a result of the implementation of the educational master's program, a student-oriented, competency-based approach is implemented, which allows to train modern specialists in the field of construction geoeconomics to ensure the development of the construction sector and construction companies. An example of the implementation of the educational master's program is the developed monitoring geoinformation

Figure 2. Geoinformation monitoring map of the index of production and sales of construction products by region,%

Figure 3. Geoinformation monitoring map of the capital investment index by region, rel. from

Figure 4. Geoinformation monitoring map of the total area of residential buildings by region, m²

maps of the functioning of the construction sector and construction enterprises (Figures 2–4):

Conclusions. Thus, a "new" educational master's program in geoeconomics of construction has been developed, which allows to form modern approaches for the implementation of directions of construction development, scientific provisions. This creates a basis for making sound management decisions, taking into account geoinformation and economic aspects of the construction sector. The proposed educational master's program forms a "new" educational and theoretical and methodological direction of development of modern scientific thought.

REFERENCES:

1. Velychko V., Grytskov E., Zubarev D. (2020) Stakeholders of construction enterprises: areas and features of interaction. Naukovyi ekonomichnyi zhurnal «Intelekt XXI». Vydavnychyi dim «Helvetyka», № 1. pp. 108–113.

2. Hrytskov E., Velychko V., Zubarev D. (2019) Sotsialna korporatyvna vidpovidalnist u systemi vzaiemodii zi steikkholderamy budivelnykh pidpryiemstv [Social corporate responsibility in the system of interaction with stakeholders of construction companies]. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii, № 9. pp. 70–76.

3. Kvasnitska O. O. (2011) Sutnist budivelnoi diialnosti: teoretychnyi pohliad [The essence of construction: a theoretical view]. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia». T. 10. pp. 413–423.

4. Mamonov K. A., Prunenko D. O., Hrytskov E. V. (2014) Vyznachennia intelektualnoho kapitalu budivelnykh pidpryiemstv: pidkhody ta osoblyvosti zastosuvannia [Definition of intellectual capital of construction enterprises: approaches and features of application]. Biznes-Inform, № 8. pp. 313–316.

5. Momot T. V., Tararuiev Yu. O. (2006) Zastosuvannia metodu nadlyshkovykh prybutkiv v protsesi otsinky intelektualnykh aktyviv budivelnykh pidpryiemstv [Application of the method of excess profits in the process of assessing the intellectual assets of construction companies]. Kultura narodov Prychernomoria, № 83. pp. 16–18.

6. Pokropyvnoho S. F. (2001) Ekonomika pidpryiemstva [Business economics]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

7. Pushkar T. A. (2013) Osoblyvosti ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv budivelnoi haluzi [Features of economic security of enterprises of the construction industry].Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva, № 2(5). pp. 134–139.

8. Hensetskyi M. P. (2004) Metodychni osnovy heoinformatsiinoho zabezpechennia inzhenernykh komunikatsii v ekspluatatsiinykh systemakh [Methodical bases of geoinformation support of engineering communications in operational systems]: (PhD Thesis). Kyiv.

9. Korniiets A. V. (2015) Osoblyvosti zastosuvannia HIS-tekhnolohii v Ukraini [Features of GIS technologies application in Ukraine]. Kharkiv. pp. 47–50.

10. Mamonov K. A., Shterndok E. S. (2017) Metody i modeli otsinky formuvannia, rozpodilu ta vykorystannia zemel mehapolisu, shcho zastosovuiutsia u systemi heoinformatsiinoho zabezpechennia [Methods and models for assessing the formation, distribution and use of land in the metropolis used in the system of geographic information support]. Dnipro: Porohy. pp. 92–96.

11. Paleha Yu. N., Oleshenko A. V., Solomaha I. V. (2012) Primenenie GIS-tehnologii v gradostroitelnyh proektah na gosudarstvennom i regionalnom urovnyah [The use of GIS technologies in urban projects at the state and regional levels]. Uchenye zapiski Tavricheskogo nacionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Geografiya. 25 (64). № 1. pp. 155–166.

12. Shterndok E. S. (2017) Modeliuvannia vplyvu prostorovykh faktoriv na otsinku ta vykorystannia zemel mehapolisu [Modeling the influence of spatial factors on the assessment and use of land in the metropolis]: (PhD Thesis). Kharkiv.

13. Shypulin V. D. (2014) Osnovy GIS-analizu [Fundamentals of GIS analysis]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. (in Ukrainian)

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Velychko V., Grytskov E., Zubarev D. Stakeholders of construction enterprises: areas and features of interaction / Науковий економічний журнал «Інтелект XXI». Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 1. С. 108–113.

2. Грицьков Є., Величко В., Зубарєв Д. Соціальна корпоративна відповідальність у системі взаємодії зі стейкхолдерами будівельних підприємств / Підприємництво та інновації, 2019. № 9. С. 70–76.

3. Квасніцька О. О. Сутність будівельної діяльності: теоретичний погляд / Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2011. Т. 10. С. 413–423.

4. Мамонов К. А., Пруненко Д. О., Грицьков Є. В. Визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств: підходи та особливості застосування / Бізнес-Інформ, 2014. № 8. С. 313–316.

5. Момот Т. В., Тараруєв Ю. О. Застосування методу надлишкових прибутків в процесі оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств / Культура народов Причерноморья. 2006. № 83. С. 16–18.

6. Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. К. : КНЕУ, 2001. 457 с.

7. Пушкар Т. А. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі / Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2013. № 2(5). С. 134–139.

8. Генсецький М. П. Методичні основи геоінформаційного забезпечення інженерних комунікацій в експлуатаційних системах: дис. …канд. техн. наук: 05.24.01 / Київ: КНУБА, 2004. URL: http://disser.com.ua/content/20248.html.

9. Корнієць А. В. Особливості застосування ГІС-технологій в Україні / матеріали науково-практичної конференції, присвяченої міжнародному дню геоінформаційних систем. (Харків, 19 листопада 2015 р.) ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. С. 47–50.

10. Мамонов К. А., Штерндок Е. С. Методи і моделі оцінки формування, розподілу та використання земель мегаполісу, що застосовуються у системі геоінформаційного забезпечення / Економічна кібернетика: аспекти становлення і розвитку електронної економіки: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1-2 берез 2017 р.) Дніпро: Пороги, 2017. С. 92–96.

11. Палеха Ю. Н., Олещенко А. В., Соломаха И. В. Применение ГИС-технологий в градостроительных проектах на государственном и региональном уровнях / Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. География. 2012. 25 (64). № 1. С. 155–166.

12. Штерндок Е. С. Моделювання впливу просторових факторів на оцінку та використання земель мегаполісу: дис…канд. техн. наук: 05.24.04. ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2017. 246 с.

13. Шипулін В. Д. Основи ГІС-аналізу: навч. посіб. ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2014. 336 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ

ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF LOGISTIC TRANSPORTATION MANAGEMENT

УДК 65.012.34:338.24:001.8
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-12

Ганжуренко І.В.
д.е.н., старший науковий співробітник
відділу транспортних послуг
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Hanzhurenko Iryna
Institute of Market Problems
and Economic and Ecological Research
National Academy of Sciences of Ukraine

Протягом тривалого періоду еволюції класичні організаційні структури трансформувалися в нові, що не мають якоїсь чітко визначеної оптимальності. Для досягнення поставлених завдань відбувається формування спеціалізованих організаційних структур для задоволення клієнтських потреб і оптимізація логістичних витрат. З метою реалізації основних функцій менеджментом логістичних компаній необхідно виділити функцію організації, оскільки це передбачає координацію та розподіл ресурсів фірми, щоб фірма могла здійснювати свої плани та досягати своїх цілей (розподіл праці, департаменталізація, делегування). Кожна логістична компанія має три рівні управління (стратегічний, управлінський та виконавчий), поділені на виконувані ролі, що реалізуються в стратегічній, тактичній та операційній площинах. Досягнення ухвалених рішень менеджментом підприємства засвідчило зростання логістичних витрат у структурі сукупних доходів (5–20%); адміністративних витрат (15–32%); у структурі загальних витрат (25–45%), загалом часто перевищуючи 10% обороту компанії.

Ключові слова: *логістика, організаційна структура управління, логістичні процеси, змішані перевезення, логістичні витрати.*

На протяжении длительного периода эволюции классические организационные структуры трансформировались в новые, не имеющие какой-то четко определенной оптимальности. Для достижения поставленных задач происходит формирование специализированных организационных структур для удовлетворения клиентских потребностей и оптимизация логистических затрат. С целью реализации основных функций менеджментом логистических компаний необходимо выделить функцию организации, поскольку это предполагает координацию и распределение ресурсов фирмы, чтобы фирма могла осуществлять свои планы и достигать своих целей (разделение труда, департаментализация, делегирование). Каждая логистическая компания имеет три уровня управления (стратегический, управленческий и исполнительный), разделенные на выполняемые роли, реализуемые в стратегической, тактической и операционной плоскостях. Достижение принятых решений менеджментом предприятия показал рост логистических издержек в структуре совокупных доходов (5–20%); административных расходов (15–32%); в структуре общих затрат (25–45%), в целом часто превышая 10% оборота компании.

Ключевые слова: *логистика, организационная структура управления, логистические процессы, смешанные перевозки, логистические расходы.*

Over a long period of evolution, classical organizational structures have been transformed into new ones that do not have any clearly defined optimality. To achieve these goals specialized organizational structures are formed to meet customer needs and optimize logistics costs. Thus, hybrid forms of logistics management organization are becoming widespread. There is a gradual transition of organizational structures from those based on the distribution of authority into organizational structures based on activities or their results. In order to implement the main functions of the management of logistics companies, it is necessary to emphasize the function of the organization, as it involves coordination and allocation of firm resources so that the firm can implement its plans and achieve its goals (division of labor, departmentalization, delegation). The formation of an effective logistics structure should be based on an integrated approach using the following possible levels of development of such a company (not accepted by management; accepted by management, but decision to realise it hasn't been made yet; accepted and realised by management, but implementation was unsuccessful; accepted and realised by management successfully). It is clear that the company's management will always strive to reach the latter level of development. Innovative measures within the company should be based on increasing the degree of decentralization and specialization, while reducing the effect of formalization, which will increase the efficiency of the logistics company. Each logistics company has three levels of management (strategic, managerial and executive) divided into performed functions, which are implemented in the strategic, tactical and operational areas. The achievement of the decisions made by the management of the enterprise stipulated the growth of logistics costs in the structure of total revenues (5–20%); administrative costs (15–32%); in the structure of total costs (25–45%) and in general often exceeding 10% of the company's turnover. Analysis of the factors influencing the choice of mode of transport for mixed transportation gives the opportunity for a consistent choice of transport unit to perform the logistics process.

Key words: *logistics, organizational management structure, logistics processes, mixed transportation, logistics costs.*

Постановка проблеми. Транспортні послуги є одним із домінуючих видів сервісу у світі й в Україні зокрема. Зростання рівня конкуренції на ринку транспортних послуг вимагає побудови та використання нових підходів, інструментів і моделей, їх комбінації та використання на практиці. Потребують прийняття та узгодження з міжнародними стандартами та нормами національні. Модернізація та оновлення виступають рушійними силами покращення технічного боку логістики, а їх ефективна експлуатація підвищує результати діяльності компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, що за-ймаються питаннями дослідження організаційних структур транспортних перевезень та управління ними, можна виділити роботи Jakeš J., Bergfors M.E. та Larsson A., Zhou X. та Xie X., Zaharov R., Wolff J.W., Stank T.P., Daugherty P.J. та Gustin C.M., Borella M.R.C., Barcellos P.F.P., Sachdev H., Merz G.R. та Galelli A., Daugherty P.J., Chen H. та Ferrin B.G., Nitsenko V., Nyenno I., Kryukova I., Kalyna T., Plotnikova M. та інші. Bergfors M.E. та Larsson A. [1] зазначають, що організаційна структура підприємства повинна бути побудована таким чином, щоб розвивати та підтримувати конкретні інноваційні можливості розвитку логістичних послуг.

Zaharov R. [2] розглядає різні підходи до організаційної будови підприємства: від строгих ієрархічних структур до гнучких їх типів. Jakeš J. [3] вказує на потребу більш детального вивчення логістичного складника, інтегрованого в організаційну структуру підприємства. Zhou X. та Xie X. [4] дійшли висновку, що потреби китайських компаній у логістиці потребували суттєвих змін в організаційній структурі логістичних підприємств.

Borella M.R.C., Barcellos P.F.P., Sachdev H., Merz G.R. та Galelli A. [5] обстежили 80 компаній-постачальників логістики з півдня Бразилії, які розвивають логістичну діяльність, таку як складування та контроль запасів, транспортування, планові поставки, портові операції та митне оформлення. Найбільш значущими у процесі моделювання структурних рівнянь виявилися технічні та експлуатаційні атрибути логістичних підприємств.

Wolff J.W. [6] досліджує організаційні структури на залізничному транспорті з використанням європейського досвіду для потреб Ізраїлю.

Daugherty P.J., Chen H. та Ferrin B.G. [7] доходять висновку, що в умовах нестабільності та високої конкуренції на перше місце виходить ефективність запровадженої організаційної структури та логістики.

Якісні зміни, що проходять у логістиці підприємств, а отже, й у самих організаційних структурах, із плином часу потребують додаткового, більш глибокого пророблення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості організа-ційної будови та функціонування логістичних компаній у контексті розвитку змішаних перевезень.

Виклад основного матеріалу. Тривалий період еволюції трансформував класичні організаційні структури у новітні форми, що не мають якоїсь загальноприйнятої оптимальної організаційної структури. Головна мета таких структур – досягнення бізнес-цілей шляхом формування спеціалізованої організаційної структури для задоволення клієнтських потреб і оптимізація логістичних витрат.

Як вказують Cejthamr V. та Dědina J. [8], характер пірамідальних орга-нізаційних структур зазнав тривалої еволюції, але на неї завжди впливали конкретні економічні, технологічні та соціальні умови місця. Класифікація організаційної структури цілком можлива, оскільки там розроблені та ство-рені гібридні організаційні структури, які важко описати.

Більшість науковців виділяють декілька типів організаційних структур, заснованих на розподілі повноважень та на основі діяльності або їх результатів (табл. 1).

Щодо виконання основних функцій (планування, організація, керівни-цтво та контроль) менеджментом логістичних компаній необхідно виділити функцію організації, оскільки це передбачає координацію та розподіл ресурсів фірми, щоб фірма могла здійснювати свої плани та досягати своїх цілей. Цей організаційний або структурований процес здійснюється за рахунок [10]:

1) визначення трудової діяльності та розподілу завдань (розподіл праці);

2) групування робочих місць та службовців (департаменталізація);

3) присвоєння повноважень та обов'язків (делегування).

Кожна структура має два критичні компоненти, такі як: 1) формальні лінії повноважень та комунікації; 2) інформація та інформаційні потоки серед цих ліній [11].

Формування ефективної логістичної структури повинно базуватися на інтегрованому підході з використанням таких можливих рівнів розвитку та-кої компанії, як [12]: інтегрована логістична концепція, що не визнана менеджментом; інтегрована логістична концепція, що визнана менеджментом, але рішення щодо реалізації не прийнято; інтегрована логістична концепція, що визнана і прийнята менеджментом, але реалізація була невдалою; інтегрована логістична концепція, що прийнята і реалізована менеджментом вдало.

Таким чином, компанія в особі менеджменту має досягти саме остан-нього рівня розвитку з

Таблиця 1

Поділ організаційних структур за їх типами

Поділ організаційних структур, заснований на розподілі повноважень	Поділ організаційних структур, заснований на основі діяльності або їх результатів
– лінійний	– функціональний
– штабний	– центри
– комбінований	– гібридний
	– проект
	– матриця
	– продукт
	– дивізіональний
	– стратегічні бізнес-одиниці

Джерело: [4; 9]

метою досягнення балансу можливостей компанії та запитів клієнтів.

Пропонується реалізувати ефективну модель логістики послуг шляхом інноваційного розвитку таких компаній (рис. 1) [7].

Логіка впливу інноваційних рішень на логістичні процеси має відбува-тися шляхом зосередження уваги на децентралізації та спеціалізації таких управлінських рішень. Зрозуміло, що ця стратегія передбачає визначення безпосереднього впливу на діяльність компанії на ринку.

Організаційна структура компанії має суттєвий вплив на ефективність її діяльності. Проведені дослідження щодо централізованих та децентралізованих фірм демонстрували подібні можливості щодо ефективності (досягнення цілей), але водночас централізовані фірми виявилися більш ефективними (використання ресурсів) [12].

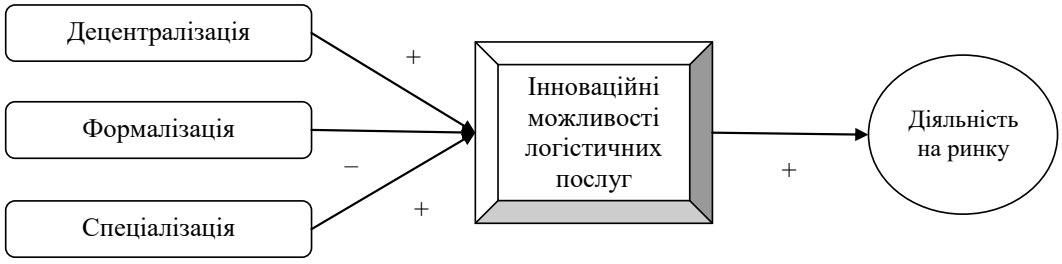

Рис. 1. Концептуальна модель логістики на інноваційній основі

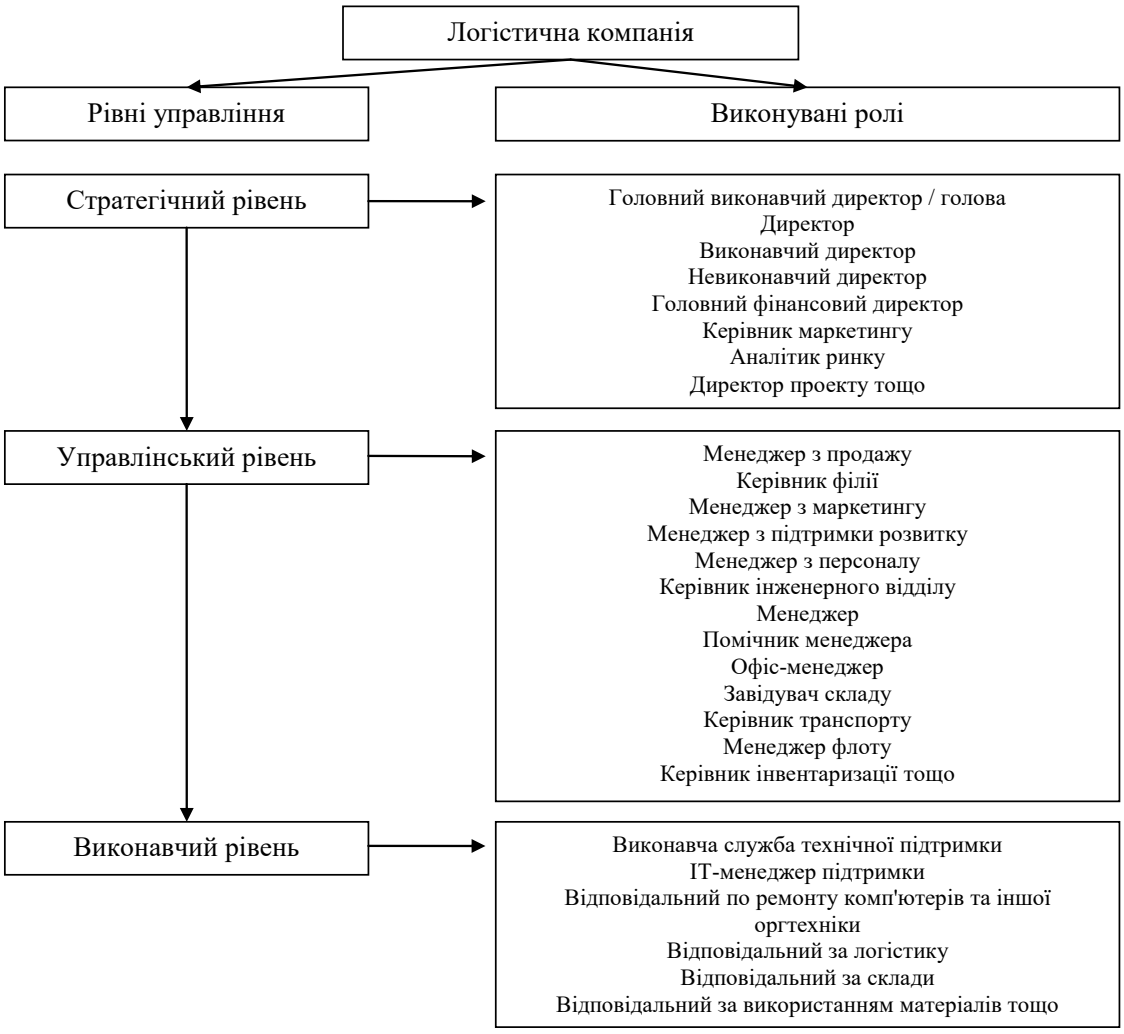

Рис. 2. Ієрархія організаційної структури управління в логістичній компанії

Джерело: авторська розробка

Ієрархія логістичної компанії поділяється виходячи з обов'язків та ролей кожного з працівників (рис. 2).

Найвищий рівень будь-якої логістичної компанії складається з керівників стратегічного рівня. Це ті посади, які необхідні для розроблення стратегій функціонування компанії. Вони не лише встановлюють бюджет та визначають об'єкти та цілі, але й забезпечують реалізацію довгострокових цілей. Оскільки логістика є важливою частиною будь-якого управління ланцюгами поставок, керівники стратегічного рівня повинні мати знання не тільки про логістику, але й про інші операції процесу ланцюга поставок.

Рівень управління логістичної компанії можна вважати середнім рівнем компанії, який вивчає всі управлінські аспекти та забезпечує впевненість у тому, що всі завдання добре керуються та працюють безперебійно. Керівникам, які працюють на цьому рівні, необхідно координувати діяльність транспортної системи та розширювати клієнтську базу для отримання максимального доходу.

Третій і базовий рівень будь-якої логістичної компанії – це виконавчий рівень. Цей рівень може бути в нижній частині ієрархії, але жодним чином не має меншого значення. Реалізація стратегій та цілей є обов'язком тих, хто працює на цьому рівні.

Зі зміною ієрархічного рівня функціонування логістики промислових структур (підприємство, дивізіон, холдинг, група) питомі витрати на логістичні послуги зростають: у структурі сукупних доходів – від 5% до 20%; у структурі адміністративних витрат – від 15% до 32%; у структурі загальних витрат – від 25% до 45% [13], загалом часто перевищуючи 10% обороту компанії [14].

Підвищення ефективності в межах компаній відбувається за рахунок впровадження сучасних IT-рішень. Проведене дослідження Information Resources Management Association показало [15], що 41% працівників задоволені сучасним станом IT на основі транспортних і розподільчих рішень в їхніх організаціях, 44% – не задоволені низьким рівнем якості транспортної та розподільчої організаційної структури без належного впровадження відповідних технологій, 16% – мають комбіновану думку. Причому 56% були задоволені після впровадження відповідних інновацій проти 39%, що не відчули реального ефекту, а 5% нейтрально віднеслися до таких заходів. З іншого боку, між централізованими та децентралізованими фірмами не було виявлено жодних суттєвих відмінностей щодо функціонування інформаційної системи. Потреби в підтримці інформаційних систем були задоволені порівняно незалежно від організаційної структури [12].

Вагоме значення щодо оптимального поєднання видів транспорту у змішаних перевезеннях має аналіз факторів, що впливають на їх вибір (табл. 2) [16]. Найменше значення є найефективнішим із позицій виконання логістичних операцій. Необхідно відзначити, що траєкторія поділу за ефективністю може не відповідати географічним вимогам, інфраструктурі та іншим аспектам, що можуть бути врахованими виключно під час проектування маршруту доставки вантажу [17].

Змішані перевезення характеризуються такими рисами [9], як: два і бі-льше види транспорту; відсутність єдиного оператора процесу перевезень; кілька транспортних документів; відсутність єдиної тарифної ставки фрахту; послідовна схема взаємодії учасників; розрізнена і, як наслідок, низька відповідальність за збереженість вантажу; результат: мала ймовірність отримання необхідного вантажу в необхідній кількості, необхідної якості, в необхідному місці, в необхідний час, для необхідного споживача, за необхідною ціною, з необхідною логістичною послугою.

Пропонується для більш ефективної комбінації транспортних послуг (чинників) із видами транспорту використовувати економіко-математичне модулювання. Для цих цілей можуть бути застосовані такі критерії: Гурвіца, Вальда, Лапласа та Севіджа. Приведені критерії можуть використовуватися за наявності розроблених

Таблиця 2

Факторний вплив на вибір виду транспорту для змішаних перевезень

Чинники	Вид транспорту			
	Водний	Залізничний	Автомобільний	Повітряний
Вартість перевезення	1	2	3	4
Час доставки	4	3	2	1
Надійність дотримання графіка доставки вантажу	3	2	1	4
Частота відправлень	4	3	1	2
Здатність перевозити різні вантажі	1	2	3	4
Здатність доставити вантаж у будь-яку точку території	4	2	1	3
Розмір (обсяг) доставки вантажу	1	2	4	3
Сумарне значення	18	16	15	21

матриць можливих результатів в умовах невизначеності [18-20], що є доволі актуальним в існуючих реаліях.

Висновки з проведеного дослідження. Організаційні структури управління логістикою, змішаними перевезеннями зокрема, орієнтовані на задоволення широкого спектру послуг на ринку. В Україні досі не сформована адекватна структура державного управління логістикою на різних рівнях управління. Необхідно відзначити, що усі компанії за змістом виконуваних логістичних послуг поділяються на сторонні та внутрішні. Останні забезпечують виконання певного спектру сервісів від завантаження/розвантаження до повної доставки товарів до об'єкта призначення. Виконання завдань покладається на різні рівні управління (стратегічний, управлінський та виконавчий) в організації, що залежить від прийнятої моделі. Логістичні витрати на управління можуть суттєво різнитися залежно від розмірів компаній і сягають приблизно 10% обороту такої компанії. З метою зниження логістичних витрат компанії впроваджують ІТ рішення. Однак не усі члени команд задоволені її результатами. Так, 44% респондентів не були задоволені наявним станом ІТ-рішень на підприємстві, після модифікації цей рівень знизився до 39%, що потребує додаткового пророоблення. Наведений аналіз чинників щодо вибору відповідних видів транспорту для змішаних перевезень дає підстави вважати, що для більш точного прогнозу мають застосовуватися економіко-математичні методи й моделі, зокрема критерії Гурвіца, Вальда, Лапласа та Севіджа.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bergfors M.E., Larsson A. Product and process innovation in process industry: a new perspective on development. Journal of Strategy and Management. 2009. Vol. 2 No. 3. pp. 261–76.

2. Zaharov R. Organizational structure evaluation mechanisms based on classification features. Proceedings of the 10th International Conference "Reliability and Statistics in Transportation and Communication" (RelStat'10), 20–23 October 2010, Riga, Latvia, pp. 317–326.

3. Jakeš J. Position of Logistics in Organizational Structures – Trends. International Journal of Management Science and Business Administration. 2016. Vol. 2(7). pp. 42–50. https://doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.27.1004.

4. Zhou X., Xie X. A Study on the Organization Structure of Third-party Logistics Enterprise Servicing for Manufacturing Enterprise. International Journal of Business and Management. 2010. Vol. 5(1). pp. 200–204.

5. Borella M.R.C., Barcellos P.F.P., Sachdev H., Merz G.R., Galelli A. Estrutura organizacional, capacidade dos serviços e impacto sobre o desempenho de fornecedores logísticos no contexto B2B. Gestão & Produção. 2017. Vol. 24(2). pp. 355–369. https://doi.org/10.1590/0104-530x1538-16.

6. Wolff J.W. Organizational Structures & Performance Evaluation of Railways. Delft University of Technology, 2011. 122 p.

7. Daugherty P.J., Chen H., Ferrin B.G. Organizational structure and logistics service innovation. International Journal of Logistics Management. 2011. Vol. 22(1). pp. 26–51. https://doi.org/10.1108/09574091111127543.

8. Cejthamr V., Dědina J. Typy Organizačních Struktur A Jejich Členění. Management A Organizační Chování. Praha: Grada Publishing, 2010.

9. Тюріна Н.М., Гой І.В., Бабій І.В. Логістика: Навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 392 с.

10. Gitman L.G., McDaniel C., Shah A., Reece M., Koffel L., Talsma B., Hyatt J.C. Introduction to Business. OpenStax; Rice University, 2012.

11. Chandler, A.D. Strategy and Structure. Cambridge, MA: MIT Press, 1962.

12. Stank T.P., Daugherty P.J., Gustin C.M. Organizational Structure: Influence on Logistics Integration, Costs, and Information System Performance. The International Journal of Logistics Management. 1994. Vol. 5(2). pp. 41–52. https://doi.org/10.1108/09574099410805199.

13. Бірюков М.М. Управління логістичними системами підприємств інтегрованої корпоративної структури. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2019. 197 с.

14. Engblom J., Solakivi T., Töyli J., Ojala L. Multiple-method analysis of logistics costs. International Journal of Production Economics. 2012. Vol 137(1). pp. 29–35. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2012.01.007.

15. Supply Chain and Logistics Management: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications. Information Resources Management Association, IGI Global, USA. 2020. 2145 p.

16. Крук В.В., Навроцька Т.Д., Хорошун Р.В. Конспект лекцій з дисципліни «Логістика». Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2016. 130 с.

17. Chukurna O.P., Nitsenko V.S., Hanzhurenko I.V., Honcharuk N.R. Directions of Innovative Development of Transport Logistics in Ukraine. Economic Innovations. 2019. Vol. 21, Issue 1(70). pp. 170–181. https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.1(70).170–181.

18. Волинець Л.М. Перспективні напрямки управління ланцюгами постачання вантажів у технології змішаних перевезень. Економіка транспортного комплексу. 2019. Вип. 34. С. 99–114. https://doi.org/10.30977/ETK.2225–2304.2019.34.0.99.

19. Nitsenko V., Kotenko S., Hanzhurenko I., Mardani A., Stashkevych I., Karakai M. Mathematical Modeling of Multimodal Transportation Risks. (pp. 439-447). In: Ghazali R., Nawi N., Deris M., Abawajy J. (eds) Recent Advances on Soft Computing and Data Mining. SCDM 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, 978. Springer, Cham, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36056-6_4.

20. Nitsenko V., Sharapa O., Burdeina N., Hanzhurenko I. (2017). Accounting and analytical information in the management system of a trading enterprise in Ukraine. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2017. № 2. С. 3–18.

REFERENCES:

1. Bergfors, M.E., Larsson, A. (2009). Product and process innovation in process industry: a new perspective on development. *Journal of Strategy and Management*, no 2(3), pp. 261–76.

2. Zaharov, R. (2010). Organizational structure evaluation mechanisms based on classification features. *Proceedings of the 10th International Conference "Reliability and Statistics in Transportation and Communication" (RelStat'10)*, 20–23 October 2010, Riga, Latvia, pp. 317–326.

3. Jakeš, J. (2016). Position of Logistics in Organizational Structures – Trends. *International Journal of Management Science and Business Administration*, no 2(7), pp. 42–50. https://doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.27.1004.

4. Zhou, X., Xie, X. (2010). A Study on the Organization Structure of Third-party Logistics Enterprise Servicing for Manufacturing Enterprise. *International Journal of Business and Management*, no 5(1), pp. 200–204.

5. Borella, M.R.C., Barcellos, P.F.P., Sachdev, H., Merz, G.R., & Galelli, A. (2017). Estrutura organizacional, capacidade dos serviços e impacto sobre o desempenho de fornecedores logísticos no contexto B2B. *Gestão & Produção*, no 24(2), pp. 355–369. https://doi.org/10.1590/0104-530x1538-16.

6. Wolff J.W. (2011). *Organizational Structures & Performance Evaluation of Railways.* Delft University of Technology. 122 p.

7. Daugherty, P.J., Chen, H., Ferrin, B.G. (2011). Organizational structure and logistics service innovation. *International Journal of Logistics Management*, no. 22(1), pp. 26–51. https://doi.org/10.1108/09574091111127543.

8. Cejthamr, V., Dědina, J. (2010). *Typy Organizačních Struktur A Jejich Členění. Management A Organizační Chování.* Praha: Grada Publishing.

9. Tiurina N.M., Hoi I.V., Babii I.V. *Lohistyka [Logistics].* K.: «Tsentr uchbovoi literatury», 2015. 392 s.

10. Gitman, L.G., McDaniel, C., Shah, A., Reece, M., Koffel, L., Talsma, B., Hyatt, J.C. (2012). *Introduction to Business*. OpenStax; Rice University.

11. Chandler, A.D. (1962). *Strategy and Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.

12. Stank, T.P., Daugherty, P.J., Gustin, C.M. (1994). Organizational Structure: Influence on Logistics Integration, Costs, and Information System Performance. *The International Journal of Logistics Management*, no 5(2), pp. 41–52. https://doi.org/10.1108/09574099410805199.

13. Biriukov, M.M. (2019). *Upravlinnia lohistychnymy systemamy pidpryiemstv intehrovanoi korporatyvnoi struktury [Management of logistics systems of enterprises of integrated corporate structure].* Mariupol: DVNZ «Pryazovskyi derzhavnyi tekhnichnyi universytet», 197 s.

14. Engblom, J., Solakivi, T., Töyli, J., Ojala, L. (2012). Multiple-method analysis of logistics costs. *International Journal of Production Economics*, Vol. 137, Issue 1, pp. 29–35. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2012.01.007.

15. *Supply Chain and Logistics Management: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*. Information Resources Management Association, IGI Global, USA. 2020. 2145 p.

16. Kruk, V.V., Navrotska, T.D., Khoroshun, R.V. (2016). *Konspekt lektsii z dystsypliny «Lohistyka» [Synopsis of lectures on the discipline "Logistics"].* Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet imeni Ivana Puliuia, 130 s.

17. Chukurna, O.P., Nitsenko, V.S., Hanzhurenko, I.V., & Honcharuk, N.R. (2019). Directions of Innovative Development of Transport Logistics in Ukraine. *Economic Innovations*, Vol. 21, Issue 1(70), pp. 170–181. https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.1(70).170–181.

18. Volynets, L.M. (2019). Perspektyvni napriamky upravlinnia lantsiuhamy postachannia vantazhiv u tekhnolohii zmishanykh perevezen [Promising areas of cargo supply chain management in the technology of mixed transportation]. *Ekonomika transportnoho kompleksu*, vyp. 34, S. 99–114. https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2019.34.0.99.

19. Nitsenko, V., Kotenko, S., Hanzhurenko, I., Mardani, A., Stashkevych, I., & Karakai, M. (2020). Mathematical Modeling of Multimodal Transportation Risks. (pp. 439–447). In: Ghazali R., Nawi N., Deris M., Abawajy J. (eds) Recent Advances on Soft Computing and Data Mining. SCDM 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, 978. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36056-6_4.

20. Nitsenko, V., Sharapa, O., Burdeina, N., & Hanzhurenko, I. (2017). Accounting and analytical information in the management system of a trading enterprise in Ukraine. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no 2, S. 3–18.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

METHODICAL APPROACHES OF ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FINANCIAL SECURITY OF FUNCTIONING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК 336.647/.648:65.012.25
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-13

Ковальова А.О.
аспірант кафедри економіки та фінансів ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Kovaleva Alina
State Agrarian University of Kherson

У статті розглянуто основні методичні підходи до фінансування функціонування сільськогосподарських підприємств. Методика розрахунку потреби у фінансових ресурсах є основним елементом фінансового забезпечення господарюючого суб'єкта. Правильно обґрунтоване рішення щодо вибору зовнішніх та внутрішніх джерел фінансових ресурсів має визначальний вплив на здійснення процесу виробництва, ведення господарської діяльності, проведення своєчасних розрахунків за зобов'язаннями та отримання прибутку. Під час прийняття рішення щодо використання джерел фінансування слід звернути увагу на фінансові ресурси, за допомогою яких сільськогосподарські підприємства можуть ефективно здійснювати господарську діяльність, отримуючи прибутки за мінімальних витрат. Для позитивних результатів діяльності суб'єкти господарювання постійно проводять моніторинг залучення та використання фінансових ресурсів. Саме тому у статті висвітлені методичні підходи щодо здійснення оцінки ефективності функціонування діяльності сільськогосподарських підприємств, розділених на категорії за галузевою спеціалізацією, що завдяки аналізу інтегрального показника дало змогу визначити рівень ефективності фінансування та сформувати орієнтири адаптації підприємства в умовах зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ключові слова: *фінансування, методичні підходи, фінансові ресурси, сільськогосподарські підприємства.*

В статье рассмотрены основные методические подходы к финансированию функционирования сельскохозяйственных предприятий. Методика расчета потребности в финансовых ресурсах является основным элементом финансового обеспечения хозяйствующего субъекта. Правильно обоснованное решение по выбору внешних и внутренних финансовых ресурсов имеет определяющее влияние на осуществление процесса производства, ведение хозяйственной деятельности, проведение своевременных расчетов по обязательствам и получение прибыли. При принятии решения об использовании источников финансирования следует обратить внимание на финансовые ресурсы, с помощью которых сельскохозяйственные предприятия могут эффективно осуществлять хозяйственную деятельность, получая прибыли при минимальных затратах. Для положительных результатов деятельности субъекты хозяйствования постоянно проводят мониторинг привлечения и использования финансовых ресурсов. Именно поэтому в статье освещены методические подходы по осуществлению оценки эффективности функционирования деятельности сельскохозяйственных предприятий, разделенных на категории по отраслевой специализации, что, благодаря анализу интегрального показателя, позволило определить уровень эффективности финансирования и сформировать ориентиры адаптации предприятия в условиях внешней и внутренней среды.

Ключевые слова: *финансирование, методические подходы, финансовые ресурсы, сельскохозяйственные предприятия.*

The article considers the main methodological approaches to financing the functioning of agricultural enterprises. The methodology for calculating the need for financial resources is the main element of financial support of a business entity. A correctly informed decision on the selection of external and internal financial resources has a decisive influence on the implementation of the production process, timely settlements of obligations and profit. When deciding on the use of sources of financing, attention should be paid to financial resources by which agricultural enterprises can effectively carry out entrepreneurial activities. That is why the development of methodological approaches that would allow the most accurate assessment of the effectiveness of the functioning of agricultural enterprises to become important. Financial support of agricultural enterprises is an important and at the same time a necessary component for the successful operation and development of agricultural enterprises. One of the main tasks of the financing process is to maintain the competitiveness of the enterprise in the market. Most companies are constantly solving the problem of finding sources by attracting financial resources and the possibility of their access to business. That is why it is quite difficult for agricultural enterprises to ensure stable development and financial stability of the industry as a whole. agricultural enterprises choose a form of financing that will ensure financial stability, expand production, make a profit, reduce costs and develop innovation. That is why the subject of this study is the theoretical aspects of methods for assessing the effectiveness of financial resources of agricultural enterprises. Scientific works in the part of theoretical perception of methodical approaches concerning attraction of financial resources. On the basis of scientific and methodical approaches the scheme of criteria of an estimation of financial maintenance of functioning of the agricultural enterprises is offered. The indicators are grouped to assess the effectiveness of the processes of formation of financial resources of the entity. Then use an integrated indicator that determines the importance of each component. The method of assessing the effectiveness of financial resources of agricultural enterprises based on the construction of an integrated indicator by the method of geometric mean. This technique involves a series of successive interrelated stages and by comparing the financial performance of enterprises to improve the formation and use of financial resources.

Key words: *financing, methodical approaches, production resources, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. Основним завданням підприємницької діяльності сільськогосподарського підприємства є досягнення та утримання на належному рівні показників прибутковості, рентабельності та зниження затрат, підвищення якості продукції, залучення інвестицій тощо. У сучасних ринкових умовах для забезпечення ефективності виробництва суб'єкти підприємницької діяльності вимушені використовувати не лише власні, а й позичені кошти. Для визначення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів проводять моніторинг

економічного фінансового забезпечення, який показує позицію функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку.

У зв'язку з мінливими ринковими умовами гостро постає питання фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Внаслідок цього є актуальним розроблення методики оцінювання ефективності вибраної стратегії фінансового забезпечення та рівня її адаптації до зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Темі оцінки ефективності фінансування сільськогосподарських підприємств присвячено багато праць науковців. Цьому питання приділяють увагу такі вчені, як Л.П. Артеменко, В.П. Галушко, Д.О. Горєлов, О.Є. Гудзь, С.О. Гуткевич, М.С. Герасимчук, Г.М. Давидов, Д.І. Дема, Я.В. Долгіх, Г.О. Закаблук, М.І Кісіль, Т.В. Ларікова, О.І. Невдачина, А.А. Пересада, Г.М. Підлісецький, В.П. Савчук, О.В. Саленко, П.А. Стецюк, Н.С. Танклевська, А.М. Третяк, В.І. Оспіщева, С.В. Павловський, А.В. Щемельова.

Проблемі ефективного залучення фінансових ресурсів для функціонування сільськогосподарських підприємств приділяють дуже багато уваги. Проте є потреба в поглибленні вивчення питань, пов'язаних із розробленням методичних підходів щодо оцінки ефективності фінансування аграрних підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних основ поняття та обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття економічної ефективності зазвичай порівнюють з результативністю, але здебільшого науковці трактують ефективність не лише як співвідношення витрачених та створених ресурсів, а й як досягнення максимального прибутку за мінімальних витрат.

У своїй роботі О.В. Саленко визначає ефективність як відносний ефект, результат відношення отриманого ефекту (результату), вироблених економічних благ до обсягу витрачених на це ресурсів, що характеризує результативність певної операції, проекту, діяльності. Найбільш загальна методика визначення ефективності формалізується за допомогою співвідношення ефекту (результату) та витрат (ресурсів) [1, с. 63].

Роботи провідних науковців висвітлюють різні підходи до проблеми оцінки ефективності стратегії підприємства. Так, А.В. Щемельова, Л.П. Артеменко розділяють дві методики щодо оцінки ефективності стратегії фінансового забезпечення функціонування, такі як 1) загальна ефективність організації (підприємства); 2) комплексна оцінка ефективності стратегії. При цьому Д.О. Горєлов, С.Ф. Большенко виокремлюють чотири підходи, такі як аналіз портфеля замовлень (оцінка темпів росту ринку та конкурентної стратегії); матриця Мак-Кінсі (привабливість галузі виробництва й конкурентне положенням підприємства); аналіз життєвого циклу; бенчмаркінг [2, с. 49–52].

І.А. Ігнатьєва виділяє три види підходів: цільовий підхід (базується на теорії адаптації Ігоря Ансоффа та стратегії функціонування Майкла Портера та є комбінацією найбільш вигідних напрямів діяльності з урахуванням ситуаційних факторів); системний (підприємство вибирає стратегію незалежно від ринку, який обслуговує); процесний (процеси, які організовуються та функціонують у межах виробничої структури) [3, с. 217–220].

Г.М. Давидов, В.М. Малахова, О.А. Магопець виділяють експертні та кількісні методи. Експертні поділяються на: індивідуальні експертні оцінки (метод складання сценаріїв, метод інтерв'ю, метод імітаційного моделювання, метод доповідних записок, метод «комісій», метод мозкової атаки) та колективні експертні оцінки (метод Дельфі, огляди й опитування, оцінки покупців, опитування продавців, журі з експертів-виконавців). Кількісні методи: аналіз часових рядів, методи екстраполяції, методи моделювання, метод рухомого середнього, експоненційне згладжування, регресійний аналіз, економетричне моделювання, спеціальні застереження, метод найменших квадратів, інформаційний метод) [4, с. 174].

На думку Я.В. Долгіх, у зарубіжній практиці широке розповсюдження отримав метод оцінки ефективності, що ґрунтується на основі концепції ефективної межі виробничих можливостей. Ідея оцінки ефективності на основі концепції ефективної межі виробничих можливостей належить американському вченому М. Дж. Фаррелу. Якщо у просторі вхідних-вихідних величин точка, що відповідає підприємству, знаходиться на ефективній межі, то його діяльність є 100% ефективною. Якщо точка знаходиться не на ефективній межі, то діяльність підприємства є неефективною.

Для оцінки економічної ефективності М. Дж. Фаррел запропонував фіксувати один із векторів вхідних або вихідних величин, а другий змінювати пропорційно до деякого коефіцієнта (показника ефективності) до досягнення ефективної межі. Надалі ця ідея була розвинена А. Чарнсоном, В. Купером, Е. Роудсом, які звели завдання оцінки ефективності до розв'язання задачі математичного програмування. Запропонований метод отримав назву DEA. Моделі DEA можна поділити за такими критеріями, як: 1) віддача від масштабу: з постійною віддачею від масштабу (CRS-моделі), зі змінною віддачею від масштабу (VRS-моделі); 2) орієнтація: орієнтовані на вхід (input-моделі), на вихід (output-моделі), без орієнтації [5, с. 55–57].

Проте І.О. Козачков виділяє сутнісний підхід, який, вважаємо, можна адаптувати до оцінки стратегії. Цей підхід полягає у комплексній оцінці стратегії та визначенні показників, що характеризують кінцеві результати діяльності підприємства (рентабельність, індекс доходності) [6, с. 100].

Найпоширенішою методикою управління ефективністю залученого капіталу є ефект фінансового

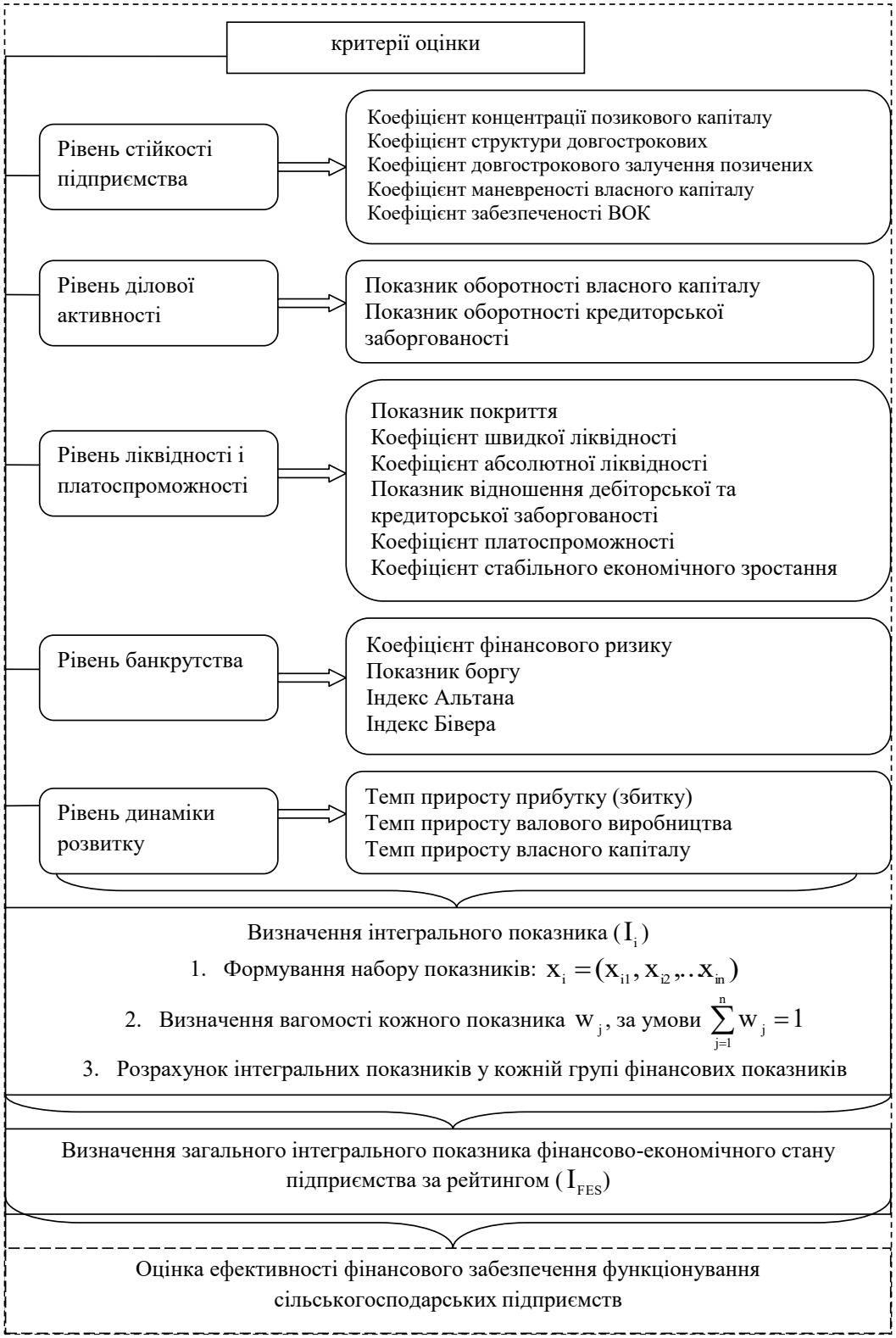

Рис. 1. Схема критеріїв оцінки фінансового забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором на основі [8, с. 40; 9, с. 229–230; 10, с. 38–40; 11, с. 112–117]

важеля, який показує, на скільки відсотків збільшилася рентабельність власного капіталу за рахунок залучення позикових коштів в оборот підприємства. Однак під час її використання спостерігається низка недоліків: не враховується величина залученого капіталу, цільове призначення, термін кредитування та ефективність використання залученого капіталу.

Тому А.О. Музиченко запропонована методика, яка деякою мірою усуває зазначені недоліки. Формалізовано її можна описати моделлю, яка має вигляд формули:

$$A = (D \cdot Kf + CF) – (I \cdot D + D/Y), \quad (1)$$

де А – фінансова спроможність обслуговувати позичкові кошти (грн.); D – сума кредитних коштів (грн.); Kf – коефіцієнт рентабельності використання залученого капіталу; CF – чистий грошовий потік підприємства перед залученням кредитів (грн.); I – річна відсоткова ставка за користування кредитом (%); Y – кількість років користування кредитом [7, с. 12].

Впровадження такої системи критеріїв та обґрунтування їх нормативних значень дає змогу найбільш точно дати оцінку стратегії фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей їхньої діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі дослідження розглянуто основні підходи до оцінки ефективності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Слід відзначити, що немає єдиного визначення щодо питання формування єдиної методики здійснення оцінки фінансування суб'єктів підприємницької діяльності. Саме тому нами згруповано критерії, за якими сформована схема оцінки ефективності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. В основі цієї схеми згруповані показники фінансової діяльності підприємства та має застосування інтегральний показник.

Перспективою подальшого дослідження є розроблення алгоритму проведення оцінки фінансової ефективності сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей галузі, що дасть змогу в подальшому сформувати дієвий механізм залучення та використання фінансових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саленко О.В. Шляхи визначення ступеню ефективності діяльності підприємства. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики, 2013. № 4 (24). С. 63.

2. Горєлов Д.О., Большенко С.Ф. Стратегія підприємства : навч.-метод. посіб. Харків: ХНАДУ, 2010. 49–52 с.

3. Ігнатьєва І.А. Стратегічний менеджмент: Підручник. К.: Каравела, 2008. 217–220 с.

4. Давидов Г.М., Малахова В.М., Магопець О.А. Стратегічний аналіз: навч. посіб. К.: Знання, 2014. 174 с.

5. Долгіх Я.В. Метод DEA при оцінці основних ресурсних показників сільськогосподарських підприємств регіону. Економіка АПК, 2016. № 11. С. 55–57.

6. Козачков І.О. Сутнісний підхід до оцінки ефективності реалізації маркетингових стратегій. Механізм регулювання економіки, 2009. № 4. С. 100.

7. Музиченко А.О. Аналітичне забезпечення управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2010. 12 с.

8. Дема Д.І. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи: монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2016. 40 с.

9. Ларікова Т.В. Особливості розрахунку інтегральної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Випуск 6. С. 229–230.

10. Закаблук Г.О. Дослідження динаміки показників фінансово-економічного стану промислових підприємств на засадах інтегрального оцінювання. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 12. С. 38–40.

11. Павловський С.В. Фінансування підприємств у період фінансової кризи: альтернативні рішення. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2016. Випуск 17. С. 112–117.

REFERENCES:

1. Salenko O.V. (2013) Shlyakhy vyznachennya stupenyu efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva [Ways to determine the degree of efficiency of the enterprise]. *Economics and management of machine-building enterprises: problems of theory and practice*, no. 4 (24), pp. 63.

2. Horyelov D.O. and Bol'shenko S.F. (2010) Stratehiya pidpryyemstva [Strategy of Enterprise]. Kharkiv: KHNADU, pp. 49–52.

3. Ihnat'yeva I.A. (2008) Stratehichnyy menedzhment [Strategic Management]. Kyiv: Karavela, pp. 217–220.

4. Davydov H.M., Malakhova V.M., Magopets' O.A. (2014) Stratehichnyy analiz [Strategic analysis]. Kyiv : Znannya, pp. 174.

5. Dolhikh YA.V. (2016) Metod DEA pry otsintsi osnovnykh resursnykh pokaznykiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv rehionu [DEA method in estimating the main resource indicators of agricultural enterprises in the region]. *Economics of agro-industrial complex,* no. 11, pp. 55–57.

6. Kozachkov I.O. (2009) Sutnisnyy pidkhid do otsinky efektyvnosti realizatsiyi marketynhovykh stratehiy [An essential approach to assessing the effectiveness of marketing strategies]. *Mechanism of economic regulation*, no. 4, pp. 100.

7. Muzychenko A.O. (2010) Analitychne zabezpechennya upravlinnya finansovymy resursamy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Analytical support of financial resources management of agricultural enterprises] (PhD Thesis), Kyiv.

8. Dema D.I. (2016) Finansova polityka v ahrarnomu sektori ekonomiky: stan ta perspektyvy [Financial policy in the agricultural sector of the economy: status and prospects: a monograph]. Zhytomyr : ZHNAEU, pp. 40.

9. Larikova T.V. (2014) Osoblyvosti rozrakhunku intehral'noyi otsinky finansovoho stanu sub"yektiv hospodaryuvannya [Features of the calculation of the integrated assessment of the financial condition of economic entities]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, no. 6, pp. 229–230.

10. Zakabluk H.O. (2018) Doslidzhennya dynamiky pokaznykiv finansovo-ekonomichnoho stanu promyslovykh pidpryyemstv na zasadakh intehral'noho otsinyuvannya [Research of dynamics of indicators of financial and economic condition of industrial enterprises on the basis of integrated estimation]. *Investments: practice and experience*. no. 12, pp. 38–40.

11. Pavlovs'kyy S.V. (2016) Finansuvannya pidpryyemstv u period finansovoyi kryzy: al'ternatyvni rishennya [Financing of enterprises during the financial crisis: alternative solutions]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, no. 17, pp. 112–117.

СУТНІСТЬ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЙОГО РОЗВИТКУ

THE ESSENCE OF OPERATIONAL MANAGEMENT AND THE MAIN STAGES OF ITS DEVELOPMENT

УДК 339.17
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-14

Крамарчук С.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та персоналу
Тернопільський національний
економічний університет
Лубкей Н.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансового
менеджменту та страхування
Тернопільський національний
економічний університет

Kramarchuk Svitlana
Ternopil National Economic University
Lubkey Nadiya
Ternopil National Economic University

У статті досліджено та проаналізовано погляди вітчизняних науковців на визначення поняття сутності операційного менеджменту. Розглянуто різні трактування означеної категорії. Порівняльний аналіз досліджених тлумачень поняття операційного менеджменту виявив недостатню конкретність і чіткість визначень цієї частини менеджменту, тому нами наведене власне визначення сутності операційного менеджменту: операційний менеджмент – це управління процесом створення товарів і надання послуг, що здійснюється на рівні операцій, починаючи із входів, тобто забезпечення підприємства усіма потрібними ресурсами, та супроводжуючи їх трансформацію у виходи, тобто готові товари і послуги. Основною метою операційного менеджменту визначено досягнення ефективності під час управління будь-якими операціями. Під ефективністю в операційному менеджменті до-цільно розуміти певний заданий ступінь досягнення поставлених перед опе-раційною системою цілей. У статті наведено основні складники операційного менеджменту як виду практичної діяльності з управління організацією, а також досліджено основні етапи його розвитку.
Ключові слова: *операційний менеджмент, операції, категорія, по-няття, етапи розвитку, менеджмент, визначення.*

В статье исследованы и проанализированы взгляды отечественных ученых на определение понятия сущности операционного менеджмента. Рассмотрены различные трактовки указанной категории. Сравнительный анализ исследованных толкований понятия операционного менеджмента обнаружил недостаточную конкретность и четкость определений этой части менеджмента, поэтому нами представлено собственное определение сущности операционного менеджмента: операционный менеджмент – это управление процессом создания товаров и оказания услуг, которое осуществляется на уровне операций, начиная с входов, то есть обеспечения предприятия всеми необходимыми ресурсами, и сопровождая их трансформацию в выходы, то есть готовые товары и услуги. Основной целью операционного менеджмента определены достижения эффективности при управлении любыми операциями. Под эффективностью в операционном менеджменте целесообразно понимать определенную заданную степень достижения поставленных перед операционной системой целей. В статье представлены основные составляющие операционного менеджмента в качестве вида практической деятельности по управлению организацией, а также исследованы основные этапы его развития.
Ключевые слова: *операционный менеджмент, операции, категория, понятие, этапы развития, менеджмент, определение.*

In the article the views of domestic scientists on the definition of the essence of operational management are researched and analyzed. Different interpretations of this category are considered. The comparative analysis of the studied interpretations of the concept of operational management revealed their lack of comprehensiveness and clarity. We provide our own definition of the essence of operational management, namely: operational management is the management of the process of creating goods and providing services which is carried out at the level of operations: begins with the inputs to provide the company with all the necessary resources and accompanies their transformation into outputs – finished goods and services. The main purpose of operational management is to achieve efficiency in the management of any operations. Efficiency in operational management is a certain degree of achievement of the goals set for the operating system. The article presents the main components of operational management as a type of practical activities for the management of the organization, namely: management of the processes of creating and designing an operating system; operating system management; operating system quality and performance management; management to ensure the stability of the operating system; management of transformations, changes and development of the operating system. We also studied the main stages of development of operational management, namely: the first stage – the industrial revolution (1770 – 1890), the second stage – the development of management theory (1890 – 1930); the third stage – the development of scientific management (1930 – present). Each of the stages is described in detail. The outstanding achievements of each period are highlighted. Among them: in 1776 – the development of A. Smith's concept of division of labor; in 1800 – the practical implementation of E. Whitney's principle of interchangeability of parts; in 1911 – the generalization of Frederick Taylor's principles of scientific management in his book "Principles of Scientific Management"; in 1913 – G. Ford and C. Sorenson created the concept of coordinated conveyor lines; in 1915 – the development of F. Harris mathematical model of the optimal economic size of the purchase.
Key words: *operational management, operations, category, concepts, stages of development, management, definition.*

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище, у якому функціонують підприємницькі структури, динамічно трансформується. Це формує нові вимоги до організацій і викликає появу принципово нових організаційних форм підприємництва. Поглиблення економічних реформ, швидкі зміни умов провадження вітчизняного бізнесу та складність у пристосуванні до них зумовлюють потребу дослідження проблем механізму функціонування і розвитку сучасних підприємств. Прогресуюча фінансова криза зумовлює потребу формування як практичної, так і теоретичної інформаційної бази для подальших ґрунтовних аналітичних досліджень.

Для вітчизняних підприємств притаманним є високий рівень конкуренції. Постійне бажання працювати із максимальною економічною віддачею веде до необхідності удосконалювати і шукати нові шляхи розвитку власної операційної діяльності. За сучасних умов господарювання все більшого значення набуває операційний менеджмент, який забезпечує результативність основної повсякденної діяльності підприємств, що створює реальне підґрунтя для успішної

реалізації їхніх загальних господарських цілей та місії загалом.

У зв'язку з цим важливим є уточнення сутності такого поняття, як операційний менеджмент, а також дослідження етапів розвитку цього виду менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з дослідженням операційного менеджменту, знайшли відображення в численних працях О.В. Ареф'єва, І.О. Бланка, Л. Гелловей, Г.О. Кравченко, Л.О. Лігоненко, Г.В. Митрофанова, Л.П. Наговіциної, М.С. Порядкова, Т.Є. Унковської, Н.М. Ушакової, А.І. Юхименка. Слід зауважити, що майже всі згадані науковці досліджують проблеми, що стосуються виробничої сфери господарювання, залишаючи поза увагою детальне дослідження категорійного апарату.

Постановка завдання. Метою дослідження є уточнення поняття операційного менеджменту та дослідження етапів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Операційний менеджмент як поняття багатьма науковцями і практиками трактується по-різному. Причиною цього є багатогранність цієї категорії та бажання науковців знайти найбільш вдале визначення.

Зазвичай операційний менеджмент прийнято пов'язувати із виробничою діяльністю чи із фізичними змінами стану предметів праці. Тому в більшості економічних видань його визначають таким чином: операційний менеджмент – це діяльність з управління процесом придбання матеріалів, їхнього перетворення в готовий продукт і постачання цього продукту покупцю [2]. Це визначення, як на нашу думку, так і з погляду багатьох науковців, є досить узагальненим, а також у певному сенсі вузьким. Дослідження спеціальної літератури виявляє явну спрямованість операційного менеджменту на ефективність та раціональність під час управління будь-якими операціями на підприємстві. З огляду на наведене вище визначення, можна відзначити частковий взаємозв'язок визначення операційного менеджменту із визначенням поняття логістики. Проте операційний менеджмент, на нашу думку, є поняттям дещо ширшим. Це важливе вміння, обов'язкове для керівників усіх рівнів та підрозділів підприємства. Оскільки будь-яка діяльність являє собою операції, то операційний менеджмент усіх їх стосується. Саме тому ефективність операцій доцільно розглядати як показники роботи усього підприємства.

Операційний менеджмент полягає в ефективному і раціональному управлінні будь-якими операціями. При цьому варто підкреслити, що ступінь участі фізичних товарів у цих операціях не важливий. Теорія однаково застосовна як для організацій, що надають послуги, так і для підприємств із виробничою діяльністю.

Група американських авторів дає таке визначення: «Операційний менеджмент – це діяльність, пов'язана з розробленням, використанням і удосконаленням виробничих систем, на основі яких виробляється основна продук-ція чи послуги компанії». У популярній книзі «Основи менеджменту» гово-риться, що терміни операції і виробництво взаємозамінні: «Однак під виробництвом в основному розуміється випуск товарів і переробка сировини. Термін операції ширший, він включає не тільки виробництво товарів, але і надання послуг». І там же: «Операційна функція містить у собі ті дії, у результаті яких виробляються товари і послуги, що поставляються в зовнішнє середовище. Функцію операцій мають всі організації, інакше вони просто не можуть існувати».

О.В. Ареф'єва у своїй науковій праці дає таке визначення: операційний менеджмент (Operations management) – це діяльність, пов'язана з розробленням, використанням і удосконаленням виробничих систем, на основі яких виробляються основна продукція або послуги компанії. Операційний менеджмент полягає в ефективному і раціональному управлінні будь-якими операціями [1].

Л. Гелловей визначає операційний менеджмент як усі види діяльності, пов'язані з навмисним перетворенням (трансформацією) матеріалів, інформації або покупців [3]. Тобто операційний менеджмент, на думку науковця, полягає в ефективному і раціональному управлінні будь-якими операціями на підприємстві. При цьому наголошується, що ступінь участі фізичних товарів у цих операціях не є важливим. Теорія однакова для застосування як для виробничої сфери, так і для сфери послуг.

У праці С.С. Ткачова та Т.П. Іванова наведено такі два визначення операційного менеджменту [8]:

– операційний менеджмент – це діяльність, пов'язана з розробленням, використанням і удосконаленням виробничих систем, на основі яких виробляється основна продукція чи послуги компанії;

– операційний менеджмент – це управління процесами створення товарів та надання послуг посередникам або кінцевим споживачам, що здійснюється на рівні операцій, починаючи із забезпечення організації «входами» (необхідними ресурсами усіх видів) та впродовж їх трансформації у «виходи» (готові товари і послуги).

Як видно з викладеного, наведені терміни і поняття мають неоднозначний характер і вимагають уточнення з погляду їхньої коректності і правильного застосування.

Порівняльний аналіз досліджених нами тлумачень поняття операційного менеджменту виявив недостатню конкретність і чіткість визначень

цієї частини менеджменту. Оскільки операційний менеджмент притаманний кожній організації і є управлінською діяльністю, яка спрямована на виробничі процеси певного підприємства на рівні окремих операцій, нами запропоновано таке визначення цього поняття: операційний менеджмент – це управління процесом створення товарів і надання послуг, що здійснюється на рівні операцій, починаючи із входів, тобто забезпечення підприємства усіма потрібними ресурсами, та супроводжуючи їх трансформацію у виходи, тобто готові товари і послуги.

Основною метою операційного менеджменту є досягнення ефективності під час управління будь-якими операціями. Під ефективністю у операційному менеджменті доцільно розуміти певний заданий ступінь досягнення поставлених перед операційною системою цілей [3; 7].

Операційний менеджмент як вид практичної діяльності з управління організацією включає такі складники, як [4; 6]:

– управління процесами створення та проектування операційної системи;

– управління функціонуванням операційної системи;

– управління якістю та продуктивністю операційної системи;

– управління забезпеченням стабільності функціонування операційної системи;

– управління перетвореннями, змінами та розвитком операційної системи.

Багато нововведень у операційному менеджменті були розвинуті науковцями-класиками, чий внесок став фундаментом, який сприяв майбутнім досягненням у менеджменті загалом.

Так, Фредерік Тейлор, відомий як батько наукового менеджменту, приділяв велику увагу плануванню, складанню розкладів, добору персоналу, а також іншим сферам використання трудового потенціалу. Він першим дійшов висновку, що менеджмент як форма організації управління виробництвом має бути більш активним та результативним в удосконаленні методів діяльності. Представники школи наукового управління, а саме Фредерік Тейлор, Френк і Ліліан Гілберти та Генрі Гантт, були першими, хто систематично шукав ефективніших шляхів виробництва.

Також у 1913 році Генрі Форд та Чарльз Соренсон поєднали свої знання стосовно стандартизації деталей із конвеєрними лініями та, як наслідок, створили концепцію скоординованих конвеєрних ліній.

Інші класичні наукові досягнення пов'язані із контролем якості. У1924 році Уолтер Шухарт поєднав свої розробки зі статистики з потребами конт-ролю якості та створив підґрунтя для статистичних методів випробувань і контролю якості. Едвард Демінг вважав, як і Фредерик У. Тейлор, що менеджмент має робити більше для удосконалення умов праці, робочих місць і процесів так, щоби це вело до підвищення якості.

Усі ці дослідження та ще багато інших суттєво сприяли підвищенню продуктивності діяльності. Вони у комплексі використовували знання зі статистики, математики, економіки та управління, що дало змогу застосовувати системний аналіз для удосконалення операційних систем.

У розвитку операційного менеджменту можна виокремити три основні історичні етапи:

І етап – промислова революція (1770–1890 рр.) – це період значних винаходів у галузі виробництва та послуг, а також прогресивного розвитку виробництва за рахунок його механізації. Основними досягненнями цього етапу можна вважати:

– у 1776 році – розроблення А. Смітом концепції розподілу праці;

– у 1800 році – практичну реалізацію Е. Уітні принципу взаємозамінності деталей.

ІІ етап – розвиток теорії менеджменту (1890–1930 рр.) – період характеризується відокремленням менеджменту у самостійну науку, прискоренням розвитку виробничої діяльності та застосуванням низки технологічних удосконалень. Досягненнями цього період були:

– у 1911 році – узагальнення Фредеріком Тейлором принципів наукового менеджменту в своїй книзі “Принципи наукового управління”;

– у 1913 році – створення Г. Фордом і Ч. Соренсоном концепції скоординованих конвеєрних ліній;

– у 1915 році – розроблення Ф.Х. Харрісом математичної моделі оптимального економічного розміру закупки;

– у 1916 році – оптимізація виробничих циклів (графіки Генрі Ганта);

– у 1922 році – вивчення робочих рухів Ліліан і Франком Гілберт.

ІІІ етап – розвиток наукового менеджменту (1930 р. і до сьогодення) – цей етап характеризується розвитком моделювання та математичних методів прийняття управлінських рішень у операційному менеджменті, а також комплексною автоматизацією виробництва та сфери послуг. До визначних досягнень третього етапу можна віднести:

– у 1931 році – закладення У. Шухартом статистичного підґрунтя контролю якості;

– у 1938 році – побудову Д.В. Атанасовим першого комп’ютера;

– у 1947 році – розроблення Дж. Данцигом симплекс-методу;

– у 1950-х роках – винайдення А. Фейгенбаумом та У.Е. Демінгом кількісних моделей прийняття рішень під час управління якістю;

– у 1957 році – розроблення М.Р. Уокером та Дж.І. Келлі методів сіткового планування PERT/CPM;

– у 1960 році – розроблення Д. МакГрегором принципів бездефектного виробництва;

– у 1962 році – розроблення Т. Оно концепції "точно у термін" [8].

Продовженням досягнень цього періоду є також упровадження новітніх комунікацій на базі інтернет-технологій.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом у цій статті нами наведене власне бачення стосовно визначення поняття категорії операційного менеджменту та узагальнено основні етапи його розвитку. Нами запропоновано таке визначення цього поняття: операційний менеджмент – це управління процесом створення товарів і надання послуг, що здійснюється на рівні операцій, починаючи із входів, тобто забезпечення підприємства усіма потрібними ресурсами, та супроводжуючи їх трансформацію у виходи, тобто готові товари і послуги. Також у статті нами досліджено основні етапи розвитку операційного менеджменту: перший етап – промислова революція (1770–1890 роки); другий етап – розвиток теорії менеджменту (1890–1930 роки); третій етап – розвиток наукового менеджменту (1930 р. і до сьогодення). Кожен із етапів у статті детально охарактеризовано та виділено визначні досягнення кожного періоду. Підсумовуючи усе вищевикладене, ми можемо констатувати, що уточнення теоретичних основ операційного менеджменту є актуальним, воно формує базу для подальших практичних досліджень у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Організаційно-економічні проблеми управління виробничих системами. Харків: Основа, 1996. 263 с.

2. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Виробничий (операційний) менеджмент: Навчальний посібник. За редакцією В.О. Василенка. Київ: ЦУЛ, 2003. 532 с.

3. Гэлловэй Л. Операционный менеджмент. СПб.: Питер, 2002. 320 с.

4. Капінос Г.І. Операційний менеджмент: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2013. 352 с.

5. Копчикова І.В. Сутність та основні напрямки розвитку операційної діяльності торговельних мереж. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету.* № 3 (75), 2014. С. 141–148.

6. Плотніченко С.Р., Безверхня Ю.В. Операційний менеджмент в системі управління підприємством. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки).* № 1(30), 2016. С. 59–61.

7. Рябчикова Д.А., Коваленко Н.В. Операційний менеджмент сучасного підприємства. Дні науки–2017: *Збірник матеріалів IX регіональної науково-практичної конференції, 16–17 травня 2017 р., Покровськ: Індустріальний інститут ДВНЗ ДонНТУ*, 2017. 295 с. С. 151–153.

8. Ткачова С.С., Іванова Т.П. Операційний менеджмент. Навчальний посібник. Харків 2009. 452 с.

REFERENCES:

1. Aref'yeva O.V. (1996) Orhanizatsiyno-ekonomichni problemy upravlinnya vyrobnychykh systemamy. [Organizational and economic problems of production systems management]. Kharkiv: Osnova. 263 p. (in Ukrainian)

2. Vasylenko V.O., Tkachenko T.I. (2003) Vyrobnychyy (operatsiynyy) menedzhment: Navchal'nyy posibnyk. [Tkachenko TI Production (operational) management]. Kyyiv: TSUL, 532 p. (in Ukrainian)

3. Héllovéy L. (2002) Operatsyonnyy menedzhment. [Operations management]. SPb.: Pyter, 320 p. (in Russian)

4. Kapinos H. I. (2013) Operatsiynyy menedzhment: navchal'nyy posibnyk. [Operations management]. K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 352 p. (in Ukrainian)

5. Kopchykova I.V. (2014) Sutnist' ta osnovni napryamky rozvytku operatsiynoyi diyal'nosti torhovel'nykh merezh. [The essence and main directions of development of operational activity of trade networks]. Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. № 3 (75), pp.141–148. (in Ukrainian)

6. Plotnichenko S.R., Bezverkhnya YU.V. (2016) Operatsiynyy menedzhment v systemi upravlinnya pidpryyemstvom. [Operational management in the enterprise management system]. Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). № 1(30), pp. 59–61. (in Ukrainian)

7. Ryabchykova D.A., Kovalenko N.V. (2017) Operatsiynyy menedzhment suchasnoho pidpryyemstva. [Operational management of a modern enterprise]. Dni nauky–2017: Zbirnyk materialiv IKH rehional'noyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 16–17 travnya 2017 r., Pokrovs'k: Industrial'nyy instytut DVNZ DonNTU, 295p., pp. 151–153. (in Ukrainian)

8. Tkachova S.S., Ivanova T.P. (2009) Operatsiynyy menedzhment. [Operational management]. Navchal'nyy posibnyk. Kharkiv 452 s. (in Ukrainian)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ХОЛОДНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT COLD LOGISTICS MARKET IN UKRAINE

УДК 658.87
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-15

Лиса С.С.
к.е.н., доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики
Київський національний торговельно-економічний університет
Зіміна А.І.
к.е.н., доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики
Київський національний торговельно-економічний університет

Lysa Svitlana
Kyiv National University of Trade and Economics
Zimina Anna
Kyiv National University of Trade and Economics

Проаналізовано підходи до тлумачення понять холодових ланцюгів постачання, холодної логістики, логістики швидкопсувних товарів. Аналіз показує, що вони можуть бути використані як синоніми. Розглянуто питання щодо управління холодовим ланцюгом постачання. Визначено ключові логістичні рішення для ефективного управління, такі як: забезпечення і контроль температурного режиму під час транспортування, зберігання їх у спеціалізованих складських комплексах, комплектації, приймання; інформаційна підтримка холодного логістичного ланцюга. Оцінено сучасний стан логістичного обслуговування холодових ланцюгів постачання в Україні. Визначено перспективні напрями розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі на засадах логістики. Визначено фактори та поштовхи розвитку логістики швидкопсувних товарів, такі як: обсяги транспортування продукції, розширення структури товарів, які зберігаються в холодильних складах, збільшення асортименту свіжих продуктів та продуктів тривалого зберігання, заморозки і напівфабрикатів.

Ключові слова: *холодовий ланцюг постачання, холодна логістика, логістика швидкопсувних товарів, зберігання швидкопсувних продуктів харчування.*

Проанализированы подходы к толкованию понятий холодовых цепей поставок, холодной логистики, логистики скоропортящихся товаров. Анализ показывает, что они используются как синонимы. Рассмотрены вопросы по управлению холодовой цепью. Определены ключевые логистические решения для эффективного управления, такие как: обеспечение и контроль температурного режима при транспортировке, хранении их в специализированных складских комплексах, комплектации, приеме; информационная поддержка холодной логистической цепи. Оценено современное состояние логистического обслуживания холодовых цепей поставок в Украине. Определены перспективные направления развития и повышения конкурентоспособности предприятий торговли на основе логистики. Определены факторы развития логистики скоропортящихся товаров, такие как: объемы транспортировки продукции, расширение структуры товаров, хранящихся с соблюдением температурного режима, увеличение ассортимента свежих продуктов и продуктов длительного хранения, продуктов заморозки и полуфабрикатов.

Ключевые слова: *холодный цепь поставновки, холодная логистика, логистика скоропортящихся товаров, хранения скоропортящихся продуктов питания.*

The approaches to the interpretation of understanding of cold supply chains, cold logistics, logistics of fast goods are analyzed. Analysis shows that they can be used synonymously. This is because when managing food supply chains it is necessary to adhere to the temperature regime. During transportation, special control and conditions of transportation are also required. The aspects and functions of cold chain supply equipment and integrated cold chain supply have been examined. The issue of cold supply chain management is considered. The key logistic solutions for effective management are defined, in particular: maintenance and control of a temperature mode at transportation, their storage in specialized warehouse complexes, a complete set, reception, information support of a cold logistic chain. The current state of logistics service of cold supply chains in Ukraine is assessed. Perspective directions of development and increase of competitiveness of trade enterprises on the basis of logistics are determined. Factors and impulses for the development of perishable goods logistics have been identified, such as: volumes of product transportation, expansion of the structure of goods stored in refrigerated warehouses, increase in the range of fresh and long-term storage products, freezing and semi-finished products. Because the market of cold warehouse logistics is developing geographically unevenly, as well as the market of dry warehouses. Modern multi-temperature warehouses exist mainly in the area of the largest cities. Therefore, there are prospects for the development of logistics complexes, distribution centers in the regions of Ukraine, in cities close to the routes of international importance. The following areas of development for cold supply chains have been identified: – Initiation of state support programs to reduce the financial costs of creating warehouses; – Reduction of overhead costs due to scale; – Reduce energy costs by improving insulation, minimizing door opening times, increasing the share of night activity to use lower ambient temperatures. – Increasing the share of automation and strengthening monitoring throughout the cold chain.
Key words: *cold supply chain, cold logistics, perishable goods logistics, perishable food storage.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в необхідності підвищення ефективності управління товарорухом товарів, які потребують дотримання температурного режиму. Логістичні рішення мають ключове значення під час постачання продуктів харчування з різними температурними режимами фармацевтичних товарів, квітів тощо. Використання логістичного підходу дає можливість споживачам отримати замовлені товари відповідної якості, в необхідній кількості, в зазначеному місці, у визначений час, з оптимальними витратами і, що найважливіше, з дотриманням температурного режиму протягом усього «холодового ланцюга». Тому під час використання логістичних підходів до організації товароруху швидкопсувних товарів може зростати також і експорт фруктів і овочів в Україні. Коли йдеться про швидкопсувні товари, то під високою якістю можна розуміти наявність товару, оскільки неякісний, зіпсований товар неможливо в подальшому використати чи продати. Недотримання термінів зберігання товару може бути небезпечним для кінцевого споживача. Враховуючи важливість вищевикладеного, виробники продуктів харчування та мережі продуктових ритейлерів розвивають власні логістичні ресурси, які дозволять самостійно управляти холодовим ланцюгом постачання. Підприємства, які не можуть організувати

«холодовий ланцюг постачання», звертаються до послуг логістичних операторів. Як наслідок, ринок холодної логістики залишається привабливим для девелоперів, логістичних операторів. Незважаючи на ризики, підприємства інвестують у будівництво логістичних комплексів, розподільчих центрів, оновлення автопарку рефрижераторів тощо.

Також про актуальність свідчить проведення спеціалізованих виставок у 2020 році: «Фрукти. Овочі. Логістика»; Міжнародна виставка логістики та поставок свіжих продуктів харчування та холодового ланцюга постачання – Fresh Logistics Asia. На виставках можливо ознайомитися з сучасним обладнанням для перевезення та зберігання охолоджених та заморожених продуктів харчування, технологій переробки та збереження. Відчутний дефіцит низькотемпературних складів приводить до будівництва в регіонах сучасних універсальних холодильних комплексів. Обсяги транспортування продукції, розширення структури товарів, які зберігаються в холодильних складах, збільшення асортименту свіжих продуктів та продуктів тривалого зберігання, заморозки і напівфабрикатів є основним поштовхом розвитку логістики швидкопсувних товарів. Проблемам визначення умов для розвитку потенціалу ринку «холодної логістики» України не відводиться належна увага, що зумовлює актуальність досліджень саме в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемами управління логістичною діяльністю підприємств, методів логістичного менеджменту, аспектами організації холодових ланцюгів постачання займалися такі вчені та фахівці, як Є.В. Крикавський [4], Л.Г. Харсун [3], Т.Д Москвітіна [6], М.А. Саєнсус [2], Н.В. Чорнописька, Н.І. Чухрай, Л.В. Фролова. Велика кількість наукових робіт присвячена холодовій логістиці як фактору конкурентоспроможності фармацевтичної галузі, тому малодослідженими залишаються аспекти організації ланцюгів холодних поставок у роздрібній торгівлі, дистрибуції. Мало уваги приділяється формуванню інтегрованих логістичних систем розподілу продуктів харчування з дотриманням температурних режимів.

Незважаючи на наявність досліджень, низка теоретичних і методичних проблем, пов'язаних з управлінням логістичними ланцюгами, саме на ринку швидкопсувних товарів вимагають проведення подальших досліджень. А саме забезпечення і контроль температурного режиму в ланцюгу постачання від початку до кінцевого споживач; зберігання товарів з дотриманням належного температурного режиму.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану та тенденцій розвитку ринку «холодної» логістики в Україні, логістичних операторів холодового ланцюга постачання та сучасного стану логістичного обслуговування холодових ланцюгів постачання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження Назва «холодові ланцюги постачання прийшла із логістики фармацевтичних товарів і закріпилася і в інших галузях, таких як продукти харчування з різними температурними режимами: від «глибокої заморозки», для біологічних субстанцій (-70), для м'яса і риби (-18 до -40) до продуктів харчування, які вимагають зони свіжості під час зберігання та транспортування (0- + 2 градусів) для фруктів і овочів.

Розвиток ринку пов'язаний з необхідністю підтримки температурного режиму під час зберігання і перевезення продукції. Основними споживачами послуг холодної логістики є виробники і дистриб'ютори швидкопсувних продуктів харчування. Продукти харчування та непродовольчі товари, які потребують дотримання температурного режиму, мають різні температурні вимоги, що приводить до необхідності підвищення ефективності організації ланцюга постачання. Вимоги суттєво відрізняються для товарів зі скороченим терміном зберігання, а саме свіжих-охолоджених (fresh) та товарів, які потребують спеціальних умов зберігання та транспортування (frozen). Логістичні рішення на ринку свіжої та замороженої продукції мають важливе та ключове значення для можливості виходу на нові ринки збуту, більш віддалені від місць вирощування або виробництва продукції. Попит на спеціальні приміщення для зберігання щвидкопсувних товарів та продуктів харчування в охолодженому або замороженому вигляді суттєвий і значно перевищує пропозицію.

Ринок охолоджених та заморожених товарів є вузькоспеціалізованим та потребує постійного удосконалення в процесі зберігання та транспортування. Український ринок холодової логістики має перспективи розвитку, оскільки, на відміну від європейських ринків, де переважають заморожені овочі та фрукти, в Україні на першому місці знаходиться продукція заморожених напівфабрикатів. Відсутність чіткої структури замороженої продукції деформує реальну інформацію, що суттєво впливає на оцінку ринків цих продуктів. Тому перспективи розвитку в галузі логістики холодового ланцюга безмежні.

За результатами аналізу праць вітчизняних науковців [2, ст. 18; 3, ст. 49], присвячених питанням управління логістичною діяльністю підприємства швидкопсувних товарів, можна виділити такі поняття, як: холодна логістика, холодовий ланцюг постачання, логістика швидкопсувних товарів, fresh logistics, frozen logistics; склад-холодильник. У багатьох випадках поняття не мають чітких відмінностей у своїх визначеннях, а іноді використовуються як синоніми.

Холодовий ланцюг (Cold chain) – це система заходів, що забезпечують безпечне транспортування і зберігання термозалежних товарів в умовах, які виключають зміну їхніх властивостей та якості за впливу температур. Автори [4, ст. 80] вважають, що це безперебійні заходи під час виробництва, зберігання, розподілу, що потребує спеціального обладнання для підтримання бажаного температурного режиму.

Особливої уваги набуває так звана Fresh logistics – «свіжа» логістика, яка займається товарорухом саме швидкопсувних товарів, ринок закупівель та розподіл яких характеризується короткими термінами зберігання, різною якістю продукції, значними коливаннями попиту та пропозиції. Основні групи швидкопсувних товарів – фрукти й овочі; м'ясо та птиця; риба й м'ясо, кондитерські товари. Сучасний склад-холодильник – це спеціалізоване підприємство, що працює в окремій будові. Воно оснащене холодильними камерами, має у своєму складі допоміжні та технічні приміщення.

Наступною відмінною від інших є логістика групи товарів глибокої заморозки. Для того щоб забезпечити збереження і безпеку замороженої продукції, необхідне якісне і професійне низькотемпературне транспортування та зберігання з чітким дотриманням температурного режиму під час складської обробки, транспортування та консолідації. Низькі температури -18–25 °С накладають обмеження на характеристики обладнання, техніки. Якщо на складі встановлена WMS, то потрібні спеціальні морозостійкі сканери і термінали. В умовах дефіциту спеціалізованих низькотемпературних складів та дефіциту персоналу, необхідності багатофакторної системи контролю всього холодового ланцюга постачання замороженої продукції доцільно передавати frozen-логістику на аутсорсинг, що дозволить концентрувати ресурси на ключових компетенціях, зосередити увагу на основних бізнес-процесах підприємства.

«Холодна логістика» в діяльності торговельних підприємств – порівняно молодий вид бізнесу. Аналіз наукових праць [2, ст. 20–21; 3. ст. 16–18] дає підстави вважати, що еволюція цього наукового напряму передбачає обов'язкову присутність наступних елементів у «холодовому ланцюзі постачання»: холодильне обладнання під час транспортування та зберігання; механізм контролю за дотриманням регламентованих температурних умов; кваліфікований персонал. Важливим фактором для системи управління холодовим ланцюгом являється єдиний підхід і єдиний погляд на управління всього ланцюга постачання. Рішення, які приймає кожна окрема ланка холодового ланцюга, можуть бути оптимальними лише для нього, але негативно впливати на роботу логістичного ланцюга загалом. Отже, під час управління холодовим ланцюгом постачання вимоги щодо дотримання температурного режиму повинні неухильно виконуватися всіма учасниками ланцюга поставок: підприємством-виробником; транспортною компанією; дистриб'ютором або ж логістичним оператором, якщо процес передано на аутсорсинг.

В Україні, де галузь слабо розвинена і її послуги не користуються належним попитом через високу вартість створення логістичних об'єктів, відсутня достатня державна фінансова підтримка, що обмежує можливості застосування повною мірою ефективних сучасних матеріалів і устаткування. Та, незважаючи на різні проблеми, Україна робить впевнені кроки у напрямі розвитку цієї сфери. Свідченням цього є створення асоціації «Холодна Логістика України». Асоціація є галузевим професійним об'єднанням виробників і дистриб'юторів охолоджених та заморожених продуктів, постачальників холодильного обладнання, логістичних операторів, власників холодильних складів, транспортних компаній та роздрібних мереж України. Асоціація є галузевим професійним об'єднанням виробників і дистриб'юторів охолоджених та заморожених продуктів, постачальників холодильного обладнання, логістичних операторів, власників холодильних складів, транспортних компаній та роздрібних мереж України. Важливим для галузі є розроблення та впровадження єдиних стандартів холодної логістики України, взаємодія з державними регуляторами – забезпечення умов для співпраці та якнайшвидшого обміну інформацією між членами Асоціації [1]

Ринок холодної складської логістики розвивається географічно нерівномірно, як і ринок сухих складських комплексів. Київ як найбільший міст України є головним споживачем сегменту. Сучасні мультитемпературні склади існують в основному в зоні найбільших міст. Далеко не всі вони пропонуються на відкритий ринок, тобто обслуговують власні виробництва чи магазини власної торговельної мережі. Однак вимоги орендарів до холодних складів поступово підвищуються, а ринок поступово розвивається. При цьому активність відмічається в Дніпрі, Львові та Одесі. Значний потенціал розвитку ринку логістичних послуг з дотриманням температурного режиму підкреслює наявні всього 3–4 компанії, які надають подібні послуги комплексно. За оцінкою існуючих пропозицій, важливо відзначити, що до 2008 р. майже всі низькотемпературні склади України відносилися до старих будівель, колишніх холодокомбінатів.

Нині в Київському регіоні функціонує близько 20 холодильних складів різного класу, таких як переобладнані старі холодокомбінати, приміщення для зберігання овочів та більш сучасні мультитемпературні. Також активно розвивається низка логістичних підприємств, які забезпечують європейську якість комплексної логістики.

Проте напрям fresh Logistics тільки починають активно розвивати. Послуги логістичних операторів, які надають підприємствам логістичне обслуговування свіжих продуктів, що вимагають дотримання температури 2–6 ºС, а також технології кросдокінгу: збільшення швидкості обробки вантажів, нижчі ціни для вантажів із неповним завантаженням автомобіля, відсутність витрат на складування, сучасні технології, користуються попитом Деякі логістичні оператори мають власний автопарк, обладнаний для перевезення продукції в режимі «холодовий ланцюг». Прикладом пропозиції на українському ринку управління холодовими ланцюгами постачання є підприємства, наведені в табл. 1.

Основна проблема холодових ланцюгів постачання – дотримання умов зберігання на всіх етапах харчового ланцюжка. Для цього потрібні розгалужена система холодних складів, велика кількість обладнаного транспорту і відсутність тривалих затримок під час навантаження-вивантаження товарів між усіма точками зберігання. Звідси випливає проблема забезпеченості холодними складами: недостатня кількість сучасних конструкцій з обладнанням, яке може забезпечити різні варіанти температурного режиму – від категорії fresh logistics до глибокої заморозки. Сезонне коливання температур має значний вплив управління холодовим ланцюгом постачання.

Як зазначає автор [6, ст 18–19], деякі логістичні оператори надають споживачам послуги комплексного вирішення завдань «холодної» логістики, починаючи від вивчення потреб замовника і закінчуючи вибором і постачанням оптимального рішення. Холодовий ланцюг – це комплекс технологічних процесів, які забезпечують збереження якості продуктів під час їх закупівлі, виробництва, зберігання, відвантаження, транспортування, зберігання в розподільчих центрах, складах, доставки в торговельні підприємства.

Під час транспортування також є вимоги до температурного режиму перевезення продукції, і це

Таблиця 1

Аналіз ринку холодної логістики України

	Місце розташування складського комплексу	**Вид діяльності**	**Загальна площа складу м²**	**Темп. режим**
ТОВ «Фреш Логістика»	Київська обл.	Пакувальна діяльність; Вантажні перевезення автомобільним транспортом. Склад та зберігання	1600 м²	+2…+6
ТОВ «Рабен-Україна»	Київ, Львів, Рівне, Хмельницький, Одеса, Дніпро,	Складування та зберігання; Транспортування; Міжнародні перевезення	4200	+2…+6
ТОВ «ФРОЗЕН ЛОГІСТИК»	Київська обл.	Дистрибуція продукції глибокої заморозки; Розподільчий центр; Транспортне оброблення вантажів; Надання в оренду вантажних автомобілів		-20…+6
УкрЛогістика	Київська обл.; Вінниця; Дніпро Одеса, Харків, Львів, Миколаїв.	Зберігання заморожених та охолоджених продуктів харчування; Транспортування; Міжнародні перевезення; Обробка вантажів	20 000 м²	-20…+7
ТОВ Інтеллект Менеджмент	Україна; Польща	Послуги транспортування свіжих та заморожених продуктів харчування; Рефрижераторний транспорт -18 ° С; Морський транспорт, Ref-Con	Організація послуг терміналів	-18 ° С
ТОВ «РЛЦ»	Київська обл.; м. Одеса	Зберігання замороженої групи товарів; Зберігання охолодженої групи товарів	65 000 м²; Одеса 73 000 кв. м	-24С до 14С.
ТОВ «РЕНУС РЕВАЙВЕЛ»	м. Обухів	Вантажоперевезення транспортом; брокерські послуги та митне оформлення відповідно до законодавства України та країни-одержувача; надання складських послуг; оформлення страховки на доставку вантажів.	4 000 м²	+4 С ° (-2 З °)
ТОВ « ІТМ»	м. Одеса	Оренда складських приміщення ; 3000 кв. м. Морозильні камери -18 -20 градус. (50, 80, 140) кв.м, холодильні камери -2 +5 градус. (80, 100, 325, 500) склад (180м² до 820м²)	3000 м²	-18 -20 ; -2 +5
ПП «Рось» Холодкомбінат	м. Київ	Відповідальне зберігання заморожених продуктів харчування.	16000 кв. м.	- 18; -24
Ice Box	м. Київ	Оренда складу, зберігання в холодильних камерах	-	(до -24).

одне із головних завдань логістики під час управління холодовим ланцюгом постачання. Перш за все це стосується швидкопсувних продуктів харчування. У міжнародних перевезеннях ці вимоги регулюються Женевською Конвенцією «Про міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні транспортні засоби, які призначено для цих перевезень». В Україні діють «Правила перевезення швидкопсувної продукції автомобільними транспортними засобами». Крім того, вимоги до перевезення продуктів харчування регулюються Директивами ЄС 93 / 43 і 89 / 108.

Ринок замороженої продукції ділиться на такі основні сегменти, як заморожені овочі, фрукти і заморожені напівфабрикати, м'ясні, рибні вироби та напівфабрикати (готові страви). До того ж, на українському ринку 95% усіх заморожених продуктів представлено вітчизняними виробниками. Серед них треба виділити компанії «Левада», «Три ведмеді», «Вічунай», завод «Легко», на які припадає понад 80% продукції [1; 5]. Окремим сектором замороженої продукції є морозиво, обсяг виробництва та споживання якого в Україні з року в рік коливається в межах 110–125 тис. т.

Укрлогістика надає послуги професійного аутсорсингу роботи дистриб'юторських центрів у сегментах свіжих і заморожених продуктів (Fresh & Frozen). Вона має всі необхідні ресурси та технології для забезпечення найвищої якості послуг, враховуючи оптимізацію бізнес-процесів та виконання всіх вимог клієнтів за рахунок наявності низькотемпературних складських приміщень для зберігання товарних запасів, що можуть забезпечити заданий діапазон температур.

Група компаній "Frozen Group" (колишній ТОВ «Євроднєпр») є національним оператором ринку глибокої заморозки. Компанія успішно працює на ринку України з 1996 року. ТОВ «Фрозен Трейд» займається виробництвом і дистрибуцією глибоко заморожених фруктів, овочів і морепродуктів. ТОВ «Фрозен Логістик» забезпечує транспортну логістику (перевезення вантажів рефрижераторами в межах України та інших країн світу) та складську логістику (лізинг холодильних складів та зберігання заморожених товарів).

«Рабен Україна» надає послуги фреш-логістики, дає змогу зберегти товари свіжими і вчасно доставити їх у пункти реалізації. надає всі необхідні умови для зберігання товарів на складі. Основні характеристики складу і РЦ для свіжої продукції: температурний режим від +2 до +6 ° С і вище за необхідності; 12 гідравлічних вантажно-розвантажувальних рамп; загальна площа складу свіжої продукції 4200 кв. м; 3 зони з можливістю підтримки певної температури в кожній окремо; різноманітні алгоритми відбору товару (BBD, PROD, FIFO, FEFO, LIFO); сувора відповідність санітарно-епідеміологічним нормам; цілодобова охорона і система відеоспостереження [1; 4; 5].

Під час перевезення свіжих продуктів, продуктів глибокої заморозки, фармацевтичної продукції, квітів або чутливих до температур хімічних речовин не допускається переривання холодового ланцюга постачання. Передача транспортних даних «точно в строк», сертифікована по DIN EN 128, під ча доставки вантажу відправляється на електронну пошту на комп'ютер або смартфон, що забезпечує можливість налаштування тривалості зберігання архіву та вилучення з нього необхідних робіт. Цифрові температурні самопідйомники забезпечують постійний моніторинг технічних параметрів трейлера, холодильної установки і товару.

Отже, у процесі дослідження ланцюга поставок охолодженої продукції виявлено такі проблеми: незадоволений попит на холодні склади, недостатня кількість автотранспортних засобів рефрижераторного типу, мінімальна кількість логістичних операторів готових працювати з товарами, які вимагають дотримання температурного режиму. Для забезпечення «холодного ланцюга» необхідні: регулярний контроль на кожному етапі у ланцюзі поставок, великі інвестиції, збереження постійного температурного режиму на всіх ділянках ланцюга, оскільки коливання температури його руйнує, спільна взаємодія всіх учасників ланцюга поставок.

Висновки з проведеного дослідження. Основна проблема холодної логістики – дотримання умов зберігання на всіх етапах харчового ланцюжка. Для цього потрібна розгалужена система холодних складів, велика кількість обладнаного транспорту і відсутність тривалих затримок під час завантаження-вивантаження товарів між усіма точками зберігання. Спостерігається гострий дефіцит якісних холодних складів: недостатня кількість сучасних конструкцій з обладнанням, яке може забезпечити різні варіанти температурного режиму. Основною причиною є висока вартість створення логістичних об'єктів і відсутність державної підтримки. Моніторинг дотримання температурного режиму дозволить уникнути впливу людського фактора. Зіпсована продукція не потрапляла б на прилавки.

Таким чином, можна виділити такі напрями розвитку для холодових ланцюгів постачання: ініціювання державних програм підтримки для зниження фінансових витрат створення складів; зниження накладних витрат за рахунок масштабу; зниження витрат на енергоспоживання шляхом поліпшення ізоляції, мінімізації часу відкриття дверей, збільшення частки нічної активності для використання більш низької температури навколишнього середовища; збільшення частки автоматизації та посилення моніторингу по всьому холодному ланцюгу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асоціація «Холодна логістика України URL: http://ucca.org.ua/ua/information/events (дата звернення: 19.06.2020).

2. Саєнсус М. А. Аналіз ринку «холодної логистики» в україні: проблеми і перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018 р. Випуск 20. С. 18–21.

3. Харсун Л.Г., Патковський С. *Холодові ланцюги постачання продовольства: детермінанти управління і розвитку*. Вісник Київського Національного торговельно економічного університету. 2020. № 2. С. 48– 57.

4. Крикавський Є.В., Наконечна Т.В. Від холодної логістики до ланцюгів холодних поставок. // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика.* 2016. № 846. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_16. (дата звернення: 19.06.2020).

5. Аналіз ринку холодильних складів Києва та київської області. URL: https://pro-consulting.ua/ua. (дата звернення: 19.06.2020).

6. Москвітіна Т. Логістичні рішення на ринку швидкопсувних товарів / Т. Москвітіна // *Товари і ринки*. 2012. № 1. С. 15–23.

REFERENCES:

1. Asotsiatsiia “Kholodna lohistyka Ukrainy. Available at: http://ucca.org.ua/ua/information/events (accessed 19 June 2020).

2. Saiensus M. A. (2018) Analiz rynku “kholodnoi lohystyky” v ukraini: problemi i perspektyvy rozvytku [Analysis of the “cold logistics” market in Ukraine: problems and prospects for development]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Vol. 20. no. 2. pp. 18–21.

3. Kharsun L.H., Patkovskyi S. (2020) Kholodovi lantsiuhy postachannia prodovolstva: determinanty upravlinnia i rozvytku [Cold food supply chains: determinants of management and development]. Visnyk Kyjivsjkogho Nacionaljnogho torghoveljno ekonomichnogho universytetu. No.2. – pp. 48–57.

4. Krykavskyi Ye.V., Nakonechna T.V. Vid kholodnoi lohistyky do lantsiuhiv kholodnykh postavok. [From cold logistics to cold supply chains]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Lohistyka. No. 846. Pp. 79–84. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_16. (accessed 19 June 2020).

5. Analiz rynku kholodylnykh skladiv kyieva ta kyivskoi oblasti. Available at: https://pro-consulting.ua/ua. (accessed 19 June 2020).

6. Moskvitina T. (2012) Lohistychni rishennia na rynku shvydkopsuvnykh tovariv [Logistics solutions in the perishable goods market]. Tovary i rynky. Vol.1. pp. 15–23.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ОБМЕЖЕНИХ СИСТЕМ

THE EUROPEAN VECTOR OF DEVELOPMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION AT THE ENTERPRISE BECAUSE OF THE THEORY OF LIMITED SYSTEMS

УДК 005.5:621
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-16

Маковоз О.С.
д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту та оподаткування
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Яценко О.М.
к.пед.н., доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Задесенець Д.В.
магістрант
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Makovoz Oksana
Yatsenko Olha
Zadesenets Dmitry
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

У статті досліджено та охарактеризовано особливості сучасного вектору розвитку бізнес-адміністрування на підприємстві на основі теорії обмежених систем. Автори у процесі дослідження дійшли висновку, що бізнес-адміністрування повинно забезпечувати координацію діяльності та синхронність виконання всіх робіт у системі управління сучасним підприємством. Розглянуто теорію обмежених систем щодо побудови ефективної системи бізнес-адміністрування на підприємстві, яке має базуватися на принципах процесного підходу, стратегії планування ресурсів, ощадливого виробництва та сертифікації систем управління підприємств за стандартами ISO. Охарактеризовано сутність теорії ТОС у бізнес-адмініструванні, яка полягає у виявленні обмеженості бізнес-системи, підпорядкуванні усієї роботи підприємства особливостям і потребам вузького місця, усуненні його і пошуку чергового обмеження для подальшого удосконалення системи.

Ключові слова: *менеджмент, адміністративний менеджмент, система управління підприємством, бізнес, бізнес-адміністрування, теорія обмежень.*

В статье исследованы и охарактеризованы особенности современного вектора развития бизнес-администрирования на предприятии на основе теории ограниченных систем. Авторы в ходе исследования пришли к выводу, что бизнес-администрирование должно обеспечивать координацию деятельности и синхронность выполнения всех работ в системе управления современным предприятием. Рассмотрена теория ТОС по построению эффективной системы бизнес-администрирования на предприятии, которая должна базироваться на принципах процессного подхода, стратегии планирования ресурсов, бережного производства и сертификации систем управления предприятий по стандартам ISO. Охарактеризована сущность теории ТОС в бизнес-администрировании, которая заключается в выявлении ограниченности бизнес-системы, подчинении всей работы предприятия особенностям и потребностям узкого места, устранении его и поиска очередного ограничения для дальнейшего совершенствования системы.

Ключевые слова: *менеджмент, административный менеджмент, система управления предприятием, бизнес, бизнес-администрирования, теория ограничений.*

In article it is investigated and it is characterized features of a modern vector of development of business administration at the enterprise on the basis of the theory of limited systems. Authors during the research came to a conclusion that business administrations has to provide coordination of activity and synchronism of performance of all works in a control system of the modern enterprise. The control system is understood as a system which influence is directed to object of management with its simultaneous transformation in wished a state according to certain quantitative and qualitative parameters and also which consists of elements that the functioning united by a common goal. At the same time productive activity of the enterprise can be provided due to introduction of a system of administrative management which is intended to simplify management process, raising quality indicators of work that allows without essential investments in modernization of production to reduce product cost, to liquidate a shortcoming and to provide long-term competitiveness. At the present stage of development of economy of Ukraine when the enterprises function in the conditions of aggravation of the crisis phenomena and geoeconomic instability, big the value gets introductions of rational and effective forms and methods of management of the enterprise. The relevance of a research is that today the value of business administration constantly grows as in modern conditions of managing the corresponding approaches to the solution of problems of increase in effectiveness of activity of the enterprises and the detailed representation of essence and forms of management processes taking into account limitation of resources are necessary. It is considered the theory of TOC on creation of an effective system of business administration at the enterprise which has to be based on the principles of process approach, strategy of planning of resources, careful production and certification of control systems of the enterprises for the ISO standards. The essence of the theory of TOC in business administrations which consists in identification of limitation of a business system, submission of all work of the enterprise to features and requirements of a bottleneck, its elimination and search of the next restriction for further improvement of a system is characterized.

Key words: *management, administrative management, enterprise management system, business, business administrations, theory of constraints.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України, коли підприємства функціонують в умовах загострення кризових явищ та геоекономічної нестабільності, великого значення набуває впровадження раціональних та ефективних форм і методів управління підприємством. З огляду на світові тенденції вітчизняні менеджери повинні втілювати у життєві реалії вже сьогодні нові управлінські технології та інші підходи до прийняття управлінських рішень. При цьому результативну діяльність підприємства можна забезпечити за рахунок упровадження системи адміністративного менеджменту, яка призначена спростити процес управління, підвищуючи якісні показники роботи, що дає змогу без істотних вкладень у модернізацію виробництва знизити собівартість продукції, ліквідувати брак і забезпечити довгострокову конкурентоспроможність.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні значення бізнес-адміністрування постійно зростає, оскільки в сучасних умовах господарювання необхідні відповідні підходи до вирішення проблем підвищення результативності діяльності підприємств та деталізоване уявлення сутності та форм процесів управління з урахуванням обмеженості ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та особливості управління підприємствами, його теоретичні та практичні аспекти досліджуються в працях багатьох науковців,

а саме в роботах А. Альберта, Д. Андерсона, І. Ансофа, Н. Арабаджийскі [1], М. Вебера, С. Велещука [2], М. Войнаренко [3], А. Герберта, Е. Голдратт, Кокс Дж. [4], О. Замазій [5], О. Лозовського [6], М. Новікової [7], Ю. Плієвої, М. Портера, Т. Світличної [8], Ф. Тейора, В. Тітяєва [9], А. Файоля та багатьох інших. Більшість учених досліджують загальні питання ефективного адміністративного менеджменту, висвітлюють особливості процесів аналізу та розроблення шляхів покращення функціонування систем адміністративного менеджменту в ринкових умовах [10, с. 53]. Проте сьогодення та євроінтеграційні перетворення національної економіки актуалізують потреби в подальших дослідженнях процесів бізнес-адміністрування на мікрорівні, а також залишаються невирішеними проблеми побудови ефективної системи адміністративного менеджменту підприємства на базі управління бізнес-процесами, що мають власні особливості, притаманні певному суб'єкту господарювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності, особливостей сучасного вектору розвитку бізнес-адміністрування на підприємстві на основі теорії обмежених систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія обмежень системи (ТОС) – це філософія управління бізнесом, націлена на досягнення амбітних фінансових результатів. Прихильники ТОС стверджують, що за умови використання теорії обмежень протягом чотирьох років можна підвищити прибуток компанії до величини її нинішнього обороту [3]. Сутність ТОС можна розглядати у двох аспектах – у сфері мислення та в аспекті конкретних прикладних рішень [5]. Саме останній аспект утворює предмет досліджень в економіці та управлінні підприємствами. Отже, актуальною для досліджень проблемою є виявлення можливостей теорії обмежень Е. Голдратта [4] у забезпеченні результативності підприємства, що діє в умовах високої непередбачуваності ринкових процесів.

Система управління є сукупністю підсистем, які відображають окремі аспекти управління, а саме цілі, функції, принципи, методи, органи управління, персонал, техніку й технологію, а призначенням її є розроблення та реалізація управлінського впливу на виробництво відповідно до об'єктивних законів загального розвитку. Отже, під системою управління розуміється система, вплив якої спрямовано на об'єкт управління з одночасною його трансформацією в бажаний стан відповідно до певних кількісних та якісних параметрів, яка складається з елементів, що об'єднані загальною метою функціонування. З управлінського погляду діяльність підприємств є системою, яка складається з економічних, соціальних, технічних та організаційних взаємопов'язаних елементів, які виступають складниками таких підсистем: такою, що управляється (керована), та такою, що управляє (керуюча), тобто це об'єкт і суб'єкт управління. Ефективність діяльності керуючої підсистеми змінюється залежно від цілей, що постають перед комплексною системою управління підприємством. Тому варто її структуру змінювати так, щоб управлінська праця максимальною мірою сприяла високому рівню ефективності, якості і достатній цілеспрямованості функціонування керованого об'єкта (а отже, і всієї системи загалом) [11].

Відповідно до теорії Британської (Європейської) школи, саме адміністративний менеджмент і є напрямом, який орієнтований на оптимізацію та високу організацію під час виконання завдань, або його можна визначити як вид управлінської діяльності, який скеровано на оптимізацію дій за всіма функціональними напрямами в усіх підрозділах і структурних одиницях підприємства. Завдання адміністрування полягає у формуванні планів, регламентів та процедур, у встановленні правил, цілей і завдань тощо. Система адміністративного менеджменту – це менеджмент вищої управлінської ланки, який включає два компоненти: сучасне ділове адміністрування (яке передбачає глибоке розуміння законів і практики сучасного бізнесу, маркетингу, тенденцій розвитку міжнародного ринку) та сучасне публічне адміністрування (програма підготовки управлінців для вирішення проблем підприємства з урахуванням соціально-економічного і суспільно-політичного зовнішнього середовища) [6].

Практика ЄС свідчить, що в сучасних умовах господарювання підприємства адміністративний менеджмент трансформується у бізнес-адміністрування, яке концентрує увагу на сфері підприємницької діяльності та спрямовано на отримання прибутку. Використовуючи різні підходи до визначення сутності понять «бізнес» та «адміністрування», науковці намагаються розкрити зміст терміна «бізнес-адміністрування». Так, Н.З. Арабаджийські зазначає, що «бізнес-адміністрування – це адміністрування, яке обслуговує бізнес, а також допомагає органам управління та керівникам господарських підприємств та комерційних товариств. Комерційне підприємство може бути корпоративним або приватним, але адміністрація всередині цього підприємства, яка безпосередньо має організаційні або обслуговуючі функції щодо виробничої або торговельної діяльності, називається «бізнес-адміністрація» та займається бізнес-адмініструванням» [1, с. 94].

О.В. Замазій дає таке трактування досліджуваного поняття: «бізнес-адміністрування» – це така функція управління, що, керуючись чітко сформованими координативними методами, підґрунтям яких є практичний досвід, максимально ефективно при цьому використовує людський ресурс. За таких умов підприємство

розглядається не як технологічна ланка суспільного виробництва, а як соціальна підсистема ринкової економіки» [5, с. 245].

В. Тітяєв та Т. Дівенок вважають, що «бізнес-адміністрування – інноваційна понятійна категорія, яка нерозривно пов'язана з менеджментом і включає в себе широке коло завдань: аналіз конкурентоспроможності фірм і привабливості ринків, оцінку фінансового ринку, розроблення стратегічного плану управління компанією тощо» [8, с. 33]. Узагальнюючи викладене вище, вважаємо, що найбільш ґрунтовне визначення терміна «бізнес-адміністрування» дають М.П. Войнаренко та О.М. Костюк: «бізнес- адміністрування – це діяльність, спрямована на системний підхід до покрокової та узгодженої організації всіх процесів господарської діяльності та аспектів функціонування підприємства з метою задоволення потреб споживачів та дотримання високих темпів зростання обсягів реалізації, формування та дотримання позитивного іміджу підприємства, ефективного використання всіх видів ресурсів, взаємодії з громадськими, профспілковими та державними установами, забезпечення мотивації удосконалення професійності та умов для кар'єрного зростання працівників в процесі досягнення цілей діяльності організації та зростання вартості компанії» [3, с. 50].

У бізнес-адмініструванні адміністративна функція підприємства (управління підприємством) відіграє основну роль. Бізнес-адміністрування припускає спрямованість всієї управлінської діяльності на внутрішнє середовище організації, на впорядкування відносин усередині самої організації для досягнення своїх цілей (оскільки бізнес-організації не можуть впливати на суспільні відносини шляхом прийняття і забезпечення за необхідності примусового виконання нормативно-правових актів; може йтися лише про взаємовигідні договірні взаємини підприємства із зовнішніми суб'єктами, дотримання законодавства і своїх зобов'язань перед державою, соціальної відповідальності підприємства) [7, с. 14].

Як загальні принципи бізнес-адміністрування можна виділити системність; процесний підхід; розмежування функцій і повноважень; оперативність; можливість оцінки і контрольованість параметрів діяльності всіх учасників; орієнтацію на зміну конкурентного середовища і розвиток технологій [3, с. 50].

Отже, з урахуванням передового досвіду ЄС побудова ефективної системи бізнес-адміністрування на підприємстві має базуватися на таких принципах, як:

1) ощадливе виробництво (виявлення і виключення з процесу всіх зайвих матеріальних ресурсів, дій та операцій, які прямо не беруть участь у створенні нової споживчої вартості, а тільки завдають шкоди, збільшуючи собівартість продукції);

2) планування ресурсів (стає більш ефективним під час використання автоматизованої системи управління підприємством (АСУП), яка є інформаційною системою, що створена для обробки господарських операцій (бізнес-процесів), що сприяє збільшенню конкурентних переваг);

3) сертифікація систем управління підприємств за стандартами ISO серії 9000 (повинна охоплювати закупівлю сировини або комплектуючих, аналіз контракту, контроль якості, проектування, створення, обробку, доставку продукції, навчання персоналу, а також обслуговування і підтримку клієнтів);

4) «процесний підхід» (спрямований на зміну наявної на підприємствах адміністративної системи менеджменту з метою розмежування всіх процесів виробництва товарів і послуг) [6].

До основних найбільш вагомих функцій бізнес-адміністрування доцільно віднести проектувальну, організаційну, управлінську, виконавську та контрольну функції.

Проектувальна функція передбачає визначення напрямів розвитку організації, здійснення цілеспрямованої послідовності дій щодо синтезу систем або окремих її складників. Організаційна функція спрямована на впорядкування та підтримання раціональної структури з метою раціональної та збалансованої діяльності підрозділів організації. Управлінська функція зорієнтована насамперед на досягнення поставленої мети, забезпечення сталого функціонування і розвитку організації. Виконавська функція – забезпечення ефективного виконання завдань діяльності, які спрямовані на реалізацію визначених цілей та поставленої мети. Контрольна функція передбачає кількісну і якісну оцінку, а також облік результатів діяльності організації та виступає зворотнім зв'язком, оскільки за результатами контролю здійснюється корегування раніше прийнятих рішень, планів, а також норм і нормативів [2].

Розуміння сутності, принципів та функцій бізнес-адміністрування як складової системи управління підприємством в сучасних умовах дає змогу сформувати чітке уявлення про складність задач, які постають перед підприємствами сьогодні, та дає можливість використати бізнес-адміністрування як інструмент менеджменту для функціонування вітчизняних підприємств за умов кризових явищ, обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів, входження у світову економічну систему як рівноправних партнерів та конкурентів. Таким чином, побудова та функціонування системи бізнес-адміністрування відбувається на основі розглянутих вище принципів та функцій, а також шляхом здійснення процесу адміністрування всього комплексу робіт, який спрямований на формування і здійснення управлінської дії, що забезпечує необхідний рівень ефективності діяльності підприємства [9, с. 55].

В умовах високої нестабільності соціально-економічних процесів підприємства змушені долати безліч протиріч: між строками та якістю, вартістю та витратами, необхідною продуктивністю і наявними ресурсами. Одним з найефективніших інструментів, що дозволяють підприємству вирватися з рамок, що його обмежують, є теорія обмежень систем (Theory of Constraints, TOC), що розроблена у 1970-х рр. ізраїльським фізиком доктором Еліяху М. Голдраттом [4]. Побудова процесу прийняття управлінських рішень на основі TOC передбачає концентрацію організаційних ресурсів на усунення обмежень (конфліктів), які заважають компанії повністю реалізувати її потенціал. На різних етапах свого розвитку TOC використовували всесвітньовідомі компанії: General Motors, Procter&Gamble, AT&T, NV Philips і Boeing. Сьогодні концепція TOC використовується в сферах охорони здоров'я, освіті, консультування, сільському господарстві тощо, а також в особистісному зростанні [11].

Обмеження поділяються на дві групи – фізичні та управлінські. Фізичні обмеження – це вузькі місця, які не дають можливості збільшувати продуктивність. Управлінські обмеження – це стереотипи і переконання, які ніхто не ставить під сумнів. Останні складають 90-95% усіх обмежень. Існує декілька типів обмежень: обмеження за потужністю, обмеження за часом виконання і обмеження ринком (кількістю замовлень). Управління обмеженням означає забезпечення максимального використання його потужностей і можливостей. Для усунення обмеження необхідно пройти п'ять кроків (рис. 1), на яких ґрунтується систематизований і сфокусований підхід [12]. Спочатку потрібно знайти обмеження системи. Тут часто проводять аналогію з найслабшою ланкою ланцюга. Вважається, на підприємстві завжди є ресурс, що обмежує його максимальний потік. Для того, щоб поліпшити результати роботи системи (посилити весь ланцюг), необхідно знайти найслабшу ланку. Ресурси, які визначають величину потоку на підприємстві, називаються «обмеженнями». Якщо на останньому кроці «обмеження» усунуте (припинило бути «обмеженням»), повернутися на початковий етап дослідження системи. Результати роботи системи тепер будуть визначатися іншими «обмеженнями». Роботу з оптимізації необхідно продовжувати.

Сутність TOC полягає в управлінні потоком і фокусуванні зусиль на обмеженнях. Про існування потоку можна говорити тоді, коли відбувається певна послідовність повторюваних операцій. Максимальний вихід усього потоку диктується потужністю найслабшого ресурсу, що використовується для його здійснення. В теорії обмежень такий ресурс вважається обмеженням. Теорія обмежень Е. Голдратта [4] виходить із того, що в

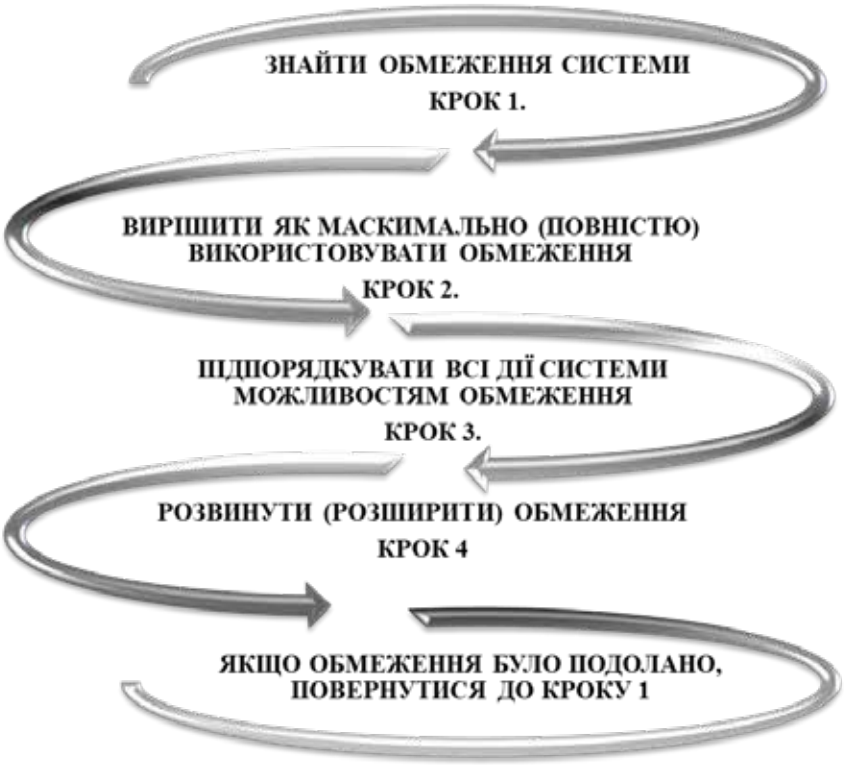

Рис. 1. Структурні елементи систем TOC та їх взаємозв'язок

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

кожен конкретний момент часу в системі є тільки одне обмеження. Якщо підприємство (система) спрямовує зусилля на усунення обмеження, то може досягти суттєвих результатів діяльності. Таким чином, завдання як менеджменту, так і бізнес-адміністрування полягає у виявленні, максимальному використанні і «розширенні» цього «вузького місця» (обмеження). Іншими словами, завдання зводиться до того, щоб обмеження з проблеми перетворити на каталізатор збільшення результативності та прибутковості.

Європейський вектор розвитку бізнес-адміністрування свідчить, що теорія обмежень системи ламає стереотипи про повне завантаження усіх виробничих ділянок, оскільки усі ланки організації мають різну продуктивність, саме найбільш обмеженні потрібно максимально використовувати. Для реалізації ідей Е. Голдратта мало тільки бажання, потрібно ще мати відповідне програмне забезпечення діяльності підприємства, яке прискорює та систематизує бізнес-процеси.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сьогодні бізнес-адміністрування повинно забезпечувати координацію діяльності та синхронність виконання всіх робіт у системі управління сучасним підприємством. З урахуванням теорії ТОС і передового досвіду ЄС побудова ефективної системи бізнес-адміністрування на підприємстві має базуватися на принципах процесного підходу, стратегії планування ресурсів, ощадливого виробництва та сертифікації систем управління підприємств за стандартами ISO. Сутність теорії ТОС у бізнес-адмініструванні полягає у виявленні обмеженості бізнес-системи, підпорядкуванні усієї роботи підприємства особливостям і потребам вузького місця, усуненні його і пошуку чергового обмеження для подальшого удосконалення системи.

Теорія обмежених систем враховує єдність мети її складників, тому в ній не може бути конфліктів між структурними елементами. Частини повинні перебувати в гармонії між собою і з організацією загалом. Європейський вектор розвитку бізнес-адміністрування розглядає ТОС як дієву методологію управління системами. Саме ТОС закладає фундамент інноваційному та сталому розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арабаджийски Н. Сущность теории публичного управления. URL: http://bagsurb.ru/about/journal/ekonomika-i-upravlenie-nauchno-prakticheskiy-zhurnal-2-2012/ARABADJIISKIY.pdf (дата звернення: 25.06.2020).

2. Велещук С. Концептуальні підходи до визначення функцій та класифікації методів адміністративного менеджменту. *Ефективна економіка.* № 4, 2013 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1952 (дата звернення: 25.06.2020).

3. Войнаренко М., Костюк О. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах за умов мінливого конкурентного середовища. *Економіка: реалії часу*. № 4(9). М. 2013. С. 49–51.

4. Голдрат Элияху М., Кокс Джефф Цель. Процесс непрерывного совершенствования. Минск: Попурри, 2004. 556 с.

5. Замазій О. Місце бізнес-адміністрування в системі управління виробничо-господарською діяльністю підприємства. *Вісник ЖДТУ*. № 1(63). 2013. С. 243–245.

6. Лозовський О., Шарчук С. Основні аспекти побудови ефективної системи адміністративного менеджменту URL: http://nauka.zinet.info/23/sharchuk.php (дата звернення: 25.06.2020).

7. Новікова М. Конспект лекцій з дисципліни «Менеджмент і адміністрування (адміністративний менеджмент)». Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. 98 с.

8. Тітяєв В., Дівенок Т. Тенденції у проектуванні бізнес-систем нового покоління. *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Х., 2015. С. 33–34.

9. Євась Т. В., Вигонюк Т. Т. Теоретичні аспекти сучасного бізнес-адміністрування. *Подільський науковий вісник*. № 2. 2017. С. 53–55.

10. Стоян К., Бихкало К. Складові системи управління підприємством. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/54_Stoyan.htm (дата звернення: 25.06.2020).

11. Матеріали сайту Goldratt's Marketing Group URL: http://www.toc-goldratt.com/ (дата звернення: 25.06.2020).

12. Михайлишин Н.П., Мельник Н.Г. ТОС – теорія, що ламає стереотипи. *Сталий розвиток економіки*. № 4. 2011. С. 81–83.

REFERENCES:

1. Arabadzhiyski N. (2012) Sushchnost' teorii publichnogo upravleniya. [Essence of theory of public management] URL: http://bagsurb.ru/about/journal/ekonomika-i-upravlenie-nauchno-prakticheskiy-zhurnal-2-2012/ARABADJIISKIY.pdf (accessed 25 June 2020)

2. Veleshchuk S. (2013) Kontseptualni pidkhody do vyznachennia funktsii ta klasyfikatsii metodiv administratyvnoho menedzhmentu. [The conceptual going is near determination of functions and classification of methods of administrative management] Efektyvna ekonomika. [Effective economy] URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1952 (accessed 25 June 2020)

3. Voinarenko M., Kostiuk O. (2013) Sutnist ta pryntsypy biznes-administruvannia na pidpryiemstvakh za umov minlyvoho konkurentnoho seredovyshcha. [Essence and principles are business-administration on enterprises at the terms of changeable competition environment] Ekonomika: realii chasu. [Economy: realities of time] № 4(9). 49–51.

4. Goldrat Eliyakhu M., Koks Dzheff (2004) Tsel'. Protsess nepreryvnogo sovershenstvovaniya [Purpose. Process of continuous improvement.]. Minsk: Popurri, 2004. 556 p. (in Russian)

5. Zamazii O. (2013) Mistse biznes-administruvannia v systemi upravlinnia vyrobnycho-hospodarskoiu diialnistiu pidpryiemstva. [The place of business administration in a control system of production economic activity of the enterprise]Visnyk ZhDTU. 1(63). 243–245.

6. Lozovskyi O., Sharchuk S. (2016) Osnovni aspekty pobudovy efektyvnoi systemy administratyvnoho menedzhmentu [Main aspects of creation of an effective system of administrative management] URL: http://nauka.zinet.info/23/sharchuk.php (accessed 25 June 2020)

7. Novikova M. (2016) Konspekt lektsii z dystsypliny “Menedzhment i administruvannia (administratyvnyi menedzhment)”. [Abstract of lectures on discipline “Management and administration (administrative management)”] Kh.: KhNUMH O.M. Beketova. 98 (in Ukrainian)

8. Titiaiev V., Divenok T. (2015) Tendentsii u proektuvanni biznes-system novoho pokolinnia. [Trends in design of business systems of new generation] Biznes-administruvannia v umovakh turbulentnoi ekonomiky: materialy mizhnarodnoi naukovo- praktychnoi internet-konferentsii. Kh. 33-34.

9. Yevas T. V., Vyhoniuk T. T. (2017) Teoretychni aspekty suchasnoho biznes-administruvannia. [Theoretical aspects of modern business administration] Podilskyi naukovyi visnyk. 2. 53–55.

10. Stoian K., Bykhkalo K. (2014) Skladovi systemy upravlinnia pidpryiemstvom [The making enterprise management systems] URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/54_Stoyan.htm (accessed 25 June 2020)

11. Goldratt's Marketing Group URL: http://www.toc-goldratt.com/(accessed 25 June 2020)

12. Mykhailyshyn N.P., Melnyk N.H. (2011) TOS – teoriia, shcho lamaie stereotypy. [TOC – the theory that breaks stereotypes] Stalyi rozvytok ekonomiky. 4. 81–83.

РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМИ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ МЕБЛЕВОГО ВИРОБНИЦТВА В МЕРЕЖІ INTERNET

DEVELOPMENT OF A PROGRAM FOR PROMOTION OF FURNITURE PRODUCTS ON THE INTERNET

УДК 658.8

https://doi.org/10.32843/infrastruct44-17

Могилова А.Ю.[1]
д.е.н., професор
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Марухно П.А.
студент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Mohylova Anastasia
Oles Honchar Dnipro National University
Marukhno Pavel
Oles Honchar Dnipro National University

У статті розглянуто розроблення програми просування меблевого виробництва. Систематизувавши методи просування товарів та послуг, визначено, що одним із перспективних напрямів для просування продукції є соціальні мережі й інструменти Facebook Ads. Для просування продукції меблевого виробництва особливу увагу слід приділити створенню, оформленню та розвитку соціальних мереж компанії та запуску таргетованої реклами. Реклама у Facebook Ads відмінно підходить для малих та середніх підприємств, адже Facebook пропонує ґрунтовну та конкурентоспроможну тарифну систему, а рекламодавці сплачують за клік на посилання (CPC) або за покази (CPM). Важливим при цьому є коректне налаштування реклами в Інтернеті. За результатом аналізу контекстної реклами у Google Adwords та таргетованої реклами у Facebook Ads надано рекомендації щодо створення та оформлення сторінок підприємства в соціальних мережах, розроблено візуальне оформлення баннерів, а також послідовність запуску рекламних кампаній у Facebook Ads.
Ключові слова: *продукція, просування, таргетована реклама, Facebook Ads, баннер.*

В статье рассмотрена разработка программы продвижения мебельного производства. Систематизировав методы продвижения товаров и услуг, определено, что одним из перспективных направлений для продвижения продукции являются социальные сети и инструменты Facebook Ads. Для продвижения продукции мебельного производства особое внимание следует уделить созданию, оформлению и развитию социальных сетей компании и запуску таргетированной рекламы. Реклама в Facebook Ads отлично подходит для малых и средних предприятий, ведь Facebook предлагает основательную и конкурентоспособную тарифную систему, а рекламодатели платят за клик на ссылку (CPC) или за показы (CPM). Важным при этом является корректные настройки рекламы в Интернете. По результатам анализа контекстной рекламы в Google Adwords и таргетированной рекламы в Facebook Ads даны рекомендации по созданию и оформлению страниц предприятия в социальных сетях, разработано визуальное оформление баннеров, а также последовательность запуска рекламных кампаний в Facebook Ads.
Ключевые слова: *продукция, продвижение, таргетированная реклама, Facebook Ads, баннер.*

The purpose of the article is to develop a program to promote furniture products on the Internet. There's a problem of choosing a strategy for promotion at the market when developing a marketing strategy of the company or when there is an opportunity to develop activities in a particular domestic or foreign market. The essence of promoting any product at the market is to create and maintain constant links between the manufacturer and the market in order to facilitate the sale of products. Having systematized the methods of promoting products and services, it was determined that one of the promising areas for product promotion is social networks and Facebook Ads tools. To promote the products of furniture production special attention should be paid to the creation, design and development of social networks of the company and the launch of targeted advertising. It is important to set up the correct advertising on the Internet. As a result of the analysis of contextual advertising in Google Adwords and targeted advertising in Facebook Ads recommendations for creating and designing enterprise pages on social networks, visual design of banners, and the sequence of advertising in Facebook Ads were developed. A set of advertising on social networks Facebook and Instagram with different goals (a traffic campaign, a conversion campaign and a remarketing) is proposed. With the help of a set of advertising it is possible to achieve a large number of clicks (conversions to the site) for a minimum cost, and to encourage people to take the necessary action on the site, for example, to buy a product. In addition, several creative options for banner advertising have been developed to allow Facebook to analyze which is more attractive to potential buyers. The provided recommendations have an undeniable practical orientation, the substantiation of their effectiveness was carried out with the help of Facebook, which independently predicts the approximate results when specifying certain settings. Facebook has proven that the proposed advertising on social networks is effective, the planned cost of one sale will be $ 8 USA.
Key words: *products, promotion, targeted advertising, Facebook Ads, banner.*

Постановка проблеми. В умовах жорсткої конкуренції грамотна програма просування часто відіграє вирішальну роль. У результаті поверхневого підходу до розроблення програми просування прийняті рішення часто бувають або сумнівними, або помилковими, що в кінцевому підсумку може призвести до невиправданих витрат і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності компанії. Таким чином, у сучасних умовах актуальність розробки програми просування не викликає сумніву і є необхідною для кожного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів організації системи просування продукції на підприємстві присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як: М.В. Акулич [1], Б.Є. Бачевський [2], В.В. Божкова [3], Р.Г. Бутенко [4], В.С. Ефремов [5], Н.В. Івашова [6], С.М. Ілляшенко [7], Д.В. Кладова [8], Н.В. Куденко [9], Г.П. Ляшенко [10], Е.А. Петрик [11].

Постановка завдання. Метою статті є розроблення програми просування продукції меблевого виробництва в мережі Internet.

Виклад основного матеріалу. Традиційно виділяють п'ять основних методів просування: реклама, особистий продаж, стимулювання збуту, PR та прямий маркетинг. Однак швидка зміна зовнішнього середовища, комунікаційного зокрема, зумовлює появу нових методів просування (табл. 1).

Узагальнена класифікація методів просування відтворює:

[1] ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8833-9505

Таблиця 1

Методи просування товарів та послуг

Методи просування	Автор										
	М. В. Акулич [1, с. 72]	Б. Є. Бачевський [2, с. 98]	В. В. Божкова [3, с. 33]	Р. Г. Бутенко [4]	В. С. Ефремов [5, с. 5]	Н. В. Івашова [6, с. 121]	С. М. Ілляшенко [7, с. 65]	Д. В. Кладова [8, с. 93]	Н. В. Куденко [9, с. 42]	Г. П. Ляшенко [10, с. 60]	Е. А. Петрик [11, с. 107]
Реклама	X	X	X	X	X	X		X	X	X	
Пропаганда			X						X	X	
PR	X	X	X	X	X	X		X		X	
Стимулювання збуту	X	X	X	X	X	X		X	X	X	
Персональні комунікації										X	
• персональний продаж	X	X	X	X	X				X	X	
• прямий маркетинг	X	X	X	X	X	X		X	X	X	
Спонсорство		X		X	X						
Виставки		X	X		X	X		X			
Ярмарки		X	X			X					
Інтернет-комунікації		X		X	X			X			
• Корпоративний сайт										X	
Імідж					X						
• брендинг						X					
Мерчандайзинг				X				X			
Подійний маркетинг				X		X		X		X	
ІМК на місці продажу			X			X					
Сарафанне радіо							X				
• шумовий маркетинг							X				X
• вірусний маркетинг											X
• маркетинг спільнот											X
• локальний маркетинг											X
• проповідницький маркетинг											X

– місце нового методу – персональних комунікацій, які поєднують персональний продаж та прямий маркетинг – серед інших;

– виокремлення інтерактивного маркетингу як окремого виду просування та корпоративного сайту в його межах;

– формування іміджу підприємства та брендинг розглядаються як одна із форм комунікації;

– появу великої кількості нестандартних методів просування.

Коректне використання інструментів Інтернет-маркетингу дозволить:

1) вибрати результативну політику просування товарів на ринку;

2) привабити більшу кількість споживачів;

3) розширити межі своєї діяльності не лише в регіоні, а й далеко за його межами;

4) обійти конкурентів;

5) інформувати споживачів щодо новинок в продукції, акцій, знижок, бонусів тощо;

6) залишатися лідером на ринку за продажами через мережу Інтернет.

Подальше дослідження було проведено на основі ТОВ «Лісопромисловий комплекс ДАНІ». Насамперед оцінено ефективність роботи корпоративного сайту, яке є обличчям організації як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Результативність його ведення проявляється в кількості замовлень, здійснених після ознайомлення з продукцією компанії у такий спосіб. Варто пам'ятати про необхідність постійного оновлення інформації на сайті, безперервне розроблення акцій та знижок, цікавих пропозицій для клієнтів. Крім того, підтримка сайту не несе за собою значних затрат, тому така реклама продукції надзвичайно вигідна та результативна. Таким чином можна досягти підвищення ефективності роботи веб-ресурсу, а отже, і зростання обсягів продажу.

Керівництво досліджуваного підприємства поступово намагається вийти на продажі у Інтернет просторі. Була запущена контекстна реклама у Google Adwords та таргетована реклама у Facebook Ads. Ця реклама надала компанії результат, яким вони не були цілком задоволені. Незважаючи на те,

що, заходячи у пошукову мережу Google, людина вже чітко розуміє, що їй потрібно, та формує свій запит, компанії не вдалось отримати бажані результати. Наприклад, під час запиту «придбати шафу» людина знає, що їй потрібно, і готова це придбати, якщо знайде підходящий варіант для себе. У контекстній рекламі вдається знайти «теплих» клієнтів. Але через те, що користувачам не сподобалася продукція або, скоріше за все, сам сайт, вони не зробили покупку товару на сайті компанії.

Була сформована та запущена рекламна кампанія у контекстно-медійній мережі Google, і підприємство отримало: відвідувачів сайту – 24 064 осіб, 34 покупки. Виходячи лише з цих даних про кількість відвідувачів та кількість покупок, можна зробити припущення, що рекламна кампанія не була вдалою. Виходячи з розрахунків, 1 покупка припадає раз на 708 відвідувачів сайту.

Для підвищення ефективності Інтернет-реклами на досліджуваному підприємстві була запущена кампанія з метою “Трафік”. За період роботи кампанії було витрачено 13 459,07 грн й охоплено 299 006 осіб, з них отримано 26 421 кліків на посилання. В кінцевому результаті було отримана 41 покупка. Вартість однієї покупки, таким чином, – 328 грн (приблизно $12). Оскільки компанія під час налаштування реклами використовувала мету «Трафік», то загальні результати негативні. Саме тому авторами статті були надані пропозиції щодо розвитку інтернет-комунікацій досліджуваної компанії.

По-перше, слід запустити декілька рекламних кампаній з різними цілями: кампанію на трафік, кампанію на конверсії та кампанію на ремаркетинг.

Потрібно почати запуск з кампанії «Трафік». За допомогою цієї кампанії можливо досягти великої кількості кліків (переходів на сайт) за мінімальну вартість.

На рис. 1 зображений рекомендований вид банера для рекламного оголошення. Головне завдання цього банера – залучити увагу користувачів своєю неординарністю. На ньому описується, що саме людина отримає після того, як перейде на сайт із реклами.

Коли банер уже готовий, необхідно його додавати до реклами та запускати з написаним текстом. Текст рекламного оголошення буде на російській мові: «Потрібні якісні меблі для дому? У нас найкращі ціни на ринку. Величезний асортимент товарів; тільки натуральні матеріали; доставка по всій Україні; гарантія якості. Швидше переходь на сайт і вибирай». До тексту були підібрані emoji, кожен рядок із нової стрічки. Фінальний вигляд рекламного креативу, який може бути запущений в роботу, можна побачити на рис. 2.

Після того як рекламний креатив готовий, необхідно перейти до налаштування детального таргетингу в особистому кабінеті Facebook Ads. У таблиці 2 вказані необхідні значення для налаштування і приблизні результати за один день рекламної кампанії.

Система Facebook самостійно прогнозує приблизні результати під час вказування визначених налаштувань. На рис. 3 зображені вказані налаштування та приблизні результати, які система спрогнозувала.

Наступна рекламна кампанія, яку рекомендовано запустити, – це кампанія «Конверсії». Мета – спонукати людей зробити потрібну дію на сайті, наприклад, купити товар.

На рис. 4 зображені рекомендовані банери для рекламних оголошень. Головне завдання

Рис. 1. Приклад банера для рекламної кампанії «Трафік»

Рис. 2. Приклад готового рекламного креативу для кампанії «Трафік»

банерів – зацікавити користувачів і показати, що конкретно вирішує ця реклама.

У кампанії «Конверсії» необхідно використовувати декілька креативів для того, щоб проаналізувати, який краще працює. Facebook показує обидва, доки збирає дані, а після цього починає вибирати найкращий і витрачати бюджет саме на нього. Після того як банери готові, необхідно написати текст для рекламного оголошення. Буде достатньо одного для двох банерів, щоб протестувати саме банер, адже користувачі звертають увагу на нього.

На рис. 5 зображений загальний вигляд рекламного креативу, який готовий для використання у рекламі. Повний текст оголошення також на російській мові. Його повний текст: «Меблі, які ви полюбите. Знижки до 40%. Якісні матеріали та фурнітура; нестандартні рішення для будь-якого простору; доставка по всій Україні; ціни на будь-який гаманець. Поспішай купити найкращі меблі зі знижкою». До тексту були підібрані emoji та кожен рядок із нової стрічки.

Після того, як рекламний креатив готовий, необхідно перейти до налаштування детального таргетингу в особистому кабінеті Facebook Ads. У таблиці 3 вказані необхідні значення для налаштування і приблизні результати за один день рекламної кампанії.

Система Facebook самостійно прогнозує приблизні результати під час вказування визначених налаштувань. На рис. 6 зображені вказані налаштування та приблизні результати з рекламного кабінету, які система спрогнозувала.

Остання необхідна кампанія «Ремаркетинг» потрібна для того, щоб нагадувати про компанію людям, які вже взаємодіяли з ресурсами компанії, а саме переходили на сайт, додали товар до корзини, але не придбали його, відвідували сторінки у соціальних мережах компанії.

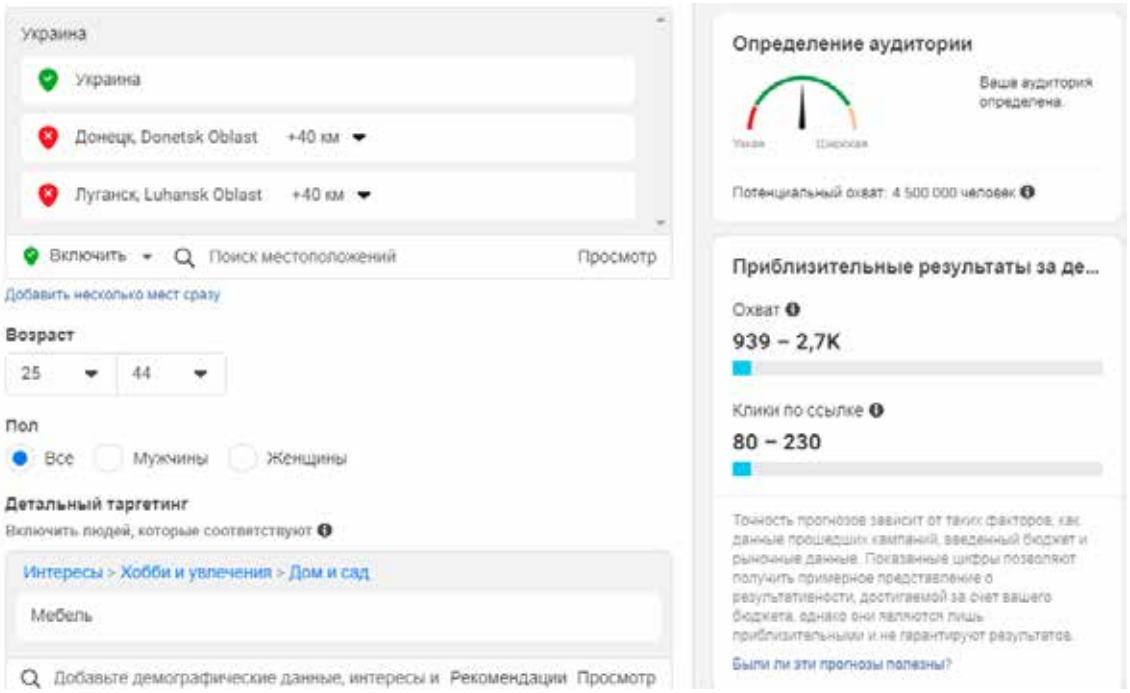

Рис. 3. Налаштування кампанії «Трафік» та її вигляд у рекламному кабінеті Facebook Ads

Таблиця 2

Налаштування кампанії «Трафік» і її прогнозні результати

Мета кампанії	Трафік
Денний бюджет	3 $
Місцезнаходження	Україна, за виключенням Донецької та Луганської областей
Вік	25–44
Стать	Чоловіча та жіноча
Мова	Українська та російська
Інтереси	Меблі
Приблизні результати за день	
Охоплення	939–2,7K
Кількість кліків	80–230

Рис. 4. Приклади банерів для рекламної кампанії «Конверсії»

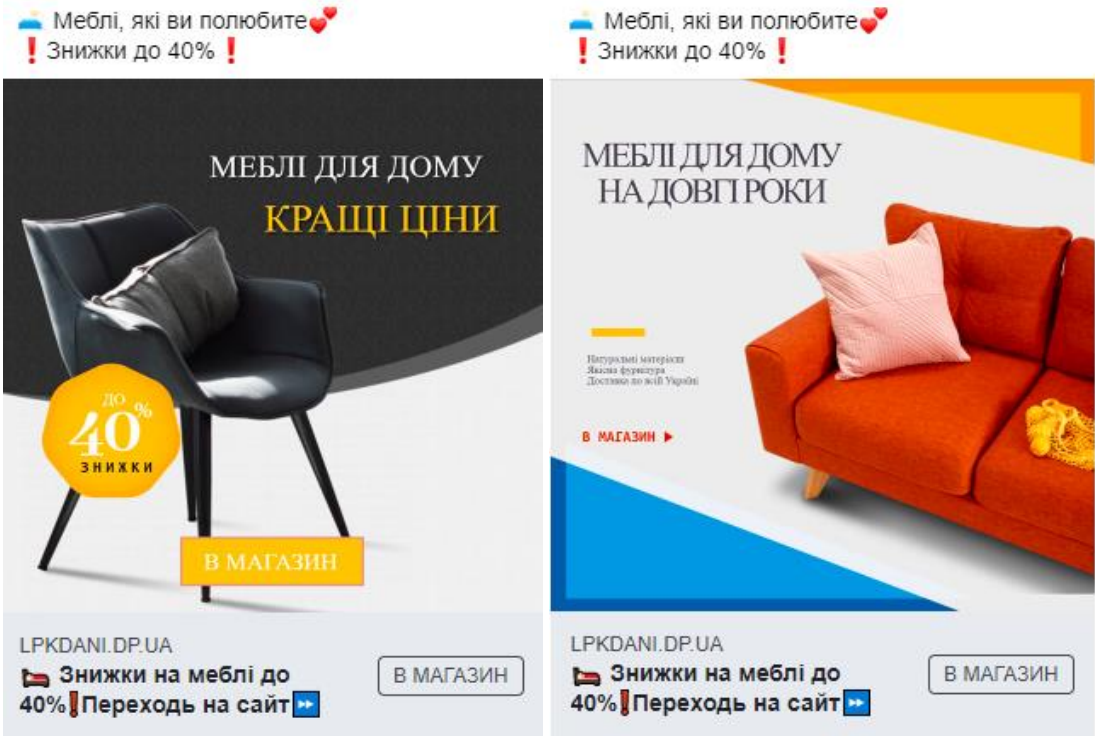

Рис. 5. Приклади готових рекламних креативів для кампанії «Конверсії»

Таблиця 3

Налаштування кампанії «Конверсії» і приблизні результати

Мета кампанії	Конверсії
Денний бюджет	20 $
Місцезнаходження	Україна, за виключенням Донецької та Луганської областей
Вік	25-44
Стать	Чоловіча та жіноча
Мова	Українська та російська
Інтереси	Дизайн інтер'єру
Приблизні результати за день	
Охоплення	6,0K – 17K
Кількість конверсій	2-13

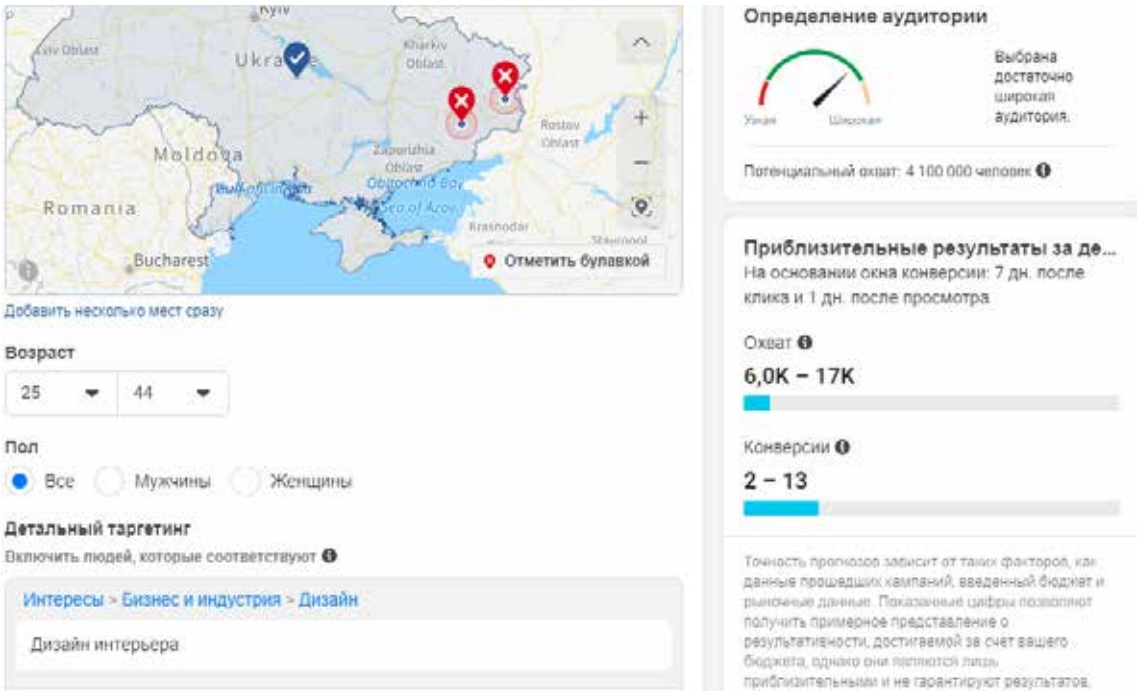

Рис. 6. Налаштування кампанії «Трафік» та її вигляд у рекламному кабінеті Facebook Ads

Для цієї рекламної кампанії необхідний новий рекламний креатив, який не використовувався, а також унікальна пропозиція. Наприклад, безкоштовна доставка. Найголовніше – реклама буде показуватись з цією пропозицією лише тим людям, які вже зацікавлені в продуктах компанії. На рисунку 7 зображено рекламний креатив з готовим банером та новим текстом.

Найголовніше – зібрати дані про людей, які вже взаємодіяли з сайтом чи соціальними мережами

Рис. 7. Приклад готового рекламного креативу для кампанії «Ремаркетинг»

компанії. Для цього в Facebook є інструмент «Аудиторії» в якому є можливість зібрати такі дані. У таблиці 4 детально описані необхідні показники для запуску кампанії «Ремаркетинг».

Висновки з проведеного дослідження. Для запуску таргетованої реклами бажано мати гарно оформлені соціальні мережі, які будуть не тільки додавати позитивного іміджу компанії, а й сприяти збільшенню довіри до рекламних кампаній, що, у свою чергу, збільшить ефективність реклами.

Якщо взяти до уваги рекомендації, які описані в цьому розділі, то за допомогою цього можливо якісно налаштувати таргетовану рекламу.

Приблизні результати, які отримає ТОВ «Лісопромисловий комплекс ДАНІ» у разі дотримання рекомендацій за один місяць роботи рекламних кампаній:

Період роботи – 1 місяць (30 днів).

Бюджет – 720 дол.

Охоплення (з кампанії «Конверсії») – 180K–510K.

Кількість конверсій (з кампанії «Конверсії») – 60–390.

Охоплення (з кампанії «Трафік») – 28K – 81K.

Кількість кліків (з кампанії «Трафік») – 2.4K – 6.9K.

Вище вказані приблизні дані, й кількість конверсій враховується лише з кампанії «Конверсії», але покупки зазвичай бувають і з кампаній «Трафік» та «Ремаркетинг». Орієнтовно за період роботи з цих двох кампаній може бути мінімум 30 покупок.

У підсумку за період роботи всіх трьох кампаній згідно з рекомендаціями компанія зможе зробити мінімум 90 продажів. При цьому вартість одного продажу буде становити 8 дол. США, що

Таблиця 4

Налаштування кампанії «Ремаркетинг»

Мета кампанії	Ремаркетинг
Денний бюджет	1 $
Місцезнаходження	Україна, за виключенням Донецької та Луганської областей
Вік	25–44
Стать	Чоловіча та жіноча
Мова	Українська та російська
Інтереси	не вказуємо
Групи аудиторій ремаркетингу	1. Всі відвідувачі сайту 2. Всі, хто взаємодіяв з сторінкою Facebook 3. Всі, хто взаємодіяв з сторінкою Instagram

орієнтовно становить 200 грн. Максимальна орієнтовна кількість продажів за період роботи може становити 420. За такої кількості вартість продажу буде ще нижчою і становитиме 1,71 дол. США (орієнтовно до 50 грн). Навіть якщо брати мінімальну кількість продажів, то вартість одного має оптимальну ціну для підприємства, якщо взяти до уваги, що середній чек становить 1500 грн.

Таким чином, згідно з наведеними розрахунками, запропоновану рекламну кампанію у соціальних мережах можна вважати ефективною, а тому рекомендувати до впровадження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акулич В.Л. Маркетинг, В.Л. Акулич, В.З. Герчиков. Веди, 2014. 395 с.

2. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посібник, Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. Центр учбової літератури, 2009. 400 с.

3. Божкова В.В. Класифікація інструментарію розробки стратегічних планів політики просування промислових підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2009. № 5, С. 31–34.

4. Бутенко Р.Г. Сутність та послідовність здійснення стратегічного маркетингового планування / Р. Г. Бутенко (дата звернення 29.05.2020): http://books.efaculty.kiev.ua/mrk/3/t9/1.htm.

5. Ефремов В.С. Организация анализа рыночных возможностей предприятия и стратегическое планирование. Менеджмент в России и за рубежом, 2008. № 2. С. 5−6.

6. Івашова Н.В. Сучасний підхід до формування системи комунікацій промислового підприємства. Вісник Української академії банківської справи, 2011. № 1. С. 120–126.

7. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 4. С. 64–74.

8. Кладова Д.В. WOM-технології – новітній тренд рекламних та PR-комунікацій. Наукові записки Інституту журналістики. 2011. № 45. С. 92 – 95.

9. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг : навч. посібник. 2-ге вид., без змін. К. : КНЕУ, 2006. 152 с.

10. Ляшенко Г.П. Інтернет-маркетинг та його інструменти. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 3. С. 59–65.

11. Петрик Е.А. Интернет-маркетинг. Московская финансово-промышленная академия, 2004. – 299 с.

REFERENCES:

1. Akulich V.L. (2014) Marketing. [Marketing].Vedi, p. 395.

2. Bachevs`kij B. Ye. (2009) Potenczi`al i` rozvitok pi`dpriyemstva [Potential and development of the enterprise]. Center for Educational Literature, p. 400.

3. Bozhkova V.V. (2009) Klasifi`kaczi`ya i`nstrumentari`yu rozrobki strategi`chnikh plani`v poli`tiki prosuvannya promislovikh pi`dpriyemstv [Classification of tools for developing strategic plans for the promotion of industrial enterprises]. Economic sciences, № 5., pp. 31–34.

4. Butenko R.G. Sutni`st` ta posli`dovni`st` zdi`jsnennya strategi`chnogo marketingovogo planuvannya [The essence and sequence of strategic marketing planning]. (accessed 29 May 2020) http://books.efaculty.kiev.ua/mrk/3/t9/1.htm

5. Efremov V.S. (2008) Organizacziya analiza ry`nochny`kh vozmozhnostej predpriyatiya i strategicheskoe planirovanie [Organization of analysis of market opportunities of the enterprise and strategic planning]. Management in Russia and abroad, № 2, pp. 5−6.

6. I`vashova N.V. (2011) Suchasnij pi`dkhi`d do formuvannya sistemi komuni`kaczi`j promislovogo pi`dpriyemstva [Modern approach to the formation of the system of communications of an industrial enterprise]. Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking, № 1., pp. 120–126.

7. I`llyashenko S.M. (2011) Suchasni` tendenczi`yi zastosuvannya i`nternet-tekhnologi`j u marketingu [Current trends in the use of Internet technologies in marketing]. Marketing and innovation management, № 4, pp. 64–74.

8. Kladova D.V. (2011) WOM-tekhnologi`yi – novi`tni`j trend reklamnikh ta PR-komuni`kaczi`j [WOM-technologies – the latest trend of advertising and PR-communications]. Scientific notes of the Institute of Journalism, № 45, pp. 92–95.

9. Kudenko N. V. (2006) Strategi`chnij marketing [Strategic marketing]. p. 152.

10. Lyashenko G.P. (2013) I`nternet-marketing ta jogo i`nstrumenti [Internet marketing and its tools]. Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (economics, law), № 3., pp. 59–65.

11. Petrik E.A. (2004) Internet-marketing [Internet marketing]. Moscow Academy of Finance and Industry, p. 299.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF HOTEL BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE

УДК 338.48
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-18

Непочатенко В.О.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет
садівництва

Nepochatenko Valentyna
Uman National University of Horticulture

У статті проведено аналіз ринку готельного бізнесу України. З'ясовано, що загалом відбувалася позитивна динаміка кількості готелів та аналогічних засобів розміщення, але у деяких областях спостерігається зменшення кількості засобів розміщення. Визначено причини, що призвели до зменшення кількості готельних підприємств. Вказано, що нестабільна економічна ситуація спричинила посилення конкуренції в готельному бізнесі. Вказано, що конкурентоспроможність є широким і багатогранним поняттям, що включає в себе безліч складників і залежить від великої кількості факторів. Зазначено, що головним критерієм, котрий ілюструє ступінь конкурентоспроможності готелю, є рівень привабливості додаткових послуг, що надаються та задовольняють у повному обсязі потреби цільової аудиторії. На основі аналізу зарубіжного досвіду щодо надання додаткових готельних послуг визначено найбільш креативні і такі, що можуть бути упроваджені в діяльність українських готелів. Надано практичні пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності українських підприємств сфери готельної індустрії, зокрема на основі упровадження інноваційної додаткової послуги «Personal driver».

Ключові слова: *готель, готельна індустрія, діяльність, бізнес, інновації, послуга.*

В статье проведен анализ рынка гостиничного бизнеса Украины. Установлено, что в целом происходила положительная динамика количества гостиниц и аналогичных средств размещения, но вместе с тем по некоторым областям наблюдается уменьшение количества средств размещения. Определены причины, которые привели к уменьшению количества гостиничных предприятий. Указано, что нестабильная экономическая ситуация привела к усилению конкуренции в гостиничном бизнесе. Указано, что конкурентоспособность является широким и многогранным понятием, которое включает в себя множество составляющих и зависит от большого количества факторов. Отмечено, что главным критерием, который иллюстрирует степень конкурентоспособности, является уровень привлекательности дополнительных услуг, удовлетворяющих весь спектр потребностей целевой аудитории. На основании анализа зарубежного опыта предоставления дополнительных гостиничных услуг определены наиболее креативные и такие, которые могут быть внедрены в деятельность украинских гостиниц. Даны практические предложения по повышению конкурентоспособности украинских предприятий сферы гостиничной индустрии, в частности на основе внедрения инновационной дополнительной услуги «Personal driver».

Ключевые слова: *гостиница, гостиничная индустрия, деятельность, бизнес, инновации, услуга.*

The hotel industry is a perspective area of business, the development of which has a positive impact on the economic situation, both in a particular region and the country as a whole. Therefore, the development of key aspects of development and formation of competitive principles of this industry is currently an actual issue. The purpose of the article is to analyze the situation in the hotel business market of Ukraine and to develop practical proposals to increase the competitiveness of Ukrainian enterprises in the hotel industry, particularly on the basis of the introduction of innovative additional services. In the process of research used methods of analytical, monographic, abstract-logical, systematic methods of research, and in particular, the use of analytical approach made it possible to determine the practical aspects of the implementation of hotel services on the basis of customer orientation. The theoretical basis of the research was the position and development of domestic scientists and foreign experience on studying the development of the hotel industry, as well as personal assessments by the author. The hotel business market of Ukraine has been analysed in the article. It is found out that in general there was a positive trend in the number of hotels and similar accommodation, but at the same time in some areas there is a decrease in the number of accommodation. The reasons that led to the decrease in the number of hotel enterprises have been identified. It is stated that the unstable economic situation has led to increased competition in the hotel business. It is noted that competitiveness is a broad and multifaceted concept that includes many components and depends on many factors. It is pointed out that the main criterion that illustrates the degree of competitiveness is the level of attractiveness of additional services provided, which meet the many needs of the target audience. Based on the analysis of foreign experience in providing additional hotel services, are identified the most creative practical implications and those that can be implemented in the activities of Ukrainian hotels. Practical proposals for increasing the competitiveness of Ukrainian enterprises in the hotel industry, particularly on the basis of the introduction of innovative additional service «Personal driver», have been imparted.

Key words: *hotel, hotel industry, activity, business, innovations, service.*

Постановка проблеми. Готельна індустрія є перспективним напрямом підприємницької діяльності, розвиток якого позитивно впливає на економічне становище як певного регіону, так і країни загалом. А тому розроблення ключових аспектів розвитку та формування конкурентоспроможних засад діяльності цієї галузі є нині актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна наука детально висвітлює теоретичні засади конкуренції, її форми, прояви й дина-міку, особливості формування та реалізації конкурентних переваг, аналізує світове конкурентне середовище, інноваційні підходи у забезпеченні конкурентних переваг тощо. Теоретичні та методологічні основи вивчення конкуренції та конкурентоспроможності були закладені зарубіжними та вітчизняними вченими. Г. Хемел і К.К. Прахалад довели, що конкурентоспроможність створюється в масштабі всієї компанії за умови, що весь її колектив і насамперед вище керівництво одностайні в тому, як рухатися в майбутнє [1, с. 97].

Питання діяльності вітчизняного готельного господарства в економічному та геопросторовому

аспекті висвітлені в працях дослідників сфери ту-ризму та готельно-ресторанного бізнесу М.П. Мальської та В.В. Худо [2]. У їхніх працях проаналізовано типологію готелів за рівнем комфорту та функціональними ознаками, визначено принципи формування сучасної готельної мережі в Україні та за кордоном тощо.

Питання особливостей формування індустрії гостинності та ринку готельних послуг на сучасному етапі, ведення державної політики регулювання виробничо-комерційної діяльності та розвитку конкуренції в готельному бізнесі аналізуються у працях І. Кабушкіна [3].

Вагомий внесок у розроблення проблеми конкурентоспроможності у сфері готельного бізнесу зробили й інші науковці. Так, Л.Д. Завідна говорить про те, що «з поглибленням глобалізації та світових інтеграційних процесів сучасний готельний бізнес, перебуваючи під впливом зовнішніх і внутрішніх змін, вимушений шукати нові інструменти та методи управління, засновані на системних і комплексних підходах. Успішне функціонування та забезпечення безперервності розвитку підприємств готельного бізнесу є першорядним в умовах ринкової економіки, динамічно невизначеного й нестійкого середовища. Для будь-якої держави необхідно мати належний рівень розвитку готельного бізнесу, адже він сприяє пожвавленню усіх суспільно-економічних контактів та зв'язків, посилює економічний потенціал регіонів, піднімає рейтинг держави, окремих її міст у світовому співтоваристві, є мультиплікатором росту національного доходу, зайнятості та розвитку місцевої інфраструктури, характеризується високим рівнем ефективності і швидкою окупністю інвестицій. Аналізуючи тенденцію розвитку готельного господарства України, можна відзначити, що конкурентноздатність вітчизняних підприємств готельного бізнесу з року в рік знижується порівняно з європейськими та азіатськими підприємствами туристичних та рекреаційних зон» [4, с. 5].

Р.Б. Кожухівська зазначає, що «принципи діяльності підприємств сфери гостинності визначаються не тільки конкурентним середовищем, а й можливостями формування суто індивідуалізованої послуги відповідно до потреб клієнта. При цьому особливості фінансово-економічної ситуації змушують підприємства до пошуку інноваційних управлінських рішень. Підприємства готельно-ресторанної сфери не тільки надають послуги розміщення та харчування, але і формують саме поняття відпочинку, просуваючи і позиціонуючи окремі послуги для проведення вільного часу. Практично будь-яке підприємство, яке зайняте у сфері надання послуг, вважає орієнтацію на клієнта одним з основних факторів забезпечення конкурентоспроможності» [5, с. 166].

«Зростання попиту на готельні послуги вимагає диверсифікації пропозиції шляхом розширення послуг, формування гнучкої цінової політики. Однак за рівнем цін на послуги розміщення українські готелі залишаються дорогими. Актуальною у готельній сфері України є проблема впровадження принципів фінансового менеджменту для ефективного управління доходами підприємств», – вказують А.С. Кравченко та О.Г. Милашко [6, с. 25].

Аналіз наведених у науковій літературі дослідницько-популярних теорій і концепцій дав змогу всебічно оцінити проблеми розвитку готельного бізнесу в Україні та зробити висновок щодо недостатності вивчення питання прикладного характеру стосовно підвищення рівня ключових принципів підвищення конкурентоспроможності у цій сфері, а тому потребує проведення ґрунтовних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі ситуації на ринку готельного бізнесу України та розробленні практичних пропозицій із підви-щення конкурентоспроможності українських підприємств сфери готельної індустрії, зокрема на основі упровадження інноваційних додаткових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни, що відбуваються сьогодні у світовій економіці, зумовлюють нову роль готельного бізнесу, яка полягає у впливі як на економічні, так і на соціальні процеси в суспільстві. Частка готельної галузі становить не менше 6% сукупного валового національного продукту. На європейські країни від готельного бізнесу приходиться до 43% доходу [7]. Указані показники забезпечують бізнесу потенціал для сталого розвитку.

Аналіз розвитку економічної ситуації на українському ринку та закордонний досвід свідчать про стійкий характер посилення конкуренції в готельному бізнесі. Незважаючи на прискорене впровадження в експлуатацію нових та реконструкцію наявних готелів, попит на якісні готельні послуги постійно зростає. У цих умовах істотно зростає роль управління готельними організаціями, яке повинне забезпечувати розвиток соціальної інфраструктури ринку, високу ефективність функціонування, конкурентоспроможність та стійке положення на ринку [8, с. 180].

В Україні готельне господарство забезпечує послугами розміщення понад 70 % усіх туристів, у тому числі 96% іноземних відвідувачів [9].

У перші роки незалежності України спостерігалося стрімке зменшення кількості готелів, спричинене затяжною кризою в економіці та застарілою матеріальною базою, методами їх управління, які виявилися не пристосованими для господарювання в ринкових умовах. Значна кількість закладів припинила діяльність у зв'язку зі збитковістю, неможливістю подальшого утримання та передачі

в оренду, зміни власності тощо. Однак великий стрибок відбувся у 2011 р., коли кількість закладів готельного господарства збільшилася майже удвічі [10, с. 102].

Станом на кінець 2017 р. в Україні налічувалося 2474 різних засобів розміщення: готелів, пансіонатів, санаторіїв, будинків та таборів відпочинку [11]. У розрізі регіонів частка готельних закладів у структурі всіх засобів розміщення у період з 2011–2017 рр. загалом має позитивну динамічну характеристику. Так, по Україні частка готельних закладів усіх засобів розміщення у 2016 р. становила 59,5%, що на 1,7% більше, ніж у 2014 р., та на 6% більше, ніж у 2011 р. У розрізі регіонів найбільше частка закладів готельного типу зросла порівняно з 2011 р. у Закарпатській (1,8%) та Київській (2,1%) областях. Найбільше зростання кількості готелів та інших місць для тимчасового проживання спостерігалося протягом 2011–2013 рр. – 1,83; 1,82 та 2,1 раза. Збільшення кількості готелів та аналогічних засобів розміщення пояснюється проведенням в Україні Євро-2012. Позитивна тенденція розвитку тривала до 2014 р. у всіх регіонах України. З 2015 року спостерігається тенденція до зниження кількості засобів розміщення. Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення зменшилась на 166 од. і становила 2478 од. Зменшилася частка у 2017 р. порівняно з 2011 р. у Донецькій (-1,4%) та Луганській (-0,8%) областях. Головною причиною негативної динаміки є проведення антитерористичної операції на території указаних областей. Із початком воєнних дій у Луганській і Донецькій областях та з анексією Криму багато суб'єктів готельного господарства припинили свою діяльність, що призвело до загального зменшення кількості готелів по Україні порівняно з 2013 р. на 26% [10, с. 103; 11].

Динаміка зниження по деяких областях триває й донині (табл. 1).

Проаналізувавши дані табл. 1, слід сказати, що до 2015–2016 рр. загалом відбувалася позитивна динаміка кількості готелів та аналогічних засобів розміщення, а їх зменшення у 2017 р. пов'язано з нестабільною політичною та фінансовою ситуацією в Україні.

Також, до зменшення кількості готелів призвів і той факт, що застарілі заклади радянського зразка не відповідають вимогам сьогодення та потребам відвідувачів, а високий відсоток зношеності матеріально-технічної бази і відсутність додаткового

Таблиця 1

Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення за регіонами, (од)

Область	Рік						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	46	61	72	73	75	60	66
Волинська	46	50	67	64	66	61	58
Дніпропетровська	141	130	135	146	139	138	120
Донецька	140	135	139	50	44	46	45
Житомирська	48	51	57	59	58	70	67
Закарпатська	159	151	228	229	213	211	208
Запорізька	116	89	126	125	86	114	131
Івано-Франківська	345	167	193	212	200	227	244
Київська	56	57	93	89	87	114	111
Кіровоградська	32	43	45	48	41	30	29
Луганська	60	45	51	13	23	23	25
Львівська	228	250	272	273	273	287	277
Миколаївська	70	82	93	89	66	74	79
Одеська	217	216	253	235	250	232	208
Полтавська	86	94	115	106	105	76	77
Рівненська	41	44	52	50	46	45	43
Сумська	48	47	50	41	34	37	35
Тернопільська	46	49	59	58	57	59	57
Харківська	103	125	130	125	123	108	116
Херсонська	74	82	116	109	70	92	57
Хмельницька	60	68	90	84	70	71	74
Черкаська	70	66	75	73	75	80	78
Чернівецька	67	80	87	91	87	79	75
Чернігівська	44	45	45	45	43	35	31
м. Київ	156	148	145	157	147	165	163
Усього	**2 499**	**2 375**	**2 788**	**2 644**	**2 478**	**2 534**	**2 474**

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11].

сервісу знижує рівень конкурентоспроможності на ринку готельних послуг.

Визначення конкурентоспроможності є широким і багатогранним поняттям, що включає в себе безліч складників і залежить від великої кількості факторів. Однак у межах підприємств сфери гостинності головним критерієм, котрий ілюструє ступінь конкурентоспроможності, є рівень привабливості додаткових послуг, що надаються, які задовольняють усю множину потреб цільової аудиторії.

Конкурентоспроможність організації, що здійснює діяльність у готельному бізнесі, є складною і комплексною категорією, яка включає в себе переваги не тільки за якістю послуг, що надаються, але також і переваги результативної роботи в сфері готельного менеджменту та організації діяльності, якості прийняття і реалізації управлінських рішень, ефективних методів управління персоналом, фінансової стійкості готельних підприємств та ін. [10, с. 153].

Встановлення тривалих, взаємовигідних і стійких відносин зі споживачами є основою для формування конкурентних переваг готельно-ресторанних підприємств. У зв'язку з цим змінюються зразки сучасної пове-дінки підприємств на ринку. Забезпечення швидкого й адекватного реагування організацій на виклики зовнішнього середовища, що зазнає постійних змін, як економічних, так і політичних, усе більша орієнтація на потреби, очікування і переваги споживачів зумовлюють необхідність формування клієнтоорієнтованої системи формування споживацької поведінки [5, с. 167].

На нашу думку, конкурентоспоможність має вимірюватися рівнем клієнтоорієнтованості.

Клієнтоорієнтованість є інструментом управління у взаєминах з клієнтами, які націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді і який базується на таких ключових факторах, як: компетенція персоналу, цільова аудиторія і використання інноваційних технологій в діяльності підприємств [12, с. 1374].

Тенденції розвитку готельного господарства України вимагають адаптації існуючих управлінських механізмів діяльності таких підприємств, з одного боку, до потреб ринку послуг із тимчасового розміщування та харчування серед населення України, а з іншого – зарубіжних туристів. Забезпечення раціонального й ефективного господарювання на підприємстві протягом тривалого періоду часу вимагає окреслення та оцінки можливих альтернативних варіантів розвитку бізнесу підприємства та визначення серед них оптимальних, враховуючи можливості та загрози зовнішнього оточення підприємства, його внутрішній потенціал, сильні й слабкі сторони. Щоби бізнес був успішним, підприємство повинно виробляти і дотримуватися певного концептуального сценарію, цілісного системного комплексного плану, що визначає довгостроковий курс його ділового розвитку, який і є стратегією [4, с. 6].

Сучасний стан готельного бізнесу вимагає наявності додаткових супутніх послуг, об'єктами яких виступають установи харчування та торгівлі, сауни, басейни, пральні, хімчистки, автостоянки тощо, оскільки основною метою розвитку готельного сервісу є створення для гостей усіх необхідних умов для проживання та відпочинку, забезпечення високого рівня обслуговування [10, с. 110].

Проаналізувавши зарубіжний досвід щодо надання додаткових готельних послуг, серед найбільш креативних і таких, які можна упровадити в діяльність українських готелів, слід виокремити:

– послугу «Розумне меню» у формі сніданків за формою «Intelligent Breakfast». До такого меню входять страви, які покращують та активізують роботу мозку. Гостям готелю пропонується на вибір п'ять різних варіантів сніданків, в тому числі десерт зі слив із додаванням крохмалю кузу для по-ліпшення засвоєння продуктів, омлет із шавлією і куркумою для стимулювання активності, широкий вибір смузі та інші страви. Цю послугу було вперше запропоновано готелем «Pullman London St Pancras» у 2016 році у Великобританії;

– послугу «Text it, Get it» (TiGi), яка дає змогу пожильцям спілкуватися із персоналом готелю та замовляти різні готельні послуги за допомогою смайликів Emoji. Пожильці можуть вибрати один із шести різних пакетів послуг, відправивши співробітникам готелю смс із відповідним смайликом. Послуга була запроваджена у мережі готелів Aloft Hotels у 20015 році. Слід зазначити, що готелі цієї мережі розміщуються і в Україні;

– послугу «Leave it at hotel» (Залиш це в готелі). Ідея полягає в тому, що мандрівники, які регулярно зупиняються в готелі, можуть залишити там свій багаж і отримати його під час наступного візиту. Головна мета послуги «Leave it at hotel» – підвищити лояльність гостей і спонукати їх зупинитися у тому ж готелі наступного разу. Завдяки цій послузі мандрівники, які зупиняються в готелі, де діє послуга «Залиш це в готелі», можуть подорожувати без речей або з невеликою ручною поклажею, не переплачуючи за додатковий багаж. Це особливо важливо для людей із бізнес середовища та тих, хто подорожує авіалініями, де багаж оплачується додатково. Вперше таку послугу було введено у готелі Grand Hyatt в Мельбурні у 2018 році.

Готельний бізнес із кожним роком використовує інноваційні підходи до надання готельних послуг. Окрім створення комфорту, який досягається за рахунок різних ґаджетів, не можна забувати і про людський фактор, який є провідним аспектом в індустрії гостинності.

На нашу думку, найбільш креативною та застосовуваною додатковою послугою для готельних

підприємств України може стати послуга «Personal driver» (особистий водій). Ця послуга в основному орієнтована на міські готелі.

«Personal driver» – це послуга, яка допомагає вирішувати проблему з автомобілем, коли відвідувач готелю з якихось причин (іноземець, відсутні водійські документи, не вміє керувати транспортом, не має власного авто тощо) має потребу в автомобільному пересуванні. Відповідальною за реалізацію цієї додаткової послуги може стати служба консьєржів. Головною перевагою надання послуги «Personal driver» в готелі є те, що час очікування водія не займе більше 1–2 хвилин, на відміну від очікування авто служби таксі, час прибуття якого – мінімум 15–20 хвилин.

Отже, для того щоб займати перші позиції у рейтингу засобів розміщення і бути більш конкурентоспроможним, готельному підприємству необхідно постійно вдосконалювати роботу управлінсько-адміністративного персоналу та роботу працівників нижчих ланок, а також упроваджувати інноваційні додаткові послуги.

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на високий рівень конкуренції на готельному ринку України, слід розробляти інноваційні заходи та послуги, які сприятимуть збільшенню кількості відвідувачів та підвищуватимуть рівень упізнаваності засобу розміщення.

На нашу думку, застосування інновації має бути спрямоване саме на формування додаткових послуг готелю, оскільки у них можна проявити креативність поглядів та господарської діяльності. Розробляючи та використовуючи інноваційні додаткові послуги, готель отримує додатковий прибуток, формує позитивний імідж та елементи позиціонування засобів розміщення, тим самим покращує рівень конкурентоспроможності на ринку.

Загалом розроблення ключових аспектів задля посилення конкурентних переваг повинно бути побудоване на перманентному навчанні персоналу (можливому розширенні його додаткових обов'язків) та виробленні інноваційних форм послуг та створення можливостей їх реалізації. Підприємствам готельної індустрії доцільно культивувати новітні форми послуг, які мають синергетичний ефект.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Hamel G., Prahalad C.K. *Competing for the Future*. Boston. MA: Harvard Business School Press, 1996. 398 p.

2. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.

3. Кабушкин Н.І. Організація туризму. Минск: ООО «Новое знание», 2003. 300 с.

4. Завідна Л.Д. Готельний бізнес: стратегії розвитку: [монографія]. монографія. Київ: КНТЕУ, 2017. 600 с.

5. Кожухівська Р.Б. Проектування управлінської діяльності готельно-ресторанних закладів на принципах орієнтованості на клієнта. *Інфраструктура ринку.* Вип. 3(19), 2019. С. 166–172.

6. Кравченко А.С., Милашко О.Г. Оцінювання стану та тенденцій розвитку підприємств готельного господарства в Україні. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень*: збірник наукових студентських праць. Вип. 3. Ч. 1. Одеса, ОНЕУ, 2017. С. 23–28.

7. Travel, Tourism & Hospitality. 2020. Statistics and Market Data on Travel, Tourism & Hospitality. URL: https://www.statista.com/study/9996/tourism–worldwide-statista-dossier/ (дата звернення 15.06.2020).

8. Погасій С. О., Краснокутська Ю. В., Нікітіна І. В. Аналіз основних трендів розвитку ринку готельних послуг. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва,* № 23 (2019). С. 180–191.

9. Розвиток українського та світового готельного господарства. 2020. URL: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/15286/ (дата звернення 15.06.2020).

10. Лупич О.О. Формування конкурентоспроможного готельного господарства регіону: дис. на здобуття наукового ступеня канд. ек. наук: 08.00.05. Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2017. 285 с.

11. Колективні засоби розміщення в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. 2018 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/ zb_kzr_2017.pdf (дата звернення 15.06.2020).

12. Kozhukhivska R., Sakovska O., Shpykuliak O., Podzihun S., Harbar O. Social Customer-Oriented Technologies in the Tourism Industry: An Empirical Analysis. *TEM Journal*, Iss.8/2019, № 4, pp.1371–1383 DOI: 10.18421/TEM84-39

REFERENCES:

1. Hamel G., Prahalad C.K. (1996) Competing for the Future. Boston. MA: Harvard Business School Press.

2. Malska M.P., Khudo V.V. (2007) Turystychnyi biznes: teoriia ta praktyka [Tourism business: theory and practice]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

3. Kabushkyn N.I. (2003) Orhanizatsiia turyzmu [Organization of tourism]. Minsk: New Knowledge LLC. (in Russian)

4. Zavidna L.D. (2017) Hotelnyi biznes: stratehii rozvytku [Hospitality: development strategies]. Kyiv. KNTEU. (in Ukrainian)

5. Kozhukhivska R.B. (2019) Proektuvannia upravlinskoi diialnosti hotelno-restorannykh zakladiv na pryntsypakh oriientovanosti na kliienta [Designing the management of hotel and restaurant establishments on the principles of customer orientation]. *Infrastructure of Market,* 3(19), pp. 166–172.

6. Kravchenko A.S., Mylashko O.H. (2017) Otsiniuvannia stanu ta tendentsii rozvytku pidpryiemstv hotelnoho hospodarstva v Ukraini [Assessment of the state and development trends of hotel enterprises in Ukraine].

Statistics – a tool for socio-economic research. Iss.3. P. 1. Odessa: ONEU, pp. 23–28.

7. Travel, Tourism & Hospitality (2020) Statistics and Market Data on Travel, Tourism & Hospitality. URL: https://www.statista.com/study/9996/tourism-worldwide-statista-dossier/ (accessed 15 June 2020).

8. Pohasii S.O., Krasnokutska Yu.V., & Nikitina I.V. (2019) Analiz osnovnykh trendiv rozvytku rynku hotelnykh posluh [Analysed of the main trends in the market of hotel services]. *Problems and prospects of entrepreneurship development,* № 23, pp.180–191.

9. Rozvytok ukrainskoho ta svitovoho hotelnoho hospodarstva (2020) [Development of Ukrainian and world hotel industry]. URL: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/15286/ (accessed 15 June 2020).

10. Lupych O.O. (2017) Formuvannia konkurentospromozhnoho hotelnoho hospodarstva rehionu [Formation of competitive hotel economy of the region] (PhD Thesis), Uzhhorod: Uzhhorod National University.

11. Kolektyvni zasoby rozmishchennia v Ukraini u 2017 rotsi [Collective accommodation facilities in Ukraine in 2017]. *Statistical collection.* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_kzr_2017.pdf (accessed 15 June 2020).

12. R. Kozhukhivska, O. Sakovska, O. Shpykuliak, S. Podzihun, O. Harbar (2019) Social Customer-Oriented Technologies in the Tourism Industry: An Empirical Analysis. *TEM Journal*, Iss.8, № 4, pp. 1371–1383 DOI: 10.18421/TEM84-39

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: СУТНІСНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

CORPORATE CULTURE OF THE ENTERPRISES OF TOURISM AND HOSPITALITY INDUSTRIES: ESSENCE-STRUCTURAL ANALYSIS

УДК 379.851
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-19

Попик М.М.[1]
к.е.н., доцент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Шулла Р.С.[2]
к.е.н., доцент кафедри туризму
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Ханас У.Я.[3]
к.ф.н., доцент кафедри туризму
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Popyk Mariana
Uzhhorod National University
Shulla Roman
Uzhhorod National University
Hanas Ulyana
Uzhhorod National University

У статті досліджується проблема корпоративної культури як інструменту ефективного управління персоналом. Обґрунтовано, що в межах системи управління персоналом ключовим стратегічним інструментом підвищення ефективності роботи підприємств сфер туризму та гостинності є концепція «корпоративної культури». Здійснено ретроспективний аналіз феномену корпоративної культури. Проаналізовано сутність та зміст поняття «корпоративна культура» у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. Вивчено дві основні наукові школи дослідження корпоративної культури – раціонально-прагматичну і феноменологічну. Виокремлено три рівні корпоративної культури залежно від ступеня її пізнання: символічний (поверхневий), ідеологічний (внутрішній), глибинний (фундаментальний). У межах наукових шкіл реалізуються чотири наукові підходи до розгляду корпоративної культури (когнітивний, дескриптивний (описовий), символічний, систематичний). Визначено, що відповідно до рівня вивчення корпоративна культура поділяється на об'єктивну і суб'єктивну.
Ключові слова: *корпоративна культура, персонал підприємства, управління персоналом, сфера туризму, індустрія гостинності.*

В статье исследуется проблема корпоративной культуры как ин-струмента эффективного управления персоналом. Обосновано, что в рамках системы управления персоналом ключевым стратегическим инструментом повышения эффективности работы предприятий сферы туризма и гостеприимства является концепция «корпоративной культуры». Осуществлен ретроспективный анализ феномена корпоративной культуры. Проанализированы сущность и содержание понятия «корпоративная культура» в трудах зарубежных и отечественных исследователей. Изучены две основные научные школы исследования корпоративной культуры – рационально-прагматическая и феноменологическая. Выделены три уровня корпоративной культуры в зависимости от степени ее познания: символический (поверхностный), идеологический (внутренний), глубинный (фундаментальный). В рамках научных школ реализуются четыре научные подходы к рассмотрению корпоративной культуры (когнитивный, дескриптивный (описательный), символический, систематический). Определено, что в соответствии с уровнем изучения, корпоративная культура делится на объективную и субъективную.
Ключевые слова: *корпоративная культура, персонал предприятия, управление персоналом, сфера туризма, индустрия гостеприимства.*

The article deals with the problem of corporate culture as a tool for effective human resources management. It is substantiated that within the personnel management system the key strategic tool for improving the efficiency of the tourism and hospitality industry is the concept of «corporate culture». The purpose of the article is to study the genesis and essence of the concept of «corporate culture» as an instrument for personnel management of enterprises in the sphere of tourism and hospitality. A retrospective analysis of the phenomenon of corporate culture is performed. The essence and content of the concept of «corporate culture» in the works of foreign and domestic researchers are analyzed. Two main scientific schools of corporate culture research (rational-pragmatic and phenomenological) are studied. Three levels of corporate culture depending on the degree of its knowledge were analyzed. They are: symbolic (su-perficial), ideological (internal), deep (fundamental). Within the framework of scientific schools, four scientific approaches to the consid-eration of corporate culture are implemented: cognitive, descriptive (descriptive), symbolic, and systematic. It is determined that according to the level of study, corporate culture is divided into objective and subjective. After analyzing the specifics of tourism and hospitality, corporate culture is defined as a social activity of employees that arises in the process of formal and informal relationships during professional functions based on common material, spiritual, human values and under the influence of the external environment. Certain features of corporate culture in the researched sphere are substantiated: it is a necessary property of social system; regulates the activities and behavior of a person, group, enterprise as a whole; determines the professional actions of employees of the enterprise, the processes of its operation and development. It is substantiated that the corporate culture indirectly has a significant impact on the efficiency of business, as its implementation allows to transfer the activity of the personnel of the enterprise to a qualitatively new level.
Key words: *corporate culture, personnel of the enterprise, personnel man-agement, tourism sphere, hospitality industry.*

Постановка проблеми. Сфери туризму та гостинності є одними з найбільш динамічних секторів світового господарства. Для низки країн зазначені сфери є важливою складовою національного господарства, джерелом значних валютних надходжень, сприяють створенню додаткових робочих місць, забезпеченню зайнятості населення, розширенню міжнародних контактів.

Зокрема, у 2018 р. частка прямого та загального внеску туризму у ВВП для деяких країн становила: Макао – 50,28% (72,2%), Хорватія – 10,93% (24,9%), Чорногорія – 10,38% (21,6%), Грузія – 10,09% (33,7%). В Україні за 2018 р. частка прямого внеску туризму у ВВП становила 1,44%, а загального – 5,4%, що є приблизно в 2 рази нижчим навіть за середньосвітові показники [20].

Порівняно з розвиненими країнами роль туризму і сфери гостинності для національної економіки поки що незначна, що пояснюється доволі низьким рівнем розвитку вітчизняної індустрії туризму та сфери гостинності як системи, здатної функціонувати на вітчизняному та міжнародному висококонкурентному туристичному ринку, впливати на формування туристичних потоків

[1] ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1693-7896
[2] ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3188-9757
[3] ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8691-3809

і здійснювати обслуговування на рівні світових стандартів. Нині досліджувані сфери потребують пошуку таких методів управління, які дозволять їм вижити в конкурентній боротьбі на світовому туристичному ринку.

У сучасних умовах глобальної конкуренції і появи нових технологій зростання вимог споживачів до якості продукту персонал індустрії туризму та гостинності є основним чинником, що визначає успіх підприємства на ринку в довгостроковій перспективі. Тому актуалізується проблема створення в організаціях системи управління персоналом, в основі якої є особистість працівника, якій притаманні високий рівень професійної мотивації, фахові знання та вміння, особистісні якості.

У межах системи управління персоналом в якості ключового стратегічного інструменту підвищення ефективності роботи підприємств індустрії туризму та гостинності пропонується використання концепції «корпоративної культури». При цьому поняття корпоративної культури виражає вартості, норми, установки, які впливають на управлінські рішення, дії та поведінку персоналу підприємства або членів будь-якої організації.

Практика масового впровадження концепції корпоративної культури в системи управління підприємств сфери туризму та гостинності в розвинутих країнах свідчить про значущість та ефективність зазначеної концепції, яка є одним із головних чинників підвищення конкурентоспроможності підприємств зазначених секторів національних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ефективного управління персоналом, зокрема формуванню корпоративної культури в організаціях сфери туризму та гостинності, присвячена низка досліджень. Зокрема, управлінські аспекти корпоративної культури підприємств бізнесу вивчають П. Дракер, С. Арджирис, Е. Шейн, Е. Браун, Дж. О'Шонессі, Т. Пітерс, Р. Уотерман. Питання теорії корпоративної культури знайшли відображення в працях Х. Віссема, О. Дяків, Ю. Красовського, А. Чернявського, О. Ніфатової, А. Ващенко, В. Тарасюка, Ю. Опанащука, В. Віханського, К. Камерона, О. Шаповала. Проблеми управління персоналом сфери гостинності висвітлені в роботах вчених В. Азара, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, Є. Балашова, В. Зубенко, І. Качан, С. Ковалевського, М. Райлі, Л. Савчука, А. Сорокіної, Л. Стаута, А. Філлера, Г. Хаєт, О. Шапран та ін. Незважаючи на те, що деякі теоретичні і методичні аспекти управління корпоративною культурою підприємств отримали своє відображення в сучасних дослідженнях, цілісне уявлення про корпоративну культуру підприємства туристичного та готельно-ресторанного бізнесу залишилося несформованим. Незавершеність формування понятійного апарату ускладнює процес ефективного управління корпоративною культурою підприємств та визначає необхідність подальшого дослідження цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження генезису та сутності поняття «корпоративна культура» як інструменту управління персоналом підприємств сфери туризму та індустрії гостинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком теоретичних знань про феномен корпоративної культури виникає необхідність більш повного її втілення в практичну діяльність підприємств сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Зростає практична роль корпоративної культури у підвищенні ефективності діяльності підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, що зумовлено трансформацією функцій персоналу від інструментальних до суб'єктивних. Корпоративна культура підприємства сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу, будучи частиною загального соціально-культурного простору, дуже індивідуалізована. Корпоративна культура як результат діяльності підприємства виражається, зокрема, в якості наданих послуг і тим самим впливає на кінцевих споживачів цих послуг. Вона також є основою згуртованості персоналу та відображається на якості виконання окремих бізнес-функцій.

Стратегії розвитку корпоративної культури, її регулювання і відтворення мають на меті вирішення низки складних проблем, що постають перед співробітниками готелю, ресторану чи туристичного підприємства. Необхідно зазначити, що управління розвитком корпоративної культури підприємства готельного-ресторанного бізнесу є однією з функцій загально корпоративного менеджменту.

На рис. 1 наведено авторський підхід до тлумачення концепції корпоративної культури підприємств сфери гостинності.

Як видно з рис. 1, корпоративна культура як інструмент менеджменту в якості об'єкту управлінського впливу має персонал підприємства. Внаслідок підвищення якості роботи персоналу зростає ефективність виконання ним окремих бізнес-функцій в рамках господарського процесу підприємства. Ефективність виконання окремих бізнес-функцій має амбівалентний характер:

1) з одного боку, ефективність означає виконання окремої функції з мінімально можливими витратами;

2) з іншого боку, ефективність означає досягнення під час виконання окремої бізнес-функції максимально можливого результату.

Отже, в кінцевому випадку корпоративна культура як інструмент управління впливає, з одного боку, на витрати підприємства, а з іншого – на дохідність бізнесу та економічний потенціал підприємства.

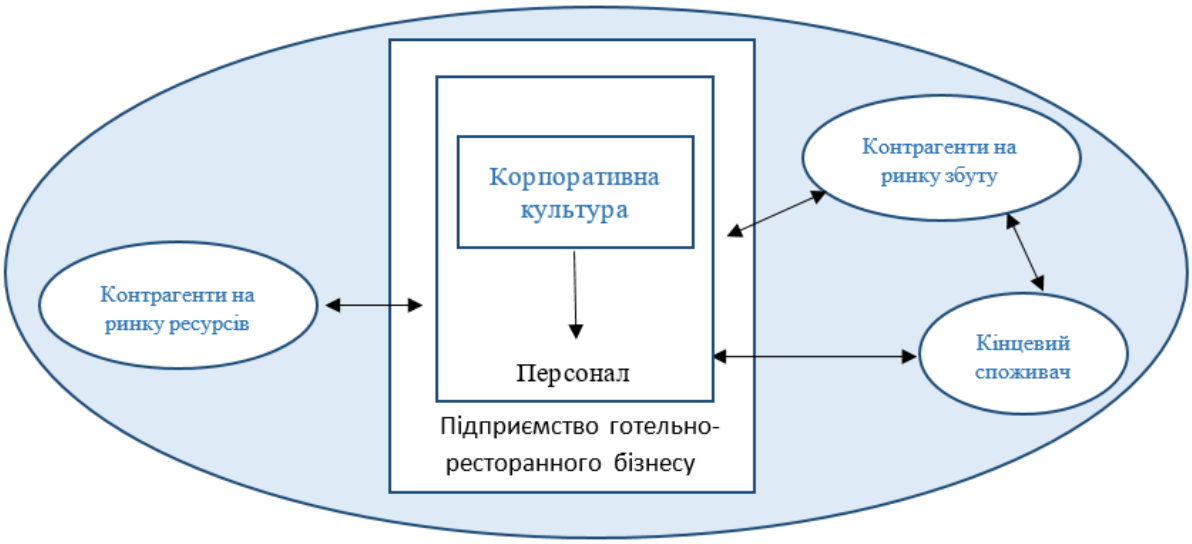

Рис. 1. Корпоративна культура підприємств сфери туризму і гостинності

Вивчення феномену корпоративної культури має тривалу історію. Першою спробою дослідження діяльності корпорації в культурному аспекті вважають роботу групи американських вчених на чолі з Е. Мейо на початку 30-х років XX століття під час проведення відомого Хоуторнського експерименту в компанії Western Electric. Експеримент проводився в чотири етапи протягом п'яти років (1927–1932 рр.) і мав на меті з'ясування впливу різних факторів на продуктивність праці робітників компанії. Результати перших двох етапів засвідчили про недієвість деяких положень «класичної» теорії менеджменту, що зумовлено впливом раніше не врахованих психологічних і соціальних змінних.

Для підтвердження своєї гіпотези Е. Мейо і У. Уорнер розробили і реалізували на третьому етапі експерименту програму детальних спостережень. Було проведено близько 20 тисяч інтерв'ю щодо з'ясування ставлення людей до праці, їхніх принципів і переконань, морального клімату в колективі тощо. Відтак експеримент Е. Мейо можна вважати першим дослідженням в галузі корпоративної культури (хоча теоретичні засади досліджуваного поняття були розвинуті пізніше). Висновки Е. Мейо про необхідність «осмисленого життя індивіда в компанії», розвитку «почуття групової причетності» на основі загальних групових цінностей стали відправною точкою для подальших спроб вивчення потреб і поведінки працівників з точки зору культури підприємств.

Інтерес до наукового розуміння проблеми корпоративної культури загострюється в 50-і роки XX століття. Він був пов'язаний як з потребами практики менеджменту, так і з отриманням нових результатів в галузі дослідження мотивації і міжособистісних відносин на виробництві. Так, М. Далтон провів дослідження серед працівників низки великих і середніх фірм США і Канади з метою вивчення природного виникнення культур і субкультур у професійному середовищі. Науковець Х. Трайс (1963 р.) досліджує виробничі традиції і обряди. У 1969 році Р. Герд і Д. Марч запропонували визначення терміну «корпоративна культура».

У 80–90 роки XX століття феномен корпоративної культури опинився в центрі уваги ще більшого кола дослідників: у 1973 р. запропоновано принципи корпоративної культури підприємства (Давоський проект етики менеджера); розроблена «теорія Z» У. Оучі; Т. Пітері і Р. Уотерман пов'язують ефективність управління фірми з рівнем розвитку корпоративної культури. Була висунута гіпотеза про те, що корпоративна культура є важливим чинником економічної ефективності підприємства та його адаптації до зовнішнього середовища. Як зазначає С. Роббінс, індивідуальність організації чіткіше виражена в корпоративній культурі, ніж в результатах діяльності. Поряд з цим, корпоративна культура підвищує свідомість співробітників, впливає на стиль їхньої поведінки, встановлює систему їхніх пріоритетів [22].

Тільки в період з березня 1983 по жовтень 1984 року в Канаді і Європі було проведено п'ять наукових конференцій з проблем корпоративної культури та організаційного символізму. У багатьох зарубіжних університетах стали впроваджуватися навчальні дисципліни, безпосередньо або побічно присвячені проблематиці корпоративної культури.

Термін «корпоративна культура» є предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, досліджуваний феномен у працях закордонних учених має такі тлумачення (табл. 1).

Отже, корпоративна культура є складною композицією певних припущень (які часто не піддаються формулюванню), бездоказово приймаються

Таблиця 1

Сутність та зміст поняття «корпоративна культура» у працях зарубіжних дослідників

Е. Браун	Корпоративна культура (КК) – це набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, які сформувалася за період життя організації і мають тенденцію до прояву в різних матеріальних формах і в поведінці членів організації [1].
Е. Шейн	КК – це модель колективних базових уявлень, набутих групою при вирішенні проблем адаптації до змін зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, ефективність якої виявляється достатньою для того, щоб вважати її цінною і передавати новим членам групи в якості правильної системи сприйняття і вирішення названих проблем» [19].
М. Мескон М. Альберт Ф. Хедоурі	«Атмосфера або клімат в організації називається її культурою. Культура відображає домінуючі звичаї, традиції та взаємини в організації» [9].
С. Мишон П. Штерн	КК є сукупністю поведінки, символів, ритуалів і міфів, які відповідають цінностям, властивим підприємству, і передаються кожному члену в якості життєвого досвіду [10].
В. Сате	КК є набором найважливіших понять (найчастіше неформальних, які не відображені в нормативних актах), але які поділяють всі члени групи. Це система відносин, дій і артефактів, яка пройшла випробування часом і формує у членів цього культурного суспільства досить унікальну загальну для них психологію [13].
Ю. Красовський	КК – вищий рівень професійної майстерності керівника, при якому його мистецтво вести персонал до успіху у виконанні найбільш складних завдань оптимально поєднується з використанням наукових методів» [5].
А. Кібанов	КК – набір важливих положень, які застосовуються членами організації і одержують вираження в заявлених організацією цінностях і нормах, що дають людям орієнтири їх поведінки і дій [4].

і поділяються співробітниками. Часто корпоративна культура трактується як прийняті більшістю колективу організації філософія і ідеологія управління, а також ціннісні орієнтації, вірування, очікування і норми, згуртованість, трудова дисципліна і психологічний комфорт працівників підприємства, що лежать в основі взаємин і взаємодій як усередині організації, так і за її межами. Також корпоративна культура визначає можливості для функціонування і розвитку організації.

Вітчизняні дослідники також по-різному пояснюють феномен корпоративної культури (табл. 2).

Таким чином, поняття «корпоративна культура» не має єдиного визначення, що пояснюється таким:

а) поняття «корпоративна культура» в науці є відносно новим і, як наслідок, є недостатньо вивченим;

б) відбувається первинне узагальнення фактології корпоративної культури, що супроводжується плюралізмом підходів;

в) сам процес конструювання досліджуваного поняття виступає як метод вивчення корпоративної культури, як передумова створення концепції пояснення сутності корпоративної культури. Дослідники схильні висловлювати сутність корпоративної культури в контексті інших понять, зв'язках, функціях. Таке вираження сутності поняття в неявному визначенні є неповним, воно корисне на ранніх стадіях дослідження явища, але потребує уточнення в подальшому;

г) пізнання складного явища, яким є корпоративна культура, вимагає накопичення інформації протягом тривалого часу для вираження його статичних і динамічних характеристик.

Наведені в таблицях 1 і 2, а також інші наукові розвідки проблеми корпоративної культури останніх десятиліть дозволяють констатувати наявність різних наукових напрямів її дослідження: соціально-психологічного, управлінського, інституційного, економічного, правового. Відбувається певне злиття позицій учених, що є позитивним аспектом для формування узагальненого визначення терміну. Розвиваються дві основні наукові школи дослідження корпоративної культури – раціонально-прагматична і феноменологічна.

Представники раціонально-прагматичної наукової школи, продовжуючи ідеї Е. Шейна, зазначають про кореляцію рівня корпоративної культури зі змінами, що відбуваються на підприємстві. Згідно з цим напрямом, корпоративна культура є однією з організаційних підсистем. Лідер організації (підприємства) разом зі своїми однодумцями реалізує власну «культурну парадигму».

Представники феноменологічної наукової школи ототожнюють корпоративну культуру з поняттям «організація» (підприємство). Корпоративна культура, як одна з інтерпретацій поняття організації, розуміється «в термінах експресивних розумових або символічних аспектів». Корпоративна культура впливає на управлінські процеси, а зміни корпоративної культури носять еволюційний характер [6].

На наш погляд, заслуговують подальшого розвитку обидві наукові школи. Їхні альтернативні позиції сприяють глибшому осмисленню сутності корпоративної культури. Раціонально-прагматична наукова школа привабливіша для практиків. Вона розвинена в теоретичному плані, містить ідею про можливість управління корпоративної культурою

Таблиця 2

Поняття корпоративної культури у працях вітчизняних дослідників

О. Дяків	КК – це система матеріальних і духовних цінностей, проявів, що взаємодіють між собою, властивих даній компанії, таких, що відображають її індивідуальність і сприйняття себе і інших у соціальному і речовинному середовищі, що виявляється в поведінці, взаємодії, сприйнятті себе і навколишнього середовища [3].
А. Чернявський	КК виявляється у філософії та ідеології управління, ціннісних орієнтаціях, віруваннях, очікуваннях, нормах поведінки. Корпоративна культура регламентує поведінку людини і дає можливість прогнозувати її реакцію в критичних ситуаціях [17].
О. Ніфатова, А Ващенко	КК – це система матеріальних та духовних цінностей, які, взаємодіючи між собою, відбивають індивідуальність організації, а виявляються вони у поведінці, спілкуванні працівників між собою та із зовнішнім середовищем [11].
О. Шаповал	КК – це переважно невидима частина організації. Це не применшує її впливу на поведінку співробітників, але ускладнює аналіз і керування нею. Вона може бути детально регламентована документами, можуть бути декларовані лише окремі її принципи і, врешті, вона може існувати без будь-яких письмових правил [18].
О. Марковська, В. Тарасюк, Ю. Опанащук	КК підприємства сфери гостинності – це потужний стратегічний інструмент, який дозволяє координувати всі структурні підрозділи і членів окремих груп для досягнення цілей у рамках місії, а також надає можливість забезпечити раціональну та безконфліктну структуру колективу, створити зручні, гідні умови праці, виявити здібних співробітників, мотивувати та надавати можливості для кар'єрного зростання, ефективного розподілу функцій та відповідальності, тобто побудувати систему внутрішньо-організаційних відносин, що гармонійно об'єднують людей для досягнення цілей підприємств індустрії гостинності [8; 12; 16].
І. Ломачинська	КК визначає поведінку персоналу готелю, його взаємини з клієнтами, керівництвом, посередниками, постачальниками, що завдяки цьому знають, як діяти і на що чекати від службовця. КК дає працівникам почуття мети, формує відданість своїй організації, відповідальність за все, що відбувається, усвідомлення важливості комунікацій, створює основу для стабільності, контролю та єдиного цілого [7].
Н. Солнцева	КК дозволяє прогнозувати реакцію, певну поведінку організації та її членів в умовах можливих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що дозволить уникнути можливих загроз, не втратити імідж та авторитет у нестабільних або кризових ситуаціях [14].
Д. Солоха	КК – це система формальних і неформальних принципів, правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки персоналу даної корпоративної структури, стилю керівництва, показників задоволеності працівників умовами праці, рівня взаємного співробітництва та сумісності працівників між собою і з організацією, поглядів на перспективи розвитку 15].

підприємства, спонукаючи тим самим управлінця до дії, зокрема до регулювання опорів змін.

У межах наукових шкіл реалізуються чотири наукові підходи до розгляду корпоративної культури: як системи переконань, як обрядів і символіки, як правил і норм, як зразків поведінки індивіда (групи). Когнітивний підхід акцентує увагу дослідників на системі знань, уявлень, правил, вірувань, колективній свідомості персоналу. При дескриптивному (описовому) підході корпоративна культура характеризується як результат діяльності підприємства. Корпоративна культура розглядається також як оцінка, і як спосіб діяльності підприємства, як його соціокультурний ресурс. Згідно з символічним підходом, в дослідженні корпоративної культури значну роль відіграють символи (емблеми, міфи, звичаї), розвивається «символічний менеджмент». Відповідно до систематичного підходу, корпоративна культура містить зразки поведінки персоналу, а також вірування, ідеї, цінності співробітників [2].

Деякі автори представляють поняття корпоративної культури в широкому сенсі, маючи на увазі сукупність матеріальних, людських, духовних цінностей. Наприклад, С. Арджирис під корпоративною культурою розуміє наявний практичний досвід (методи і технічні прийоми, які використовуються членами групи для досягнення певних цілей, здатність виконувати певні дії, що передаються з покоління в покоління і не потребують обов'язкової письмової фіксації) [21].

Е. Шейн доповнює сутність поняття «корпоративна культура» за рахунок акцентування уваги на зв'язку підприємства із зовнішнім середовищем. Поряд з необхідністю внутрішньої інтеграції в межах підприємства, корпоративну культуру необхідно адаптувати до зовнішнього середовища. Вирішенню цих проблем сприяють переконання працівників, які сформовані і засвоєні ними самостійно або є узагальненими, які розроблені на підприємстві. Корпоративна культура призначена для зняття двох основних суперечностей розвитку підприємства: агресивності зовнішнього середовища і внутрішньої дезінтеграції. Таким чином, корпоративна культура – це правила поведінки під час виконання роботи на підприємстві [19].

Е. Шейн виокремив три рівні корпоративної культури залежно від ступеня її пізнання (рис. 2).

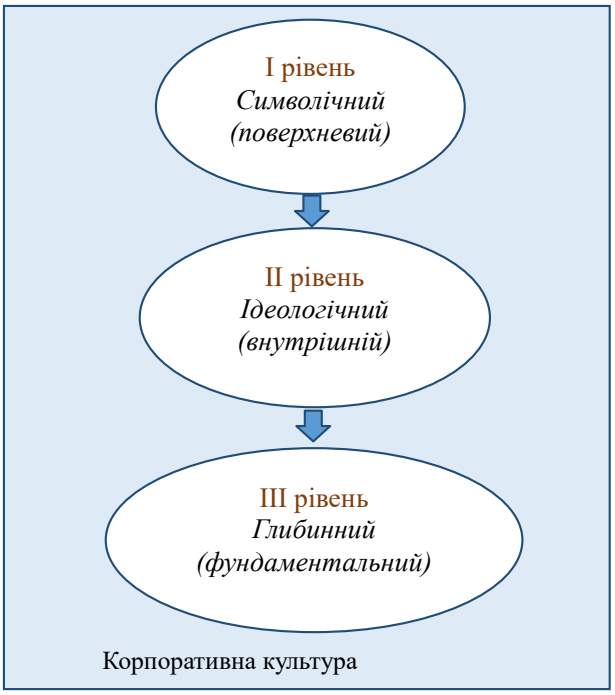

Рис. 2. Рівні корпоративної культури

Джерело: складено авторами на основі [19]

Згідно з позицією Е. Шейна, пізнання корпоративної культури починається з першого, «поверхневого» або «символічного», рівня, що містить такі видимі зовнішні фактори, як технологія і архітектура, простір і час, зразки поведінки, способи вербальної і невербальної комунікації та ін., тобто все те, що можна відчувати і сприймати через людські почуття. На цьому рівні явища і процеси легко виявити, але їх важко інтерпретувати в термінах корпоративної культури без знання інших її рівнів.

Другий, «внутрішній» рівень корпоративної культури передбачає «корпоративну ідеологію», закріплюється в місії і філософії підприємства. На цьому рівні досліджуються цінності, вірування і переконання, які розділяють всі члени організації, відповідно до того, наскільки ці цінності відображаються в символах і мові, яким чином вони несуть в собі смислове пояснення першого рівня культури. Сприйняття цінностей і вірувань має свідомий характер і залежить від бажання людей.

Третій, «глибинний», рівень містить нові (фундаментальні) припущення, які важко усвідомити співробітникам підприємства без спеціального ви-вчення цього питання. Серед латентних припущень, які зумовлюють поведінку персоналу, Е. Шейн виокремлює: ставлення до буття в цілому, сприйняття часу і простору, загальне ставлення до людини і роботи.

Відповідно до рівня вивчення, корпоративна культура поділяється на об'єктивну і суб'єктивну. Спільні для всіх працівників підприємства цінності, переконання, очікування, етичні норми, сприйняття організаційного оточення, поряд з елементами духовної складової «символіки» культури, утворюють суб'єктивну корпоративну культуру. Працівники приймають рішення в типових ситуаціях, не замислюючись про сенс правил вирішення проблем, вважаючи їх бездоганно правильними. З деякою умовністю корпоративну культуру підприємства можна вважати його колективною інтуїцією. Об'єктивну корпоративну культуру пов'язують з фізичними об'єктами підприємства (будівлями, обладнаннями, меблями, технологіями, рекламою тощо), які відображають цінності підприємства.

Корпоративну культуру підприємства розуміють як цілісне, монолітне утворення. На кожному підприємстві існують окремі групи (формальні і не-формальні), які є носіями субкультур. Вони проявляються у формі певних символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу спільноту, яку-небудь соціальну групу. При цьому мається на увазі одна, переважна на підприємстві культура. Так, служба розміщення і відділ маркетингу готелю, як правило, мають свої субкультури, які є складовими загальної культури готельного підприємства. Також часто спостерігається адаптація персоналу підприємств до певного виду корпоративної культури (працівники готелів, зазвичай територіально віддалених від провідного офісу, приймають ключові цінності домінуючої в готельному ланцюзі культури одночасно з набором інших цінностей, які не суперечать провідним. Таким чином заклад пристосовується до специфіки діяльності в місцевих умовах).

На підприємстві можуть існувати корпоративні контркультури. Можлива пряма опозиція цінностям домінуючою корпоративної культури, опозиція структурі влади або зразкам взаємин, які підтримуються корпоративною культурою. Контркультури наявні не завжди. Їх поява свідчить про те, що корпоративна культура – необхідна складова життєдіяльності підприємства. Якщо співробітники незадоволені існуючою корпоративною культурою, вони прагнуть створити її альтернативу.

У межах внутрішнього середовища підприємства корпоративна культура є способом співпраці індивідів, груп. Відповідно до цього вона трактується, як «сукупність положень, прийнятих членами організації, які виражаються у визначених підприємством цінностях та визначають орієнтири поведінки працівників. Поряд із розвитком підприємства формуються колективні базові цінності, норми, уявлення, стилі поведінки співробітників. Вони виявляються не тільки у формі очевидних переконань і несвідомої поведінки, але й принципів соціальної дії. Формуються особливості сприйняття, соціальної оцінки і поведінки співробітників, властиві цьому підприємству.

Враховуючи розглянуті тлумачення поняття корпоративної культури та специфіку сфери туризму

і гостинності, ми будемо розуміти її як соціальну діяльність співробітників підприємства, яка виникає в процесі формальних та неформальних взаємин під час виконання фахових функцій на базі спільності матеріальних, духовних, людських цінностей і під впливом зовнішнього середовища. При цьому корпоративна культура досліджуваної сфери має певні особливості: вона є необхідною властивістю соціальної системи; регулює діяльність і поведінку людини, групи, підприємства в цілому; обумовлює професійні дії співробітників підприємства, процеси його функціонування і розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, персонал сфери туризму і гостинності відіграє надважливу роль у процесі надання необхідних послуг та є одним з основних ресурсів конкурентних переваг підприємств. Якість обслуговування в досліджуваній сфері залежить від майстерності і кваліфікації працівників. Тому метою управління персоналом у сфері туризму і гостинності є мотивація працівників на надання клієнтам якісних послуг. Для досягнення цієї мети необхідною є координація дій у галузі управління персоналом і формування корпоративної культури. Норми корпоративної культури знаходять своє відображення у діяльності підприємства та здійснюють позитивний вплив на всі напрями його роботи.

Таким чином, корпоративна культура опосередковано має значний вплив на ефективність функціонування бізнесу, оскільки її впровадження дає змогу перевести на якісно новий рівень діяльність персоналу підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Браун Е. Методологічні засади дослідження корпоративної культури у соціально-філософському знанні. *Гуманітарний часопис.* 2011. № 1. С. 37–39.

2. Віханський С.С, Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс. М.: Гардарики, 1995. 327 с.

3. Дяків О.П. Основні складові формування корпоративної культури в організації. URL https://core.ac.uk/download/pdf/32607044.pdf (дата звернення 17. 04. 2020 р.)

4. Кібанов А.Я. Управление персоналом организации. М.: Инфра-М, 2004. 637 с.

5. Красовский Ю.Д. Управление поведением в фирме: эффекты и парадоксы (на материалах 120 российских компаний): практическое пособие. М.: ИНФРА-М, 1997. 368 с.

6. Ліпатов С.А. Организационная культура: концептуальные модели и методы диагностики. *Вестник. МГУ. Психология,* 1997. № 4. С. 38–43.

7. Ломачинська І.М. Основи корпоративної культури: навч. посіб. К.: Відкритий університет розвитку людини «Україна, 2011. 281 с.

8. Марковська О.В. Корпоративна культура в індустрії гостинності. *Парад Готелів*. 2005. С. 252–265.

9. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. М.: Дело, 1992. 788 с.

10. Мішон С., Штерн П. Соціальна динаміка організації. *Адміністративні Щоквартальний науки.* 1985. С. 78–85.

11. Ніфатова О.М., Ващенко А.А. Формування корпоративної культури як основи прийняття управлінських рішень. *II Всеукраїнська наукова Інтернет-конференція «Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи»* (м. Київ, 7 грудня 2017 р.). Київ : КНУТД, 2017. С. 263–269.

12. Опанащук Ю.Я. Теоретико-методологічні основи дослідження корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності. *Причорноморські економічні студії.* Вип. 22. 2017. С. 104–108.

13. Сате В. Культура і пов'язані з нею юридичні реалії. Нью-Йорк: Корпорація Ірвін, 1985. С. 123–130.

14. Солнцева Н.В. Нормативно-правове забезпечення формування організаційної культури на підприємстві. *Управління розвитком*. 2011. № 4 (101). С. 237–239.

15. Солоха Д.В. Формування корпоративної культури підприємств готельного бізнесу. *Проблеми функціонування соціальної сфери в сучасних умовах.* Вип. 1. С. 66–71.

16. Тарасюк В.Д. Элементы и факторы формирования организационной культуры предприятия. *Ученые записки ТНУ. Серия: Экономика и управление.* 2009. Т. 22, № 2. С. 333–340.

17. Чернявський А. Д. Корпоративне управління: навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. 208 с.

18. Шаповал О.А. корпоративна культура як складова корпоративного управління. URL http://global-national.in.ua/archive/14-2016/120.pdf (дата звернення 10. 04. 2020 р.)

19. Шейн Э. Организационная культура и лидерство: Построение. Эволюция. Совершенствование. СПб.: Питер, 2002. 335 с.

20. Шулла Р.С., Попик М.М., Габчак Н.Ф. Сучасні підходи до планування витрат та прибутку на підприємствах сфери туроперейтингу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Економічні науки».* 2020. Вип. 2. С. 165–187.

21. Argyris C. Integrating the Individual and the Organization. New York: Wiley, 1964.146 p.

22. Robbins S.P. Organizational behavior. New Jersey: Prentice-Hall, 1994. 336 p.

REFERENCES:

1. Brown E. Metodolohichni zasady doslidzhennya korporatyvnoyi kul'tury u sotsial'no-filosofs'komu znanni. [Methodological principles of research of corporate culture in socio-philosophical knowledge]. *Humanitarian journal,* 2011, vol. 1, pp. 37–39.

2. Vikhansjkyj S., Naumov A. (1995). *Menedzhment: chelovek, strategiya, organizatsiya, protsess.* [Management: person, strategy, organization, process.]. Moscow: Ghardaryky. (in Russian)

3. Dyakiv O. *Osnovni skladovi formuvannya korporatyvnoyi kul'tury v orhanizatsiyi.* [The main components of the formation of corporate culture in the organization]. Available at: https://core.ac.uk/download/pdf/32607044.pdf (accessed 17 April 2020).

4. Kibanov A. (2004). *Upravlenie personalom organizatsii* [Personnel management of the organization]. Moscow: Infra-M. (in Russian).

5. Krasovskyj Y. (1997). *Upravlenie povedeniem v firme: effekty i paradoksy (na materialakh 120 rossiyskikh kompaniy): prakticheskoe posobie.* [Behavior management in a company: effects and paradoxes (based on 120 Russian companies): a practical guide]. Moscow: Infra-M. (in Russian)

6. Lipatov S. (1997). Organizatsionnaya kul'tura: kontseptual'nye modeli i metody diagnostiki [Organizational culture: conceptual models and diagnostic methods]. *Herald. Moscow State University. Psychology,* vol. 4, pp. 38–43.

7. Lomachynsjka I.M. (2011). *Osnovy korporatyvnoyi kul'tury: navchalnyj posibnyk* [Fundamentals of corporate culture: textbook]. Kyiv: Open University of Human Development «Ukraine». (in Ukrainian)

8. Markovska O.V. Korporatyvna kul'tura v industriyi hostynnosti [Corporate culture in the hospitality industry]. *Hotel Parade,* 2005, pp. 252–265.

9. Mescon M., Albert M., Hedoury F. (1992). *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management] Moscow: Delo. (in Russian)

10. Mishon S., Shtern P. Sotsial'na dynamika orhanizatsiyi [Social dynamics of the organization]. *Administrative Quarterly Science,* 1985, pp. 78–85.

11. Nifatova O., Vashchenko A. Formuvannya korporatyvnoyi kul'tury yak osnovy pryynyattya upravlins'kykh rishen' [Formation of corporate culture as a basis for making managerial decisions]. *II All-Ukrainian Scientific Internet Conference "Educational and Innovative Interactive Platform «Entrepreneurial Initiatives» (7 December 2020),* 2017, pp. 263–269.

12. Opanashchuk Y. Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennya korporatyvnoyi kul'tury yak upravlins'koho resursu v industriyi hostynnosti [Theoretical and methodological foundations of the study of corporate culture as a management resource in the hospitality industry]. Prychornomors'ki ekonomichni studiyi. *Black sea economic studies,* vol. 22, 2017, pp. 104–108.

13. Seate V. (1985). Kul'tura i pov"yazani z neyu yurydychni realiyi [Culture and related legal realities]. New York: Irwin Corporation. (in Ukrainian)

14. Solntseva N. Normatyvno-pravove zabezpechennya formuvannya orhanizatsiynoyi kul'tury na pidpryyemstvi [Regulatory and legal support for the formation of organizational culture at the enterprise]. *Development management*, 2011, vol. 4, pp. 237–239.

15. Solokha D. Formuvannya korporatyvnoyi kul'tury pidpryyemstv hotel'noho biznesu [Formation of corporate culture of hotel business enterprises]. *Problems of functioning of the social sphere in modern conditions,* vol. 1, pp. 66–71.

16. Tarasyuk V. Elementy i faktory formirovaniya organizatsionnoy kul'tury predpriyatiya. [Elements and factors of formation of organizational culture of the enterprise]. *Scientific notes of TNU. Series: Economics and Management,* 2009, vol. 22, № 2, pp. 333–340.

17. Chernyavsky A. (2007). *Korporatyvne upravlinnya* [Corporate governance: textbook]. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management. (in Ukrainian)

18. Shapoval O. *Korporatyvna kuljtura jak skladova korporatyvnogo upravlinnja* [Corporate culture as a component of corporate management]. Available at: http://global-national.in.ua/archive/14-2016/120.pdf (accessed 10 April 2020).

19. Schein E. (2002). *Organizatsionnaya kul'tura i liderstvo: Postroenie. Evolyutsiya. Sovershenstvovanie* [Organizational Culture and Leadership: Building. Evolution. Perfection]. St. Petersburg: Peter.

20. Shulla, R., Popyk, M., Habchak, N. Suchasni pidkhody do planuvannya vytrat ta prybutku na pidpryyemstvakh sfery turopereytynhu [Modern approaches to cost and profit planning at the enterprises of the sphere of tour operators' activity]. *Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnitsky. Series: "Economic Sciences",* 2020, vol. 2, pp. 165–187.

21. Argyris C. (1964). Integrating the Individual and the Organization. New York: Wiley. (in English)

22. Robbins S. (1994). Organizational behavior. New Jersey: Prentice-Hall. (in English)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛОГІСТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

ACTUALIZATION OF LOGISTICS IN THE COMPANIES' ACTIVITIES IN CONDITIONS OF QUARANTINE RESTRICTIONS

УДК 658.7:656
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-20

Рудківський О.А.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту і підприємництва
Державний університет «Житомирська політехніка»
Рудківська А.Ю.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту і підприємництва
Державний університет «Житомирська політехніка»

Rudkivskyi Oleh
Zhytomyr Polytechnic State University
Rudkivska Anna
Zhytomyr Polytechnic State University

У статті розглянуті основні тенденції функціонування та розвитку ло-гістичних систем підприємств в Україні та світі, сформовані під впливом карантинних обмежень, впроваджених із причини поширення коронавірусу. Виявлено найбільш актуальні тенденції в розвитку логістичних систем підприємств та їхніх ланцюгів поставок, відображені у змінах на ринку логістичних послуг, у скороченні обсягів діяльності підприємств, зменшенні рівня платоспроможності та попиту на продукцію підприємств. Визначено основні зміни в пріоритетах логістичної діяльності в умовах карантинних обмежень. Основними вимогами до логістичних систем підприємств та їхніх ланцюгів є забезпечення високого рівня їхньої гнучкості та адаптивності. Зміни, спричинені впровадженням карантинних обмежень, актуалізують впровадження та розвиток логістичного стратегічного управління, яке покликане сформувати логістичні конкурентні переваги та запропонувати ефективні логістичні стратегії для підприємств.
Ключові слова: *логістика, кризова логістика, логістична стратегія, карантинні обмеження.*

В статье рассмотрены основные тенденции функционирования и развития логистических систем предприятий в Украине и мире, сложившиеся под влиянием карантинных ограничений, внедренных по причине распространения коронавируса. Выявлены наиболее актуальные тенденции в развитии логистических систем предприятий и их цепей поставок, отраженные в изменениях на рынке логистических услуг, в сокращении объемов деятельности предприятий, уменьшении уровня платежеспособности и спроса на продукцию предприятий. Определены основные изменения в приоритетах логистической деятельности в условиях карантинных ограничений. Основными требованиями к логистическим системам предприятий и их цепей является обеспечение высокого уровня их гибкости и адаптивности. Изменения, вызванные внедрением карантинных ограничений, актуализируют внедрение и развитие логистического стратегического управления, которое призвано сформировать логистические конкурентные преимущества и предложить эффективные логистические стратегии для предприятий.
Ключевые слова: *логистика, кризисная логистика, логистическая стратегия, карантинные ограничения.*

The article discusses the main trends in the functioning and development of logistics systems of companies in Ukraine and the world, formed under the influence of quarantine restrictions imposed because of the spread of coronavirus. The operation and development of companies` logistics systems and their supply chains were influenced by the consequences of the spread of coronavirus and the introduction of quarantine restrictions in Ukraine and the world. Modern conditions cause changes in the structure of the logistics mix in the direction of increasing the requirements for the safety of products, services and logistics processes; also delivery of products and services as close as possible to the consumer. The main consequences were restriction of product traffic globally; restrictions at various levels of companies' and organizations' activities for the production of products and to providing services, which caused a certain market shortage; reducing consumers' solvency and consumer activity; increasing requirements for product safety and delivery. As a result, companies have increased logistics costs against the background of a general falling demand for the most of their products. Companies are forced to develop in two directions: reducing logistics costs in more predictable and stable market segments and developing the necessary flexibility and adaptability levels of their logistics systems and supply chains in other market segments. A necessary condition for the survival and development of the companies under quarantine restrictions is the development of strategic logistics management, which based on an integrative approach in logis-tics and aimed at creating effective logistics strategies for each market segment, while achieving both their own goals and the goals of the supply chain members. At the same time, during the period of quarantine restrictions and for the future, the importance of the security component in the logistics strategy of companies' products and services for consumers and its component of flexibility constantly increases. Strategies of lean logistics and dynamic logistics have the greatest importance for ensuring the efficiency of companies' logistics systems in the conditions of quarantine restrictions.
Key words: *logistics, crisis logistics, logistic strategy, quarantine restrictions.*

Постановка проблеми. В останні роки роль логістики в сучасній економіці постійно підвищувалася, що пов'язано з такими тенденціями, як: поділ праці на світовому ринку та подальша спеціалізація країн та регіонів на певних видах продукції; розвиток міжнародних економічних відносин та міжнародної торгівлі; процеси урбанізації та концентрації населення у великих містах, які стали центрами торгівлі та споживання; необхідність ефективного використання обмежених матеріальних ресурсів (виробничих, паливно-мастильних матеріалів та ін.) та зростання продуктивності роботи персоналу; проникнення сучасних інформаційних технологій як у сферу виробництва, так і у сферу розподілу, обміну та споживання; зростання вимог споживачів на ринку як до якості та ціни, так і до часу доставки, рівня сервісу, точності, максимально можливого врахування їхніх потреб тощо.

Такі глобальні та локальні тенденції у світі та в Україні актуалізували необхідність та розвиток логістики на сучасних підприємствах. У сучасних умо-вах зростанню рівня актуальності логістики на підприємствах сприяє також введення певних обмежень карантинного характеру, пов'язаних із поширенням коронавірусу COVID-19. У результаті поширення коронавірусу по світі і в Україні було впроваджено певні карантинні обмеження, що неодмінно відобразилися на розвитку як окремих галузей, так і економіки країни загалом

(підприємства певних галузей повністю або частково зупинили свою діяльність, такі як підприємства туристичного, готельно-ресторанного бізнесу, сфери розваг, підприємства сфери пасажирських перевезень та багато інших підприємств, які з різних причин не змогли перейти на роботу в мережі Інтернет).

Також із впровадженням заходів та обмежень карантинного характеру змінилися ставлення та вимоги споживачів до продукції та послуг, що надають підприємства, центр уваги споживачів змістився в бік безпечності. Споживачі стали більш обережними у своїй купівельній поведінці на ринку. Водночас більшість підприємств не змогли швидко адаптуватися до змін на ринку, пов'язаних із поширенням коронавірусу, та забезпечити необхідний споживачу продукт з урахуванням запроваджених обмежень. Це вказує на низький рівень гнучкості та адаптивності логістичних систем підприємств та наявність загроз їх існуванню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань функціонування та розвитку логістичних систем приділено увагу вітчизняних (Є.В. Крикавський, А.Г. Кальченко, О.М. Тридід та ін.) та закордонних дослідників (Д.Дж. Бауерсокс, Д.Дж. Клосс, П. Мерфі, Д. Уотерс, Б.А. Анікін, А.М. Гаджинський, В.А. Козловський, В.І. Сергеєв та ін.). У дослідженнях авторів зроблено значний внесок у формування ефективних логістичних систем та ланцюгів, обґрунтовано важливість та необхідність розвитку логістичних систем підприємств та їхніх логістичних ланцюгів для забезпечення найбільш ефективного досягнення цілей підприємства. Питанням формування логістичних систем у умовах кризи присвячені праці О.І. Ступницького [1] – в умовах українсько-російського військового конфлікту робиться ухил на військову логістику; І. Драбак розглядає умови розвитку логістичного менеджменту у кризових ситуаціях [2], пропонуючи впроваджувати специфічну модель управління в кризових ситуаціях; А.В. Черновалов та Ж.В. Черновалова розглядають реагування логістичної діяльності на виникаючі в процесі суспільного і природного розвитку кризові ситуації, розглядаючи фази логістичного менеджменту в кризових ситуаціях [3]. Проте дослідниками у сфері логістики не приділено достатньої уваги питанню впливу форс-мажорних обставин (таких як карантинні обмеження, які визначають специфічні умови функціонування та розвитку логістичних систем підприємств та їхніх ланцюгів поставок) на логістичні системи підприємств, які вимагають підвищеного рівня їхньої гнучкості та адаптивності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу сучасних умов господарювання підприємств, викликаних поширенням коронавірусу, та зростання ролі логістики в їхній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіх підприємства на ринку в сучасних умовах залежить від того, наскільки потенційні споживачі продукції (або послуг) стануть фактичними, що залежить від оперативності, швидкості та відповідного виконання їхніх вимог. Недотримання хоча б однієї з умов, які висувають споживачів до підприємства та його продукції (послуг) на ринку, може призвести до втрати споживача, а отже, і доходів, прибутку, тобто провалу у виконанні ринкових цілей підприємства. Споживачі можуть відмовитися від придбання продукції, або відмовитися від замовлення, яке знаходиться в процесі виконання, або перейти на продукцію конкурентів чи товари-аналоги тощо. Усе перераховане негативно вплине на підприємство та результати його діяльності.

У логістиці передбачений більш широкий, ніж в маркетингу, «логістичний мікс», який поєднує перелік вимог споживачів, що визначають рівень успіху підприємства по мірі їх виконання. По своїй суті «логістичний мікс» визначає сутність логістики та її роль на підприємстві. Логістичний процес повинен відбуватись із дотриманням основних правил логістики – правил «7R», які запропоновані П. Мерфі та багатьма іншими дослідниками у сфері логістики [4]:

– right product – потрібний товар,
– right quality – необхідної якості,
– right quantity – в необхідній кількості,
– right time – в потрібний час,
– right place – в потрібне місце,
– right customer – потрібного споживачеві,
– right cost – з необхідним рівнем витрат.

Впровадження карантинних обмежень приводить до зростання вимог споживачів за такими напрямами:

1) необхідні товари та їх необхідна споживачу кількість стають значно обмеженими, що спричинено відсутністю роботи або її обмеженням на час запровадження карантинних обмежень. Виграють ті підприємства, які сформували достатню кількість запасів, яка дає змогу покрити потреби в обмежувальний період;

2) вимоги до якості продукції (послуг) зростають у розрізі безпечності продукції для споживання. На перше місце виходить надійна упаковка та безпечні процеси доставки продукції (або безпечні для здоров'я процеси обслуговування споживачів послуг). У кращому конкурентному положенні опинились підприємства, які до початку карантинних обмежень забезпечували високий рівень безпечності відповідно до найкращих вітчизняних та міжнародних стандартів;

3) питання вчасності доставки актуалізується у зв'язку із підвищенням навантаженням на ті системи доставки, які продовжують роботу в умовах карантинних обмежень. При цьому підвищується ризик невчасної доставки;

4) щодо місця доставки, то пріоритети змінились у бік максимального наближення доставки до споживача. Споживачі готові платити більше з огляду на те, що не бажають наражатися на зайвий ризик зараження, а також обмеженість руху транспорту. У кращому положенні залишилися підприємства із доставки, що мають поширену мережу відділень та власний транспорт;

5) забезпечення оптимальних витрат, враховуючи вказані зміни та тенденції, залишається досить важливим завданням, адже неодмінне збільшення числа вимог споживачів до логістичних систем вимагає покриття понесених витрат учасниками цих систем (наприклад, через підвищення тарифів), проте покриття витрат за рахунок самого споживача в умовах скорочення рівня доходів споживачів, викликаного впровадженням карантинних обмежень, погіршує ситуацію та загострює цінову конкуренцію між учасниками ринку.

Більшість фахівців на ринку відзначають наявність суттєвих змін, які вплинули на логістику в результаті поширення коронавірусу та впровадження в країнах обмежувальних карантинних заходів.

Р. Уілдінг відзначає такі тенденції та зміни у сфері логістики [5]:

– різке скорочення фактичних поставок у всьому світі (в одних країнах утворилися накопичення товарів, в інших – відчутні нестачі);

– прискорення розвитку бізнес-моделей рівня Індустрії 4.0, що передбачають впровадження технологій автоматизації, автономних систем і штучного інтелекту;

– поява коротших та простіших ланцюгів поставок, більш стійких. Поява більш гнучких та адаптивних стратегій та підходів до управління;

– підприємствам довелося навчитися працювати зі скороченою кількістю співробітників, що вплинуло на всі основні процеси ланцюжків поставок;

– підприємства повинні бути готові взяти участь у більш широкій дискусії про майбутнє людства та місце бізнесу в ньому;

– споживачі відчуватимуть психологічну прихильність до сформованого способу життя, звикнувши до доставки додому, пов'язаної з почуттям зручності й безпеки, цілком імовірно, що така модель споживання стане більш бажаною для споживачів. Але для бізнесу це означає додаткові витрати, що сприятиме пошуку автоматизованих рішень зі збирання й пакування товарів;

– бімодальність ланцюжків поставок: «перший режим» (традиційний) – ощадлива ефективність, низькі ризики, висока передбачуваність; «другий режим» – потреба в спритності, швидкості й вивченні нових можливостей, що сприятиме більшому рівню гнучкості та адаптивності підприємств та їхніх ланцюгів поставок.

Інші експерти відзначають подібні тенденції, зокрема О. Ніколаєва відзначає, що буде мати місце перерозподіл потоків, нові маршрути, нові постачальники, які навряд чи можуть бути порівнянні за вартістю з Китаєм; подорожчання товарів загалом; можливість розвитку для багатьох логістичних компаній, які зможуть використати ситуацію на користь [6]. Ф. Шахієв, М. Аччаро відзначають нетривалий період тимчасових змін у зв'язку з поширенням коронавірусу, а також повернення логістичних процесів до попереднього стану за півроку [7]. Відзначають також наявність невизначеності у споживанні зі сторони споживачів та зниження купівельної спроможності через зростання рівня безробіття; передбачають розвиток альтернативних поставок.

В умовах України спостерігається схожа до світової тенденції ситуація, за якої після впровадження обмежувальних карантинних заходів багато підприємств та підприємців опинились у умовах, до яких було важко адаптуватися або до яких вони були не готові (спостерігається падіння обсягів поставок між підприємствами майже на 30% до 473,5 млрд. грн., рис. 1; зменшення обсягів продажу в більшості секторів, окрім інтернет-торгівлі; зменшення обсягів діяльності і, як результат, сплачених податків у більшості секторів економіки, а особливо в промисловості, торгівлі, транспорті, громадському харчуванні, окрім сільського господарства [8]).

За результатами online-опитування суб'єктів підприємницької діяльності та ділових об'єднань, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, відстежуються такі тенденції в діловій активності в Україні [9]:

– пандемія вірусу COVID-19 і пов'язані з нею карантинні заходи негативно відображаються у скороченні ділової активності підприємств та організацій;

– вплив на робочу силу (переведення працівників на дистанційну роботу на період карантину, вимушені відпустки, скорочення заробітної плати);

– додаткові витрати підприємств та організацій у зв'язку із необхідними захисними заходами;

– відсутність достатнього запасу міцності підприємств та організацій для роботи в особливих умовах карантину (майже половина з опитаних повідоми-ли, що зможуть працювати в умовах карантину не більше ніж місяць, у решти опитаних – не більше ніж півроку).

У результаті оцінки думки експертів щодо змін, які відбулися та відбуваються у зв'язку з поширенням коронавірусу, можна підсумувати, що в результаті зазначених змін створились умови та можливості для розвитку тих логістичних систем та ланцюгів, які були найбільш гнучкими та адаптивними (особливо тих, які мали досвід діджиталізації діяльності, віддаленої роботи в

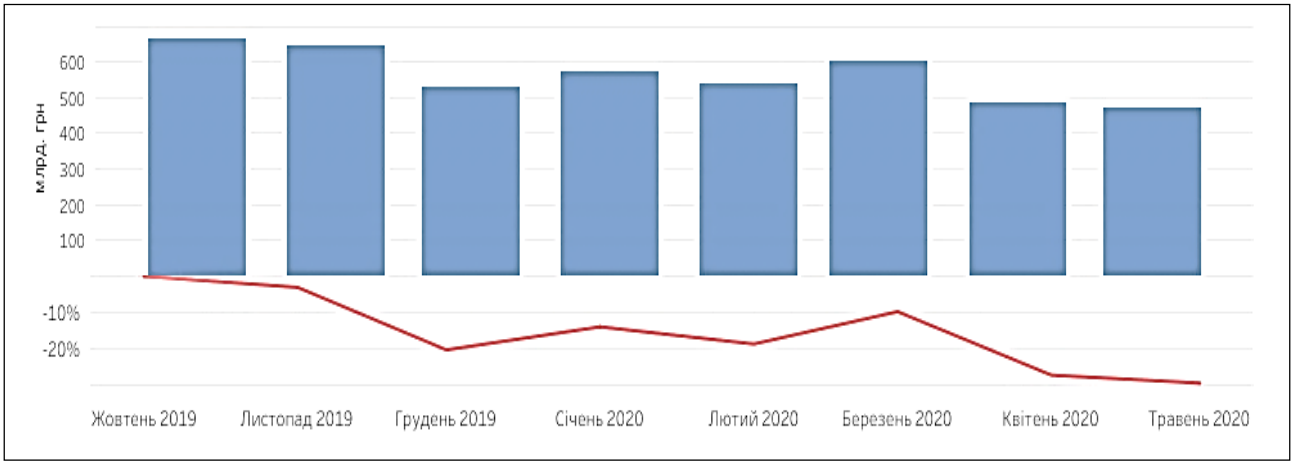

Рис. 1. Обсяги постачання товарів (послуг) між платниками ПДВ

Джерело: сформовано на основі [8]

онлайн-режимі, роботи на логістичних платформах, широко впроваджували сучасні ІТ в логістичну діяльність). Водночас залишається ризик зниження рівня попиту на продукцію через зниження рівня платоспроможності та підвищення рівня конкуренції. Водночас зростають логістичні витрати, пов'язані із зміненими умовами через поширення коронавірусу (підвищені вимоги до безпечності продукції та обслуговування, до упаковки, зростання витрат у сфері доставки продукції до споживачів, обмеження в русі транспорту через карантинні обмеження як в країні, так і в міжнародних перевезеннях).

Відповідно до змін в логістиці, на місцевому та глобальному рівні актуалізується процеси логістичного стратегічного управління як частини стратегічного управління підприємствами. При цьому найбільш ефективним є інтегративний підхід до логістики, згідно з яким логістична стратегія трактується як основа для формування загальної, корпоративної стратегії підприємства та функціональних стратегій та цілей підприємства; поєднує довгострокові рішення щодо управління логістичним ланцюгом, включаючи всі його складники – від джерел постачання до кінцевих споживачів [10]. Саме підприємства, які сформували логістичні системи відповідно до інтегративного підходу, мають конкурентні переваги в сучасних умовах під час упровадження карантинних обмежень, оскільки їхні логістичні системи, згідно з інтегративним підходом, мають бути гнучкими та адаптивними. Саме менеджери з логістики повинні впливати на прийняття стратегічних рішень підприємства для формування його конкурентних переваг у сучасних умовах.

Відповідно до умов поширення коронавірусу виникає необхідність у зміні логістичних стратегій, які використовуються підприємствами високого рівня розвитку логістики. Д. Уотерс виділяє такі напрями логістичної стратегії, які на практиці у ній втілюються [11, с. 98]:

– витрати (шляхом мінімізації логістичних витрат забезпечення зростання прибутку та зниження кінцевих цін);

– обслуговування споживачів (досягнення конкурентних переваг через контроль процесів обслуговування);

– часові параметри (забезпечення швидкої доставки та дотримання часо-вих обмежень перед споживачами);

– якість (забезпечення більш високої якості продукції та послуг);

– гнучкість пропонованої продукції (забезпечення виконання індивідуальних вимог клієнта щодо пропозиції товарів та послуг);

– гнучкість обсягу пропонованої продукції (забезпечення реакції на мінливі рівні попиту);

– технологія (застосування сучасних технологій в логістичній сфері для реалізації її можливостей);

– місце розташування (забезпечення наближення матеріальних цінностей до споживачів).

Індивідуальність підприємства виявляється у застосуванні специфічного підходу до групи вказаних напрямів логістичної стратегії, в результаті воно розробляє специфічну логістичну стратегію, яка може бути визначена відповідно до ідентичних рис підприємств, що їх застосовують, та умов функціонування і розвитку ланцюгів поставок підприємства. Максимально ідеальна комбінація зазначених напрямів дозволить підприємству сформувати необхідні конкурентні переваги, які будуть його відмінною рисою на ринку та створювати найоптимальніший шлях узгодження інтересів в ланцюгах поставок.

До напрямів логістичної стратегії, виходячи із сучасних умов, можна додати поєднання безпечності (як складника якості) та гнучкості (як за обсягом, так і за пропозицією). Саме таке поєднання

забезпечує оптимальний підхід до організації логістичних систем та ланцюгів підприємств в умовах карантинних обмежень. Хоча це може бути тимчасовим заходом (на рік або два роки), але може сформувати значний досвід для системи логістичного управління щодо дій в подібних ситуаціях, які можуть виникати в майбутньому. А створення гнучких логістичних систем та ланцюгів вплине на формування додаткових конкурентних переваг, яких не буде у підприємств, які застосовують фрагментарний та функціональний (неінтегративні) підходи до логістики.

М. Портером запропоновано дві базові стратегії, що забезпечують управління витратами, тобто виробництво ідентичних або порівнянних продуктів дешевше; диференціацію продукції (випуск продукції, яку споживачі не можуть отримати у інших постачальників) [11, с. 100]. У сфері логістики ці два підходи зазвичай позначаються термінами «худа» (thin, ощадлива) і "динамічна" стратегії. Враховуючи сучасні тенденції, актуалізуються ці обидві стратегії, але частково. Це можна пояснити тим, що продовжується, як зазначають експерти, спроби зменшення логістичних витрат з метою компенсувати негативний вплив карантинних обмежень. А також стає актуальною і динамічна стратегія, оскільки саме в сучасних умовах підприємства намагаються знайти більш ефективні сегменти (задоволення зростаючих потреб у продукції медичного призначення, таких як дезінфікуючі засоби, спецодяг, захисні маски, апарати ШВЛ та інша продукція немедичного призначення, попит на яку зріс під час поширення коронавірусу). Динамічна стратегія допомагає підприємствам забезпечити необхідний рівень гнучкості та адаптивності для того, щоб мінімізувати збитки або отримати додаткові доходи.

Висновок із проведеного дослідження. Функціонування та розвиток логістичних систем підприємств та їхніх ланцюгів поставок опинилися під впливом наслідків поширення коронавірусу та впровадження карантинних обмежень в Україні та світі. Основними наслідками стали обмеження у переміщенні продукції на глобальному рівні; обмеження різного рівня щодо діяльності підприємств та організацій із виготовлення продукції та надання послуг, що викликало певний дефіцит на ринках; падіння платоспроможності споживачів та зниження їхньої купівельної активності; зростання вимог до безпечності продукції та щодо доставки. У результаті у підприємств зросли логістичні витрати на фоні загального падіння попиту на більшість їхньої продукції. Як результат, підприємства вимушені розвиватись у двох напрямах: зниження логістичних витрат у більш прогнозованих та стабільних сегментах та формування необхідного рівня гнучкості та адаптивності логістичних систем підприємств та їхніх ланцюгів на інших ринках. Необхідною умовою для виживання та розвитку підприємств в умовах карантинних обмежень є розвиток стратегічного логістичного управління, спрямованого на формування ефективних логістичних стратегій для кожного сегменту ринку, забезпечуючи при цьому як задоволення власних цілей, так і цілей учасників ланцюгів поставок підприємств. При цьому в період дії карантинних обмежень і на майбутнє зростає вагомість складника безпечності у логістичній стратегії продукції та послуг підприємств для споживачів та складника гнучкості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ступницький О.І. Формування логістики кризових ситуацій у контексті військового конфлікту Росія – Україна. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 121 (Ч. І), 2014. С. 210–219. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2392/2125 (дата звернення: 20.06.2020).

2. Драбік І. Логістичний менеджмент у критичних ситуаціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : збірник наукових праць*. 2015. № 835. С. 30–36.

3. Черновалов А.В., Черновалова Ж. В. Логистика в ситуациях кризисов (кризисная логистика). *Вестник Брестского университета*. 2014. № 2. С. 128-131. URL: https://docplayer.ru/33192147-Logistika-v-situaciyah-krizisov-krizisnaya-logistika.html (дата звернення: 20.06.2020).

4. Murphy P., Wood D. Contemporary Logistics. 10th Edition, International edT, Upper Saddle River, N.J.; Harlow: Prentice Hall, 2011, p. 586.

5. Уілдінг Р. Коронавірус змінить логістику та глобальні ланцюжки поставок. *GMK center*. URL: https://gmk.center/ua/opinion/koronavirus-zminit-logistiku-ta-globalni-lancjuzhki-postavok (дата звернення: 20.06.2020).

6. Николаева Е. Влияние эпидемии коронавируса на отрасль логистики. *Инвест-Форсайт*. URL: https://www.if24.ru/vliyanie-epidemii-koronavirusa-na-otrasl-logistiki (дата звернення: 20.06.2020).

7. Эксперты оценили влияние коронавируса на международную логистику. *РИА Новости*. URL: https://ria.ru/20200429/1570749004.html (дата звернення: 20.06.2020).

8. Полікарчук П., Данюк М. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах. *Сучасні маркетингові комунікації*. URL: https://q.rating.zone (дата звернення: 20.06.2020).

9. Результати опитування «Ділова активність під час COVID-19». *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=6363 (дата звернення: 20.06.2020).

10. Рудківський О.А. Логістична стратегія підприємства: концептуальні підходи до визначення та формування. *Менеджмент суб'єктів господарювання : проблеми та перспективи розвитку : колективна*

монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Г. М. Тарасюк. Житомир : ЖДТУ, 2012. С. 218–228.

11. Уотерс Д. Логистика : Управление цепью поставок ; пер. с англ. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 503 с.

REFERENCES:

1. Stupnytskyi O.I. (2014) Formuvannia lohistyky kryzovykh sytuatsii u konteksti viiskovoho konfliktu Rosiia – Ukraina [Formation of crisis logistics in the context of the Russia-Ukraine military conflict.]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 121, no. 1, pp. 210-219. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ apmv/article/viewFile/2392/2125 (accessed 20 June 2020).

2. Drabik I. (2015) Lohistychnyi menedzhment u krytychnykh sytuatsiiakh [Logistics management in critical situations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku : zbirnyk naukovykh prats*, vol. 835, pp. 30–36.

3. Chernovalov A.V., Chernovalova Zh. V. (2014) Logistika v situatsiyakh krizisov (krizisnaya logistika) [Logistics in crisis situations (crisis logistics)]. *Vestnik Brestskogo universiteta*, vol. 2, pp. 128–131. Available at: https://docplayer.ru/33192147-Logistika-v-situaciyah-krizisov-krizisnaya-logistika.html (accessed 20 June 2020).

4. Murphy P., Wood D. (2011) *Contemporary Logistics.* 10th Edition, International edT, Upper Saddle River, N.J.; Harlow: Prentice Hall.

5. Uildinh R. (2020) Koronavirus zminyt lohistyku ta hlobalni lantsiuzhky postavok [Coronavirus will change logistics and global supply chains]. *GMK center*. Available at: https://gmk.center/ua/opinion/koronavirus-zminit-logistiku-ta-globalni-lancjuzhki-postavok (accessed 20 June 2020).

6. Nikolaeva E. (2020) Vliyanie epidemii koronavirusa na otrasl' logistiki [The impact of the coronavirus epidemic on the logistics industry]. *Invest-Forsayt*. Available at: https://www.if24.ru/vliyanie-epidemii-koronavirusa-na-otrasl-logistiki (accessed 20 June 2020).

7. RIA Novosti (2020) Eksperty otsenili vliyanie koronavirusa na mezhdunarodnuyu logistiku [Experts have assessed the impact of the coronavirus on international logistics]. *RIA Novosti*. Available at: https://ria.ru/20200429/1570749004.html (accessed 20 June 2020).

8. Polikarchuk P., Daniuk M. (2020) Reitynh. Biznes v ofitsiinykh tsyfrakh [Rating. Business in official figures]. *Suchasni marketynhovi komunikatsii*. Available at: https://q.rating.zone (accessed 20 June 2020).

9. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii (2020) Rezultaty opytuvannia “Dilova aktyvnist pid chas COVID-19” [Results of the survey “Business activity during COVID-19”]. *Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii*. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=6363 (accessed 20 June 2020).

10. Rudkivskyi O.A. (2012) Lohistychna stratehiia pidpryiemstva: kontseptualni pidkhody do vyznachennia ta formuvannia [Logistics strategy of the company: conceptual approaches to definition and formation]. *Menedzhment subiektiv hospodariuvannia : problemy ta perspektyvy rozvytku : kolektyvna monohrafiia*. Zhytomyr: ZhDTU, pp. 218–228.

11. Uoters D. (2003) *Logistika : Upravlenie tsep'yu postavok* [Logistics. Supply Chain Management]. Moscow: YuNITI-DANA. (in Russian)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ТА ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ
DIGITAL TECHNOLOGIES IN INTERNATIONAL TOURISM AND HOTELS

УДК 338.48-44:339]:004
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-21

Токаренко О.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та адміністрування
Бердянський державний педагогічний
університет
Черемісіна Т.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та адміністрування
Бердянський державний педагогічний
університет
Бабіна Н.І.
старший викладач кафедри
менеджменту та адміністрування
Бердянський державний педагогічний
університет

Tokarenko Olena
Cheremisina Tetiana
Babina Natalia
Berdyansk State Pedagogical University

У статті розглянуто ключові інноваційні цифрові технології та тенденції в міжнародному туризмі та готельній індустрії. Наведено можливості їх використання. Обґрунтовано стратегії і тактики розвитку туризму та готельної індустрії в умовах цифрової трансформації на національному рівні і на рівні турдестинацій. Окреслено переваги використання інноваційних цифрових технологій та тенденції в міжнародному туризмі та готельній індустрії. Проведено дослідження технології віртуальної реальності, які стрімко розвиваються на сучасному етапі. У ході дослідженням доведено, що цифрова економіка є одним із найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію як першочерговий напрям інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.
Ключові слова: *цифрові технології, цифровізація, міжнародний туризм, готельна індустрія.*

В статье рассмотрены ключевые инновационные цифровые технологии и тенденции в международном туризме и гостиничной индустрии. Приведены возможности их использования. Обоснованы стратегии и тактики развития туризма и гостиничной индустрии в условиях цифровой трансформации на национальном уровне и на уровне турдестинаций. Определены преимущества использования инновационных цифровых технологий и тенденции в международном туризме и гостиничной индустрии. Проведено исследование технологии виртуальной реальности, которые стремительно развиваются на современном этапе. В ходе исследования доказано, что цифровая экономика является одним из важнейших факторов экономического роста и формирования нового качества жизни. Лидеры мировой экономики рассматривают цифровизацию как первоочередное направление инновационного развития производственно-экономических систем разных уровней и инструмент обеспечения конкурентных преимуществ в долгосрочной перспективе.
Ключевые слова: *цифровые технологии, цифровизация, международный туризм, гостиничная индустрия.*

The article considers the key innovative digital technologies and trends in the international tourism and hotel industry. Possibilities of their use are given. Strategies and tactics of tourism and hotel industry development in the conditions of digital transformation at the national level and at the level of tourist destinations are substantiated. The advantages of using innovative digital technologies and trends in the international tourism and hotel industry are outlined. A study of virtual reality technology, which is rapidly evolving at the present stage. It is determined that among the main innovative digital technologies in the international tourism and hotel industry, the most popular are Blockchain technology, intelligent work, Internet of Things technology (IoT), voice control, face recognition technology. In the course of the study they are considered in more detail. It is concluded that today there are four possibilities of using blockchain technology in the international tourism and hotel industry: luggage tracking; identification services; secure and trackable payments; customer loyalty schemes. In addition to these more general examples of how blockchain can help transform the international tourism and hospitality industry, there are also some more specific examples of technology already in use. Examples of the use of robot technology in international tourism and the hotel industry are given: a hotel staffed with works; robot concierge; robot suitcase; work in travel agencies; chats for booking tickets or hotels, etc. There are 5 examples of IoT in tourism; personal control; seamless travel; reasonable energy savings; location information; maintenance and repair. Examples of application of voice control in tourism are given: hyperpersonalization; information support; customer service. Research has shown that the digital economy is one of the most important factors in economic growth and the formation of a new quality of life. Leaders of the world economy consider digitalization as a priority area of innovative development of production and economic systems at various levels and a tool to ensure competitive advantage in the long run.
Key words: *digital technologies, digitalization, international tourism, hotel industry.*

Постановка проблеми. Цифрові інновації та технологічні новинки є двигунами розвитку і демонструють свій вплив усюди, особливо у галузі виробництва, ІКТ та інших сферах послуг. З огляду на той факт, що міжнародний туризм та готельна індустрія базуються на співпраці широкого спектру послуг та продуктів, переваги цифрової революції цілком очевидні сьогодні та є актуальними й вимагають наукового подальшого вивчення. Такі дослідження потрібні для обґрунтування стратегії і тактики розвитку туризму та готельної індустрії в умовах цифрової трансформації на національному рівні і на рівні турдестинацій.

Вплив цифровізації на туризм слід розглядати на декількох рівнях: мега-, макро-, мезо- і мікрорівні. Мегарівень відповідає рівню міжнародного туризму, який у максимальному ступені відчуває на собі вплив нових цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених можна виокремити В. Апалькову, М. Денисенко, Н. Давиденко [2], Г. Чмерук, В. Бодрова, С. Волосович, О. Пищуліна [3] та В. Плескач, у роботах яких досліджено процеси цифровізації економіки, перспективних галузей економіки та підприємств. Цифрові технології як основу та рушійну силу розвитку сучасної глобальної економіки було досліджено у праці Ю. Вдовиченко [1].

Важливість дослідження впливу цифровізації на розвиток міжнародного туризму та готельної індустрії зумовила увагу до даної проблеми. Ураховуючи обмеженість вітчизняних практичних розробок із цього питання, а також різний ступінь впливу цифрових технологій на розвиток туристичних та готельних підприємств, тема потребує подальшого розгляду, що й визначає актуальність дослідження.

Постановка завдання. Необхідною умовою виживання міжнародного туризму та готельної індустрії на світовому ринку стала потужна маркетингова діяльність. Метою дослідження є аналіз напрямів інноваційних цифрових технологій у міжнародному туризмі та готельній індустрії, а саме формування переваг та рекомендацій щодо маркетингу віртуалізації продуктів і процесів. Технології віртуальної реальності стрімко розвиваються, тому є доцільним дослідження, а в подальшому і використання ключових технологій цифрових трансформацій у сучасній туристичній організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показало, що потенційні позитивні ефекти цифрової економіки (цифрові дивіденди) надаються потужними аналітичними компаніями та світовими форумами, і залежно від методів оцінки розмір цифрової економіки нині оцінюють від 4,5% до 15,5% світового ВВП, і у неї є величезний потенціал для подальшого розширення [3].

Як уважає Ендрю Шомахія, генеральний директор Ericsson в Україні (2017 р.), останні декілька років подарували всесвіту безліч нових технологій, які докорінно трансформували наші спосіб життя та мислення. Технології віртуальної реальності стрімко розвивалися, передусім, завдяки ігровим пристроям. Утім, нещодавно і бізнес-структури почали цікавитися VR/AR-технологіями, адже вони здатні приносити економічний прибуток. 70% користувачів уважають, що VR/AR кардинально внесуть зміни у такі сфери життя, як медіа, освіта, робота, сфера дозвілля, роздрібна торгівля та туризм [5].

Актуального значення набувають дослідження напрямів упровадження цифрових технологій у сферу міжнародного туризму та готельної індустрії [4].

Стрімкий розвиток цифрових технологій активізував поглиблений інтерес до проблематики цифрової економіки та його впливу на розвиток суспільства. Згідно з «теорією поколінь» Вільяма Штрауса і Нілу Хоува, покоління Z, що йде нам на зміну, буде першим повністю «цифровим», тобто таким, що вільно використовує віртуал [2, с. 48]. Питання цифрової економіки вперше було внесено у порядок денний групи G20 на саміті в Анталії у 2015 р., коли було визнано, що ми живемо в епоху економіки Інтернету, яка відкриває як нові можливості, так і нові виклики для глобального зростання. З 2016 р. двадцяткою була запропонована «Ініціатива розвитку і співпраці» Групи двадцяти «у сфері цифрової економіки», в якій цифрова економіка характеризується як найважливіший чинник зростання продуктивності й оптимізації структури економіки. А вже у квітні 2017 р. G20 провела першу нараду «цифрових» міністрів, унаслідок чого була прийнята «Декларація міністрів по цифровій економіці» Групи двадцяти». Лідери пообіцяли забезпечити до 2025 р. підключення всіх своїх громадян до цифрових комунікацій. Починаючи із цього моменту у висвітленні цієї тематики відбувся прорив: нею стали цікавитися в контексті широкого спектру сфер суспільної життєдіяльності – від створення нових технологій до розвитку міжнародних відносин [3].

Сьогодні спостерігаємо, як стрімкий розвиток цифрового світу вносить інноваційні рішення у простори цифрового міжнародного туризму та готельної індустрії.

Серед основних інноваційних цифрових технологій у міжнародному туризмі та готельній індустрії найбільш популярними є Blockchain-технологія, інтелектуальні роботи, Інтернет речей (IoT), голосовий контроль, технологія розпізнання обличчя.

Blockchain-технологія. Дана технологія має потенціал кардинально змінити спосіб зберігання і використання інформації та даних, підвищуючи прозорість й безпеку, одночасно поліпшуючи транзакції. Одним із найважливіших аспектів технології blockchain є те, що дані децентралізовані, а інформація поділяється в мережі на однорангову. Кожен блок містить інформацію про транзакції та часову позначку. Блоки також є постійними і не можуть бути змінені без консенсусу з усією мережею та без зміни всіх наступних блоків. Децентралізований, постійний, відмічений часом та незмінний характер даних, записаних у блокчейн, означає, що дані є більш безпечними, відстежуваними та прозорими. Зрештою, немає центральної точки вразливості чи відмови, а самі дані стійкі до модифікації та небажаного підробки. З погляду переваг технологія blockchain може запропонувати в туристичній галузі стабільність та безпеку.

Наприклад, туристичні агенти повинні передавати реквізити клієнтів авіакомпаніям та готелям, тоді як особисті речі мандрівників часто передаються між компаніями і також відстежуються.

Сьогодні існує чотири можливості використання технології blockchain у міжнародному туризмі та готельній індустрії.

1. Відстеження багажу. Технологія blockchain може бути надзвичайно цінною для відстеження рухів багажу, особливо під час роботи з міжнародними подорожами. У багатьох випадках багаж клієнта кілька разів міняється руками протягом своєї подорожі. Використання децентралізованої бази даних значно спрощує обмін даними відстеження між компаніями.

2. Служби ідентифікації. Служби ідентифікації є надзвичайно важливими для туристичної галузі, і блокчейн потенційно може стати галузевим стандартом для зберігання цієї інформації. Використовувана таким чином технологія має можливість різко скоротити час реєстрації або черги в аеропортах, оскільки простий відбиток пальцем або сітківка можуть замінити показані документи.

3. Безпечні, відстежувані платежі. Очевидно, найважливіше використання технології blockchain у міжнародному туризмі та готельній індустрії пов'язане з платежами. Тут його програми можуть варіюватися від глобальної книги, зробити банківські платежі більш простими та безпечними, щоб дати змогу туристичним компаніям приймати платежі за допомогою біткойна та інших криптовалют.

4. Схеми лояльності клієнтів. Багато туристичних компаній запускають схеми лояльності клієнтів, щоб заохотити повернути замовлення. Blockchain також може допомогти із цими програмами, спрощуючи процес, даючи змогу клієнтам легше отримувати інформацію про свої точки лояльності та поширювати жетони. Це також може допомогти боротися з шахрайством у цій галузі.

На додаток до цих більш загальних прикладів того, як blockchain може допомогти трансформувати міжнародний туризм та готельну індустрію, є також деякі більш конкретні приклади технології, яка вже застосовується, наприклад:

1. LockChain. LockChain працює як прямий ринок для готелів та готельних компаній, які прагнуть взяти в оренду майно. Платформа охоплює оплату, управління майном та різні інші аспекти процесу бронювання. Найкраще, оскільки він використовує децентралізовану систему, посередників немає і комісійних платежів.

2. BeeToken/Beenest. Одне з найбільш інноваційних сучасних застосувань Blockchain – це платформа BeeToken, або Beenest, для домашнього обміну. Дана технологія використовується для того, щоб зв'язати клієнтів з господарями для можливості організувати та зробити оплату за проживання. Комісія відсутня, тоді як протоколи платежів, репутації та арбітражу існують, зберігаючи користувачів.

3. Winding Tree. Платформа Winding Tree – головний сучасний приклад відстеження багажу через blockchain, також включає елемент бронювання. Відсутність залучення інших сторін означає, що бронювання та відстеження можна здійснити легко, безпечно і надійно, при цьому всі процеси отримують більшу прозорість.

4. ShoCard & SITA. Спільний проєкт від ShoCard & SITA показав, що блокчейн використовується для управління ідентичністю. Незважаючи на те що платформа ще зароджується, можна сподіватися, що вона незабаром прокладе шлях до децентралізованої бази даних ID, використовуючи стандартний формат, щоб туристичні компанії могли швидко та легко перевірити ідентифікацію клієнтів.

5. TUI Bed-Swap. Нарешті TUI запустив власний блокчейн-проєкт, який він називає Bed-Swap. Використовуючи цю технологію, компанія здатна переміщувати товарні запаси між різними точками продажу та гнучкими маржами продажу в режимі реального часу виходячи з рівня попиту, який присутній на той час.

Інтелектуальні роботи. Робототехніка швидко набирає популярності у туризмі та готельній індустрії, це частково мотивується зміною звичок споживачів щодо міжнародного туризму в цілому. Усе частіше клієнти шукають методи самообслуговування, і це робить автоматизацію, яку забезпечують роботи, привабливою для готелів, туристичних агентів та інших підприємств.

Прикладами використання робототехнології у міжнародному туризмі та готельній індустрії є:

1. Готель, укомплектований роботами. Один із найбільш захоплюючих прикладів – Нагасакі в Японії. Тут готель Hennna визнаний першим із роботами-персоналом у світі, при цьому роботи використовуються на стійці реєстрації як пункти інформації про клієнтів та для зберігання, використовуючи голос, розпізнавання обличчя та технології AI.

2. Робот-консьєрж Connie в готелі Hilton у Вірджинії. Виконуючи пілотну програму компанії IBM Watson і путівника WayBlazer, було розроблено технологію роботів у формі Connie, штучного інтелектуального консьєржа. Робот-консьєрж Connie вміє взаємодіяти з відвідувачами, використовуючи технологію розпізнавання мовлення, щоб відповісти на їхні запитання стосовно послуг і зручностей готелю, вказувати гостям на басейн та повідомляти їм, коли готовий сніданок, порадити, які цікаві місця поблизу можна відвідати.

3. Travelmate. На разі серед найбільш інноваційних застосувань роботів у туризмі – Travelmate, робот-чемодан, який позбавляє клопоту від подорожей. Валіза здатна самостійно слідувати за своїм власником, використовуючи технологію виявлення зіткнень та можливості повороту на 360 градусів, усуваючи необхідність переносити корпус.

4. Роботи-асистенти для готелів та аеропортів. Для готелів та аеропортів розроблено робототехнічних помічників, яким туристи можуть задати питання, з'ясувати інформацію і навіть змусити їх виконувати ключові завдання, наприклад обслуговування номерів. Багато із цих робототехнічних помічників здатні розуміти та спілкуватися на кількох мовах.

5. Роботи в туристичних агенціях. Роботи здатні зібрати важливу інформацію про те, що шукає клієнт, а потім повернути його турагенту, підвищивши ефективність або як засіб розваги клієнтів у напружений час.

6. Чати для бронювання авіаквитків або готелів. Так само як онлайн-бронювання революціонізувало туризм, чат-боти почали робити те саме. Одним з особливих прикладів цього є шаблон подорожей на бронювання SnatchBot, який використовує AI для просування клієнтів у процесі бронювання, задаючи інтелектуальні запитання по дорозі.

Існує багато інших видів використання роботів. Сюди можна віднести роботів, які вміють орієнтуватися у готелях та надавати цінні послуги гостям, роботів, які здатні обробляти реєстрацію та виїзд. Зрештою, головними перевагами є їх здатність функціонувати цілодобово, не потребуючи перерв чи мотивації, забезпечуючи послідовність дій.

Технологія «Інтернет речей» (IoT). Цей термін зазвичай використовується для позначення повсякденних фізичних пристроїв, приладів та інших «речей», які оснащені підключенням до Інтернету, що робить їх здатними передавати та приймати дані.

Наведемо п'ять прикладів IoT у туризмі.

1. Особистий контроль. Одне з найпоширеніших застосувань IoT-технологій у туризмі – це забезпечити більш високу ступінь персоналізації в готелях та на рейсах, адже забезпечується можливість контролювати більше приладів або послуг через централізований пристрій, наприклад планшетний ПК або власний телефон. Клієнти можуть вмикати та вимикати з одного місця опалення, освітлення та телебачення з підтримкою Інтернету, можуть вибрати конкретну температуру та рівень освітлення, а пристрої підтримуватимуть ці рівні автоматично, можуть використовувати на рейсах, регулюючи температуру сидіння або кондиціонування.

2. Безшовна подорож. В аеропортах це може означати використання датчиків та надсилання інформації на смартфони пасажирів, попередження про те, коли їхній багаж знаходиться поруч, і дає їм змог швидше його знайти. У готелях процес заїзду може бути безпроблемним, якщо готелі надсилають електронні картки ключів на телефони гостей, які під час їх використання автоматично перевіряють їх, не зупиняючись на стійці реєстрації. Датчики можуть використовуватися для оповіщення працівників ресторану, коли приходить гість, і автоматично надсилати їм потрібний номер столу.

3. Розумна економія енергії. Ця технологія може запропонувати бізнесу фінансові вигоди за допомогою автоматизованого або розумного енергозбереження. Наприклад, у готелі пристрої та датчики з підтримкою Інтернету можуть постійно регулювати температуру в приміщенні, тобто опалення використовується лише тоді, коли це потрібно.

4. Інформація про місцезнаходження. Туристичні компанії можуть використовувати цю технологію для надсилання клієнтам інформації про місцеположення та збирати цінні дані, надсилання повідомлень про місцеві пам'ятки та часи, коли вони найменш зайняті, або вказівки на послуги громадського транспорту поблизу. IoT-технологія може бути використана для збору точних даних про кількість людей, які користуються конкретними готельними послугами в різний час, щоб оптимізувати рівень персоналу.

5. Технічне обслуговування та ремонт. Наприклад, персонал готелю може попередити, якщо радіатор або лампочка почне погіршуватися. Подалі від готелів також може бути розгорнутий Інтернет речей, що дасть змогу авіакомпаніям ефективніше заправляти літаки або замінювати деталі в потрібний час, створюючи ідеальний баланс між отриманням максимальної вартості та збереженням безпеки.

Голосовий контроль. Це одна із захоплюючих технологічних тенденцій. Хаби, смарт-телевізори та персональні комп'ютери розуміють людську мову та відповідають на прості голосові команди відповідним чином. Пристрій можна вмикати або вимикати голосовою командою. Голосовий контроль працює за допомогою поєднання штучного інтелекту, підключення до Інтернету та в деяких випадках Інтернету речей (IoT).

Приклади застосування голосового контролю у туризмі такі.

1. Гіперперсоналізація. Сьогодні головне використання технології голосового управління в туристичній галузі зосереджено на ідеї гіперперсоналізації. Завдяки впровадженню голосових інтелектуальних центрів у готельних номерах гості можуть легше налаштувати різні функції кімнати, включаючи опалення, кондиціонер, освітлення та інші функції.

2. Інформаційне забезпечення. Інформацію про подорожі можна отримати, задавши питання пристрою.

3. Обслуговування клієнтів. Це може дати гостю змогу запланувати розмову по телефону, замовити обслуговування в номері або попросити більше рушників, просто поговоривши зі своїм розумним центром, без черг і затримок. Смарт-центри, керовані голосом, можуть бути синхронізовані з процесами бронювання ресторанів, електронними системами ключів у спортзалі, іншими готельними послугами, що полегшує швидший доступ до них.

Надамо приклади голосового контролю.

1. Alexa for Hospitality – послуга Amazon, яка спеціально орієнтована на працівників туристичної галузі. Базується на домашньому центрі Amazon Echo, але може бути налаштована на конкретні послуги готелю, даючи гостям змогу розмовляти з пристроєм у своїй кімнаті та керувати освітленням та обігрівом або відтворювати музичні плейлисти.

2. Асистент розумного пакету KLM у Google Home. Асистент зі смарт-пакетів KML працює через центр Google Home. Користувачі можуть поговорити з помічником, розповісти, куди вони подорожують, а помічник розумного пакету надасть їм список речей, які потрібно упакувати, підготувавши пропозиції на основі прогнозів погоди, тривалості поїздки та запланованого списку діяльності.

3. Майстерність Expedia для Amazon Alexa. Дає змогу користувачам легко керувати своїми майбутніми поїздками за допомогою технології голосової взаємодії. Він буде відслідковувати все – від інформації про рейси аж до бронювання готелів, а також дає змогу користувачам забронювати автомобіль у сусідньому магазині прокату автомобілів через голосові взаємодії.

Технологія розпізнання обличчя. Технологія розпізнавання обличчя в туризмі може бути особливо корисною, оскільки туристичним компаніям доводиться мати справу з величезною кількістю мандрівників, тому дана технологія може допомогти прискорити робочі процеси. В аеропортах і готелях безпека є ключовою проблемою, тож розпізнавання обличчя можна використовувати для ідентифікації людей.

Назвемо чотири способи розпізнавання обличчя в міжнародному туризмі і готельній індустрії.

1. Персоналізація. Наприклад, готелі можуть запропонувати гостям можливість надати фотографію в процесі бронювання, персонал готелю може привітати гостя по імені та використати інформацію про бронювання, може бути використана для ідентифікації гостей, які раніше перебували в готелі.

2. Безпека. Наприклад, розпізнавання обличчя може використовуватися для перевірки особи гостя та надання їм доступу до готельного номера, тренажерного залу чи іншого готелю, для запобігання злочину або виявлення проблемних гостей або відвідувачів.

3. Аналіз даних. Ця технологія потенційно може бути використана для визначення того, чи є хто чоловік чи жінка, щоб дати оцінку їх віку та встановити їх настрій, може надавати достовірну інформацію про демографічні показники клієнтів та те, як вони реагують на різні місця та послуги, а підприємства потім використовують це для вибору важливих тенденцій.

4. Виплати. Нарешті, один із найбільш захоплюючих способів – це допомога швидко та безперешкодно здійснювати авторизацію платежів. MasterCard уже почав експериментувати із системою selfie pay, де платежі можна підтвердити за допомогою камери смартфона, при цьому зображення буде узгоджене з одним у базі даних. У готелях це може використовуватися для обробки платежів після виїзду. Ця технологія також може бути застосована в інших сферах, наприклад у ресторанах, авіакомпаніях та туркомпаніях для виявлення членів схеми лояльності, та автоматично застосовувати знижки до їх остаточних платежів, виключаючи потребу в картках лояльності або дисконтних кодах.

Технологія розпізнавання обличчя застосовується в багатьох різних ситуаціях і особливо корисна в туризмі для безпеки, персоналізації та зручності. Однак компаніям потрібно знати про проблеми конфіденційності та вживати заходів, щоб заспокоїти клієнтів, які переживають за те, як дані будуть використовуватися.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, цифровізація надає багато переваг, йдеться про численні мультиплікаційні ефекти цифровізації, коли в єдиний інформаційний простір включаються усі виробничі ланцюжки. Отже, сьогодні цифрова економіка є одним із найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію як першочерговий напрям інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вдовиченко Ю.В. Цифрові технології як основа та рушійна сила розвитку сучасної глобальної економіки. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 79–82.

2. Денисенко М.П., Давиденко Н.В. Теорія поколінь та який її вплив на сучасний бізнес. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 46–49.

3. *Пищуліна О.* Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості. URL : http://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti/ (дата звернення: 23.06.2020).

4. Національна стратегія Індустрії 4.0, АППАУ. URL : https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html (дата звернення: 21.06.2020).

5. Як VR трансформує бізнес. URL : https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-vr-transformuye-biznes-1871381.html (дата звернення: 22.06.2020).

REFERENCES:

1. Vdovichenko Yu. V. (2018) TsifrovI tehnologIYi yak osnova ta rushIyna sila rozvitku suchasnoYi globalnoYi ekonomIk. [Digital technologies as the basis and driving force of modern global economy.]. *EkonomIka ta derzhava*. (in Ukrainian)

2. Denisenko M. P., Davidenko N. V. (2020) TeorIya pokolIn ta yakiy YiYi vpliv na suchasniy bIznes. [Generation theory and its impact on modern business.]. *EkonomIka ta derzhava*. (in Ukrainian)

3. PischulIna O. DvI storoni tsifrovih tehnologIy: “tsifrova diktatura” abo zberezhennya stIykostI. [Two sides of digital technology: “digital dictatorship” or maintaining resilience.]. URL: http://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti/ (accessed 23 June 2020).

4. NatsIonalna strategIya IndustrIYi 4.0, APPAU. [National Strategy of Industry 4.0, APPAU.]. URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html (accessed 21 June 2020).

5. Yak VR transformuE bIznes. [How VR transforms business.]. URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-vr-transformuye-biznes-1871381.html (accessed 22 June 2020).

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПАРАДИГМИ ЛОГІСТИКИ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

ANALYSIS OF USING THE POSSIBILITIES OF THE LOGISTICS PARADIGM IN HEALTH INSTITUTION MANAGEMENT

УДК 658.7
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-22

Ціщик Р.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансового контролю та аудиту
Тернопільський національний економічний університет
Шестерняк М.М.
к.е.н., старший викладач кафедри фінансового контролю та аудиту
Тернопільський національний економічний університет

Tsishchyk Roman
Ternopil National Economic University
Shesternyak Mariya
Ternopil National Economic University

У статті акцентовано увагу на зростаючій ролі логістики у сучасному суспільстві. Обґрунтовано доцільність використання сучасної парадигми логістики для ефективного управління підприємствами та організаціями будь-яких сфер діяльності. Досліджено передумови імплементації та особливості застосування логістичних підходів у галузі охорони здоров'я. Розглянуто сутність логістики та механізми її інтеграції у систему управління організаціями медичної сфери. Узагальнено існуючі класифікації логістичних потоків закладів охорони здоров'я. Проаналізовано основні концепції та принципи логістичного управління медичною установою. Визначено можливості логістики в оптимізації організації функціонування закладу охорони здоров'я, які передбачають зміну пріоритетів між різними видами господарської діяльності на користь посилення значущості діяльності з управління потоками, зокрема матеріальними та потоками пацієнтів. Проведено аналіз ефективності застосування системи інструментів логістичного управління в установах галузі охорони здоров'я.
Ключові слова: *логістика, парадигма логістики, заклади охорони здоров'я, медична установа, логістичне управління, логістичні потоки.*

В статье акцентировано внимание на возрастающей роли логистики в современном обществе. Обоснована целесообразность использования современной парадигмы логистики для эффективного управления предприятиями и организациями любых сфер деятельности. Исследованы предпосылки внедрения и особенности применения логистических подходов в области здравоохранения. Рассмотрены сущность логистики и механизмы ее интеграции в систему управления организациями медицинской сферы. Обобщены существующие классификации логистических потоков учреждений здравоохранения. Проанализированы основные концепции и принципы логистического управления медицинским учреждением. Определены возможности логистики в оптимизации организации функционирования учреждения здравоохранения, предусматривающие смену приоритетов между различными видами хозяйственной деятельности в пользу усиления значимости деятельности по управлению потоками, в частности материальными и потоками пациентов. Проведен анализ эффективности применения системы инструментов логистического управления в учреждениях здравоохранения.
Ключевые слова: *логистика, парадигма логистики, учреждения здравоохранения, медицинское учреждение, логистическое управление, логистические потоки.*

In order to create an effective healthcare system, rational use of the available resources of medical institutions, combination of the economic interests of healthcare establishments and consumers of health care are necessary. The theory and practice of enterprises of various branches has proved that logistics provides high potential of economic efficiency. The article focuses on the growing role of logistics in modern society. The expediency of using the modern paradigm of logistics for effective management of enterprises and organizations in any field of activity is substantiated. The preconditions of implementation and peculiarities of application of logistic approaches in the field of health care are investigated. The essence of logistics and mechanisms of its integration into the management system of medical organizations are considered. Existing classifications of logistics flows of health care facilities are summarized. Peculiarities of implementation of logistics tools in the practice of medical institution management are investigated. The basic concepts and principles of logistics management of a health care facility are analyzed. The possibilities of logistics in optimizing the organization of the health care institution, which provide for a change in priorities between different types of economic activities in favor of enhancing the importance of flow management activities, in particular, material and patient flows. An analysis of the effectiveness of the application of the system of logistics management tools in health care institutions. The advantage of using logistics as a modern paradigm of interdisciplinary research in the sphere of health care is the possibility of using market mechanisms for effective control over the resources of the branch, as well as influencing the strategy and tactics of medical institutions by creating new competitive advantages for health care institutions. Thanks to the development of logistics and application of logistic approaches to medical management, it will be possible to create a controlled and regulated environment for effective implementation of various logistic processes in the healthcare sphere and, consequently, to definite individual indicators of the level of the domestic medicine development in general.
Key words: *logistics, logistic paradigm, health care institutions, medical institution, logistic management, logistic flows.*

Постановка проблеми. Сьогоднішня ситуація у вітчизняній охороні здоров'я не відповідає стратегічним інтересам України і становить загрозу національній безпеці. Можна констатувати, що галузь перебуває у стані глибокої системної кризи й одночасного реформування, безпрецедентного за масштабністю і глибиною перетворень, що зачіпає принципові засади організації медичної допомоги в країні: системи фінансування, управління, ресурсного забезпечення.

Старі методи управління закладами охорони здоров'я перестали бути ефективними, оскільки у сучасному господарському середовищі немає нічого постійного та передбачуваного. Украй складно точно прогнозувати зростання ринку, споживчий попит, життєвий цикл медичного продукту, ступінь науково-технологічних змін, напрями конкурентної боротьби. На ефективність управління виробництвом медичних послуг негативно впливають примітивна система нормування праці, відсутність або недоліки регламенту, недостатня мотивація персоналу. Переважна більшість прийнятих рішень готується без урахування сучасних технологій організації управлінського процесу, у

результаті чого відсутні чітко розроблені плани їх реалізації та система контролю над виконанням.

У сьогоднішніх умовах необхідними є: використання методів економічного управління, які передбачають виділення фінансових ресурсів відповідно до реальних обсягів і якості медичної допомоги; моніторинг результатів функціонування та об'єктивна адекватна оцінка діяльності закладів охорони здоров'я; єдиний інформаційний простір галузі у цілому.

Сутність адаптації закладів охорони здоров'я до сучасних викликів полягає у їх готовності і здатності швидко пристосовуватися й успішно функціонувати в мінливому конкурентному середовищі, яке формується під комплексним впливом політичних, економічних, соціальних, правових, культурних та інших чинників, які впливають на роботу цих медичних установ. Підвищення рівня пристосування закладів охорони здоров'я до ринкових умову неминуче пов'язане з комплексним рішенням існуючих нині проблем усіма відомими засобами: правовими, економічними, адміністративними, інформаційними, психологічними тощо [1, с. 37].

У зв'язку із цим у сфері охорони здоров'я посилюється роль методів таких дисциплін, як економіка, інформатика, математика та, безумовно, логістика, яка у широкому сенсі є методологією оптимізації економічних та управлінських процесів [2, с. 56; 3, с. 4]. Концепція логістики знаходить усе більш широке застосування під час стратегічного та оперативного управління діяльністю підприємств та організацій народного господарства, установ соціальної сфери, а отже, розглядається як гарантія успіху і в конкурентній боротьбі закладів охорони здоров'я [4, с. 218; 5, с. 13].

Логістична модель організації системи управління закладом охорони здоров'я, впроваджена в медичних установах різного типу і форми власності, дасть змогу підвищити рівень їх адаптації до роботи у ринкових умовах і збільшити ефективність медичного обслуговування населення, що актуалізує дослідження можливостей застосування парадигмальних основ логістики у процесі управління діяльністю закладу охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна та зарубіжна школи логістики показали можливість широкого застосування логістичного підходу до вдосконалення управління безліччю різноманітних соціально-економічних систем, що знайшло відображення в роботах таких учених, як: В. Алферьєв, Н. Афанасьєва, О. Глогусь, М. Доветов, М. Залманова, К. Інютіна, В. Ніколайчук, Д. Новіков, О. Новіков, Б. Плоткін, О. Проценко, В. Пурлік, А. Семененко, В. Стаханов, С. Уваров, В. Щербаков та ін.

На дослідженні застосування інструментів логістики у закладах охорони здоров'я зосереджували свою увагу такі вчені, як: О. Гайволя, А. Гайдуков, Дж. Джонсон, Ю. Дзелендзяк, Є. Жаворонков, О. Каневський, В. Кислий, Н. Котис, І. Кочін, І. Мельникова, Є. Сайников, І. Ткачук, І. Тогунов, Н. Фігун, В. Хайкін, Н. Шандора.

Незважаючи на теоретичну цінність і практичну значимість напрацювань вищезазначених науковців, проблематика використання концепцій логістики та логістичного управління у закладах охорони здоров'я потребує уточнення та подальшого наукового пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності логістики у медичній галузі та наукове обґрунтування доцільності використання сучасної парадигми логістики для вдосконалення управління закладом охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістика хоча й має глибоке історичне коріння, проте порівняно молода наука, яка особливо бурхливо розвинулася в останні півстоліття, ставши найважливішою ланкою, що з'єднує практично усі сфери людської діяльності. Термін «логістика» походить від грецького λογιστική, що означає «облік, розрахунок, доцільність» [6, с. 10]. Логістика – наука про планування, організацію, управління, постійний контроль і регулювання руху матеріальних та інформаційних потоків у просторі й часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача [7, с. 12]. Логістику можна розглядати як управлінську логіку для планування, розміщення, контролю над фінансовими, людськими, товарними або іншими ресурсами [8, с. 7].

Концепція логістики являє собою частину загальної теорії управління, націлену на оптимізацію управління різними потоковими процесами, виявлення і реалізацію прихованих резервів, головним чином, у вигляді додаткових доходів та прибутку господарюючих суб'єктів [2, с. 20–21].

Управління на основі логістики дає змогу максимально конкретизувати усі завдання менеджменту на кожному рівні, етапі, у кожній ланці системи управління на будь-який доступний для огляду відрізок часу [9, с. 24].

Однією з базових категорій логістики є поняття логістичної системи. Логістична система – це адаптована система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (рис. 1), складається з декількох підсистем і має розвинений зв'язок із зовнішнім середовищем [9, с. 26–28].

Логістичний підхід базується на принципі всебічної оптимізації економічної діяльності складноорганізованих систем, до яких, без сумніву, відносяться і заклади охорони здоров'я [6, с. 25].

Для системи управління закладом охорони здоров'я логістична система являє собою сукупність дій учасників логістичного ланцюга (пацієнти, медичні працівники, транспорт, постачальники: обладнання, медикаментів, продуктів харчування тощо; інші зацікавлені організації), організованих

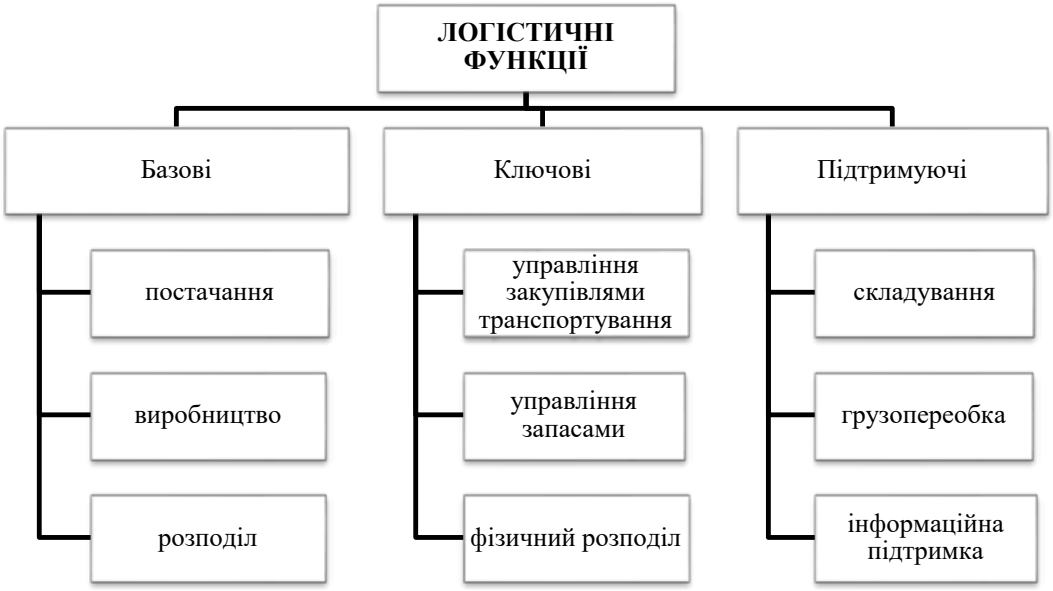

Рис. 1. Функції логістичної системи

Джерело: сформовано на основі [6, с. 10; 9, с. 27]

і взаємопов'язаних у діях так, щоб оптимально виконувалися основні вимоги логістики.

Об'єктом логістики може бути будь-яка діяльність, де сукупність процесів або подій може бути представлена у вигляді руху матеріальних, фінансово-кредитних, інформаційних, та людських потоків [9, с. 28]. Саме потокові процеси є основним предметом вивчення логістики [2, с. 21; 6, с. 26].

Потік – це сукупність об'єктів, які сприймаються як єдине ціле, що існує як процес у певному часовому інтервалі і вимірюється в абсолютних одиницях за певний період [2, с. 30]. Потоком уважається спрямований рух будь-яких об'єктів, продукції, інформації, фінансів, ресурсів тощо. Логістика розглядає потік не як абстрактну форму руху будь-яких матеріалізованих предметів, а як конкретний об'єкт, що виникає і розвивається за певними законами, має свої параметри [10, с. 89].

Характеристики та параметри потоку – це якісні і кількісні показники, що визначають потік у конкретний момент часу (маршрут або траєкторія руху, протяжність маршруту, його етапи, інтенсивність і час руху, потужність потоку тощо) [8, с. 34]. Окрім того, потоки можна класифікувати за певними ознаками (табл. 1).

Облік та оцінка перерахованих вище ознак є обов'язковими під час організації моніторингу потокових процесів закладів охорони здоров'я, націленого на ефективне регулювання усіх потоків з моменту їх входження у цикл виробництва медичних послуг до остаточного використання у ньому.

Управління потоками має будуватися на принципах моніторингу, наскрізної диспетчеризації, тотальної регламентації виробничих процесів, автоматизації робочих процедур [11; 12, с. 64].

Управління потоками буде ефективним, коли один керуючий вплив буде змінювати параметри максимальної кількості потоків у потрібному діапазоні [11].

Робота будь-якого медичного закладу як господарської одиниці системи охорони здоров'я забезпечується функціонуванням цілого комплексу різноманітних потокових процесів, адже медична установа – це динамічна система, у якій відбувається рух різних видів потоків, починаючи з потоку пацієнтів та супутньої інформації і закінчуючи фінансовими і матеріальними потоками, що забезпечують надання медичних послуг у потрібному місці, у встановлений час, у необхідному обсязі і з прогнозованим рівнем якості.

Характерною рисою логістичного підходу до управління закладом охорони здоров'я є особлива роль, яка відводиться потоку пацієнтів як об'єкту управління. На відміну від ключової ролі матеріального потоку у промисловому виробництві в охороні здоров'я пріоритет, безумовно, належить потокам пацієнтів [3, с. 4; 10, с. 56].

Саме потоки пацієнтів є першочерговими об'єктами ефективного управління, оскільки від них залежить динаміка показників інших видів потоків.

Потоковий рух характеризується процесуальними параметрами: потужністю, тривалістю добового і тижневого руху, інтенсивністю медичного обслуговування, часом очікування пацієнта, довжиною черги, а також параметрами, які дають змогу інтегрально оцінювати оптимальність режиму потокового руху [13, с. 11; 14, с. 25].

Основним визначальним параметром для потоків медичного закладу є потужність, яка диференційована за характером потоків, структурними

Таблиця 1

Класифікації логістичних потоків закладів охорони здоров'я

Ознака потоку	Види потоків
За відношенням до системи	– внутрішні потоки – циркулюють усередині системи; – зовнішні потоки – надходять у систему ззовні і/або виходять за її межі
За характером переміщення елементів потоку	– рівномірні потоки – характеризуються постійною швидкістю переміщення об'єктів, тобто в однакові відрізки часу об'єкти проходять однаковий шлях; інтервали початку і завершення руху об'єктів також рівні; – нерівномірні потоки – характеризуються зміною швидкості переміщення, можливістю прискорення, уповільнення, зупинки в дорозі, зміни інтервалів відправлення і прибуття
За ступенем безперервності	– безперервні потоки – у кожен момент часу по траєкторії потоку переміщається певна кількість об'єктів; – дискретні потоки – утворюються об'єктами, що переміщуються з інтервалами
За ступенем регулярності	– детерміновані потоки – характеризуються визначеністю параметрів на кожен момент часу; – стохастичні потоки – характеризуються випадковим характером параметрів, які в кожен момент часу приймають певну величину із певним ступенем ймовірності
За ступенем стабільності	– стабільні потоки – характеризуються сталістю значень параметрів протягом певного проміжку часу; – нестабільні потоки – характеризуються флуктуаційним характером зміни потоку
За ступенем мінливості	– стаціонарні потоки – характерні для усталеного процесу, їх інтенсивність є величиною постійною; – нестаціонарні потоки – характерні для несталого процесу, їх інтенсивність змінюється протягом певного періоду часу
За ступенем періодичності	– періодичні – характеризуються сталістю параметрів або постійністю характеру їх зміни через певний період часу; – неперіодичні – характеризуються відсутністю закономірності зміни параметрів потоку
За ступенем відповідності заданому ритму	– ритмічні потоки – характеризуються ритмічними змінами параметрів; – неритмічні потоки – характеризуються відсутністю ритмічних змін параметрів
За ступенем складності	– прості (диференційовані) потоки – складаються з об'єктів одного виду; – складні (інтегровані) потоки – об'єднують різнорідні об'єкти
За ступенем керованості	– керовані потоки – адекватно реагують на керуючий вплив із боку керуючої системи; – некеровані потоки – не реагують на керуючий вплив
За ступенем впорядкованості руху елементів потоку	– ламінарні потоки – у них взаємне переміщення складових елементів відсутнє або носить цілеспрямований, керований характер; вони мають регулярний характер і здатні змінюватися у часі лише за зміни зовнішніх умов або управлінських дій; – турбулентні потоки – характеризуються хаотичними взаємними переміщеннями елементів потоку, що викликають одномоментні зміни практично усіх показників потоку і суттєво ускладнюють процес управління потоком

Джерело: сформовано на основі [6; 8; 10]

підрозділами і коливається за часом, що дає змогу виявити проблемні «вузькі місця» на етапах маршруту руху та вказати, де необхідні диспетчеризація й ефективна система оперативного управління.

Управління матеріальним потоком у закладі охорони здоров'я – процес цілеспрямованого впливу на його структурні підрозділи, які одночасно займаються просуванням, використанням матеріальних та інформаційних потоків і є пунктом реалізації готової продукції – надання медичних послуг. За допомогою ретроспективного аналізу функціонування закладу охорони здоров'я та стандартів надання медичної допомоги визначається кількість можливих медичних маніпуляцій, формується комплексний план надання медичних послуг та матеріального (ресурсного) забезпечення, відповідно до якого організовується діяльність. За результатами моніторингу задоволеності пацієнтів виробляються управлінські рішення, які спрямовані на усунення відхилень від стандартів надання та графіку виконання медичних послуг.

Для управління потоковими процесами логістика застосовує такі підходи [10, с. 46–48; 15, с. 180]:

1. Операційне управління, що забезпечує виконання всіх робочих процесів із мінімальними загальними витратами на виробництво, включаючи закупівлю матеріальних ресурсів, збут і просування медичних послуг.

2. Підпорядкування організації, планування й управління в усіх сферах виробничої діяльності принципу just-in-time: усе закуповувати, виробляти і доставляти споживачеві «точно в строк».

3. Підвищення швидкості і точності переміщення конкретного споживача медичної послуги у процесі її виробництва за рахунок диспетчеризації потокових процесів за допомогою сучасних комп'ютерних технологій.

4. Моніторинг та оцінка матеріальних потоків, організація їх регулювання з моменту входження у виробничий цикл до остаточного використання в ньому аж до кінцевого споживача медичної послуги, що сприяє зміцненню зв'язків медичного закладу з постачальниками матеріальних ресурсів.

5. Цільова установка закладів охорони здоров'я на потреби окремих пацієнтів, корпоративних клієнтів, розвиток договірних відносин із великими і дрібними замовниками медичних послуг.

6. Розвиток горизонтальних взаємин між закладами охорони здоров'я, коли вони вимушено конкурують один з одним у процесі обслуговування споживачів, прагнучи максимально підвищити якість свого медичного продукту, витрачаючи для цього мінімальні кошти, що призводить до горизонталізації багаторівневих ієрархічних структур управління.

7. Безперервне здійснення логістичних нововведень з оцінкою наслідків прийнятих рішень, їхнього впливу на функціональні витрати, на доходи від продажу медичних послуг для досягнення закладом охорони здоров'я конкурентної переваги.

Використання вищеперерахованих підходів до управління закладом охорони здоров'я дасть змогу:

– підвищити конкурентоспроможність медичного закладу за рахунок скорочення загальних витрат і зростання прибутковості від підприємницької діяльності;

– ефективно реалізувати загальну мету закладу охорони здоров'я і підвищити цінність медичної установи в очах реальних і потенційних споживачів, органів виконавчої влади, інвесторів тощо;

– розширити можливості цінової і нецінової конкуренції закладів охорони здоров'я;

– імплементувати у систему управління діяльністю закладу охорони здоров'я маркетинговий підхід – орієнтацію на споживача, на якість його обслуговування;

– удосконалювати всі потокові процеси установи охорони здоров'я так, щоб її стратегічні цілі досягалися якнайкраще;

– прогнозувати попит на медичні послуги і визначати потребу в ресурсах для їх надання, управляти запасами витратних матеріалів та медикаментів, оптимізувати розміщення виробництва послуг і допоміжних приміщень, раціоналізувати маршрути різних видів потоків;

– приводити у відповідність реальну структуру медичної допомоги до потреб населення за рахунок ефективного управління потоковими процесами в охороні здоров'я;

– оптимізувати структуру та обсяги медичної допомоги на основі адекватного фінансування галузі;

– упроваджувати у практику економічні регулятори лікувально-діагностичного процесу, розподілу бюджетних ресурсів між медичними закладами відповідно до їхніх можливостей;

– формувати у медичній установі релевантну інформацію, яка забезпечує ефективність управління;

– мінімізувати витратні дії лікарів через якісну регламентацію лікувально-діагностичного процесу;

– впровадити у систему управління закладом охорони здоров'я концепцію загального управління якістю, або Total Quality Management.

Вивчення потоків закладу охорони здоров'я дає змогу в рамках процесу виробництва медичних послуг створити систему узгодженого за часом руху потоків по встановлених маршрутах, інтегрувати систему управління наданням медичної допомоги і виробничою діяльністю установи, оперативно виявляти дефекти функціонування підрозділів і служб шляхом порівняння об'єктивної картини з еталонними параметрами багатокомпонентного потоку.

Висновки з проведеного дослідження. В останні роки у господарській практиці закладів охорони здоров'я відбулися істотні зміни, стали використовуватися нові методи і технології управління ресурсами, які базуються на концепції логістики. Метою застосування логістичних підходів у лікувально-профілактичних установах є організація в просторі й часі матеріальних потоків із мінімальними витратами ресурсів, що забезпечує максимальне задоволення запитів практикуючих фахівців і пацієнтів.

Перевагою використання логістики як сучасної парадигми міждисциплінарного наукового напрямку у сфері охорони здоров'я є можливість застосування ринкових механізмів ефективного контролю над ресурсами галузі, а також впливу на стратегію і тактику роботи медичних установ через створення нових конкурентних переваг для закладів охорони здоров'я на ринку медичних послуг. Застосування інструментів та методів логістики прискорює процес отримання та передачі інформації про необхідні ресурси, що в результаті підвищує якість надання медичної допомоги. Логістика може використовуватися для координації діяльності щодо ресурсозабезпечення як на рівні окремої медичної установи, так і системи охорони здоров'я у цілому.

У цілому застосовування логістичного підходу на всіх етапах виробничого процесу – від постачання до розподілу і збуту – допомагає досягти максимальної ефективності управління, високих показників не тільки кінцевих, а й проміжних результатів виробничо-господарської діяльності закладу охорони здоров'я. В умовах специфічності ринку медичних послуг це буде мати величезне значення як на локальному рівні для будь-якого медичного закладу, так і в цілому для макроекономічних явищ у сфері охорони здоров'я.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Трифонова Н.Ю. Адаптация медицинских учреждений кработе в условиях рынка. *Здравоохранение.* 2008. № 9. С. 35–39.

2. Гаджинский А.М. Основы логистики. Москва : Маркетинг, 1995. 187 с.

3. Мыльникова И.С. Как измерить результаты инноваций в учреждениях здравоохранения? *Качество медицинской помощи*. 2001. № 1. С. 3–4.

4. Жаворонков Е.П. Поиск решений при создании системы логистики в медико-производственных организациях здравоохранения. *Риск.* 2010. № 1. С. 217–219.

5. Щепин О.П., Овчаров В.К. Пути решения проблем здравоохранения. *Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины*. 2004. № 1. С. 12–15.

6. Глогусь О. Логістика : навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 1998. 160 с.

7. Кальченко А.Г. Логістика : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 148 с.

8. Gattorna J., Day A., Hargreaves I. Effective Logistics Management. *Logistics Information Management.* 1991. Vol. 4. № 2. P. 2–91.

9. Николайчук, В.Е. Основы логістики : учебное пособие. Донецк : Китис, 1999. 160 с.

10. Мамченко О.П. Потоковые модели систем управления корпоративной организацией : монография. Барнаул : Алт. ун-т, 2002. 254 с.

11 Dembińska-Cyran I. Internal and external supply chain of hospital. URL : http://www.logforum.net/vol1/issue1/no5/5_1_1_05.html (дата звернення: 02.06.2020).

12. Яковлев А.В. Управление производством: планирование и диспетчеризация. Москва : 1С-Паблишинг, 2018. 219 с.

13. Бердутин В.А. Элементы логистического подхода в управлении медицинским учреждением : автореф. дис. … канд. мед. наук. Москва, 2009. 22 с.

14. Каневський О.С. Передумови застосування логістичних підходів у галузі медицини. *Медицина транспорту України.* 2005. № 12/14. С. 22–29.

15. Котис Н.В., Ціщик Р.В. Аналіз доцільності запровадження логістичного менеджменту в діяльність закладів охорони здоров'я. *Інфраструктура ринку.* 2019. Вип. 33. С. 178–183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2019_33_28 (дата звернення: 08.06.2020).

REFERENCES:

1. Trifonova N.Yu. (2008) Adaptatsiya meditsinskikh uchrezhdeniy k rabote v usloviyakh rynka. [Adaptation of medical institutions to work in market conditions]. *Healthcare,* no. 9, pp. 35-39.

2. Gadzhinskiy A.M. (1995) Osnovy logistiki. [Fundamentals of logistics]. M.: Marketing. (in Russian)

3. Myl'nikova I.S. (2001) Kak izmerit' rezul'taty innovatsiy v uchrezhdeniyakh zdravookhraneniya? [How to measure the results of innovation in health care institutions?]. *Quality of medical care, no.* 1. pp. 3-4.

4. Zhavoronkov E.P. (2010) Poisk resheniy pri sozdanii sistemy logistiki v mediko-proizvodstvennykh organizatsiyakh zdravookhraneniya. [Searching for solutions in the creation of a logistics system in medical-industrial healthcare organizations]. *Risk,* no. 1, pp. 217-219.

5. Shchepin O.P., Ovcharov V.K. (2004) Puti resheniya problem zdravookhraneniya. [Ways to solve health problems]. *Problems of social hygiene, health care and history of medicine,no.*1. pp. 12-15.

6. Ghloghusj O. (1998) Loghistyka: navch. posib. [Logistics: textbook]. Ternopil: Economic Thought. (in Ukrainian)

7. Kaljchenko A.Gh. (2000) Loghistyka: navch. posib. [Logistics: textbook]. K.: KNEU. (in Ukrainian)

8. Gattorna J., Day A., Hargreaves I. (1991) Effective Logistics Management. *Logistics Information Management,* vol.4, № 2. pp. 2-91.

9. Nikolaychuk V.E. (1999) Osnovy logistiki: ucheb. posob. [Fundamentals of logistics: textbook]. Donetsk: "Kitis". (in Russian)

10. Mamchenko O.P. (2002) Potokovye modeli sistem upravleniya korporativnoy organizatsiey: monografiya. [Flow models of corporate organization management systems: a monograph]. Barnaul: Alt.university Publishing. (in Russian)

11 Dembińska-Cyran I. Internal and external supply chain of hospital. Available at: http://www.logforum.net/vol1/issue1/no5/5_1_1_05.html (accessed 2 June 2020).

12. Yakovlev A.V. (2018) Upravlenie proizvodstvom: planirovanie i dispetcherizatsiya. [Production management: planning and dispatch management]. M.: 1S-Pablishing. (in Russian)

13. Berdutin V.A. (2009) Elementy logisticheskogo podkhoda v upravlenii meditsinskim uchrezhdeniem: avtoref. dis. kand. med. nauk. [Elements of the logistic approach in the management of a medical institution] (PhD Thesis). Moskow

14. Kanevsjkyj O. S. (2005) Peredumovy zastosuvannja loghistychnykh pidkhodiv u ghaluzi medycyny. [Prerequisites for the application of logistic approaches in the sphere of medicine]. *Transport medicine of Ukraine.*, no. 12/14. pp. 22-29.

15. Kotys N.V., Cishhyk R.V. (2019) Analiz dociljnosti zaprovadzhennja loghistychnogho menedzhmentu v dijaljnistj zakladiv okhorony zdorov'ja. [Analysis of expediensy of logistic management introduction in activities of health care institutions]. *Market infrastructure.* vol. 33. pp. 178-183. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2019_33_28 (accessed 8 June 2020)

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

INVESTMENT SUPPORT FOR IVANO-FRANKIVSK REGION INNOVATIVE DEVELOPMENT

УДК 330.341.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-23

Боднарук І.Р.
асистент кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Bodnaruk Iryna
Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas

У статті розглянуто сутність інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку регіону. Запропоновано розглядати інвестиційне забезпечення на макро-, мезо-, мікро- та нанорівні. Виділення нанорівня обґрунтовано важливістю та необхідністю використання людського потенціалу як чинника інноваційного розвитку, адже саме люди є носіями інноваційних ідей. На основі статистичних даних проведено аналіз інноваційної активності підприємств, досліджено тенденції інвестування у розвиток інноваційної сфери в Івано-Франківській області, а саме питомої ваги обсягу витрат на виконання наукових досліджень у ВВП та регіональному валовому продукті, а також загальному обсязі капітальних інвестицій. Здійснено аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності області. Визначено основні перешкоди і проблеми та запропоновано шляхи поліпшення інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку Івано-Франківської області.
Ключові слова: *інвестиції, інновації, регіон, інвестиційне забезпечення, інноваційний розвиток регіону.*

В статье рассмотрена сущность инвестиционного обеспечения инновационного развития региона. Предложено рассматривать инвестиционное обеспечение на макро-, мезо-, микро- и наноуровне. Выделение наноуровня обосновано важностью и необходимостью использования человеческого потенциала как фактора инновационного развития, ведь именно люди являются носителями инновационных идей. На основе статистических данных проведен анализ инновационной активности предприятий, исследованы тенденции инвестирования в развитие инновационной сферы в Ивано-Франковской области, а именно удельного веса объема расходов на выполнение научных исследований в ВВП и региональном валовом продукте, а также общем объеме капитальных инвестиций. Осуществлен анализ источников финансирования инновационной деятельности области. Определены основные препятствия и проблемы и предложены пути улучшения инвестиционного обеспечения инновационного развития Ивано-Франковской области.
Ключевые слова: *инвестиции, инновации, регион, инвестиционное обеспечение, инновационное развитие региона.*

The article considers the essence of investment support for innovative development of the region. It is proposed to consider investment support at the following levels: macro-, meso-, micro- and nanolevel. The allocation of the nanolevel is justified by the importance and necessity of using human potential as a factor of innovative development, because people are the bearers of innovative ideas. The analysis of innovation activity of enterprises based on statistical data is carried out. The trends of investment of the innovation development in Ivano-Frankivsk region, namely Gross Domestic expenditures and Regional Domestic expenditures on research and development and, as well as total capital investment are investigated. According to the results of the analysis, a conclusion was made about the low level of innovation activity in Ivano-Frankivsk region. More than half of enterprises do not implement innovations, and the share of sold innovative products remains at a very low level. The analysis of financial sources of regional innovative activity is also carried out. It was stated that the innovative development of Ivano-Frankivsk region was mainly financed from its own sources, the share of which was over 90% in 2016-2018. The obtained research results indicate that investment support for innovative development of Ivano-Frankivsk region requires improvement of mechanisms for its provision, as it is one of the most important factors in stimulating the development of the region. The main obstacles and problems are identified, as well as ways to improve the investment support of innovative development of Ivano-Frankivsk region, in particular by applying fiscal incentives for enterprises engaged in innovation; use of soft loans to stimulate an increase in the share of innovative products in the total industrial output of enterprises; providing access to diversified sources of financial support for innovative development; stimulating the growth of research expenditures in Gross Domestic Product and in the Regional Gross Product; stimulating the growth of investment in research and development.
Key words: *investment, innovation, region, investment provision, region innovative development.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації важливим напрямом розвитку економіки регіонів є ефективна інноваційна діяльність, головною рушійною силою якої виступає активізація інвестиційної діяльності, адже завдяки вкладанню інвестицій та вдосконаленню механізмів інвестиційної підтримки відбувається підвищення конкурентоспроможності регіону на основі впровадження інноваційних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблематики інвестиційної та інноваційної діяльності регіонів України присвячено дослідження багатьох учених-економістів, серед яких: К.Ю. Деделюк, О.В. Фарат, Л. Лешанич, Л.Є. Сімків, С. Гунда, О.О. Цанько та ін. В їхніх роботах визначено актуальні виклики активізації інвестиційної діяльності. У роботах науковців М.І. Диби, О.М. Юркевич, Т.В. Майорової, І.В. Власової та ін. розглянуто фінансове забезпечення інноваційного розвитку України, зокрема визначено особливості фінансування інвестиційної діяльності, проведено оцінку стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні на підставі дослідження тенденцій

фінансування та аналізу приватних і державних джерел фінансових ресурсів.

Постановка завдання. Науковці чимало уваги приділяють вивченню питання фінансування інноваційного розвитку як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах, проте динамічність зовнішнього середовища ставить нові виклики та спричиняє потребу аналізу та виявлення тенденцій, які формуються під впливом різноманітних чинників. Це, своєю чергою, потребує прийняття нових управлінських рішень та вдосконалення наявних. Метою статті є дослідження тенденцій інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку в Івано-Франківській області, визначення перешкод та розроблення рекомендацій щодо поліпшення фінансування інноваційної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний період розвитку національної економіки потребує організації та фінансового забезпечення інноваційної діяльності, які б сприяли формуванню і збереженню науково-технічного потенціалу пріоритетних напрямів розвитку, створили необхідні передумови для ефективного та швидкого запровадження науково-технічних досягнень, сприяли створенню необхідних матеріальних умов для збереження кадрового потенціалу науки і техніки. Завдання фінансування сфери науково-технічної та інноваційної діяльності полягає у визначенні необхідних обсягів фінансових ресурсів, джерел їх надходження та напрямів спрямування для забезпечення і стимулювання інноваційної діяльності [6, с. 82].

Варто відзначити, що інвестиційне забезпечення розглядається у роботі [3] як сукупні дії підприємницьких структур і органів самоврядування із залучення реальних та потенційних можливостей внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів за стратегічними напрямами економічної діяльності господарського комплексу для забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Іншого трактування дотримується автор у роботі [5], розуміючи під інвестиційним забезпеченням усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються у підприємницьку та інші види діяльності, у результаті яких створюється дохід або досягається соціальний ефект. Розділяємо таку думку автора, адже в інноваційному розвитку важливу роль відіграють інтелектуальні цінності людини, адже саме вона є творцем інноваційних рішень. А отже, вважаємо за необхідне розглянути інвестиційне забезпечення інноваційної сфери регіону на макро-, мезо-, мікро- та нанорівні з метою отримання комплексного наукового бачення особливостей його формування, а також використання.

При цьому на макроекономічному рівні джерелами інвестицій є ВВП і його структура за доходами, видатками та цільовими фондами, форми перерозподілу ВВП; на мікроекономічному рівні – виторг, доходи на основі виторгу, отримані ззовні капітальні трансферти [6, с. 80]. Виділення нанорівня обґрунтовано важливістю та необхідністю використання людського потенціалу як фактору інноваційного розвитку, оскільки саме люди з їхніми знаннями та компетенціями, що є носіями інноваційних ідей, спроможні до постійного оновлення, нагромадження і продуктивного використання знань, що досліджено у роботі [1, с. 273]. Окрім того, автори [2, с. 13] розглядають доцільність інвестування у людський потенціал. Серед напрямів інвестування виділяють інтелектуальний потенціал особистості, результатом вкладення інвестицій в який передбачається розвиток творчого потенціалу, новаторства, підвищення інноваційності, креативності працівників, зростання кількості винахідників та раціоналізаторів, впроваджених інновацій.

Інвестиції виступають одним із ключових чинників успіху інноваційної діяльності. Саме від успішності залучення та достатності інвестицій у кінцевому підсумку і залежать результативність та ефективність інноваційного розвитку.

Щодо Івано-Франківської області, то проведений аналіз за даними Головного управління статистики свідчить про те, що протягом 2010–2018 рр. питома вага підприємств, що займалися інноваціями, становила близько 21% (тільки у 2014 р. показник зріс до 22,8%). Протягом досліджуваного періоду найбільше значення даного показника по Україні було 18,9% у 2016 р., а в 2018 р. зменшилося до 16,4%, отже, позитивних тенденцій в інноваційній сфері не спостерігалося як в Івано-Франківській області, так і Україні загалом (рис. 1).

Питома вага підприємств, що впроваджували інновації в області, змінилася з 14,1% у 2010 р. (найменше значення) до 18,9% у 2018 р. (найбільше значення). Протягом періоду відбувалося незначне коливання зазначеного показника. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової зростала у 2011–2012 рр., і найбільше значення її становило 7,5% у 2012 р. Протягом наступних років відбувалося зменшення показника до рекордно мінімального значення 0,4% у 2017 р., проте у 2018 р. відбулося незначне зростання до 1,1%.

Результати досліджень дають підстави зробити висновок про низький рівень інноваційної діяльності в Івано-Франківській області, оскільки більше половини підприємств не займаються інноваціями, не впроваджують інновації, а питома вага реалізованої інноваційної продукції залишається на дуже низькому рівні.

Серед вагомих причин таких тенденцій найчастіше науковці називають недостатній рівень фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Протягом досліджуваного періоду інвестиційний

Рис. 1. Показники, що характеризують інноваційний розвиток в Івано-Франківській області

Джерело: сформовано за даними [4; 7]

Рис. 2. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Івано-Франківській області

Джерело: сформовано автором за даними [4; 7]

розвиток Івано-Франківської області переважно фінансувався за рахунок власних джерел, частка яких становила понад 90% у 2016–2018 рр. (рис. 2).

Хоча загальний обсяг фінансування збільшувався на 53 724,7 тис грн у 2017 р. і на 11 960,8 тис грн у 2018 р., що відбувалося переважно за рахунок зростання власних джерел, розмір іноземних інвестицій залишається на досить низькому рівні. Варто відзначити, що іноземні інвестори, здійснюючи фінансування інноваційного розвитку, зустрічаються з певними перешкодами, серед яких – недосконале законодавство, коливання загальноекономічних показників, військові дії на Сході Україні, що має наслідком зростання ризику вкладень.

Проведений аналіз статистичних даних показує, що питома вага обсягу витрат на виконання наукових досліджень у регіональному валовому продукті Івано-Франківської області протягом 2010–2018 рр. щороку зменшувалася, тільки у 2018 р. зросла і становила 0,06% (табл. 1). Питома вага обсягу витрат на виконання наукових досліджень у ВВП України також зменшувалася й у 2018 р. становила 0,47%. Таке значення є вищим, аніж в Івано-Франківській області, проте все ще залишається на дуже низькому рівні, адже,

Таблиця 1

Питома вага обсягу витрат на виконання наукових досліджень у ВВП, регіональному валовому продукті, загальному обсязі капітальних інвестицій

Показник / роки		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага обсягу витрат на виконання наукових досліджень у ВВП та у регіональному валовому продукті, %	Україна	0,75	0,79	0,8	0,8	0,69	0,64	0,48	0,45	0,47
	Івано-Франківська область	0,17	0,14	0,11	0,06	0,06	0,04	0,04	0,04	0,06
Питома вага інвестицій на наукові дослідження та розробки у загальному обсязі капітальних інвестицій, %	Україна	0,30	0,30	0,20	0,24	0,17	0,19	0,21	0,25	0,26
	Івано-Франківська область	0,02	0,05	0,01	0,06	0,02	0,02	0,04	0,03	0,12

Джерело: сформовано автором за даними [4; 7; 8]

за даними Євростату, у країнах Європейського Союзу наукоємність ВВП у 2018 р. становила 2,12% і була найвищою у Швеції (3,32%) та Австрії (3,17%). Також спостерігалися високі значення показника у Німеччині (3,03%), Данії (3,03%), Бельгії (2,76%) і Фінляндії (2,75%) [9].

Питома вага інвестицій на наукові дослідження та розробки у загальному обсязі капітальних інвестицій області є також на дуже низькому рівні і протягом досліджуваного періоду коливалася в межах 0,01–0,06% і тільки у 2018 р. зросла до 0,12%. Аналогічний показник по Україні з 2010 р. до 2014 р. зменшувався, а з 2015 р. відбулося його зростання з 0,17% до 0,26%.

Отримані результати досліджень свідчать про те, що інвестиційна підтримка інноваційного розвитку Івано-Франківської області потребує вдосконалення механізмів її забезпечення, адже є одним із найважливіших чинників стимулювання розвитку регіону.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного аналізу встановлено, що понад 80% підприємств Івано-Франківської області не займаються та не впроваджують інновації. Однією з причин такої ситуації є низький рівень фінансування інноваційної сфери, зокрема використання власних фінансових джерел, частка яких протягом останніх років перевищувала 90%. Питома вага витрат на виконання наукових досліджень у ВВП та у валовому регіональному продукті залишається нижчою, ніж у європейських країнах.

Поліпшення інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку регіону видається доцільним здійснювати у таких напрямах:

– застосування фіскальних стимулів для підприємств, що займаються інноваціями;

– використання пільгових кредитів для стимулювання збільшення частки інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції підприємств;

– забезпечення доступу до диверсифікованих джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку;

– стимулювання росту частки витрат на виконання наукових досліджень у ВВП та в регіональному валовому продукті;

– стимулювання росту частки інвестицій на наукові дослідження та розробки у загальному обсязі капітальних інвестицій.

Також важливим є нормативно-правове забезпечення інвестиційної підтримки інноваційних проєктів. У цьому напрямі необхідним є моніторинг змін та доповнень у законах України, що стосуються інноваційної та інвестиційної діяльності, врахування впливу нових постанов Кабінету Міністрів України, Верховної Ради, указів Президента, наказів або розпорядження міністерств і відомств. Необхідним є усунення розбіжностей та неточностей формулювань у законодавчій базі, забезпечення захисту прав інтелектуальної власності.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в подальшому дослідженні напрямів та шляхів залучення інвестицій в інноваційний розвиток регіону шляхом вивчення зарубіжного досвіду та можливостей його впровадження в українську економіку в напрямі ефективного інноваційного розвитку регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боднарук І.Р. Роль людського потенціалу у забезпеченні інноваційного розвитку Івано-Франківської області. *Інфраструктура ринку.* 2019. Вип. 30. С. 273–278.

2. Боднарук І.Р., Ревтюк Є.А. Особливості процесів інвестування у людський потенціал підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 5. С. 11–14.

3. Вахович І.М., Денисюк Г.Л. Концептуальні засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1(115). С. 138–144.

4. Інвестиційна діяльність в Івано-Франківській області : статистичний збірник / ред. Ю.О. Макар. Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській обл., 2019. 126 с.

5. Параконний С.В., Войшвілло Л.В., Шпанковський І.В. Напрями інвестиційного забезпечення розвитку

економічного потенціалу підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2011. № 11(153). Ч. 1. С. 68–76.

6. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України : монографія / М.І. Диба та ін. ; за ред. д.е.н., проф. М.І. Диби, к.е.н., доц. О.М. Юркевич. Київ : КНЕУ, 2013. 425 с.

7. Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області. URL : http://www.ifstat.gov.ua.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua.

9. The World Bank. URL : http://data.worldbank.org.

REFERENCES:

1. Bodnaruk I. R. (2019) Rol liudskoho potentsialu u zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku Ivano-Frankivskoi oblasti [The role of human potential in providing innovative development of Ivano-Frankivsk region]. *Market Infrastructure: an electronic professional scientific and practical journal on economic sciences,* vol. 30, pp. 273-278. (In Ukrainian)

2. Bodnaruk I. R., Revtiuk Ye. A. (2014) Osoblyvosti protsesiv investuvannia u liudskyi potentsial pidpryiemstva [Features of the investment process in human potential of the enterprise]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*, vol. 5, pp. 11-14. (In Ukrainian)

3. Vakhovych I. M., Denysiuk H. L.(2011) Kontseptualni zasady investytsiinoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku rehionu [Conceptual grounds for investment support of region's innovative development]. *Actual problems of economics*, vol. 1 (115). pp. 138-144. (In Ukrainian)

4. Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti (2019). Investytsiina diialnist v Ivano-Frankivskii oblasti [Investment activity in Ivano-Frankivsk region] / red. Yu. O. Makar. Ivano-Frankivsk, 126 p.

5. Parakonnyi S. V., Voishvillo L. V., Shpankovskyi I. V. (2011) Napriamy investytsiinoho zabezpechennia rozvytku ekonomichnoho potentsialu pidpryiemstva [Directions of investment support of economic potential development of the enterprise]. *Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,* vol. 11(153), no. 1, pp. 68-76. (In Ukrainian)

6. Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy (2013) [Financial support of innovative development of Ukraine] (monograph) / M. I. Dyba and others; za red. prof. M. I. Dyby and phd. O. M. Yurkevych. K.: KNEU, 425 p. (In Ukrainian)

7. State Statistics Committee in Ivano-Frankivsk region. Available at: http://www.ifstat.gov.ua (accessed 30 May 2020).

8. State Statistics Committee in Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 30 May 2020).

9. The World Bank. Available at: http://data.worldbank.org (accessed 30 May 2020).

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF THE NATURAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF THE REGIONS

УДК 351.82:353:332.14](477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-24

Іванова Т.В.
д.н.держ. упр., професор,
професор кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
підприємств
Національний авіаційний університет

Ivanova Tamara
National Aviation University

Розглянуто проблемні питання функціонування механізмів державного управління природно-економічним розвитком регіонів. Узагальнено теоретико-методичні засади державного управління природно-економічним потенціалом регіонів за працями вітчизняних учених. Акцентовано увагу на тому, що в державному управлінні розвитком природно-економічного потенціалу регіонів нині є значна низка проблемних питань. Під час дослідження виокремлені функціональні механізми державного управління. Зазначено, що механізм державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіону має бути комплексним. Окреслено комплекс регіональних завдань, вирішення яких має забезпечувати механізм державного управління природно-економічним потенціалом регіонів. Встановлено, що розвиток регіонів та країни загалом залежить від того, за допомогою яких механізмів здійснюватиметься державне управління розвитком регіонів.

Ключові слова: *державне управління, механізми державного управління, регіон, розвиток регіону, природно-економічний потенціал.*

Рассмотрены проблемные вопросы функционирования механизмов государственного управления природно-экономическим развитием регионов. Проведен обзор теоретико-методических основ государственного управления природно-экономическим потенциалом регионов. Акцентировано внимание на том, что в государственном управлении развитием природно-экономического потенциала регионов на сегодня существует значительный ряд проблемных вопросов. Во время исследования выделены функциональные механизмы государственного управления. Отмечено, что механизм государственного управления развитием природно-экономического потенциала региона должен быть комплексным. Определен комплекс региональных задач, решение которых должно обеспечивать механизм государственного управления природно-экономическим потенциалом регионов. Установлено, что развитие регионов и страны в целом зависит от того, с помощью каких механизмов будет осуществляться государственное управление развитием регионов.

Ключевые слова: *государственное управление, механизмы государственного управления, регион, развитие региона, природно-экономический потенциал.*

Problems of functioning of mechanisms of state management of natural and economic development of regions are considered. The theoretical and methodological foundations of the state management of the natural and economic potential of the regions according to the works of domestic scientists are generalized. It is substantiated that the urgency of the issue of formation of the state mechanism of development of the natural and economic potential of the region increases in accordance with the increasing tendencies of economic development of the country, the increase of negative phenomena in society, the increase of threats in the sphere of economy, foreign policy, etc. Attention is drawn to the fact that the state management of the development of the natural and economic potential of the regions today has a number of problematic issues. On the basis of working out of scientific researches of leading scientists functional mechanisms of public administration – normative-legal, administrative-institutional, financial-economic are singled out. The impossibility of isolating one of the mechanisms of state governance for the development of the natural and economic potential of the regions, as they act simultaneously, is complementary and interconnected. It is stated that the mechanism of state management of the development of natural and economic potential of the region should be comprehensive. Studying the tasks of the state authorities to ensure the development of the natural and economic potential of the regions, the legal, organizational and economic mechanisms of state management of the development of the natural and economic potential of the region are singled out. The complex of regional tasks, the solution of which should be provided by the mechanism of state management of the natural and economic potential of the regions, is outlined. It is established that the development of regions and the country as a whole depends on the mechanisms by which the state administration of regional development will be implemented. Today, the modern science of public administration faces the task of improving mechanisms that will ensure the most effective achievement of goals and objectives of regional development, provide equal conditions for the functioning of natural and economic potential of regions of Ukraine, require targeted action by the state by regulating regional development and promoting individual regions. features of their natural, production and resource potential.

Key words: *public administration, mechanisms of public administration, region, development of the region, natural and economic potential.*

Постановка проблеми. Сучасна економіка України характеризується руйнуванням основних елементів соціально-економічного потенціалу як цілої держави, так і окремих її регіонів. Це пов'язано з нераціональним використанням природних ресурсів, недосконалою системою державного управління та політикою використання економічного потенціалу, недостатньою сформованістю умов для науково-технічного розвитку країни тощо. Для подальшого зростання показників соціального та економічного розвитку нашої держави необхідні перетворення як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному, адже соціально-економічний потенціал кожного окремого регіону формує загальний потенціал країни.

Сьогодні для України пріоритетним завданням державного управління є державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, адже відсутні ефективні механізми державного управління природно-економічним розвитком регіонів. Створення нової моделі управління природно-економічним потенціалом регіонів України сприятиме зростанню природно-економічного потенціалу регіонів, підвищенню рівня і якості життя населення та стане передумовою забезпечення стабільності в нашій державі. Саме це і підтверджує актуальність дослідження проблеми державного управління розвитком природно-економічним потенціалом регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації, вдосконалення механізмів державного управління розвитком регіонів були досліджені багатьма вітчизняними науковцями. В останні роки вибраною у цій статті темою переймалися такі вчені, як: Т. Ганцюк, В. Горбик, О. Ігнатенко, Н. Мирна та ін. Загалом у дослідженнях науковців наведені різні важливі аспекти вказаної теми, але, віддаючи належну шану всім ученим, варто підкреслити, що багато питань щодо теоретико-методологічного забезпечення державного управління регіональним розвитком та побудови відповідних державних механізмів не були висвітлені повною мірою або недостатньо розробленими та потребують більш детального опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей функціонування механізмів державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіонів у сучасних умовах та окреслення напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна модель державного управління в Україні, яка формувалася в перехідний період, враховуючи широкомасштабні трансформації в економіці, інтеграційні процеси, не відповідає вимогам сучасності, особливо у сфері вирішення питань регіонального економічного розвитку.

Сьогодні у вітчизняній практиці державного управління відсутній системний стратегічний підхід до розвитку регіонів. У питаннях регіонального розвитку нашої держави та державного управління в цій сфері є значна низка проблем, які перешкоджають забезпеченню економічного зростання, покращенню показників соціального розвитку, формуванню ефективної системи управління регіональним розвитком. З огляду на прагнення України до європейської інтеграції, пошуку власного місця та співпраці з країнами світового співтовариства на засадах партнерства і рівності, державне регулювання розвитком регіонів має стати пріоритетним напрямом державного управління.

Вирішення проблемних питань державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіонів має стати одним із чинників стабілізації ситуації в нашій державі та формування умов для подальшого розвитку регіонів та країни загалом.

Тому подальший розвиток та ефективне функціонування регіонів можливе за умови існування дієвого механізму державного управління розвитком природно-економічного потенціалу.

У науковій літературі під механізмом державного управління природно-економічним потенціалом регіону розуміється сукупність принципів, методів та заходів, спрямованих на здійснення державного управління регіонами України, а також їх інституціональна реалізація [4].

Узагальнення наукових напрацювань провідних учених щодо теоретичного обґрунтування державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіону дає змогу виокремити функціональні механізми: нормативно-правовий, адміністративно-інституційний, фінансово-економічний. На нашу думку, неможливо підкреслити ступінь важливості будь-якого із них, оскільки вони діють одночасно, є взаємодоповнюваними та взаємопов'язаними.

На підставі аналізу наукових праць вітчизняних та іноземних авторів щодо державного управління природно-економічним розвитком регіонів загалом можливо дійти висновку, що механізм державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіонів має бути комплексним.

Комплексний механізм державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіону являє собою інтеграцію правового, організаційного та економічного механізмів, що включають у себе методи правового регулювання, організаційно-економічні методи, важелі, інструменти впливу на керований об'єкт [2].

Різні науковці відповідно до комплексу методів управління серед складників системи комплексного механізму державного управління виділяють декілька різновидів механізмів. Більшість дослідників керуються тим, що фактори державного управління повинні мати економічну, соціальну, організаційну, політичну і правову природу, і на основі цього серед елементів комплексного механізму державного управління виділяють економічний, мотиваційний, організаційний, політичний та правовий механізми [1, ст. 21]. Таким чином, комплексний механізм державного управління розвитком регіону має бути представлений окремою системою, в якій взаємозалежні і взаємозумовлені нормативно-правова, організаційна, а також економічна компоненти.

З огляду на перелік завдань органів державної влади щодо забезпечення розвитку природно-економічного потенціалу регіонів, вважаємо за необхідне виокремити нормативно-правовий, організаційний та економічний механізми. Розглянемо

більш детально кожен із зазначених механізмів державного управління.

Нормативно-правовий механізм державного управління являє собою сукупність правових засобів, які здійснюють правове регулювання суспільних відносин в управлінні розвитком природно-економічного потенціалу регіону. Нормативно-правове забезпечення є важливою складовою частиною механізму державного управління розвитком регіону та визначає межі здійснення функцій механізму та діяльності його суб'єктів управління.

Організаційний механізм державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіонів є вкрай важливим. Організаційний механізм державного управління включає в себе сукупність правил і процедур діяльності суб'єктів державної економічної політики на регіональному рівні щодо розподілу функцій між такими суб'єктами, кадрового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення та покликаний забезпечити функціонування та координацію інституцій (суб'єктів) державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіону.

Аналізуючи праці науковців, які зробили суттєвий внесок в уточнення понятійного апарату механізмів державного управління розвитком природно-економічного потенціалу, необхідно згадати В.М. Горбика, який визначає, що центральним елементом організаційного механізму є структура управління, за допомогою якої поєднуються різні сторони діяльності, регламентуються внутрішні зв'язки і досягається стійка система службових відносин між структурними підрозділами і працівниками апарату управління [2].

Особливе значення в реалізації державного управління на регіональному рівні відіграє економічний механізм, який включає в себе сукупність економічних методів, інструментів, важелів для досягнення поставленої мети. Основною метою його функціонування є посилення конкурентних позицій регіону шляхом використання переваг стратегічного прогнозування та планування.

Погоджуємось із трактуванням економічного механізму державного управління, запропонованим В.М. Горбиком. Автор зазначає, що економічний механізм передбачає управління системою ринкових відносин, системою економічного впливу з боку держави. На відміну від організаційного механізму, що регулює організаційні відносини між елементами системи, економічний механізм державного управління розвитком природно-економічного потенціалу регіону реалізує систему економічних відносин у процесі управління [2].

Підсумовуючи викладені вище положення, можна сказати, що механізм державного управління природно-економічним потенціалом регіонів має забезпечувати вирішення такого комплексу регіональних завдань, як:

– закріплення основних положень соціальної та економічної політики в законодавчих актах;

– оцінка соціально-економічного становища регіонів на основі сучасних методів прогнозування та оцінки обсягів виробництва продукції, ефективності використання ресурсів, якості життя населення;

– формування сприятливої цінової, тарифної та кредитно-фінансової політики на міжрегіональному і міждержавному рівнях для виробництва продукції, проведення робіт і надання послуг;

– аналіз продовольчої безпеки на основі вивчення наповнення продовольчого ринку, контролю за організацією централізованих продовольчих фондів та регулювання цін на продукцію сільського господарства в регіонах, розроблення пропозицій щодо створення і використання резервних державних фондів;

– сприяння розвитку ринкової інфраструктури в регіонах, регулювання основних пропорцій міжгалузевого і внутрішньогалузевого обмінів;

– забезпечення умов нормальної конкуренції на продовольчому ринку;

– розроблення маркетингових та консалтингових програм для розвитку малого бізнесу і підприємництва;

– подолання економічного спаду та створення умов для активізації та розвитку підприємницької діяльності, що є невід'ємною умовою забезпечення майбутнього економічного відродження та росту;

– підтримка та стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку економіки, що дасть змогу сподіватися на стабілізацію економічної ситуації та створення потенціалу для конкурентоспроможності та зростання економіки в нових умовах [3].

На підставі проведеного дослідження варто зауважити, що від того, за допомогою яких механізмів здійснюватиметься державне управління розвитком регіонів, залежить якість і швидкість здійснення реформ як у регіонах, так і у країні загалом. Тому використання комплексного механізму має забезпечувати рівні умови функціонування природно-економічного потенціалу регіонів України, забезпечувати взаємодію та цілеспрямованість функціонування суб'єктів та об'єктів державного управління на регіональному рівні, вимагає цілеспрямованих дій з боку держави шляхом регулювання розвитку регіонів та сприяння окремим регіонам, використання особливостей їх природного, виробничого і ресурсного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вимога сьогодення, яка стоїть перед сучасною Україною, – це удосконалення системи управління регіональним розвитком. Від практичного втілення реформ державного управління регіональним розвитком залежить конкурентоспроможність регіонів та України в майбутньому.

Вже сьогодні державне управління розвитком природно-економічного потенціалу регіонів має передбачати системні дії щодо забезпечення збалансованого функціонування регіональних систем, основною метою яких є покращення якості та підвищення рівня життя населення. Аналіз вітчизняного досвіду державного управління природно-економічним потенціалом регіонів показує, що його ефективність багато в чому залежить від механізмів управління. Механізм державного управління природно-економічним потенціалом регіонів є досить складним і багатофункціональним, його застосування у сучасних умовах потребує оптимізації, удосконалення. Подальше удосконалення процесу функціонування механізму державного управління природно-економічним потенціалом регіонів передбачатиме створення, коригування та забезпечення його дієвості в системі управління регіонами.

Тому перед сучасною наукою державного управління стоїть завдання вдосконалювати механізми, які дадуть змогу забезпечити найбільш ефективне досягнення цілей і завдань регіонального розвитку, забезпечуватимуть рівні умови функціонування природно-економічного потенціалу регіонів України, вимагатимуть цілеспрямованих дій з боку держави шляхом регулювання розвитку регіонів та сприяння окремим регіонам, використання особливостей їхнього природного, виробничого і ресурсного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ганцюк Т. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 17–26. (дата звернення: 25.05.2020).

2. Горбик В.М., Ігнатенко О.С. Вплив місцевих органів публічної влади на розвиток природно-економічного потенціалу регіону. URL: https://kiyvagrolis.com.ua/vplyv-mistsevyh-organiv-publichnoyi-vlady-na-rozvytok-pryrodno-ekonomichnogo-potentsialu-regionu (дата звернення: 22.05.2020).

3. Горбик В.М. Напрями розвитку механізму державного управління природно-економічним потенціалом регіонів: міжгалузеві аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1375 (дата звернення: 01.06.2020).

4. Горбик В.М. Моделювання механізму державного управління природно-економічним потенціалом регіону. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2018. Т. 29 (68). № 3. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/3_2018/10.pdf (дата звернення: 25.05.2020).

5. Мирна Н.В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/09.pdf (дата звернення: 25.05.2020)

REFERENCES:

1. Hantsiuk, T. (2014) Do problemy vyznachennia elementiv kompleksnoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia [To the problem of determining the elements of the complex mechanism of public administration] *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 3, pp.17–26. (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

2. Horbyk, V.M. and Ihnatenko O.S. (2019) Vplyv mistsevykh orhaniv publichnoi vlady na rozvytok pryrodno-ekonomichnoho potentsialu rehionu [Directions of development of the mechanism of state management of natural and economic potential of regions: intersectoral aspects], *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. (electronic journal). Available at: https://kiyvagrolis.com.ua/vplyv-mistsevyh-organiv-publichnoyi-vlady-na-rozvytok-pryrodno-ekonomichnogo-potentsialu-regionu (in Ukrainian) (accessed 22 May 2020)

3. Horbyk, V.M. (2019) Napriamy rozvytku mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia pryrodno-ekonomichnym potentsialom rehioniv [Directions of development of the mechanism of state management of natural and economic potential of regions], *Derzhavne upravinnia: udoskonalennia ta rozvytok.* (electronic journal). vol. 1. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1375 (in Ukrainian) (accessed 1 June 2020).

4. Horbyk, V.M. (2018) Modeliuvannia mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia pryrodno-ekonomichnym potentsialom rehionu [Modeling of the mechanism of state management of natural and economic potential of the region], *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriia: Derzhavne upravlinnia.* (electronic journal). vol. 3. Available at: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/3_2018/10.pdf (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

5. Myrna, N.V. (2010) Opratsiuvannia kompleksnoho mekhanizmu derzhavnoi rehional'noi polityky [Elaboration of a complex mechanism of state regional policy] *Derzhavne budivnytstvo*. (electronic journal). vol. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_20 (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ANALYSIS OF TAX REVENUES TO LOCAL BUDGETS IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

УДК 336.142
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-25

Абубекерова А.З.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Запорізький інститут економіки
та інформаційних технологій

Abubekerova Albina
Zaporizhzhya Institute of Economics
and Information Technologies

У статті розглянуто формування податкових надходжень місцевих бюджетів України в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. Досліджено теоретичні засади формування матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування та визначено принципи створення належних фінансових умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Проаналізовано формування доходів місцевих бюджетів України, на основі чого виявлено структурні зміни податкових надходжень та зростання частки місцевих податків і зборів. Визначено, що ефективне місцеве самоврядування та забезпечення ним поступального соціально-економічного розвитку відповідних територій має супроводжуватися збільшенням ресурсної та фінансової бази. На основі аналізу формування доходів місцевих бюджетів Запорізької області були виявлені основні проблеми формування місцевих бюджетів та визначені напрями їх вирішення.

Ключові слова: *адміністративно-фінансова децентралізація, власні і делеговані повноваження, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, міжбюджетні трансферти, органи місцевого самоврядування.*

В статье рассмотрено формирование налоговых поступлений местных бюджетов Украины в условиях административно-финансовой децентрализации. Исследованы теоретические основы формирования материальной и финансовой базы местного самоуправления и определены принципы организации финансовых условий, необходимых для обеспечения выполнения органами местного самоуправления собственных и делегированных полномочий. Проанализировано формирование доходов местных бюджетов Украины, на основе чего выявлены структурные изменения налоговых поступлений и рост доли местных налогов и сборов. Определено, что эффективное местное самоуправление и обеспечение им стабильного социально-экономического развития соответствующих территорий должно сопровождаться увеличением ресурсной и финансовой базы. На основе анализа формирования доходов местных бюджетов Запорожской области были выявлены основные проблемы формирования местных бюджетов и определены направления их решения.

Ключевые слова: *административно-финансовая децентрализация, собственные и делегированные полномочия, доходы местных бюджетов, налоговые поступления, межбюджетные трансферты, органы местного самоуправления.*

The article considers the formation of tax revenues of local budgets of Ukraine in terms of administrative and financial decentralization. The division of powers in the system of local self-government bodies and executive bodies at different levels of administrative-territorial organization on the principle of subsidiarity is based on the need to bring the provision of public services as close as possible to their direct consumer. The system of local self-government today does not meet the needs of society. The functioning of local self-government bodies in most territorial communities does not ensure the creation and maintenance of a favorable living environment necessary for the comprehensive development of man in the respective territories. Theoretical bases of formation of material and financial basis of local self-government are investigated and principles of creation of proper financial conditions for maintenance of realization by local governments of own and delegated powers are defined. According to the direction of income distribution between the parts of the budget system, own and fixed revenues are allocated. Transfers are an important source of local budget revenues. Their role in the financial support of local governments is to equalize the financial capabilities of the territories due to differences in economic and social development. The formation of revenues of local budgets of Ukraine is analyzed, on the basis of which structural changes of tax revenues and growth of the share of local taxes and fees are revealed. It is determined that effective local self-government and ensuring its progressive socio-economic development of the respective territories should be accompanied by an increase in the resource and financial base. Local governments have the right to set local tax rates within the limits set by law and provide benefits for their payment. The system of inter-budgetary equalization has been changed: the mechanism of balancing expenditure powers has been replaced by a new, more progressive one, which allows leaving most of the funds on the ground, namely the horizontal equalization of tax capacity of local budgets. Based on the analysis of the formation of local budget revenues of Zaporizhia region, the main problems of local budget formation were identified and directions for their solution were identified.

Key words: *administrative and financial decentralization, own and delegated powers, local budget revenues, tax revenues, intergovernmental transfers, local governments.*

Постановка проблеми. Адміністративно-фінансова децентралізація, яка відбувається в Україні протягом останніх років, ставить на меті посилення самостійності територіальних громад. Однак розвиток територіальних громад гальмується браком власних ресурсів, які би були спрямовані на фінансування видатків органів самоврядування. Збільшення власних доходів супроводжується передачею на регіональний та місцевий рівень окремих видатків у соціально-культурній сфері (зокрема, окремі заходи та заклади в освітній і медичній сферах; підтримка фізкультурно-спортивних товариств). На підставі аналізу формування доходів місцевих бюджетів Запорізької області були виявлені основні проблеми формування місцевих бюджетів та визначені напрями їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системі формування та використання коштів

місцевих бюджетів присвячено низку праць вітчизняних учених-економістів: А. Бабича, В. Базилевича, О. Василика, О. Кириленко, В. Кравченко, В. Опаріна, Л. Павлової, В. Пиліна, К. Чижова, С. Юрія та інших. Проте, з огляду на недостатнє висвітлення питань у сфері формування дохідної частини місцевих бюджетів та ефективного використання цих ресурсів, відчувається необхідність у подальшому вивченні цієї тематики.

Постановка завдання. Метою статті є визначення оцінки розміру податкових надходжень місцевих бюджетів в умовах сповільнення економічного розвитку в Україні та розроблення пропозицій щодо їхнього подальшого зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [1].

Адміністративно-територіальний устрій України складається з трьох рівнів:

– базового (адміністративно-територіальні одиниці – громади);

– районного (адміністративно-територіальні одиниці – райони);

– регіонального (адміністративно-територіальні одиниці – Автономна Республіка Крим, області, м. Київ і м. Севастополь) [2].

Місцеві бюджети є самостійною ланкою бюджетної системи України, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів. Розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача. Для цього необхідно забезпечити визначення достатньої податкової бази, що дасть змогу забезпечити виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень з урахуванням об'єктивних критеріїв фінансування державою делегованих повноважень. Ст. 143 Конституції України визначено, що органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності [1].

За напрямом розподілу доходів між ланками бюджетної системи виділяють власні та закріплені доходи. У першому разі доходи, що не враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, створюють зацікавленість в органів місцевого самоврядування нарощувати власну дохідну базу, позаяк вони можуть повністю контролювати надходження та використовувати на свій розсуд. У другому разі доходи, що враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, передаються до місцевих бюджетів для збалансування доходів та видатків у вигляді процентних відрахувань від податків та інших платежів за нормативами, що визначаються на довгостроковий період. Важливим джерелом доходів місцевих бюджетів виступають трансферти. Їхня роль у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування зводиться до вирівнювання фінансових можливостей територій у зв'язку з відмінностями в економічному та соціальному розвитку [3, с. 74].

Отримані кошти самостійно спрямовуються місцевими органами самоврядування в пріоритетні напрями розвитку регіону. Різниця соціально-економічного потенціалу регіонів є причиною нерівності їхньої податкоспроможності, що не дає змоги місцевим органам самоврядування в рівних обсягах забезпечити надання соціальних послуг, розвивати інфраструктуру територіальних громад. Мінімальні соціальні гарантії закріплені Конституцією України, згідно з якою громадяни мають рівні конституційні права: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками місця проживання. Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлює асиметрії формування бюджетного потенціалу, що, своєю чергою, продукує різні можливості фінансування видатків місцевих бюджетів. Такі процеси здатні викликати вертикальні та горизонтальні фіскальні дисбаланси [4, с. 13].

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів здійснюється залежно від рівня надходжень податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб на одного жителя. При цьому місцеві бюджети з індексом податкоспроможності нижче 0,9 (середнього показника по Україні) отримуватимуть базову дотацію (80% суми, необхідної для досягнення показника 0,9). Водночас бюджети з індексом податкоспроможності понад 1,1 перераховуватимуть до державного бюджету 50% перевищення (реверсна дотація) [5].

Створення належних фінансових умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих

повноважень здійснюється з дотриманням таких принципів, як:

– наявність ресурсів, необхідних для здійснення визначених законом повноважень органів місцевого самоврядування;

– обчислення обсягу дотації вирівнювання на основі уніфікованих стандартів надання публічних послуг;

– надання трансфертів із державного бюджету безпосередньо кожному місцевому бюджету;

– визначення фінансовою основою здійснення органами місцевого самоврядування власних повноважень податків та зборів, які пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

– закріплення за місцевими бюджетами частини коштів, що надходять від сплати загальнодержавних податків;

– надання органам місцевого самоврядування права регулювати ставки місцевих податків і зборів;

– недопущення надання іншими органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади податкових пільг, які зменшують власні доходи місцевих бюджетів;

– надання органам місцевого самоврядування доступу до залучення кредитних ресурсів для інвестиційного розвитку [2].

У межах реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться робота з формування спроможних територіальних громад. Бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом, матимуть прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У результаті буде забезпечено виконання одного із напрямів реформи міжбюджетних відносин – перехід від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи (перший рівень – область; другий – міста обласного значення / об'єднані громади / райони).

Розширення джерел формування доходів загального фонду місцевих бюджетів відбувається за рахунок передачі з бюджету розвитку єдиного податку, передачі з державного бюджету плати за надання окремих адміністративних послуг та державного мита, запровадження акцизного податку з реалізації через роздрібну торговельну мережу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти).

Тобто на законодавчому рівні забезпечено врегулювання питання повної бюджетної самостійності та фінансової незалежності місцевих бюджетів, що відповідає основним завданням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. ПКУ встановлено граничні розміри податків. Величини місцевих податків затверджують рішенням місцевих рад.

Розглянемо склад надходжень місцевих бюджетів Запорізької області впродовж 2013–2018 рр. (табл. 1).

У 2015 р. питома вага ПДФО у структурі доходів місцевих бюджетів Запорізької області зменшилась на 11,2% внаслідок зміни нормативів міжбюджетного розподілу ПДФО: 25% надходжень ПДФО тепер зараховується до державного бюджету, тоді як раніше він у повному обсязі надходив до всіх місцевих бюджетів, крім бюджету міста Києва. Бюджети сіл, селищ, міст районного значення взагалі залишилися без основного податку – ПДФО, тобто органи місцевого самоврядування тих територіальних громад, що не об'єдналися, фактично позбавлені найвагомішого джерела надходжень. Також за цей період зменшилася на 7,5% частка податкових надходжень і доходів бюджету та була збільшена частка офіційних трансфертів на 7,3%. У 2016 році частка податкових надходжень повернулась до рівня 2014 року за рахунок збільшення в 2 рази мінімальної заробітної плати (далі МЗП) з 1600 грн. у 2015 році до 3200 у 2016 році. З 2015 року земельний податок та орендна плата включаються до місцевих податків. Розмір більшості місцевих податків залежить від величини МЗП: податок на нерухомість, збір за паркування авто, транспортний податок, туристичний збір. Питома вага місцевих податків та зборів зросла на 7% за рахунок змін у законодавстві.

У місцевих бюджетах Запорізької області у 2015 р. основна частина доходів припадала на субвенції з державного бюджету – кошти, що надаються на певну мету. Отже, коефіцієнт фінансової залежності місцевих бюджетів збільшився, тобто зберігається висока централізація бюджетних рішень.

Зміни в законодавстві були спрямовані на збільшення доходів бюджетів за рахунок розширення податкової бази та відміни пільг і преференцій. Значне зменшення ставки ЄСВ та підвищення розміру МЗП – заходи, які спрямовані на поступове виведення оплати праці працівників із тіні. База нарахування ЄСВ на дохід працівників не може бути меншою за розмір МЗП, установленої законом на місяць, за який отримано такий дохід. Тому роботодавцю немає сенсу показувати дохід робітника менший, ніж МЗП.

У 2018 році частка ПДФО склала 59% податкових надходження місцевих бюджетів Запорізької області. Методика прогнозування надходжень ПДФО головним чином базується на таких показниках, як: витрати на оплату праці (фонд оплати праці); середньомісячна заробітна плата; мінімальна заробітна плата; прожитковий мінімум на одну працездатну особу в розрахунку на місяць; ставка оподаткування. Для врахування особливостей формування надходжень податку

використовуються дані про кількість платників податку та суми сплаченого податку в розрізі джерел оподаткування та видів доходів (табл. 2).

Як видно з табл. 2, найбільш вагомими елементом є податок, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді

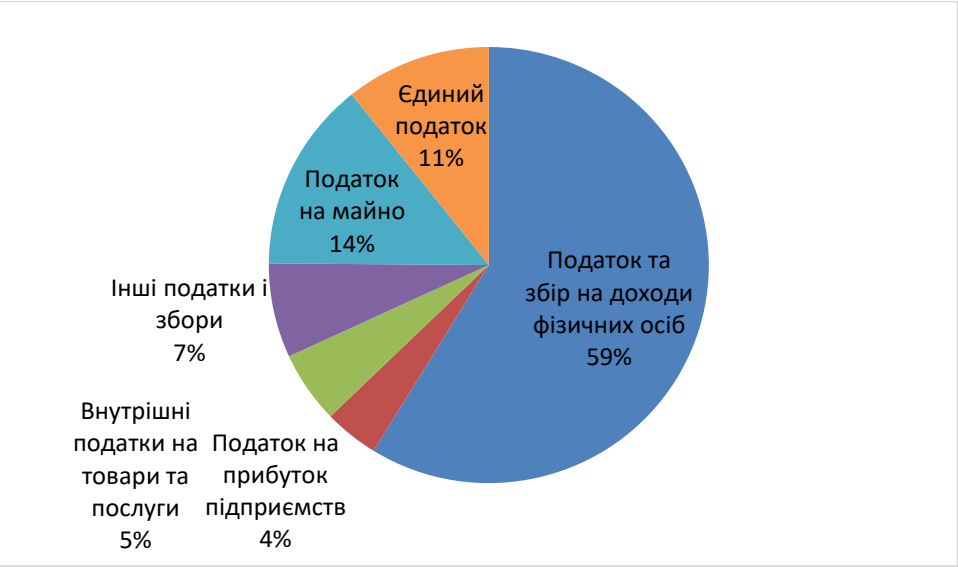

Рис. 1. Структура податкових надходження місцевих бюджетів Запорізької області у 2018 р.

Таблиця 1

Доходи місцевих бюджетів Запорізької області у 2013–2018рр., млн грн. [6, с. 231]

Доходи	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податкові надходження	**4 000,8**	**4 153,5**	**4 882,2**	**7 710,2**	**9 676,5**	**11 344,8**
питома вага, %	***47,33***	***45,90***	***38,43***	***46,13***	***43,45***	***45,85***
у тому числі:						
Податок та збір на доходи фізичних осіб	2789,4	2 946, 5	2 715, 5	4 060,5	5 382,4	6 665,3
питома вага, %	*33,00*	*32,56*	*21,38*	*24,29*	*24,17*	*26,94*
Податок на прибуток підприємств	39,9	16,7	238, 1	500,8	350,9	456,0
питома вага, %	*0,47*	*0,18*	*1,87*	*3,00*	*1,58*	*1,84*
Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	808,4	809,7	160,7	197,3	215,6	222,1
питома вага, %	*9,56*	*8,95*	*1,27*	*1,18*	*0,97*	*0,90*
Внутрішні податки на товари та послуги	-	-	367,1	549,2	606,9	604,7
питома вага, %	*-*	*-*	*2,89*	*3,29*	*2,73*	*2,44*
Місцеві податки і збори	255,2	293,8	1 271,7	2 083,8	2 561,0	2 825,6
питома вага, %	*3,02*	*3,25*	*10,01*	*12,47*	*11,50*	*11,42*
з них:						
податок на майно	0,8	1,3	824,0	1 358,7	1 578,8	1 607,7
питома вага, %	*0,01*	*0,01*	*6,49*	*8,13*	*7,09*	*6,50*
єдиний податок	231,1	268,7	448, 4	723,4	979,6	1 214,3
питома вага, %	*2,73*	*2,97*	*3,53*	*4,33*	*4,40*	*4,91*
Неподаткові надходження	**426,9**	**474,4**	**670,6**	**916,9**	**1 148,3**	**1 100,3**
питома вага, %	***5,05***	***5,24***	***5,28***	***5,49***	***5,16***	***4,45***
Доходи від операцій з капіталом	**19,8**	**22,3**	**47,5**	**35,3**	**48,6**	**43,4**
питома вага, %	***0,23***	***0,25***	***0,37***	***0,21***	***0,22***	***0,18***
Разом доходів	**4 452,1**	**4 652,4**	**5 602,2**	**8 678,0**	**10 879,0**	**12 507,2**
питома вага, %	***52,67***	***51,41***	***44,10***	***51,92***	***48,85***	***50,55***
Офіційні трансферти від органів державного управління	**4 000,7**	**4 396,8**	**7 100,4**	**8 037,4**	**11 392,3**	**12 234,0**
питома вага, %	***47,33***	***48,59***	***55,90***	***48,08***	***51,15***	***49,45***
Всього доходів	**8 452,7**	**9 049,3**	**12 702,6**	**16 715,4**	**22 271,3**	**24 741,2**
	100	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Таблиця 2

Структура податку та збору на доходи фізичних осіб у 2016–2018 рр. [7]

Показник	2016	2017	2018
Податок та збір на доходи фізичних осіб	*100,0*	*100,0*	*100,0*
у тому числі:			
із доходів платника податку у вигляді заробітної плати	70,5	75,3	76,2
з грошових виплат, одержаних військовослужбовцями	5,9	5,2	5,1
із доходів платника податку інших, ніж заробітна плата	6,6	6,2	6,3
за результатами річного декларування	2,1	1,9	2,0
із доходу у вигляді процентів	5,5	3,2	2,3
від оподаткування пенсійних виплат	0,3	0,1	0,0
військовий збір	8,3	8,1	8,1

Таблиця 3

Зайнятість та безробіття населення Запорізької області у 2013–2019 рр. [8]

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Все населення у віці 15–70 років, тис. осіб	1340,3	1329,2	1321,1	1312,6	1304,5	1290,4	1277,5
Зайняте населення, тис. осіб	821,9	773,5	745,1	734,9	719,7	732,2	741,6
Рівень зайнятості, %	61,3	58,2	56,4	56,0	55,2	56,7	58,1
Рівень безробіття, %	6,6	8,4	9,7	10,0	10,7	9,9	9,5

заробітної плати та інших, ніж заробітна плата, а також військовий збір, який є окремим платежем (збором), але включається до структури ПДФО.

Проаналізуємо ринок праці у Запорізькій області (табл. 3).

Спостерігається погіршення демографічної ситуації та зменшення на 3,2% рівня зайнятості населення. ПДФО надходить до місцевих бюджетів за місцем праці, а не проживання платника, тому прогнозні показники надходження податку не є об'єктивними. Останнім часом збільшилася кількість трудових мігрантів, які не завжди добровільно декларують свої доходи та сплачують із них податки.

Вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є також єдиний податок, який за своєю суттю подібний до ПДФО (у 2018 р. надходження єдиного податку становили 11% усіх податкових надходжень місцевих бюджетів Запорізької області). Фізичні особи-підприємці сплачують менший відсоток податку з доходів, ніж наймані працівники. Сьогодні непоодинокі випадки, коли під час працевлаштування роботодавець повідомляє, що для роботи потрібно відкрити ФОП (зареєструватися фізичною особою-підприємцем), що звільняє роботодавця від сплати ЄСВ та зобов'язань виплачувати заробітну плату не менше МЗП.

Залежність ПДФО від макроекономічної та демографічної ситуації в країні робить надходження до бюджету нестабільними та потребує альтернативного джерела наповнення місцевих бюджетів.

Окремі із введених податків структурно мають декілька складників, зокрема, податок на майно належить до місцевих податків та складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та плати за землю. У 2018 р. частка податку на майно становить 14% податкових надходжень: з 1607,7 млн грн. податку 1481,7 млн грн. – це плата за землю. Оподаткування нерухомості є вагомим і стабільним джерелом наповнення місцевих бюджетів більшості країн Європи та не залежить від доходів населення. В Україні податок на нерухомість не враховує ринкову вартість житла та визначається у розмірі, що не перевищує 1,5% розміру мінімальної зарплати за 1 кв. м, що у 2020 році становить 70,85 грн. (4723 грн. х 1,5%). Транспортний податок повинен виконувати як фіскальну, так і регулюючу функцію. Так, у більшості країн Європи цей податок має два складники: крім типу двигуна, базою оподаткування є також об'єм викиду вуглекислого газу CO_2. Принцип їх застосування полягає в забезпеченні збереження навколишнього середовища. Об'єктом оподаткування в Україні є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року. Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень. Застосування в Україні світового досвіду оподаткування майна дасть змогу збільшити власні надходження місцевих бюджетів та фінансову незалежність територіальних громад.

Висновки з проведеного дослідження. Система місцевого самоврядування нині не задовольняє потреб суспільства. Надання більшої фінансової незалежності органам місцевого самоврядування та підвищення їхніх власних доходів

дасть можливість вирішувати завдання місцевого рівня та зменшити розмір трансфертів із державного бюджету. У податкових надходження місцевих бюджетів Запорізької області у 2018р частка ПДФО та єдиного податку становить 70 відсотків, що підвищує фінансові ризики в разі погіршення економічної та демографічної ситуації в країні та потребує диверсифікації податкових надходжень. Більш стабільним для місцевих бюджетів є податок на майно, який має потенціал зростання за рахунок диференціації виплат податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, залежності від ринкової вартості нерухомості. Транспортний податок повинен виконувати як фіскальну, так і регулюючу функції за рахунок упровадження оподаткування об'єму викиду вуглекислого газу CO2. Принцип його застосування полягає в забезпеченні збереження навколишнього середовища. Підвищення частки місцевих податків у податкових надходженнях місцевих бюджетів відповідає завданням реформи міжбюджетних відносин: передачі повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4871 (дата звернення: 29.05.2020).

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядженням КМУ від 01.04. 2014 р. № 333-р / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text (дата звернення: 05.06.2020).

3. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. – 448 с.

4. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор І. З. Сторонянська. – Львів, 2018. – 106 с. URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20180703.pdf (дата звернення: 01.06.2020).

5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n1051 (дата звернення: 25.06.2020).

6. Статистичний збірник: «Бюджет України 2018». Міністерство фінансів України – Київ, 2019. – 309 с. Офіційний сайт. URL.: https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf (дата звернення: 15.06.2020).

7. Оцінка прогнозу надходжень податку на доходи фізичних осіб на 2019–2021 рр. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України: вебсайт. URL : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/evaluation-of-revenue-forecasting-of-personal-income-tax-for-2019-2021.pdf (дата звернення: 20.06.2020).

8. Ринок праці та зайнятість населення. Зайнятість та безробіття населення Запорізької області. Департамент соціального захисту населення Запорізької обласної державної адміністрації. Офіційний сайт. URL**:** https://dszn-zoda.gov.ua/node/213 (дата звернення: 15.06.2020).

REFERENCES:

1. Konstytutsii Ukrainy vid 28.06.1996 r. [Constitution of Ukraine Law of 28.06.1996] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4871 (accessed: 20 June 2020).

2. Kontseptsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: rozporiadzhenniam KMU vid 01.04.2014 r. #333-r / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text (accessed: 05 June 2020).

3. Mistsevi finansy : pidruch. / za red. d.e.n., prof. O. P. Kyrylenko. [Locai finance: a textbook]. Ternopil : Ekonomichna dumka.

4. Mekhanizmy administratyvno-finansovoi detsentralizatsii: svitovi praktyky ta napriamky yikh implementatsii v Ukraini / NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. redaktor I. Z. Storonianska. – Lviv, 2018. – 106 s. URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20180703.pdf (accessed: 01 June 2020).

5. Biudzhetnyi kodeks Ukrayiny : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed: 25 June 2020).

6. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2018». Ministerstvo finansiv Ukrainy – Kyiv, 2019. – 309 s. Ofitsiinyi sait. URL.: https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf (accessed: 06 June 2020).

7. Otsinka prohnozu nadkhodzhen podatku na dokhody fizychnykh osib na 2019–2021 rr. Ofis z finansovoho ta ekonomichnoho analizu u Verkhovnii Radi Ukrainy: vebsait. Available at: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/evaluation-of-revenue-forecasting-of-personal-income-tax-for-2019-2021.pdf (accessed: 20 June 2020).

8. Rynok pratsi ta zainiatist naselennia. Zainiatist ta bezrobittia naselennia Zaporizkoi oblasti. Departament sotsialnoho zakhystu naselennia Zaporizkoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. Ofitsiinyi sait. Available at: https://dszn-zoda.gov.ua/node/213 (accessed: 15 June 2020).

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ БІЗНЕСІ

PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPORT OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE FOOD SAFETY SYSTEM IN AGRICULTURAL BUSINESS

УДК 339.5
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-26

Бидик А.Г.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

Bydyk Alla
Chortkiv Education and Research institute of Enterpreneurshipand Business
Ternopil National Economic University

У статті приділено увагу необхідності розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки аграрної та харчової продукції, побудованих відповідно до вимог нового харчового законодавства України у вітчизняну практику господарювання. Зауважено, що впровадження систем управління безпекою продукції у виробничу діяльність підприємств належить до дороговартісних процесів, що обґрунтовує необхідність участі держави у розвитку безпекового вітчизняного агропродовольчого підприємництва. Доведено, що масштабне впровадження систем безпеки аграрної та харчової продукції у виробничо-технологічні процеси вітчизняних підприємств відповідає напрямам пріоритетних дій Експортної стратегії України. Відмічено необхідність розроблення нових комплексних систем стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, які в межах інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи управління безпекою продукції у виробничу діяльність. Запропоновано інструменти механізму державної підтримки суб'єктів бізнесу, що впроваджують системи безпеки продукції у вироб-ничі процеси.

Ключові слова: *технічне, санітарне, фітосанітарне регулювання, системи безпеки аграрної та харчової продукції, експортний потенціал, державна підтримка, механізм фінансового забезпечення, фінансова підтримка.*

В статье уделено внимание необходимости разработки и реализации механизма финансового обеспечения государственной политики масштабного внедрения систем безопасности аграрной и пищевой продукции, построенных в соответствии с требованиями нового пищевого законодательства Украины в отечественную практику хозяйствования. Замечено, что внедрение систем управления безопасностью продукции в производственную деятельность предприятий относится к дорогостоящим процессам, что обосновывает необходимость участия государства в развитии безопасного аг-ропродовольственного предпринимательства. Доказано, что масштабное внедрение систем безопасности аграрной и пищевой продукции в производственно-технологические процессы отечественных предприятий отвечает направлениям приоритетных действий Экспортной стратегии Украины. Отмечена необходимость разработки новых комплексных систем стимулирования и государственной поддержки субъектов малого и среднего агропродовольственного бизнеса, которые в рамках инновационных процессов, технического, санитарного и фитосанитарного регулирования внедряют современные системы управления безопасностью продукции в производственную деятельность. Предложены инструменты механизма государственной поддержки субъектов бизнеса, что внедряют системы безопасности продукции в производственные процессы.

Ключевые слова: *техническое, санитарное и фитосанитарное регу-лирование, система безопасности аграрной и пищевой продукции, экспортный потенциал, государственная поддержка, механизм финансового обеспечения, финансовая поддержка.*

Food safety and quality system creates guarantees for their consumers in maintaining their health and saving lives. The state has built a set of measures of state monitoring and control of food safety and food low enforcement. Now state has to offer manufacturers of agricultural and food products conditions of implementation of food safety systems into the practice of business entities, which would be acceptable for them. Larch-scale practical implementation of product safety systems in production and technological processes of domestic enterprises meets most priority actions of Export Strategy of Ukraine and has a national character. Implementation product safety management systems based on HAACCP principles in production activities of enterprises refers to expensive, but extremely necessary processes. Most of small and medium-sized agri-food businesses face financial security problems, especially in a difficult financial situation. It becomes difficult for them to implement food product safety management systems into practice, what is necessary in accordance to requirements of food law in the framework of technical, sanitary and phytosanitary regulation. This state of things justifies the need for state participation in the development of domestic agri-food entrepreneurship in the field of product safety management systems. It's important for that only allowed forms of state support permitted by international law may be used. To achieve this goal, it is necessary to develop new integrated state's support systems for the development, stimulation, incentive and promotion subjects of small and medium-sized agri-food business. Especially, governmental support should be provided to enterprises, which implement modern food safety systems in production activities throughout the food chain as part of innovative processes, technical, sanitary and phytosanitary regulation. At the end it will make it easier for them access to financial resources, gain competitive advantages in both domestic and foreign markets, to reach the high-quality standards of products and guarantied the safety, make the positive image of Ukrainian commodity producers as the potential reliable membership of foreign trade.

Key words: *technical, sanitary and phytosanitary regulation, safety systems for agricultural and food products, export potential, state support, financial support mechanism, financial support.*

Постановка проблеми. Однією із важливих ознак цивілізації суспільства є продовольча безпека, організація якої перебуває у тісному взаємозв'язку з безпекою харчових продуктів.

Недотримання правил забезпечення безпеки аграрної та харчової продукції завдає шкоду здоров'ю та життю людей, є причиною економічних втрат споживачів та виробників, наносить суттєві загрози економіці та іміджу країни.

Система безпеки та якості продуктів харчування створює гарантії у тому, що процеси, які відбуваються під час виготовлення, переробки,

транспортування, ввезення, зберігання, використання, реалізації, споживання, утилізації або знищення продовольчої сировини та продуктів харчування не створюють загрози здоров'ю та життю їх споживачів.

Взявши на себе зобов'язання забезпечити ефективне функціонування системи харчової безпеки в країні, держава, окрім побудови комплексу заходів з державного нагляду та контролю за безпечністю сировини, готових продуктів харчування та дотриманням харчового законодавства, має запропонувати товаровиробникам аграрної та харчової продукції прийнятні для них умови безболісного та, в кінцевому результаті, ефективного для суспільства, впровадження систем харчової безпеки у практику суб'єктів бізнесу шляхом розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Безперечно, що державна фінансова підтримка має передбачати лише дозволені міжнародним законодавством форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження систем безпеки харчових продуктів у практику функціонування суб'єктів аг-ропродовольчого бізнесу досліджували такі науковці та практики, як С. Аранчій, С. Белінська, О. Березін, Ю. Бережна, О. Бочарова, В. Власов, Т. Димань, О. Драган, П. Дудко, Т. Зінчук, Т. Кваша, Г. Кундєєва, Т. Мазур, М. Маренич, Н. Марюха, Н. Молдован, Ю. Мотузка, В. Микитюк, Р. Мудрак, Д. Науменко, Н. Орлова, С. Пазізіна, К. Пазізіна, Т. Писаренко, Ю. Слива, С. Чугаєвська, І. Федулова, Я. Жаліло та інші. Питання фінансового забезпечення та організації державної підтримки АПК, розвитку його експорту були висвітлені в роботах О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Ільчук, А. Каменичної, С. Кваши, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Мельник, М. Михайлова, Т. Осташко, М. Полякова, П. Саблука, С. Сегеди та інших. Більшість наукових розробок у сфері організації системи харчової безпеки присвячено розкриттю її сутності та важливості, висвітленню проблем виявлення та попередження ризиків виготовлення та вживання небезпечних продуктів харчування, проте спостерігаються прогалини в напрямі досліджень проблем фінансового забезпечення безпосереднього впровадження систем управління безпечністю харчових продуктів у практичну діяльність малих та середніх підприємств агропродовольчого бізнесу, зокрема організації системи державної фінансової підтримки вітчизняних операторів ринку харчових продуктів.

Постановка завдання. Свого вирішення вимагають питання розроб-лення нових комплексних систем розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, які в межах інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність підприємств. Такі інструменти мають функціонувати як складники механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції суб'єктами малого та середнього бізнесу, що задіяні у виробничий цикл виготовлення продуктів харчування за принципом «від лану до столу» у технологічно-виробничі процеси. Ефективна дія такого механізму особливо важлива для формування сприятливих умов для розвитку безпекового вітчизняного підприємництва, нарощування експорту продукції з більшою доданою вартістю з метою реалізації потужного експортного потенціалу українського агропродовольчого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво харчової продукції належить до перспективних напрямів підприємницької та експортної діяльності. Для виготовлення конкурентоспроможної аграрної та харчової продукції українські товаровиробники мають доволі високі потенційні можливості.

Відповідно до норм європейського харчового законодавства, всі види сировини, групи продуктів, кожен технологічний етап чи виробничий процес від надходження до відвантаження (транспортування) готової продукції має бути охоплений системою HACCP.

Зважаючи на складне фінансове становище більшості суб'єктів підприємництва, які провадять свою діяльність у реальних умовах соціально-економічної кризи, нестабільності національної валюти, низької купівельної спроможності споживачів, погіршення фінансового стану, платоспроможності та зниження прибутковості виробничої діяльності, недорозвиненості промислових технологій з переробки сировини та виробництва готових харчових продуктів, проблемним залишається достатнє ресурсне забезпечення суб'єктів підприємництва, зокрема забезпечення фінансовими ресурсами для розширення можливості інноваційної діяльності в напрямі впровадження систем управління безпечністю харчових продуктів. Як правило, крупні товаровиробники знаходять можливості проводити кардинальні зміни у напрямі впровадження заходів з управління безпекою продукції відносно безболісно для своєї поточної діяльності, тому вищеназвані проблеми безпосередньо стосуються малих та середніх підприємств, що функціонують у сфері агропродовольчого бізнесу.

У рейтингу країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності за показником «Фінансування малих і середніх підприємств» Україна займала: у 2018 році – 118 місце, у 2019 році – 112 місце [1; 2].

Хоч і спостерігається покращення цього показника на шість позицій, загальна картина залишається досі невтішною. Якщо в 2018 році обсяг світових інвестицій в аграрне виробництво був зафіксований в сумі 3,2 млрд дол. США, то в Україні він не перевищив 4 млн [3]. Саме малі та середні підприємства можуть та повинні бути більш адаптивними до нових викликів сучасності. Проте вітчизняні представники МСП демонструють досі не розкритий експортний потенціал. Його майбутня реалізація вимагає оперативного реагування суб'єктів господарювання на зміни умов експортних поставок, зміну технології та перебудову виробничих процесів і робіт відповідно до вимог харчового законодавства в межах технічного, санітарного і фітосанітарного регулювання.

Ще у 2017 році порівняно з 2016 роком обсяг фінансування інноваційної діяльності зменшився до 9 117,54 млн грн, при цьому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП продемонструвала зниження з 1,0% до 0,3%. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств 7704,1 млн грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, місцевих бюджетів – 17, загальний обсяг яких становив 322,9 млн грн (3,5%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 підприємств, іноземних – 3, загалом їхній обсяг становив 380,9 млн грн (4,2%); кредитами скористалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн грн (6,5%) [4, с. 28–29].

На жаль, підвищенню кредитної активності суб'єктів вітчизняного бізнесу також не сприяла висока облікова ставка НБУ, яка в вересні 2019 року мала значення 16,5% річних, протягом жовтня 2019 – березня 2020 рр. була знижена до 10,0% [5].

Наведені дані свідчать про недостатньо сприятливі умови фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

У межах розроблення механізму надання державної підтримки вітчиз-няним експортерам продукції сільського господарства, харчової та перероб-ної промисловості з урахуванням міжнародних зобов'язань України у СОТ було:

– розроблено та подано до Кабінету Міністрів України проекти постанови КМУ щодо механізму державної фінансової підтримки суб'єктів виробництва продукції харчової та переробної промисловості; виробників сільськогосподарської і харчової продукції під час створення ними кооперативів з метою формування товарних партій для експорту; суб'єктів господарювання під час виробництва ними органічної продукції та харчових продуктів, не властивих для українського ринку;

– запропоновано обладнання для харчової та переробної промисловості включати до програми компенсації вартості техніки та обладнання для агропромислового комплексу;

– запропоновано впровадити часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами під час модернізації виробництва продукції харчової та переробної промисловості [6].

Проте так і не було розроблено програми підтримки суб'єктів агропродовольчого бізнесу, в тому числі за рахунок державних коштів, із впровадження систем безпеки та якості продукції, побудованих на принципах HACCP, у виробничу діяльність підприємств, що залучені у єдиний харчовий ланцюг.

Україна виконує взяті на себе зобов'язання в межах Угоди про Асоціацію з ЄС, зокрема, Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» [7], згідно з якими українське законодавство у сфері санітарного, фітосанітарного регулювання, безпечності та якості харчової продукції вже наближено до відповідних норм законодавства ЄС.

Вітчизняним товаровиробникам залишилось пройти нелегкий етап практичної адаптації до міжнародних норм та стандартів, технічних регламентів тощо, що дозволить їм опанувати сучасні безпекові процеси виготовлення продуктів харчування, вийти за межі внутрішнього ринку, знайти нових бізнес-партнерів, стати успішними суб'єктами широкої міжнародної торговельної мережі.

Запровадження систем безпеки продукції, побудованих на принципах HACCP, у виробничі процеси та роботи відноситься до тривалих відповідальних та дороговартісних процесів. Їх відсутність загрожує операторам ринку накладанням штрафів у чималих розмірах.

У процесі перебудови та переорганізації приміщень та виробничих процесів продукції високого рівня переробки відповідно до вимог системи HACCP основні витрати коштів підприємств спрямовуються на:

– формування групи HACCP, в тому числі на навчання, підготовку та інструктаж фахівців, як із чинного персоналу, так і запрошених консультантів;

– здійснення опису продукту, підготовку нормативної і технічної документації (специфікації);

– побудову та подальше оновлення схеми технологічного процесу із зазначенням критичних контрольних точок по кожному виду продукції;

– купівлю санітарного одягу для персоналу (відвідувачів);

– перепланування приміщень, технологічних потоків та процесів виробництва;

– придбання обладнання санітарних зон для особистої гігієни, побутових приміщень для персоналу;

– удосконалення обладнання, конструкцій виробничих та складських приміщень підприємства, водопостачання, ліквідації відходів виробництва;

– удосконалення місця розташування (навколишньої території) підприємства [8].

У 2017 році розпорядженням Кабінету міністрів України № 1017-р від 27.12.2017 року було ухвалено Експортну стратегію України, в який були визначені завдання створення ефективної системи підтримки національного експорту, стратегічну ціль його державної підтримки. Кінцевою метою та основним завданням Експортної стратегії є «перехід до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успіху України на світових ринках» [9].

В Експортній стратегії України з баченням «наукомісткого та іннова-ційного експорту для стійкого розвитку та успіху на світових ринках» у ланцюзі «Інвестиції та фінансування» запропоновані такі пункти (точки відліку), як: сприятливе бізнес-середовище; Експортно-кредитне агентство; умови для інвестицій; зняття бар'єрів на зовнішніх ринках. Було заплановано такі основні напрями дій: стимулювання інновацій; забезпечення умов для розвитку; надання послуг із підтримки експорту; створення ефективних інституцій; зміцнення навичок та компетенцій [9].

Масштабне впровадження систем безпеки продукції на основі принципів HACCP у вітчизняну виробничу практику відповідає більшості зазначених у Стратегії пунктів відліку та напрямів пріоритетних дій, що обґрунтовує його значущість та роль у посиленні національного експортного потенціалу.

Позитивним кроком є те, що сьогодні держава пропонує заходи у сфері організації міжнародної торгівлі та сприяння експорту, запровадження передових практик експорту, системи його фінансової підтримки завдяки Експортно-кредитному агентству.

Проте всі заходи зі сприяння розвитку міжнародної торгівлі, популяризація та просування вітчизняних товарів на зовнішній ринок, спрощення процедур та формальностей їх митного оформлення будуть зведені нанівець у разі, коли Україна не зможе виробити та представити на ринок конкурентоспроможну продукцію з високими показниками доданої вартості, яка би відповідала сучасним світовим стандартам безпеки та якості.

На жаль, поза увагою залишаються питання фінансування проведення оперативного переобладнання та переоснащення виробничих та технологіч-них процесів. Відсутність доступу до фінансових ресурсів у різних секторах і ланцюгах доданої вартості є одним з основних чинників, що негативно впливають на ведення бізнесу в Україні.

Враховуючи, що проект «Експортна стратегія України» є багатогран-ним, він може оновлюватися, доповнюватися та розширятися в процесі практичної реалізації.

Одним із напрямів державної підтримки могла би стати програма заходів, спрямованих на досягнення відповідності українських товарів європейським нормам і регламентам у сфері СФЗ, на підтримку організації процесів перебудови виробничої діяльності суб'єктів, що потребують переходу на системи управління безпечністю харчових продуктів. Комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, що впроваджують системи безпеки продукції у виробничі процеси протягом всього харчового ланцюга, сьогодні потребують розроблення та впровадження у практику.

Вважаємо за доцільне розширити спектр послуг ЕКА, яке здійснює страхування, перестрахування, гарантування та здешевлення кредитування експортних операцій ще й фінансуванням діючих та потенційних експортерів, що впроваджують системи безпеки харчової продукції з високим ступенем обробки у виробничу діяльність підприємств.

Держава має бути зацікавлена та залучена у створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності в галузі переробки сировини та виготовлення готових продуктів харчування з метою їх ефективного функціонування у висококонкурентному міжнародному середовищі, стимулювання готовності їх розвитку як виробників продукції з більшою доданою вартістю світового рівня безпеки та якості. Своєчасно та адекватно реагувати на діючі у міжнародній торговельній мережі безпекові стандарти та нормативи мають не лише товаровиробники, а й держава, яка з метою підтримки розвитку вітчизняного конкурентоспроможного агропродовольчого виробництва має запропонувати шляхи розв'язання проблеми.

Впровадження систем безпеки та якості харчової продукції, заснованих на принципах HACCP, має відбуватися на всіх рівнях економічної системи: загальнодержавному, галузевому, підприємств та об'єднань. Цей процес вимагає відповідного фінансового забезпечення. Таким чином, потребує розроблення механізм фінансового забезпечення реалізації державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Складниками такого механізму мають стати комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу, які в межах інноваційних процесів та технічного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність протягом усього її харчового ланцюга. Основними інструментами цього механізму можуть бути:

– безкоштовне консультування у вивченні та аналізі витрат суб'єктів на переобладнання та переоснащення процесів і приміщень;

– сприяння пошуку інвестицій у нарощення промислових потужностей із новітніми технологіями переробки на підприємствах агропродовольчого виробництва та харчової промисловості;

– пільгове середньо- та довгострокове кредитування державними та комерційними банками – під гарантування державою повернення кредитів (часткової компенсації відсоткової ставки на кредит), спрямований на впровадження систем безпеки продукції;

– пільгові умови оподаткування;

– звільнення від сплати ввізного мита на обладнання та компоненти, що призначені для впровадження систем з управління безпекою продукції;

– стимулювання та заохочення суб'єктів господарювання, що впроваджують системи безпеки продукції одночасно із створенням додаткових робочих місць;

– стимулювання інвесторів та інноваторів до капіталовкладень у напрямі фінансування впровадження систем управління безпекою харчових продуктів як безальтернативного напряму розвитку агропродовольчого виробництва.

Слід зазначити, що, розглядаючи питання можливості виділення державної фінансової допомоги вітчизняним товаровиробникам, Україна має враховувати положення СОТ щодо її надання. Саме тому розроблення можливих варіантів державної участі у фінансуванні суб'єктів бізнесу вимагають виважених, проте так необхідних для вітчизняного підприємництва нових підходів.

У налагодження діалогу між бізнесом та державною владою на предмет боротьби зі статусом «низькотехнологічна країна», докладання зусиль для пошуку можливостей запровадження фінансових стимулів та засобів заохочення для суб'єктів, що інвестують у впровадження систем безпеки продукції у виробничі процеси, також мають бути залучені асоціації товаровиробників.

В умовах відсутності достатньої державної підтримки з метою покра-щення фінансових можливостей суб'єктів малого та середнього бізнесу доцільним було б також посилити роль міжнародної фінансової та технічної допомоги завдяки активізації їхньої участі у програмах міжнародних фінансових організацій, зокрема, таких як програми в рамках ПВЗВТ, ПРООН, ЄС, Міжнародного торгового центру, USAID, CUTIS, Партнерство для місцевого економічного розвитку та демократичного врядування, Програма створення кращого бізнес-середовища (проект FORBIZ в межах EU4Business), Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП) та інших ініціатив.

За державою має бути закріплено розроблення національної програми, присвяченої покращенню фінансово-економічного стану не лише чинних, а й потенційних експортерів харчової продукції, організація ефективного механізму, спрямованого на посилення привабливості інвестування в розвиток сучасного агропродовольчого виробництва та нарощування потенціалу чинних та потенційних експортерів, забезпечення державної підтримки та створення механізму захисту вкладеного у покращення техніко-технологічних процесів капіталу, формування сприятливих умов для залучення інвестицій в сферу інноваційного розвитку шляхом покращення наявного бізнес-клімату.

Висновки з проведеного дослідження. Стрімкий розвиток як внутрішнього, так і світового ринків продуктів харчування вимагає реагування та проведення необхідних змін більш активними та швидкими темпами, ніж ті, які спостерігаються сьогодні в нашій країні. Це потребує зосередження уваги не лише безпосередніх учасників харчового ланцюгу, а й державних структур.

Генеральна Асамблея ООН у грудні 2018 року прийняла рішення щорічно відзначати 7 червня як Всесвітній день безпеки харчових продуктів (World Food Safety Day). Сподіваємося, що Україна в найближчому періоді зможе відмічати цей день як країна, яка має міцну систему харчової безпеки, що довела свою ефективність як всередині країни, так і для всього вимогливого світу. Проте досягти цього можна лише у разі розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Складниками такого механізму мають стати комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу, які в межах інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність протягом всього її харчового ланцюга.

Проблема необхідності впровадження систем безпеки та якості продукції у виробничо-технологічні процеси вітчизняних товаровиробників носить загальнонаціональний, масштабний характер, тому потребує комплексного системного вирішення органами державної та місцевої влади.

Об'єктом державного регулювання має стати діюча практика фінансового забезпечення суб'єктів агропродовольчого бізнесу, створення умов для їх сталого розвитку в умовах практичного впровадження національної системи безпеки та якості харчової продукції, що в кінцевому підсумку сприятиме досягненню пріоритетних стратегічних цілей у галузі виробництва та експорту продукції з високим показником доданої вартості, отримання такого довгоочікуваного ефекту від спроможності виробляти та постачати висококонкурентну безпечну та якісну харчову продукцію українського походження не лише на внутрішній, а й на зовнішні ринки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The Global Competitiveness Report 2018. – URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf (дата звернення: 20.05. 2020)
2. The Global Competitiveness Report 2019. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 21.05. 2020)
3. Поляков М. Інновації в агросектор впливають на всю економіку України. – URL: https://delo.ua/business/innovacii-v-agrosektore-vlijajut-na-vsju-ekonomi-355163 (дата звернення: 02.06. 2020)
4. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2019. – 80 с. (дата звернення: 11.03.2020)
5. Офіційний сайт НБУ. – URL: https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish (дата звернення: 04.06.2020)
6. Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року" від 10.07.2019 р. № 588-р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80 (дата звернення: 17.03.2020)
7. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. – URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535 (дата звернення 01.02.2020).
8. Слива Ю.В. Вимоги європейських торгових мереж до національної сільськогосподарської та харчової продукції, що імпортується в ЄС, Практичні аспекти співпраці з ЄС, 2015. – URL: https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER(pdf)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merezh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf (дата звернення: 24.04.2020)
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1017-р "Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки". – URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki (дата звернення: 16.02.2020)
10. Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки : монографія / І.В. Федулова, О.І. Драган, Г.О. Кундєєва та ін. ; кер. авт. кол. І.В. Федулова ; Національний університет харчових технологій. Київ : Кондор, 2015. 398 с.
11. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави / А.М. Каменична // Економіка АПК. 2019. № 1. С. 104–111.

REFERENCES:

1. The Global Competitiveness Report 2018. – URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf (accessed 20 May 2020).
2. The Global Competitiveness Report 2019. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed 21 May 2020).
3. Poliakov M. Innovatsii v agrosektor vplyvayut na vsiu ekonomiku Ukrainy [Innovations in the agricultural sector affect the entire economy of Ukraine]. – URL: https://delo.ua/business/innovacii-v-agrosektore-vlijajut-na-vsju-ekonomi-355163 (accessed 02 June 2020).
4. Pisarenko T.V., Kvasha T.K. ta in. Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnologii v Ukraini u 2018 rotsi: analitychna dovidka [The state of innovation activities and activities in the field of technology transfer in Ukraine: analytical reference]. Kiiv: UkrINTEI. (accessed 11 March 2020). (in Ukrainian).
5. Ofitsiinyi sait NBU [Official site of NBU] – URL: https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish (accessed 04 June 2020).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019). The Oder of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industry of Ukraine for the period up to 2026" from 10.07.2019 № 588-p. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80 (accessed 17 March 2020).
7. Ugoda pro asotsyatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union]. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535 (accessed 01 February 2020).
8. Slyva U.V. Vymogy Yevropeiskykh torgovykh merezh do natsional'noi sil's'kogospodars'koi ta kharchovoi produktsii, shcho importuet'sia v YeS, Practychni aspekty spivpratsi z YeS, 2015 [Requirements of European trade networks for national agricultural and food products, which imported into EU, Practical aspects of cooperation with the EU, 2015]. URL: https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER(pdf)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merezh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf (accessed 24 April 2020). (in Ukrainian).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019). The Oder of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On approval of the Export Strategy of Ukraine ("road map" of strategic trade development) for 2017-2021" from 10.07.2019 № 588. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80 (accessed circulation: 16 February 2020).
10. Fedulova I.V., Dragan O.I., Kundeeva G.O. ta in. (2015) Zbalansuvannia prodovol'chogo rynku v kontekysti zabezpechennia prodovol'choi bezpeky [Balancing the food market in the context of food security]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian).
11. Kamenychna A.M. (2019) Nevregul'ovani pytannia finansovogo zabezpechennia agrarnogo sektoru ekonomiky derzhavy [Unresolved issues of financial support of the agricultural sector of the state economy]. Economika APK, no 1, pp. 104–111.

ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖДЕРЖАВНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

FORMATION OF CUSTOMS SECURITY OF THE STATE IN THE CONDITIONS OF INTENSIFICATION OF INTERSTATE TRADE CONFLICTS

УДК 336.24:339.5
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-27

Бондаренко Є.П.
к.е.н., доцент кафедри податків
та фіскальної політики
Тернопільський національний
економічний університет
Ткачик Ф.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри податків
та фіскальної політики
Тернопільський національний
економічний університет

Bondarenko Yevhen
Ternopil National Economic University
Tkachyk Fedir
Ternopil National Economic University

У статті досліджено міжнародні аспекти формування митної безпеки держави в умовах експансії зовнішньоторговельних конфліктів. Висвітлено спектр митних інтересів, які повинна гарантувати держава здійснюючи митну політику в Україні. Акцентовано увагу на етапах реалізації митної безпеки та ролі митно-тарифного адміністрування в мінімізації зовнішніх загроз. Констатовано, що митна безпека прямо або опосередковано впливає на кожну складову економічної безпеки держави. Проаналізовано найбільш проблемні фактори впливу на здійснення імпорту та експорту в українській практиці. Систематизовано джерела, ознаки та інструменти міждержавних торгівельних конфліктів. Аргументовано, що джерелом міжнародних торгівельних суперечностей є інтереси певних держав, союзів, військово-політичних блоків. Висвітлено специфічні риси застосування санкцій в контексті засобу протидії торговельній війні на прикладі зовнішньоторговельних відносин України з Росією. Запропоновано заходи стратегічного та тактичного характеру посилення митної безпеки держави в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів.

Ключові слова: *митна безпека, митна політика, митні інтереси держави, торгівельні суперечки, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні економічні відносини.*

В статье исследованы международные аспекты формирования таможенной безопасности государства в условиях экспансии внешнеторговых конфликтов. Освещен спектр таможенных интересов, которые должно гарантировать государство, осуществляя таможенную политику в Украине. Акцентировано внимание на этапах реализации таможенной безопасности и роли таможенно-тарифного администрирования в минимизации внешних угроз. Констатировано, что таможенная безопасность прямо или косвенно влияет на каждую составляющую экономической безопасности государства. Проанализированы наиболее проблемные факторы влияния на осуществление импорта и экспорта в украинской практике. Систематизированы источники, признаки и инструменты межгосударственных торговых конфликтов. Аргументировано, что источником международных торговых противоречий есть интересы определенных государств, союзов, военно-политических блоков. Освещены специфические черты применения санкций в контексте средства противодействия торговой войне на примере внешнеторговых отношений Украины с Россией. Предложены меры стратегического и тактического характера усиления таможенной безопасности государства в условиях активизации межгосударственных торговых конфликтов.

Ключевые слова: *таможенная безопасность, таможенная политика, таможенные интересы государства, торговые споры, внешнеэкономическая деятельность, международные экономические отношения.*

In the article examines the international aspects of the formation of customs security of the state in the context of the spread of foreign trade conflicts. The set of customs interests that the state should guarantee by implementing the customs policy in Ukraine is highlighted. Emphasis is placed on the stages of customs security implementation, namely: formation and approval of customs policy to guarantee customs security; formation of the customs regulation system in connection with the economic interests and goals of the state; application of selected methods of regulation and control of goods moving across the border; monitoring of the customs regulation system, etc. The most problematic factors influencing the implementation of imports and exports in Ukrainian practice are analyzed. Among them, the most significant in the context of the negative impact on imports are highlighted, in particular, corruption at the border, tariff non-tariff barriers. The efficiency of exports in Ukraine is influenced by such aspects as the identification of potential markets and buyers, as well as the difficulty of requirements for meeting quality and quantity. The sources and tools of interstate trade conflicts are systematized. The main features of the interstate trade conflict are the symmetry of the parties; introduction of penalty duties; the presence of hidden political and economic motives; tangible losses for both sides of the conflict and the global economy; availability of prospects for settlement. It is argued that the sources of international trade disputes are the interests of certain states, unions, military and political blocs. The specific features of the application of sanctions in the context of the means of counteracting the trade war on the example of Ukraine's foreign trade relations with Russia are highlighted. Measures of strategic and tactical nature of strengthening the customs security of the state in the conditions of intensification of interstate trade conflicts are offered. Simplification and acceleration of customs formalities, creation of favourable conditions for foreign trade participants, introduction of new procedures for customs clearance automation and elimination of negative human impact are ways to improve the quality of customs regulation and customs security of Ukraine in the expansion of international financial and economic risks and trade conflicts.

Key words: *customs security, customs policy, customs interests of the state, trade disputes, foreign economic activity, international economic relations.*

Постановка проблеми. Події, які відбуваються в Україні впродовж останніх років та негативні кризові явища, до яких вони призводять загострили потребу забезпечення національної безпеки держави через механізм швидкого реагування на зовнішні загрози та протидії можливим негативним їх наслідкам. За таких умов митна політика стає не лише інструментом зовнішньоекономічної діяльності, а й відіграє важливу роль у повноцінному функціонуванні держави.

Розвиток ринкових відносин, активізація експортно-імпортних операцій, посилення міжнародного економічного співробітництва та інтеграційних процесів в усьому світі супроводжуються загостренням економічної конкуренції на внутрішньому ринку, що актуалізує питання потреби гарантування митної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання митної безпеки − одне з пріоритетних, оскільки дуже важливе значення для держави має

наявність міцного захисту економічних інтересів та економічної безпеки, реалізація яких покладається на митні органи України, особливо в умовах домінування зовнішньоторговельних загроз. Даній науковій проблематиці постійно приділяють увагу в своїх дослідженнях низка науковців та фахівців, а саме: О. Попівняк [1], О. Цевельов [2], П. Пашко [3], М. Губа [4], В. Юрчишин [9], М. Капітоненко [10], О. Мельник, М. Адамів, Л. Ноджак [11], І. Несторишен, В. Туржанський [12] та інші. Високо оцінюючи їхні зусилля щодо формування науково-теоретичної та методологічної платформи по дослідженню ефективного функціонування митної справи та розробки шляхів забезпечення митної безпеки в Україні з урахуванням зовнішньоекономічних флуктуацій, слід відмітити наявність певних невирішених питань щодо відповідності запропонованих пропозицій реаліям сьогодення.

Постановка завдання. Важливе значення сьогодні слід приділяти ефективності забезпечення митної безпеки держави через домінування у світовій економіці конфліктних ситуацій, торгівельних суперечок, а також експансії пандемії коронавірусної хвороби. Мета статті полягає в обґрунтуванні митної безпеки держави як складової економічної безпеки та формуванні шляхів посилення митної безпеки України в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В залежності від загроз та ризиків у митній безпеці країни чи союзу держав формується система її забезпечення, яка включає в себе адміністративну підпорядкованість суб'єктів гарантування, їх правовий статус та мету.

В різних країнах світу існують індивідуальні загрози митній безпеці. Для деяких з них загрозу становлять: контрабанда наркотиків і зброї, незаконна міграція (як така, що сприяє зростанню рівня терористичної загрози), в інших – економічна (товарна) контрабанда, як фактичне ухилення від сплати податків. Також загрозами для деяких країн світу є наступні: незаконне переміщення через митний кордон контрафактних товарів, валютних та культурних цінностей, підакцизних товарів (особливо транспортних засобів та тютюнових виробів), належне митне регулювання (застосування тарифних та нетарифних ставок, митних процедур, встановлення обґрунтованого рівня оподаткування), контроль за повнотою сплати митних платежів, а також правильністю бази оподаткування [1].

У більшості країн світу питанням забезпечення митної безпеки займаються не лише митні органи, а й деякі інші правоохоронні та державні структури. Ступінь відповідальності за митну безпеку того чи іншого суб'єкта забезпечення митної безпеки встановлюється державою, виходячи з різноманітних економічних, політичних і міжнародних чинників, а суб'єкти забезпечення митної безпеки мають різне правове положення, яке формується залежно від поставлених перед цими органами завдань і функцій, які вони виконують.

Тим не менше, у національній площині діяльність держави у сфері митної безпеки покликана гарантувати певне коло митних інтересів, серед яких найважливішими є слідуючі: створення умов лібералізації зовнішньої торгівлі; недопущення контрабанди та порушення митних правил; удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; прискорення товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; забезпечення споживчого ринку якісними іноземними продуктами та недопущення ввезення небезпечних для здоров'я людей товарів.

У цьому контексті митна безпека, як важлива компонента економічної безпеки, потребує забезпечення на державному рівні, оскільки впродовж століть митниця була й залишається одним із найбільш істотних факторів державності та незалежності країни, запорукою владного й фінансового суверенітету. Митна безпека передбачає системні дії щодо налагодження механізму, який забезпечує її інституціоналізацію та спрямованість на досягнення конкретних цілей [2].

Головною метою митної безпеки можна вважати досягнення певного рівня ефективності та надійності митної системи завдяки продуктивному функціонуванню митних органів. Варто виділити такі етапи реалізації митної безпеки:

1) формування та затвердження митної політики щодо гарантування митної безпеки;

2) формування системи митного регулювання у взаємозв'язку з економічними інтересами і цілями держави, котрі впливають на визначення орієнтирів митного регулювання;

3) застосування обраних методів регулювання та контролю щодо товарів, які переміщуються через кордон;

4) моніторинг системи митного регулювання тощо.

Митна безпека як складова економічної безпеки держави є комплексом (системою) ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави і суспільства із захисту інтересів (у тому числі інтересів власності) народу та держави в зовнішньоекономічній сфері [3, с. 26]. При цьому завжди існує можливість негативного впливу на стан митної безпеки, тобто створюються ризикові ситуації, які сприяють появі намірів переміщення товарів і транспортних засобів на територію держави у вигляді дій економічного та митного шахрайства.

Також зауважимо, що митна безпека безпосередньо пов'язана з митним оподаткуванням. Через диференціацію ставок митного тарифу система митного оподаткування, з одного боку, слугує запобіжником контрабанди товарів, нераціональної

структури імпорту й експорту, від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, а з іншого – сприяє вільному руху товарів, робочої сили та капіталу, що створює сприятливі умови для розвитку національної економіки завдяки її інтеграції у світовий поділ праці. Можна стверджувати, що митна безпека прямо або опосередковано впливає майже на кожну складову економічної безпеки держави [4, с. 80].

В контексті зазначеного, значний інтерес становлять результати опитування, яке було проведено Всесвітнім економічним форумом [5]. Згідно з яким, респондентам було запропоновано обрати найбільш проблемні фактори в країні, що стосуються здійснення експорту та імпорту. Як показало дослідження, проблемою номер один для реалізації імпорту, частка опитуваних визначила – корупцію на кордоні, а для експорту – визначення потенційних ринків та покупців.

Як видно із інфографіки рисунка 1, три показника, серед яких: корупція на кордоні (21,9%); тарифні та нетарифні бар'єри (19,3%); обтяжливі процедури імпорту (17,3%) фактично становлять майже 60% проблемних причин здійснення імпорту в країні.

Поряд з цим, аналізуючи рисунок 2, варто констатувати, що результати респондентів, щодо визначення проблемних аспектів реалізації експорту помітно різняться. Лідерами в цьому ракурсі є наступні чинники: визначення потенційних ринків та покупців (16,7%), труднощі вимог щодо задоволення якості/кількості (11,3%); доступ до ресурсів для фінансування (11,3%), технічні вимоги та стандарти (9,8%).

Відповідні результати корелюються із загальними тенденціями зовнішньоекономічного вектору розвитку держави, що підтверджує гіпотезу про сировинну орієнтованість вітчизняної економіки, наявність об'єктивних проблем у експортерів не тільки з вибором ринків збуту, самофінансуванням та якістю продукції, інфраструктурними дисбалансами та технічними вимогами до товарів.

Наступним важливим міжнародним рейтингом, що оцінює митні системи країн світу є Індекс ефективності логістики (Logistics Performance Index), котрий щорічно складається Світовим банком. Вказаний рейтинг структурно складається із шести параметрів (митниця, інфраструктура, міжнародні поставки, логістичні компетенції, відстеження поставок, своєчасність поставок). Загалом, за останніми даними Індексу ефективності логістики у 2018 р. Україна посідає 66 місце серед 160 країн світу (за параметром «Митниця» у цьому ж році Україна зайняла 88 місце серед 159 держав) [6].

Доволі цікаве дослідження роботи вітчизняних митних органів проводять фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, за результатами яких встановлено, що українські експортери оцінюють ефективність роботи митних органів в Україні у 2 рази вище, аніж імпортери. Щодо розміру підприємства, то великі суб'єкти господарювання найчастіше серед інших позитивно оцінюють ефективність функціонування митних

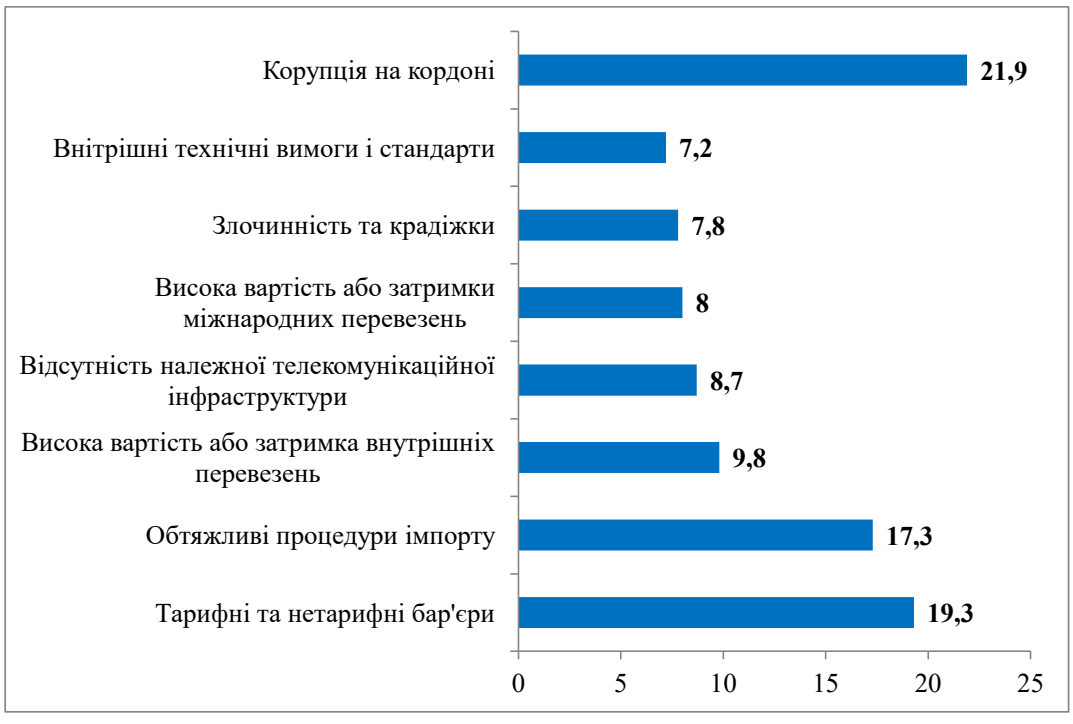

Рис. 1. Найбільш проблемні фактори, що впливають на здійснення імпорту в Україні, %

Джерело: побудовано на основі [5]

Рис. 2. Найбільш проблемні фактори, що впливають на здійснення експорту в Україні, %

Джерело: побудовано на основі [5]

органів, однак, водночас, зазначають про необхідність реалізації певних реформ. Щодо галузевої приналежності, то найкраще оцінюють роботу підприємств промисловості, надалі сільськогосподарські та торгівельні суб'єкти господарювання. За регіональним принципом найвищу оцінку одержали митниці Чернігівської, Волинської, Запорізької областей, тоді як найнижчі оцінки простежуються для митниць Тернопільської та Івано-Франківської областей [7].

Аналізуючи механізм формування митної безпеки держави в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів зазначимо, що основними ознаками міждержавного торгівельного конфлікту є симетричність дій сторін; запровадження штрафних мит; наявність прихованих політико-економічних мотивів; відчутні збитки для обох сторін конфлікту та глобальної економіки; наявність перспектив врегулювання. Потенціал вирішення конфлікту перебуває в площині взаємних поступок його сторін, за відсутності яких виникає загроза ескалації до стадії справжньої торговельної війни, що зумовить значні збитки як для сторін конфлікту, так і для світової економіки загалом.

Функціонування міжнародного товариства на сучасному етапі неможливе без протистояння поглядів та позицій, які притаманні певним суб'єктам. Пояснення певного кола питань, наявних у практиці міжнародних відносин, отримують відмінні оцінки від учасників процесу. Наслідками цього є суперечності та конфлікти. Конфлікти періодично призводили до небезпечних міжнародних криз та збройних конфліктів, які спричиняють серйозні та небезпечні наслідки. Деякі з них виявилися стійкими та тривали впродовж років, інші – затихали на певний період, а згодом починалися з новою силою [8, с. 348].

Практика міжнародних відносин показує, що основою для суперечки дуже рідко буває лише один чинник. В переважній більшості джерелом для суперечностей є інтереси певних держав чи навіть союзів, а також військово-політичних блоків. Приводом для суперечностей часто є кордони та території, бажання посісти домінуюче становище в регіоні.

Одним з інструментів торговельних війн наряду з тарифними та нетарифними засобами регулювання зовнішньої торгівлі можна умовно назвати і міжнародні санкції, які можуть обмежувати торговельні операції з певними суб'єктами та товарами, а також супутні (зокрема, розрахункові) операції. Скорочення обсягів торгівлі з окремою країною

може відбуватись і через отримання нею «ярлику» спонсору тероризму або провідника наркотичного трафіку.

Дію санкцій як інструмента торговельної війни можна показати на прикладі торговельних відносин України з Росією. Санкції проти Росії, які почали вводитись з травня 2014 р., стосувались фізичних і юридичних осіб Росії і України і мали на меті обмеження торгівлі не лише з економічних, але й з політичних мотивів. Санкції, що стосувались торгових обмежень щодо окремих компаній та галузей (нафтогазової, оборонно-промислової), зокрема, заборони на експорт до Росії технологій видобутку та переробки нафти, товарів подвійного призначення, обладнання і матеріалів для об'єктів інфраструктури, транспорту, енергетичного комплексу суб'єктів Криму та Севастополя; експорт-імпорт озброєнь. У результаті таких обмежень Росія збільшила експорт технологій до країн Сходу, Африки, Південної Америки; та прийняла ряд заборон на імпорт м'яса, риби, молочної продукції, овочів та фруктів з країн ЄС та США [9, с. 83].

У результаті розширення світової торгівлі, більшість країн мають стійкий негативний баланс поточного рахунку платіжного балансу, у інших – цей показник в основному позитивний. Серед першої групи виділяються США, Франція, Італія, серед другої – КНР, Гонг-Конг, Тайвань, Японія, Південна Корея, Німеччина.

Впродовж багатьох років США активно застосовували антидемпінгові заходи стосовно українських товарів. Перші з цих заходів були впроваджені ще у 1986 р., останні – у 2001 р., при цьому рівень антидемпінгового мита змінювався від 41% до 237%, фактично був встановлений заборонний рівень. Незважаючи на те, що представники України періодично брали участь у перегляді застосовуваних заходів, в американської сторони завжди знаходились підстави продовжити їх дію [10, с. 64].

Європейський Союз сьогодні зайнятий внутрішніми проблемами і на інші реагує менш активно. ЄС дедалі більше занурюється у власні справи. Активність Росії – прямий наслідок надміру обережної європейської політики у сфері безпеки. Імітацією дієвої реакції ЄС щодо подій навколо України стають багатослівні декларації, резолюції, різноманітні конференції. Тому, Україні як ніколи необхідне єднання на тлі дедалі агресивнішої політики Росії і більш розгубленої політики Європи.

Таким чином, на сьогодні першочерговими і необхідними умовами посилення митної безпеки держави є здійснення заходів стратегічного та тактичного характеру, що охоплюють:

– активне впровадження технологій автоматизації й інформатизації процесів митного контролю, широке використання комп'ютерних систем і баз даних, що сприятимуть відкритості публічних сервісів, мінімізації людського чинника, раціоналізації бюджетних видатків та ін.;

– побудову обґрунтованої стратегії митної безпеки держави та суб'єктів ЗЕД, що охоплює окреслення меж та напрямків використання засобів, ресурсів, методів забезпечення національної безпеки

– окреслення чіткої та обґрунтованої стратегії діяльності митних органів як суб'єктів забезпечення митної безпеки шляхом щорічного оприлюднення плану підвищення ефективності технологій митного контролю та митного оформлення, прийнятих управлінських рішень шляхом скорочення неефективних і надлишкових процедур, удосконалення митної інфраструктури тощо;

– розробку стратегії підтримки вітчизняних суб'єктів ЗЕД для стимулювання їх виходу на нові ринки, активізації зовнішньоекономічних відносин;

– активізація співробітництва та координація зусиль з митними органами інших країн та міжнародними інституціями щодо обміну даних, попередження митних злочинів;

– забезпечення повноти надходжень до Державного бюджету за рахунок контролю дотримання митного законодавства України на основі методів митного постаудиту та обміну інформацією з іншими країнами щодо торговельних операцій та іншими регуляторними органами всередині країни щодо стягнення податків;

– поступова діджиталізація державного регулювання та адміністрування митної діяльності, що сприятиме зменшенню бюрократичного чинника, раціоналізації бюджетних видатків, доступності та відкритості публічних сервісів [11, с. 19];

– виконання рекомендацій ВМО щодо роботи митних адміністрацій в умовах пандемії COVID-19, що актуально на даному етапі розвитку соціально-економічних процесів в Україні та світі. А саме: забезпечення підтримки митного оформлення основних товарів і посадових осіб митних адміністрацій, а також підтримку основних сервісів; виконання принципів «соціального розмежування» до митних формальностей на кордоні; досягнення ефективності та спрощення для отримання дозволів; сприяння відновленню та розвитку бізнесу [12].

Перелік означених заходів не є вичерпним, однак містить сукупність необхідних дій, які сприятимуть підвищенню іміджу вітчизняних митних органів, стабілізації соціально-економічного розвитку та посилення митної безпеки України.

Висновки з проведеного дослідження. Світові торговельні конфлікти та різного виду війни є традиційними інструментами реалізації державної політики меркантилізму, що зрештою гальмуватимуть цивілізаційний розвиток. Зростання економічної напруги між високорозвиненими країнами на кшталт США та КНР можуть сформувати

у світовому просторі біполярність торговельної політики низки держав. Українські ініціативи мають враховувати національні інтереси та географічне тяжіння до європейського розвитку з імплементацією Західних методик ефективного державного управління (в т.ч. в митній сфері).

Механізм забезпечення митної безпеки держави покликаний мінімізувати негативний вплив зовнішніх і внутрішніх загроз шляхом налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами забезпечення безпеки. В довготривалій перспективі митні органи повинні залишатися гарантом митної безпеки, як складової частини економічної безпеки держави, тому завданням Державної митної служби України є використання міжнародновизнаних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі на основі дотримання Рамкових стандартів гарантування безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі, які розроблені Всесвітньою митною організацією для визначення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз.

Спрощення і прискорення митних формальностей, створення сприятливих умов для учасників ЗЕД, впровадження новітніх процедур автоматизації митного оформлення та ліквідація негативного впливу людського чинника є напрямками підвищення якості митного регулювання та забезпечення митної безпеки України в умовах експансії міжнародних фінансово-економічних ризиків та торговельних конфліктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Попівняк О.І. Міжнародний досвід забезпечення митної безпеки. *Правова просвіта: електронне науково-фахове видання. 2018. № 2.* URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/2_2018/82.pdf (дата звернення: 20.05.2020).

2. Цевельов О.В. Реальні та потенційні загрози для національної безпеки України у сфері охорони державного кордону. URL: https://matrix-info.com/2017/09/06/realni-ta-potentsijni-zagrozy-dlya-natsionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-u-sferi-ohorony-derzhavnogo-kordonu/ (дата звернення: 11.04.2020).

3. Пашко П.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки України: автореф. дис. … д-ра екон. наук: 08.00.03. Львів, 2009. 42 с.

4. Губа М.О. Фактори підвищення ефективності здійснення державної митної справи в Україні : зб. матер. наук.-практ. заочної конф. «Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур», Хмельницький, 25 вересня 2014 р. С. 80-81.

5. The official site of World economic forum "The Global Enabling Trade Report 2016», available at: http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report2016/economy-profiles/#economy=UKR (Accessed 22 May 2020).

6. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Світового банку "Logistics Performance Index". URL: https://lpi.worldbank.org (Accessed 22 May 2020).

7. Аналітичний звіт «Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2017/2018». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/files//Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_-report.pdf (дата звернення: 11.04.2020).

8. Політологія: Навч. посіб. для студентів, викладачів ВНЗ / За ред. М.П. Гетьманчука. К., 2010. 415 с.

9. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні / наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 190 с.

10. Капітоненко М.Г. Міжнародні конфлікти : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2009. 352 с.

11. Мельник О.Г., Адамів М.Є., Ноджак Л.С. Аналізування тенденцій розвитку митної системи України: міжнародний та національний виміри. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 7. С. 17-22.

12. Несторишен І.В., Туржанський В.А. Аналіз рекомендацій щодо роботи митних адміністрацій в умовах пандемії COVID-19. НДІ фіскальної політики. 2019. URL. https://www.ndifp.com/1360/ (дата звернення: 02.06.2020).

REFERENCES:

1. Popivnjak O.I. (2018) Mizhnarodnyj dosvid zabezpechennja mytnoji bezpeky [International experience in customs security]. Pravova prosvita: elektronne naukovo-fakhove vydannja. 2018. vol. 2. URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/2_2018/82.pdf (Accessed: 20 May 2020). (in Ukrainian).

2. Ceveljov O.V. (2017) Realjni ta potencijni zaghrozy dlja nacionaljnoji bezpeky Ukrajiny u sferi okhorony derzhavnogho kordonu [Real and potential threats to Ukraine's national security in the field of state border protection]. URL: https://matrix-info.com/2017/09/06/realni-ta-potentsijni-zagrozy-dlya-natsionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-u-sferi-ohorony-derzhavnogo-kordonu/ (Accessed: 11 April 2020). (in Ukrainian).

3. Pashko P.V. (2009) Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm zabezpechennja mytnoji bezpeky Ukrajiny [Organizational and economic mechanism of customs security of Ukraine]: avtoref. dys. … d-ra ekon. nauk: 08.00.03. Ljviv. 42 p. (in Ukrainian).

4. Ghuba M.O. (2014) Faktory pidvyshhennja efektyvnosti zdijsnennja derzhavnoji mytnoji spravy v Ukrajini [Factors for improving the efficiency of state customs in Ukraine]: zb. mater. nauk.-prakt. zaochnoji konf. "Doslidzhennja teoretychnykh aspektiv ta rozrobka systemy ocinjuvannja efektyvnosti mytnykh procedur", Khmeljnycjkyj. P. 80-81. (in Ukrainian).

5. The official site of World economic forum "The Global Enabling Trade Report 2016». URL: http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report2016/economy-profiles/#economy=UKR (Accessed 22 May 2020).

6. Oficijnyj sajt Mizhnarodnogho rejtynghu Svitovogho banku "Logistics Performance Index". URL: https://lpi.worldbank.org (Accessed 22 May 2020).

7. Analitychnyj zvit "Sproshhennja procedur torghivli v Ukrajini: ocinky ta ochikuvannja biznesu 2017/2018" [Simplification of trade procedures in Ukraine: estimates and expectations of business 2017/2018]. Instytut ekonomichnykh doslidzhenj ta politychnykh konsuljtacij.

URL: http://www.ier.com.ua/files//Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_-report.pdf (Accessed: 11 April 2020). (in Ukrainian).

8. Politologhija (2010) [Political Science]: Navch. posib. dlja studentiv, vykladachiv VNZ / Za red. M.P. Ghetjmanchuka. K. 415 p. (in Ukrainian).

9. Torghoveljni vijny suchasnosti ta jikh vplyv na ekonomichne zrostannja i rozvytok u sviti ta Ukrajini (2019) [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and Ukraine] / nauk. red. V. Jurchyshyn. Kyjiv: Zapovit. 190 p. (in Ukrainian).

10. Kapitonenko M.Gh. (2009) Mizhnarodni konflikty [International conflicts] : navch. posibn. dlja stud. vyshh. navch. zakl. Kyjiv: Lybidj. 352 p. (in Ukrainian).

11. Meljnyk O.Gh., Adamiv M.Je., Nodzhak L.S. (2019) Analizuvannja tendencij rozvytku mytnoji systemy Ukrajiny: mizhnarodnyj ta nacionaljnyj vymiry [Analysis of trends in the development of the customs system of Ukraine: international and national dimensions]. Investyciji: praktyka ta dosvid. 2019. vol. 7. P. 17-22. (in Ukrainian).

12. Nestoryshen I.V., Turzhansjkyj V.A. (2019) Analiz rekomendacij shhodo roboty mytnykh administracij v umovakh pandemiji COVID-19 [Analysis of recommendations for the work of customs administrations in the context of the COVID-19 pandemic]. NDI fiskaljnoji polityky. URL. https://www.ndifp.com/1360/ (Accessed: 06 June 2020). (in Ukrainian).

ВАЛЮТНЕ РЕФІНАНСУВАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ

MONETARY REFINANCING AS A MODERN TOOL OF NBU'S MONETARY POLICY

УДК 336.717.18:336.71
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-28

Грона А.В.
аспірант кафедри підприємництва та бізнесу
Київський національний університет технологій та дизайну
Мягких І.М.
д.е.н., професор, завідувач кафедри підприємництва та бізнесу
Київський національний університет технологій та дизайну

Hrona Andrew
Kyiv National University of Technologies and Design
Miahkykh Iryna
Kyiv National University of Technologies and Design

У статті розкрито проблеми відносно здійснення грошово-кредитної політики НБУ та її впливу на економічну систему України. Запропоновано як сучасний інструмент грошово-кредитної політики Національного банку України, використовувати валютне рефінансування банків. Наведено та пояснено механізм валютного рефінансування. Указано переваги застосування валютного рефінансування для економіки країни, її окремих складників та активізації державної допомоги в економічній сфері держави. Доведено з використанням аналізу статистичних даних за двадцять років відносно України, США, Європейського Союзу, Білорусі низьку кореляцію змін грошової бази, а також темпів інфляції та змін дефлятора ВВП, що вказує на високу ефективність запропонованого інструменту грошово-кредитної політики НБУ. Наголошено, що відносно взаємозв'язку змін грошової бази зі змінами ВВП та курсу національної валюти ситуація не так однозначна і на неї впливає значна кількість додаткових чинників. Наведено подальші шляхи проведення дослідження.

Ключові слова: *валютне рефінансування, валовий внутрішній продукт, грошова база, грошово-кредитна політика, дефлятор ВВП, інфляція, курс національної валюти.*

В статье раскрыты проблемы относительно осуществления денежно-кредитной политики НБУ и ее влияния на экономическую систему Украины. Предложено в качестве современного инструмента денежно-кредитной политики Национального банка Украины использовать валютное рефинансирование банков. Приведен и объяснен механизм валютного рефинансирования. Указаны преимущества использования валютного рефинансирования для экономики страны, ее отдельных составляющих и активизации государственной помощи в экономической сфере государства. Доказана с использованием анализа статистических данных за двадцать лет относительно Украины, США, Европейского Союза, Беларуси низкая корреляция изменений денежной базы, а также темпов инфляции и изменений дефлятора ВВП, что указывает на высокую эффективность предложенного инструмента денежно-кредитной политики НБУ. Отмечено, что относительно взаимосвязи изменений денежной базы с изменениями ВВП и курса национальной валюты ситуация не так однозначна и на нее влияет значительное количество дополнительных факторов. Приведены дальнейшие пути проведения исследования.

Ключевые слова: *валютное рефинансирование, валовый внутренний продукт, денежная база, денежно-кредитная политика, дефлятор ВВП, инфляция, курс национальной валюты.*

The article addresses the problems of NBU's monetary policy implementation and its impact on the economic system of Ukraine. The research has suggested using monetary refinancing of banks as a modern tool of NBU's monetary policy. In addition, it has provided and explained the mechanism of monetary refinancing. Within the mechanism developed and based on the legislative, regulatory, and methodological controls as well as economic grounding, the study has defined the following aspects: terms to provide monetary refinancing; banks that can it obtain; objectives of such refinancing; and final recipients of monetary credits. Further, NBU provides monetary refinancing for banks, which can get it underdetermined provision, and which, in their turn, can credit business entities according to the list of state pragmas. Business units spend currency assets and exchange fully or partially the currency received through the bank that provides credit for hryvnias. The designated bank is obliged to sell currency solely to NBU and receive hryvnias for borrowers. When returning the credit, the whole procedure is repeated but in the reverse direction. However, there is a little difference – a borrower buys currency in the foreign exchange market. The scientific research has also identified advantages of monetary refinancing implementation for the country's economy, its certain parts, and the revitalization of the state support in the economic area of the country. With the help of statistical data analyses for the last twenty years regarding Ukraine, the USA, the European Union, Belarus (the analysis of the dynamic of GDP, monetary base, inflation, deflator of GDP, and the currency exchange rate), a low correlation of changes of the monetary base as well as inflation rate and changes of GDP deflator have been proved. It indicates the high efficiency of the NBU's monetary policy tool suggested in the article. It has been emphasized that in terms of the relationship between monetary base changes, GDP changes, and the national currency exchange rate, the situation is not so unambiguous. A great number of additional factors influence it. Finally, further ways to conduct the research are provided.

Key words: *monetary refinancing, GDP, monetary base, monetary policy, GDP deflator, inflation, national currency exchange rate.*

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки країни потребує пошуку нових джерел стимулювання її розвитку та забезпечення довгострокового зростання. У цьому контексті відзначаємо критичні проблеми відносно активізації кредитної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. У сучасних умовах банківський сектор пропонує здебільшого неприйнятні для бізнес-одиниць кредитні продукти як за ціною, так і за вимогами щодо їх надання й обслуговування. Наведена ситуація дестимулюючи впливає на розвиток підприємництва та національної економічної системи, у тому числі торкаючись проблем безробіття, трудової міграції, формування бюджетів різних рівнів, збільшення доходів домашніх господарств.

У цих умовах значний інтерес представляють можливості НБУ стимулювати активізацію кредитної діяльності банківської системи і тим самим вплинути на активізацію підприємницької діяльності у країні. При цьому найбільший інтерес тут представляє підтримка та започаткування нових державних програм відносно стимулювання розвитку певних сфер економічної системи держави.

Відзначаємо нагальну потребу реформування грошово-кредитної політики НБУ за рахунок розроблення та запровадження нових і сучасних інструментів її здійснення, до яких передусім відносимо

валютне рефінансування банків для кредитування бізнесу та реалізації державних програм відносно стимулювання розвитку економіки країни та її окремих сфер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наголошуємо на значному науковому інтересі до грошово-кредитної політики НБУ та наявності великої кількості напрацювань учених із цієї проблематики, де можливо виділити декілька напрямів здійснення досліджень:

1. Дослідження грошово-кредитної політики в України з акцентом на виявленні головних проблем та її тенденцій розвитку і трансформування. Відзначаємо напрацювання Т. Крушельницької, О. Каховської, О. Курінного, О. Матвеївої [1], О.І. Барановського, М.О. Кужелєва, Д.М. Жерліцина, О.С. Сокирко, А.В. Нечипоренко [2], М. Пасічного [3], Л.М. Швайко [4] та інших учених.

2. Розкриття тенденцій та проблематики рефінансування Національним банком України банківської системи держави. Акцентуємо увагу на наукових дослідженнях Л. Дуби [5], В.О. Оніщенко, Ю.С. Довгаль, В.В. Тітович [6], Я.А. Шмуратко та О.С. Стецури [7] та ін.

3. Дослідження взаємозв'язку грошово-кредитної політики НБУ з розвитком національної економіки, інфляційними та девальваційними процесами в ній. Виділяємо наукові роботи С. Науменкової, О. Малютіна, С. Міщенко [8], Д. Завадської [9], Р. Каліновського [10], Ю.М. Андрущака та В.С. Хара [11] та інших учених.

Відзначаючи високу наукову цінність здійснених розробок вітчизняних учених, наголошуємо на необхідності продовження пошуку нових інструментів удосконалення грошово-кредитної політики в Україні з акцентом на забезпечення доступними кредитними ресурсами суб'єктів підприємницької діяльності передусім у межах реалізації відповідних державних програм підтримки розвитку національної економічної системи та її окремих складників.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування запровадження валютного рефінансування НБУ банків в Україні як сучасного інструменту його грошово-кредитної політики та важливого чинника впливу на розвиток національної економічної системи, а також девальваційних і інфляційних процесів у ній.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах в Україні діє 132 державних програми та програми допомоги на рівні місцевих органів самоврядування, що отримують фінансування з боку держави у сумі понад 25 млрд грн. Однак менше 10% таких програм стосуються розвитку підприємницької діяльності на рівні національної або регіональної економіки та торкаються переважно розбудови агропромислового комплексу країни [12]. Відзначаємо критично низький рівень державної підтримки розвитку підприємництва в країні, де потрібно звернути увагу на такі сфери національної економічної системи, як: обробна промисловість; машинобудування; легка промисловість; туристична сфера, особливо зелений туризм; транспорт та транспортна інфраструктура; розроблення й упровадження інновацій; мале та мікропідприємництво; військово-промисловий комплекс; медичні послуги; освітні послуги.

Уважаємо доречним використати валютне рефінансування як новий сучасний інструмент грошово-кредитної політики НБУ. При цьому механізм валютного рефінансування повинен бути чітко регламентований (рис. 1).

Таким чином, згідно з розробленим механізмом, спираючись на законодавче, нормативне та методичне регламентування, а також економічне обґрунтування, визначаються умови надання валютного рефінансування, банки, що можуть його отримувати, цілі такого рефінансування та кінцеві отримувачі валютних кредитів. Далі НБУ надає валютне рефінансування банкам, що можуть його отримувати під визначене забезпечення, які, своєю чергою, кредитують суб'єктів підприємницької діяльності згідно з визначеним переліком державних програм.

Бізнес-одиниці витрачають валютні кошти та обмінюють повністю або частково отриману валюту через банк, що надає кредит на гривню. Уповноважений банк зобов'язаний продати валюту тільки НБУ та отримати гривню для позичальників. Під час повернення кредиту вся процедура повторюється у зворотному порядку, але з невеликою відмінністю: позичальник купляє валюту на валютному ринку.

Наведений інструмент грошово-кредитної політики НБУ має такі переваги:

– підвищує обсяги кредитування важливих для держави та місцевого самоврядування галузей економіки і суб'єктів підприємницької діяльності;

– збільшує ділову активність та доходи банківського сектору країни;

– стимулює розвиток регіональної та національної економічної системи;

– збільшує доходні частини бюджетів різних рівнів;

– підвищує платоспроможний попит на продукцію інших бізнес-одиниць, тим самим забезпечуючи зростання їхніх доходів;

– позитивно впливає на рівень безробіття та протидіє трудовій міграції;

– збільшує доходи та рівень добробуту домашніх господарств;

– згладжує попит та пропозицію іноземної валюти на валютному ринку, за рахунок чого НБУ отримує додатковий інструмент впливу на ринок;

– не зменшує на першому етапі обсяг золотовалютних резервів держави, а під час повернення кредиту збільшує їх.

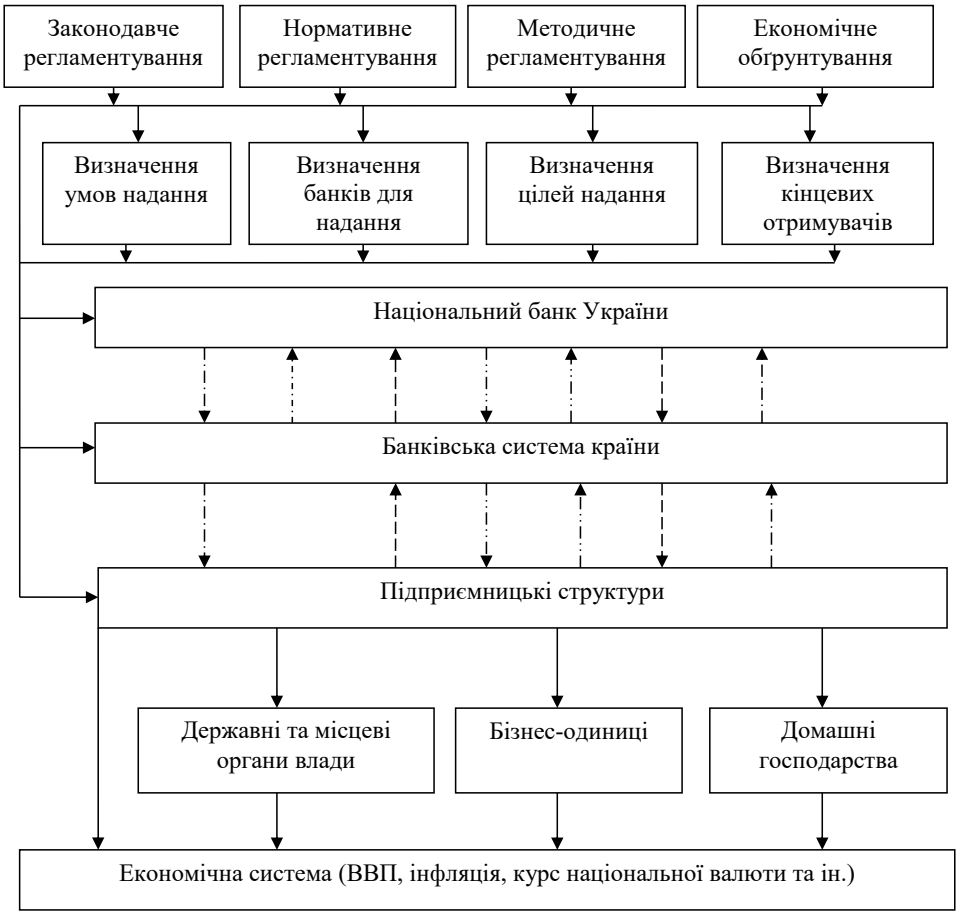

Рис. 1. Механізм валютного рефінансування НБУ банків України

Джерело: розроблено автором

У цих умовах виникає питання, чи не викличе новий інструмент проблеми відносно інфляції та девальвації національної валюти. Ураховуючи, що надання, продаж та купівля валюти відбуватимуться між НБУ та уповноваженими банками, усувається спекулятивна складова ринку, і ці процеси відбуватимуться за ринковими цінами, але поза валютним ринком, що значно зменшує девальваційні ризики. Щодо інфляції, то відзначаємо, що, враховуючи рівень податкового навантаження (коливається у розмірі 30–35% у 2015–2019 рр. [13]), а також витрати на оплату праці, що на більшості суб'єктів господарювання не займають більше 25% витрат [14], відзначаємо низькі можливості саме валютного рефінансування та подальшого кредитування бізнес-одиниць щодо негативного впливу на інфляційні процеси в Україні.

Необхідно відзначити, що новий інструмент матиме відповідний вплив на гривневу грошову масу та грошову базу в країні, збільшуючи їх розміри. При цьому за зростання національної економіки таке збільшення буде абсорбуватися цими процесами, що матиме позитивний вплив на неї, а також на ліквідність банківської системи країни. В умовах рецесії або зниження обсягів ВВП зростання гривневої грошової маси та грошової бази країни в контексті використання нового інструменту грошово-кредитної політики НБУ може призвести до зростання ліквідності банківської системи держави, що потребуватиме нейтралізації такого ефекту за рахунок збільшення нормативу обов'язкового резервування коштів та корегування розрахунку нормативів ліквідності в межах урахування в активах банків обов'язкових резервів у повному обсязі або у визначеній їх частині. Таким

чином, відзначаємо, що використання валютного рефінансування банків не буде мати дестабілізуючого впливу як на національну економічну систему, так і на банківську систему країни, у тому числі на її ліквідність, виступаючи при цьому ефективним інструментом стимулювання економіки України.

Уважаємо доречним для підтвердження зроблених висновків проаналізувати взаємозв'язок та взаємовплив ВВП, грошової бази, інфляції, дефлятора ВВП та курсу національної валюти не тільки в Україні, а й у розвинутих економічних системах США та ЄС, а також економіці Білорусі, що розвивається і має багато схожого з Україною (табл. 1).

За результатами аналізу, зробленого в табл. 1, можемо зазначити:

1. У всіх вибраних для дослідження країнах у період за двадцять років грошова база зростала швидше, ніж ВВП: у США – 571,93% проти 220,12%; у ЄС – 467,20% проти 182,54%; в Україні – 3915% проти 3048,11%; у Білорусі – 5,03% до 4,36% (у перерахунку, згідно з грошовою реформою 2016 р., 50300% проти 43600%).

2. США в роки пікового зростання грошової маси на тлі повільного росту ВВП не відбувалося різкого прискорення інфляції та зростання дефлятора ВВП, а також різких коливань валютного курсу. Так, у 2013 р. за темпів росту грошової бази 136% до Mh попереднього року ВВП зріс тільки на 103,63% за темпів інфляції 1,5% і розмірів дефлятора ВВП 1,8% та девальвації національної валюти відносно євро на 12%. У 2008 р. за зростання Mh до попереднього року на 206,27% і темпах росту ВВП 101,81% темпи інфляції становили 3,8%, а значення дефлятора ВВП – 1,9% за ревальвації національної валюти відносно євро на 3,5%.

3. У США в пікові роки зниження грошової маси на тлі зростання ВВП не відбувалося різкого прискорення інфляції та зростання дефлятора ВВП, а також різких коливань валютного курсу. Так, у 2018 р. за темпів росту Mh до попереднього року на рівні 87,50% ВВП зріс на 105,43%, а інфляція становила 2,4% (дефлятор ВВП – 2,4%) за ревальвації національної валюти відносно євро на 5%.

4. У ЄС в роки пікового зростання грошової маси на тлі повільного росту ВВП не відбувалося різкого прискорення інфляції та зростання дефлятора ВВП, а також різких коливань валютного курсу. Так, у 2002 р. за темпів росту грошової бази 124,80% до Mh попереднього року ВВП зріс тільки на 103,56% за темпів інфляції 2,4% і розмірів дефлятора ВВП 2,6% та ревальвації національної валюти відносно долара США на 15%. У 2005 р. за зростання Mh до попереднього року на 121,50% і темпів росту ВВП 104,41% темпи інфляції становили 2,3%, а значення дефлятора ВВП – 1,9% за девальвації національної валюти відносно долара США на 13,5%. Відзначаємо, що для Євросоюзу як Mh було взято показник М1 згідно зі статистичними даними, що використовуються у ЄС, а також виходячи з його структури.

5. В Україні у роки пікового зростання грошової маси на тлі більш повільного росту ВВП не відбувалося різкого прискорення інфляції та зростання дефлятора ВВП, а також різких коливань валютного курсу (табл. 2).

Так, у 2005 р. за темпів росту грошової бази 153,90% до Mh попереднього року ВВП зріс на 127,92% за темпів інфляції 10,3% і розмірів дефлятора ВВП 23,3% та ревальвації національної валюти відносно долара США на 5%. У 2007 р. за зростання Mh до попереднього року на 145,99% і темпів росту ВВП 132,94% темпи інфляції становили 16,6%, а значення дефлятора ВВП – 11,3% за незмінного курсу національної валюти відносно долара США.

6. У Білорусі ідентична ситуація до США, ЄС та України відносно взаємозв'язку між грошовою базою, ВВП, інфляцією, дефлятором ВВП та курсом національної валюти спостерігається у проміжок після грошової реформи 2016 р. Так, у 2017 р. за темпів росту грошової бази 140% до Mh попереднього року ВВП зріс на 111,58% за темпів інфляції 6% і розмірів дефлятора ВВП 8,6% та девальвації національної валюти відносно долара США менше 1%. У 2018 р. за зростання Mh до попереднього року на 128,57% і темпів росту ВВП 115,09% темпи інфляції становили 4,9%, а значення дефлятора ВВП – 11,6% за девальвації національної валюти відносно долара США на 10%.

Відзначаємо досить низьку кореляцію змін грошової бази, а також темпів інфляції та змін дефлятора ВВП. Водночас відносно взаємозв'язку з ВВП та курсом національної валюти ситуація не так однозначна і на неї впливає значна кількість додаткових чинників.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи дослідження, відзначаємо необхідність упровадження нових інструментів грошово-кредитної політики НБУ в Україні в сучасних умовах розвитку національної економічної системи, де одним із таких інструментів пропонується валютне рефінансування, що виступить одним із ключових чинників активізації державної підтримки розвитку підприємництва в країні. При цьому дослідження показало, що використання такого інструменту буде мати значний позитивний вплив на економіку України та не викличе прискорення інфляції і девальваційних процесів.

Подальші дослідження необхідно сконцентрувати на більш детальному дослідженні впливу валютного рефінансування НБУ банків України на розвиток економічної системи, окремих її сфер, суб'єктів господарювання, а також активізації та підвищення ефективності державних програм в економічному секторі.

Таблиця 1

Аналіз динаміки ВВП, грошової бази, інфляції, дефлятора ВВП та курсу національної валюти США, ЄС за 1999–2019 рр.

Показники	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
США																					
ВВП, млрд дол. США	9631	10252	10582	10936	11458	12214	13037	13815	14452	14713	14449	14992	15543	16197	16785	17522	18219	18707	19485	20544	21200
Темпи росту до попереднього року, %	-	106,45	103,22	103,35	104,77	106,60	106,74	105,97	104,61	101,81	98,21	103,76	103,68	104,21	103,63	104,39	103,98	102,68	104,16	105,43	103,19
Темпи росту до 1999 р., %	-	106,45	109,87	113,55	118,97	126,82	135,36	143,44	150,06	152,77	150,03	155,66	161,39	168,18	174,28	181,93	189,17	194,24	202,32	213,31	220,12
Грошова база Mh, млрд дол. США	602	599	654	699	736	773	804	823	830	1712	1995	2048	2641	2742	3729	4017	3793	3596	3825	3347	3443
Темпи росту до попереднього року, %	-	99,50	109,18	106,88	105,29	105,03	104,01	102,36	100,85	206,27	116,53	102,66	128,96	103,82	136,00	107,72	94,42	94,81	106,37	87,50	102,87
Темпи росту до 1999 р., %	-	99,50	108,64	116,11	122,26	128,41	133,55	136,71	137,87	284,39	331,40	340,20	438,70	455,48	619,44	667,28	630,07	597,34	635,38	555,98	571,93
Інфляція, %	2,2	3,4	2,8	1,6	2,3	2,7	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,4	1,6	3,2	2,1	1,5	1,6	0,1	1,3	2,1	2,4	2,3
Дефлятор ВВП, %	1,4	2,2	2,2	1,6	1,9	2,7	3,1	3,0	2,7	1,9	0,8	1,2	2,1	1,9	1,8	1,9	1,1	1,1	1,9	2,4	1,4
Курс валют, дол. до євро	1,01	0,93	0,88	1,04	1,25	1,36	1,19	1,32	1,46	1,41	1,43	1,32	1,29	1,32	1,37	1,21	1,09	1,05	1,20	1,14	1,12
Європейський Союз																					
ВВП, млрд євро	9010	9667	10074	10433	10585	11113	11603	12276	13004	13082	12325	12846	13235	13502	13615	14092	14854	14986	15410	15909	16447
Темпи росту до попереднього року, %	-	107,29	104,21	103,56	101,46	104,99	104,41	105,80	105,93	100,60	94,21	104,23	103,03	102,02	100,84	103,50	105,41	100,89	102,83	103,24	103,38
Темпи росту до 1999 р., %	-	107,29	111,81	115,79	117,48	123,34	128,78	136,25	144,33	145,19	136,79	142,57	146,89	149,86	151,11	156,40	164,86	166,33	171,03	176,57	182,54
Грошова база Mh, млрд. євро	1921	2024	2093	2612	2811	3228	3922	4087	4189	4251	4311	4516	4847	5077	5352	5605	5833	6046	7178	8215	8975
Темпи росту до попереднього року, %	-	105,36	103,41	124,80	107,62	114,83	121,50	104,21	102,50	101,48	101,41	104,76	107,33	104,75	105,42	104,73	104,07	103,65	118,72	114,45	109,25
Темпи росту до 1999 р., %	-	105,36	108,95	135,97	146,33	168,04	204,16	212,75	218,06	221,29	224,41	235,09	252,32	264,29	278,60	291,78	303,64	314,73	373,66	427,64	467,20
Інфляція, %	-	3,5	2,7	2,4	2,1	2,4	2,3	2,2	3,2	2,2	1,5	2,7	3,0	2,3	1,0	-0,1	0,2	1,1	1,6	1,6	1,6
Дефлятор ВВП, %	-	1,5	2,4	2,6	2,2	2,0	1,9	1,8	2,4	2,0	1,0	0,7	1,1	1,3	1,3	0,8	1,2	0,7	1,1	1,5	1,6
Курс валют, євро до дол.	0,99	1,08	1,14	0,96	0,80	0,74	0,84	0,76	0,68	0,71	0,70	0,76	0,78	0,76	0,73	0,83	0,92	0,95	0,83	0,88	0,89

Джерело: складено автором на основі [14–18]

Таблиця 2

Аналіз динаміки ВВП, грошової бази, інфляції, дефлятора ВВП та курсу національної валюти Україна, Білорусь за 1999–2019 рр.

Показники	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Україна																					
ВВП, млрд грн	130,4	176,1	211,2	234,1	277,4	357,5	457,3	565,0	751,1	990,8	947,0	1079,3	1300,0	1404,7	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6
Темпи росту до попереднього року, %	-	135,05	119,93	110,84	118,50	128,88	127,92	123,55	132,94	131,91	95,58	113,97	120,45	108,05	104,31	108,31	125,31	119,96	125,09	119,33	111,63
Темпи росту до 1999 р., %	100,00	135,05	161,96	179,52	212,73	274,16	350,69	433,28	576,00	759,82	726,23	827,68	996,93	1077,22	1123,62	1216,95	1524,92	1829,29	2288,27	2730,52	3048,01
Грошова база Mh, млрд грн	12,0	16,8	23,0	30,8	40,1	53,8	82,8	97,2	141,9	186,7	195,0	225,7	239,9	255,3	307,1	333,2	336,0	381,6	399,1	435,8	469,8
Темпи росту до попереднього року, %	-	140,00	136,90	133,91	130,19	134,16	153,90	117,39	145,99	131,57	104,45	115,74	106,29	106,42	120,29	108,50	100,84	113,57	104,59	109,20	107,80
Темпи росту до 1999 р., %	100,00	140,00	191,67	256,67	334,17	448,33	690,00	810,00	1182,50	1555,83	1625,00	1880,83	1999,17	2127,50	2559,17	2776,67	2800,00	3180,00	3325,83	3631,67	3915,00
Інфляція, %	19,2	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	10,3	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4	13,7	9,8	4,1
Дефлятор ВВП, %	19,5	24,0	7,2	8,2	10,4	14,9	23,3	29,6	11,3	28,58	13,02	13,92	14,2	7,8	4,3	15,9	38,9	17,1	22,1	15,4	8,1
Курс валют, грн	5,22	5,44	5,3	5,33	5,33	5,31	5,05	5,05	5,05	7,70	7,99	7,96	7,99	7,99	7,99	15,77	24,00	27,19	28,07	27,69	23,29
Білорусь																					
ВВП, млрд руб.	3026	9134	17173	26138	36565	49992	65067	79267	97165	128800	142091	170466	307245	547617	670689	805793	899098	95	106	122	132
Темпи росту до попереднього року, %	-	301,85	188,01	152,20	139,89	136,72	130,15	121,82	122,58	132,56	110,32	119,97	180,24	178,23	122,47	120,14	111,58	0,01	111,58	115,09	108,20
Темпи росту до 1999 р., %	-	301,85	567,51	863,78	1208,36	1652,08	2150,26	2619,53	3211,00	4256,44	4695,67	5633,38	10153,50	18097,06	22164,21	26628,98	29712,43	3,14	3,50	4,03	4,36
Грошова база Mh, млрд руб.	179	406	846	1116	1687	2394	4159	4984	6896	7703	6813	10188	18758	30318	34388	39139	52219	5	7	9	9
Темпи росту до попереднього року, %	-	226,82	208,37	131,91	151,16	141,91	173,73	119,84	138,36	111,70	88,45	149,54	184,12	161,63	113,42	113,82	133,42	0,01	140,00	128,57	100,00
Темпи росту до 1999 р., %	-	226,82	472,63	623,46	942,46	1337,43	2323,46	2784,36	3852,51	4303,35	3806,15	5691,62	10479,33	16937,43	19211,17	21865,36	29172,63	2,79	3,91	5,03	5,03
Інфляція, %	293,7	168,6	61,1	42,5	28,4	18,1	10,3	7,0	8,4	14,8	12,9	7,7	53,2	59,2	18,3	18,1	13,5	11,8	6,0	4,9	4,7
Дефлятор ВВП, %	316,8	185,3	79,5	44,9	30,7	22,7	19,0	10,7	12,9	21,2	9,3	14,1	66,8	75,3	21,3	18,1	16,0	8,3	8,6	11,6	6,5
Курс валют, бел. рубль до дол.	320000	1180	1580	1920	2156	2170	2152	2140	2150	2200	2863	3000	8350	8570	9510	11850	18569	1,96	1,97	2,16	2,10

Джерело: складено автором на основі [14–18]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Krushelnytska T., Kakhovska O., Kurinnyi O. and Matveieva O. Main features of Ukrainian monetary policy during the post-crisis economy reformation. Banks and Bank Systems (open-access). 2007. Vol. 12(4). P. 189–202.
2. Econometric models of monetary policy effectiveness in Ukraine / O.I. Baranovskyi et al. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2019. Vol. 3. № 30. P. 226–235.
3. Pasichnyi M. Monetary policy under economic transformation in Ukraine. University Economic Bulletin. 2019. № 43. P. 173–184.
4. Швайко М.Л. Сучасні тенденції грошово-кредитної політики України. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна». 2017. №. 92. С. 32–40.
5. Dyba L. The national bank of Ukraine and modern ukrainian realities of the economic crisis. University Economic Bulletin. 2016. № 29/1. P. 229–234.
6. Onyshchenko V.O., Dovhal Y.S., Titovich V.V. Influence of monetary policy on the Ukrainian credit market. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2015. №. 18(1). P. 35–43.
7. Шмуратко Я.А., Стецура О.С. Рефінансування банків в умовах фінансової нестабільності. Економіка і суспільство. 2017. №. 10. P. 701–704.
8. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. Transition to inflation targeting in Ukraine: new tools for monetary policy. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv Economics. 2015. № 1. P. 31–39.
9. Zavadska D. Investigation of the interaction of fiscal and monetary policies in the conditions of economic growth in Ukraine. Technology audit and production reserves. 2017. №. 5(38). P. 43–51.
10. Kalinovskyi R. The rationale for the application of the inflation targeting regime in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2017. №. 1(3). P. 52–57.
11. Andrushchak Y.M., Khar V.S. The transmission mechanism of monetary policy in Ukraine. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011. №. 6(21). P. 106–113.
12. Статистична інформація. Державна допомога. URL : http://pdd.amc.gov.ua/registry/registryofstateaid/list (дата звернення: 16.05.2020).
13. Статистична інформація. Державна фіскальна служба України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.05.2020).
14. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.05.2020).
15. Статистична інформація. Національний банк України.URL:https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial (дата звернення: 15.05.2020).
16. The statistical information. Trading Economics. URL : https://tradingeconomics.com (дата звернення: 16.05.2020).
17. Статистическая информация. Knoema. URL : https://knoema.ru/atlas (дата звернення: 16.05.2020).
18. Статистическая информация. Национальный банк Республики Беларусь. URL : https://www.nbrb.by/statistics (дата звернення: 16.05.2020).

REFERENCES:

1. Krushelnytska T., Kakhovska O., Kurinnyi O. and Matveieva O. (2007) Main features of Ukrainian monetary policy during the post-crisis economy reformation. Banks and Bank Systems (open-access), vol. 12(4). pp. 189-202.
2. Baranovskyi O.I., Kuzheliev M.O., Zherlitsyn D.M., Sokyrko O.S., Nechyporenko A.V. (2019) Econometric models of monetary policy effectiveness in Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 3, no. 30, pp. 226-235.
3. Pasichnyi M. (2019) Monetary policy under economic transformation in Ukraine. University Economic Bulletin, no. 43, pp. 173-184.
4. Shvajko M.L. (2017) Suchasni tendenciyi groshovo-kredy`tnoyi polity`ky` Ukrayiny` [Modern tendencies of Ukrainian monetary policy]. Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni VN Karazina. Seriya «Ekonomichna», no. 92, pp. 32-40.
5. Dyba L. (2016) The national bank of Ukraine and modern ukrainian realities of the economic crisis. University Economic Bulletin, no. 29/1, pp. 229-234.
6. Onyshchenko V.O., Dovhal Y.S., Titovich V.V. (2015) Influence of monetary policy on the Ukrainian credit market. Financial and credit activity: problems of theory and practice, no. 18 (1), pp. 35-43.
7. Shmuratko Ya.A., Steczura O.S. (2017) Refinansuvannya bankiv v umovax finansovoyi nestabil`nosti [Refinancing of banks in terms of financial insecurity]. Ekonomika i suspil`stvo, no. 10, pp. 701-704.
8. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. (2015) Transition to inflation targeting in Ukraine: new tools for monetary policy. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv Economics, no. 1, pp. 31-39.
9. Zavadska D. (2017) Investigation of the interaction of fiscal and monetary policies in the conditions of economic growth in Ukraine. Technology audit and production reserves, no. 5 (38), pp. 43-51.
10. Kalinovskyi R. (2017) The rationale for the application of the inflation targeting regime in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, no. 1 (3), pp. 52-57.
11. Andrushchak Y.M., Khar V.S. (2011) The transmission mechanism of monetary policy in Ukraine. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, no. 6 (21), pp. 106-113.
12. Derzhavna dopomogha (2020). Staty`sty`chna informaciya [The statistical information]. Available at: http://pdd.amc.gov.ua/registry/registryofstateaid/list (accessed 16 May 2020).
13. Derzhavna fiskaljna sluzhba Ukrajiny (2020). Staty`sty`chna informaciya [The statistical information]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 16 May 2020).
14. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` (2020). Staty`sty`chna informaciya [The statistical information]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 15 May 2020).
15. Nacional`ny`j bank Ukrayiny` (2020). Staty`sty`chna informaciya [The statistical information]. Available at: https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial (accessed 15 May 2020).
16. Trading Economics (2020). The statistical information. Available at: https://tradingeconomics.com (accessed 16 May 2020).
17. Knoema (2020). Statystycheskaja ynformacyja [The statistical information]. Available at: https://knoema.ru/atlas (accessed 16 May 2020). (in Russian).
18. Nacyonaljnij bank Respublyky Belarusj (2020). Statystycheskaja ynformacyja [The statistical information]. Available at: https://www.nbrb.by/statistics (accessed 16 May 2020). (in Russian).

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО АЛОКАЦІЇ АКТИВІВ У ПАСИВНОМУ УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ

COMPARATIVE ANALYSIS OF STRATEGIC APPROACHES TO ASSET ALLOCATION IN PASSIVE INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT

УДК 330.322
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-29

Іванов І.О.
студент
Одеський національний економічний університет
Гончаренко О.М.
д.е.н., професор,
декан факультету фінансів
та банківської справи
Одеський національний економічний університет

Ivanov Illia
Odesa National Economic University
Goncharenko Olena
Odesa National Economic University

У статті окреслено різницю між активною та пасивною стратегіями управління інвестиційним портфелем, останню визначено як більш доступну для широкого кола інвесторів. Розглянуто динаміку чотирьох інвестиційних портфелів із різним рівнем диверсифікації, сформованих за чотирма стратегічними підходами пасивного управління з інструментів, що репрезентують певний клас активів, за останні двадцять років та проаналізовано показники ефективності зазначених портфелів, такі як баланс наприкінці періоду інвестування, середньорічний приріст капіталу, середньорічна волатильність, коефіцієнт Бета та інші. Розглянуто основні переваги та недоліки кожного з утворених портфелів. Визначено підхід, який за комплексним аналізом показників є найбільш оптимальним та дає змогу сформувати найбільш ефективний інвестиційний портфель. Досліджено вплив чотирьох рівнів диверсифікації та п'яти способів ребалансування на показники портфеля.
Ключові слова: *інвестиційний портфель, фінансові інструменти, алокація, диверсифікація, ребалансування.*

В статье выделены различия между активной и пассивной стратегиями управления инвестиционным портфелем, последняя определена как более доступная для широкого круга инвесторов. Рассмотрена динамика четырех инвестиционных портфелей с различным уровнем диверсификации, сформированных по четырем стратегическим подходам пассивного управления из инструментов, представляющих определенный класс активов, за последние двадцать лет и проанализированы показатели эффективности указанных портфелей, такие как баланс в конце периода инвестирования, среднегодовой прирост капитала, среднегодовая волатильность, коэффициент Бета и другие. Рассмотрены основные преимущества и недостатки каждого из сформированных портфелей. Определен подход, который по комплексному анализу показателей является оптимальным и позволяет сформировать наиболее эффективный инвестиционный портфель. Исследовано влияние четырех уровней диверсификации и пяти способов ребалансирования инструментов в портфеле на показатели портфеля.
Ключевые слова: *инвестиционный портфель, финансовые инструменты, аллокация, диверсификация, ребалансирование.*

The article outlines the difference between active and passive investment portfolio management strategies. Passive strategies, although not on average more profitable than active ones, they are also less risky and are suitable for investors with a risk-conservative profile of investment preferences. Passive strategies are also available to a wider range of investors, as they do not require special skills in analyzing and managing the investment portfolio. Analyzed the dynamics of four investment portfolios with different levels of diversification, formed by four strategic approaches of passive management from instruments representing a certain asset class, over the last twenty years and analyzed the performance of these portfolios, such as final balance, CAGR, standard deviation, Beta coefficient, maximal drawdown, Sharpe ratio, gain/loss ratio, minimal investment amount and underwater period. The main advantages and disadvantages of each of the formed are analyzed: Passive stock portfolio reflects the United States stock market. The main advantage of such a portfolio is the lowest minimal required initial balance. The main disadvantage is the extremely high drawdown of -50.89%, so this portfolio is the least acceptable for risk-averse investors. Moderate investment portfolio showed the highest return among all other simulated portfolios. However, the maximum drawdown may be unacceptable for investors with a risk-conservative preference profile, the minimal required initial balance is higher, and with the need to rebalance, the cost of commissions paid over the period of ownership increases. Conservative investment portfolio is the most acceptable for conservative investors, as its return is even higher than the return on the passive stock portfolio, but it is the least risky, as evidenced by the best volatility, maximum drawdown, Beta and Sharpe ratios. However, this portfolio is less accessible to investors due to the higher minimal required initial balance. Risk-conservative investment portfolio includes gold, which has historically been a protective and anti-inflationary asset. The profitability of the portfolio is second only to the moderate portfolio, and the risk – to the conservative. It has the best rate of return on risk taken, as well as the most rapid correction and the lowest beta ratio. Having the largest number of assets in the warehouse, it also has the highest entry threshold. The approach which according to the complex analysis of indicators is the most optimum and allows to form the most effective investment portfolio is defined. The impact of four levels of diversification and five ways of rebalancing on portfolio performance has been studied.
Key words: *investment portfolio, financial instruments, allocation, diversification, rebalancing.*

Постановка проблеми. З розвитком фінансових технологій поглиблюється також і фінансова глобалізація, а разом з нею покращується інвестиційна інфраструктура. Ці процеси приводять до підвищення доступності ринків капіталу різних країн для більшого кола інвесторів. А оскільки пасивне управління інвестиційним портфелем є доступним інструментом помноження капіталу для будь-якого інвестора, постає необхідність дослідження шляхів оптимізації цієї стратегії, що дасть змогу створювати більш ефективні інвестиційні портфелі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стратегій управління інвестиційним портфелем присвячені наукові праці вітчизняних учених О. Бібко та В. Гужви. Проблемам оцінки ризику і доходності в управлінні інвестиційним портфелем присвячені праці У. Шарпа, Г. Александера, Дж. Бейлі, Б. Малкіела.

Стратегія пасивного управління інвестиційним портфелем передбачає мінімальну активність інвестора, який лише на початку періоду інвестування визначається зі структурою портфеля та залишає його незмінним до кінця періоду інвестування. Проте інвестор має змогу використовувати низку підходів, таких як алокація та ребалансування активів, котрі не порушують засад стратегії

пасивного управління, проте можуть значно підвищити ефективність портфеля. Доцільність використання вищезазначених підходів потребує більш детального дослідження.

Постановка завдання. Завданням статті є підвищення ефективності пасивного управління інвестиційним портфелем шляхом аналізу стратегічних підходів щодо алокації активів в інвестиційному портфелі та визначення найбільш оптимального підходу, що дасть змогу покращити кількісні показники портфеля наприкінці періоду інвестування, такі як дохідність інвестицій та максимальна просадка портфеля. Ці дослідження розраховані на портфельних менеджерів інвестиційних фондів, індивідуальних інвесторів та науковців, які займаються дослідженнями у сфері прямих портфельних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційний портфель – це цілеспрямовано сформована сукупність об'єктів фінансового та/або реального інвестування, призначена для реалізації попередньо розробленої стратегії, що визначає інвестиційну мету. Складниками інвестиційного портфеля можуть бути будь які активи – від золота і нерухомості до акцій і опціонів. Він належить одному інвестору й управляється як єдине ціле для досягнення визначених цілей [1].

У світовій практиці виділяють дві основні стратегії управління інвестиційним портфелем: активну та пасивну.

Головною метою активного управління інвестиційним портфелем є перевищення дохідності базового індексу. Під час активного управління реалізується можливість отримання доходу за рахунок постійних операцій купівлі-продажу цінних паперів та проектів, тобто за рахунок зміни структури портфеля [1]. Кваліфікований менеджер із портфельного управління, який підтримується спеціалізованою інвестиційною командою, може вибрати такі цінні папери для портфеля, які перевищать прибутки у порівнянні з базовим індексом або іншим відповідним показником ефективності портфеля. Інвестори сплачують менеджеру портфеля за його досвід, що переходить до вибору цінних паперів, сподіваючись, що його поглиблене дослідження дасть сприятливі результати, які компенсують плату, яка, як правило, перевищує пасивну стратегію.

Натомість інвестиційна філософія пасивного управління портфелем базується на гіпотезі ефективного ринку. Ця теорія постулює, що фінансові ринки є ефективними щодо ціноутворення. Всі інвестори мають усю інформацію, яка їм доступна, без внутрішньої інформації, яка могла б принести користь певному сегменту ринку. Якщо це так, то для інвестора є мало місця, якщо воно є, щоб перевершити дохідність ринку, тим самим визначаючи активне управління інвестиційним портфелем менш ефективним. Тому пасивне управління портфелем фокусується на зменшенні витрат, виконуючи стратегію купівлі-утримання, що тягне за собою низький оборот портфеля.

Дискусії щодо ефективності тієї чи іншої стратегії управління інвестиційним портфелем виникають і донині. Проте, зважаючи на світову практику, обидві стратегії мають право на існування та наділені власними недоліками та перевагами. У світі існують успішні менеджери активної стратегії, які в довгостроковому періоді перевищують дохідність індексів фондових ринків, однак існує ще більше фондів активного управління, які не можуть забезпечити для інвесторів дохідність вищу, ніж індексну дохідність. До того ж активні стратегії управління інвестиційним портфелем є ризик-агресивними, тобто є прийнятними лише для інвесторів із ризик-агресивним профілем інвестиційних вподобань.

Пасивні стратегії, хоча й не є у середньому більш дохідними, ніж активні, водночас є й менш ризиковими та підходять для інвесторів із ризик-консервативним профілем інвестиційних уподобань. Пасивні стратегії також є доступними для більш широкого кола інвесторів, адже не передбачають особливих навичок в аналізі та управлінні інвестиційним портфелем.

Б. Малкіел зазначав, що правильна інвестиційна стратегія полягає у вкладенні коштів у різні категорії активів і диверсифікації вкладень у кожній із цих категорій [2, с. 92]. При цьому інвестори пасивних стратегій є вільними у виборі стратегічних підходів щодо комбінацій тих чи інших індексних інвестицій та відповідної алокації фінансових інструментів в інвестиційному портфелі. Отже, проведемо порівняльний аналіз чотирьох стратегічних підходів на основі чотирьох інвестиційних портфелів, наведених у табл. 1, з умовними назвами, які складаються з різних класів активів. Усі зазначені облігації в списку активів є державними облігаціями.

Основне припущення під час формування портфелів: інвестор використовує пасивну стратегію управління, тобто, прийнявши рішення про формування портфеля на початку періоду інвестування, надалі не змінює складу активів портфеля.

Кожен наступний портфель становить вищий рівень диверсифікації, ніж попередній. Фінансові інструменти у портфелі наведені індексними фондами, які репрезентують вибраний клас активів – таким чином, інвестору немає необхідності самостійно проводити реплікацію того чи іншого індексу або класу активів, що також є рисою пасивного управління інвестиційним портфелем. Це також зумовлено тим, що кожний окремий інструмент, який входить до того чи іншого класу активів, не є кращим, ніж будь-який інший, та залежить від уподобань конкретного інвестора [7, с. 16], а отже, вибір індексного фонду є найбільш оптимальним

варіантом. Характеристики фінансових інструментів, що включені до портфелів, такі як дохідність, зазначені в джерелах 3–6.

Розпочнемо порівняльний аналіз із початкових припущень: нехай інвестор на початку 2000 року вклав у кожний портфель $10 000. Також на початку кожного року інвестор виконує ребалансування часток фінансових інструментів у портфелях, тобто продає частку активів, що зросла, та придбає частку активів, що знизилася в ціні, нормалізуючи алокації до початкового стану.

Розглянемо динаміку вартості портфелів у грошовому виразі починаючи з 01.01.2000 і до 01.06.2020, яка відображена на рис. 1.

Як можна побачити з рис. 1, найбільшу вартість наприкінці періоду інвестування має помірний портфель, який складається з ринку акцій США та довгострокових облігацій. При цьому найменша дохідність виявлена у портфеля, що є повністю представлений ринком акцій США. Тобто вже можна зробити висновок, що звичайна диверсифікація портфеля акцій з ризик-консервативними фінансовими інструментами підвищує дохідність, все ще не виходячи за межі пасивного управління інвестиційним портфелем. Для подальшого аналізу розглянемо характеристику кожного з портфелів, що відображена в таблиці.

Розглянемо переваги та недоліки кожного з портфелів:

1. Пасивний портфель акцій (ПАС). Фактично цей портфель відображає ринок акцій Сполучених Штатів загалом. Головною перевагою такого

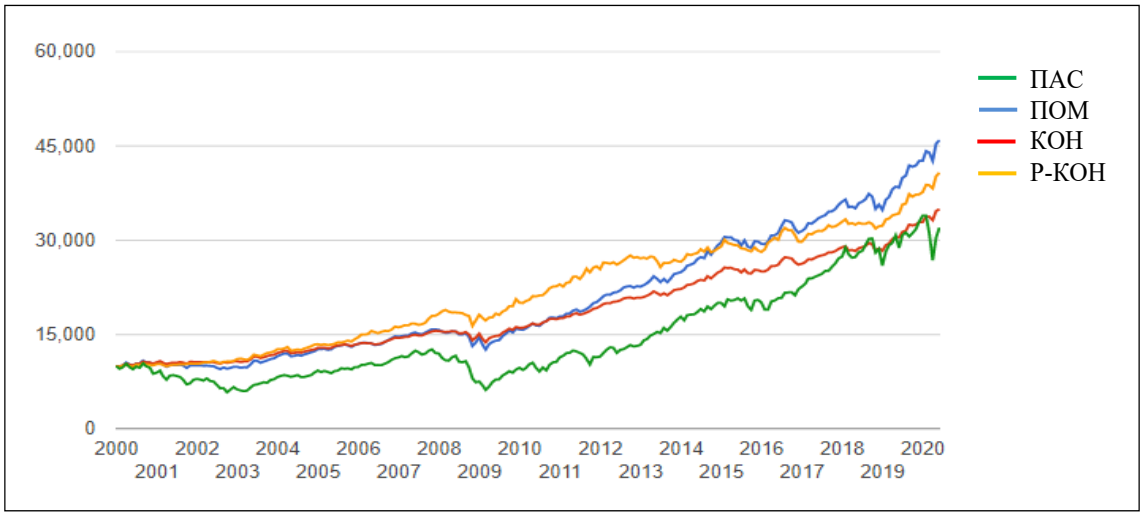

Рис. 1. Динаміка вартості портфелів, дол. США

Джерело: складено автором на основі [8]

Таблиця 1

Характеристика складу портфелів

Назва портфеля:	1. Пасивний портфель акцій (ПАС)	
Клас активів	**Фінансовий інструмент, що репрезентує вибраний клас активів**	**Алокація інструменту в портфелі**
Ринок акцій США	Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX)[3]	100%
2. Помірний інвестиційний портфель (ПОМ)		
Ринок акцій США	Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX)	50%
Довгострокові облігації США	Vanguard Long–Term Treasury Inv (VUSTX)[4]	50%
3. Консервативний інвестиційний портфель (КОН)		
Ринок акцій США	Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX)	33,33%
Довгострокові облігації США	Vanguard Long–Term Treasury Inv (VUSTX)	33,33%
Короткострокові облігації США	Vanguard Short–Term Treasury Inv (VFISX) [5]	33,33%
4. Ризик-консервативний інвестиційний портфель (Р-КОН)		
Ринок акцій США	Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX)	25%
Довгострокові облігації США	Vanguard Long–Term Treasury Inv (VUSTX)	25%
Короткострокові облігації США	Vanguard Short–Term Treasury Inv (VFISX)	25%
Золото	SPDR Gold Shares (GLD) [6]	25%

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Основні показники портфелів наприкінці періоду інвестування

Показник портфелю	ПАС	ПОМ	КОН	Р-КОН
Баланс наприкінці періоду інвестування	32017$	45906$	34962$	40735$
Середньорічний приріст капіталу	5,87%	7,75%	6,32%	7,12%
Середньорічна волатильність	15,51%	7,76%	5,25%	6,38%
Коефіцієнт Бета	1,00	0,36	0,23	0,18
Максимальна просадка	-50,89%	-20,39%	-11,74%	-13,38%
Коефіцієнт Шарпа	0,34	0,79	0,88	0,85
Показник дохідність/ризик	0,77	1,22	1,14	1,43
Мінімальні інвестиції	3000	6000	9000	12000
Найдовший період відновлення*	5 р. 8 міс.	3 р. 1 міс.	2 р. 3 міс.	1 р. 7 міс.

*мається на увазі проміжок часу між попереднім піковим значенням та відновленням до цього значення після суттєвого падіння вартості портфеля.

Джерело: складено автором на основі [8]

портфеля є найнижчий поріг входу, що робить його найбільш доступним серед інших портфелів для інвесторів. Складаючись з одного активу, цей портфель не потребує ребалансування, тобто вартість сплачених комісій за період володіння є найменшою серед інших портфелів. Головним недоліком є дуже висока просадка розміром 50,89%, яка відбулася після кризи 2008 року, після чого докризова вартість портфеля відновилася лише у березні 2012 року. Тому цей портфель є найменш прийнятним для інвесторів, не схильних до ризику.

2. Помірний інвестиційний портфель (ПОМ). Цей портфель, складаючись лише з двох активів, продемонстрував найвищу дохідність серед усіх інших змодельованих портфелів. Порівняно з пасивним портфелем акцій він також є значно менш ризиковим, оскільки максимальна просадка є майже удвічі меншою, як і волатильність. Однак максимальна просадка може бути неприйнятною для інвесторів із ризик-консервативним профілем вподобань, поріг входу є вищим, а з необхідністю ребалансування зростає і вартість сплачених комісій за період володіння.

3. Консервативний інвестиційний портфель (КОН). Такий портфель є найбільш прийнятним для консервативних інвесторів, адже його дохідність навіть вища за дохідність пасивного портфеля акцій, проте він є найменш ризиковим, про що свідчать найкращі показники волатильності, максимальної просадки, коефіцієнтів бета та Шарпа. Водночас цей портфель є менш доступним для інвесторів через вищий поріг входу.

4. Ризик-консервативний інвестиційний портфель (Р-КОН). У склад цього портфеля включено золото, яке історично є захисним та антиінфляційним активом. Дохідністю портфель поступається лише помірному портфелю, а ризиковістю – консервативному. Він має найкращий показник дохідності на прийнятий ризик, а також найбільш швидкоплинну корекцію та найнижчий коефіцієнт бети. Маючи найбільшу кількість активів у складі, він також має найвищий поріг входу.

Оскільки кожний портфель має свої переваги та недоліки, для визначення найбільш оптимального підходу проведемо комплексний аналіз портфелів, оцінивши кожний показник окремо, де найкращий показник серед інших портфелів отримає найвищий бал, після чого знайдемо суму таких балів. Цей підхід є доцільним, коли показники порівнювальних об'єктів є рівнозначно важливими для оцінки. У нашому разі показники є рівнозначно важливими, адже визначений оптимальний підхід має задовольнити інтереси інвестора з будь-яким профілем інвестиційних уподобань.

Отже, на основі комплексного аналізу з табл. 3 можемо дійти висновку, що найбільш ефективним портфелем є ризик-консервативний інвестиційний портфель, а найбільш оптимальний підхід – найвища диверсифікація портфеля. Така диверсифікація є ефективною насамперед через те, що активи у складі портфеля мають низьку кореляцію з ринком акцій США та помірно-низьку кореляцію між собою, про що свідчать дані з табл. 4.

Під час моделювання інвестиційних портфелів було зазначено припущення, що ребалансування портфелів відбувалося на щорічній основі протягом 20 років. Проте чи впливає частота ребалансування на ефективність показників портфеля? Якщо так, то наскільки сильно та яка частота є найбільш ефективною? Щоб знайти відповідь на ці питання, змоделюємо ризик-консервативний інвестиційний портфель за різною частотою ребалансування.

Як ми можемо бачити з даних таблиці 5, найбільш суттєва різниця виникає між відсутністю та наявністю ребалансування, при цьому частота ребалансування лише незначною мірою впливає на показники портфеля. Тому найефективнішою частотою ребалансування залишається щорічна, що принесла найбільшу дохідність наприкінці періоду інвестування, а також мала найменшу

Таблиця 3

Комплексний аналіз показників портфеля

Показник портфелю	ПАС	ПОМ	КОН	Р-КОН
Баланс наприкінці періоду інвестування	1	4	2	3
Середньорічний приріст капіталу	1	4	2	3
Середньорічна волатильність	1	2	4	3
Коефіцієнт Бета	1	2	3	4
Максимальна просадка	1	2	4	3
Коефіцієнт Шарпа	1	2	4	3
Показник дохідність/ризик	1	3	2	4
Мінімальні інвестиції	4	3	2	1
Найдовший період відновлення*	2	2	3	4
Загальна оцінка	**13**	**24**	**26**	**28**

Джерело: складено автором

Таблиця 4

Кореляційна матриця активів ризик-консервативного інвестиційного портфеля

	Ринок акцій США	Довг. облігації	Коротк. облігації	Золото
Ринок акцій США	1	-0,31	-0,35	0,05
Довг. облігації	-0,31	1	0,63	0,22
Коротк. облігації	-0,35	0,63	1	0,27
Золото	0,05	0,22	0,27	1

Джерело: складено автором на основі [8]

Таблиця 5

Показники ризик-консервативного інвестиційного портфеля за різною частотою ребалансування активів у складі портфеля

Показник	Частота ребалансування				
	Без ребалансування	Щороку	Що-півроку	Щоквартально	Щомісячно
Баланс наприкінці періоду інвестування	38607$	40735$	39980$	40681$	40172$
Середньорічний приріст капіталу	6,84%	7,12%	7,02%	7,11%	7,05%
Середньорічна волатильність	7,96%	6,38%	6,34%	6,37%	6,38%
Коефіцієнт Бета	0,12	0,18	0,19	0,19	0,20
Максимальна просадка	-15,79%	-13,38%	-13,57%	-13,98%	-13,57%
Коефіцієнт Шарпа	0,67	0,85	0,84	0,85	0,84
Показник дохідність/ризик	1,30	1,43	1,44	1,40	1,37

Джерело: складено автором на основі [8]

суму сплачених комісій через найменшу кількість операцій з активами у портфелі.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегія пасивного управління інвестиційним портфелем передбачає можливість отримання прибутку інвесторами без спеціалізованих знань в інвестиційній індустрії та може слугувати інструментом накопичення та помноження капіталу інвестора, забезпечити фінансову незалежність як на довгостроковому, так і на середньостроковому горизонті.

Однак ця стратегія не виключає можливої оптимізації з метою покращення показників портфеля, таких як кінцева дохідність чи максимальний ризик. Зазначений у статті стратегічний підхід дав змогу створити портфель, що є ефективнішим за класичний пасивний портфель, що слідує за ринком акцій, при цьому не порушуючи засад пасивної стратегії управління інвестиційним портфелем. Результати дослідження можуть бути застосовані на практиці як науково обґрунтовані портфельними менеджерами та індивідуальними інвесторами.

Сформована наукова новизна дослідження на тему «Порівняльний аналіз стратегічних підходів щодо алокації активів у пасивному управлінні інвестиційним портфелем»: набуло подальшого розвитку обґрунтування підходів щодо алокації агресивних (на прикладі ринку акцій США) та консервативних (на прикладі держоблігацій США та золота) активів у стратегії пасивного управління інвестиційним портфелем; запропоновано метод

оцінки найбільш оптимального підходу; визначено вплив ребалансування на показники портфеля.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення оптимальних підходів залежно від інших факторів, таких як ребалансування активів на основі поточного стану економічної кон'юнктури у країні, економічному регіоні або світі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. О.О. Бібко, В.М. Гужва. Мультиагентна система для управління інвестиційними портфелями. *Бізнесінформ*. 2011. № 5(1). С. 52–54.

2. Малкиел Б. Десять главных правил для начинающего инвестора /пер. с англ. Альпина Бизнес Букс. Москва, 2006. 172 с.

3. Інформація та аналітика за індексним фондом Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX). *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* URL: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vtsmx/quote (дата звернення: 10.06.2020).

4. Інформація та аналітика за індексним фондом Vanguard Long-Term Treasury Inv (VUSTX). *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* URL: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vustx/quote (дата звернення: 10.06.2020).

5. Інформація та аналітика за індексним фондом Vanguard Short-Term Treasury Inv (VFISX). *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* URL: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vfisx/quote (дата звернення: 10.06.2020).

6. Інформація та аналітика за індексним фондом SPDR® Gold Shares (GLD). *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* URL: https://www.morningstar.com/etfs/arcx/gld/quote (дата звернення: 10.06.2020).

7. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции / пер. с англ. Инфра-М. Москва, 1997. 1027 с.

8. Аналітичний ресурс для моделювання та оптимізації портфелю цінних паперів. *Portfolio Visualiser.* URL: https://www.portfoliovisualizer.com (дата звернення 12.06.2020)

REFERENCES:

1. O.O. Bibko, V.M. Huzhva (2011) Multyahentna systema dlia upravlinnia investytsiinymy portfeliamy [Multi-agent system for investment portfolio management]. *Biznesinform*, vol. 5, no. 1, pp. 52–54.

2. Malkiel B. (2006) *Desyat' glavnykh pravil dlya nachinayushchego investora* [Ten main rules for a novice investor]. Moskow: Al'pina Biznes Buks. (in Russian)

3. Informatsiia ta analityka za indeksnym fondom Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX) [Information and analytics on the index fund Vanguard Total Stock Mkt Idx Inv (VTSMX)]. *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* Available at: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vtsmx/quote (accessed 10 June 2020).

4. Informatsiia ta analityka za indeksnym fondom Vanguard Long-Term Treasury Inv (VUSTX) [Information and analytics on the index fund Vanguard Long-Term Treasury Inv (VUSTX)] *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* Available at: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vustx/quote (accessed 10 June 2020).

5. Informatsiia ta analityka za indeksnym fondom Vanguard Short-Term Treasury Inv (VFISX) [Information and analytics on the index fund Vanguard Short-Term Treasury Inv (VFISX)] *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* Available at: https://www.morningstar.com/funds/xnas/vfisx/quote (accessed 10 June 2020).

6. Informatsiia ta analityka za indeksnym fondom SPDR® Gold Shares (GLD) [Information and analytics on the index fund SPDR® Gold Shares (GLD)] *Morningstar Financial Research, Analysis, Data and News.* Available at: https://www.morningstar.com/etfs/arcx/gld/quote (accessed 10 June 2020).

7. Sharp U., Aleksander G., Beyli Dzh. (1997) *Investitsii* [Investment]. Moskow: Infra-M. (in Russian)

8. Analitychnyi resurs dlia modeliuvannia ta optymizatsii portfeliu tsinnykh paperiv [Analytical resource for modeling and optimization of the securities portfolio] *Portfolio Visualiser.* Available at: https://www.portfoliovisualizer.com (accessed 12 June 2020).

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ БАНКАМИ УКРАЇНИ

CURRENT TRENDS IN THE USE OF ELEMENTS THE MARKETING COMPLEX BY BANKS OF UKRAINE

УДК 336.717
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-30

Коваленко В.В.
д.е.н., професор,
професор кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет

Kovalenko Victoria
Odessa National University of Economics

У статті розглянуто сучасний стан використання елементів комплексу маркетингу. На сьогодні, вітчизняні банки активно пропонують ринку свій продукт, прагнучі збільшити купівельний інтерес. При використанні цифрового маркетингу у банків є широкі можливості для виходу на нові ринки за рахунок інформації, яка може допомогти ефективно визначати цільову аудиторію. Розуміння звичок клієнтів дозволить більш цілеспрямовано застосовувати елементи комплексу маркетингу. Дослідження ефективності використання банками елементів комплексу маркетингу необхідно проводити виходячи з базової моделі «Маркетинг-мікс 4Р», яка містить у собі продукт, ціну, місце продажу та просування банківських продуктів. Представлені компоненти мають позитивний ефект через реалізацію загальної стратегії комунікаційної політики банків. Визначено, що цифровий маркетинг – це різновид маркетингової діяльності банку, який передбачає використання цифрових каналів у процесі встановлення партнерських відносин з клієнтами. У статті проведено детальний аналіз кожного елементу комплексу маркетингу банків. Запропоновано науково-методичний підхід до розрахунку інтегрального показника ефективності використання елементів комплексу маркетингу.

Ключові слова: *комплекс маркетингу, банки, цінова політика, збутова політика, банківські комунікації.*

В статье рассмотрено современное состояние использования элементов комплекса маркетинга. Сегодня, отечественные банки активно предлагают рынку свой продукт, и стремящиеся увеличить покупательский интерес. При использовании цифрового маркетинга у банков есть широкие возможности для выхода на новые рынки за счет информации, которая может помочь эффективно определять целевую аудиторию. Понимание привычек клиентов позволит более целенаправленно применять элементы комплекса маркетинга. Исследование эффективности использования банками элементов комплекса маркетинга необходимо проводить исходя из базовой модели «Маркетинг-микс 4Р», включающая в себя продукт, цену, место продаж и продвижение банковских продуктов. Представленные компоненты имеют положительный эффект через реализацию общей стратегии коммуникационной политики банков. Определено, что цифровой маркетинг – это разновидность маркетинговой деятельности банка, предусматривающая использование цифровых каналов в процессе установления партнерских отношений с клиентами. В статье проведен детальный анализ каждого элемента комплекса маркетинга банков. Предложено научно-методический подход к расчету интегрального показателя эффективности использования элементов комплекса маркетинга.

Ключевые слова: *комплекс маркетинга, банки, ценовая политика, сбытовая политика, банковские коммуникации.*

The article considers the current state of use of elements of the marketing complex. The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological principles and develop practical recommendations for evaluating the use of elements of the marketing complex by banks. Today, domestic banks are actively offering their product to the market, seeking to increase consumer interest. When using digital marketing, banks have ample opportunities to enter new markets through information that can help effectively identify the target audience. Understanding the habits of customers will allow you to more purposefully apply the elements of the marketing mix. The study of the effectiveness of the use of elements of the marketing complex by banks should be based on the basic model "Marketing Mix 4P", which includes the product, price, place of sale and promotion of banking products. The presented components have a positive effect through the implementation of the overall communication policy of banks. It is determined digital marketing is a type of marketing activity of the bank, which involves the use of digital channels in the process of establishing partnerships with customers. Digital marketing of banking products involves the implementation of the following measures: SEO optimization, SMM, banking sites, contextual advertising, creation and maintenance of mobile applications. The article provides a detailed analysis of each element of the marketing complex of banks. The scientific and methodical approach to calculation of an integrated indicator of efficiency of use of elements of a marketing complex is offered. The obtained results showed that "Privatbank", "Oschadbank" have a fairly high level of integrated indicator of the level of use of elements of the marketing complex during the research period, which is close to one. These results were obtained by banks through a prudent sales policy and market coverage. Attention is drawn to the fairly stable dynamics of the indicator in the banks of the Odessa region, namely "Vostok" and "Pivdennyy", which due to a balanced pricing policy have achieved these results.
Key words: *marketing complex, banks, pricing policy, sales policy, banking communications.*

Постановка проблеми. Трансформація системи господарських відносин в умовах впливу глобалізації та внутрішніх кризових явищ, що склалися на сьогоднішній день в Україні, висуває особливі вимоги до процесів інноваційного розвитку банківського ринку, оскільки від ефективності його функціонування залежить не тільки стабільність діяльності різних галузей економіки, а й держави в цілому. Банки активно пропонують ринку свій продукт, прагнучі збільшити купівельний інтерес. При використанні цифрового маркетингу у банків є широкі можливості для виходу на нові ринки за рахунок інформації, яка може допомогти ефективно визначати цільову аудиторію. Розуміння звичок клієнтів дозволить більш цілеспрямовано застосовувати маркетинг.

Інновації в банківському секторі швидко переймаються конкурентами, що вимагає постійного оновлення продуктового ряду і здатності банків презентувати унікальність своїх продуктів з

урахуванням всіх компонентів комплексу маркетингу. Дослідження комплексу маркетингу вітчизняних банків, за доцільне проводити виходячи з базової моделі «Маркетинг-мікс 4Р», яка містить у собі продукт (продуктова політика), ціна (цінова політика), місце продажу (конкурентні позиції), просування (збутова політика). Представлені компоненти мають позитивний ефект через реалізацію загальної стратегії комунікаційної політики банків. Тому, на сьогодні, актуалізується питання щодо визначення ефективності використання складових комплексу маркетингу банками України. Модель «4Р» спроможна адаптуватися до розвитку цифрових технологій і бути домінуючою парадигмою у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми використання елементів комплексу маркетингу приділяється значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Теоретико-методологічним аспектам розвитку комплексу маркетингу присвячено наукові праці Бордена Н., Картена Дж., Котлера Ф., Гірченко Т., Завадської Д., Мельниченко О., Лютого І., Майорової Ю., Шандової Н., Ілляшенка С. та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо оцінювання використання елементів комплексу маркетингу банками.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні під комплексом маркетингу розуміють набір інструментів, які супроводжують реалізацію продукту кінцевому споживачеві на всіх стадіях процесу, та який спонукає викликати бажану і прогнозовану реакцію цільового ринку [1, с. 126].

Вперше модель «маркетинг-мікс» запропонував президент Американської асоціації маркетингу Нейл Борден у 1953 році [2]. У 1960 р. відомий маркетолог Джером Мак Карті запропонував класичне визначення маркетинг-міксу з «чотирма Р" [3]. Надалі модель «4-Р» була розвинена і прийняла закінчений вигляд в роботах Ф. Котлера, а саме: продукт (product) – це набір «продуктів і послуг», які банк пропонує цільовому споживачеві; ціна (price) – грошова сума, яку споживачі повинні сплатити за продукт; методи поширення (place) – будь-яка діяльність, завдяки якій продукт стає доступним для цільових споживачів; методи стимулювання (promotion) – будь-яка діяльність банку по поширенню інформації про переваги свого продукту [4]. В подальшому були розвинені концепції «5Р» та «7Р», які за змістовним навантаженням деталізують модель «4Р» (рис. 1).

Так, Гірченко Т. та Коссманн у своїх наукових працях зазначили, що у сучасних умовах у світі наростають процеси, які потребують нових підходів і трансформації поглядів на управління маркетингом. Розвиток інформаційного суспільства, смарт-економіки, процесів глобалізації викликають необхідність використовувати цифровий маркетинг, так як споживачі віддають перевагу тим брендам, які швидше освоюють цифрові канали [6, с. 69-70].

Мельниченко О. наголошує на тому, що онлайн-технології дають змогу економити для банку фінансові ресурси за рахунок зменшення витрат на оренду й обслуговування приміщення, зменшення чисельності персоналу. Використання дистанційних систем дистрибуції банківських продуктів дає змогу охопити широке коло клієнтів, не обмеженого географічним розташуванням для банку, нові технології роблять стосунки банку з клієнтами більш адресними [7, с. 38-39].

Основні характеристики цифрового маркетингу представлені у таблиці 1.

Виходячи із вище зазначеного, вважаємо, що цифровий маркетинг – це різновид маркетингової діяльності банку, який передбачає використання цифрових каналів у процесі встановлення партнерських відносин з клієнтами. Цифровий маркетинг банківських продуктів передбачає здійснення наступних заходів: SEO оптимізації, SMM, сайтів банків, контекстної реклами, створення та обслуговування мобільних додатків.

В якості першого елементу для вивчення ефективності комплексу маркетингу 4Р візьмемо просування продуктів за рахунок реклами. Слід відмітити, що кожен потенційний споживач банківського продукту, вважає запорукою успіху у встановленні стійких взаємовідносин з банком.

Наступним елементом комплексу маркетингу виступає продукт. Продуктовий ряд вітчизняних банків можна визначати через обсяги наданих кредитів та депозитів. Темпи приросту депозитних операцій банків України представлено на рисунку 2.

Представлені дані на рисунку 2 свідчать про те, що за аналізований період темпи приросту депозитних операцій мають тенденцію до зниження. Піковий період спостерігається у 2010 році, у якому темпи приросту склали 222,9 %. Якщо порівняти обсяги депозитних операцій юридичних та фізичних осіб, то за аналізований період зберігається тенденція переважання депозитів юридичних осіб, що підтверджує концепцію формування вітчизняними банками в більшій мірі корпоративних бізнес-моделей.

Проте, слід заначити, що спостерігається протилежна тенденція з кредитуванням, за яким темпи приросту за кредитами фізичних осіб мають тенденцію до зростання. При цьому кредити юридичних осіб мають негативне значення, та обсяги їх зниження складають у 2019 р. – (-12,56 %) (рис. 3).

При розгляді елементу комплексу маркетингу «продукт», доцільно оцінити забезпеченість депозитно-кредитного портфелю маркетинговими каналами просування (табл. 2).

Як свідчать дані таблиці 2, найбільш ефективна система використання маркетингових інструментів просування у АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк». Проте, слід зазначити, що по деяким банкам спостерігається у 2019 р. зменшення загальної кількості платіжних терміналів, що відбувається за рахунок введення безконтактних терміналів обслуговування. Також спостерігається тенденція щодо зменшення стаціонарних відділень обслуговування, що також викликано введенням електронних засобів платежів.

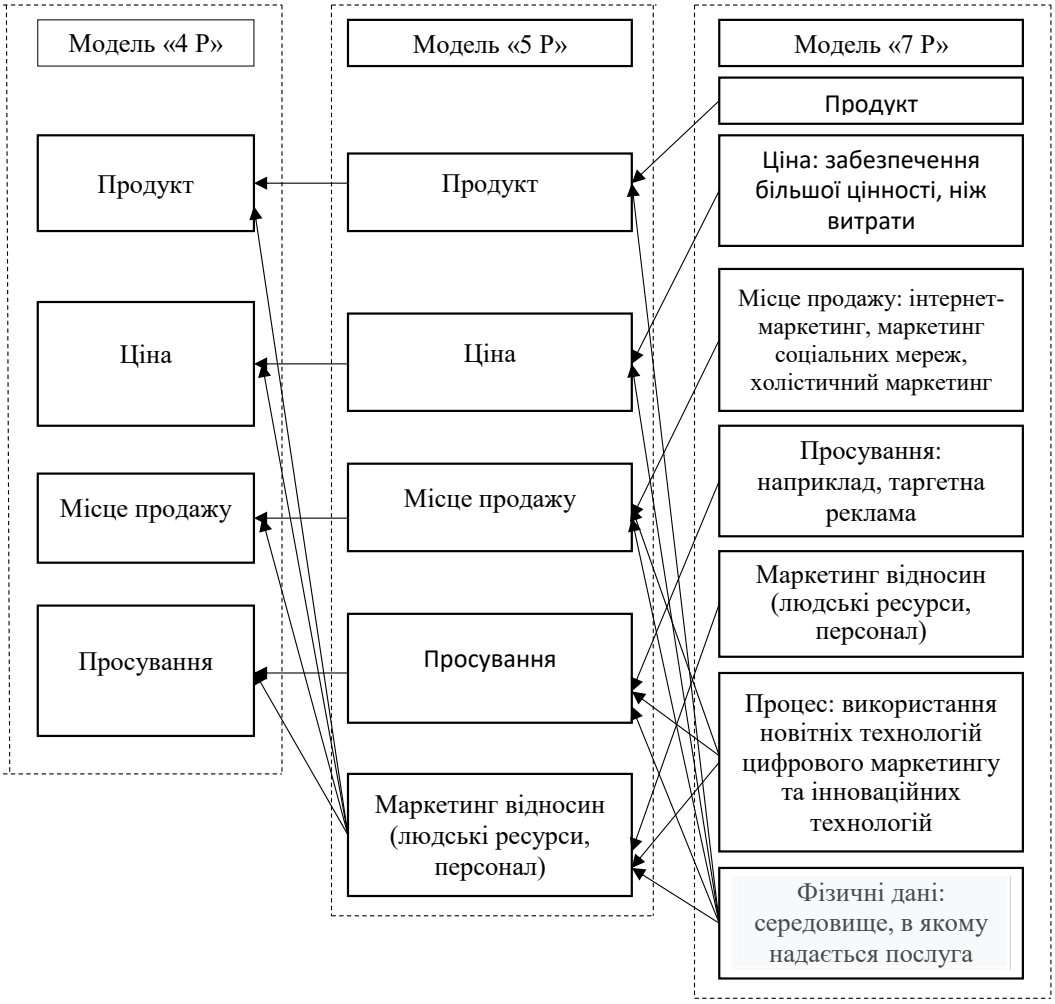

Рис. 1. Трансформація концепцій «маркетинг-мікс»

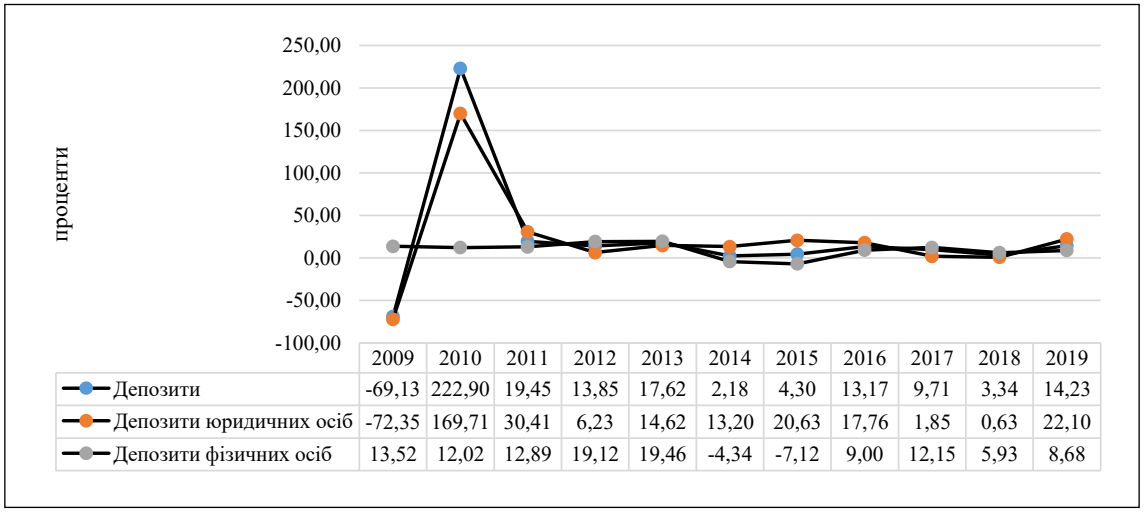
Джерело: систематизовано автором з використанням джерел: [1, с. 126; 5, с. 39-40]

Таблиця 1

Основні характеристики цифрового маркетингу

№ пор.	Елемент	Характеристика елементу
1	Канал	Мережа Інтернет, гаджети та пристрої, що надають доступ до неї; цифрове телебачення; інтерактивні екрани, POS-термінали.
2	Інструмент	Контекстна реклама; технологія Big Data – масиви даних великих обсягів; ретаргетінг (retargeting) – перенацілювання; мобільний маркетинг; email-маркетинг – електронна пошта; вірусний маркетинг; SMM (social media marketing) – соціальний медіамаркетинг; SMO (social media optimization) – оптимізація для соціальних мереж; SEO (search engines optimization) – оптимізація сайту в пошукових системах; SEM (search engine marketing) – пошуковий маркетинг, блоггінг, інфлюенсер – маркетинг.
3	Складові	Контент (повідомлення, статті, публікації, дослідження, електронні книги, копія сторінки продажів, айдентика (включення фотографій і зображень для контенту, інфографіки, діаграм, фотографій, відео); показники ефективності.
4	Показники	Показники KPI (Key Performance Indicator): конверсії, ціни залучення одного клієнта, трафіку, відгуків клієнтів, кількість переходів по сторінкам сайту, кількість кліпів, вартість однієї продажі, повернення інвестицій у рекламу, охоплення, кількість переглядів.

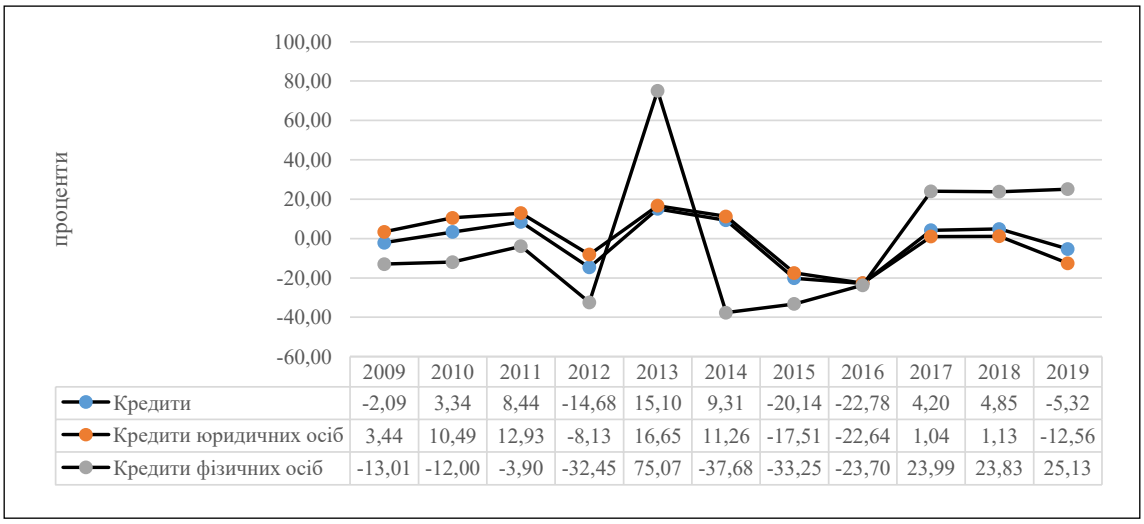
Джерело: систематизовано автором за матеріалами [8, с. 67; 9; 10, с. 21]

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Депозити	-69,13	222,90	19,45	13,85	17,62	2,18	4,30	13,17	9,71	3,34	14,23
Депозити юридичних осіб	-72,35	169,71	30,41	6,23	14,62	13,20	20,63	17,76	1,85	0,63	22,10
Депозити фізичних осіб	13,52	12,02	12,89	19,12	19,46	-4,34	-7,12	9,00	12,15	5,93	8,68

Рис. 2. Динаміка темпів приросту депозитних операцій банків України за період 2009-2019 рр.

Джерело: розраховано автором з використанням матеріалів [11]

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кредити	-2,09	3,34	8,44	-14,68	15,10	9,31	-20,14	-22,78	4,20	4,85	-5,32
Кредити юридичних осіб	3,44	10,49	12,93	-8,13	16,65	11,26	-17,51	-22,64	1,04	1,13	-12,56
Кредити фізичних осіб	-13,01	-12,00	-3,90	-32,45	75,07	-37,68	-33,25	-23,70	23,99	23,83	25,13

Рис. 3. Динаміка темпів приросту кредитних операцій банків України за період 2009-2019 рр.

Джерело: розраховано автором з використанням матеріалів [11]

Наступним елементом комплексу маркетингу банків є ціна. Дослідження ціни на банківські продукти можливо через аналіз процентних ставок та чинників, що впливають на їх розмір. Розглядаючи показники ефективності цінової політики банків, можна констатувати, що встановлення високих процентних ставок за кредитами та депозитами не є показником ефективності, хоча у результаті фінансової не стабільності на фінансовому ринку України вони змушені їх підвищувати (табл. 3).

Так, за аналізований період у банках АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «ПУМБ», ПАТ «ОТП Банк» встановлено, що у 2019 р. найвищі процентні ставки за кредитами. При цьому, віддача від проведення активних операцій виявилася незначною, особливо у АТ «Ощадбанк».

Зазначене свідчить про не ефективну процентну політику банків при реалізації ними функції створення нових кредитних грошей, хоча чистий спред досягає найвищих значень серед аналізованих банків. Найбільш стабільними у цьому напрямку виявилися ПАТ «Сбербанк», ПАТ «Сбербанк», ПАТ «Південний» та інші.

Для визначення повноти використання елементів комплексу маркетингу банків за необхідне є дослідження четвертого його елементу – місце продажу. Зазначений елемент можна дослідити шляхом встановлення конкурентної позиції банків на ринку. Для визначення конкурентних позицій банку за доцільне є використання такого інструменту дослідження як SWOT-аналіз. SWOT-аналіз дозволяє виявити сильні та слабкі сторони у порівняні з конкурентами; оцінити можливості та загрози зовнішнього середовища; поєднати сильні та слабкі сторони з можливими загрозами; сформулювати основні напрями розвитку банку. При

Таблиця 2

Динаміка рівня забезпечення депозитно-кредитного портфелю банків маркетинговими каналами просування, од.

Банк	загальна кількість платіжних терміналів		кількість відділень		кількість банкоматів		кількість активних платіжних карток, тис. штук	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019
АТ КБ «Приватбанк»	126691	201345	2240	1928	19841	19898	17500,3	36628,1
ПАТ «Альфа-Банк»	182	30677	107	257	212	774	1031,9	958,3
ПАТ «ПУМБ»	3596	34	159	208	660	711	661,4	862,3
АТ «Ощадбанк»	44616	60676	3648	2327	5959	6414	5408,6	5755,8
ПАТ «Сбербанк»	3557	45	137	106	315	186	272,4	65,3
АТ «УкрСиббанк»	4833	198479	378	284	1267	1079	1108,2	970,5
ПАТ «ОТП Банк»	223	178	84	88	118	149	191,2	384,9
ПАТ «Піреус Банк МБК»	28	72	17	17	23	22	14,6	12,4
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	717	717	42	36	92	146	112,3	85,2
АТ «Укрексімбанк»	4556	7	83	60	692	602	411,5	252,1
ПАТ «Восток»	711	64	33	40	86	64	94,9	210,7
ПАТ КБ «Південний»	4482	11	113	98	270	286	207,9	204,5
По банківській системі	219241	339266	9614	8002	33783	35777	32389,0	36628,1

Джерело: розраховано автором за матеріалами [11]

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності цінової політики банків у 2016 та 2019 роках, %

Назва банку	Середня вартість залучення ресурсів		Середня ціна надання кредитних продуктів		Чистий спред		Чиста процентна маржа		Прибутковість/ збитковість продаж	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019
АТ КБ «Приватбанк»	19,2	6,1	45,3	23,2	26,1	17,1	1,8	3,6	-57,7	5,9
ПАТ «Альфа-Банк»	10,1	7,2	28,5	10,9	18,4	3,7	4,5	4,7	-1,8	1,8
ПАТ «ПУМБ»	12,8	5,8	18,9	24,8	6,1	19	4,8	8,7	0,2	4,2
АТ «Ощадбанк»	9,6	6,8	14,4	29,2	4,8	22,4	2,8	1,8	0,2	0,1
ПАТ «Сбербанк»	8,4	9,9	35,2	6,2	26,8	-3,7	8,4	4,8	-1,2	0,5
АТ «УкрСиббанк»	6,1	2,3	25,7	4,82	19,6	2,52	6,1	7,6	-0,4	4,6
ПАТ «ОТП Банк»	7,9	4,7	14,4	20,9	6,5	16,2	8,2	7,4	0,4	5,2
ПАТ «Піреус Банк МБК»	10,1	3,7	33,7	5,3	23,6	1,6	2,4	7,4	0,1	1,0
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	7,0	6,8	32,3	7,6	25,3	0,8	-2,6	1,9	-0,1	2,7
ПАТ «Восток»	10,1	5,7	24,5	17,9	14,4	12,2	4,6	5,9	0,1	1,1
ПАТ КБ «Південний»	19,2	7,2	20,1	10,9	0,9	3,7	5,8	4,3	0,1	1,5

Джерело: розраховано автором на підставі використання матеріалів [11], офіційних сайтів аналізованих банків

цьому, сильні та слабкі сторони – це внутрішні характеристики банку (підконтрольні банку), а можливості та загрози – зовнішні чинники, які обумовлені ринковим середовищем перебування банку. Теоретико-методична матриця SWOT-аналізу конкурентної позиції банку представлена у таблиці 4.

Для визначення ринкової позиції банків, що досліджуються, будемо використовувати індекс Херфіндаля-Хіршмана, який розраховується за формулою:

$$HHI = \sum_{i=1}^{n} s_i^2,$$

де: HHI – індекс Херфіндаля-Хіршмана; s_i – частка i-го банку на ринку; n – кількість банків на ринку.

Джерело: [33, с. 191]

Для характеристики рівня концентрації на ринку банківських послуг використовують такі показники, як власний капітал, активи, кредитний портфель, обсяг залучених коштів тощо. Індекс Херфіндаля-Хіршмана може мати значення від 0 до 1. Встановлена така шкала градації рівня концентрації залежно від рівня індексу Херфіндаля-Хіршмана:

1) 0 – мінімальна концентрація;

2) від 0 до 0,1 – низький рівень концентрації;

Таблиця 4

Матриця SWOT-аналізу визначення конкурентної позиції банку

		Сильні сторони	Слабкі сторони
		Широкий продуктовий ряд банківських послуг; Помірні ціни; Спрощені процедури укладання угод; Значна мережа розташування маркетингових каналів просування банківських продуктів	Недостатня розвиненість каналів цифрового маркетингу; Складність навігації на сайті; Ускладнені механізми інтернет-розрахунків
Можливості	Відсутність конкурентів в регіоні; Наявність привабливих можливостей співпраці з небанківськими фінансовими установами; Помірні ціни на просування банківських продуктів через інтернет-розробки	Просування сайту банку у нових регіонах для залучення нових клієнтів; Розширення асортименту додаткових послуг до основного банківського продукту	Удосконалення сайту банку; Підключення популярних форм інтернет-розрахунків
Загрози	Поява нових конкурентів; Зміна потреб у банківських послугах клієнтів	Підтримка продуктового ряду банку з урахуванням сучасних трендів; Удосокналення сайту банку з метою досягнення лідерства на ринку	–

Джерело: складено автором

3) від 0,10 до 0,18 – середній рівень концентрації;

4) понад 0,18 – високий рівень концентрації. У разі наявності на ринку одного банку, тобто повної монополії, індекс Херфіндаля-Хіршмана буде дорівнювати 1 [12, с. 191].

Проведений аналіз засвідчив, що вітчизняний ринок банківських послуг за період 2014-2019 рр. вважається як низько концентрованим за виключенням 2017 та 2018 років, в яких за активами та депозитним портфелем його можна вважати як середнього рівня концентрації. За часткою на ринку серед банків, що досліджуються, лідують за обсягом активів у 2019 році АТ КБ «Приватбанк» (27,50 %), АТ «Ощадбанк» (15,24 %). Інші банки мають незначну частку на ринку.

Можна навести приклад практики просування банківських продуктів з урахуванням важливих чинників та регіональної належності європейських банків (у порядку значущості):

для Західної Європи – персоналізація, ціна, пакетування, технологія;

для Центральної та Східної Європи – персоналізація, пакетування, ціна, технологія;

для Росії та країн СНД – технологія, пакетування, персоналізація та ціна [13].

Таким чином, на підставі визначення та аналізу чотирьох складових комплексу маркетингу банків, розрахуємо інтегральний показник рівня їх використання за схемою, що наведено на рисунку 2.

Слід відмітити, що правило Фішберна відображає рівень значущості показників, які проранжовані в порядку зменшення їх значущості ($\omega 1 > \omega 2 > \omega n$). Тоді кількісна оцінка рівнів значущості відповідає максимі ентропії наявної інформаційної невизначеності про об'єкт дослідження [14].

За представленою схемою розрахунку інтегрального показника рівня використання елементів комплексу маркетингу банками, було отримано результати, що представлені у таблиці 5.

Як свідчать представлені дані у таблиці 5, АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк» мають достатньо високий рівень інтегрального показника рівня використання елементів комплексу маркетингу на протязі періоду дослідження, який наближається до одиниці. Зазначені результати банки отримали за рахунок проведення виваженої збутової політики та охоплення ринку.

Слід звернути увагу на достатньо сталу динаміку показника у банках Одеського регіону, а саме ПАТ «Восток» та ПАТ КБ «Південний», які за рахунок виваженої цінової політики досягли зазначених результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасний розвиток банківської системи України характеризується значною не стабільністю, високим ризиком проведення банківських операцій та надання банківських послуг, дефіцитом ресурсів для проведення активних операцій, низьким рівнем капітальної бази та не досконалою структурою доходів у якій переважають комісійні доходи. Для оцінювання ефективності використання елементів комплексу запропоновано науково-методичний підхід розрахунку інтегрального показника, який надає можливість визначити прогалини у маркетинговій політиці банків. Для перспектив подальших досліджень актуальним є вдосконалення комунікаційної політики банків. Останніми роками вітчизняні банки відрізняються високим рівнем активності в управлінні своєю ідентичністю та іміджом. Тому, сучасна концепція комунікаційної політики банку повинна бути пов'язана із створенням бренду. Таким чином, сьогодні бренд повинен розглядатися як джерело доданої вартості для банків.

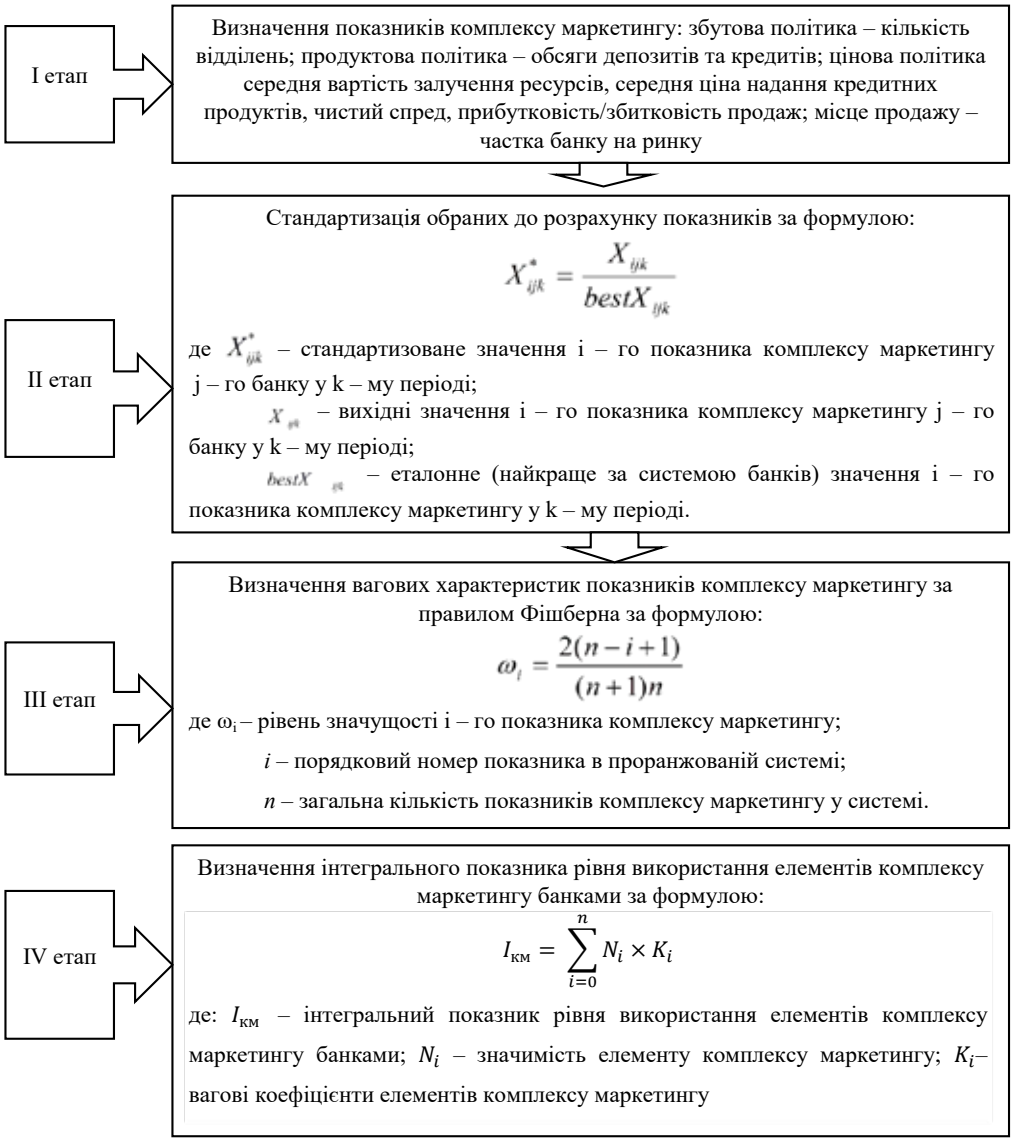

Рис. 4. Схема розрахунку інтегрального показника рівня використання елементів комплексу маркетингу банками

Джерело: складено автором

Таблиця 5

Динаміка інтегрального показника рівня використання елементів комплексу маркетингу банками за період 2015-2019 рр.

№п/п	Банки	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	АТ КБ «Приватбанк»	0,75	0,76	0,96	0,85	0,85
2	ПАТ «Альфа-Банк»	0,57	0,39	0,48	0,60	0,34
3	ПАТ «ПУМБ»	0,47	0,392	0,36	0,39	0,35
4	АТ «Ощадбанк»	0,68	0,59	0,55	0,56	0,62
5	ПАТ «Укрсоцбанк»	0,48	0,41	0,43	0,49	0,28
6	ПАТ «Сбербанк»	0,56	0,56	0,58	0,53	0,38
7	АТ «УкрсибБанк»	0,51	0,55	0,43	0,45	0,31
8	ПАТ «ОТП Банк»	0,48	0,35	0,27	0,47	0,29
9	ПАТ «Піреус Банк»	0,42	0,46	0,46	0,51	0,24
10	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	0,43	0,40	0,45	0,59	0,22
11	ПАТ «Восток»	0,43	0,45	0,36	0,39	0,21
12	ПАТ КБ «Південний»	0,53	0,43	0,38	0,39	0,25

Джерело: розраховано автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Майорова Ю.С. Банковский комплекс маркетинга. *Этап: экономическая теория, анализ, практика*. 2012. Вып. № 1. 2012. С. 32-42.

2. Борден Н. Концепция маркетинга-микс. Классика маркетинга: сборник работ, оказавших наибольшее влияние на маркетинг. Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2001. 600 с.

3. McCarthy Jerome E., Perreault William D.Jr. Basic Marketing: A Global-Managerial Approach. Perreault Published. January 1st 1993 by Irwin Professional Publishing (R.D. Irwin), first published, 1960. 763 p.

4. Котлер Ф. Managing and marketing in Ihe age of turbulence. Эксклюзивный материал мастер-класса Филипа Котлера в Украине «Управление и маркетинг в эпоху потрясения». Одесса: «ПЛАСКЕ», 2009. 126 с.

5. Ілляшенко С.М., Рудь М.П. Новітні види маркетингу в умовах випереджаючого розвитку: еволюція, сутність, умови застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2019. Вип. 24. Ч. 2. С. 37-42.

6. Гірченко Т., Коссманн Р. Впровадження та розвиток цифрового маркетингу у сучасному банківському бізнесі. *Міжнародний збірник наукових праць «Європейське співробітництво»*. 2016. № 2 (19). С. 68-85.

7. Мельниченко О. Аналіз використання альтернативних каналів продажів та новітніх технологій у діяльності банків. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 12 (19). С. 68-85.

8. Гребенюк Н. В. Концептуальні засади стратегічного управління банком в умовах трансформаційних процесів у банківській системі України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 27(7). С. 65–69.

9. Гриценко С.І. Цифровий маркетинг – нова парадигма розвитку освітніх кластерів в умовах глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (30). С. 29–31.

10. Рубан В.В. Цифровий маркетинг: роль та особливості використання. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Випуск 22 (08). С. 20–25.

11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua (дата звернення: 15.06.2020).

12. Арбузов С. Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська енциклопедія. К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання. 2011. 504 с.

13. Infosys – Efma Innovation Survey Results. URL: http://www.efma.com/index.php/about_us/defaut/index/EN/4/321. (дата звернення: 17.06.2020).

14. Система весовых коэффициентов Фишберна. URL: https://science.wikia.org/ru (дата звернення: 18.06.2020).

REFERENCES:

1. Mayorova, Yu.S. (2012). Bankovskiy kompleks marketinga. Etap: ekonomicheskaya teoriya, analiz, praktika [Banking marketing mix]. *Stage: economic theory, analysis, practice*, no. 1, pp. 32-42 (in Russian).

2. Borden, N. (2001). *Kontseptsiya marketinga-miks. Klassika marketinga: sbornik rabot, okazavshikh naibol'sheye vliyaniye na marketing* [The concept of marketing mix. Classics of marketing: a collection of works that have had the greatest impact on marketing]. St. Petersburg: Peter (in Russian).

3. McCarthy, Jerome E., Perreault, William D.Jr. (1960). *Basic Marketing: A Global-Managerial Approach*. Perreault Published. January 1st 1993 by Irwin Professional Publishing (R.D. Irwin), first published (in English).

4. Kotler, F. (2009). *Managing and marketing in I he age of turbulence. Eksklyuzivnyy material master-klassa Filipa Kotlera v Ukraine "Upravleniye i marketing v epokhu potryaseniya"* [Exclusive material of the master class of Philip Kotler in Ukraine "Management and marketing in an era of shock"]. Odessa: PLASKE (in Russian).

5. Ilyashenko, S.M., Rud, M.P. (2019). Novitni vydy marketynhu v umovakh vyperedzhayuchoho rozvytku: evolyutsiya, sutnist', umovy zastosuvannya [he newest types of marketing in the conditions of advanced development: evolution, essence, conditions of application]. *Scientific Bulletin of UzhhorodNational University*, vol. 24, no. 2, pp. 37-42 (in Ukrainian).

6. Girchenko, T., Kossmann, R. (2016). Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats' "Yevropeys'ke spivrobitnytstvo" [Introduction and development of digital marketing in modern banking]. *International collection of scientific works "European cooperation"*, no. 2 (19), pp. 68-85 (in Ukrainian).

7. Melnychenko, O. (2013). Analiz vykorystannya al'ternatyvnykh kanaliv prodazhiv ta novitnikh tekhnolohiy u diyal'nosti bankiv [Analysis of the use of alternative sales channels and new technologies in the activities of banks]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 12 (19), pp. 68-85 (in Ukrainian).

8. Grebenyuk, N.V. (2017). Kontseptual'ni zasady stratehichnoho upravlinnya bankom v umovakh transformatsiynykh protsesiv u bankivs'kiy systemi Ukrayiny [Conceptual principles of strategic management of the bank in terms of transformation processes in the banking system of Ukraine]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 27 (7), pp. 65-69 (in Ukrainian).

9. Gritsenko S.I. (2016). Tsyfrovyy marketynh – nova paradyhma rozvytku osvitnikh klasteriv v umovakh hlobalizatsiyi [Digital marketing is a new paradigm for the development of educational clusters in the context of globalization]. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 1 (30), pp. 29-31 (in Ukrainian).

10. Ruban, V.V. (2017). Tsyfrovyy marketynh: rol' ta osoblyvosti vykorystannya [Digital marketing: the role and features of use]. *Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy*, no. 22 (08), pp. 20-25 (in Ukrainian).

11. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from https://www.bank.gov.ua (accessed 15 June 2020).

12. Arbuzov, S.G., Kolobov, Y.V., Mishchenko V.I., & Naumenkova, S.V. (2011). *Bankivs'ka entsyklopediya* [Banking encyclopedia]. Kiev: Center for Scientific Research of the National Bank of Ukraine: Knowledge (in Ukrainian).

13. Infosys – Efma Innovation Survey Results. Retrieved from http://www.efma.com/index.php/about_us/defaut/index/EN/4/321 (accessed 18 June 2020).

14. Sistema vesovykh koeffitsiyentov Fishberna [The Fishburn weighting system]. Retrieved from https://science.wikia.org/ru (accessed 19 June 2020).

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ І АУДИТ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
INTERNAL CONTROL AND AUDIT IN THE BUDGET MANAGEMENT SYSTEM

УДК 336.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-31

Литвинчук І.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Державний університет
«Житомирська політехніка»
Хас Н.О.
асистент кафедри фінансів і кредиту
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Lytvynchuk Iryna
Zhytomyr Polytechnic State University
Khas Natalya
Zhytomyr Polytechnic State University

У статті розглядається проблема ідентифікації внутрішнього контролю і аудиту в системі бюджетного менеджменту. Досліджено підходи до трактування понять "внутрішній аудит" (як перевірка; система контролю; форма внутрішнього контролю; підтвердження; функція; діяльність) і "внутрішній контроль" (як спостереження; форма зв'язку; процес; вид контролю; функція; система). Також наведено критерії розмежування зазначених понять шляхом виділення таких ознак, як: визначення, завдання; мета; об'єкт; суб'єкт; предмет; функції; характер здійснення; наявність ризику; звітування. Доведено, що відмінність між внутрішнім аудитом і внутрішнім контролем полягає насамперед у специфіці їх предмета і характері здійснення. Застосування запропонованих ознак дасть змогу визначити межі понять "внутрішній контроль" і "внутрішній аудит" в управлінні бюджетними установами, а також диференціювати їх для здійснення контрольної діяльності у бюджетній організації.
Ключові слова: *внутрішній контроль, внутрішній аудит, бюджетні організації, бюджетний контроль, бюджетний менеджмент.*

В статье рассматривается проблема идентификации внутреннего контроля и аудита в системе бюджетного управления. Исследуются подходы к трактовке понятий «внутренний аудит» (как проверка, система контроля, форма внутреннего контроля; подтверждение, функция, деятельность) и «внутренний контроль» (как наблюдение, форма связи; процесс, вид контроля, функция, система). Также приведены критерии разграничения указанных понятий путем выделения таких признаков, как: определение, задачи; цель; объект; субъект; предмет; функции; характер осуществления; наличие риска; отчетность. Доказано, что различие между внутренним аудитом и внутренним контролем заключается в первую очередь в специфике их предмета и характера осуществления. Применение предложенных признаков позволит определить границы понятий «внутренний контроль» и «внутренний аудит» в управлении бюджетными учреждениями, а также дифференцировать их для осуществления контрольной деятельности бюджетных организаций.
Ключевые слова: *внутренний контроль, внутренний аудит, бюджетные организации, бюджетный контроль, бюджетный менеджмент.*

The article considers the problem of identification of internal control and audit in the budget management system. The purpose of the study is to justify the theoretical provisions of the identification of internal control and audit in the banking management system by distinguishing their concepts. Approaches to the interpretation of the concepts of internal audit (as an audit; control system; form of internal control; confirmation; function; activity) and internal control (as observation; form of communication; process; type of control; function; system) are studied. Also, the criteria of differentiation of the specified concepts by allocation of the following signs are resulted, these are: definition, tasks; goal; object; subject; subject-matter; functions; nature of implementation; the presence of risk; reporting. It is proved that the difference between internal audit and internal control is primarily due to the specifics of their subject-matter and the nature of implementation. Based on the above characteristics, we can say that the internal audit is an invisible system, the feature of which is the constant control over the implementation of certain processes of the heads of the budget institution. Unlike internal audit, internal control is an organized system, in which employees of the relevant specialization perform the tasks defined by management. The application of the proposed features will define the boundaries of the concepts of internal control and internal audit in the management of budget institutions, as well as to differentiate them for the implementation of control activities in the budget organization. It is determined that in fact internal control is the division of power and responsibility, each employee of the institution remains main person, while the head remains the main responsible person, and, in turn, the internal audit is authorized independent department or a company official. Therefore, given that the tasks of internal audit also include ensuring effective internal control in accordance with the costs incurred, and the ability to provide independent and objective recommendations is the main difference between internal audit and other forms of control, the internal audit takes into account the peculiarities of reforming the system of public internal financial control in Ukraine and corresponds to the peculiarities of the functioning of budget institutions. The prospect of further research will be to improve the reform of the system of control over the formation and use of budget funds in the budget management system.
Key words: *internal control, internal audit, budget organizations, budget control, budget management.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає підвищення інтересу господарюючих суб'єктів до ефективності своєї діяльності. Реалізація цього важливого завдання вимагає раціональної організації системи внутрішнього контролю. Ефективно створена й організована система внутрішнього контролю є основою успішної діяльності будь-якого суб'єкта діяльності. Питання внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, які повинні здійснюватися в бюджетних установах, дуже гостро стоять у поточних умовах управління. Ефективність системи державного внутрішнього фінансового контролю, а також розмежування понять "внутрішній контроль" і "внутрішній аудит" зумовлює відповідний рівень соціально-економічного розвитку країни загалом, її окремих регіонів, а також суб'єктів господарювання. Проте науковцями давалися окремі рекомендації, спрямовані на підвищення дієвості контролю, які є правильними, але носять локальний характер, обмежуються розглядом одного або декількох аспектів проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в Україні були присвячені наукові праці багатьох авторів, зокрема, В.Д. Андреєв [1], А.С. Бакаєв [2], В.В. Бурцев [3], Р.М. Воронко, І.А. Басіста [4], Н.І. Дорош [5], А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин [6], Н.П. Кузик, О.А. Боярова [7], П.Н. Майданевич, С.І. Волошина [8], В.М. Мельник, А. Пантелєєв, А.Л. Звєздін [9], С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна,

О.А. Устинко, С.І. Юрій [10], П.Г. Пономаренко [13], А.К. Солодов [14], В.М. Яценко, Н.О. Пронь [16] та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень ідентифікації внутрішнього контролю й аудиту в системі банківського менеджменту шляхом розмежування їх понять.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності внутрішнього контролю, можна зробити висновок, що є багато різних трактувань, які є досить різноманітними. Тому за доцільне вважаємо виокремити шість підходів до визначення цього поняття, що є необхідним для проведення детального аналізу теоретичного підґрунтя: 1) як спостереження; 2) як форма зв'язку; 3) як процес; 4) як вид контролю; 5) як функція; 6) як система.

Отже, внутрішній контроль слід розуміти не як окрему подію чи обставину, а як цілісний процес, який здійснюється керівництвом та працівниками установи [12].

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних учених щодо визначення сутності внутрішнього аудиту дає змогу стверджувати, що інтерпретація поняття вельми різноманітна. Вважаємо, що всі ці визначення мають право на існування, хоча вони і не без недоліків. Угруповання підходів вчених до визначення сутності внутрішнього аудиту передбачає виділення шести підходів: 1) як перевірка; 2) як система контролю; 3) як форма внутрішнього контролю; 4) як підтвердження; 5) як функція; 6) як діяльність.

Найбільш важкою проблемою є нерозуміння понять внутрішній контроль та ототожнення його із внутрішнім аудитом. З метою розмежування вищенаведених понять вважаємо за необхідне визначити їх межі в управлінні бюджетних установ, а також диференціювати їх для здійснення контрольної діяльності бюджетної установи з виділенням таких ознак (таблиця 1).

Як видно з таблиці 1, є фундаментальна відмінність між внутрішнім аудитом і внутрішнім контролем, в першу чергу через специфіку їх предмета і характеру здійснення. Виходячи з наведених характеристик, можна сказати, що внутрішній аудит – невидима система, особливістю якої є постійний контроль за виконанням окремих процесів керівників очолюваної бюджетної установи. На відміну від внутрішнього аудиту, внутрішній контроль є організованою системою, в якій працівники відповідної спеціалізації виконують визначені керівництвом завдання. Ще однією особливістю внутрішнього аудиту є поточний контроль за діяльністю бюджетної установи шляхом проведення аудиту фінансової звітності. Насамперед головною метою внутрішнього контролю є забезпечення постійного контролю законності бюджетних операцій, надійності та доцільності результативного управління бюджетними коштами. Основним завданням внутрішнього контролю є забезпечення отримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ. Оскільки завдання внутрішнього аудиту передбачає спрямування на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю [11].

Провівши дослідження щодо розмежування понять "внутрішній контроль" і "внутрішній аудит", можна стверджувати таке:

– внутрішній контроль – це управлінський контроль, метою якого є допомогти керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі. Тобто це не одноразова дія, а низка дій та видів діяльності, що провадиться зазначеними органами на постійній основі, тому внутрішній контроль не повинен розглядатися як окрема система в межах органу державного сектору [15];

– внутрішній аудит – це діяльність, що здійснюється уповноваженим самостійним підрозділом (посадовою особою), підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного сектору, але функціонально незалежним від нього, в самому органі державного сектору або в межах системи його управління [15].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведених досліджень можна стверджувати, що фактично внутрішній контроль – це розподіл влади та відповідальності, де головним залишається кожен працівник установи, при цьому керівник залишається головною відповідальною особою, а внутрішній аудит – уповноважений самостійний підрозділ або посадова особа. Враховуючи, що до завдань внутрішнього аудиту належить забезпечення ефективного внутрішнього контролю відповідно до понесених витрат, а здатність надання незалежних та об'єктивних рекомендацій є основною відмінністю внутрішнього аудиту від інших форм контролю, то внутрішній аудит враховує особливість реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні та відповідає особливостям функціонування бюджетних установ. Перспективою подальших досліджень буде удосконалення реформування системи контролю за формуванням і використанням бюджетних коштів у системі бюджетного менеджменту.

Таблиця 1

Відмінність понять «внутрішній контроль» та «внутрішній аудит»

Ознака	Внутрішній контроль	Внутрішній аудит
Поняття	інструмент управління, що дає змогу керівництву органу державного сектору перевірити стан виконання завдань органу	форма контролю, що забезпечує функціонально незалежну оцінку діяльності органів державного сектору
Завдання	планування та організація діяльності, формування адекватної структури, нагляд за здійсненням та управління ризиками для досягнення впевненості в тому, що мета і цілі установи будуть досягнуті, а рішення, включаючи фінансові, виконуватимуться з урахуванням принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості	забезпечення відповідальності керівника за всі аспекти діяльності очолюваної установи, за досягнення конкретних результатів у питаннях економії та ефективного використання бюджетних коштів, а також виконання планових завдань тощо.
Мета	забезпечення впевненості керівництва органу державного сектору щодо досягнення в діяльності органу належного рівня економії, ефективності і результативності відповідно до завдань органу державного сектору; достовірності фінансової, статистичної і управлінської звітності; дотримання встановлених законодавством та керівництвом норм і правил; належного захисту активів від втрат	надання рекомендацій з удосконалення діяльності органу державного сектору, підвищення ефективності процесів управління, що сприяє досягненню мети органом державного сектору
Об'єкт	виробнича, господарська та фінансова діяльність організації, яка перевіряється	стан організації та ефективність функціонування внутрішнього контролю в бюджетних установах, діяльність установи і заходи, які вживаються керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю
Суб'єкт	керівництво органів державного сектору	уповноважений самостійний підрозділ (посадова особа)
Предмет	документи, що стосуються прийняття рішень щодо фінансових та інших питань, на підставі яких досягається виконання завдань і планів діяльності бюджетної установи; процедури, методи, що використовуються для прийняття таких рішень, досягнення максимальної економії ресурсів і забезпечення результативності, а також для виконання розпоряджень щодо фінансових або інших питань	інформація про діяльність, що розглядається з погляду законності, достовірності, доцільності й ефективності та є суттєвою при прийнятті управлінських рішень
Функції	Визначаються керівництвом залежно від змісту і специфіки його діяльності, обсягів, показників, системи управління	Аналіз фінансової звітності
Характер здійснення	Наступний контроль	Поточний контроль
Наявність ризику	Аудиторський ризик	-
Звітування	Перед Міністерством фінансів України, Державною казначейською службою України, органом централізованого інспектування та керівниками органів державного сектору про стан здійснення внутрішнього контролю	Перед органом централізованого внутрішнього аудиту та керівниками підрозділу

Джерело:узагальнено авторами на основі [11; 12; 15]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреев В.Д. Практический аудит: [справ. пособ.]. М.: Экономика. 1994. 221 с.

2. Бакаев А.С. Бухгалтерские термины и определения. М.: Изд-во «Бухгалтерский учет». 2002. 15 с.

3. Бурцев В.В. Внутренний аудит компании: вопросы организации и управления. *Управление финансами предприятия*. 2003. № 4. С. 35–49.

4. Воронко Р. М., Басіста І. А. Сутнісні характеристики внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту та їх організаційна взаємодія. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 17. С. 79–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_17_19

5. Дорош Н.І. Сутність та призначення внутрішнього аудиту. *Вісник ЖДТУ*. 2006. № 1(35). С. 41–46.

6. Загородній А.Г. Облік і аудит: [Термінолог. словник]. Львів: «Центр Європи». 2002.132 с.

7. Кузик Н.П., Боярова О.А. Внутрішній контроль як основа ефективної діяльності сільськогосподар-

ських підприємств. *Науковий вісник НУБіП України.* 2010. № 153. С. 153–157.

8. Майданевич П.Н., Волошина Є.І. Аудит [учеб. пособ.]. Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс». 2008. 312 с.

9. Мельник В.М. Пантелеев А.С., Звездин А.Л. Ревизия и контроль: [учеб. пособие]. М.: ИД ФБК-ПРЕСС. 2004. 45 с.

10. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устинко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 Львів: Світ. 2005. 33 с.

11. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text (дата звернення: 24.06.2020).

12. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. URL: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/106386 (дата звернення: 24.06.2020).

13. Пономаренко П.Г. Бухгалтерский учет, анализ и аудит: [учеб. пособие]. 2-е изд., испр. Минск: Выш. шк. 2007. 351 с.

14. Солодов А.К. Рынок: контроль и аудит. Вопросы теории и техники. Часть 1. Воронеж: редакционно- издательский отдел. 1993.14 с.

15. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/17381979 (дата звернення: 24.06.2020).

16. Яценко В. М. Пронь Н.О. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи вирішення. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2009. № 22. С. 3–7.

REFERENCES:

1. Andreev V.D. (1994) *Prakticheskiy audit: [sprav. posob.]*. [Prakticheskiy audit: [sprav. allow.]. M.: Ekonomika. pp. 221 (in Russian).

2. Bakaev A.S. (2002) *Bukhgalterskie terminy i opredeleniya* [Bukhgalterskie terminy i opredeleniya] M.: Izdvo «Bukhgalterskiy uchet». pp.15. (in Russian).

3. Burtsev V.V. (2003) *Vnutrenniy audit kompanii: voprosy organizatsii i upravleniya.* [Vnutrenniy audit kompanii: voprosy organizatsii i upravleniya] Upravlenie finansami predpriyatiya. no. 4. pp. 35–49.

4. Voronko R. M., Basista I. A. (2014) *Sutnisni kharakterystyky vnutrishnoho kontroliu i vnutrishnoho audytu ta yikh orhanizatsiina vzaiemodiia* [The essence of the characteristics of internal control and internal audit and internal organizational interaction]. Torhivlia, komertsiia, pidpryiemnytstvo. Vyp. 17. pp. 79–88. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_17_19.

5. Dorosh N.I. (2006) *Sutnist ta pryznachennia vnutrishnoho audytu* [The essence and purpose of internal audit]. Visnyk ZhDTU. no. 1(35). pp. 41–46.

6. Zahorodnii A.H. (2002) *Oblik i audyt: [Terminoloh. slovnyk]*.[Form and audit: [Terminologist. dictionary] Lviv: «Tsentr Yevropy». pp. 132. (in Ukrainian).

7. Kuzyk N.P., Boiarova O.A. (2010) *Vnutrishnii kontrol yak osnova efektyvnoi diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv* [Vnutrishnii kontrol yak osnova efektyvnoi diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv]. Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. no. 153. pp. 153–157.

8. Maydanevich P.N., Voloshina Є.I. (2008) *Audit [ucheb. posob.]*. [Audit [ucheb. allow.]. Simferopol': ChP «Predpriyatie Feniks». pp.312. (in Russian).

9. Mel'nik V.M. Panteleev A.S., Zvezdin A.L. (2004) *Reviziya i kontrol': [ucheb. posobie]*. [Reviziya i kontrol ': [ucheb. allowance] M.: ID FBK-PRESS. pp. 45 (in Russian).

10. Mochernyi S.V., Larina Ya.S., Ustynko O.A., Yurii S.I. (2005) *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: U 2 t. T. 1* [Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: U 2 t. T. 1] Lviv: Svit. pp. 33. (in Ukrainian).

11. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi rady Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text (accessed: 24 June 2020).

12. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi audytorskoi sluzhby Ukrainy. Available at: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/106386 (accessed: 24 June 2020).

13. Ponomarenko P.G. (2007) *Bukhgalterskiy uchet, analiz i audit: [ucheb. posobie]*. [Bukhgalterskiy uchet, analiz i audit: [ucheb. allowance] 2-e izd., ispr. Minsk: Vysh. shk. pp. 351. (in Russian).

14. Solodov A.K. (1993) *Rynok: kontrol' i audit. Voprosy teorii i tekhniki. Chast' 1.* [Market: control and audit. Questions of theory and technology. Chast '1] Voronezh: redaktsionno-izdatel'skiy otdel. pp. 14. (in Russian).

15. Uriadovyi portal. Available at: https://www.kmu.gov.ua/npas/17381979 (accessed: 24 June 2020).

16. Yatsenko V. M., Pron N.O. *Vnutrishnii kontrol na pidpryiemstvakh Ukrainy: problemy rozvytku ta shliakhy vyrishennia* [Vnutrishnii kontrol na pidpryiemstvakh Ukrainy: problemy rozvytku ta shliakhy vyrishennia] Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. no. 22. pp. 3–7.

ЗВІТНІСТЬ УСТАНОВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ: АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ

REPORTING OF THE STATE SECTOR INSTITUTIONS: MONITORING AND FEATURES

УДК 336.13
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-32

Простебі Л.І.
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Prostebi Lyudmila
Chernivtsi Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

У статті проведено моніторинг фінансової та бюджетної звітності установи державного сектору. Визначено складові фінансової звітності та зазначена структура форм бюджетної звітності установ державного сектору. Проведено аналіз фінансової і бюджетної звітності Обласної комунальної установи «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 рр. Здійснено моніторинг показників балансу та звіту про фінансові результати досліджуваної установи. Проаналізовано використання коштів загального та спеціального фондів кошторису досліджуваної установи. Визначено напрямки щодо модернізації і вдосконалення фінансової звітності в бюджетних установах. Зазначено, що подальша успішна модернізація й удосконалення звітності установ державного сектору залежить від багатьох факторів. Зокрема: підвищення прозорості та якості фінансової і бюджетної звітності; професійної кваліфікації працівників установ; достатності фінансових ресурсів для здійснення заходів щодо модернізації; застосування інноваційних підходів в даній сфері.

Ключові слова: *фінансова звітність, бюджетна звітність, установа державного сектору, баланс, звіт про фінансові результати, кошторис.*

В статье проведен мониторинг финансовой и бюджетной отчетности учреждения государственного сектора. Определены составляющие финансовой отчетности и указана структура форм бюджетной отчетности учреждений государственного сектора. Проведен анализ финансовой и бюджетной отчетности областного коммунального учреждения «Черновицкая областная клиническая больница» за 2016-2018 гг. Осуществлен мониторинг показателей баланса и отчета о финансовых результатах исследуемого учреждения. Проанализировано использование средств общего и специального фондов сметы исследуемого учреждения. Определены направления по модернизации и совершенствования финансовой отчетности в бюджетных учреждениях. Отмечено, что дальнейшая успешная модернизация и совершенствование отчетности учреждений государственного сектора зависит от многих факторов. В частности: повышение прозрачности и качества финансовой и бюджетной отчетности; профессиональной квалификации работников учреждений; достаточности финансовых ресурсов для осуществления мероприятий по модернизации; применение инновационных подходов в данной сфере.

Ключевые слова: *финансовая отчетность, бюджетная отчетность, организация государственного сектора, баланс, отчет о финансовых результатах, смета.*

The article monitors the financial and budget reporting of public sector institutions. The components of the financial statements of a budget institution are determined. It is noted that public sector institutions now compose five reporting forms: balance sheet, statement of financial performance, statement of cash flows, statement of equity, notes to the financial statements. The indicated structure of budget reporting forms of public sector institutions. It is noted that the preparation of budget reporting is based on indicators of estimated appointments; income received by the institution; cash and actual expenses of public sector entities; accounts receivable and payable for the reporting period. The analysis of financial and budget reporting of the regional communal institution "Chernivtsi Regional Clinical Hospital" for 2016-2018. The balance indicators and the report on financial results of the institution under study were monitored. The use of funds from the general and special funds of the budget of the institution under study is analyzed. It was noted that over the period of the study, the balance indicators of the Chernivtsi Regional Clinical Hospital OKU tended to increase. In 2017/2018 The financial result was characterized by a shortage of financial resources. It is noted that the strategy of modernizing the accounting and financial reporting system in the public sector of Ukraine is now effective. Directions for modernization and improvement of financial reporting in budgetary institutions are identified. It was noted that further successful modernization and improvement of reporting by public sector institutions depends on many factors. In particular: increasing the transparency and quality of financial and budget reporting; professional qualifications of employees of institutions (in modern quarantine conditions for creating opportunities for advanced training in the remote mode) the sufficiency of financial resources for modernization measures (in particular, the introduction by domestic companies of an information-analytical system for preparing financial statements by public sector entities) coordinated coordination of financial reporting in terms of determining the structure and the order of its formation; application of innovative approaches in this area.

Key words: *financial reporting, budget reporting, public sector organization, balance sheet, statement of financial performance, estimate.*

Постановка проблеми. Фінансування установ державного сектору відбувається за рахунок безповоротного надання коштів з державного та місцевих бюджетів. Звітність бюджетних установ дає можливість прослідкувати за правильністю розпорядження та використання бюджетних коштів, за дотриманням кошторисних призначень протягом звітного періоду, дозволяє здійснити оцінку діяльності установи. Відповідно до Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі [1] в Україні триває процес реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі й поступово запроваджуються нові форми звітності. Тому, беззаперечно, тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти щодо складання фінансової звітності та її вдосконалення в установах державного сектору досліджувалися багатьма науковцями. Відмітимо дослідження таких вчених: Барабаша Д. В. [2], Ісаншиної Г.Ю. [3], Кемарської Л.Г. [4], Луканівської І.Р. [5], Лучко М.Р., Рожелюк В.М. [6], Мащенко К.С. [7], Степової Т.Г., Ахмад М.І., Оводюк Н.О. [8] та багатьох інших. Вчені досліджують особливості аналізу фінансової звітності суб'єктів державного сектору, фінансову звітність бюджетних установ за новими реформованими правилами

та стандартами. Вважаємо необхідними подальші дослідження щодо даної теми, особливо в сучасних умовах реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі України.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів звітності установ державного сектору, а також визначення напрямків щодо модернізації і вдосконалення фінансової звітності в бюджетних установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подання фінансової звітності є обов'язковою умовою для усіх суб'єктів державного сектору. Зауважимо, що фінансова звітність має відповідати всім вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (П(С)БОДС). Тобто, вона є суворо регламентованою.

На рис. 1.представлено складові фінансової звітності суб'єктів державного сектору (за П(С) БОДС «Подання фінансової звітності» [9]).

Установи державного сектору складають і бюджетну звітність (узагальнені і взаємопов'язані дані, що показують стан виконання кошторису (за загальним та спеціальним фондами) за звітний період в розрізі бюджетної класифікації.

Нормами Бюджетного кодексу України [10] визначено, що бюджетні кошти можуть виділятися лише за наявності затверджених кошторисів і планів асигнувань. Суб'єкти державного сектору мають право брати бюджетні зобов'язання, витрачати бюджетні кошти на цілі, визначені затвердженими кошторисами.

Відповідно до тверджень наказу Міністерства фінансів України «Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування» [11] сформовано рис. 2, де ми можемо побачити структуру форм бюджетної звітності установ державного сектору.

Складання бюджетної звітності спирається на показники кошторисних призначень; отримані доходи установою; касові та фактичні видатки суб'єктів державного сектору; дебіторську та кредиторську заборгованість за звітний період.

Зауважимо, що суб'єктами державного сектору також складається звітність (довідки, реєстри), визначена наказами Міністерства фінансів України.

Зауважимо, що особливостями звітності в бюджетних установах є [12, с. 276]: обов'язковість і державне регламентування, що випливає з характеру затвердження бюджету. Регулювання питань методології звітності про виконання бюджетів і госпрозрахункових операцій бюджетних установ покладено на Державну казначейську службу України, яке суворо регламентує склад і порядок складання звітності, розгляд та затвердження.

Усі бюджетні установи повинні дотримуватись правил і термінів складання звітності, подавати її в установленому обсязі; методологічна єдність показників, яка передбачає єдині методи розрахунків однакових звітних показників, їхнє обов'язкове узгодження з відповідними показниками, затвердженими кошторисами та штатними розписами. Це необхідно для контролю за виконанням кошторису доходів та видатків установи на всіх рівнях державного та місцевих бюджетів; простота, зрозумілість, доступність і прозорість звітності, які необхідні для широкого залучення всіх працівників до управління, активізації людського фактора; послідовність, що закріплює на практиці поетапність складання бухгалтерської звітності, тобто необхідність постійності змісту та форм бухгалтерського балансу і пояснень від одного звітного періоду до іншого.

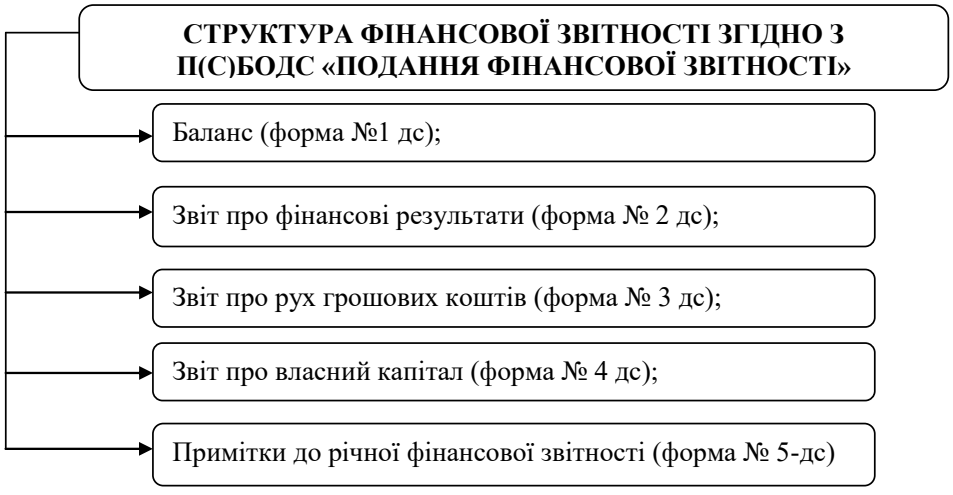

Рис. 1. Складові фінансової звітності установ державного сектору

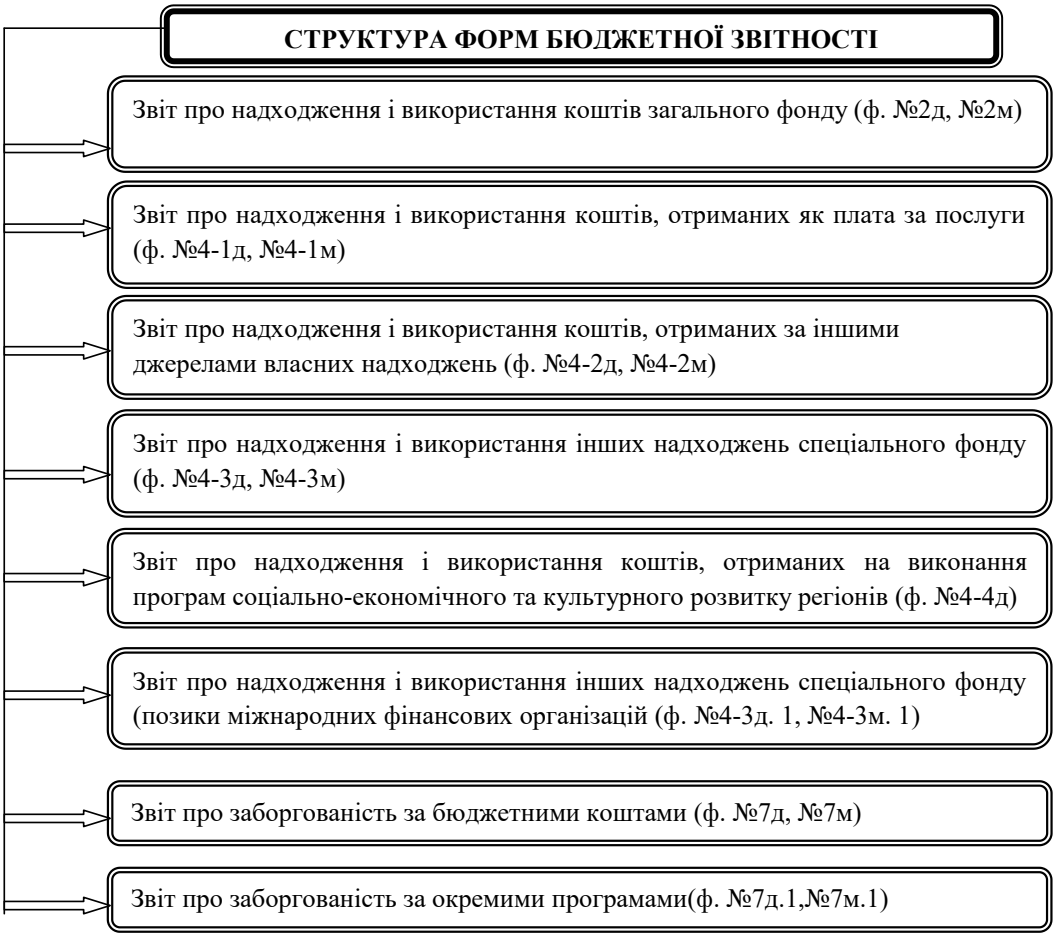

Рис. 2. Форми бюджетної звітності установ державного сектору

Проведемо моніторинг фінансової звітності обласної комунальної установи «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 рр. ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» входить до мережі розпорядників і одержувачів коштів обласного бюджету Чернівецької облдержадміністрації за КПКВК 080101 (1412010), (0712010) «Багатопрофільна стаціонарна медична допомога населенню», та за КПКВК 081002 (1412020) (0712152) «Інші програми та заходи у сфері охорони здоров'я». Фінансування лікарні здійснюється за рахунок коштів медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, обласного бюджету та коштів спеціального фонду бюджету, які надходять в установу з різних джерел.

Визначити фінансовий стан та основні результати діяльності установи державного сектору можна, оцінивши основні показники балансу (форма № 1 дс).

Показники наявних балансів ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» наведено в табл. 1.

Актив балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016 рік представлений необоротними та оборотними активами. По необоротним активам відхилення між показниками на початок 2016 року та на кінець 2016 року склало 23038,7 тис. грн. Оборотні активи на кінець 2016 року становили 8498,1 тис. грн., а це на 943,9 тис. грн. менше чим на початок базового року.

Вартість наявних нефінансових активів на кінець 2017 року становила 89343,8 тис. грн., а це на 13261,6 тис. грн. більше, ніж на початок базового періоду. По розділу активу витрати майбутніх періодів у поточному році відхилення між показниками на початок 2017 року та на кінець 2017 року склало 2,4 тис. грн. Загалом приріст активу балансу за 2017 рік становив 13356,5 тис. грн.

Що стосується 2018 року, то спостерігається збільшення нефінансових активів на 3738,6 тис. грн. (на початок року було – 89343,8 тис. грн., а на кінець року – 93082,4 тис. грн.). Вартість фінансових активів на кінець поточного року становила 447,3 грн, а це на 241,7 тис. грн більше, ніж на початок періоду (на початок – 205,6 тис. грн.). Загалом приріст активу балансу за 2018 рік становив 3949,3 тис. грн.

Пасив балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за період з 2016 по 2018 роки складався з власного капіталу, фінансових результатів та зобов'язань.

Показники власного капіталу за аналізований період постійно зростали. Позитивне відхилення

між показниками на початок 2016 року та на кінець 2016 року склало 26681,2 тис. грн. Власний капітал на кінець 2017 року становив 88938,1 тис. грн, а це на 13954,1 грн. більше, ніж на початок базового періоду. Що стосується 2018 року, то спостерігається збільшення власного капіталу на 4527,9 тис. грн. (на початок року було – 88938,1 тис. грн., а на кінець року – 93466 тис. грн.).

Зобов'язання на початок 2016 року склали 5826,4 тис. грн., а на кінець цього ж року – 1240,0 тис. грн, тобто на 4586,4 тис. грн. менше. У 2017 році зменшення між показниками на початок та на кінець року становило 597,6 тис. грн., а у 2018 році – зобовязань на 578,6 тис. грн. менше.

Доходів, за даними балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» протягом періоду дослідження не було. Загалом приріст пасиву балансу за 2018 рік становив 3949,3 грн.

Динаміку балансових показників ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 роки зображено на рис. 3.

Проаналізуємо звіт про фінансові результати ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за

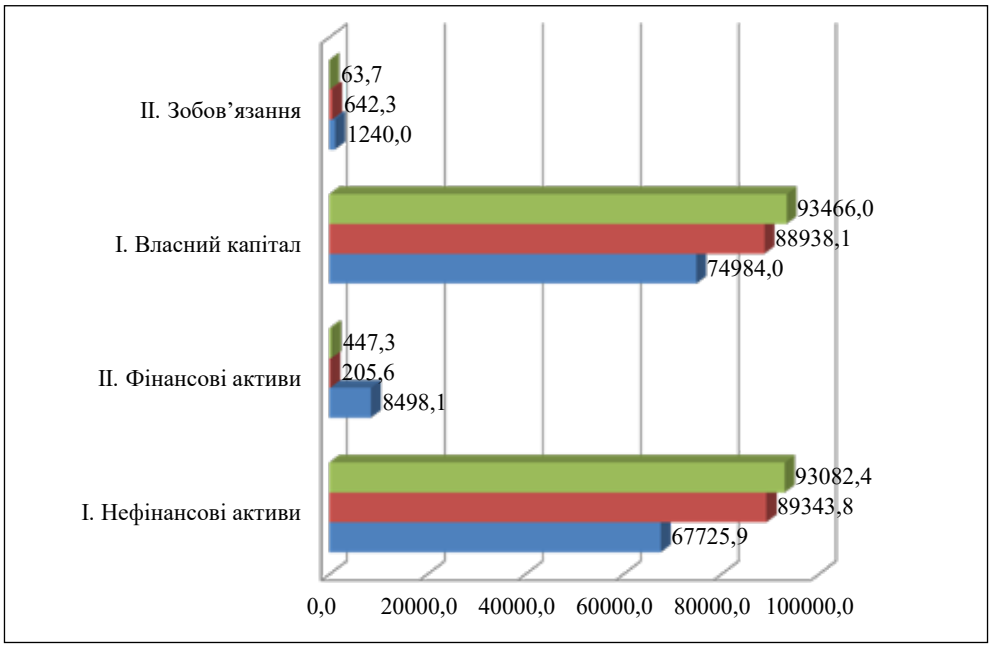

Рис. 3. Динаміка показників балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 роки, тис. грн.

Таблиця 1

Показники балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 роки, тис. грн.

Найменування	Роки								
	2016 р.			2017 р.			2018 р.		
	На поч. року	На кін. року	Відхилення	На поч. року	На кін. року	Відхилення	На поч. року	На кін. року	Відхилення
Актив									
I. Нефінансові активи	44687,2	67725,9	23038,7	76082,2	89343,8	13261,6	89343,8	93082,4	3738,6
II. Фінансові активи	9442	8498,1	-943,9	113,1	205,6	92,5	205,6	447,3	241,7
III. Витрати майбутніх періодів	-	-	-	28,6	31,0	2,4	31,0	-	-31,0
Баланс	54129,2	76224	22094,8	76223,9	89580,4	13356,5	89580,4	93529,7	3949,3
Пасив									
I. Власний капітал та фінрезультат	48302,8	74984	26681,2	74984	88938,1	13954,1	88938,1	93466	4527,9
II. Зобовязання	5826,4	1240,0	-4586,4	1239,9	642,3	-597,6	642,3	63,7	-578,6
III. Забезпечення	-	-	-	-	-	-	-	-	-
IV. Доходи майбутніх періодів	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Баланс	54129,2	76224	22094,8	76223,9	89580,4	13356,5	89580,4	93529,7	3949,3

2017-2018 роки. Перш за все розглянемо фінансовий результат діяльності установи (табл. 2).

У 2018 р. доходи від обмінних операцій досліджуваної бюджетної установи збільшилися на 15346,8 тис. грн. порівняно з показником 2017 р. Зокрема: бюджетні асигнування збільшилися на 14678,9 тис. грн. Доходи від наданих послуг теж зросли на 678,9 тис. грн. Доходи від необмінних операцій у 2018 р. також зросли на 2786,0 тис. грн. порівняно з показником 2017 р. і становили 3987,5 тис. грн. Загалом доходи у 2018 р. становили – 125323,1 тис. грн., що на 18132,8 тис. грн. менше показника минулого року. У 2018 р. витрати за обмінними операціями досліджуваної бюджетної установи збільшилися на 16263,2 тис. грн. порівняно з показником 2017 р. Зокрема: зросли витрати на виконання бюджетних програм на 16166,2 тис. грн. Інші витрати за обмінними операціями теж зросли на 97,0 тис. грн. Витрати за необмінними операціями у 2018 р. зменшилися на 11,8 тис. грн. порівняно з показником 2017 р. і становили 378,1 тис. грн. Загалом витрати у 2018 р. становили – 125336,0 тис. грн., що на 16251,4 тис. грн. більше минулорічного показника. З таблиці бачимо, що у 2017/2018 рр. фінансовий результат ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» характеризувався дефіцитом фінансових ресурсів (дефіцит у 2017 р. в обсязі – 1894,3 тис. грн. та у 2018 р. – 12,9 тис. грн. відповідно). Проте, варто відмітити, що дефіцит коштів значно зменшився за ці два роки на 1881,4 тис. грн.

Здійснимо моніторинг використання коштів загального і спеціального фондів кошторису ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня».

Сума доходів по загальному фонду в 2016 р. склала 78083,2 тис. грн., в 2017 р. збільшилася на 26596,3 тис. грн. (на 34,1%) і становила 104679,5 тис. грн., а у 2018 р. збільшилася на 14679,0 тис. грн. (на 14,0%) і становила 119358,5 тис. грн. Відносне відхилення склало 52,9%. Обсяг доходів по спеціальному фонду у 2016 р. становив 6584,9 тис. грн., у 2017 р. зменшився на 61,9% (або на 4074,0 тис. грн.) і становив 2510,9 тис. грн., а у 2018 р. збільшився на 137,6% (або на 3453,8 тис. грн.) і становив 5964,7 тис. грн. негативне відхилення склало – 9,4%. Загалом, доходи досліджуваної установи державного сектору за період аналізу збільшилися на 48,0% (рис. 4).

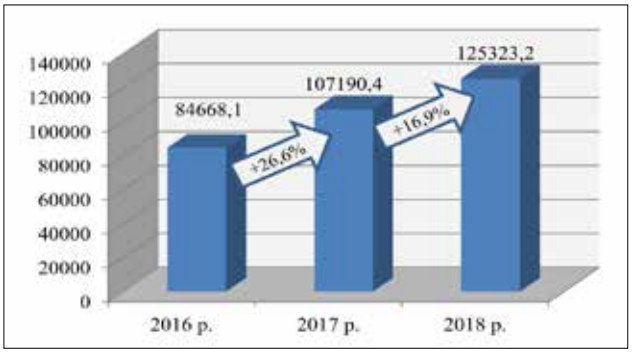

Рис. 4. Динаміка доходів ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня», 2016-2018 роки (тис. грн.)

Відзначимо, що обсяг видатків кошторису збільшився. У 2016 р. становив – 84632,1 тис. грн., в 2017 р. збільшився на 28,9% (склав – 109084,6 тис. грн.). У 2018 р. склав – 125336,0 тис. грн.

Бюджетні кошти по загальному фонду бюджету Лікарні передбачались за бюджетною програмою КПКВК 080101 (1412010), (0712010) «Багатопрофільна стаціонарна медична допомога населенню», та за КПКВК 081002 (1412020) (0712152) «Інші програми та заходи у сфері охорони здоров'я». Динаміка касових видатків загального фонду досліджуваної установи представлено на рис. 5.

Таблиця 2

Аналіз звіту про фінансові результати діяльності ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2017-2018 роки, тис. грн.

Стаття	2017 р.	2018 р.	Абсолютне відхилення, +/-
Бюджетні асигнування	104679,6	119358,5	14678,9
Доходи від наданих послуг	682,9	1361,8	678,9
Доходи від продажу активів	11,3	21,4	10,1
Інші доходи віжд обмінних операцій	615,0	593,9	-21,1
Усього доходів від обмінних операцій	*105988,8*	*121335,6*	*15346,8*
Усього доходів від необмінних операцій	*1201,5*	*3987,5*	*2786,0*
Усього доходів	**107190,3**	**125323,1**	**18132,8**
Витрати на виконання бюджетних програм	108592,6	124758,8	16166,2
Інші витрати за обмінними операціями	102,1	199,1	97,0
Усього витрат за обмінними операціями	*108694,7*	*124957,9*	*16263,2*
Усього витрат за необмінними операціями	*389,9*	*378,1*	*-11,8*
Усього витрат	**109084,6**	**125336,0**	**16251,4**
Профіцит/дефіцит за звітний період	***-1894,3***	***-12,9***	1881,4

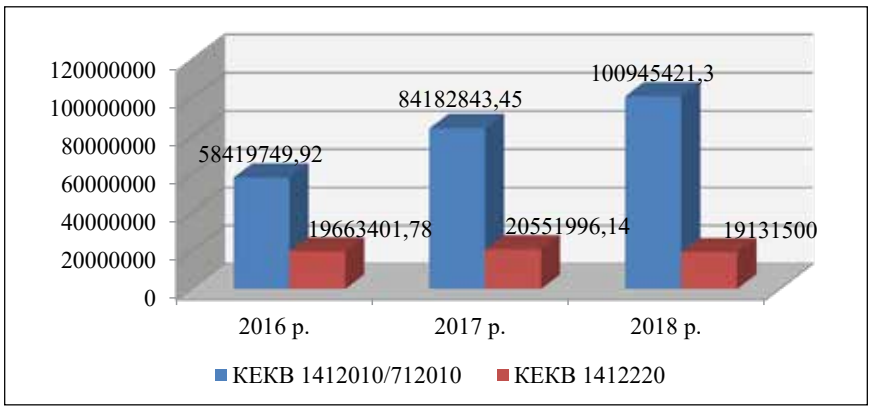

Рис. 5. Динаміка касових видатків загального фонду кошторису ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня», 2016-2018 роки (грн.)

Рис. 6. Структура коштів загального фонду бюджету кошторисів ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня», 2016-2018 роки (%)

Моніторинг використання коштів загального фонду бюджету кошторисів досліджуваною установою показав, що питома вага видатків на оплату праці з нарахуваннями до загальної суми фінансування склала в 2016 р. – 80,2%, у 2017р. – 83,2%, в 2018 р. – 82,4% (рис. 6).

Частка видатків на оплату за спожиті енергоносії склала в 2016 р. – 11,4%, в 2017 р. – 9,1%, в 2018 р. – 12,5%. Бачимо, що питома вага видатків на оплату усіх інших видатків, у тому числі на придбання медикаментів, продуктів харчування, оплата послуг складає у 2016 р. – 8,4%, у 2017 р. – 7,7%, у 2018 р. – 5,1%.

Згідно даних бюджетної та фінансової звітності в ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» станом на 01.01.2017 р. за коштами загального фонду відображена дебіторська заборгованість у сумі – 1625,99 грн., у тому числі по КЕКВ 2240 – 15,12 грн, по КЕКВ 2273 – 510,30 грн., по КЕКВ 2274 – 1100,57 грн. за спожиті комунальні послуги орендарями, ще не відшкодованими.

Станом на 01.01.2019 р. за коштами загального фонду відображена дебіторська заборгованість у сумі – 89273,26 грн., у тому числі по КЕКВ 2240 – 2060,96 грн, по КЕКВ 2271 – 19495,49 грн., по КЕКВ 2272 – 968,48 грн., по КЕКВ 2273 – 5612,32 грн., по КЕКВ 2274 – 61136,01 грн. за спожиті комунальні послуги орендарями, ще не відшкодованими (рис. 7).

За період моніторингу спостерігаємо збільшення дебіторської заборгованості за коштами загального фонду ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» на 87647,27 грн.

Джерелами формування спеціального фонду ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» є: кошти, отримані як плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно функціональних повноважень, кошти, що надходять в установу від додаткової (господарської) діяльності, плата за оренду майна, кошти, що надходять в установу від реалізації майна, інші джерела власних надходжень (благодійні внески, гранти та дарунки),

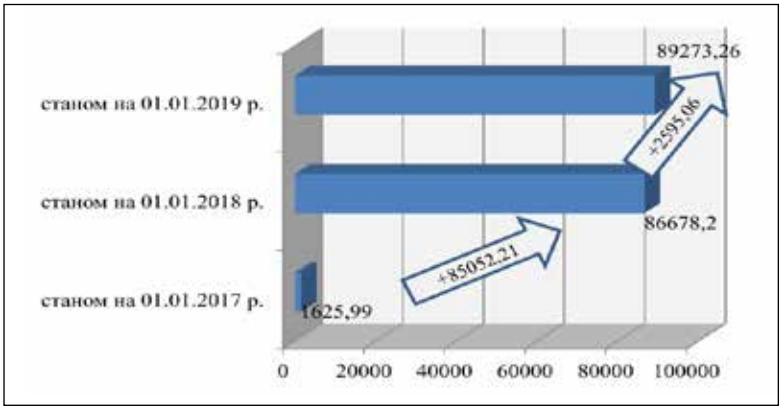

Рис. 7. Динаміка дебіторської заборгованості за коштами загального фонду ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня», грн.

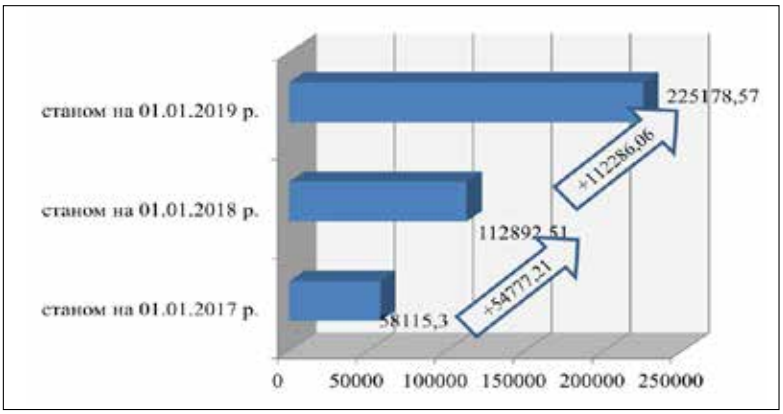

Рис. 8. Динаміка дебіторської заборгованості за коштами спеціального фонду ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня, грн.

інші кошти спеціального фонду (цільові кошти за рішенням сесій обласної ради).

Відповідно до кошторису ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» на 2018 р. та змінами до нього, передбачено та затверджено надходжень коштів спеціального фонду бюджету, отриманих як плата за послуги на суму 2697390,25 грн., у тому числі як плата за послуги 2006500,0 грн., кошти, що надходять в установу від додаткової (господарської) діяльності – 1072,0 грн., від оренди майна – 666100,0 грн., від реалізації майна – 21424,52 грн., фінансування на використання залишку невикористаних коштів, що на початок року залишились на реєстраційних рахунках – 2293,73 грн. Станом на 01.01.2019 р. за коштами спеціального фонду відображена дебіторська заборгованість за доходами на загальну суму – 225178,57 грн., яка утворилася у зв'язку з неперерахуванням орендарями плати за оренду приміщень.

За весь досліджуваний період бачимо зростання дебіторської заборгованості за коштами спеціального фонду на 167063,27 грн.

Сучасний етап удосконалення бухгалтерського обліку в державному секторі України спирається на міжнародні стандарти і методичні рекомендації щодо їх застосування. Наразі здійснено ряд заходів з удосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі, зокрема затверджено низку національних положень. Зокрема, і затверджені основні форми фінансової звітності та порядок їх заповнення установами державного сектору.

Як відмічає Ісаншина Г.Ю. нормативно-правові акти з бухгалтерського обліку в державному секторі зазнають змін по декілька разів на рік. При цьому не про який ретроспективний перерахунок показників звітності (а це період 3-5 років в минуле) мова не йде. Все це унеможливлює забезпечення інформаційних потреб користувачів фінансової звітності у державному секторі щодо: результатів діяльності з погляду ефективності та досягнень мети діяльності; оцінки якості управління; оцінки здатності своєчасно виконувати свої зобов'язання; придбання, продажу та володіння цінними паперами; участі в капіталі підприємств; рівня ресурсів, потрібних для продовження діяльності, ресурсів, які можуть виникнути внаслідок продовження діяльності. З метою дотримання

принципів повного висвітлення, послідовності, та обачності формування фінансової звітності, необхідне повне впровадження IPSAS у вітчизняному державному секторі. Такий шлях вже обрали 55% країн світу, а до 2020 року цей показник сягне 77%. Сучасний же стан бухгалтерського обліку у державному секторі свідчить про довготривалий період зазначеної реформи, що налічує не один рік [3, с. 463].

Для автоматизації звітності в Україні було впроваджено (Державною казначейською службою) систему АС «Є-Звітність». Відзначимо, що є проблеми відсутності належного програмного забезпечення в бюджетних установах та немає достатніх коштів для її модернізації.

Висновки з проведеного дослідження. Установи державного сектору наразі складають п'ять форм звітності: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до фінансової звітності.

Провівши аналіз показників балансу ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» за 2016-2018 роки відзначимо, що за період дослідження показники балансу мали тенденцію до збільшення. У 2017/2018 рр. фінансовий результат ОКУ «Чернівецька обласна клінічна лікарня» характеризувався дефіцитом фінансових ресурсів. Можемо відмітити, що стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі України наразі є дієвою.

Подальша успішна модернізація й удосконалення звітності установ державного сектору залежить від багатьох факторів. Зокрема: підвищення прозорості та якості фінансової і бюджетної звітності; професійної кваліфікації працівників установ (в сучасних карантинних умовах створення можливостей для підвищення кваліфікації в дистанційному режимі); достатність фінансових ресурсів для здійснення заходів щодо модернізації (зокрема, впровадження вітчизняними компаніями інформаційно-аналітичної системи складення фінансової звітності суб'єктами державного сектору); злагодженої координації щодо консолідації фінансової звітності в частині визначення структури та порядку її формування; застосування інноваційних підходів в даній сфері.

Найбільшу актуальність, на нашу думку, становитимуть подальші дослідження, спрямовані на виявлення проблемних аспектів модернізації звітності установ державного сектору і пошук шляхів їх вирішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 20.06.2018 р. № 437-р. *База даних «Законодавство України».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80 (дата звернення: 25.05.2020).

2. Барабаш Д. В. Організаційні засади контролю формування і виконання кошторису бюджетної установи. *Управління розвитком*. 2011. № 17. С. 58-64.

3. Ісаншина Г.Ю. Розвиток міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у державному секторі та перспективи їх впровадження в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 460-464.

4. Кемарська Л.Г. Особливості аналізу фінансової звітності суб'єктів державного сектору. *Бухгалтерський облік та аудит*. 2017. № 8. С. 768-774.

5. Лукановська І.Р. Фінансова звітність бюджетних установ за новими правилами та стандартами. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Випуск 22. С. 209-212.

6. Лучко М.Р., Рожелюк В.М. Звітність установ державного сектору економіки: навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2018. 180 с.

7. Мащенко К.С. Проблеми стандартизації фінансової звітності суб'єктів господарювання державного сектора. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 2 (11). С. 37-40.

8. Степова Т.Г., Ахмад М.І., Оводюк Н.О. Модернізація системи бухгалтерського обліку в державному секторі: переваги, недоліки та перспективи покращення роботи працівників бухгалтерських служб. *Економіка і суспільство*. Випуск № 18. 2018. С. 1018-1025.

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» № 95/18833: наказ Міністерства фінансів України від 20.01.2011. *База даних «Законодавство України».* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11 (дата звернення: 25.05.2020).

10. Бюджетний кодекс України: Відомості Верховної ради України від 21.06.2001 р. № 2542-III. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 25.05.2020).

11. Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування: наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2012 р. № 44, № 1339 *База даних «Законодавство України».* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12 (дата звернення: 25.05.2020).

12. Облік та звітність у бюджетних установах : навчальний посібник / за ред. О. А. Заїнчковського, Т. М. Сторожук. Ірпінь : Академія ДПС України, 2012. 535 с.

REFERENCES:

1. Strategy for modernization of the accounting and financial reporting system in the public sector for the period up to 2025 № 437-p. (2018, June 20). *Rozporjadzhennja Kabinetu ministriv Ukrajiny.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80 (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

2. Barabash D. V. (2011) Orghanizacijni zasady kontrolju formuvannja i vykonannja koshtorysu bjudzhetnoji ustanovy [Organizational principles of control over the formation and implementation of the budget of the bud-

getary institution]. *Development management*, no. 17, pp. 58–64.

3. Isanshina G. Yu. (2019) Rozvytok mizhnarodnykh standartiv bukhghaltersjkogho obliku u derzhavnomu sektori ta perspektyvy jikh vprovadzhennja v Ukrajini [Development of international accounting standards in the public sector and prospects for their implementation in Ukraine]. *A young scientist*, no. 1 (65), pp. 460–464.

4. Kemarska L. G. (2017) Osoblyvosti analizu finansovoji zvitnosti sub'jektiv derzhavnogho sektoru [Features of the analysis of financial statements of public sector entities]. *Accounting and Auditing*, no. 8, pp. 768–774.

5. Lukanovska I. R. (2017) Finansova zvitnistj bjudzhetnykh ustanov za novymy pravylamy ta standartamy [Financial reporting of budgetary institutions according to new rules and standards]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 22, pp. 209–212.

6. Luchko M. R., Rozhelyuk V. M. (2018) *Zvitnistj ustanov derzhavnogho sektoru ekonomiky: navchaljnyj posibnyk* [Reporting of public sector institutions: a textbook]. Ternopil: Economic Thought. (in Ukrainian).

7. Mashchenko K. S. (2011) Problemy standartyzaciji finansovoji zvitnosti sub'jektiv ghospodarjuvannja derzhavnogho sektora [Problems of standardization of financial statements of public sector entities]. *Scientific Bulletin: Finance, Banks, Investments*, no. 2 (11), pp. 37–40.

8. Stepova T. G., Ahmad M. I., Ovodyuk N. O. (2018) Modernizacija systemy bukhghaltersjkogho obliku v derzhavnomu sektori: perevaghy, nedoliky ta perspektyvy pokrashhennja roboty pracivnykiv bukhghaltersjkykh sluzhb [Modernization of the accounting system in the public sector: advantages, disadvantages and prospects for improving the work of accounting staff]. *Economy and society*, vol. 18, pp. 1018-1025.

9. National Regulation (Standard) of Public Sector Accounting 101 “Presentation of Financial Statements” № 95/18833 (2011, January 20). *Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny.* Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11. (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

10. Budget Code of Ukraine. (2001, June 21) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

11. About the statement of the Order of drawing up of the budgetary reporting by managers and recipients of budgetary funds, the reporting by funds of the obligatory state social and pension insurance № 44, № 1339 (2012, January 24). *Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny.* Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12 (in Ukrainian) (accessed 25 May 2020).

12. Zainchkovsky O. A., Storozhuk T. M. (2012) *Oblik ta zvitnistj u bjudzhetnykh ustanovakh : navchaljnyj posibnyk* [Accounting and reporting in budgetary institutions: a textbook]. Irpen: Academy of the State Traffic Police of Ukraine. (in Ukrainian).

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

CURRRENT STATE AND MAIN TRENDS IN ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS INTO THE ECONOMY OF UKRAINE

УДК 330.322.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-33

Пурій Г.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та менеджменту
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Puriy Galyna
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical
University

У статті обґрунтовано необхідність залучення прямих іноземних інвестицій як невід'ємної передумови розвитку національної економіки. З'ясовано, що іноземні інвестиції виступають одним із найважливіших інструментів забезпечення умов виходу країни з економічної кризи. Досліджено, що обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України є вкрай низькими і перебувають у прямій залежності від політичної та економічної ситуації в країні і світі. Виокремлено основні причини низької активності іноземних інвесторів в Україні. Виявлено високий рівень залежності національної економіки від обмеженого кола іноземних інвесторів. Встановлено, що сучасна галузева структура прямого іноземного інвестування в економіку України суперечить пріоритетам розвитку держави та не здійснює ефективного впливу на економічне зростання і формування інноваційної моделі розвитку українських підприємств в умовах економічної нестабільності. Запропоновано систему заходів для покращення інвестиційного клімату та стимулювання збільшення обсягів надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку України.

Ключові слова: *інвестиції, інвестори, прямі іноземні інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестиційний клімат, інвестиційна політика.*

В статье обоснована необходимость привлечения прямых иностранных инвестиций как неотъемлемой предпосылки развития национальной экономики. Выяснено, что иностранные инвестиции выступают одним из важнейших инструментов обеспечения условий выхода страны из экономического кризиса. Исследовано, что объемы прямых иностранных инвестиций в экономику Украины являются крайне низкими и находятся в прямой зависимости от политической и экономической ситуации в стране и мире. Выделены основные причины низкой активности иностранных инвесторов в Украине. Выявлен высокий уровень зависимости национальной экономики от ограниченного круга иностранных инвесторов, которые заинтересованы в дальнейшем сотрудничестве с Украиной. Установлено, что современная отраслевая структура прямого иностранного инвестирования в экономику Украины противоречит приоритетам развития государства и не осуществляет эффективного влияния на экономический рост и формирование инновационной модели развития украинских предприятий в условиях экономической нестабильности. Предложена система мер по улучшению инвестиционного климата и стимулирования увеличения поступлений прямых иностранных инвестиций в экономику Украины.

Ключевые слова: *инвестиции, инвесторы, прямые иностранные инвестиции, инвестиционные ресурсы, инвестиционный климат, инвестиционная политика.*

The article substantiates the need to attract foreign direct investment as an integral prerequisite for the development of the national economy. It was found that foreign investment is a key resource for accelerated economic development of any country and is one of the most important tools to ensure the country's exit from the economic crisis, is a catalyst for effective structural changes in the economy and engine of scientific and technological progress. A number of significant advantages of foreign direct investment over other forms of economic cooperation have been identified. It is studied that the volume of foreign direct investment in the economy of Ukraine is extremely low and is directly depended on the political and economic situation in the country and the world. It is established that the main reasons for the low level of activity of foreign investors in Ukraine include: domestic political and economic shocks, hostilities in the east, annexation of Crimea, corruption, inflation, tax burden, lack of effective reforms, high corruption and low confidence in the judiciary. systems, underdeveloped investment infrastructure, etc. It has been found that Ukraine has long been one of the most risky countries in Eastern Europe in terms of investment. A high level of dependence of the national economy on a limited number of foreign investors who are interested in further cooperation with Ukraine has been revealed. The analysis of industry attractiveness shows that in Ukraine the most intensive investment processes take place in highly profitable areas of activity that do not require significant capital investment while ensuring a rapid return. It is established that the current sectoral structure of foreign direct investment in the economy of Ukraine contradicts the priorities of state development and does not have an effective impact on economic growth and the formation of an innovative model of development of Ukrainian enterprises in conditions of economic instability. Ensuring political stability, real progress in the fight against corruption, improving the regulatory framework for investment, transparency of the privatization process, stimulating investment in intellectual capital, real progress in the fight against corruption, effective fight against the shadow economy, harmonization of Ukrainian legislation with EU standards, reducing the tax burden and pressure on legal business, forming a positive image of the country among foreign investors will improve the investment climate and stimulate increased foreign direct investment in Ukraine's economy.

Key words: *investments, investors, foreign direct investment, investment resources, investment climate, investment policy.*

Постановка проблеми. Практикою господарювання економічно розвинених держав світу доведено, що залучення та ефективне використання інвестиційного ресурсу є невід'ємною передумовою модернізації та зміцнення конкурентоспроможності економічної системи [1]. У сучасних умовах господарювання наявний фінансово-економічний та ресурсний потенціал нашої країни не дає можливості вітчизняній економіці забезпечити себе необхідними інвестиційними ресурсами. Тому без розв'язання проблеми достатнього фінансового забезпечення національної економіки перспективи модернізації виробництва, підвищення ефективності господарської діяльності та створення конкурентоспроможної економіки стають неможливими.

Наявність іноземних інвестицій є невід'ємною передумовою розвитку національної економіки, що сприяє її входженню у глобальне бізнес-середовище та підвищує інвестиційну привабливість країни загалом. У ситуації, коли національна економіка опинилась у стані гострої кризи і характеризується

розбалансованістю економічної системи, невизначеністю основних пріоритетних напрямів її розвитку, що у наслідку призводить до зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій у національну економіку та уповільнення інвестиційної активності країни загалом, проблеми іноземного інвестування набувають особливої актуальності [2, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, аналізу сучасного стану інвестиційної діяльності та питанням покращення інвестиційного клімату в країні приділяли увагу такі вчені, як Т.А. Говорушко, А.О. Гура, О.В. Литвин, С.С. Мунька, І.І. Чуницька та багато інших. Незважаючи на досить широкий діапазон наукових досліджень і значну кількість праць, пов'язаних із аналізом процесів іноземного інвестування, особливостями залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, виявлення проблемних аспектів входження іноземних інвесторів на український ринок капіталів потребує постійного поглиблення наукових напрацювань і на цій основі визначення дієвих заходів для стимулювання надходження прямих іноземних інвестицій у національну економіку

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, виявлення проблемних аспектів входження іноземних інвесторів на український ринок капіталів, окреслення основних пріоритетів покращення інвестиційного середовища України з метою інтенсифікації надходжень прямих іноземних інвестицій у національну економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід господарювання свідчить, що визначальною передумовою трансформаційних перетворень та економічного зростання країни є надходження та ефективне використання прямих іноземних інвестицій. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є ключовим ресурсом для прискореного розвитку економіки будь-якої країни і виступають одним із найважливіших інструментів забезпечення умов виходу країни з економічної кризи, адже є каталізатором ефективних структурних зрушень в економіці та рушієм науково-технічного прогресу [3].

Нині необхідність залучення іноземних інвестицій в Україну набуває особливої актуальності, адже національна економіка, перебуваючи у стані гострої кризи, потребує додаткових фінансових ресурсів щонайменше у розмірі 27–35% від ВВП [4]. Прямі іноземні інвестиції мають низку істотних переваг перед іншими формами економічного співробітництва: стимулюють імпорт капіталів; виступають джерелом інноваційних технологій і сучасних методів управління; створюють нові робочі місця з одночасним збільшенням реальних доходів працівників; підвищують рівень конкуренції на ринку; покращують структуру економіки та збільшують обсяги експорту; забезпечують найбільш ефективну інтеграцію національної економіки у світове господарство. Таким чином, залучення іноземного капіталу сприятиме проведенню структурної перебудови національної економіки, зниженню її технічної і технологічної відсталості, а також підвищенню конкурентоспроможності українських товарів та послуг на світовому ринку [5, с. 183].

Аналіз динаміки ПІІ, що надходили в Україну щорічно протягом 2008–2019 рр. (табл. 1), вказує на суттєві коливання їхніх обсягів і велику залежність від політичної та економічної ситуації в країні й у світі загалом.

Таблиця 1

Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол. США	
2008	10913	+1022
2009	4816	-6097
2010	6495	+1679
2011	7207	+712
2012	8401	+1194
2013	4499	-3902
2014	410	-4089
2015	2961	+2551
2016	3284	+323
2017	2202	-1082
2018	2355	+153
2019	3070	+715

Примітка: з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Джерело: сформовано автором на основі [6]

На основі наведених статистичних даних (табл. 1) можна зробити висновки про те, що суттєве зменшення надходжень ПІІ у 2009 році значною мірою було зумовлено світовою економічною кризою, яка показала критичну вразливість економіки України до впливу зовнішніх факторів та її абсолютну негнучкість [7, с. 47]. Протягом 2010–2012 рр. спостерігалося незначне відновлення прямого іноземного інвестування у національну економіку, проте події 2013–2014 рр. знову суттєво дестабілізували економічну систему України та зумовили її глибоку структурну деформацію. Збройний конфлікт на Сході України, політична й економічна нестабільність призвели не лише до зменшення інвестиційних вкладень у національну економіку, а й до суттєвого відпливу прямих іноземних інвестицій з країни через відсутність гарантій безпеки для інвесторів і високий ступінь ризику [8, с. 189]. Протягом 2015–2016 рр. мало місце певне відновлення іноземного інвестування в економіку України, обсяг якого протягом цього періоду становив 2961 і 3284 млн дол. США відповідно. Проте уже у 2017 році невиправдані сподівання інвесторів на стабілізацію політичної ситуації в Україні, недієві заходи боротьби з корупцією

та неефективність економічних реформ знову призвели до суттєвого зменшення (майже на 33%) обсягів ПІІ у національну економіку. Незначний приріст обсягів ПІІ в Україну протягом 2018–2019 рр. вказує на обережну поведінку іноземних інвесторів і високий рівень недовіри з їхньої сторони щодо можливостей стабільного ведення бізнесу та покращення інвестиційного клімату у нашій державі. Окрім цього, згідно із новими прогнозами Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), протягом 2020–2021 рр. у світі матиме місце скорочення потоків ПІІ приблизно на 40% [9].

Проведене дослідження свідчить про те, що обсяг вкладених ПІІ в економіку України є вкрай низьким, адже щорічна потреба української економіки в інвестиційних ресурсах становить близько 20 млрд дол. [5, с. 183]. Обсяги залучених інвестиційних ресурсів в Україні є значно меншими у порівнянні з іншими країнами світу. До прикладу, щоб досягти рівня розвитку Польщі, Україні потрібно протягом 10 років щорічно залучати вдвічі більше інвестицій, ніж є натепер. Серед основних причин низького рівня активності іноземних інвесторів в Україні можна виокремити: внутрішні політичні та економічні потрясіння, військові дії на Сході країни, анексію Криму, корупцію, інфляцію, податковий тягар, відсутність дієвих реформ, високий рівень корупції та низький рівень довіри до судової системи, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури тощо. Враховуючи те, що інвестиційна привабливість країни визначається насамперед стабільністю її економічної та політичної ситуації, цілком зрозумілим є той факт, що Україна уже тривалий час залишається однією із найризикованіших країн Східної Європи для інвестування.

Аналіз географічної структури ПІІ в економіку України показав, що уже протягом тривалого періоду часу до основних країн-інвесторів, на які припадає близько 70% загального обсягу прямих інвестицій, належать: Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація, Велика Британія, Німеччина, Віргінські Острови (Британія), Швейцарія [10]. Проведення оцінки масштабів направлення резидентами за кордон коштів, які потім повертаються в Україну у вигляді ПІІ показало, що у 2016 р. їхній обсяг становив 134 млн дол. США, у 2017 – 270 млн дол. США, у 2018 – 485 млн дол. США, а у 2019 – 1046 млн дол. США [11]. Той факт, що більша частина залучених в Україну іноземних інвестицій є надходженнями із офшорних зон, дає підстави припустити, що ці інвестиційні ресурси здебільшого належать українцям, які таким чином мінімізують свої грошові втрати від процедури оподаткування. Наявна структура ПІІ у розрізі основних країн-інвесторів вказує на посилення рівня залежності національної економіки від обмеженого кола іноземних інвесторів, які зацікавлені у подальшій співпраці з Україною.

Незважаючи на те, що залучення іноземних інвестицій завжди було одним із пріоритетів економічної політики нашої держави, обсяг ПІІ в Україну у розрахунку на душу населення залишається й надалі на доволі низькому рівні – приблизно 1152,6 дол. США на початок 2017 р. і суттєво поступається рівню країн Центрально-Східної Європи – членів ЄС: Румунії (4481,8 дол. США), Литві (6081,2 дол. США), Польщі (6141,9 дол. США), Латвії (8839,4 дол. США), Словаччині (9551,2 дол. США), Угорщині (9600,5 дол. США), Чехії (14453,1 дол. США) та Естонії (17675,3 дол. США) [10]. Попри наявність в Україні низки потенційно сприятливих інвестиційних факторів (один із найбільших потенційно містких ринків в Європі; вигідне геополітичне розміщення; високий рівень природно-ресурсної забезпеченості; висока родючість ґрунтів; порівняно дешева висококваліфікована робоча сила; наявність наукового потенціалу; розвинена інфраструктура) інвестиційна діяльність у нашій країні й надалі залишається доволі ризиковою справою для закордонних інвесторів [12].

Залучені ПІІ мають сприяти структурній модернізації національної економіки, стійкому і збалансованому її розвитку, а також підвищенню рівня її міжнародної конкурентоспроможності загалом. Аналіз галузевої привабливості свідчить, що в Україні найбільш інтенсивно інвестиційні процеси відбуваються у високорентабельних сферах діяльності, які не потребують значного вкладення капіталу за забезпечення швидкої віддачі. Так, найбільш пріоритетними сферами для іноземного інвестування в Україні на початок 2019 року й надалі залишається промисловість (33%), оптова та роздрібна торгівля (16,7%), фінансова та страхова діяльність (10,9%), операції з нерухомим майном (12,4%) та інші види економічної діяльності. Доцільно зауважити, що сучасна галузева структура прямого іноземного інвестування в економіку України суперечить пріоритетам розвитку нашої держави і не здійснює ефективного впливу на її економічне зростання та формування інноваційної моделі розвитку українських підприємств в умовах економічної нестабільності [2, с. 70]. Першочерговими пріоритетними напрямками для іноземного інвестування, поряд із вкладеннями у харчову та хімічну промисловість, металургію, машинобудування, виробництво будівельних матеріалів та сільське господарство, мають стати вкладення у високотехнологічні та наукоємні галузі виробництва, що сприятиме збільшенню експортного потенціалу країни і посиленню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках [12].

Сучасний міжнародний ринок інвестицій характеризується активною конкурентною боротьбою між різними країнами світу за залучення іноземного капіталу за рахунок створення ними сприятливого

інвестиційного клімату [13, с. 112]. Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату є стратегічно важливим завданням для нашої держави, від реалізації якого залежить активність входження іноземних інвесторів на український ринок. Незважаючи на те, що українською владою уже давно задекларована інноваційно-інвестиційна модель розвитку національної економіки, інвестиційний клімат в Україні залишається ще доволі несприятливим [5, с. 183]. Попри це, доцільно відзначити, що у щорічному рейтингу інвестиційної привабливості Doing Business – 2020 Україна за останній рік піднялася на 7 пунктів вгору і покращила свої позиції, зайнявши 64 місце серед 190 країн світу. Найбільший прогрес Україна продемонструвала у плані захисту міноритарних акціонерів та отримання дозволу на будівництво. Доцільно зауважити, що у цьому рейтинговому списку Грузія посіла 7 місце, Естонія – 18, Словаччина – 45, Білорусь – 49, Молдова – 48, Польща – 40, а Румунія – 55 [14]. Також слід відзначити, що міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's, у вересні 2019 року також підвищило довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України в іноземній та національній валютах з рівня «B–» до «B», а у березні 2020 року агентство Fitch Ratings підтвердило довгострокові рейтинги України в іноземній і національній валютах на рівні «B» із позитивним прогнозом [15]. Поряд із цим можна констатувати, що нині Україна ще не здобула серйозних досягнень у забезпеченні національної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Так, індекс інвестиційної привабливості України на початку минулого року знизився до рівня 2016 р. і становив 2,85 бала із 5 можливих. У другій половині 2019 р. показник індексу інвестиційної привабливості незначно зріс і становив 2,95 бала, максимально наблизившись до нейтрального показника – 3 бали [16]. Для покращення інвестиційного клімату в Україні необхідно реалізувати низку першочергових заходів щодо послідовної деполітизації економіки, формування єдиних стратегічних цілей і послідовності економічних реформ, незмінних за приходу до влади будь-яких політичних команд.

Стимулювання надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України повинно й надалі залишатися головним стратегічним пріоритетом державної інвестиційної політики. Для того, щоб отримати доступ до глобального інвестиційного ресурсу, Україна повинна мати довгострокову, передбачувану та стабільну економічну політику [17, с. 12].

Висновки з проведеного дослідження. Безповоротність процесів глобалізації та транснаціоналізації актуалізують необхідність залучення іноземних інвестицій як важливого економічного ресурсу. Завдання збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій є одним із головних напрямів розвитку національної економіки протягом уже тривалого періоду часу. Проте наявний обсяг ПІІ не забезпечує необхідних передумов для економічного зростання України, адже залучені інвестиційні ресурси майже не спрямовуються на розвиток наукоємних технологій, а значною мірою спрямовані у сировинні та високорентабельні галузі національної економіки, що, в кінцевому результаті, визначає неналежне позиціонування нашої держави у світовому фінансово-економічному просторі, а також галузеву незбалансованість і орієнтованість на виробництво сировинних товарів.

Для активізації інвестиційної діяльності та подальшого удосконалення інвестиційного середовища в Україні актуальною й надалі залишається реалізація системи заходів, пов'язаних із забезпеченням політичної і фінансової стабільності, формуванням ефективної інвестиційної стратегії, забезпеченням високого рівня захисту інтересів та прав іноземних інвесторів, досягненням прозорості процесу приватизації та реального прогресу у боротьбі з корупцією, удосконаленням законодавчих актів із регулювання інвестиційної діяльності та гармонізацією українського законодавства зі стандартами ЄС, зниженням податкового навантаження, стимулюванням залучення інвестицій в інтелектуальний капітал, формуванням позитивного іміджу нашої країни серед закордонних інвесторів. Першочергова реалізація зазначеної системи заходів суттєво покращить соціально-економічний становище України та виведе її на новий рівень інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Литвин О.В. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності державної інвестиційної політики в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 296 с.

2. Харчук С.А. Стан інвестиційної діяльності підприємств України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 66–72.

3. Говорушко Т.А., Обушна Н.І. Сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація. *Теорії мікро-макроекономіки.* 2013. Вип. 41. С. 91–99.

4. *Новіков В.* Країна проїдання. Чому влада не стимулює українців заощаджувати? URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2019/08/26/650910/ (дата звернення: 3.06.2020).

5. Мунька С.С. Інвестиційна діяльність в Україні в контексті польського досвіду. *Вісник Черкаського університету.* 2019. № 1. С. 183–187.

6. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/ (дата звернення: 3.06.2020)

7. Коцко Т.А. Сутність та роль структурної політики в забезпеченні економічної безпеки держави. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2017. Вип. 2 (1). С. 46–52.

8. Гура А.О. Інвестиційний клімат в Україні: сучасний стан та напрями покращення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного*

університету імені Г.С. Сковороди. «Економіка». 2015. Вип. 15. С. 188–196.

9. У 2020–2021 роках потік прямих іноземних інвестицій зменшиться на 40% – ООН. URL: https://mind.ua/news/20210601-u-2020-2021-rokah-potik-pryamih-inozemnih-investicij-zmenshitsya-na-40-oon (дата звернення: 10.06.2020).

10. Аналітична частина проекту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/analityka.pdf (дата звернення: 10.06.2020).

11. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010 р. – 2019 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=FDI_round_tripping_ICL-DFS.pdf (дата звернення: 15.06.2020).

12. Маркевич К. Хто і як інвестує в Україну. URL: http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iak-investuie-v-ukrainu (дата звернення: 15.06.2020).

13. Чуницька І.І., Морозов І.В. Інвестиційний клімат України: сутність, проблеми та шляхи їх вирішення. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 3(14). С. 111–117.

14. Обух В., Проліщук О. Рейтинг Doing Business: що робити, щоб нарешті обігнати Білорусь? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2805261-rejting-doing-business-so-robiti-sob-naresti-obignati-bilorus.html (дата звернення: 15.06.2020).

15. Standard & Poor's підтвердило кредитний рейтинг України. URL: https://delo.ua/econonomyandpoliticsinukraine/sp-podtverdilo-kreditnyj-rejting-ukrainy-366073/ (дата звернення: 16.06.2020).

16. Михайловська С. Настрої інвесторів: 2019 vs 2020. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/nastroyi-investoriv-2019-vs-2020.html (дата звернення: 18.06.2020).

17. Тимошенко О.В., Т.П. Лісковецька. Системна трансформація національної економіки України. *Бізнесінформ.* 2020. № 1. С. 8–15.

REFERENCES:

1. Lytvyn O.V. (2017) Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm pidvyshhennja efektyvnosti derzhavnoji investycijnoji polityky v Ukrajini [Organizational and economic mechanism for improving the efficiency of state investment policy in Ukraine] (PhD Thesis), Lviv: Lviv University of Trade and Economics.

2. Kharchuk S.A. (2020) Stan investycijnoji dijaljnosti pidpryjemstv Ukrajiny v umovakh ekonomichnoji nestabiljnosti [The state of investment activity of Ukrainian enterprises in conditions of economic instability*]. Economy and state.* vol. 1, pp. 66−72.

3. Ghovorushko T.A., Obushna N.I. (2013) Sutnistj prjamykh inozemnykh investycij ta jikh klasyfikacija [The essence of foreign direct investment and their classification]. *Theories of micro-macroeconomics.* vol. 41, pp. 91−99.

4. Novikov V. (2019) Krajina projidannja. Chomu vlada ne stymuljuje ukrajinciv zaoshhadzhuvaty? [Electronic resource]. Available at: https://www.epravda.com.ua/publications/2019/08/26/650910/ (accessed 3 June 2020).

5. Munjka S.S. (2019) Investycijna dijaljnistj v Ukrajini v konteksti poljsjkogho dosvidu [Investment activity in Ukraine in the context of the Polish experience]. *Bulletin of Cherkasy University.* vol. 1, pp. 183−187.

6. Prjami inozemni investyciji (PII) v Ukrajinu [Electronic resource]. Available at: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/ (accessed 3 June 2020).

7. Kocko T.A. (2017) Sutnistj ta rolj strukturnoji polityky v zabezpechenni ekonomichnoji bezpeky derzhavy [The essence and role of structural policy in ensuring the economic security of the state]. *Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy.* vol. 2, no. 1, pp. 46–52.

8. Ghura A.O. (2015) Investycijnyj klimat v Ukrajini: suchasnyj stan ta naprjamy pokrashhennja derzhavy [Investment climate in Ukraine: current state and areas for improvement]. *Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G. Skovoroda. "Economy".* vol. 15, pp. 188–196.

9. U 2020–2021 rokakh potik prjamykh inozemnykh investycij zmenshytjsja na 40% – OON [Electronic resource]. Available at: https://mind.ua/news/20210601-u-2020-2021-rokah-potik-pryamih-inozemnih-investicij-zmenshitsya-na-40-oon (accessed 10 June 2020).

10. Analitychna chastyna proektu Derzhavnoji strateghiji reghionaljnogho rozvytku na period do 2027 roku [Electronic resource]. Available at: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/analityka.pdf (accessed 10 June 2020).

11. National Bank of Ukraine (2020) Ocinka obsjaghiv prjamykh inozemnykh investycij, v jakykh kincevym kontroljujuchym investorom je rezydent (round tripping) za 2010 r. – 2019 r. [Estimation of the volume of foreign direct investment, in which the final controlling investor is a resident (round tripping) for 2010 – 2019], Kiev: National Bank of Ukraine [Electronic resource]. Available at: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=FDI_round_tripping_ICL-DFS.pdf (accessed 15 June 2020).

12. Markevych K. (2019) Khto i jak investuje v Ukrajinu [Electronic resource]. Available at: http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iak-investuie-v-ukrainu (accessed 15 June 2020).

13. Chunycjka I.I., Morozov I.V. (2019) Investycijnyj klimat Ukrajiny: sutnistj, problemy ta shljakhy jikh vyrishennja [Investment climate of Ukraine: essence, problems and ways of their solution]. *Priazovsky Economic Bulletin*. vol. 3, no. 14, pp. 111–117.

14. Obukh V., Prolishhuk O. (2019) Rejtyngh Doing Business: shho robyty, shhob nareshti obighnaty Bilorusj? [Electronic resource]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2805261-rejting-doing-business-so-robiti-sob-naresti-obignati-bilorus.html (accessed 15 June 2020).

15. Standard & Poor's pidtverdylo kredytnyj rejtyngh Ukrajiny [Electronic resource]. Available at: https://delo.ua/econonomyandpoliticsinukraine/sp-podtverdilo-kreditnyj-rejting-ukrainy-366073 (accessed 16 June 2020).

16. Mykhajlovsjka S. Nastroji investoriv: 2019 vs 2020. [Electronic resource]. Available at: : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/nastroyi-investoriv-2019-vs-2020.html (accessed 18 June 2020).

17. Tymoshenko O.V., T.P. Liskovecjka (2020) Systemna transformacija nacionaljnoji ekonomiky Ukrajiny [Systemic transformation of the national economy of Ukraine]. *Businessinform*. vol. 1, pp. 8–15.

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

FEATURES OF ACCOUNTING FOR INVENTORIES
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗАПАСІВ

UDC 657.4
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-34

Dovzhyk Olena
PhD in Economics, Associate Professor
at the Department of Accounting
and Taxation
Sumy National Agrarian University
Nannan Wang
Student
Sumy National Agrarian University

The article is devoted to the features of recognition and assessment of current assets in enterprises and the problems of maintaining their records in China. The issues of accounting of current assets of enterprises with the aim of managing them are highlighted. The accounting and stock accounting methods in accordance with the International Accounting Standards are investigated below. In our opinion, improving the accounting of inventories is important for their preservation and rational use in the production process. Inventories are usually created in the process of the main production of the company. Therefore, it is necessary to clarify what expenses for their creation are considered direct and necessary so as not to include unnecessary items in the estimation of reserves. The lack of management will lead the company to undertaking not jointly agreed actions, which will result in the occurrence of risky and undesirable situations. Therefore, companies need to quickly solve their spontaneous problems arising in the economic activity, as this will help to ensure the formation of reliable, sufficient, impartial information on current assets for the management purposes.
Key words: *current assets, IAS, accounting for inventories, cost formulas, accounting.*

Статья посвящена особенностям признания и оценки оборотных активов на предприятиях и проблемам ведения их учета в Китае. Освещены вопросы бухгалтерского учета оборотных активов предприятий с целью управления ими. Исследованы ведение учета и методы учета запасов согласно международным стандартам учета. Улучшение учета запасов имеет важное значение в сохранении и рациональном использовании их в процессе производства. Запасы обычно создаются в процессе основного производства компании поэтому необходимо четко прояснить, какие затраты на их создание считать прямыми и необходимыми, чтобы не включать в оценку запасов лишнее. Недостаток управления приведет к тому, что компания предпримет несогласованные действия, которые приведут к возникновению рискованных и нежелательных ситуаций. Поэтому компаниям необходимо быстро решать свои спонтанные проблемы, возникающие в экономической деятельности, поскольку это поможет обеспечить формирование достоверной, достаточной, беспристрастной информации о текущих активах для целей управления.
Ключевые слова: *оборотные активы, МСБУ, учет запасов, способы расчета себестоимости запасов, бухгалтерский учет.*

Стаття присвячена особливостям визнання і оцінки оборотних активів на підприємствах і проблем ведення їх обліку в Китаї. Висвітлено питання бухгалтерського обліку оборотних активів підприємств з метою управління ними. Досліджено ведення обліку та методи обліку запасів відповідно до міжнародних стандартів обліку. Удосконалення обліку запасів має важливе значення в збереженні і раціональному використанні їх в процесі виробництва. Запаси зазвичай створюються в процесі основного виробництва компанії, тому потрібно чітко з'ясувати, які затрати на їх створення вважають прямими і необхідними, щоб не включати в оцінку зайвого. Використовуючи різні формули оцінки запасів, можемо одержати різні значення валового прибутку, а особливо в умовах інфляції. Лише за умови використання методу FIFO собівартість запасів при системі періодичного та постійного обліку є однаковою. Цей метод є найбільше надійним для реального оцінювання залишку запасів, оскільки його застосування наближує вартість запасів на дату балансу до ринкових цін, тому більш достовірно відображається вартість активів підприємства. Однак основний його недолік полягає у впливі зовнішніх факторів економічного життя держави на показник прибутку підприємства. Для належного відображення потоків запасів слід користуватись такими критеріями при визначенні методу оцінки запасів: виходячи з історичних витрат; дотримуватися принципу об'єктивності, правдиво відображати собівартість продажів; дотримуватися принципу розсудливості, щоб власники бізнесу та потенційні інвестори приймали рішення, наскільки це можливо, уникаючи ризику, щоб прибуток був максимальним. Незалежно від того, який метод оцінки запасів вибирає підприємство, необхідно прийняти найбільш вигідний метод для підприємства відповідно до його власних умов та ринкового середовища, як це дозволено відповідними стандартами. Недолік управління призведе до того, що компанія зробить неузгоджені дії, які приведуть до виникнення ризикованих і небажаних ситуацій. Тому компаніям необхідно швидко вирішувати свої спонтанні проблеми, що виникають в економічній діяльності, оскільки це допоможе забезпечити формування достовірної, достатньої, неупередженої інформації про поточні активи для цілей управління.
Ключові слова: *оборотні активи, МСБО, облік запасів, способи розрахунку собівартості запасів, бухгалтерський облік.*

Problem setting. Inventory is an indispensable and important part of an enterprise's current assets, and the inventory of the enterprise is also an important economic component of itself, including the actual inventory of the enterprise, the quantity of raw materials, the quantity of products under production etc. The inventory management is an important part of the internal control system of enterprise. The reasonable selection of inventory accounting method is one of the ways to strengthen the effective inventory management of enterprise. The inventory is an important part of current assets and directly affects the level of the enterprise liquidity. The accounting for inventories is related to the book value of assets in the balance sheet and inseparable from the cost of sales calculation in the income statement. Inventory measurement is an important part of the inventory accounting and it is of vital importance.

The analysis of recent research and publications. In practice, the inventory of the firm is constantly changing, it is in a state of flow, and there is a difference between the actual inventory and the order of the original cost. Different authors also have

different interpretations and understanding of the valuation method of the inventory accounting.

Guo Xuexin analyzed the changes of the new accounting standards in four aspects of inventory entry value, issuing an accounting method, ending accounting and accounting items related to the inventory accounting, and believed that the new accounting standards required more standardized accounting requirements for enterprise's inventory and ensured that financial accountants of enterprises can provide more valuable information [1].

Bao Na emphasizes influence of selection of an inventory valuation method on corporate accounting [2].

Zhang Ailing believes that different inventory accounting methods will produce different profits and inventory valuation. The financial situation of enterprises, operating results, financial indicators, financing plans, investment decisions, etc. will be affected to a certain extent. The selection of inventory valuation method should be compared and analyzed from multiple perspectives and in an all-around way. It should be taken into full consideration to maximize the advantages and avoid the disadvantages, and maximize the benefits for enterprises within the scope of accounting standards and income tax laws. Each company should select the method of accounting for inventories, which is the most suitable for them [3].

Task setting. The task of the research is to summarize and analyze the methods for estimating reserves permitted by the International Accounting Standards, comparing them, which will help in the future research and may become the basis for practical optimization by enterprises of their previously chosen methods for assessing reserves.

Presentation of the main research material. Inventory is the current assets of an enterprise. It occupies a large proportion in the assets of an industrial enterprise and a commodity circulation enterprise, and the accounting of inventory directly affects the data of financial statements and the judgment of the company's financial status and operating results [4]. In order to regulate the accounting of inventories, the International Accounting Association approved IAS 2 "The Valuation and List of Inventory under the Historical Cost System" in October 1975, which specified the purpose and scope of accounting for inventories, the definition, measurement and cost determination of inventory and revised it in the November 1993. The inventory standards approved in 1975 have been replaced by IAS 2[5].

IAS 2 "Inventory" contains the requirements on how to interpret most types of the inventory. The standard calls for measuring inventories at the lower of net realizable value (NRV) and outlines the acceptable methods of determining costs, including specific identification (in some cases), FIFO, and the weighted average method.

China also promulgates "the Accounting Standards for Enterprises – Inventory" in November 9, 2001, which has been in effect for joint-stock companies since January 1, 2002. On the one hand, the standards promulgated retain most of the inventory content of "the Enterprise Accounting Standards" and "the General Principles of Corporate Finance", promulgated in 1992. On the other hand, it also actively absorbs the contents of the international accounting standards to adapt to the actual development of our country, which stipulates that enterprises should determine the actual cost of issuing inventory according to the actual situation of various types of inventory. The methods that can be used are individual identification method, first-in first-out method, weighted average method, moving average method and last-in first-out method, etc. For inventories that are not fungible and those purchased or manufactured specifically for a particular item, it is generally appropriate to determine the cost of the inventory issued by an individual identification method. In 2006, the accounting standards for business enterprise had some new provisions on the inventory that is the enterprise should use the first-in first-out, weighted average or individual identification methods to determine the actual cost of inventory for inventory of a similar nature and purpose of inventory. The same cost calculation method should be used to determine the date of the cost balance sheet for the issuance of inventory. The inventory should also be measured in accordance with the cost and the net realizable value, and if the inventory cost is higher than the net realizable value, the provision for the inventory decline should be taken into account and included in the current profit and loss [5].

Individual identification method is also known as individual valuation method. The individual identification method takes the actual purchase price of each batch of goods as a method to calculate the cost of sales. This method assumes that the cost flow of inventory is consistent with the physical flow, identification, one by one, of the purchase or production batches, to which each lot is shipped and to which each ending inventory belongs, and calculation of the cost of each lot according to the unit cost determined at the time of purchase or production.

First-in first-out method. The FIFO method is a method of amortizing costs between the inventory and the cost of goods sold on the assumption that goods purchased first are sold first. When sales occur, the cost of goods purchased earlier is classified as the cost of goods sold, so the closing inventory balance reflects the cost of goods recently purchased.

The last-in first-out method is relative to the first-in first-out method: the goods or products purchased later will be issued first.

The moving weighted average method of inventory valuation refers to the cost of each purchase with the original stock inventory costs, divided by the quantity in

each time and the sum of the number of original inventory stock. It calculates the inventory of the weighted average unit cost, based on cost formulas [7].

Combined with the above calculation analysis, we can see the impact of various inventory cost accounting methods on the financial statements. If the commodity purchasing price remains unchanged, the resulting inventory cost and the cost of goods sold will be the same regardless of which inventory cost accounting method is used. However, if the commodity price changes, the inventory cost and the cost of goods sold using different inventory cost accounting methods are not the same.

The cost apportioned to the cost of goods sold by the FIFO method is the least, so the gross profit and the net profit are the highest. “Since the sales revenue of the current inventory corresponds to the cost of the inventory in the previous period, the cost of the product being issued is underestimated, resulting in an inflated profit realized in the current period and an overestimation of the value of the inventory at the end of the period”. Because of the inflated profits, it increases the corporate income tax burden, as well as increased dividends to investors, resulting in an increase in the amount of cash outflows. From the perspective of financing, more profits, higher inventory value, higher liquidity ratio means that the financial situation of an enterprise is good, it can win the public’s trust in enterprises, and enhance investors’ investment confidence [8]. In order to get more bonuses, keep their jobs, or maintain their reputations, managers often want to have the higher corporate profit levels. “In this case, if the cost of buying is rising, they will be more willing to use the FIFO method to calculate the cost of inventory”.

“The use of the last-in first-out method is the most cost-sharing of the cost of goods sold, so gross profit and net profit is minimal, and this method can defer partial income tax payments and temporarily reduce the income tax burden on enterprises”. However, IAS 2 has eliminated the last-in first-out method. At present, the European Union, Hong Kong, Russia and other countries or regions have completely used the international accounting standards or substantive convergence, the United States accounting standards are also constantly towards the direction of convergence with the international accounting standards to revise. The trend of convergence between accounting standards of different countries and international accounting standards is also consistent in the provisions of inventory valuation methods.

The proportion of the cost of goods sold by the weighted average cost formula is between that by the FIFO method and the LIFO method. It is more convenient to use this method to calculate the cost of sending out the inventory. Moreover, when the price continues to rise or fall, the weighted average unit price can average out the measurement results and share the cost of sending out the inventory and carrying out the inventory more evenly. However, since this method can only be carried out at the end of the month, only the unit price, quantity, amount of income materials and quantity of goods sent and stored in the ending inventory can be recorded in daily life, which is not conducive to the daily inventory management and control of enterprise [9]. The weighted average method is only suitable for enterprises when the price fluctuation is small. When the price fluctuation is large, there is a large difference between the weighted average unit price calculated by using the weighted average method and the unit price of the end of the inventory. It makes the end-period inventory not accurate and reflected improperly.

The cost-sharing of individual identification method often depends on what goods are sold. The individual identification method is the most accurate and reasonable inventory pricing method, the physical circulation cost and the cost of inventory calculated by individual calculation method are consistent and have real validity. However, this calculation method requires a large amount of work, the operation is complex, can only be applied to some enterprises with low inventory quantity, high cost, and irreplaceable products, if only for other large and medium-sized enterprises, this and the same calculation of the same pricing method in the balance of accuracy, lost a certain degree of feasibility [10]. Different accounting methods have different characteristics and have different effects on financial situation. When the first-in first-out method is used, the cost of inventory is close to market value when the price change is relatively large. However, the relevant financial ratios are not accurate enough. The weighted average method accounts for the relative average of the unit cost of inventory, the inventory cost is not easy to be manipulated, and when the price is unstable, there are some differences between the book value of inventory and the fair value, and the financial ratio calculated from it is also different from the actual value [11]. An enterprise may use any of the above four methods of accounting for inventory cost, provided that it must state the method of accounting for inventory cost in its financial statements or in the notes to the financial statements.

The financial information of an enterprise is of great significance to the enterprise’s relevant business decision-making and the relevant personnel. In the production and operation activities of enterprises, financial information is one of the most important contents of enterprises, and inventory pricing methods are more important in accounting policies, and different choices have an important impact on the financial affairs of enterprises. Under the condition of inflation, the enterprise chooses the first-in first-out pricing method, which will make the reflected financial information exaggerate the enterprise’s operating profit, and lead to the enterprise’s economic situation

reflected by the financial information of the enterprise to deviate from the real situation. It causes the economic value expressed by it to be greatly reduced, thereby causing the loss of the economic interests of the stakeholders. In addition, this approach can be used by the managers concerned as a means of manipulating performance and artificially adjusting sales performance in order to achieve their intended objectives, which can seriously damage the quality of financial information [12].

When using the first-in first-out method for inventory valuation, the inventory at the end of the period must be calculated in accordance with the later method, very close to the cost amount of the working day, so that the enterprise's asset calculation becomes more reasonable. Moreover, if the problem of inflation occurs in the market, this method can be used to accurately match the amount of the previous inventory with the actual operating income, and then calculate the size of the gross profit. Finally, the gross profit value should pay income tax and dividend amount after the elimination, the actual recovery cost of the enterprise will be reduced to a certain extent, but in the actual price level, the enterprise cannot reset the same amount of inventory, so that the operation of the enterprise will be a problem, the size of the enterprise will be reduced, it cannot be expanded [13].

Different inventory pricing methods will directly affect the determination of inventory value at the end of the period and the calculation of sales cost, which will have an impact on the enterprise's profit, tax burden, cash flow, financial ratio, etc. The purpose of the enterprise's inventory is: in addition to the profit from the external sales, to maintain operations and reproduction. In this process, the cost of the inventory is converted into production costs or sales costs, management costs, etc. In contrast, the main purpose of an enterprise's inventory is to achieve external sales, in which the cost of the inventory is converted into the cost of sales, the choice of pricing method directly affects the cost of sales, operating results and taxable income, thus having a vital impact on the income tax due on the enterprise. The choice of pricing method has the function of regulating financial leverage in enterprise tax payment, which can be called "tax regulator", which achieves the purpose of deferring tax payment by adjusting the total profit of different fiscal years. If the first-in first-out method is used, the cost of sales is carried forward by the opening inventory cost and the early purchase cost, when the price level continues to rise, its book value is lower than the market value, the cost of sales is relatively low, and the sales price of the product is determined by the market price, sales revenue will increase, because the current sales gross profit is relatively high. Current sales revenue subtracts early cost of sales, which inflates the total profit, known as "inventory profit", increases taxable income and increases income tax expenses. This valuation method cannot match the current income with the current cost, which violates the principle of prudence in the accounting standards. On the contrary, in the case of continuously low prices, it will make the taxable income amount low and have the effect of deferred tax payment [14].

The difference of inventory valuation method is caused by the inconsistency between inventory cost flows and physical object flow and the difference of actual cost of homogeneous inventory. The inventory circulation includes both the physical and the cost transfer. "In general, the cost of outsourcing or homemade inventory is inconsistent with the cost of the goods sold, thus creating a problem of the distribution of the inventory costs between the inventory and the sales". In order to properly reflect inventory flows, the following criteria should be adhered to in determining the method of inventory valuation:

– based on historical costs;

– adhere to the principle of objectivity, truthfully reflect the cost of sales and ending inventory value;

– adhere to the principle of prudence, to ensure that business owners and potential investors make decisions, as far as possible to avoid risk, so that the return maximizes.

The choice of inventory accounting method mainly considers two factors, first of all, the characteristics of inventory and its management requirements, and the second is tax planning. No matter which method of inventory valuation an enterprise chooses, it is necessary to adopt the most advantageous method for the enterprise's operation according to its own conditions and the market environment, as permitted by the relevant standards.

Conclusions based on the conducted researches. The accounting method of inventory plays a vital role in the development of enterprises, and the choice of enterprise inventory accounting method has a great impact on the financial information, business results and taxation of enterprises. Because the accounting method of inventory cannot be changed at will, its choice affects the long-term survival and development of the enterprise. Therefore, the enterprise should choose the suitable inventory accounting method according to the characteristics of different inventory accounting methods and the development of the enterprise itself and the change of external market price. Only the optimal inventory valuation method that conforms to the enterprise's own situation will promote the development of the enterprise, while the inventory valuation method that is inconsistent with the enterprise's own development may lag behind the development. Therefore, companies should be encouraged to improve inventory accounting methods to maximize the economic benefits, to ensure that the management decisions can avoid risks as much as possible, so as to maximize the interests of enterprises.

REFERENCES:

1. Liu Iaming. Research on the effect of the criterion of inventory of listed manufacturing companies. *Jiangsu University of science and technology*, 2018.

2. Bao Na. Research on the influence of the selection of inventory valuation method on corporate accounting. *Modern marketing (operation edition)*, 2018 (12). pp. 204-205.

3. Zhang Ailing. A brief discussion on the selection strategy of inventory valuation method under the current system. *Times finance*, 2018 (12). pp. 195.

4. Xiao Liping. (2013). Differences and reflections between China's inventory accounting standards and international accounting standards. *Financial accounting research*. pp. 25-26.

5. Wang Wenqing. Inventory valuation earnings management and internal control evaluation research. *Tianjin University of finance and economics*, 2011.

6. Zhao Dan. Influence and selection of different inventory valuation methods. *Accountant*, 2018 (22). pp. 80-81.

7. Chenyifan. (2013). Research on inventory valuation model. *Modern business*. pp. 227-228.

8. Liao Qiang. Eesearch on the impact of inventory valuation method on enterprises. *North economics & trade*, 2018 (07). pp. 140-141.

9. Yang Fangfang. Comparison of measurement methods of inventory delivery. *Cooperative economy and technology*, 2016 (11). pp. 128-129.

10. Xu Yue. Analysis on the impact of inventory valuation method on enterprises. *National circulation economy*, 2019 (24). pp. 9-10.

11. Zhang Lingjun. (2017). Comparative study on inventory valuation method. Journal of fuyang vocational and technical college. pp.77-80.

12. Chen Yao. Influence of inventory valuation method on enterprise. *Knowledge economy*, 2018 (02). pp. 97-98.

13. Zhao Huimei. Impact analysis of inventory valuation method on enterprise accounting. *Modern economic information*, 2017 (19). pp. 140-141.

14. Wang Xiaoyu. Impact of inventory valuation method on enterprise. *Accounting study*, 2017 (23). pp. 113-115.

МЕТОДИЧНІ НАПРЯМИ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО І ВЕРТИКАЛЬНОГО АНАЛІЗУ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ БАНКУ

METHODICAL DIRECTIONS OF HORIZONTAL AND VERTICAL ANALYSIS OF CASH FLOW OF BANK

УДК 336.717.18
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-35

Тютюнник Ю.М.
к.е.н., доцент,
професор кафедри економічної теорії
та економічних досліджень
Полтавська державна аграрна академія
Тютюнник С.В.
к.е.н., доцент,
професор кафедри організації обліку
та аудиту
Полтавська державна аграрна академія

Tiutiunnyk Yurii
Poltava State Agrarian Academy
Tiutiunnyk Svitlana
Poltava State Agrarian Academy

У статті досліджено методику аналізу руху грошових коштів банку. Уточнено зміст категорій «грошові кошти» і «грошові потоки» банку. Запропоновано класифікацію видів грошових потоків банківських установ за відповідними ознаками. Обґрунтовано алгоритм аналізу руху грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом». Розглянуто зміст і послідовність горизонтального та вертикального аналізу грошових потоків банку. Доведено необхідність перевищення темпу зростання чистого грошового потоку над темпами зростання доходів і активів, що забезпечує підвищення рівня фінансової стійкості та платоспроможності банківської установи. Визначено методичні підходи до формулювання висновків за результатами аналізу грошових потоків банку на базі інформації звіту про рух грошових коштів, який структуровано у розрізі видів діяльності.

Ключові слова: *грошові кошти, грошові потоки, операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність, горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз.*

В статье исследована методика анализа движения денежных средств банка. Уточнено содержание категорий «денежные средства» и «денежные потоки» банка. Предложена классификация видов денежных потоков банковских учреждений по соответствующим признакам. Обоснован алгоритм анализа движения денежных средств в результате операционной, инвестиционной и финансовой деятельности банка по информации «Отчета о движении денежных средств по прямому методу». Рассмотрены содержание и последовательность горизонтального и вертикального анализа денежных потоков банка. Доказана необходимость превышения темпа роста чистого денежного потока над темпами роста доходов и активов, что обеспечивает повышение уровня финансовой устойчивости и платежеспособности банковского учреждения. Определены методические подходы к формулированию выводов по результатам анализа денежных потоков банка на базе информации отчета о движении денежных средств, который структурирован в разрезе видов деятельности.

Ключевые слова: *денежные средства, денежные потоки, операционная деятельность, инвестиционная деятельность, финансовая деятельность, горизонтальный анализ, вертикальный анализ.*

Methodology of analysis of cash flow of bank is investigational in the article. Maintenance of categories is specified «monetary resources» and «money streams» of bank. Monetary resources are cash-on-hands and money on accounts in banks, that can be used for current operations (money on current and other bank accounts). Money streams are a cash flow at the direction of payer from own charges for put on the account of recipient or their deliveries to him in an available form. Classification of types of money streams of bank institutions is offered on corresponding signs. The algorithm of analysis of cash flow is reasonable in the total operation, investment and financial activity of bank on information of «A cash flow statement is after a direct method». Maintenance and sequence of horizontal and vertical analysis of money streams of bank are considered. A horizontal analysis gives an opportunity: to define the sources of receipt of monetary resources for forming of positive money stream, in number to estimate the volumes of receipt of money from every source; to set directions of the use of monetary resources (constituents of negative money stream), give the estimation of sizes of expense of money after every direction. The vertical analysis of money streams of bank is conducted: after the types of activity (by an operation, investment, financial), that gives an opportunity to set part of every type of activity in forming positive, negative and clean money streams; in the cut of separate internal subdivisions, that will show payment each of them in forming of money streams of bank; on the separate sources of receipt and directions of expense of money, that gives an opportunity to set their part in forming of general money stream. The necessity of exceeding of rate of increase of clean money stream is well-proven over the rates increase of profits and assets, that provides the increase of level of financial firmness and solvency of bank establishment. Methodical approaches are certain in relation to formulation of conclusions on results the analysis of money streams of bank on the base of information of cash flow statement, that is structured in the cut of types of activity.

Key words: *monetary resources, money streams, operating activity, investment activity, financial activity, horizontal analysis, vertical analysis.*

Постановка проблеми. Успішний розвиток банківського сектору економіки України можливий лише у разі здійснення ефективного руху грошових коштів. Аналіз грошових потоків дає змогу вивчити їхні динаміку та структуру, визначити суму перевищення надходжень над витраченнями, виявити можливості внутрішнього самофінансування. Відсутність мінімально необхідного залишку грошових коштів свідчить про серйозні фінансові труднощі, а надлишкова їх величина – про те, що банківська установа зазнає втрат, які пов'язані з інфляцією та знеціненням грошей, а також з утраченою можливістю їх вигідного розміщення й отримання додаткового доходу.

Необхідною умовою стійкого фінансового стану банків є ефективний контроль над рухом грошових коштів та поліпшення управління грошовими потоками, що передбачає вдосконалення методичних прийомів їх аналізу, у тому числі горизонтального (часового) і вертикального (структурного).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні та прикладні аспекти аналізу руху грошових коштів банків достатньо широко висвітлено в науковій і навчально-методичній літературі. Узагальнення з даної проблематики засвідчило, що вагомий внесок у теорію та практику аналізу грошових потоків банківських установ зробили О.В. Васюренко і К.О. Волохата [1], А.М. Герасимович [2], Л.М. Єріс [3], А.В. Колдовський [4],

Д.В. Пірог [5; 6], О.С. Сергєєва [7; 8], З.І. Щибиволок [9] та інші вчені-економісти. Водночас окремі аспекти використання прийомів горизонтального і вертикального аналізу потребують подальших досліджень, зокрема щодо врахування особливостей руху грошових коштів банків за видами діяльності відповідно до існуючого інформаційного забезпечення.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування методичних напрямів горизонтального і вертикального аналізу руху грошових коштів банку в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під управлінням грошовими потоками розуміють дії банку в цілому і кожної установи окремо щодо надання клієнтам банківських послуг (кредитування, лізингові та факторингові операції, операції з купівлі-продажу цінних паперів і врахування векселів, розрахунково-касове обслуговування тощо) за умови максимального збереження та додаткового залучення кредитних ресурсів банку [10].

Вивчення грошових потоків передбачає аналіз працівниками банківської установи руху грошових коштів клієнтів щодо періодичності, обсягів та напрямів їх здійснення. Грошові кошти – це готівка в касі та кошти на рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій (кошти на поточних та інших банківських рахунках). Грошові потоки – це рух грошових коштів за розпорядженням платника із власних рахунків для зарахування на рахунок одержувача або їх видачі йому в готівковій формі. У широкому розумінні – це рух грошових коштів та їхніх еквівалентів суб'єктів господарської діяльності у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання національного продукту, який здійснюється через обіг готівки та безготівкових коштів на банківських рахунках за визначений період часу.

Вивчаючи грошові потоки, з одного боку, банк ставить за мету залучити якомога більше коштів клієнтів і тим самим поповнити ресурсну базу (пасиви банку), з іншого – раціонально використати наявні кредитні ресурси для здійснення активних операцій у різних ефективних формах, не допускаючи їх відтоку з банку.

Грошові потоки банку вивчаються з метою [10]:

– підвищення якості обслуговування та розвитку взаємовідносин із пріоритетними клієнтами;

– здійснення кредитної підтримки суб'єктів господарювання з одночасним забезпеченням максимальної концентрації грошових коштів на рахунках банку, мінімізації їх відтоку до інших банків;

– супроводу кредитних коштів та контролю над їх цільовим використанням;

– збільшення ресурсної бази за рахунок залучення на обслуговування дочірніх структур, партнерів та посередників клієнтів банку (як шляхом відкриття поточних рахунків, так і спрямування через відкриті рахунки основних грошових потоків);

– використання інформації про рух коштів клієнтів для прийняття рішень щодо оцінювання ризиків;

– забезпечення надійності банку.

Для ефективного аналізу й управління грошовими потоками банку пропонується їх класифікація за відповідними ознаками (табл. 1).

Розглянута класифікація дає можливість цілеспрямовано аналізувати і планувати різні види грошових потоків банківської установи.

Основним джерелом інформації для аналізу руху грошових коштів банку є дані форми фінансової звітності «Звіт про рух грошових коштів за прямим методом», яка складається відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [11]. У цій формі рух грошових коштів банківської установи відображається у розрізі трьох видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової, що зумовлює формування відповідних алгоритмів аналізу (рис. 1–3).

Проаналізувавши чистий рух коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, далі проводиться комплексне оцінювання ефективності грошових потоків банку (рис. 4).

У процесі горизонтального (часового) аналізу грошових потоків банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом» визначаються обсяги формування додатного (позитивного) грошового потоку, від'ємного (негативного) грошового потоку та чистого грошового потоку, оцінюються динаміка та тенденції зміни їх величин (за показниками абсолютного приросту, темпів зростання та приросту). Додатний грошовий потік визначається як сума надходжень грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а від'ємний потік – як сума витрачань грошових коштів за відповідними видами діяльності.

Горизонтальний аналіз дає змогу:

– визначити джерела надходження грошових коштів для формування додатного грошового потоку, кількісно оцінити обсяги надходження коштів із кожного джерела;

– установити напрями використання грошових коштів (складники від'ємного грошового потоку), дати оцінку розмірів витрачання коштів за кожним напрямом.

При цьому темп зростання чистого грошового потоку ($Т_{ЧГП}$) необхідно зіставити з темпом зростання активів ($Т_А$) і темпом зростання доходів ($Т_Д$) банку. Для нормального функціонування банківської установи, підвищення рівня її фінансової стійкості та платоспроможності потрібно,

щоб темп зростання доходів був вищим за темп зростання активів, а темп зростання чистого грошового потоку випереджав темп зростання доходів [12, с. 260]:

$$100 < T_A < T_Д < T_{ЧГП} \quad (1)$$

Вертикальний (структурний) аналіз додатного, від'ємного та чистого грошових потоків банку проводиться [12, с. 261]:

1. Надходження: проценти отримані, комісійні доходи отримані; інші операційні доходи отримані
2. Витрачання: проценти сплачені; комісійні витрати сплачені; витрати на утримання персоналу сплачені; інші операційні витрати сплачені
3. Рух грошових коштів від операційної діяльності до змін в операційних активах та зобов'язаннях (п.1+п.2)
4. Зменшення/збільшення операційних активів: кошти в банках; кредити, надані клієнтам; інші активи
5. Зменшення/збільшення операційних зобов'язань: кошти банків; рахунки клієнтів; інші зобов'язання
6. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від операційної діяльності до сплати податку на прибуток (п.3+п.4+п.5)
7. Податок на прибуток сплачений/повернутий
8. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від операційної діяльності (п.6+п.7)

Рис. 1. Алгоритм аналізу руху грошових коштів від операційної діяльності банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом»

Таблиця 1

Класифікація грошових потоків банку

Ознака класифікації	Вид грошових потоків
Напрям руху грошових коштів	1. Додатний грошовий потік – характеризує обсяг надходження грошових коштів у цілому та за окремими джерелами їх утворення. 2. Від'ємний грошовий потік – характеризує обсяг витрачання грошових коштів у цілому та за окремими напрямами використання.
Метод обчислення обсягу	1. Валовий грошовий потік – уся сума надходження або витрачання грошей у періоді, що аналізується. 2. Чистий грошовий потік – різниця між додатним і від'ємним потоками грошей у періоді, що аналізується.
Вид діяльності	1. Грошовий потік у результаті операційної діяльності, під якою розуміють основну діяльність банку, а також іншу діяльність, яка не є інвестиційною чи фінансовою. 2. Грошовий потік у результаті інвестиційної діяльності, під якою розуміють сукупність банківських операцій із придбання та продажу довгострокових (необоротних) активів, а також короткострокових (поточних) фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів. 3. Грошовий потік у результаті фінансової діяльності, під якою розуміють сукупність операцій банку, які призводять до зміни величини і складу власного та позикового капіталу.
Рівень достатності обсягу	1. Надлишковий грошовий потік, за якого надходження грошей значно перевищує реальну потребу банку у фінансових ресурсах. 2. Дефіцитний грошовий потік, за якого надходження грошей є значно меншим за реальні потреби банківської установи.
Неперервність формування	1. Регулярний грошовий потік, за якого надходження і витрачання грошей здійснюються систематично, з певною періодичністю. 2. Дискретний (епізодичний) грошовий потік, що пов'язаний, як правило, з проведенням окремих банківських операцій; він виникає спонтанно, не маючи сталого обсягу і періодичності.
Період часу	1. Короткострокові грошові потоки (до одного року). 2. Довгострокові грошові потоки (понад один рік).
Черговість здійснення платежів	1. Пріоритетний грошовий потік – обов'язкові грошові виплати, що має здійснити банк у першочерговому порядку для запобігання фінансовим ускладненням і продовження діяльності. 2. Поточний грошовий потік, який характеризує обсяги і напрями використання грошей для фінансування поточної діяльності (крім пріоритетних платежів). 3. Відстрочений грошовий потік, який характеризує витрачання грошей на цілі, що не пов'язані безпосередньо з поточною діяльністю; такі виплати можна перенести на пізніші строки.
Вид валют, що використовуються у розрахунках	1. Грошові потоки в національній валюті. 2. Грошові потоки в іноземних валютах.

1. Надходження: надходження від реалізації та погашення інвестицій, наявних для продажу; інші види надходжень від інвестиційної діяльності
2. Витрачання: придбання інвестицій, наявних для продажу; придбання основних засобів та нематеріальних активів; придбання інвестицій, що відображаються за амортизованою вартістю; інші види витрачань від інвестиційної діяльності
3. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від інвестиційної діяльності (п.1– п.2)

Рис. 3. Алгоритм аналізу руху грошових коштів від фінансової діяльності банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом»

1. Надходження: надходження від інших запозичених коштів; інші види надходжень від фінансової діяльності
2. Витрачання: погашення інших запозичених коштів; виплата частки прибутку на основі фінансового результату року; інші види витрачань від фінансової діяльності
3. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від фінансової діяльності (п.1– п.2)

Рис. 4. Алгоритм комплексного оцінювання грошових потоків банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом»

1. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від операційної діяльності
2. Чисте вибуття/ надходження грошових коштів від інвестиційної діяльності
3. Чисте вибуття/надходження грошових коштів від фінансової діяльності
4. Вплив змін курсів обміну валют на грошові кошти та їхні еквіваленти
5. Чисте зменшення/збільшення грошових коштів та їхніх еквівалентів (п.1+п.2+п.3+п.4)
6. Грошові кошти та їхні еквіваленти на початок року
7. Грошові кошти та їхні еквіваленти на кінець року (п.5+п.6)

Рис. 2. Алгоритм аналізу руху грошових коштів від інвестиційної діяльності банку за інформацією «Звіту про рух грошових коштів за прямим методом»

а) за видами діяльності (операційною, інвестиційною, фінансовою), що дає змогу встановити частку кожного виду діяльності у формуванні додатного, від'ємного та чистого грошових потоків;

б) у розрізі окремих внутрішніх підрозділів, що покаже внесок кожного з них у формування грошових потоків банку;

в) за окремими джерелами надходження і напрямами витрачання коштів, що дає можливість установити їхню частку у формуванні загального грошового потоку.

Вертикальний аналіз дає змогу:

– оцінити структуру грошових потоків, тобто розрахувати частку окремих джерел надходження і напрямів витрачання коштів у загальному обсязі та проаналізувати зміни, що відбулися;

– провести ранжирування джерел надходження і напрямів витрачання коштів за вагомістю та порівняти отримані результати.

Під час формулювання висновків за результатами аналізу грошових потоків банку на базі інформації звіту про рух грошових коштів, структурованого в розрізі видів діяльності, необхідно враховувати такі моменти [12, с. 261–262].

1. Позитивне сальдо, тобто чисте надходження грошових коштів у результаті операційної діяльності, забезпечує стабільність функціонування банківської установи у довгостроковій перспективі. Негативний грошовий потік у результаті операційної діяльності покривається за рахунок скорочення інвестиційних вкладень та/або джерел зовнішнього фінансування. Зростання негативного грошового потоку від операційної діяльності протягом тривалого часу, як правило, зумовлює зниження платоспроможності банку, навіть якщо грошові потоки від інвестиційної та/або фінансової діяльності є позитивними. Подібна ситуація у довгостроковому періоді може призвести до того, що банк буде не в змозі погашати свої зобов'язання, оскільки основним стабільним джерелом для цього є надходження грошових коштів саме від операційної діяльності.

2. Дослідження динаміки грошового потоку в результаті операційної діяльності має здійснюватися одночасно з такими показниками, як темпи приросту (зменшення) доходів і прибутку від операційної діяльності. Темпи приросту додатного і чистого грошових потоків у результаті операційної діяльності характеризують масштаби зростання фінансового потенціалу банку та рівень дохідності, досягнутий за минулі періоди, що дає змогу зробити висновки про тенденції подальшого його розвитку. З іншого боку, грошовий потік від операційної діяльності є індикатором ділової активності

банківської установи та її здатності погашати свої зобов'язання.

3. Аналіз грошового потоку від інвестиційної діяльності дає змогу зробити висновок щодо ефективності інвестиційної політики банку та виявити інвестиції, які в майбутньому зумовлять надходження або витрачання грошових коштів.

4. Дослідження грошових потоків від фінансової діяльності дає можливість не тільки проаналізувати фінансову політику та фінансові можливості банку, а й спрогнозувати майбутні дивіденди власників.

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність забезпечення стійкого фінансового стану банківських установ вимагає створення ефективних методик аналітичних оцінок руху грошових коштів, практична реалізація яких забезпечить оперативність прийняття управлінських рішень щодо регулювання грошових потоків. Головна мета аналізу грошових потоків полягає в оцінюванні здатності банку генерувати грошові кошти визначеного розміру та в установлені строки, що необхідні для здійснення запланованих витрачань. Послідовність горизонтального і вертикального аналізу руху грошових коштів банку включає:

– вивчення обсягів, динаміки та структури грошових коштів за джерелами надходження;

– дослідження основних напрямів витрачання грошових коштів за обсягами, динамікою та структурою;

– встановлення впливу окремих чинників (зовнішніх і внутрішніх) на формування грошових потоків банку;

– виявлення рівня достатності формування грошових потоків за видами діяльності, необхідних для нормального функціонування банківської установи;

– визначення ефективності використання грошових коштів у процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності;

– вивчення факторів і прогнозування збалансованості та синхронізації додатного і від'ємного грошових потоків за обсягом і часом для забезпечення поточної та перспективної платоспроможності банку;

– інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень з оптимізації грошових потоків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васюренко О.В., Волохата К.О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 463 с.

2. Аналіз банківської діяльності : підручник / за ред. А.М. Герасимовича. Київ : КНЕУ, 2003. 599 с.

3. Єріс Л.М. Теоретичні засади управління грошовими потоками банку в сучасних умовах розвитку банківського бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2014. Вип. 2. С. 1062–1066.

4. Колдовський А.В. Оцінка грошових потоків акціонерного товариства на основі звіту про рух грошових коштів. *Молодий вчений.* 2015. № 2(6). С. 1134–1137.

5. Пірог Д.В. Грошові потоки банку як самостійний об'єкт стратегічного обліку і аналізу. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 86–89.

6. Пірог Д.В. Місце комплексного управління грошовими потоками в системі банківського менеджменту. *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 16. С. 59–62.

7. Сергєєва О.С. Використання системного підходу в аналітичному забезпеченні управління грошовими потоками банків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Ч. 2. С. 152–155.

8. Сергєєва О.С. Управління грошовими потоками банків : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.08 ; Одеський національний економічний університет. Одеса, 2015. 20 с.

9. Щибиволок З.І. Аналіз банківської діяльності : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 311 с.

10. Класифікація грошових потоків банку. URL : http://vlynko.com/?p=296 (дата звернення: 21.06.2020).

11. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України : Постанова Правління Національного банку України № 373 від 24 жовтня 2011 р. / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11 (дата звернення: 21.06.2020).

12. Тютюнник Ю.М. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 815 с.

REFERENCES:

1. Vasiurenko O.V., Volokhata K.O. (2006). Ekonomichnyi analiz diialnosti komertsiinykh bankiv [Economic analysis of commercial banks]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

2. Herasymovych A.M.(2003) Analiz bankivskoi diialnosti [Analysis of banking activities]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

3. Yeris L.M. (2014). Teoretychni zasady upravlinnia hroshovymy potokamy banku v suchasnykh umovakh rozvytku bankivskoho biznesu [Theoretical principles of management of bank money streams are in modern terms of development of bank to business]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and National Problems of Economy]. Vol. 2, pp. 1062-1066.

4. Koldovskyi A.V. (2015). Otsinka hroshovykh potokiv aktsionernoho tovarystva na osnovi zvitu pro rukh hroshovykh koshtiv [Estimation of corporation's cash flows based on cash flow statement]. Molodyi vchenyi [Young scientist]. Vol. 2 (6), pp. 1134-1137.

5. Piroh D.V. (2011). Hroshovi potoky banku yak samostiinyi obiekt stratehichnoho obliku i analizu [Bank cash flows as a separate object of strategic accounting and analysis]. Ekonomika ta derzhava [Economy and state]. Vol. 7, pp. 86-89.

6. Piroh D.V. (2011). Mistse kompleksnoho upravlinnia hroshovymy potokamy v systemi bankivskoho menedzhmentu [The place of integrated cash flow management in the banking management system]. Investyt-

sii: praktyka ta dosvid [Investment: practice and experience]. Vol. 16, pp. 59-62.

7. Serhieieva O.S. (2014). Vykorystannia systemnoho pidkhodu v analitychnomu zabezpechenni upravlinnia hroshovymy potokamy bankiv [Application of the system approach in analytical support of banking cash flow management]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu [Scientific Bulletin of Kherson State University]. Vol. 9. Ch. 2, pp. 152-155.

8. Serhieieva O.S. (2015). Upravlinnia hroshovymy potokamy bankiv [Bank cash flow management]. (Master's thesis, Odessa National Economic University, Ukraine). Odesa. (in Ukrainian)

9. Shchybyvolok Z.I. (2007). Analiz bankivskoi diialnosti [Analysis of banking activities]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

10. Klasyfikatsiia hroshovykh potokiv banku. URL: http://vlynko.com/?p=296 (accessed 21 June 2020).

11. Instruktsiia pro poriadok skladannia ta opryliudnennia finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy: postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy № 373 vid 24 zhovtnia 2011 r. / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11 (accessed 21 June 2020).

12. Tiutiunnyk Yu.M. (2012). Finansovyi analiz [Financial analysis]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 8. СТАТИСТИКА

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

CONCEPTUAL BASIS OF STATISTICAL ANALYSIS OF THE ECOLOGICAL STATE OF THE ENVIRONMENT

УДК 311.21:502.175
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-36

Назарова О.Ю.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри статистики,
обліку та аудиту
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна
Чатченко Т.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Nazarova Oleksandra
V.N. Karazin Kharkiv National University
Chatchenko Tetiana
V.N. Karazin Kharkiv National University

У даній статті надано характеристику екологічним процесам, що являють собою явища як динамічні, так й інерційні. Приділено увагу статистичному аналізу екологічного стану навколишнього середовища, який здійснюють на основі багатомірних динамічних рядів. Зазначено, що передумовою такого аналізу, є порівнянність конкретних значень статистичних показників щодо одиниць вимірювання, методології обчислення показників, території кола об'єктів та інших позицій. Розглянуто статистична модель екологічних показників, які характеризують різні сторони екологічних явищ. Авторами аналізуються дані офіційної статистичної інформації стосовно шкідливих видів речовин, які забруднюють атмосферне повітря в Україні, а саме: викиди в атмосферу діоксиду сірки та оксиду азоту. Досліджено 2 рейтинги: екологічного стану регіонів України та країн світу за індексом екологічної ефективності у 2018 р. Результати їх свідчать, що екологічна ситуація у світі погіршується з кожним роком. Глобальне потепління, забруднення повітря та води, втрата біорізноманіття та вирубка лісів є найважнішими на даний час.

Ключові слова: *екологічні процеси; статистичний аналіз екологічного стану навколишнього середовища, статистичні екологічні показники, рейтинг екологічного стану, викиди речовин, що забруднюють атмосферне повітря.*

В данной статье дана характеристика экологическим процессам, которые представляют собой явления как динамические, так и инерционные. Уделено внимание статистическому анализу экологического состояния окружающей среды, который осуществляется на основе многомерных динамических рядов. Отмечено, что предпосылкой такого анализа является сопоставимость конкретных значений статистических показателей по единицам измерения, методологии исчисления показателей, территории круга объектов и других позиций. Рассмотрена статистическая модель экологических показателей, характеризующих различные стороны экологических явлений. Авторами анализируются данные официальной статистической информации о вредных видах веществ, загрязняющих атмосферный воздух в Украине, а именно: выбросы в атмосферу диоксида серы и оксида азота. Исследовано 2 рейтинга: экологического состояния регионов Украины и стран мира по индексу экологической эффективности в 2018 г. Результаты их свидетельствуют, что экологическая ситуация в мире ухудшается с каждым годом. Глобальное потепление, загрязнение воздуха и воды, потеря биоразнообразия и вырубка лесов являются важнейшими в настоящее время.

Ключевые слова: *экологические процессы; статистический анализ экологического состояния окружающей среды, статистические экологические показатели, рейтинг экологического состояния, выбросы веществ, которые загрязняют атмосферный воздух.*

This article describes the ecological processes that are both dynamic and inertial phenomena. With their help, it is possible to assess the intensity and describe the nature of the development of all components, to conduct a comparative analysis of the dynamics of two or more phenomena, to assess the impact of the intensity of some phenomena on others, to make predictions that are reasonable in terms of science. Attention is paid to the statistical analysis of the ecological state of the environment, which is carried out on the basis of the multidimensional dynamic series. It is noted that the prerequisite for such an analysis is the comparability of specific values of statistical indicators regarding units of measurement, a methodology for calculating indicators, the territory of the range of objects and other items. The statistical model of ecological indicators, which characterize various parties of the ecological phenomena, is considered. The authors analyze the data of official statistical information on harmful substances that pollute the air in Ukraine, namely: emissions of sulfur dioxide and nitrogen oxide. There are three most common methods of waste management, which are used depending on the type of dirt itself: disposal, removal and incineration. The data show that the amount of incinerated waste is the lowest. Today, the problems of environmental protection are facing humanity in full growth. Not only in Ukraine, but all over the world, serious measures are being taken to stop environmental pollution. Two ratings were studied: the ecological condition of the regions of Ukraine and the countries of the world according to the index of ecological efficiency in 2018. Their results indicate that the environmental situation in the world is deteriorating every year. Environmental issues such as global warming, air pollution, urban sprawl, waste disposal, ozone depletion, water pollution, climate change and more affect every human, animal and nation on the planet. Environmental safety is ensured by the government, which adopts laws, which establish rules for the use and protection of nature, and calls on those, who harm it by their actions, to be held accountable.
Key words: *ecological processes, statistical analysis of the ecological state of the environment, statistical environmental indicators, ecological status rating, emissions of air pollutants.*

Постановка проблеми. Охорона навколишнього середовища – це найактуальніша й багатогранніша тема у сучасних умовах розвитку суспільства. Перед людством постають серйозні питання та проблеми, які неможливо вирішити саме зараз. Багато країн та асоціацій вже намагаються поліпшити умови існування населення не шкодячи при цьому планеті.

Екологічній ситуації всього світу притаманно ряд таких глобальних проблем, як забруднення Світового океану нафтою і нафтопродуктами; забруднення повітря; деградація земельних

ресурсів; знищення лісів; зменшення озонового шару планети й т.і.

Створення та збереження умов для розвитку охорони навколишнього середовища може сприяти тільки отримання дослідниками різного профілю фундаментальних знань законів розвитку, існування, функціонування екосистем різного рівня і біосфери в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми розкрили у своїх роботах вітчизняні вчені, зокрема, В.В. Тарасова [1]; Ю.А. Злобін, Н.В. Кочубей [2]; І.М. Ковалевська [3] та ін. Але в їх працях приділено увагу переважно методологічним підходам щодо екологічної безпеки довкілля. Водночас є необхідність в більш докладному економіко-статистичному аналізу стосовно шкідливих видів речовин, які забруднюють навколишнє середовище. Також потребують подальших досліджень розроблення напрямів для покращання екологічної ситуації в країні.

Міністерство енергетики та захисту довкілля України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки. [4]

Наукові розробки екологічного розвитку України та її регіонів виконують такі установи: Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України, Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, Науково-дослідний інститут статистики Державної служби статистики України та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначення сутності екологічних процесів та здійснення статистичного аналізу екологічного стану навколишнього середовища в Україні та світі у 2018 р., зазначення основних причин екологічної ситуації, яка існує.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічні процеси являють собою явище не статичне, а динамічне. Тобто впродовж тривалого часу – місяць за місяцем, рік за роком, змінюється стан забруднень природних сфер, рівень викидів речовин, що забруднює навколишнє середовище, об'єм промислових і побутових відходів на звалищах.

Статистичний аналіз екологічних явищ навколишнього середовища здійснюють, як правило, на основі багатомірних динамічних рядів. За їх допомогою існує можливість оцінити інтенсивність й описати характер розвитку всіх складових елементів, провести порівняльний аналіз динаміки двох або більш явищ, дати оцінку впливу інтенсивності розвитку одних явищ на інші, побудувати прогнози, які є обґрунтованими з точки зору науки.

Слід зазначити, що передумовою такого аналізу, насамперед, є порівнянність конкретних значень статистичних показників щодо одиниць вимірювання, методології обчислення показників, території кола об'єктів та інших позицій.

Оскільки динамічні ряди екологічних показників, як правило, нестаціонарні, їм притаманна тенденція, що відображує динамічність стану навколишнього природного середовища. Нарощування виробничих ресурсів, структурні зрушення, підвищення технічного рівня, вдосконалення організації праці, покращання соціальних умов виробництва впроваджують до відносно інтенсивної зміни факторів зростання, сили їх впливу, інтенсифікують динамічність екологічних процесів.

Екологічним процесам також властиво інерційність, тобто зберігання механізму формування явищ і характеру розвитку (напрям, темпи, коливання). З чого слідує, що при значній інерційності процесу і незмінності комплексу умов його розвитку слід очікувати в майбутньому такі характер розвитку й властивості, які були виявлені в минулому. Діалектична єдність мінливості й сталості, динамічності й інерційності формують характер динаміки й в змозі давати принципову перспективу статистичного прогнозування екологічного стану навколишнього середовища.

Характеризують різні сторони екологічних явищ статистичні показники. Завдяки яким отримують різноманітні якісні та кількісні характеристики різних сторін соціально-екологічних показників явищ: об'єми та інтенсивність забруднення середовища, склад забрудників тощо.

Кожному зі статистичних показників притаманно:

– визначеність, кількість і якість;

– модель розрахунку, екологічний зміст і числове значення змісту;

– адекватність відображення, точність вимірювання і вірогідність інформації (рис. 1).

Взагалі екологічні показники є важливим інструментом оцінки стану довкілля у Східній Європі, Кавказі та Центральній Азії. Якщо вони правильно підібрані, засновані на часових рядах достатніх даних (часових тенденцій), то можуть не лише показати основні тенденції, але й допомогти проаналізувати причини та наслідки поточної екологічної ситуації. За їх допомогою також можливо відстежувати хід і реалізацію екологічної політики в країнах.

Новизна і розширення масштабів статистичного аналізу екологічного стану полягає в нестандартності показників з охорони навколишнього середовища й раціональному використанню природних ресурсів, що у практичній роботі статистичних органів стали розроблятися вперше. До таких показників відносяться: екологічний ефект; стаціонарні та пересувні джерела забруднення; організовані та неорганізовані викиди;

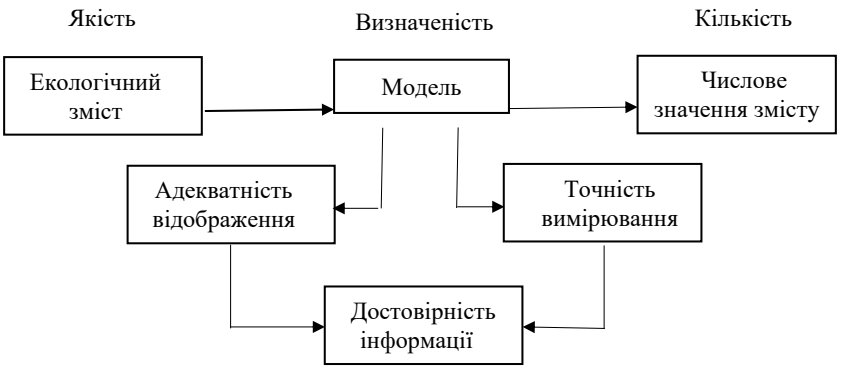

Рис. 1. Статистична модель показника

Джерело: складено авторами за [1, с. 53]

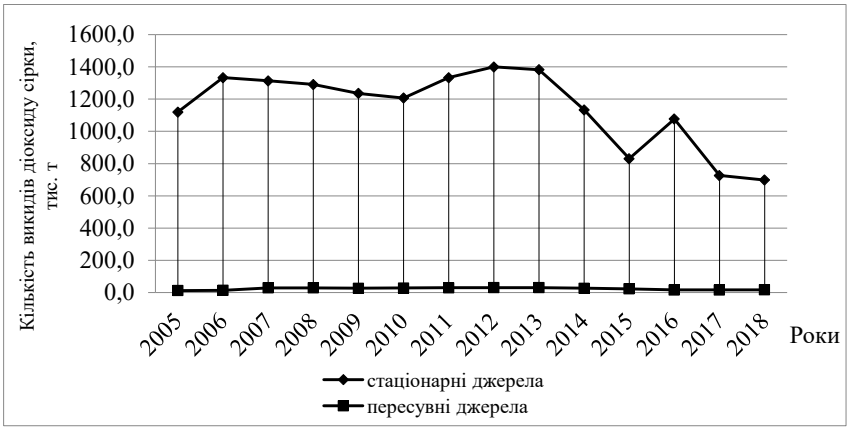

Рис. 2. Викиди діоксиду сірки в атмосферне повітря в Україні за 2005–2018 рр.

Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та частини зони проведення АТО.

Джерело: складено авторами за [5]

облік речовин, що забруднюють; кількість цінних речовин, що вилучаються зі стічних вод тощо. Розглянемо деякі з них.

За даними аналізу офіційної статистичної інформації в Україні приблизно 80 % всіх шкідливих видів речовин, які забруднюють, спостерігаються у повітрі, що є наслідком таких енергетичних процесів, як добування, перероблення й використання енергоресурсів. Особливо шкідливими є викиди діоксиду сірки в районах металургійних заводів. Сполучаючись з парами води в атмосфері, триоксид сірки утворює сірчану кислоту, суспензії якої є дуже небезпечними. У викидах ТЕЦ також шкідливі оксиди важких металів, фтористі сполуки, бензопірен, що належать до канцерогенних речовин. АЕС разом з електроенергією виробляють велику кількість речовин, які є надзвичайно небезпечними.

На рис. 2 наведено дані про викиди в атмосферу діоксиду сірки в Україні протягом 2005-2018 рр.

Щодо різниці між показниками найбільших викидів діоксиду сірки в атмосферу з різних джерел, то вона демонструє, що така речовина поширюється здебільшого зі стаціонарних джерел (нерухомих об'єктів).

Якщо поглянути до списку заборонених харчових домішок, можна побачити, що діоксид сірки (Е220) зараховують до класу небезпечних для здоров'я. Надмірне вживання діоксиду сірки багате серйозними шлунково-кишковими розладами. Крім того, ця речовина чинить руйнівну дію на вітаміни В1 і Н, що призводить до поступового порушення обміну речовин, погіршення стану шкіри, волосся, нігтів. Недостатність вітамінів В1 і Н, внаслідок вживання спиртних напоїв, як правило, діагностується у людей, що страждають алкоголізмом.

При викидах оксиду азоту різниця між джерелами достатньо сильно зменшилася, проте стаціонарні досі перевищують пересувні джерела. Найбільше значення забруднення атмосфери оксидом азоту зафіксовано зі стаціонарного джерела у 2005 році (рис. 3).

Рис. 3. Викиди оксиду азоту в атмосферне повітря в Україні за 2005-2018 рр.

Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та частини зони проведення АТО.

Джерело: складено авторами за [5]

Діоксид азоту сильно дратує слизові оболонки дихальних шляхів. Вдихання отруйної пари діоксиду азоту може призвести до тяжкого отруєння, а також викликати сенсорні, функціональні та патологічні ефекти.

Окрім цих, безумовно, небезпечних речовин існують й інші, які є не менш небезпечними, проте менш рідкісними.

Зазначимо, що в Україні складається рейтинг екологічного стану регіонів (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг екологічного стану регіонів України у 2018 р.

Регіон	Загальний бал
1. Чернівецький	46,9
2. Рівненський	46,8
3. Закарпатський	46,5
4. Луганський	45,4
…	…
9. Київський	42,7
…	…
12. Харківський	42,3

Джерело: узагальнено авторами за [6]

Так, лідером рейтингу у 2018 р. третій рік поспіль стала Чернівецька область (46,9 бал.). До першої трійки також увійшли Рівненська область (46,8 бал.) і Закарпаття (46,5 бал.). Четверте місце в рейтингу зайняла Луганська область (45,4 бал.), яку завжди сприймали як промисловий, екологічно небезпечний регіон. Очевидно це пов'язано з тим, що значна частина шахт і промислових виробництв залишилися на непідконтрольній території й оцінити їх негативний вплив на навколишнє середовище на цей час неможливо. Найбільш незадовільними щодо екології визнано Дніпропетровську (20,1 бал.) та Донецьку області (14,6 бал.). Такий результат є достатньо очікуваним, оскільки саме там сконцентровано підприємства металургійної та коксохімічної галузей.

У дослідженні брали участь усі регіони України, кожен міг набрати до 50 балів. До 10 балів – за стан повітря: чим менше викидів, тим вищий бал. 5 балів область могла отримати за динаміку змін – перспективи того, що в найближчі роки викиди шкідливих речовин в атмосферу зменшяться. Також було проаналізовано статистичні дані щодо зниження або зростання обсягу промислових викидів в атмосферу у 2018 р. у порівнянні з 2014-м. За цей показник регіон міг отримати максимум 5 балів. Ще 10 балів – за кількість відходів I–III класів небезпеки. До 5 балів можна було отримати за загальний обсяг утворення відходів, у тому числі побутових. Також 10 балів кожен регіон міг одержати за рівень викиду забруднених вод. До 5 балів отримували за показник, який побічно характеризує стан навколишнього середовища, – кількість виявлених онкологічних захворювань. Також опитували експертів-екологів на предмет того, що місцева влада й бізнес роблять для поліпшення екологічної ситуації в регіоні. На основі таких оцінок регіон міг одержати ще до 5 балів.

Забруднення повітря і води, накопичення відходів – головні екологічні проблеми Київського регіону. Вони обумовлені діяльністю численних підприємств і щільною населеністю області. Ресурси в регіоні використовують інтенсивно, як це відбувається з водою, а потужностей для очищення не вистачає або вони застаріли. У Київській області розташований великий промисловий комплекс, який продукує відходи та викиди в атмосферу. Серед найбільших забруднювачів повітря – Трипільська ТЕС, Київводоканал, птахофабрики та молокозаводи.

Як свідчать дані Головного управління статистики у Харківській області викиди речовин, що забруднюють атмосферне повітря від стаціонарних джерел у 2018 р. склали 44,7 тис. т (у 2017 – 45 тис. т, у 2016 році – 100,2 тис. т). Зменшення обсягів викидів, що забруднюють атмосферне повітря від стаціонарних джерел, пов'язано зі зменшенням обсягів виробництва підприємств енергетичної галузі, зокрема Зміївської ТЕС ПАТ ДЕК «Центренерго» (у 2018 – 10,482 тис. т, у 2017 – 34,086 тис. т). [7]

Україна посідає останнє місце серед європейських країн з управління відходами. У 2017 р. в країні утворилося 9,91 млн т сміття, з них 9,25 млн т захоронено на звалищах, що становить 93,3 % загальної кількості відходів. У нашій державі 29 938 населених пунктів, і лише у 822 запроваджено роздільне збирання сміття, а це тільки 3 %. На сьогодні площа сміттєзвалищ в Україні дорівнює площі всієї Данії.

Взагалі від такої варварської безгосподарності потерпає не тільки екологія, а й бюджет. Сміття – цінна сировина. На його переробленні можна заробляти. Наприклад, переробляти на біогаз органічні, харчові відходи, що за правильної організації процесу дасть змогу заощадити чимало коштів і наблизити країну до енергетичної незалежності. Нерозумно витрачати гроші на дороге імпортне блакитне паливо, коли хоча б частину його можна замінити біогазом власного виробництва. Нарешті, можна використовувати як паливо й саме сміття, як це здійснюють у Швеції.

За даними шведської асоціації з управління відходами Avfall Sverige, в країні утилізується 99 % побутових відходів, що є найвищим показником у світі. При цьому близько 48 % спалюється для отримання електроенергії. За рік шведи спалюють близько 2 млн т сміття. Слід зазначити, що цей процес пішов у них настільки вдало, що в якийсь момент туди навіть стали ввозити відходи з інших країн ЄС. Так, у 2015 році Швеція імпортувала понад 1,3 млн т чужого сміття.

На рис. 4 наведено об'єм утворення відходів I-IV класів небезпеки по регіонах України у 2018 р. У Дніпропетровській області було зазначено найвищу кількість (243598,8 тис. т) відходів.

Перероблення речовин, які перераховані за переліком вище класів небезпеки, здійснюється на сучасному обладнанні, яке дозволяє повністю або в максимальній мірі усунути їх хімічну активність. В окремих випадках стає можливим їх вторинне перероблення з подальшим використанням в різних сферах. Збір й утилізація відходів першого класу небезпеки здійснюється окремо, вони збираються в спеціальні контейнери, які забезпечують безпеку їх транспортування.

Основними джерелами капітальних витрат у природоохоронній сфері в Україні залишаються засоби підприємств і організацій усіх форм власності. З державного бюджету фінансується тільки незначне число заходів, які спрямовані на реалізацію державних програм і діяльність природоохоронних відомств.

Міжнародні зобов'язання України в області екології також вимагають значних фінансових вкладень. Так, тільки для реалізації умов Базельської конвенції щодо контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів і їх видаленням необхідно створити велику кількість контрольно-пропускних пунктів для запобігання імпорту таких відходів з країн Західної Європи, Канади, США.

На сучасному етапі розвитку суспільства у всьому світі приймаються серйозні заходи, щодо

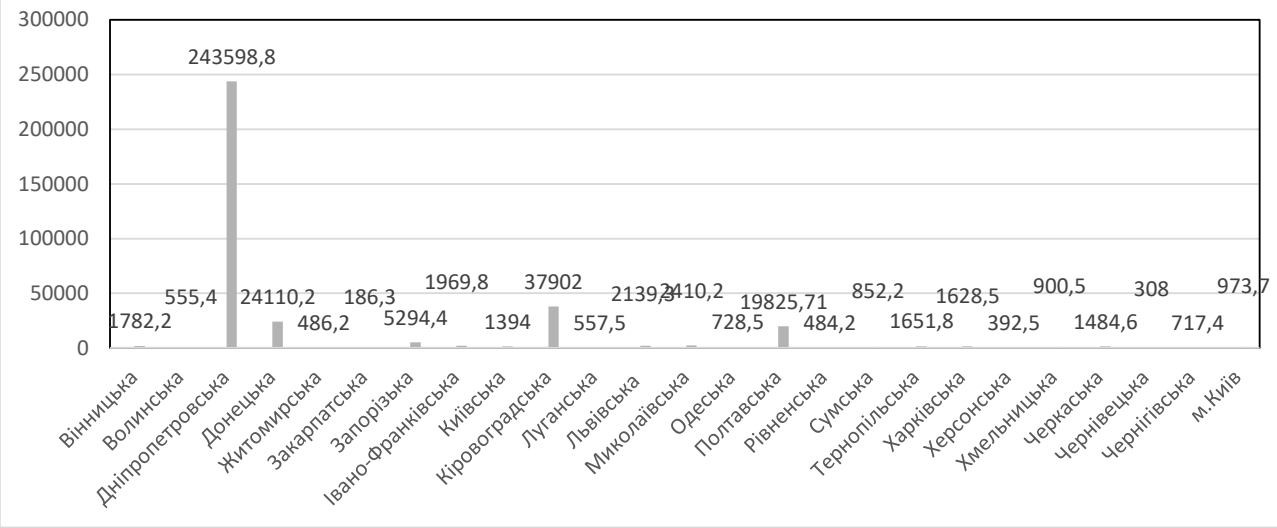

Рис. 4. Утворення відходів I-IV класів небезпеки по регіонах України у 2018 році (тис. т)

Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та частини зони проведення АТО.

Джерело: складено авторами за [5]

Таблиця 2

Рейтинг країн світу за індексом екологічної ефективності у 2016 році (з 1 по 10 місце)

Рейтинг	Країна	Поточний бал
1	Фінляндія	90,68
2	Ісландія	90,51
3	Швеція	90,43
4	Данія	89,21
5	Словенія	88,98
6	Іспанія	88,91
7	Португалія	88,63
8	Естонія	88,59
9	Мальта	88,48
10	Франція	88,20

Джерело: узагальнено авторами за [8].

Таблиця 3

Рейтинг країн світу за індексом екологічної ефективності у 2018 році (з 1 по 10 місце).

Рейтинг	Країна	Поточний бал
1	Швейцарія	87,42
2	Франція	83,95
3	Данія	81,60
4	Мальта	80,90
5	Швеція	80,51
6	Об'єднане Королівство	79,89
7	Люксембург	79,12
8	Австрія	78,97
9	Ірландія	78,77
10	Фінляндія	78,64

Джерело: узагальнено авторами за [8].

припинення забруднення довкілля. Так, Центром екологічної політики та права при Єльському університеті було оприлюднено результати глобального дослідження країн світу за рівнем екологічної ефективності з 2006 до 2018 року.

В таблиці 2 представлені країни, що увійшли в рейтинг з найбільшими показниками індексу екологічної ефективності у 2016 р.

Перше місці займала Фінляндія з 90,68 балу. Найбільших успіхів країна досягла в категоріях «Вплив на здоров'я», «Вода і санітарія» і «Біорізноманіття». Найменш ефективними у звіті 2016 р. стали країни, які страждають від військових конфліктів і серйозних політичних проблем: Сомалі, Еритрея і Мадагаскар.

Ретельне вимірювання екологічних тенденцій та прогресу забезпечує основу для ефективної політики. У 2018 р. індекс екологічної ефективності (EPI) розглядався для 180 країн за 24 показниками ефективності в десяти категоріях, що охоплюють навколишнє середовище та життєздатність екосистеми, а також дають можливість оцінити на національному рівні те, наскільки близькі країни до встановлених цілей екологічної політики. Таким чином, EPI пропонує таблицю показників, яка підкреслює лідерів в екологічній діяльності, дає розуміння найкращих практик та дає рекомендації для країн, які прагнуть бути лідерами в галузі сталого розвитку (табл. 3).

Зазначимо присутність в першій п'ятірці Швеції та Данії, які мали змогу лише на декілька пунктів знизитися у порівнянні з 2016 р.

Перше місце, посіла Швейцарська конфедерація, яка набрала 87,42 балу. Необхідно також пам'ятати, що країна займала перше місце у 2014 р. з 87,67 бала. Найбільших успіхів країна досягла в категоріях «Клімат та енергетика», «Забруднення повітря», «Водні ресурси» та «Вода та санітарія»

Найменш ефективними у звіті 2018 р. стали: Демократична Республіка Конго, Бангладеш та Бурунді. Україна в цьому рейтингу займає 109 місце з 52,87 балу.

Висновки з проведеного дослідження. Цивілізація шкідливо впливає на природу та навколишнє середовище, але зменшити цей негативний вплив під силу лише суспільству. Охорона природи – це завдання нашого століття, проблема, що набула соціального характеру.

Охорона навколишнього середовища вимагає об'єднання зусиль усіх країн. Україна бере участь у міжнародному співробітництві з іншими державами задля цього.

Конституція зазначає, що екологічна інформація повинна бути відкритою, забороняє її класифікацію, гарантує вільний доступ до даних про стан довкілля, якість харчових продуктів та побутових товарів, а також визнає право громадян на їх розповсюдження та аналіз.

Для покращання екологічної ситуації в країні необхідно:

– посилити контроль та відповідальність за порушення у сфері екологічного законодавства;

– запровадити систему автоматичного моніторингу викидів на підприємствах;

– створити систему збору, аналізу та поширення даних про стан повітря.

Як свідчать дослідження українських вчених, найбільша шкода навколишньому середовищу спричиняється промисловістю, транспортом, енергетикою та сільським господарством. Тому питання про впровадження природоощадних технологій у цих сферах життєдіяльності населення стоїть особливо гостро.

Кабінет Міністрів України на засіданні 27 травня 2020 р. ухвалив постанову про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади й розмежування повноважень у сферах енергетики та охорони навколишнього середовища, які мають підвищити ефективність реалізації державної політики за цими напрямами.

Таке рішення також відповідає запиту громадських екологічних організацій, які просили відокремити ці сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тарасова В.В. Екологічна статистика. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 392 с.

2. Злобін Ю.А., Кочубей Н.В. Загальна екологія. Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. 416 с.

3. Ковалевська І. М. Оцінка і управління ризиками екологічної безпеки довкілля. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 14. С. 311-315.

4. Міністерство енергетики та захисту довкілля України URL : https://menr.gov.ua/content/misiya-ta-strategiya.html (дата звернення: 17.06.2020).

5. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 17.06.2020).

6. Рейтинг екологічного стану регіонів України URL : https://focus.ua/ukraine/449254-reiting_ekologicheskoi_bezopasnosti_regionov_gde_v_ukraine_samyi_chistyi_vozdukh (дата звернення: 17.06.2020).

7. Харківська обласна державна адміністрація. URL : https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/486/2736 (дата звернення: 17.06.2020).

8. Центр екологічної політики та права при Єльському університеті. URL: http://www.epi.yale.edu (дата звернення: 17.06.2020).

REFERENCES:

1. Tarasova V. (2008). Ekologhichna statystyka [Environmental statistics]. Kiev: Center for Educational Literature, 392 p. (in Ukrainian).

2. Zlobin Yu., Kochubey N. (2003). Zaghaljna ekologhija [General ecology]. Sumy: VTD "University Book", 416 p. (in Ukrainian).

3. Kovalevskaya I. (2015). Ocinka i upravlinnja ryzykamy ekologhichnoji bezpeky dovkillja [Assessment and risk management of environmental safety]. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management. Issue 14. pp. 311-315. (in Ukrainian).

4. Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine. Retrieved from : https://menr.gov.ua/content/misiya-ta-strategiya.html (accessed 17 June 2020).

5. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 17 June 2020).

6. Rating of the ecological condition of the regions of Ukraine. Retrieved from : https://focus.ua/ukraine/449254-reiting_ekologicheskoi_bezopasnosti_regionov_gde_v_ukraine_samyi_chistyi_vozdukh (accessed 17 June 2020).

7. Kharkiv Regional State Administration. Retrieved from : https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/486/2736 (accessed 17 June 2020).

8. Center for Environmental Policy and Law at Yale University. Retrieved from : http://www.epi.yale.edu (accessed 17 June 2020).

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НА ПОПИТ НА ГРОШОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

STATISTICAL ANALYSIS OF THE FACTORS' INFLUENCE ON THE DEMAND IN THE UKRAINIAN MONEY MARKET

УДК 311.2:330.1

https://doi.org/10.32843/infrastruct44-37

Погорєлова Т.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри статистики
Одеський національний економічний університет

Pohorielova Tetiana
Odessa National Economic University

Стаття присвячена статистичному дослідженню факторів, які впливають на попит, сформований на грошовому ринку України. У статті висвітлено поняття грошового ринку з позиції урівноваження попиту та пропозиції. Виявлені та економічно обґрунтовані фактори, які впливають на грошовий попит: реальний обсяг ВВП, рівень цін виробників, облікова ставка, обсяг національного багатства, рівень інфляції, швидкість обертання грошової маси, рівень доларизації. За допомогою кореляційного аналізу оцінено силу впливу кожного фактору на попит, що склався на грошовому ринку України за період 2010–2019 рр. Найбільш вагомо впливають реальний ВВП, рівень інфляції та облікова ставка. Водночас між факторами виявлено мультиколінеарність, що дало змогу усунути деякі з них із подальшого аналізу. За статистичними даними 2010–2019 рр. побудовано та проаналізовано регресійну модель попиту на грошовому ринку. Це дало змогу акцентувати увагу на те, що попит на грошовому ринку України насамперед залежить від обсягів реального ВВП. Отримані результати не суперечать класичній теорії грошового ринку, що зростання фізичного обсягу виробництва неможливе без адекватного зростання грошової маси. Результати дослідження можуть бути використанні під час проведення монетарної політики держави.

Ключові слова: *грошовий ринок, фактори попиту, кореляційно-регресійний аналіз, ВВП, грошова маса, швидкість обігу грошей, рівень цін, коефіцієнти кореляції, регресійна модель.*

Статья посвящена статистическому исследованию факторов, которые влияют на спрос, сформированный на денежном рынке Украины. В статье поясняется сущность денежного рынка с позиции уравновешивания спроса и предложения. Выявлены и экономически обоснованы факторы, влияющие на денежный спрос: реальный, объем ВВП, уровень цен производителей, учетная ставка, объем национального богатства, уровень инфляции, скорость обращения денежной массы, уровень долларизации экономики. С помощью корреляционно-регрессионного анализа оценена сила влияния каждого из факторов на спрос, сложившийся на денежном рынке Украины за период 2010–2019 гг. Наиболее существенно влияют реальный ВВП, уровень инфляции и учетная ставка. В то же время между факторами выявлена мультиколинеарность, что позволило исключить некоторые из них из дальнейшего анализа. На основе статистических данных за период 2010–2019 гг. построена и проанализирована регрессионная модель спроса на денежном рынке. Это позволило акцентировать внимание на тот факт, что спрос на денежном рынке Украины зависит прежде всего от объемов реального ВВП. Полученные результаты не противоречат выводам классической теории денежного рынка о невозможности роста объемов производства без адекватного увеличения денежной массы. Результаты исследования могут быть использованы при разработке и проведении монетарной политики государства.

Ключевые слова: *денежный рынок, факторы спроса, корреляционно-регрессионный анализ, ВВП, денежная масса, скорость обращения денег, уровень цен, коэффициенты корреляции, регрессионная модель.*

In its current development, Ukraine focuses on the market transformation. An important role in this process is given to the money market, to the definition of factors that balance supply and demand, which is impossible without a reliable and timely statistical assessment. The article is dedicated to the statistical study of factors influencing the demand formed in the money market of Ukraine. The article highlights the concept of the money market from the standpoint of balancing supply and demand. Factors that affect monetary demand are identified and economically justified. Those factors are represented with real GDP, producer prices, discount rate, national wealth, inflation, the velocity of money supply, the level of dollarization of the economy. The national money supply is presented as a quantitative characteristic of demand. Using correlation analysis, the strength of the influence of each factor on the demand in the money market of Ukraine for the period 2010–2019 is assessed. Real GDP, inflation, and the discount rate have the most significant impact. The constructed correlation matrix also made it possible to identify factors that are in a tight linear correlation relationship close to the functional one. Multicollinearity is found between the level of inflation and real GDP, the velocity of money supply, and the level of inflation. According to statistical criteria and the postulates of economic theory, preference is given to real GDP because this factor is more closely related to the demand for money supply. A regression model of money market demand is built and analyzed according to the statistical data of 2010–2019. This allows us to emphasize that the demand in the money market of Ukraine depends primarily on the volume of real GDP. By calculating the elasticity coefficient, the relative impact of real GDP on demand in the money market of Ukraine is estimated. The obtained results do not contradict the conclusions of the classical money market theory that the growth of the physical volume of production is impossible without adequate growth of the money supply. The results of the study can be used in the development and conduct of monetary policy.

Key words: *money market, demand factors, correlation and regression analysis, GDP, money supply, money velocity, price level, correlation coefficients, regression model.*

Постановка проблеми. У своєму сучасному розвитку Україна орієнтується на ринкову трансформацію з метою економічного зростання країни, що неможливо без обґрунтованого реформування грошової системи та реалізації монетарної політики держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться статистичному аналізу грошового ринку, визначенню факторів, які урівноважують попит та пропозицію грошей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам аналізу ринку грошей присвячені праці багатьох світових та вітчизняних учених,

зокрема Дж. М. Кейнса, Дж. Хікса, М. Фрідмана, А. Гальчинського, А. Лемківського, Н. Давиденко, О. Костюченко, М. Савлука, О. Сударенко, О. Качан, О. Орлюк та інших. Не знижуючи наукову вагомість провідних фахівців, варто зазначити, що статистичне вивчення взаємозв'язків між факторами попиту на грошовому ринку України, насамперед використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу, залишається не повністю розкритим.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення факторів, які впливають на попит на грошовому ринку України, статистичне оцінювання сили їхнього впливу за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній літературі визначення сутності грошового ринку має дискусійний характер. Найчастіше грошовий ринок ототожнюється з фінансовим ринком або вважається його складовим сегментом. Такої думки дотримується низка вчених-економістів, наприклад В. І. Варцаба, В.А. Огородник [1], Н.М. Давиденко [2], Д.І. Дема [3, с. 111–126], Я.В. Литвиненко [4]. Відповідно до їхніх концепцій, на грошовому ринку обертаються не тільки гроші, але і короткострокові цінні папери, завдяки яким формується попит і пропозиція.

Заслуговує на увагу й інший підхід до сутності грошового ринку, який базується на роботах А.С. Гальчинського [5] і М.І. Савлука [6, с. 72–91], у наукових розробках яких грошовий ринок виступає самостійним механізмом регулювання попиту і пропозиції грошей.

У межах статистичного спостереження за факторами, які визначають попит на грошовому ринку, останній доцільно розглядати як складову частину фінансового ринку, де формуються попит і пропозиція, а не тільки відбувається купівля-продаж грошей.

Отже, авторське бачення сутності грошового ринку повністю збігається з думкою більшості провідних вчених, що грошовий ринок являє собою систему грошових відносин на фінансовому ринку, забезпечує функціювання грошових ресурсів під впливом законів попиту і пропозиції.

Серед усіх структурних елементів сучасного грошового ринку попит на гроші є найскладнішим явищем, з якого зазвичай починається статистичне дослідження. Економічні реалії України потребують звернути увагу на особливості формування та дії факторів, які впливають на грошовий ринок, оскільки класичні прояви грошового попиту в умовах перехідної економіки можуть деформуватися, і завдання статистики – своєчасно дослідити їх.

З огляду на вищесказане, а також основні постулати економічної теорії, визначимо чинники попиту, що діють на сучасному грошовому ринку України.

Головною складовою частиною ринкового механізму є грошова маса, тобто сукупність купівельних, платіжних і накопичувальних коштів, яка обслуговує економічні зв'язки і належить фізичним та юридичним особам, а також державі. Саме обсяг грошової маси загалом можна вважати попитом, який формується на грошовому ринку України. Кількісна характеристика грошової маси представлена в статичних оглядах НБУ грошовими агрегатами. Аналітичну цінність для дослідження попиту, на нашу думку, мають агрегат М0 (готівка) і агрегат М3 (грошова маса). За період 2012–2019 рр. в Україні в середньому щорічно готівка збільшувалася на 9,0%, а загальна грошова маса – на 9,7% (розраховано за даними [7]). Оскільки розрахунок агрегату М3 базується на обсягах готівки (М0), то в подальшому дослідженні увага приділялася агрегату М3.

Ключовим фактором впливу на попит грошей загальноприйнято вважати зміну обсягів реального виробництва. Представниками всіх теоретичних концепцій грошового попиту такий вплив пояснюється трансакційним мотивом нагромадження грошей: чим більший обсяг виробництва валового внутрішнього продукту, тим більшим буде обсяг операцій по його реалізації і тим більший повинен бути запас грошей для виконання цих операцій. Таку залежність можна виразити статистично таким чином:

$$МГ = f(Q) \quad (1)$$

де *МГ* – обсяг попиту на гроші; *Q* – номінальний обсяг ВНП (ВВП).

Зміна обсягу валового національного продукту (або ВВП) залежить від динаміки цін і рівня реального обсягу виробництва, кожний з яких у сучасній економіці може діяти незалежно один від одного. Вплив кожного із зазначених чинників є прямо пропорційним, тобто з ростом цін або збільшенням фізичного обсягу виробництва відповідно зростатиме попит на гроші, а у разі їх зниження попит буде скорочуватися.

Класичний монетарний підхід передбачає, що на попит грошей впливає швидкість обігу грошей. Чим вона вища, тим менший попит на гроші, та навпаки. Інакше кажучи, показники попиту і швидкості обігу грошей обернено пропорційні. Швидкість обігу грошей залежить від багатьох економічних і навіть політичних чинників, отже, так чи інакше вони впливають на грошовий попит. Прихильники монетарного підходу до аналізу грошового попиту вважають, що швидкість обігу грошей є відносно стабільною, тому її вплив на попит мало відчутний. За такого підходу до аналізу попиту на гроші швидкість обігу грошей зникає з поля зору. Замість неї пропонується новий фактор зміни норми відсотка (облікова ставка). Така

трансформація чинників може бути пояснена так: попит на гроші залежить від тривалості зберігання, яка протилежна швидкості обігу грошей. У свою чергу на тривалість зберігання грошей впливає норма відсотка: із зростанням очікуваного доходу (норми відсотка) на активи, які альтернативні грошам, тривалість їх зберігання буде скорочуватися і попит на гроші – знижуватися, а за зниження очікуваного доходу – зростати [2].

Сучасна теорія грошей, окрім розглянутих трьох чинників – обсягу реального виробництва, ціни, норми відсотка (облікової ставки), які вже стали традиційними, почала визнавати ще низку факторів впливу на попит, які можна умовно назвати новітніми. До них, зокрема, відносяться накопичення багатства, інфляція, зміни в очікуваннях перспектив розвитку кон'юнктури ринку та інше. З'ясуємо їх економічну сутність і ступінь впливу на грошовий попит.

Накопичення багатства прямо пропорційно впливає на попит. Суб'єкти економіки, збільшуючи багатство в формі різних активів, намагаються відносно рівномірно розмістити його між усіма видами активів, в тому числі й у вигляді запасу грошей. У результаті таких фінансово-економічних операцій за збільшення маси багатства зростає і попит на гроші.

Зауважимо, що статистичний показник національного багатства в Україні не розраховується. Його можна лише приблизно обчислити за даними фінансових і чистих нефінансових активів, які відображені в СНР. Так, за період 2011–2018 рр. національне багатство України збільшувалося в середньому щорічно на 23,1%, хоча у 2018 році порівняно з 2017 роком спостерігалося рекордне падіння національного багатства в Україні майже на 95% (розраховано за даними [8]).

Фактор інфляції впливає на попит на гроші в кількох напрямах. В умовах інфляційного зростання цін запас грошей, який мають суб'єкти економіки, неминуче знецінюється, і вони зазнають втрат, що само по собі провокує скорочення попиту на гроші. Крім того, інфляційне зростання цін підштовхує вгору ставку відсотка і всі інші очікувані доходи від активів, альтернативних грошам. Як наслідок цього процесу, відбувається зростання альтернативної вартості грошових запасів і скорочується попит на гроші. Водночас потрібно враховувати, що зростання цін само по собі є чинником позитивного впливу на попит, якщо воно не значне і не провокує інфляційних очікувань.

З інфляційними очікуваннями тісно переплітаються очікування щодо погіршення кон'юнктури ринків, зокрема скорочення товарних позицій, посилення товарного дефіциту, зростання безробіття, погіршення якості продукції. У таких умовах суб'єкти економіки прагнуть до накопичення товарного багатства, а не його грошової форми, і попит на гроші скорочується.

Теоретичний апріорний аналіз і наявність статистичного матеріалу довели, що до числа основних факторів, які впливають на формування попиту на сучасному грошовому ринку, потрібно включити швидкість обігу грошей і рівень доларизації, оскільки українська економіка залежить від валютного курсу та маси доларів в країні.

На підставі вищевикладеного модель попиту на грошовому ринку (1) трансформується таким чином:

$$МГ = f\,(Q, P, B, I, V, P_D), \qquad (2)$$

де Q – реальний обсяг ВВП; P – індекс цін виробників; B – обсяг багатства; I – рівень інфляції; V – швидкість обертання грошової маси; P_D – рівень доларизації.

Модель попиту (2) за своєю економічною природою є стохастичною, оскільки в реальності попит на сучасному грошовому ринку формується під впливом цілого комплексу розглянутих факторів, які тісно переплітаються і взаємодіють між собою. Тому поєднаємо проведення якісного аналізу з аналізом парних коефіцієнтів і індексів кореляції та оцінкою їхньої значущості. Для вирішення поставленого завдання складено матрицю парних кореляцій, які вимірюють щільність лінійного зв'язку кожного фактора з результативною ознакою (попитом) і з кожним із решти чинників (табл. 1). Всі необхідні розрахунки кореляції та регресії виконувалися за допомогою програми Microsoft Excel.

Зв'язок між грошовою масою та факторами, які впливають на її попит, вважається тісним, якщо виконується умова $0,7<|r_{YX}|<1,0$ [10]. Тісний прямий зв'язок спостерігається між розміром грошової маси та реальним обсягом ВВП (r_{YX1}=0,929), грошовою масою та рівнем інфляції (r_{YX5}=0,803). Середній рівень зв’язку спостерігається між розміром грошової маси та обліковою ставкою (r_{YX3}=0,610). Усі інші виявлені фактори суттєво не впливають на формування попиту на грошовому ринку України.

Водночас кореляційна матриця дозволяє виявити фактори, які знаходяться між собою в тісному лінійному кореляційному взаємозв’язку, близькому до функціонального. Як бачимо з табл. 1, між факторами, які впливають на попит на грошовому ринку, спостерігається мультиколінеарність: між рівнем інфляції та реальним обсягом ВВП (r_{15}=0,917); швидкістю обертання грошової маси і рівнем інфляції (r_{56}=0,602). Деякі з означених факторів потрібно з подальшого аналізу виключити. Перевагу доцільно віддати тим чинниками, які більш тісно пов’язані з грошовою масою та мають такий напрям залежності, який повністю відповідає економічним уявленням, а саме – реальному обсягу ВВП.

Таблиця 1

Матриця парних лінійних коефіцієнтів кореляції між факторами впливу на попит на грошовому ринку України за період 2010–2019 рр.

Показник	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7
Грошова маса – **Y**	1,000							
Реальний обсяг ВВП – X_1	0,929	1,000						
Індекс цін виробників – X_2	-0,498	-0,435	1,000					
Облікова ставка – X_3	0,610	0,430	-0,051	1,000				
Обсяг національного багатства – X_4	0,090	-0,154	0,261	0,790	1,000			
Рівень інфляції – X_5	0,803	0,917	-0,294	0,500	-0,072	1,000		
Швидкість обертання грошової маси – X_6	0,316	0,363	-0,072	0,532	0,128	0,602	1,000	
Рівень доларизації – X_7	-0,084	-0,317	-0,207	0,125	0,304	-0,199	-0,011	1,000

Джерело: розроблено автором за даними [7; 8; 9]

Отже, кореляційний аналіз довів, що протягом 2010–2019 рр. попит на грошовому ринку України формувався насамперед під впливом реального обсягу ВВП.

З метою остаточного відбору факторів, які впливають на попит на сучасному грошовому ринку, побудуємо та оцінимо рівняння множинної регресії. Реалізація статистичного апарату КРА дозволила отримати таку регресійну модель:

$$\hat{Y} = 470{,}9 + 0{,}3X_1 \qquad (3)$$

Знак коефіцієнта регресії відповідає економічним уявленням про напрям впливу ВВП на попит на грошовому ринку України. За період 2010–2019 рр. із ростом обсягів реального ВВП на 1 млрд грн. попит (грошова маса) піднімається в середньому на 0,3 млрд грн.

За всіма статистичними параметрами (табл. 2) отримана регресійна модель попиту (3) статистично значуща, надійна та адекватна.

Таблиця 2

Результати побудови та аналізу регресійної моделі попиту на грошовому ринку України за період 2010–2019 рр.

Показник	Значення показника
1. Тіснота кореляційного зв'язку	
1.1. Коефіцієнт множинної кореляції – R	0,929
1.2. R – квадрат	0,863
1.3. Нормований R – квадрат	0,846
2. Надійність	
2.1 F– критерій	50,405
2.2. p – значущість	0,0001
3. Адекватність	
3.1. Коефіцієнт автокореляції залишків	0,377
3.2. p – значущість	0,015

Джерело: розроблено автором за даними [7, 8, 9].

Аналіз даних таблиці 2 показує, що у 2010–2019 рр. між попитом на грошовому ринку України й обсягом реального ВВП існував тісний кореляційний зв'язок, що характеризує залежність змінних регресійної моделі (3). Оскільки аналізувалася мала вибірка (N<20), то до уваги беремо нормований R-квадрат: незважаючи на малу вибірку, регресійна модель попиту (3) є дуже точною, тобто 84,6% варіації попиту (розміру грошової маси) пояснюється зміною обсягів реального ВВП.

Для аналізу надійності та адекватності регресійної моделі попиту доцільно використовувати сучасний підхід. Оскільки рівень розрахункової значущості F-критерію нижче прийнятого (0,0001<0,05), то можна стверджувати, що модель попиту (3) загалом статистично значуща і надійна [10]. Цей висновок підтверджується коефіцієнтом автокореляції першого порядку. Але зауважимо, що незначна автокореляція залишків першого порядку існує, що може вказувати на незначну «недовантаженість» регресійної моделі. У цьому разі можна запропонувати ввести в рівняння додаткові фактори чи ускладнити форму зв'язку.

За допомогою коефіцієнта еластичності проаналізуємо відносний вплив реального ВВП на попит на грошовому ринку України:

$$E = a_1 \frac{\bar{X}}{\bar{Y}} = 0{,}3\frac{1652{,}1}{987{,}6} = 0{,}5(\%), \qquad (4)$$

де a_1 – коефіцієнт регресії; $\bar{X}$ – середнє значення фактора (реального обсягу ВВП); $\bar{Y}$ – середнє значення результативної ознаки (грошової маси).

Отриманий коефіцієнт еластичності показує, що за період 2010–2019 рр. з ростом обсягів реального ВВП України на 1% попит на грошовому ринку (грошова маса) збільшується в середньому на 0,5%.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за допомогою кореляційно-регресійного аналізу виявлені фактори, які впливають на попит на грошовому ринку України: реальний обсяг ВВП,

ціни виробників, облікова ставка, обсяг національного багатства, інфляція, швидкість обертання грошової маси, рівень доларизації; оцінено силу їхнього впливу. Побудова та аналіз регресійної моделі попиту за період 2010–2019 рр. допомогли дійти висновку, що на попит на грошовому ринку України впливає найперше обсяг реального ВВП. Водночас зростання фізичного обсягу виробництва неможливе без адекватного зростання грошової маси. Тому серед інших факторів впливу доцільно особливу увагу приділяти цінам та їхній динаміці. Статистичним виразом динаміки цін, крім рівнів інфляції та цін виробників, може стати купівельна спроможність гривні, зміна якої характеризує відповідність динаміки реального виробництва та грошової маси.

Застосований статистичний підхід можна використовувати для виявлення факторів, які впливають на пропозицію на грошовому ринку, для підтвердження основних економічних постулатів та розроблення монетарної політики держави, яка має бути спрямована на забезпечення стабільності та стійкості національної валюти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варцаба В.І., Огородник В.О. Грошовий ринок України в контексті трансформаційних процесів. Економіка та держава. 2017. № 10. С. 9–12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2017/4.pdf (дата звернення: 4.06.2020).

2. Давиденко Н.М. Сучасний стан грошового ринку та особливості емісії грошей в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 27 (Ч. 3). С. 20–24. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/3/6.pdf (дата звернення: 4.06.2020).

3. Дема Д.І., Абрамова І.В., Недільська Л.В. Фінансовий ринок : навч. посіб. / за заг. ред. Д. І. Деми. Житомир : ДНАЕУ, 2017. 448 с.

4. Литвиненко Я.В. Грошовий ринок: його сутність та особливості розвитку в Україні. *Збірник наукових праць «Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності».* Маріуполь: ПДТУ, 2009.URL: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/17272/62.pdf?sequence=1 (дата звернення: 25.05.2020).

5. Гальчинський А.С. Теорія грошей : навч. посіб. Київ : Основи, 2001. 413 с.

6. Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.М. Гроші та кредит : підручник / за заг. ред. М. І. Савлука. Київ : КНЕУ, 2011. 589 с.

7. Сайт Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic (дата звернення: 5.06.2020).

8. Сайт Державної служби статистики України. URL: http//www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 5.06.2020).

9. Сайт Міністерства фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2019/ (дата звернення: 5.06.2020).

10. Янковой А.Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием : учебное пособие. Одесса : ОНЕУ, 2014. 250 с.

REFERENCES:

1. Vartsaba V.I., Ohorodnyk V.O. (2017) Hroshovyi rynok Ukrainy v konteksti transformatsiinykh protsesiv [The money market of Ukraine in the context of transformation processes]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 10, pp. 9–12. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2017/4.pdf (accessed 4 June 2020).

2. Davydenko N.M. (2017) Suchasnyi stan hroshovoho rynku ta osoblyvosti emisii hroshei v Ukraini [The current state of the money market and features of money issuance in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, no. 27 (part 3), pp. 20–24. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/3/6.pdf (accessed 4 June 2020).

3. Dema D.I., Abramova I.V., Nedilska L.V. (2017) Finansovyi rynok : navch. posib. [Financial market : textbook]. Zhytomyr : DNAEU (in Ukrainian).

4. Lytvynenko Ya.V. (2009) Hroshovyi rynok: yoho sutnist ta osoblyvosti rozvytku v Ukraini [Money market: its essence and features of development in Ukraine]. *Collection of scientific works "Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property".* Available at: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/17272/62.pdf?sequence=1 (accessed 25 May 2020).

5. Halchynskyi A.S. (2001) Teoriia hroshei : navch. Posib. [Theory of money: a textbook]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian).

6. Savluk M.I., Moroz A.M., Lazepko I.M. (2011) Hroshi ta kredyt : pidruchnyk [Money and credit: a textbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

7. Website of the National Bank of Ukraine. Sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Available at: https://bank.gov.ua/ua/statistic (accessed 5 June 2020).

8. Website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: http//www.ukrstat.gov.ua (accessed 5June 2020).

9. Website of the Ministry of Finance of Ukraine. Available at: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2019/ (accessed 5 June 2020).

10. Iankovoi A. H. (2014) Matematyko–statystycheskye metodы y modely v upravlenyy predpryiatyem : uchebnoe posobye [Mathematical and statistical methods and models in enterprise management: a textbook]. Odessa : ONEU. (in Russsan).

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДОВГОСТРОКОВОГО БЕЗРОБІТТЯ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

STATISTICAL ANALYSIS OF THE LONG-TERM UNEMPLOYMENT RISKS FOR THE UKRAINIAN LABOR MARKET

УДК 331.56:519.23
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-38

Жерліцин Д.М.
д.е.н., доцент,
професор кафедри економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Тищенко М.М.
студент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Zherlitsyn Dmytro
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
Tyshchenko Mykola
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Ринок праці та рівень безробіття є ключовими складовими під час визначення ефективності сучасних економічних систем у будь-якій державі світу. У статі проаналізовано проблеми структурних диспропорцій між попитом і пропозицією на сучасному ринку праці. Розглянута динаміки показників безробіття за різними професійними групами в Україні. Представлений методичний підхід до оцінки рівня чистого довгострокового безробіття в межах певних професійних груп. Доведена економічна сутність поняття ризику довгострокового безробіття. Проведена оцінка ризиків довгострокового безробіття у розрізі окремих професійних груп на ринку праці України. Визначено взаємозв'язки професійно-кваліфікаційної структури незайнятого населення та наявних вакансій. Запропоновано метод оцінки ризиків довгострокового безробіття на основні використання статистичних методів. Оцінено довірчий інтервал рівня довгострокового безробіття в Україні за окремими професійними групами. Визначено професійні групи зі значними рівнем довгострокового безробіття та суттєвою невизначеністю. Сформульовано напрямки розвитку наукових досліджень та практичних розробок щодо підвищення ефективності інструментів регулювання на ринку праці України.
Ключові слова: *довгострокове безробіття, ринок праці, структурна диспропорція, професійна група, рівень ризику, довірчий інтервал.*

Рынок труда и уровень безработицы являются ключевыми составляющими в процессе оценки эффективности современных экономических систем в любой стране мира. В статье проанализированы проблемы структурных диспропорций между спросом и предложением на современном рынке труда. Рассмотрена динамики показателей безработицы по разным профессиональным группам в Украине. Представлен методический подход к оценке уровня чистой долгосрочной безработицы в пределах определенных профессиональных групп. Обоснована экономическая сущность понятия риска долгосрочной безработицы. Проведена оценка рисков долгосрочной безработицы в разрезе отдельных профессиональных групп на рынке труда Украины. Определены взаимосвязи профессионально-квалификационной структуры незанятого населения и имеющихся вакансий. Предложен метод оценки рисков долгосрочной безработицы на основные использования статистических методов. Оценен доверительный интервал уровня долгосрочной безработицы в Украине по отдельным профессиональным группам. Определены профессиональные группы со значительными уровнем долгосрочной безработицы и существенной неопределенностью. Сформулированы направления развития научных исследований и практических разработок, направленных на повышение эффективности инструментов регулирования на рынке труда Украины.
Ключевые слова: *долгосрочная безработица, рынок труда, структурная диспропорция, профессиональная группа, уровень риска, доверительный интервал.*

The labor market and the unemployment rate are key components of the effectiveness of modern economic systems in any country of the world. The latest labor market trend is characterized by the presence of discrepancies and structural disproportion between supply and demand of labor, which might have both a negative and positive impact on economic development. Therefore, the purpose of the paper is to determine the essence of the concept of long-term unemployment risk and scientific and methodological justification of the features of its assessment. This article is based on the theoretical principles and methods of statistics; the system approach methods of defining the level of the long-term unemployment risks. The article analyzes the problems of structural disproportion between supply and demand in the modern labour market. The dynamics of unemployment rates for various professional groups in Ukraine is considered. The paper shows an original methodological approach to assessing the level of net long-term unemployment within certain professional groups. The economic essence of the concept of long-term unemployment risk is substantiated. The assessment of the risks of long-term unemployment in the context of individual professional groups in the labor market of Ukraine is presented. The interconnections of the vocational qualification structure of the unemployed population and the available vacancies are determined. A method of assessing the risks of long-term unemployment for the main use of statistical methods is proposed. The confidence intervals of the long-term unemployment rate in Ukraine for the individual professional groups are estimated. The results of the analysis identify which professional groups have a high level of long-term unemployment and significant uncertainty rate in Ukraine. The highest level of long-term unemployment is determined within the professional groups of legislators, senior administrators, managers, where the confidence interval is about 90-92%. The lowest level of long-term unemployment is burdened within the group of occupations of skilled workers with a tool, where the probability of remaining unemployed for a year varies between 23% and 57%. The authors formulate the development directions of scientific research and practical application for the efficiency improvement of the regulation instruments of the Ukrainian labor market.
Key words: *long-term unemployment, labor market, structural disproportion, professional group, risk level, confidence interval.*

Постановка проблеми. Ключовою складовою ринку праці є сукупна пропозиція, яка містить все економічно активне населення та сукупний попит, що визначається загальною потребою економіки у найманій робочій силі. Сучасна ситуація на ринку праці характеризується наявністю

невідповідностей і структурних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, що можуть здійснювати як негативний, так і позитивний вплив на розвиток економіки країни у цілому. Так, низький попит на робочу силу в економіці у цілому спричиняє підвищення рівня безробіття (як офіційного, так і прихованого). Однак у разі, якщо зазначене явище носить структурний характер, наприклад, відсутність попиту на працівників з низькою кваліфікацією або певної професійної групи, за умови відповідного державного регулювання воно може стимулювати нарощування потенціалу робочої сили через підвищення відповідного рівня професійно-кваліфікаційної підготовки, зміни пріоритетів на ринку праці. Таким чином, ефективна система державного регулювання ринку праці повинна базуватися на науково-обґрунтованих оцінках ключових тенденцій щодо рівня безробіття, у тому числі в розрізі професійних груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема безробіття активно розглядається як у фундаментальних наукових працях, так і у сучасних роботах вітчизняних та іноземних науковців. Класичні погляди на ринок праці та наслідки безробіття представлені у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема, автори [4; 8; 11; 12; 14] визначається особливості формування сучасного ринку праці та ключові зв'язки між фундаментальними макроекономічними показниками, визначається поняття довгострокового безробіття. Особлива увага останні роки також приділена структурній складовій безробіття та визначення напрямків посилення регулюючого впливу та стабілізації ринку праці [6; 9]. Специфічний напрямок досліджень ринку праці пов'язаний з розглядом впливу ризиків та невизначеності. Наприклад, у роботах [10; 13; 15] розглянуто вплив невизначеності та ризиків на ринок праці в Україні та світі.

Проте незважаючи на численні дослідження, перед ринком праці постають все нові та нові виклики, які потребують аналізу для можливості вирішення наявних у ній проблем.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у визначенні сутності поняття ризик довгострокового безробіття та науково-методичному обґрунтуванні особливостей його оцінки.

Для досягнення вказаної мети у роботі поставлено та вирішено наступні завдання: досліджено особливості розвитку та професійну структуру ринку праці України; проведений кількісний аналіз динаміки рівня довгострокового безробіття за професійними групами в Україні; визначено показники оцінки рівня ризику довгострокового безробіття на основі методів математичної статистики; проведена оцінка ризику довгострокового безробіття для ринку праці України за прецесійними групами та визначено напрямки застосування представленого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження статистичних тенденцій на ринку прядці за даними Державної служби зайнятості України за 2019 рік доводять, що головними чинниками, що визначають безробіття в Україні є наступні [1]: добровільне звільнення з метою пошуку більш сприятливого варіанта трудової діяльності – 40%; економічні (структурні зміни в економіці, спад виробництва на підприємствах, зниження попиту на певні професії) – 21%; неможливість працевлаштування після закінчення вищих навчальних закладів – 9%; безробітні, у яких робота мала сезонний характер – 10%.

Аналізуючи статистичну інформацію Державної служби статистики України за останні 10 років [2], можна визначити, що тривалість пошуку роботи безробітного населення становить у середньому 6 місяців. Зокрема, близько 97% особи, що втратили роботу намагалися організувати свою справу чи активно шукали роботу [5].

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією є фактором, що обмежує як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у кваліфікованих працівниках.

Для цілей подальшого дослідження структурних диспропорцій за професійною ознакою на ринку праці України сформулюємо наступне поняття.

Поняття 1. *Ризик довгострокового безробіття* у розрізі тієї чи іншої професії (сфери економічної діяльності) представляє ймовірнісні втрати від того, що зареєстровані безробітні визначеної групи протягом календарного року не зможуть влаштуватися на роботу (будуть залишатися безробітними) за наявності відповідних вакансій.

Для кількісної оцінки параметрів ринку праці України та ризику довгострокового безробіття здійснимо оцінку відповідних вибіркових даних щодо сукупності зареєстрованих безробітних України. Структурні диспропорції будемо оцінювати на основі даних Класифікатора професій ДК 003:2010, затвердженого наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серпня 2012 року № 923, що включає наступні групи зайнятих [3]: 1) Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі); 2) Професіонали; 3) Фахівці; 4) Технічні службовці; 5) Працівники сфери торгівлі та послуг; 6) Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства; 7) Кваліфіковані робітники з інструментом; 8) Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин; 9.) Найпростіші професії.

Аналіз структурних диспропорцій на ринку праці Україні відповідно вказаної класифікації визначається через показник навантаження

незайнятого населення України на 1 вільне робоче місце (рис. 1).

З даних рис. 1 видно, що найбільший рівень навантаження спостерігається в останніх кварталах кожного року за Групою 1 «Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управители)» та Групою 6 «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства». До того ж за групами 1 та 6 спостерігається значна кількість вакансій за весь досліджуваний період, проте, група 7 має найнижчий попит.

Для подальшої оцінки структурних диспропорцій на ринку праці розглянемо значення рівня чистого безробіття (з урахуванням наявних вакансій) на основні наступного показника – відносної частоти незайнятих громадян у розрізі професій:

$$\nu_i = \frac{n_i - k_i}{n_i} \qquad (1)$$

де i – індекс групи професій за обраним підходом до класифікації;

n – оцінки зареєстрованих безробітних, кількість осіб.;

k – оцінки наявності відповідних вакансій кількість одиниць.

Таким чином, чим більше значення ν, тим значніший рівень «чистого» безробіття для відповідної групи професій та меша ймовірність знайти роботу упродовж найближчого року. У табл. 1 наведені значення відносної частоти незайнятих громадян у розрізі професій (ν_i).

З табл. 1 чітко видно, що найбільшим ризиком «чистого» безробіття обтяжена група 1, а саме законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі). Найменше «чисте» безробіття притаманно 7 групі професій, а саме: кваліфіковані робітники з інструментом. Так, за 7 групою у 3 кварталі 2019 року кількість вакансій навіть перевищувала кількість безробітних у цій сфері (відповідне від'ємне значення дорівнює -0,03)

Виходячи з сутності Поняття 1 ризик довгострокового безробіття можна додатково оцінювати за допомогою довірчого інтервалу «чистого» професійного безробіття:

$$q \in \left(\frac{k}{n} - \frac{x}{2\sqrt{n}}; \frac{k}{n} + \frac{x}{2\sqrt{n}} \right), \qquad (2)$$

де q – ймовірність залишитися безробітним;

n – чисельність безробітних, які перебувають на обліку;

k – чисельність безробітних, що влаштувались на роботу (заповнені вакансії);

p – задана теоретична ймовірність;

x – аргумент функції Лапласа, що залежить від обраних значень надійності:

$$x = \varepsilon \sqrt{\frac{n}{pq}}.$$

У межах наведеного довірчого інтервалу (2) із заданою теоретичної імовірністю можна знайти значення оцінюваної випадкової величини, яка відображатиме працевлаштування за спеціальністю, як складова ризику довгострокового безробіття.

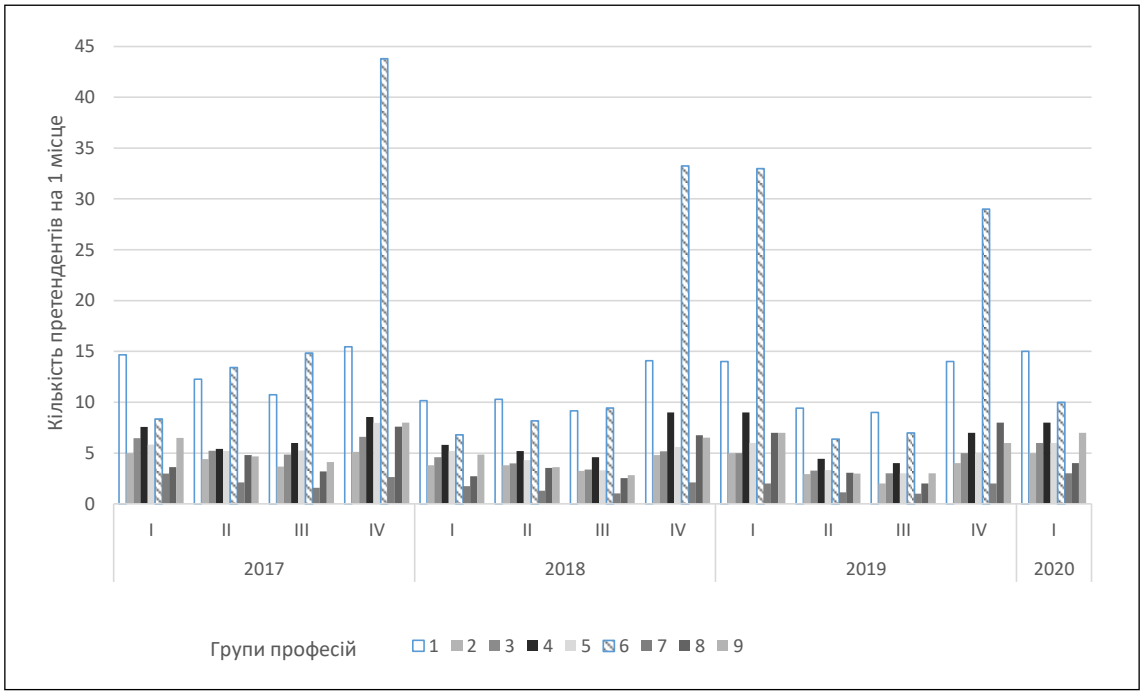

Рис. 1. Навантаження незайнятого населення України на 1 вільне робоче місце за групами професій за 2017-2020 роки

Джерело: власні розрахунки на основі підходу, що представлений у [5]

Таблиця 1

Значення відносної частоти незайнятих громадян України у розрізі професій за 2017-2020 рр (поквартальна інформація)

Групи	2017				2018				2019				2020
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I
1	0,93	0,92	0,91	0,94	0,90	0,90	0,89	0,93	0,93	0,89	0,88	0,93	0,93
2	0,80	0,77	0,73	0,80	0,74	0,74	0,69	0,79	0,79	0,66	0,59	0,75	0,79
3	0,85	0,81	0,79	0,85	0,78	0,75	0,70	0,81	0,81	0,69	0,67	0,80	0,82
4	0,87	0,82	0,83	0,88	0,83	0,81	0,78	0,89	0,89	0,77	0,78	0,85	0,88
5	0,83	0,81	0,81	0,87	0,81	0,77	0,70	0,82	0,82	0,70	0,67	0,82	0,83
6	0,88	0,93	0,93	0,98	0,85	0,88	0,89	0,97	0,97	0,84	0,85	0,97	0,90
7	0,67	0,53	0,37	0,62	0,43	0,22	0,02	0,53	0,53	0,12	-0,03	0,56	0,64
8	0,72	0,79	0,69	0,87	0,63	0,72	0,60	0,85	0,85	0,67	0,56	0,87	0,75
9	0,85	0,79	0,76	0,87	0,79	0,72	0,65	0,85	0,85	0,66	0,61	0,84	0,85

Джерело: власні розрахунки на основі даних, наведених у [1; 2]

Таблиця 2

Числові характеристики ризиків довготривалого безробіття у розрізі професійних груп в Україні

Група професій	M^*	D_v	δ^v
1	0,914	0,001	0,018
2	0,742	0,004	0,060
3	0,780	0,003	0,055
4	0,837	0,002	0,042
5	0,789	0,004	0,060
6	0,911	0,002	0,047
7	0,400	0,053	0,231
8	0,737	0,010	0,100
9	0,776	0,007	0,085

Джерело: власні розрахунки на основі даних, наведених у [1; 2]

Відповідно виразів (1) та (2) оцінимо довірчий інтервал, у межах якого із заданою імовірністю можна чекати значення відповідної випадкової величини. Так, для кожної групи професій на основі даних табл. 1 розрахуємо математичне сподівання ймовірності «чистого» безробіття.

У нашому випадку за відсутності ймовірності настання події математичне сподівання буде дорівнювати наступному:

$$M^* = \frac{\sum_{i=1}^{n} \frac{n-k}{n}}{N} \qquad (3)$$

Вибіркова дисперсія обчислюється за формулою:

$$D_v = \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(M^* - \frac{n-k}{n}_i \right)^2}{N} \qquad (4)$$

Вибіркове середньо квадратичне відхилення відповідно буде дорівнювати:

$$\delta^v = \sqrt{D_v} \qquad (5)$$

Результати розрахунків відповідних значень показників (3), (4) та (5) для усіх груп, зведемо у табл. 2.

Представимо детальні розрахунки довірчого інтервалу для першої групи професій. Так, з урахуванням даних табл. 2 визначимо довірчі інтервали ризику довгострокового безробіття для інших 8 професійних груп знаходимо за аналогією з першою групою (табл. 3).

З даних табл. 5 видно, що найбільший рівень довгострокового безробіття спостерігається для наступних груп професій: «Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)», «Технічні службовці», «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства». Найбільші структурні ризики (значний довірчий інтервал) у співвідношенні попиту та пропозиції на ринку праці спостерігається для професій групи «Кваліфіковані робітники з інструментом», при цьому рівень довгострокового безробіття у відповідній групі найнижчий (близько 40%).

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи представлені вище результати було доведено, що найбільшим рівням довгострокового безробіття визначаються професійні групи законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів (управителів) (90-92%) та кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств,

Таблиця 3

Довірчі інтервали ризику довгострокового безробіття за групами професій в Україні

Професійна група	P_n	ε	Довірчий інтервал у %
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	0,9	0,008	**(90,58; 92,26)**
	0,95	0,010	**(90,41; 92,42)**
	0,99	0,013	**(90,1; 92,74)**
Професіонали	0,9	0,029	(71,38; 77,09)
	0,95	0,034	(70,84; 77,63)
	0,99	0,045	(69,77; 78,7)
Фахівці	0,9	0,026	(75,35; 80,56)
	0,95	0,031	(74,85; 81,06)
	0,99	0,041	(73,88; 82,04)
Технічні службовці	0,9	0,020	**(81,73; 85,7)**
	0,95	0,024	**(81,35; 86,08)**
	0,99	0,031	**(80,61; 86,82)**
Працівники сфери торгівлі та послуг	0,9	0,028	(76,04; 81,7)
	0,95	0,034	(75,49; 82,24)
	0,99	0,044	(74,43; 83,31)
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,9	0,022	**(88,85; 93,31)**
	0,95	0,027	**(88,42; 93,74)**
	0,99	0,035	**(87,59; 94,58)**
Кваліфіковані робітники з інструментом	0,9	***0,110***	*(28,99; 50,93)*
	0,95	***0,131***	*(26,89; 53,03)*
	0,99	***0,172***	*(22,78; 57,14)*
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	0,9	*0,048*	(68,93; 78,47)
	0,95	*0,057*	(68,02; 79,39)
	0,99	0,075	(66,23; 81,17)
Найпростіші професії	0,9	*0,040*	(73,56; 81,64)
	0,95	*0,048*	(72,79; 82,42)
	0,99	*0,063*	(71,27; 83,93)

Джерело: власні розрахунки на основі даних, наведених у [1; 2]

риборозведення та рибальства (88-93%). Зокрема, лише кожен десятий знаходить омріяну роботу у даній групі професій у продовж року.

Найменшим рівнем довгостроково безробіття обтяжена група професій кваліфікованих робітників з інструментом, де ймовірність залишитися безробітним у продовж року коливається в межах 23-57%. Але ця ж група визначається найбільшим розмахом довірчого інтервалу, що визначає наявність високих ризиків у цій професійній сфері. Тобто за найгірших обставин кожен 2 робітник знаходить роботу, а за сприятливих умов 3 з 4 працівників знаходять роботу за своєю спеціальністю.

Перспективами подальших досліджень може стати використання статистичних методів для обґрунтування загальних тенденцій розвитку ринку праці України, за допомогою отримання кількісних результатів залежності досліджуваних величин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба зайнятості. Статистична інформація. [Електронний ресурс] URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543 (дата звернення 21.06.2020 р.)

2. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 21.06.2020 р.)

3. Класифікатор професій ДК 003:2010, затверджений наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серпня 2012 року № 923. [Електронний ресурс]. URL: http://www.dk003.com/ (дата звернення 21.06.2020 р.).

4. Кравченко І.С. Ринки праці ЄС та України: особливості взаємодії у світлі підписання Договору про асоціацію. К.: КНЕУ. 2015. Вип. 2. С. 43–53

5. Макарчук О. Г., Вороніна А. В. Статистичне дослідження ринку праці в Україні // Молодий вчений. 2017. № 9. С. 540-544.

6. Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь. К., 2015. 304 с.

7. Appelbaum, L. Economic and Psychological Consequences of Long-Term Unemployment // Employment Research, 2013. 20 (1), pp.4-6.

8. Baumann R., Engelhardt B., Fuller D. L., Haley M. R. Estimating the relationship between labour market tightness, unemployment insurance benefits and union election activity // Applied Economics Letters. 2018. Т. 25, № 5. P. 354-358.

9. Bodenstein M., Kamber G., Thoenissen C. Commodity prices and labour market dynamics

in small open economies // Journal of International Economics. 2018. Nov. T. 115. P. 170-184.

10. Eckstein Z., Setty O., Weiss D. Financial risk and unemployment // International Economic Review. 2019. May. T. 60, № 2. P. 475-516.

11. Hairault J. O., Langot F., Osotimehin S. Matching frictions, unemployment dynamics and the cost of business cycles // Review of Economic Dynamics. 2010. Oct. T. 13, № 4. P. 759-779.

12. Heiberger, C. (2020). Labor market search, endogenous disasters and the equity premium puzzle. Journal of Economic Dynamics & Control, 114, 21, Article 103899. https://doi.org/10.1016/j.jedc.2020.103899

13. Kilic M., Wachter J. A. Risk, Unemployment, and the Stock Market: A Rare-Event-Based Explanation of Labor Market Volatility // Review of Financial Studies. 2018. Dec. T. 31, № 12. P. 4762-4814.

14. Kuzheliev M. O., Zherlitsyn D. M., Zhytar M. O. Formalization of the dynamic relations between the financial indicators of enterprises // Independent Auditor.2016. № 16 (II). PP. 18–26.

15. Rudanko L. Labor market dynamics under long-term wage contracting // Journal of Monetary Economics. 2009. Mar. T. 56, № 2. P. 170-183.

16. Schaal E. Uncertainty and Unemployment // Econometrica. 2017. Nov. T. 85, № 6. P. 1675-1721.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba zainiatosti. Statystychna informatsiia. [State Employment Service. Statistical info] URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543 (in Ukrainian). (accessed 21 June 2020).

2. Depzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Ukrainian statistical statistical statistical office]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (in Ukrainian) (accessed 21 June 2020).

3. Klasyfikator profesii DK 003:2010, zatverdzhenyi nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 16 serpnia 2012 roku No 923 [Classifier of professions DK 003: 2010, approved by the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated August 16, 2012 № 923.]. URL: http://www.dk003.com/ (in Ukrainian) (accessed 21 June 2020).

4. Kravchenko, I.S. (2015) Rynky pratsi YeS ta Ukrainy: osoblyvosti vzaiemodii u svitli pidpysannia Dohovoru pro asotsiatsiiu. [EU and Ukrainian labor markets: features of cooperation in the light of the signing of the Association Agreement]. K.: KNEU. Vol. 2. pp. 43–53 (in Ukrainian).

5. Makarchuk, O. H. & Voronina, A. V. (2017) Statystychne doslidzhennia rynku pratsi v Ukraini [Statistical study of the labor market in Ukraine] *Molodyi vchenyi [Young Scientist]*. No 9. pp. 540-544 (in Ukrainian).

6. Shynkaruk, L.V., Bevz, I.A., Baranovska, I.V., at. al. (2015) Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok: naukova dopovid [Structural transformations in the economy of Ukraine: dynamics, contradictions and impact on economic development: scientific report.]. K., 304 p (in Ukrainian).

7. Appelbaum, L. (2013) Economic and Psychological Consequences of Long-Term Unemployment. *Employment Research*, 20 (1), pp.4-6 (in English).

8. Baumann, R., Engelhardt, B., Fuller, D. L., & Haley, M. R. (2018). Estimating the relationship between labour market tightness, unemployment insurance benefits and union election activity. *Applied Economics Letters*, 25(5), 354-358. https://doi.org/10.1080/13504851.2017.1321834 (in English).

9. Bodenstein, M., Kamber, G., & Thoenissen, C. (2018). Commodity prices and labour market dynamics in small open economies. *Journal of International Economics*, 115, 170-184. https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.09.009 (in English).

10. Eckstein, Z., Setty, O., & Weiss, D. (2019). FINANCIAL RISK AND UNEMPLOYMENT. *International Economic Review*, 60(2), 475-516. https://doi.org/10.1111/iere.12360 (in English).

11. Hairault, J. O., Langot, F., & Osotimehin, S. (2010). Matching frictions, unemployment dynamics and the cost of business cycles. *Review of Economic Dynamics*, 13(4), 759-779. https://doi.org/10.1016/j.red.2010.05.001 (in English).

12. Heiberger, C. (2020). Labor market search, endogenous disasters and the equity premium puzzle. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 114, 21, Article 103899. https://doi.org/10.1016/j.jedc.2020.103899 (in English).

13. Kilic, M., & Wachter, J. A. (2018). Risk, Unemployment, and the Stock Market: A Rare-Event-Based Explanation of Labor Market Volatility. *Review of Financial Studies*, 31(12), 4762-4814. https://doi.org/10.1093/rfs/hhy008 (in English).

14. Kuzheliev, M. O., Zherlitsyn, D. M., & Zhytar, M. O. (2016) Formalization of the dynamic relations between the financial indicators of enterprises. *Independent Auditor.* № 16 (II). PP. 18–26 (in English).

15. Rudanko, L. (2009). Labor market dynamics under long-term wage contracting. *Journal of Monetary Economics*, 56(2), 170-183. https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2008.12.009 (in English).

16. Schaal, E. (2017). Uncertainty and Unemployment. *Econometrica*, 85(6), 1675-1721. https://doi.org/10.3982/ecta10557 (in English).

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У РОЗВИТКУ МЕДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TECHNOLOGIES

УДК 004.04
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-39

Матюшенко І.Ю.
д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Гончарова Ю.Ю.
аспірант
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Matyushenko Yuriy
V.N. Karazin Kharkiv National University
Honcharova Yuliia
V.N. Karazin Kharkiv National University

Стаття стосується впровадження технології блокчейн у медичну сферу. Згадуються цикли зрілості технології, згідно з якими технологія блокчейн має активний розвиток та інтегрується в різноманітні галузі діяльності людини. У статті наведені результати аналізу джерел, які надають поточний стан досліджень застосування технології блокчейн у медичних технологіях. Виявлено потенційні напрями впровадження досліджуваної технології у медичну сферу. Варто зазначити, що одним із потенційних напрямів упровадження є створення інформаційної бази на основі медичних карт, що дасть змогу страховим компаніям отримувати достовірну інформацію швидко, але тільки зі згоди клієнта. Здійснено короткий огляд дій з боку України для розвитку технології блокчейн у країні. Результати дослідження показують, що зазначена галузь перебуває в стані розвитку, а в Україні – на етапі первинного впровадження.
Ключові слова: *технологія блокчейн, охорона здоров'я, медичні технології, цикли зрілості технології, ланцюг постачання, єдина інформаційна база.*

Статья касается внедрения технологии блокчейн в медицинскую сферу. Упоминаются циклы зрелости технологии, согласно которым технология блокчейн имеет активное развитие и интегрируется в различные области деятельности человека. В статье представлены результаты анализа источников, которые представляют текущее состояние исследований применения технологии блокчейн в медицинских технологиях. Выявлены потенциальные направления внедрения исследуемой технологии в медицинскую сферу. Стоит отметить, что одним из потенциальных направлений внедрения является создание информационной базы на основе медицинских карт, что позволит страховым компаниям получать достоверную информацию быстро, но только с согласия клиента. Осуществлен краткий обзор действий со стороны Украины для развития технологии блокчейн в стране. Результаты исследования показывают, что указанная область находится в состоянии развития, а в Украине – на этапе первичного внедрения.
Ключевые слова: *технология блокчейн, здравоохранение, медицинские технологии, циклы зрелости технологии, цепь поставок, единая информационная база.*

This article is about introducing blockchain technology into the medical field. Basic information about blockchain technology is provides. It was revealed that one of the main values of blockchain technology is that the information already entered into the blocks of the chain cannot be changed or faked. Thanks to this, users can be sure that their data will be safe. It should be noted that there is a risk that the health care worker will enter incorrect information into the blockchain medical record, which is located in the database. The reviewed technology maturity cycles developed by Gartner are: technology launch, peak of high expectations, getting rid of illusions, overcoming deficiencies, performance plateau. According to technology maturity cycles, blockchain technology is actively developing and integrating into various areas of human activity, but it should also be noted that, according to Gartner, investments in such technologies will continue only if developers improve their products and satisfy user needs. This article presents the results of an analysis of sources that provide the current state of research on the use of the blockchain technology in the medical technologies. The main results of the review show that the blockchain technology has so far been proposed to solve several security problems in a number of different biomedical applications. Blockchain technology has demonstrated the potential to address a number of security and integration issues regarding medical records. Blockchain is also used to empower patients and allows them to control and provide access to their segments of medical records, or to ensure the continuity of treatment and medical research. Also, the integrity of medical data can be ensured by storing hashes on the blockchain. It has been proposed to use blockchain technology in personal medical records, which will allow patients to control access to their personal records. Blockchain technology is essential for drug supply chains when it comes to storing data on transactions with drugs, for continuous monitoring of goods from the manufacturer to the consumer, and thus to combat counterfeit drugs. It also provides a brief overview of actions by Ukraine to develop blockchain technology in the country. The results of the study show that this area is in a state of development, and in Ukraine it is at its initial development – at the stage of initial implementation. As a result, the next step in the development of blockchain technology in Ukraine in medical technologies was determined: the involvement of specialists to ensure cybersecurity and confidentiality of data from medical institutions and patients.
Key words: *blockchain technology, healthcare, medical technologies, technology maturity cycles, supply chain, unified information base.*

Постановка проблеми. За останні кілька років інтерес до технології блокчейн значно зріс. Це відбулося в основному через різке збільшення курсу біткойн, а також у зв'язку з розробленням альтернатив зазначеної монети і того, як технологія продемонструвала елементарні можливості свого використання для вирішення соціальних і організаційних завдань. Це змусило багато організацій задуматися про використання технології для поліпшення своїх процесів. Учені, ІТ-фахівці і уряд зацікавлені в розвитку та впровадженні технології блокчейн у програми, які зможуть полегшити роботу і взаємодію в певних сферах життєдіяльності людей, а також забезпечити збереження і конфіденційність даних, занесених у базу даних блокчейн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням технології блокчейн та її впровадження у медичну сферу присвячені праці таких учених, як Е.Е. Суханов, К.С. Штанг, Р.А. Алешко, Юрген Шольц, О.С. Понікарова, М.А. Зотов, П.О. Долгов та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є огляд технології блокчейн і її майбутнього впливу на медицину та фармацевтику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія блокчейн була винайдена в 2008 році. Незважаючи на те, що ця технологія, безсумнівно,

все ще знаходиться на експериментальній стадії розвитку й оповита технологічною, економічною і політичною невизначеністю, блокчейн стає основним компонентом наступного покоління Інтернету, на якому будується цифрова економічна інституційна інфраструктура. Технологія блокчейн – це цифровий протокол на основі Інтернету, призначений для забезпечення децентралізованої економіки. Блокчейн надає цифрову платформу для децентралізованих цифрових валют, цифрову ідентифікацію (через протоколи самостійної ідентифікації) і так звані розумні контракти. Ці додатки забезпечують такі інновації, як децентралізовані фінанси, децентралізовані цифрові платформи і децентралізовані автономні організації (або DAO) [1].

Blockchain (або block chain) з англійської мови дослівно перекладається як ланцюжок блоків, який має мітки часу і блоки якого пов'язані за допомогою криптографічних хешів. Загалом блокчейн є інструментом для зберігання інформаційних транзакцій певним чином, за якого забезпечується цілісність і доступність інформації, що зберігається для всіх учасників мережі.

Базова система блокчейн являє собою постійно зростаючу послідовність блоків, які розділяються між учасниками за допомогою пірингових мереж, якими більшість людей користуються для завантаження та роздачі торентів [2].

У кожен блок додається тимчасова відмітка (хеш-сума), яку найпростіше уявити як унікальний відбиток пальця [3]. Ці блоки строго в певному порядку складаються в ланцюжки. Якщо спробувати переставити послідовність блоків, то система відкине ланцюг через невідповідність структури і хеш-суми.

Щоб ніхто не міг змінити тимчасову позначку і перерахувати хеш-суму, яка буде правильною з погляду системи, блокчейн використовує кілька способів захисту: Proof of Work (PoW, доказ роботи) і Proof of Stake (PoS, доказ володіння) [3].

Як proof-of-work використовується багаторівневе хешування, таким чином, крім цінної інформації (у разі розгляду криптовалюти Bitcoin такою інформацією є записи скоєних транзакцій), кожний наступний блок містить хеш попереднього і свій унікальний nonce [4, с. 33]. Застосування цієї функції виключає можливість змінити вміст блоку без зміни хеша всіх наступних блоків.

У зв'язку зі зростанням зацікавленості блокчейн і його впровадженням в різних організаціях і галузях охорона здоров'я стала становити значну галузь, де було виявлено кілька варіантів для застосування досліджуваної технології. Незважаючи на це, блокчейн є новою технологією, яка тільки нещодавно почала проявляти свій потенціал. У зв'язку з цим виникає багато упереджень і неточностей отриманої інформації щодо потенційного використання блокчейн у сфері охорони здоров'я.

Застосування технології блокчейн в охороні здоров'я розглядали Alevtina Dubovitskaya, Zhigang Xu, Samuel Ryu, Michael Schumacher and Fusheng Wang у своїй роботі «Secure and Trustable Electronic Medical Records Sharing using Blockchain». Вони запропонували сценарії застосування технології блокчейн у різних медичних установах: розширення структури історії хвороби пацієнта і її метаданих, використовуючи семантику медичних даних, включаючи можливість обміну рентгенологічними зображеннями.

Для більш детального аналізу технології необхідно розглянути цикли зрілості технологій, розроблені компанією Gartner (рис. 1) [5].

Кожен цикл зрілості технології може бути детально описаний за допомогою 5 фаз життєвого циклу технології.

Запуск технології. Виникає потенційний технологічний прорив. З'являються перші докази концепції, ЗМІ залучає громадськість. Частіше немає практичних рішень, а комерційна здатність не доведена [5].

Пік завищених очікувань. Виникає безліч історій успіху, які часто супроводжуються історіями провалу. Деякі компанії роблять якісь дії; більшість – ні [5].

Позбавлення від ілюзій. Інтерес слабшає, оскільки експерименти і реалізації не виконуються. Виробники технології зникають з поля зору або страждають від невдач. Інвестиції надходять, тільки якщо залишилися виробники, які покращують продукти до рівня очікування перших послідовників [5].

Подолання недоліків. Оформляються нові ідеї для практичного застосування технологій, які стають широко зрозумілими [5]. Виробники випускають друге і третє покоління продуктів. Підприємства фінансують дослідні зразки; консервативні компанії продовжують бути обережним.

Плато продуктивності. Приходить суспільне визнання. Критерії оцінки життєздатності постачальника визначаються більш чітко [5]. Застосовність і доречність технології на широкому ринку стають очевидними.

З аналізу рис. 1, 2 та 3 можна побачити, що в 2016 році технологія блокчейн перебувала на етапі «пік завищених очікувань». У 2017 році блокчейн вступив у цикл «позбавлення від ілюзій», який є третім етапом життєвого циклу будь-якої технології, після «запуску технології» та «піку завищених очікувань» [7]. У 2018 році він продовжує своє перебування на циклі «позбавлення від ілюзій» протягом якого інтерес до технології значно знижується через відсутність результатів її реалізації. Інвестиції в такі технології, на думку Gartner [8], продовжаться тільки в тому разі, якщо

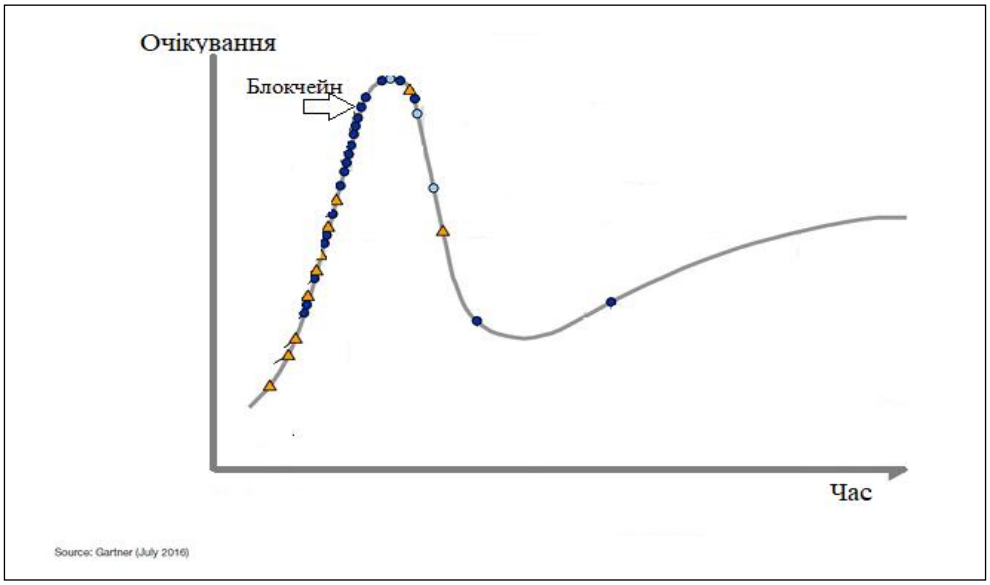

Рис. 1. Цикли зрілості нових технологій Gartner за липень 2016 року

Джерело: [5]

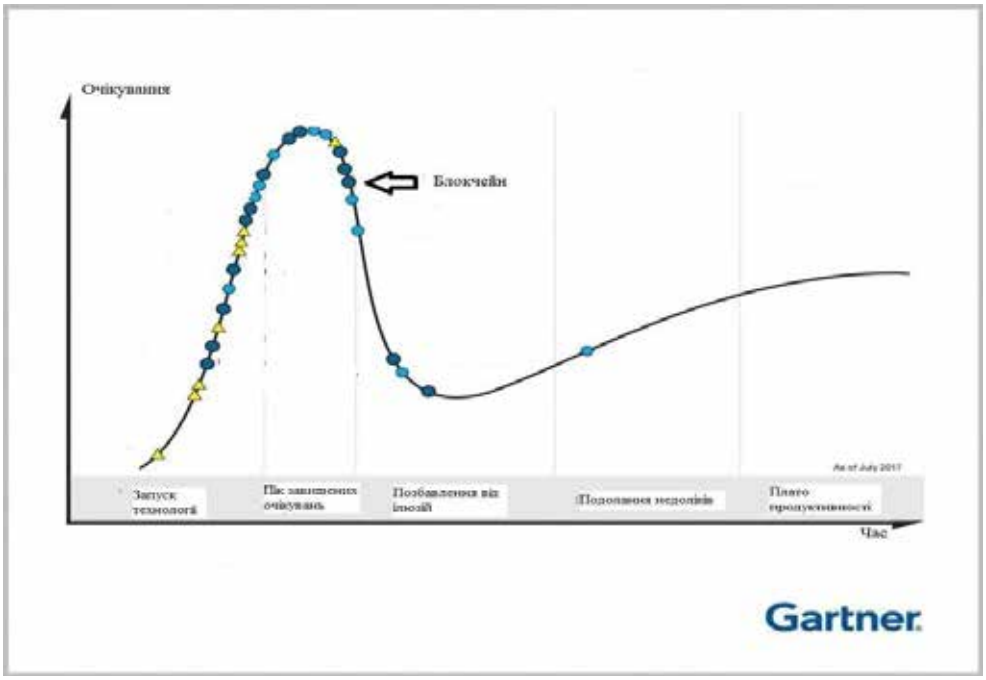

Рис. 2. Цикли зрілості нових технологій Gartner за липень 2017 року

Джерело: [6]

розробники покращують свої продукти і задовольняють потреби користувачів.

Але протягом 2018–2019 рр. технологія блокчейн також активно розвивається й інтегрується в багато галузей діяльності людини. Разом зі своїми основними перевагами, такими як децентралізація, безпека, відкритість, вона може використовуватися у фінансах, медицині, юриспруденції і багатьох інших сферах життя, які потребують захищеного обміну інформацією.

Потенційне застосування технології блокчейн у медицині можливе у таких напрямах, як:

1) спостереження за ланцюжком постачання;

2) зберігання даних пацієнтів

1. Спостереження за ланцюжком постачання дасть змогу контролювати надходження ліків, особливо це необхідно в разі підроблених або неякісних ліків, а також наркотичних засобів, що викличе важкі наслідки для пацієнтів, однак це є поширеною проблемою, з якою стикаються у фармацевтичній промисловості.

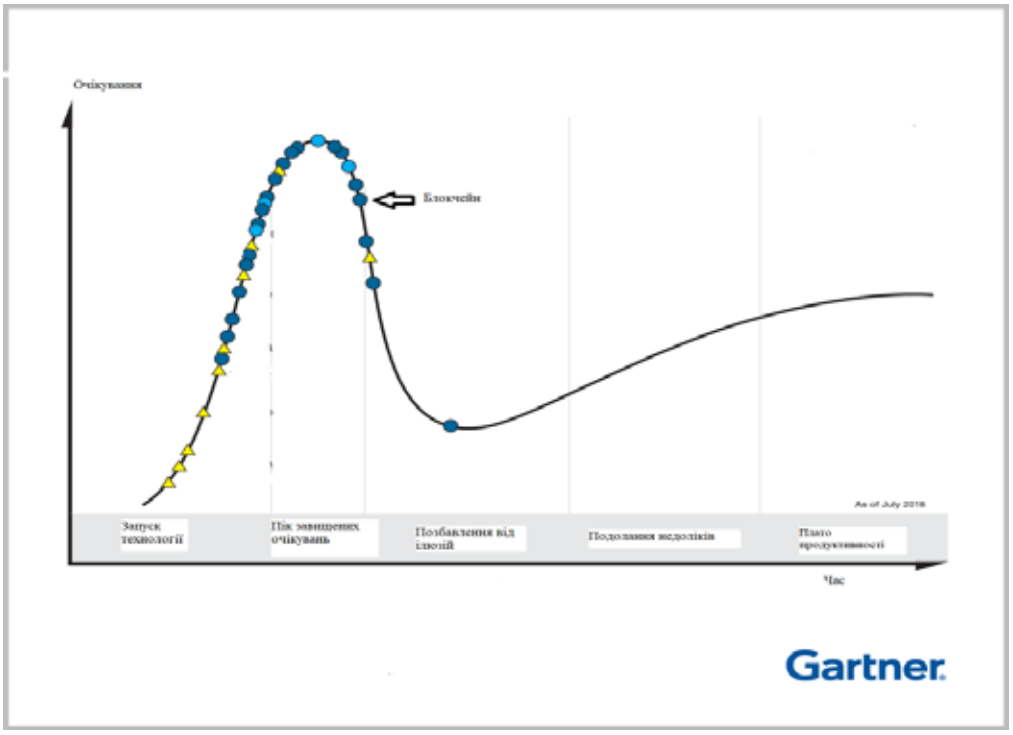

Рис. 3. Цикли зрілості нових технологій Gartner за липень 2018 року

Джерело: [7]

Під час використання технології блокчейн уся інформація буде зберігається в її базі, починаючи з моменту випуску і до потрапляння в аптеку роздрібної мережі, а також з'явиться можливість контролю за ліками в поліклініках.

Для відстеження на упаковку ліків необхідно поставити штрих-код, за яким спеціальний додаток надасть доступ до бази блокчейн. Слід зазначити, що інформація, збережена в базі, не може бути змінена або видалена.

Проект MediLedger, який об'єднує багатьох учасників фарміндустрії, серед яких такі гіганти, як Pfizer, Genentech і низка великих дистриб'юторів, розроблений саме з метою відстеження ланцюжків постачання лікарських препаратів. Проект був запущений в 2017 році.

Після закінчення випробувань MediLedger у США планують ввести закон, згідно з яким переміщення всіх рецептурних ліків повинно контролюватися за допомогою єдиної електронної системи. Натепер системи, що існують на ринку, не дозволяють контролювати весь ланцюжок від виробника до споживача.

2. Усі медичні дані зберігаються в електронних базах медичних установ. Користувачі не мають ніяких механізмів контролю за тим, що відбувається з медкартами. Теоретично вони можуть бути передані не відомим нам організаціям або просто загублені в результаті збою в системі.

Занесені до бази даних блокчейн різні типи даних можуть бути структуровані залежно від запиту лікаря. Документи, що містять дані, такі як історія і огляди, лабораторні результати та інше, мають велике значення і використовуються під час лікування. Прикладом є інформаційна система онкології ARIA [9].

Створення такої ж інформаційної бази в охороні здоров'я, можливо, стане наступним великим кроком у поширенні блокчейн і розвитку індустрії загалом. Зараз передача даних між системами залишається серйозною проблемою.

Неможливість зламати систему і видалити дані дає змогу розвивати цю ідею. Наприклад, дані можуть використовувати страхові компанії, причому виключно за згодою клієнта. Тобто будь-яка людина зможе надати доступ до своєї медкарти.

Незважаючи на переважання позитивних тенденцій розвитку технології блокчейн у сфері біомедицини, Україна тільки починає досліджувати цю сферу.

Навесні 2018 року було проведено конференцію BlockchainConference Kiev 2018, на якій обговорювалися криптовалюта і подальший розвиток технології блокчейн [10].

Але дотепер в Україні обговорювався розвиток технології блокчейн в основному у фінансовому секторі. У жовтні 2019 року у Верховній Раді України кілька зацікавлених сторін підписали меморандум, який буде сприяти розвитку блокчейн-технологій в різних галузях. Ці дії стали першим кроком, який дозволить Україні заглибитися в питання впровадження і регулювання

технології блокчейн у різних сферах діяльності, крім фінансової.

Висновки з проведеного дослідження. Виявлено, що використання блокчейн-технології у сфері медичних технологій не тільки сприяє науковому прогресу, але і може стати новим джерелом залучення коштів.

Блокчейн – це насамперед безпека зберігання і передачі даних, автоматизації та верифікації. Саме в медицині ця технологія особливо актуальна з погляду даних про пацієнтів. Блокчейн-технологія працює децентралізовано, база даних сконцентрована не в одному місці, а на комп'ютерах сотні різних користувачів у зашифрованому вигляді і збереженій версії.

Можна констатувати, що 2019 рік став переломним роком для України у зв'язку з прийняттям згоди на впровадження з боку держави блокчейн-технології в різні сфери, в тому числі і в медицину. Україна має величезний потенціал для подальшого розвитку, чимала кількість фахівців, що працюють із технологією блокчейн, знаходиться на території України. Тому слід зазначити, що наступним важливим кроком у розвитку досліджуваної галузі є залучення фахівців, які можуть забезпечити кібербезпеку і конфіденційність даних медичних установ і пацієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Allen, Darcy WE, et al. “Blockchain and the evolution of institutional technologies: Implications for innovation policy.” Research Policy 49.1 (2020). URL: https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.103865 (дата звернення: 20.06.2020).

2. Суханов Е.Э., Штанг К.С., Алешко Р.А. «Технология блокчейн: вызовы, ограничения, варианты совершенствования.» Синергия наук 14 (2017): 540–546. URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=29870936 (дата звернення: 20.06.2020).

3. Юрген Шольц, та ін. «Технология blockchain. Принципы работы и перспективы применения.» ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика 6 (2017). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-blockchain-printsipy-raboty-i-perspektivy-primeneniya (дата звернення: 20.06.2020).

4. Поникарова А.С., Зотов М.А., Долгов П.А. «Некоторые аспекты реализации технологии «блокчейн» в современных условиях.» УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ (2018): 33–36. URL: https://kpfu.ru/staff_files/F1784111640/MAKET__4__17__2018_pdf.pdf#page=33 (дата звернення: 20.06.2020).

5. Gartner's Hype Cycle Special Report for 2010: Gartner's Hype Cycle Special Report Evaluates Maturity of 1,800 Technologies. URL: https://www.gartner.com/newsroom/id/1447613 (дата звернення: 21.06.2020).

6. Gartner's Hype Cycle Special Report for 2016: Gartner's Hype Cycle for Emerging Technologies Identifies Three Key Trends That Organizations Must Track to Gain Competitive Advantage. URL: https://www.gartner.com/newsroom/id/3412017 (дата звернення: 21.06.2020).

7. Panetta K. Top Trends in the Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies. 2017. URL: https://www.gartner.com/smarterwithgartner/top-trends-in-the-gartner-hype-cycle-for-emerging-technologies-2017/ (дата звернення: 21.06.2020).

8. Panetta K. 5 Trends Emerge in the Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies. 2018. URL: https://www.gartner.com/smarterwithgartner/5-trends-emerge-in-gartner-hype-cycle-for-emerging-technologies-2018/ (дата звернення: 21.06.2020).

9. Dubovitskaya, A., et al. Secure and trustable electronic medical records sharing using blockchain. In: AMIA Annual Symposium Proceedings. American Medical Informatics Association, 2017. p. 650. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5977675/ (дата звернення: 20.06.2020).

10. Лист Національного банку України «Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з […] від 08.12.2014 № 29-208/72889. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14 (дата звернення: 21.06.2020).

REFERENCES:

1. Allen, Darcy WE, et al. “Blockchain and the evolution of institutional technologies: Implications for innovation policy.” Research Policy 49.1 (2020). URL: https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.103865 (accessed 20 June 2020).

2. Sukhanov E.E., Stang K.C., and Aleshko R.A. “Blockchain technology: challenges, limitations, options for improvement.” Synergy of Science 14 (2017): p. 540–546. (in Russian) URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=29870936 (accessed 20 June 2020).

3. Yurhen Sholts, et al. “Blockchain technology. Operating principles and the application prospects.” STAGE: economic theory, analysis, practice 6 (2017). (in Russian) URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-blockchain-printsipy-raboty-i-perspektivy-primeneniya (accessed 20 June 2020).

4. Panikarova A.S., Zotov M.A., Dolgov P.A. Some aspects of the implementation of the technology «The Blockchain». (2018): p. 33–36. (in Russian) URL: https://kpfu.ru/staff_files/F1784111640/MAKET__4__17__2018_pdf.pdf#page=33 (accessed 20 June 2020).

5. Gartner's Hype Cycle Special Report for 2010: Gartner's Hype Cycle Special Report Evaluates Maturity of 1,800 Technologies. URL: https://www.gartner.com/newsroom/id/1447613 (accessed 21 June 2020).

6. Gartner's Hype Cycle Special Report for 2016: Gartner's Hype Cycle for Emerging Technologies Identifies Three Key Trends That Organizations Must Track to Gain Competitive Advantage. URL: https://www.gartner.com/newsroom/id/3412017 (accessed 21 June 2020).

7. Panetta K. Top Trends in the Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies. 2017. URL: https://www.gartner.com/smarterwithgartner/top-trends-in-the-gartner-hype-cycle-for-emerging-technologies-2017/ (accessed 21 June 2020).

8. Panetta K. 5 Trends Emerge in the Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies. 2018. URL: https://www.gartner.com/smarterwithgartner/5-trends-emerge-in-gartner-hype-cycle-for-emerging-technologies-2018/ (accessed 21 June 2020).

9. Dubovitskaya, Alevtina, et al. Secure and trustable electronic medical records sharing using blockchain. In: AMIA Annual Symposium Proceedings. American Medical Informatics Association, 2017. p. 650. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5977675/ (accessed 20 June 2020).

10. Letter of the National Bank of Ukraine Concerning the assignment of transactions with virtual currency / cryptocurrency "Bitcoin" to transactions with […] dated 08.12.2014 № 29–208 / 72889. (in Ukrainian) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14 (accessed 21 June 2020).

РОЗДІЛ 10. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

БЮРО ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ
BUREAU OF FINANCIAL INVESTIGATIONS: NEED AND DOMESTIC REALITIES

УДК 336.02
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-40

Васильчишин О.Б.
д.е.н., доцент,
професор кафедри безпеки
правоохоронної діяльності
та фінансових розслідувань
Тернопільський національний
економічний університет

Vasylchyshyn Oleksandra
Ternopil National Economic University

У статті розглянуто передумови, що вплинули на необхідність формування єдиної інституції щодо моніторингу, виокремлення, кваліфікації злочинів фінансового характеру з негативним впливом на економічну безпеку країни, Обґрунтовано доцільність та ефективність їх розслідування із залученням спеціалістів не лише у сфері юридичних знань, а й у сфері економіки, аналітики та інформаційних технологій. Окреслено низку спірних питань щодо фінансування, функціонування, підслідності, підпорядкованості та структури єдиного вітчизняного інституту фінансових розслідувань, досліджено особливості аналогічних інституцій у зарубіжних країнах. Проаналізовано вітчизняні реалії щодо формування принципів, функцій, повноважень, структурної побудови, організаційних особливостей упровадження та функціонування єдиної виокремленої інституції, що займатиметься моніторингом, попереджуванням та розслідуванням злочинів фінансового характеру для забезпечення економічної безпеки держави зокрема та національної безпеки у цілому. Окреслено перешкоди й проблемні боки запуску такої інституції з урахуванням національних, ментальних та законодавчих особливостей.

Ключові слова: *економічна безпека, національна безпека, Бюро фінансових розслідувань, фінансовий злочин, фінансове розслідування.*

В статье рассмотрены предпосылки, которые повлияли на необходимость формирования единого института по мониторингу, выделению, квалификации преступлений финансового характера, которые негативно влияют на экономическую безопасность страны, а также осуществление их расследования с привлечением специалистов с экономическими и информационно-аналитическими знаниями. Очерчен ряд спорных вопросов финансирования, функционирования, подследственности, подчиненности и структуры единого отечественного института финансовых расследований, исследованы особенности аналогичных институтов в зарубежных странах. Проанализированы отечественные реалии по формированию принципов, функций, полномочий, структурного построения, организационных особенностей внедрения и функционирования единого института, который будет заниматься мониторингом, предупреждением и расследованием преступлений финансового характера для обеспечения экономической безопасности государства в частности и национальной безопасности в целом. Определены препятствия и проблемные стороны запуска такого института с учетом национальных, ментальных и законодательных особенностей.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, национальная безопасность, Бюро финансовых расследований, финансовое преступление, финансовое расследование.*

The article considers and highlights the preconditions that have influenced the formation of the necessity for a single institution that will monitor, prevent, determine the classification of financial crimes. The article also proves that it is necessary to study the accumulated foreign experience (Austria, Georgia, Italy, the USA, Sweden, Lithuania), which shows that the state can effectively operate a single body to combat financial and economic crimes. The creation of a single law enforcement body specializing in the investigation of financial crimes is a fairly common practice among developed countries and it only increases the efficiency of such institutions. The real situation of crimes in the field of economic relations is described, which is characterized by a low level of investigation due to a number of ways of influencing investigators in our country, low level of knowledge, high level of the employed persons and their inaptitude to the positions held. The paper argues that the importance of isolating and forming such a single institution is that it will be involved in the prevention and investigation of crimes that have a significant negative impact on the economic security of the country. The study proves that for future employees of such an institution, namely, the Bureau of Financial Investigations, it is important that knowledge in the fields of economics, cybernetics, analytics, etc. is required in addition to legal knowledge. Contradictory issues concerning the financing, functioning, jurisdiction, subordination and structure of a single domestic institute of financial investigations are outlined, and the peculiarities of such institutions in foreign countries are studied. The article analyzes the national realities of the formation of principles, functions, powers, structuring, organizational features of the implementation and operation of a single isolated institution that will monitor, prevent and investigate financial crimes to ensure economic security. The article highlights the special aspects of the formation of the Bureau of Financial Investigations, which should be taken into account in due legal form to prevent abuse, inaction, misconduct of future employees of this institution, both direct financial detectives and support staff, which is important for effective solving financial crime. Obstacles and problematic aspects of creating such an institution are outlined, taking into account national, mental and legislative peculiarities.

Key words: *economic security, national security, Bureau of Financial Investigations, financial crime, financial investigation.*

Постановка проблеми. Необхідність створення Бюро фінансових розслідувань (БФР) в Україні викликана низкою передумов, які полягають у неналежному державному контролі над створенням, рухом фінансових потоків у країні та за її межами, що наносить шкоду економіці країні й, як наслідок, є загрозою національній безпеці держави. Досвід зарубіжних країн говорить про доцільність та дієвість заснування такої інституції. Проте специфіка, менталітет, національні особливості, історичне минуле та поточна ситуація в країні вимагають продуманого й виваженого підходу до заснування, визначення функцій, надання обов'язків, прав, формування структури, окреслення підпорядкованості тощо національному Бюро фінансових розслідувань, що діятиме в інтересах національної безпеки України. Оскільки ще у серпні 2019 р. до Верховної Ради подано законопроект «Про бюро фінансових розслідувань» [1], який перебуває на доопрацюванні, то

постановка проблеми, що стосується дослідження низки питань щодо ефективності, дієвості та перспективності функціонування Бюро фінансових досліджень, є актуальною та необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення необхідності формування інституції, яка б ефективно відслідковувала, розслідувала за фактом виявлення ознак учинення фінансових злочинів, стало приводом для проведення численних наукових досліджень сучасними вітчизняними вченими як економічного, так і юридичного спрямування. Так, Т. Пашковська [2] у своєму дослідженні наголошує, що функції з протидії злочинам у сфері фінансів в Україні невиправдано розпорошені по різних відомствах і часто дублюються. В. Бакула [3] у своїй праці вирізняє таку особливість, що інструментарій із відмивання коштів за допомогою складних фінансових операцій здійснюється й через мережу Інтернет та інші електронні перекази, які динамічно змінюються, а тому є потреба у постійному аналізі та дослідженні механізмів і схем фінансових злочинів, що й належить до функцій БФР. А. Фомічов [4] виділяє паралелі функцій та повноважень майбутнього БФР із Податковою міліцією. В. Черкашин [5] досліджує перспективи діяльності Бюро фінансових розслідувань щодо економічного зростання в Україні. Дослідження щодо імплементації зарубіжного досвіду створення інституції фінансових розслідувань проводила О. Ніпіаліді [6]. Отже, сьогодні є потреба у постійному моніторингу та дослідженні питань організації, функціонування, регулювання, спектру підслідності інституту фінансових розслідувань, які б давали змогу сформувати ефективну, дієву структуру Бюро фінансових розслідувань України для забезпечення національної безпеки в державі.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є окреслення напрямів необхідності створення вітчизняної інституції фінансових розслідувань, діяльність якої покликана забезпечити належний рівень економічної безпеки держави зокрема та рівень національної безпеки України у цілому. Також необхідно визначити особливості вітчизняних реалії щодо формування та запуску функціонування такої інституції, як Бюро фінансових розслідувань.

Виклад основного матеріалу дослідження. На розгляді Верховної Ради України сьогодні знаходиться проєкт закону «Про Бюро фінансових розслідувань» № 1208 від 30.08.2019. Подання цього законопроєкту активізувало дискусії щодо необхідності реформування системи органів, що здійснюють розслідування фінансових злочинів. Головним нововведенням, що передбачається проєктом закону, є створення в підпорядкуванні Міністерства фінансів України нового правоохоронного органу – Бюро фінансових розслідувань та передача в його компетенцію розслідування правопорушень у фінансовій сфері. Проте сьогодні вже викликає сумнів, а то й невідповідність низки питань, а саме:

1) з яких джерел фінансуватиметься запуск та подальше функціонування такої інституції, як Бюро фінансових розслідувань;

2) чи доречна підпорядкованість даної інституції Міністерству фінансів України;

3) чи діяльність даної інституції буде спрямована як на виявлення, так і розслідування фінансового злочину з подальшою передачею обвинувального акту до суду, чи до її компетенції буде входити виявлення ознак злочину у фінансовій сфері з подальшим повідомленням у правоохоронні органи;

4) чи буде передбачено законом створення у структурі даної інституції особливих підрозділів для виконання спеціальних завдань (групи для оперативно-розшукової роботи, проведення обшуку, примусового проникнення у приміщення, затримання особи тощо);

5) які статті Кримінального, Податкового кодексів України будуть у підслідності даної інституції;

6) чи не будуть дублюватися функції БФР з іншими інституціями;

7) як формуватиметься співпраця БФР з аналогічними чи подібними зарубіжними інституціями та як узгоджуватимуться міжнародні відносини щодо компетентностей даної інституції у цілому і т. д.

Перш за все з'ясуємо, що стало передумовою виникнення необхідності створення єдиної виокремленої інституції розслідування злочинів фінансового характеру. Отже, протягом останніх більше як десяти років було здійснено низку спроб підготовлення та прийняття закону про нову службу з протидії фінансовим злочинам, однак вони не були реалізовані.

Затягування цього процесу передусім полягає у надмірному впливі олігархів на законотворчий процес нашої держави, а також у відсутності джерел фінансового забезпечення майбутньої інституції та значному зовнішньому впливі на характер та процес роботи органів, що відслідковували та розслідували злочини фінансового характеру до цього часу. Останнє й призвело до того, що у сфері розкриття фінансових злочинів з'явилися такі явища, як часткова або повна бездіяльність слідчих органів досудового розслідування, як наслідок, закриття таких проваджень без належного розслідування, не притягнення злочинців до відповідальності, втрата державних коштів. Сьогодні у працівників органів досудового розслідування спостерігається відсутність належних знань у сфері економіки, аналітики, інформаційних технологій та немає законного підґрунтя залучити відповідних спеціалістів до розкриття кримінальних проваджень фінансових злочинів. Окрім того, часто зустрічається пасивність слідчих органів досудового розслідування

фінансових злочинів унаслідок невідповідності займаній посаді, тобто відсутності елементарних юридичних знань, браку досвіду. Також прослідковуються факти підкупу слідчого стороною провадження (потенційним підозрюваним) щодо спонукання слідчого до вчинення повної або часткової бездіяльності, а, як наслідок, спливає трирічний термін розслідування, і, згідно з чинним законодавством, таке кримінальне провадження вже підлягає закриттю згідно зі ст. 219 Кримінально-процесуального кодексу України [7].

Також зауважимо, що у Кримінально-процесуальному кодексі існує ч. 1 ст. 214, згідно з якою слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, у тому числі й фінансового характеру або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Проте реалії, що випливають від сформованого менталітету у вітчизняних органах досудового розслідування, свідчать про такі негативні явища зловживання цією статтею, як:

1) наявність замовного характеру відкриття кримінальних проваджень та підтасування неналежних доказів складу злочину фінансового характеру (таке надто вільне та широке формулювання вищенаведеної норми КПК дає змогу слідчим органам відкрити кримінальне провадження щодо суб'єкта господарювання чи просто фізичної особи мало не зі слів випадкових перехожих);

2) ігнорування заяви про вчинення реального злочину фінансового характеру, протизаконно трактуючи це як звернення громадян (дуже поширене явище, у такому разі слід звернутися зі скаргою до суду на бездіяльність слідчого чи начальника слідчого відділу щодо не внесення заяви про злочин в Єдиний реєстр досудових розслідувань (при цьому сформувалося негласне правило у вітчизняних органах досудового розслідування, що якщо кримінальне провадження фінансового характеру відкрите за зобов'язанням слідчого судді, то воно належить до закриття без належного розслідування)).

Також мають місце такі негативні явища щодо розкриття та передачі до суду кримінальних проваджень фінансового характеру, як негласні вказівки керівництва та процесуальних керівників слідчим стосовно вчинення останніми того ж таки пасивного розслідування або знищення (зникнення) доказів, перекручування норм права для штучного винесення постанови про закриття кримінального провадження, що свідчить про відсутність незалежності слідчих, боязнь впливу керівництва та й процесуальних керівників на подальшу професійну діяльність слідчих (штучні догани тощо).

Зокрема, наголосимо, що законодавством України передбачено, що за бездіяльність, яка призвела до шкоди потерпілому, держава може компенсувати цю шкоду потерпілому, стягнувши із самого слідчого, котрий вчинив даний проступок. Адже, згідно з п. 1, п. 2 ст. 130 Кримінально-процесуального кодексу України шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює досудове розслідування, відшкодовується державою за рахунок державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. При цьому держава, відшкодувавши шкоду, завдану слідчим, прокурором, застосовує право зворотної вимоги до цих осіб у разі дисциплінарного проступку незалежно від спливу строків застосування та дії дисциплінарного стягнення [7]. Також шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується (компенсується) у випадках та порядку, передбачених Цивільним кодексом України п. 2 ч. 2 ст. 1167, ст. 1176 [8] і Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [9]. Проте хибний підхід до реформування правоохоронних органів, які мають протидіяти фіскальним та іншим фінансовим злочинам, призвів до деградації кадрового потенціалу та відходу системи таких органів від економічного та правозахисного характеру діяльності, тому через брак кадрів слідчих органів досудового розслідування, корупцію та свавілля у правоохоронних органах України, притягнення до відповідальності та стягнення шкоди зі слідчих органів досудового розслідування за вчинення ними бездіяльності у розслідуванні кримінальних проваджень фінансового характеру фактично є довготривалим процесом і майже неможливим. Звідси й процвітає фінансова злочинність, а тому зростає гостра необхідність формування і запуску такої спеціальної інституції України, як Бюро фінансових розслідувань.

У світовій практиці ідея концентрації всіх або окремих функцій із протидії злочинам у фінансовій сфері не в поліцейському відомстві, а в окремому вузькоспеціалізованому органі державної влади не є новою. Та єдиного правильного підходу в питанні побудови таких інституцій у світі немає. Для розробників українського законопроєкту зразком став досвід Італії, де вже понад два століття діють органи фінансової поліції – Guardia di Finanza. Фінансова гвардія Італії безпосередньо підпорядковується Міністерству економіки та

фінансів. Окрім виконання функцій судової поліції і забезпечення громадської безпеки, спільних з іншими поліцейськими формуваннями, вона володіє особливими повноваженнями податкової поліції, до її компетенції належать попередження і припинення валютних, фінансових та податкових злочинів. Фінансова гвардія входить до складу італійських збройних сил, доповнюючи їх і виступаючи військовою структурою. Отже, фінансова гвардія Італії виконує одночасно функції податкової поліції, податкової інспекції, митних та прикордонних органів. У разі виявлення злочину вона проводить розслідування і його матеріали передаються в прокуратуру. Податкові порушення, які не потрапляють під розряд злочинів, передаються в податкову службу, а вона, відповідно, застосовує адміністративні стягнення, наприклад штрафи [6].

Ознаки італійської моделі мають правоохоронні системи Греції, Туреччини та Ісландії, але зі значно меншою концентрацією повноважень. Так, у Туреччині й Ісландії певні правоохоронні повноваження мають митні служби, а у Греції ще й податкова служба. У США діяльність правоохоронних органів максимально наближена до фінансової сфери. Так, Міністерство фінансів США (Department of the Treasury) поряд із класичними для фінансових відомств завданнями наділене функціями з боротьби з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму. У структурі Мінфіну США створені Служба внутрішніх доходів (Internal Revenue Service, IRS) з мережею підрозділів, що займаються виявленням та розслідуванням фінансових злочинів (IRS Сгішіпаї Investigation), і Служба з боротьби з тероризмом і фінансової розвідки (TFI). У Данії та Норвегії поліція поєднує функції протидії загальній злочинності (щодо порушення майнових прав), а також порушенням податкового, митного законодавства, відмиванню коштів. Податкова й митна служби у цих країнах не мають правоохоронних повноважень [6].

Аналіз чинного вітчизняного законодавства та практики, яка склалася, свідчить, що функції з протидії злочинам у сфері фінансів невиправдано розпорошені по різних відомствах і часто дублюються. Отже, вернемося до законопроєкту БФР, у якому потрібно було врахувати інтереси багатьох сторін й вийти на компромісній варіант. Передусім зауважимо, що законопроєктом передбачається створення Бюро фінансових розслідувань як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовуватиметься та координуватиметься Кабінетом Міністрів через міністра фінансів. Бюро фінансових розслідувань повинно складатися із центрального апарату та семи територіальних управлінь, зареєстрованих як юридичні особи публічного права.

Загальна кількість працівників встановлюватиметься Кабінетом Міністрів і може змінюватися його рішенням на підставі звіту керівника Бюро фінансових розслідувань. Передбачається можливість переходу колишніх працівників податкової міліції на службу до Бюро фінансових розслідувань на загальних підставах за результатами конкурсу. Зауважимо, що даний законопроєкт не передбачає ліквідацію будь-яких підрозділів Служби безпеки України (СБУ) та Міністерства внутрішніх справ, але до Бюро фінансових розслідувань перейдуть повноваження щодо розслідування економічних злочинів. БФР здійснюватиме самостійне проведення оперативно-розшукової діяльності, при цьому фізичний захист надаватиметься органами національної поліції (тут убачається недолік, оскільки може відбутися витік інформації).

Також, згідно з даним законопроєктом, гранична чисельність працівників центрального апарату та територіальних управлінь Бюро фінансових розслідувань встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України та не може перевищувати 4 тис осіб. Директор Бюро фінансових розслідувань призначатиметься на посаду Кабінетом Міністрів України за поданням прем'єр-міністра України, внесеним на підставі звернення міністра фінансів України. Для забезпечення прозорості та неупередженості під час відбору кандидатів на посаду директора Бюро фінансових розслідувань міністр оголошуватиме конкурс. Керівник Бюро фінансових розслідувань призначатиметься на посаду та звільнятиметься з посади Кабінетом Міністрів України, за поданням прем'єр-міністра України.

Згідно із законопроектом, у підслідності детективів БФР знаходитиметься 28 статей Кримінального кодексу України, 20 з яких – прямий функціонал відомства й безпосередньо пов'язані з економічними злочинами [10]. У такий спосіб було зроблено спробу захистити бізнес від контролю економіки з боку інших силових відомств: якщо виявлений злочин відноситься до компетенції БФР, то останнє має пріоритетність під час визначення підслідності. Окрім цього, із Закону про СБУ видалено функцію захисту економічних інтересів держави. Також серед важливих новацій законопроєкту є те, що оперативникам інших органів безпеки під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, які віднесені законом до підслідності БФР, заборонено проведення слідчих (розшукових) дій.

Висновки з проведеного дослідження. Економічний стан України за останні роки свідчить про те, що держава за допомогою тих наявних інституцій, які у неї є, неспроможна належно контролювати формування та рух фінансових потоків, хаотичність яких згубно впливає на економічну безпеку як складник національної безпеки України. Реалії діяльності вітчизняних органів досудового розслідування фінансових злочинів

свідчать про некомпетентність, зловживання та процвітання корупції. Зарубіжний досвід урегулювання цього питання свідчить про дієвість створення єдиної інституції фінансових розслідувань та необхідність імплементації досвіду в Україні. Розроблений законопроєкт створення Бюро фінансових розслідувань урахував велику низку питань, проте існують і спірні питання, що потребують доопрацювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Законопроєкт України «Про бюро фінансових розслідувань». URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00232A.html (дата звернення: 26.06.2020).

2. Пашковська Т. Служба фінрозслідувань: інвестиція в майбутнє чи зміна вивіски? URL : http://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/sluzhba-finrozsliduvan-investiciya-v-maybutne-chi-zmina-viviski.html (дата звернення: 26.06.2020).

3. Бакула В. Бюро фінансових розслідувань. Що готують українцям? URL : https://news.finance.ua/ua/news/-/457067/viktor-bakula-byuro-finansovyh-rozsliduvan-shho-gotuyut-ukrayintsyam (дата звернення: 26.06.2020).

4. Фомічов А. Чи стане Бюро фінрозслідувань новою податковою міліцією? URL : https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/chy-stane-byuro-finrozsliduvan-novoyu-podatkovoyu-militsiyeyu/ (дата звернення: 26.06.2020).

5. Черкашин В. Створення БФР дає надію на об'єктивне розслідування економічних злочинів URL : https://business.ua/blog/7501-stvorennya-bfr-dae-nadiyu-na-ob-ektivne-rozsliduvannya-ekonomichnikh-zlochiniv (дата звернення: 26.06.2020).

6. Ніпіаліді О. Перспективи створення служби фінансових розслідувань: українські реалії та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 165–170.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 26.06.2020).

8. Цивільний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 26.06.2020).

9. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 26.06.2020).

10. Маркарова сказала, коли запрацює Бюро фінансових розслідувань. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2839352-markarova-skazala-koli-zapracue-buro-finansovih-rozsliduvan.html (дата звернення: 26.06.2020).

REFERENCES:

1. Zakonoproekt Ukrajiny «Pro bjuro finansovykh rozsliduvanj» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00232A.html (accessed 26 June 2020).

2. Pashkovsjka T. Sluzhba finrozsliduvanj: investycija v majbutnje chy zmina vyvisky? URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/sluzhba-finrozsliduvan-investiciya-v-maybutne-chi-zmina-viviski.html

3. Bakula V. Bjuro finansovykh rozsliduvanj. Shho ghotujutj ukrajincjam? URL: https://news.finance.ua/ua/news/-/457067/viktor-bakula-byuro-finansovyh-rozsliduvan-shho-gotuyut-ukrayintsyam (accessed 26 June 2020).

4. Fomichov A. Chy stane Bjuro finrozsliduvanj novoju podatkovoju milicijeju? URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/chy-stane-byuro-finrozsliduvan-novoyu-podatkovoyu-militsiyeyu/ (accessed 26 June 2020).

5. Cherkashyn V. Stvorennja BFR daje nadiju na ob'jektyvne rozsliduvannja ekonomichnykh zlochyniv URL: https://business.ua/blog/7501-stvorennya-bfr-dae-nadiyu-na-ob-ektivne-rozsliduvannya-ekonomichnikh-zlochiniv (accessed 26 June 2020).

6. Nipialidi, O. Perspektyvy stvorennja sluzhby finansovykh rozsliduvanj: ukrajinsjki realiji ta zarubizhnyj dosvid [Tekst] / Oljgha Nipialidi // Aktualjni problemy pravoznavstva. – 2017. – Vyp. 3. – S. 165-170.

7. Kryminaljnyj procesualjnyj kodeks Ukrajiny URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (accessed 26 June 2020).

8. Cyviljnyj kodeks Ukrajiny URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (accessed 26 June 2020).

9. Zakon Ukrajiny Pro porjadok vidshkoduvannja shkody, zavdanoji ghromadjanynovi nezakonnymy dijamy orghaniv, shho zdijsnjujutj operatyvno-rozshukovu dijaljnistj, orghaniv dosudovogho rozsliduvannja, prokuratury i sudu URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text

10. Markarova skazala, koly zapracjuje Bjuro finansovykh rozsliduvanj URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2839352-markarova-skazala-koli-zapracue-buro-finansovih-rozsliduvan.html (accessed 26 June 2020).

ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

WAYS OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF FINANCIAL PROVIDING OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

УДК 330.341.47
https://doi.org/10.32843/infrastruct44-41

Першко Л.О.
к.е.н., доцент,
старший науковий співробітник,
професор кафедри фінансів
та маркетингу
Інститут екології економіки і права

Pershko Larisa
Institute of Ecology of Economics and Law

Стаття присвячена можливостям імплементації європейських стандартів фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні. Найбільш вагоме значення для формування надходжень до місцевих бюджетів європейських країн становили дві групи фіскальних інструментів: податки на виробництво та імпорт товарів і послуг; податки на дохід та багатство, зокрема майнові. Систематизація й використання досвіду європейських країн щодо формування місцевих бюджетів із врахуванням вітчизняної специфіки перебігу процесів становлення децентралізації може забезпечити підвищення рівня бюджетної результативності. Децентралізація бюджетних повноважень у поєднанні з раціональними інституційними обмеженнями сприяла зростанню якості надаваних мешканцям територіальних громад суспільних послуг, впливаючи на рівень добробуту. У структурі доходів місцевих бюджетів європейських країн переважали податкові надходження.

Ключові слова: *фінансова децентралізація; фінансова самостійність органів місцевого самоврядування; територіальні утворення; територіальні громади; місцеві бюджети; фіскальна децентралізація.*

Статья посвящена возможностям имплементации европейских стандартов финансового обеспечения местных бюджетов в Украине. Наиболее весомое значение для формирования поступлений к местным бюджетам европейских стран составляли две группы фискальных инструментов: налоги на производство и импорт товаров и услуг; налоги на доход и богатство, в частности имущественные. Систематизация и использование опыта европейских стран относительно формирования местных бюджетов с учетом отечественной специфики хода процессов становления децентрализации может обеспечить повышение уровня бюджетной результативности. Децентрализация бюджетных полномочий в сочетании с рациональными институционными ограничениями способствовала росту качества предоставляемых населению территориальных обществ общественных услуг, влияя на уровень благосостояния. В структуре доходов местных бюджетов европейских стран преобладали налоговые поступления.

Ключевые слова: *финансовая децентрализация; финансовая самостоятельность органов местного самоуправления; территориальные образования; территориальные общества; местные бюджеты; фискальная децентрализация.*

The article is devoted possibilities of implementation of the European standards of the financial providing of local budgets in Ukraine. The most ponderable value for forming of receipts to the local budgets of the European countries was made by two groups of fiscal instruments: taxes are on a production and import of commodities and services; taxes on a profit and riches, in particular property. Systematization and use of experience of the European countries in relation to forming of local budgets recognition domestic specific of motion of becomings decentralization can provide the increase of level of budgetary effectiveness. Decentralization of budgetary plenary powers in combination with rational institutional limitations was instrumental in growth of quality the given inhabitants of territorial societies of public services, influencing on the level of welfare. Tax receipts prevailed in the structure of earnings of local budgets of the European countries. Property taxation is occupied by a central place in filling of profitable part of local budgets. Taking of property taxes exactly to the local level is economic expedient in accordance with spatial belonging of base of taxation. The list of types of property is determined every country individually, however among the typical objects of property taxation there are lot lands (including agricultural setting), housing and unoccupied real estate, in particular objects tourist recreation setting and others like that. The important aspect of budgetary process at local level in the European countries is attaching of inhabitants of territorial educations to these processes with the simultaneous observance of accordance of amount and list of public services necessities and queries of society of the proper territory. The method of grant of such services must answer expense a fiscal policy.

Key words: *financial decentralization; financial independence of organs of local self-government; territorial educations; territorial societies; local budgets; fiscal decentralization.*

Постановка проблеми. За роки реформування та впровадження децентралізації в Україні, новостворені територіальні громади здобули певні успіхи щодо свого фінансового стану та якості надання публічних послуг. Не зважаючи на це, існує ряд труднощів, які гальмують процеси фінансового зміцнення та розвитку місцевих бюджетів як фінансової основи функціонування територіальних утворень. Багаторічний досвід фінансової децентралізації країн Європейського Союзу може стати важливим джерелом імплементації інноваційних методів зміцнення та розширення дохідної частини місцевих бюджетів, що і зумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зарубіжного досвіду зміцнення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації присвячені праці таких вчених як О. Кириленко, М. Крупки, І. Луніної, Ю. Пасічника, Л. Сідельникової, Н. Ткаченко, І. Ткачук, В. Тропіної, Р. Щура, С. Юрія, F. Bastable, H. Blochliger, J. M. Buchanan, W. E. Oates, J. Rabesona, A. Shah, C. Herzberg, J. Thornton та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду сприяння зміцненню та розвитку місцевих бюджетів в контексті фінансової децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлення відмінностей у системах місцевих фінансів країн-членів ЄС щодо співвідношення обсягів власних податкових надходжень до бюджетів з обсягами фінансування від міжбюджетних

трансфертів та загальнодержавних податків дало можливість встановити залежність рівня самостійності територій щодо впровадження власної бюджетної та фіскальної політики від питомої ваги місцевих податків у бюджетних доходах. У країнах, що мають нижчий показник частки власних податкових надходжень, бюджетне регулювання здійснюється за допомогою трансфертної політики центральних органів влади. Такий підхід дозволяє синхронізувати трансфертну політику з цілями стимулювання самостійного розвитку територіальних утворень, створює передумови для формування власного фінансового підґрунтя та ідентифікації пріоритетів фіскальної політики на місцевому рівні.

Найбільш вагоме значення для формування надходжень до місцевих бюджетів європейських країн становили дві групи фіскальних інструментів: податки на виробництво та імпорт товарів і послуг; податки на дохід та багатство, зокрема майнові.

Середнє значення частки першої із зазначених груп у ВВП країн Європи становило 1 %. При цьому найбільші значення цього показника характерні для таких країн як Франція (4,1 % ВВП), Італія (4,3 %) та Ісландія (1,9 % ВВП) [1; 2]. Група податків на дохід та багатство стійко зберігає високу частку у ВВП, особливо це характерно для країн Північної Європи, зокрема 9,6 % для Фінляндії, 12 % для Данії, 13,6 % для Швеції. Натомість для Мальти, Кіпру, Греції частка відповідної групи податків наближається до нуля.

Р. Масгрейв наголошував, що місцеві органи влади мати фіскальні повноваження в такому обсязі, що це має оптимізувати витрати на їх адміністрування [3].

Майнове оподаткування займає центральне місце у наповненні дохідної частини місцевих бюджетів. Віднесення майнових податків саме до місцевого рівня є економічно доцільним відповідно до просторової приналежності бази оподаткування. Перелік видів майна визначається кожною країною індивідуально, однак серед типових об'єктів майнового оподаткування наявні земельні ділянки (в т. ч. агропромислового призначення), житлова і нежитлова нерухомість, зокрема об'єкти туристично-рекреаційного призначення тощо.

У якості бази оподаткування різні податкові системи застосовують не тільки ринкову вартість нерухомого майна, а й інші критерії. Також слід зазначити, що податки на майно та споживання відповідно до вагомого наукового доробку, є досить стійкими до зміни фаз економічного циклу [1; 2; 4; 5].

Посилення фінансової основи формування місцевих бюджетів може бути здійснено за рахунок зміни підходу до визначення бази оподаткування майна. Слід зазначити, що методичний інструментарій ідентифікації бази майнового оподаткування має суттєві відмінності у країнах залежно від рівня розвитку економіки. Для країн з розвиненою економікою характерна ідентифікація бази оподаткування майна на основі ринкової (Данія) чи кадастрової вартості майна (Франція), країни з трансформаційним типом економік здійснюють визначення бази оподаткування на основі вартості, або площі об'єкта (Польща).

Диференціація податкових ставок у відповідності до способу використання майна є економічно доцільною, однак породжує ризик часткової втрати місцевими бюджетами потенційних надходжень через низький рівень державного фінансового контролю та моніторингу. Важливим аспектом бюджетного процесу на місцевому рівні в європейських країнах є долучення мешканців територіальних утворень до цих процесів з одночасним дотриманням відповідності кількості та переліку публічних послуг потребам та запитам громади відповідної території. Спосіб надання таких послуг має відповідати видаткові бюджетній політиці. Практика країн ЄС налічує певний перелік методів надання суспільних послуг:

– прямим способом органами місцевого самоврядування, що зберігає баланс вартості та рівня якості;

– унітарними і комунальними підприємствами, що діють на основі індивідуальної стратегії соціально-економічного розвитку, але мають певну управлінську самостійність;

– застосування механізму державно-приватного партнерства;

– делегування за договірними відносинами певних функцій приватним підприємствам та неприбутковим організаціям при одночасній можливості контролю якості надання таких послуг місцевою владою.

Перші два із зазначених методів характерні для використання у країнах Центральної і Східної Європи, а у країнах, де фіскальна децентралізація є усталеним явищем, застосовується весь перелік методів, а надання переваги окремому методу є питанням раціональності. Такі країни, як Італія і Німеччина, практикують механізм залучення приватного капіталу до виробництва і надання суспільних послуг через публічно-приватне партнерство або співфінансування підприємства-провайдера послуг в обсязі 30-40 % [6].

Доцільність закріплення фіскальних інструментів за місцевими бюджетами визначається комплексом факторів:

– мобільністю і прозорістю для органів місцевого самоврядування бази оподаткування;

– адміністративним устроєм та регіональною структурою економіки;

– просторовою локацією та масштабами ділової активності підприємств; процесами урбанізації;

– мобільністю населення, зокрема в контексті глобалізації;

– потребою забезпечення податкової конкурентоспроможності адміністративно-територіальних одиниць. Удосконалення алгоритму формування місцевих бюджетів можливе на основі імплементації перспективного планування і прогнозування.

У зарубіжній практиці розробка проекту місцевого бюджету здійснюється з урахуванням орієнтації видатків на результат та посилення їх продуктивної складової, ущільнення зв'язку оперативного та перспективного планування.

Пріоритетом відповідної політики зарубіжних країн є забезпечення стійкості бюджетної системи в межах фаз економічного циклу, тому доцільними видаються зміни управління соціальною сферою та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна політика у сфері видатків характеризувалася запровадженням низки інноваційних методик: участі територіальної громади приватно-публічного партнерства, загального управління якістю, бюджетування з нульовою базою, програмно-цільового методу.

Дослідження множинності та варіативності окремих аспектів практики країн ЄС щодо формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації зумовило систематизацію досвіду окремих груп країн за такими ознаками: за рівнем фінансової незалежності щодо здійснення витрат; за ступенем фінансової автономії щодо доходів; за рівнем фінансової децентралізації за видатками; за набором джерел фінансування місцевих бюджетів Виявлення відмінностей у системах місцевих фінансів країн-членів ЄС щодо співвідношення обсягів власних податкових надходжень до бюджетів з обсягами фінансування від міжбюджетних трансфертів та загальнодержавних податків дало можливість встановити залежність рівня самостійності територій щодо впровадження власної бюджетної та фіскальної політики від питомої ваги місцевих податків у бюджетних доходах. У країнах, що мають нижчий показник частки власних податкових надходжень, бюджетне регулювання здійснюється за допомогою трансфертної політики центральних органів влади. Такий підхід дозволяє синхронізувати трансфертну політику з цілями стимулювання самостійного розвитку територіальних утворень, створює передумови для формування власного фінансового підґрунтя та ідентифікації пріоритетів фіскальної політики на місцевому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Систематизація й використання досвіду європейських країн щодо формування місцевих бюджетів із врахуванням вітчизняної специфіки перебігу процесів становлення децентралізації може забезпечити підвищення рівня бюджетної результативності. Децентралізація бюджетних повноважень у поєднанні з раціональними інституційними обмеженнями сприяла зростанню якості надаваних мешканцям територіальних громад суспільних послуг, впливаючи на рівень добробуту. У структурі доходів місцевих бюджетів європейських країн переважали податкові надходження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Полтавець В.Д. Міжмуніципальне співробітництво у Франції. Досвід та уроки. *Державне управління: теорія і практика*. 2013. № 2. С. 214-218.

2. Про Францію та подрібненість комун. Інститут громадянського суспільства. URL: http://www.csi.org.ua/pro-frantsiyu-ta-podribnenist-komun.

3. Musgrave, R. A. (1959). Theory of public finance: a study in public economy.

4. Кириленко О. Етапи розвитку місцевих бюджетів України. *Фінанси України.* 2006. № 4. С. 22-28.

5. Baskaran, T., & Feld, L. P. (2013). Fiscal Decentralization and Economic Growth in the OECD Countries: Is There a Relationship? *Public Finance Review*, no. 41, pp. 421-445.

6. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of political economy*, no. 64 (5), pp. 416-424.

REFERENCES:

1. Poltavets V.D.(2013) Mizhmunitsypalne spivrobitnytstvo u Frantsii. Dosvid ta uroky [Intermunicipal cooperation in France. Experience and lessons]. *Public Administration: Theory and Practice*, no. 2, pp. 214-218.

2. *Pro Frantsiiu ta podribnenist komun. Instytut hromadianskoho suspilstva* (2015) [About France and ground up of communes. Institute of civil society] Available at: http://www.csi.org.ua/pro-frantsiyu-ta-podribnenist-komun. (accessed 11 December 2019). (in Ukrainian).

3. Musgrave, R. A. (1959). *Theory of public finance: a study in public economy.*

4. Kyrylenko O. (2006) Etapy rozvytku mistsevykh biudzhetiv Ukrainy [Stages of development of local budgets of Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no.4, pp. 22-28.

5. Baskaran T., Feld L. P. (2013). Fiscal Decentralization and Economic Growth in the OECD Countries: Is There a Relationship? *Public Finance Review*, no. 41, pp. 421-445.

6. Tiebout C. M. (1956) A pure theory of local expenditures. *Journal of political economy*, no. 64 (5), pp. 416-424.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Алексеєвська Г.С.
ВПЛИВ НЕТРАДИЦІЙНОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ФРС НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК США..... **3**

Новікова Л.В., Чернишова Л.О.
ВПЛИВ КОРПОРАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ..... **10**

Темербек А.О.
АСИМЕТРІЇ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ДИСБАЛАНСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН..... **16**

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Голубкова І.А., Бабаченко М.В., Левинська Т.І.
РЕЙТИНГУВАННЯ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ..... **22**

Івашко Л.М., Бондар А.В.
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ..... **27**

Клєвцєвич Н.А.
ПАРТНЕРСТВО ПРИВАТНОГО ТА ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРІВ У ЖКГ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ..... **37**

Коваль Л.П.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЕВООБРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ..... **42**

Тернова А.С., Григоренко І.В.
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНИХ ПРАСОК В УКРАЇНІ..... **49**

Щурко У.В.
ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ..... **55**

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ачкасов А.Є., Савенко К.С.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ..... **60**

Wen Mingming, Velychko Volodymyr, Grytskov Evgen
GEOECONOMICS OF CONSTRUCTION: DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL PROGRAM OF PREPARATION OF MASTERS..... **66**

Ганжуренко І.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ..... **72**

Ковальова А.О.
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **78**

Крамарчук С.П., Лубкей Н.П.
СУТНІСТЬ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЙОГО РОЗВИТКУ..... **83**

Лиса С.С., Зіміна А.І.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ХОЛОДНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ..... **87**

Маковоз О.С., Яценко О.М., Задесенець Д.В.
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ОБМЕЖЕНИХ СИСТЕМ..... **93**

Могилова А.Ю., Марухно П.А.
РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМИ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ МЕБЛЕВОГО ВИРОБНИЦТВА В МЕРЕЖІ INTERNET..... **99**

Непочатенко В.О.
ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ..... **106**

Попик М.М., Шулла Р.С., Ханас У.Я.
КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: СУТНІСНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ..... **112**

Рудківський О.А., Рудківська А.Ю.
АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛОГІСТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ..... **120**

Токаренко О.І., Черемісіна Т.В., Бабіна Н.І.
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ТА ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ..... **126**

Ціщик Р.В., Шестерняк М.М.
АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПАРАДИГМИ ЛОГІСТИКИ
В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я..... **131**

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Боднарук І.Р.
ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... **137**

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Іванова Т.В.
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ..... **142**

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Абубекерова А.З.
АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ..... **146**

Бидик А.Г.
ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ БІЗНЕСІ..... **152**

Бондаренко Є.П., Ткачик Ф.П.
ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ
МІЖДЕРЖАВНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ..... **158**

Грона А.В., Мягких І.М.
ВАЛЮТНЕ РЕФІНАНСУВАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ..... **165**

Іванов І.О., Гончаренко О.М.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО АЛОКАЦІЇ АКТИВІВ
У ПАСИВНОМУ УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ..... **172**

Коваленко В.В.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ БАНКАМИ УКРАЇНИ..... **178**

Литвинчук І.В., Хас Н.О.
ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ І АУДИТ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ **186**

Простебі Л.І.
ЗВІТНІСТЬ УСТАНОВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ: АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ..... **190**

Пурій Г.М.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ
ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ..... **199**

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Dovzhyk Olena, Nannan Wang
FEATURES OF ACCOUNTING FOR INVENTORIES..... **204**

Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В.
МЕТОДИЧНІ НАПРЯМИ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО І ВЕРТИКАЛЬНОГО АНАЛІЗУ
РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ БАНКУ..... **209**

РОЗДІЛ 8. СТАТИСТИКА

Назарова О.Ю., Чатченко Т.В.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ
ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА..... **215**

Погорєлова Т.В.
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НА ПОПИТ НА ГРОШОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ..... **222**

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Жерліцин Д.М., Тищенко М.М.
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДОВГОСТРОКОВОГО БЕЗРОБІТТЯ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ..... **227**

Матюшенко І.Ю., Гончарова Ю.Ю.
ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У РОЗВИТКУ МЕДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... **233**

РОЗДІЛ 10. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Васильчишин О.Б.
БЮРО ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ..... **239**

Першко Л.О.
ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ..... **244**

CONTENTS

SECTION 1. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Alekseievska Halyna
THE FED's UNCONVENTIONAL MONETARY POLICY INFLUENCE ON US ECONOMIC DEVELOPMENT **3**

Novikova Lyudmyla, Chernyshova Larysa
THE INFLUENCE OF CORPORATIONS ON THE FORMATION OF STATE FOREIGN ECONOMIC POLICY: A COMPARATIVE ANALYSIS **10**

Temerbek Alisa
GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT ASYMMETRIES IN THE CONTEXT OF COUNTRIES' INNOVATIVE DEVELOPMENT IMBALANCES **16**

SECTION 2. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Golubkova Iryna, Babachenko Maryna, Levinska Tetyana
LOGISTICS DEVELOPMENT RATING IN UKRAINE **22**

Ivashko Larysa, Bondar Anastasiia
IMPROVING THE QUALITY OF GOVERNANCE IN THE SOCIAL SPHERE **27**

Klievtsievych Nataliya
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN HOUSING AND UTILITIES ECONOMY AS THE TOOL OF THE ECONOMY MODERNIZATION **37**

Koval Liudmyla
ASSESSMENT OF WOODWORKING EFFICIENCY FUNCTIONING IN WESTERN REGION **42**

Ternova Alla, Hryhorenko Inna
STATE AND PROSPECTS OF ELECTRIC IRON MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE **49**

Shchurko Ulyana
APPROACHES TOWARDS STUDYING THE EFFICIENCY OF CREATIVE INDUSTRIES **55**

SECTION 3. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Achkasov Anatolij, Savenko Ksenija
EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF REGIONAL TARGET PROGRAMS AND ITS IMPORTANCE FOR ENSURING ECONOMIC SAFETY OF HOUSING ENTERPRISES SERVICES CONSUMERS **60**

Wen Mingming, Velychko Volodymyr, Grytskov Evgen
GEOECONOMICS OF CONSTRUCTION: DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL PROGRAM OF PREPARATION OF MASTERS **66**

Hanzhurenko Iryna
ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF LOGISTIC TRANSPORTATION MANAGEMENT **72**

Kovaleva Alina
METHODICAL APPROACHES OF ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FINANCIAL SECURITY OF FUNCTIONING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES **78**

Kramarchuk Svitlana, Lubkey Nadiya
THE ESSENCE OF OPERATIONAL MANAGEMENT AND THE MAIN STAGES OF ITS DEVELOPMENT **83**

Lysa Svitlana, Zimina Anna
PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT COLD LOGISTICS MARKET IN UKRAINE **87**

Makovoz Oksana, Yatsenko Olha, Zadesenets Dmitry
THE EUROPEAN VECTOR OF DEVELOPMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION AT THE ENTERPRISE BECAUSE OF THE THEORY OF LIMITED SYSTEMS **93**

Mohylova Anastasia, Marukhno Pavel
DEVELOPMENT OF A PROGRAM FOR PROMOTION OF FURNITURE PRODUCTS ON THE INTERNET **99**

Nepochatenko Valentyna
ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF HOTEL BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE **106**

Popyk Mariana, Shulla Roman, Hanas Ulyana
CORPORATE CULTURE OF THE ENTERPRISES OF TOURISM AND HOSPITALITY INDUSTRIES: ESSENCE-STRUCTURAL ANALYSIS **112**

Rudkivskyi Oleh, Rudkivska Anna
ACTUALIZATION OF LOGISTICS IN THE COMPANIES' ACTIVITIES
IN CONDITIONS OF QUARANTINE RESTRICTIONS..... **120**

Tokarenko Olena, Cheremisina Tetiana, Babina Natalia
DIGITAL TECHNOLOGIES IN INTERNATIONAL TOURISM AND HOTELS..... **126**

Tsishchyk Roman, Shesternyak Mariya
ANALYSIS OF USING THE POSSIBILITIES OF THE LOGISTICS PARADIGM
IN HEALTH INSTITUTION MANAGEMENT..... **131**

SECTION 4. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Bodnaruk Iryna
INVESTMENT SUPPORT FOR IVANO-FRANKIVSK REGION INNOVATIVE DEVELOPMENT **137**

SECTION 5. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Ivanova Tamara
MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT
OF THE NATURAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF THE REGIONS..... **142**

SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Abubekerova Albina
ANALYSIS OF TAX REVENUES TO LOCAL BUDGETS IN CONDITIONS
OF DECENTRALIZATION..... **146**

Bydyk Alla
PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPORT OF EFFECTIVE FUNCTIONING
OF THE FOOD SAFETY SYSTEM IN AGRICULTURAL BUSINESS **152**

Bondarenko Yevhen, Tkachyk Fedir
FORMATION OF CUSTOMS SECURITY OF THE STATE IN THE CONDITIONS
OF INTENSIFICATION OF INTERSTATE TRADE CONFLICTS..... **158**

Hrona Andrew, Miahkykh Iryna
MONETARY REFINANCING AS A MODERN TOOL OF NBU'S MONETARY POLICY..... **165**

Ivanov Illia, Goncharenko Olena
COMPARATIVE ANALYSIS OF STRATEGIC APPROACHES TO ASSET ALLOCATION
IN PASSIVE INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT..... **172**

Kovalenko Victoria
CURRENT TRENDS IN THE USE OF ELEMENTS THE MARKETING COMPLEX
BY BANKS OF UKRAINE..... **178**

Lytvynchuk Iryna, Khas Natalya
INTERNAL CONTROL AND AUDIT IN THE BUDGET MANAGEMENT SYSTEM..... **186**

Prostebi Lyudmila
REPORTING OF THE STATE SECTOR INSTITUTIONS: MONITORING AND FEATURES..... **190**

Puriy Galyna
CURRRENT STATE AND MAIN TRENDS IN ATTRACTING
FOREIGN DIRECT INVESTMENTS INTO THE ECONOMY OF UKRAINE..... **199**

SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Dovzhyk Olena, Nannan Wang
FEATURES OF ACCOUNTING FOR INVENTORIES..... **204**

Tiutiunnyk Yurii, Tiutiunnyk Svitlana
METHODICAL DIRECTIONS OF HORIZONTAL AND VERTICAL ANALYSIS
OF CASH FLOW OF BANK..... **209**

SECTION 8. STATISTICS

Nazarova Oleksandra, Chatchenko Tetiana
CONCEPTUAL BASIS OF STATISTICAL ANALYSIS
OF THE ECOLOGICAL STATE OF THE ENVIRONMENT..... **215**

Pohorielova Tetiana
STATISTICAL ANALYSIS OF THE FACTORS' INFLUENCE ON THE DEMAND
IN THE UKRAINIAN MONEY MARKET **222**

SECTION 9. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Zherlitsyn Dmytro, Tyshchenko Mykola
STATISTICAL ANALYSIS OF THE LONG-TERM UNEMPLOYMENT RISKS FOR THE UKRAINIAN LABOR MARKET **227**

Matyushenko Yuriy, Honcharova Yuliia
APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TECHNOLOGIES **233**

SECTION 10. ECONOMIC SECURITY

Vasylchyshyn Oleksandra
BUREAU OF FINANCIAL INVESTIGATIONS: NEED AND DOMESTIC REALITIES **239**

Pershko Larisa
WAYS OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF FINANCIAL PROVIDING OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE **244**

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 44

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Засновник видання:
ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»
Адреса редакції: вул. Інглезі 6/1, оф. 135,
м. Одеса, Україна, 65101
Телефон: +38 (048) 709-38-69
Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua
E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua